

پیشاوارے و ترنامے

تہ واوکاری نایہ کسان

(لیکولینہ وہیہ کی پیشکی شہ رعیہ)

دانا ف

د. ابراہیم طاہر معروف الربا ف

پیدا چوونہ وہی

پ. ی. د. ابراہیم أحمد شوان

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

www.iqraa.ahlamontada.com

ئەلکەتەب (کوردی ، عەرەبی ، فارسی)

پیاوان وژنان
تهواوکاری نایه کسان

ماڤى لە چاپدانى پارىزراوه بۇ نووسەر

پياوان و ژانن تەواوکارى نابەكسان	ناوى كۆتـــــــىب:
د. إبراهيم طاهر معروف الزباني	نوسینـــــــى:
شێخ حەمەين	نەخشەسازى ناومو:
دووم / 1430 ك. - 2009 ز	نۆره و سالى چاپ:
بەپروت - لبنان	شوئىنى چاپ:
242 ي سالى 2009 ي پى دراوه.	ژمارى سپاردن:

پیاوان و ژنان

تهواوکاری نایه کسان

(لیکۆلینهومیه کی پزشکی شرعیه)

داناتی

د. إبراهيم طاهر معروف الربّاتي

پیداچوونه و هی

پ.ی.د. إبراهيم احمد شوان

﴿ فَأَفْهَمَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ
اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30.

﴿ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴾ طه: 50

پیشکشہ

- دایک و باوکم، کہ پەرورده یه کی راست و دروستیان کردم.
- خبزانم و منالہ کانم: چراخان وموحه مہ نو نیسماعیل ونہ حمہ دو
مہ لاحتہ ددین.
- مہ مو نہ و براو خوشکانہ ی دہ یانہ ویت بگہ نہ زانستی راستہ قینہ ی
پزیشکی بۆ نہ وہ ی لہ خودی خویان بگہ ن.
- مہ مو نہ وانہ ی مہ ولّ دہ دہ ن بۆ دوزینہ وہ و گہ یشتن بہ زانستہ بہ لگہ
نہ ویستہ کان (الحقائق العلمیة)، پیادہ کردنیان لہ ژبانی پوژانہ.

سوپاس و پێزانین

سوپاسی خۆم ئاراستەیی هەموو ئەو بەرێزانە دەکەم کە هاوکاریان کرد
 بۆ ئەوەی ئەم پەراوە بێتە چاپ کردن
 و بگاتە دەستی خوێنەرانی بەرێز،
 بە تایبەتی پروفیسۆری یاری دەدەر
 إبراهيم أحمد شوان، کە ئەرکی
 پێداچوونەوهی زمانی
 کوردی گرتە
 ئەستۆ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشه کی

سوپاس و ستایش بق شوه پوره دگاره ی که هر دوو په گزی نښو مڼی خولقاندوه له یه ک نه فس، له نښوایان خۆشه ویستی و به زه یی په یدا کردوه، و له سر هریه کتیکان هندی ئرک و فرمانی داناوه که و به یی زیادو که م گونجاوه له گه ل پښکاته ی جهستی و د روښیان. درودو سه لام له پیشه وای ه موو مرقایه تی و خاوو خویش و هاوه لانی، ه موو نه وانه ی رښای شویان گرتوه و ه ک به نامه ی ژیان تاوه کو پڅی دوا یی.

هر و ه لای که س شار او ه نیه که و خوای خولقنهری بوونه و ه، هر دوو په گزی نښو مڼی له یه ک نه فس خولقاندوه و، بق هریه کیکان هندی حوکمی شهرعی داناوه که و گونجاوه له گه ل هر دوو پښکاته ی جهستی و د روښیان، و ه ک نه و په بلتی که و خوای گوره ناماده ی کرویون بق نه و ی هریه کیکان کارو فرمانی تاییه ت به خویانه و ببینن، و ناماده گی پیویستی پیداون بق نه و ی شم کارانه به پښکی جیبه جی بکن، له ه مان کاتیشدا هریه کیکان ده سه لاتی ته وای پیداون بق ثاره نووومه ندی گوزهران و ژیان، هر دوو کیکان په کتری ته و او بکن. ژماره یه کی زور له ثابته کانی قورشان و فرموده هاتوون که و په یوه ستن به کاروباری ثافه تان و پوونکردنه و ی ئرکه شهرعی و مافه کانیان، له قوناغه جیا جیا کانی ژیان، له و کاته ی له ناو سکی دایکیه تی تاوه کو ته مڼی منالی و گه نجی و هاوسه ری و قوناغی دایکایه تی هرو ه ها کانی پیربوونی، به م ش له واقع و راستیدا ده بیته هاو به شی پیاو نیوه ی کومه ل و نه ندایکی چالاک و به نرخ و به سووید پله به رزو پزلینگیر او له ناو گومه لکه دا.

خوای گه و ده فرموده تی: ﴿ فَأَوْمَ وَجَّهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30

مانای نه و ناپه ته پیروزه نه و په، نه ی نیتسان نذر به چاکی و دروستی پو له م ناپه پاک ویتگرده ی نیتسلامه بکه و له سر نه و خه لیکه ته بن خوا خه لکانی له سر نه فراندیوه، نابی له هه موکات و شوینه کدا هیچ جوړه گورانکاریه ک بکری له دروستکراوی خوادا، چ نه و ی په یوه ندی داره به بوونه وهر له بی گیان و گیاندرو پوهه، چ نه و ی په یوه سته به ناده میزاد له پووی جه سته یی و دهرونی له ناک و له کومه ل. ناده میزاده کان هه رچه نده جیاوازی بن له په گه زو له شوین و له و سرده مه ی تنیدا ده ژین نه وای پاستی دروستی فیره تی خو یان ده بین له ناو ناپنی نیتسلام. له ناو دروست کرلوه کانی خوی به به زه بیدا هیچ جوړه ناپنکی و ناته واییه ک ناپینری، چونکه خوی گه وړه هیچ شتینکی دروست نه کړیوه که پیتها ته ی خوړسکی (فیتری) له گه ل نه و نه رکانه ی بوی دانراوه پیتچه وانه ی په کتر بن یان دزایه تی هه بی له نیوانیان. نه مه هه رگیزاو هه رگیز نه بووه و ناپیت له دروست کراوه کانی خوا پو نادات: ﴿الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ فَإِنَّهُمْ بَالِغٌ أَلْبَصَرِ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ﴾ الملك: 3.

نیرینه و میننه دوو به شی سره کی و پتویستی مرقایه تین، هیچ فه زلیک بۆ په گه زی نیرینه نیه، هیچ که مبه کیش بۆ په گه زی میننه نیه، سرکه و تووی پیاوان له ژیان به و په که و له سر سړوشتی پیاوه تی خوی بمینی، وکاری پیاوان بکات، کومه لگش به کاری بهینی بۆ نه و کارانه ی له گه ل خوړسکی گونجاوه، هه روه ها سرکه و توو سره به رزی نافرده تانیش به و په که نه مانیش نه رک و فرمانه کانی خو یان جیبه جی بکن و کومه لگش له چوارچپوه ی کاری گونجاو بویان جیبه یان بۆ بکانه وه و، به رزیان بکانه وه به خویندن و په روه رده ی دروست و کړنه و ده ی ده رگای به ره و سرکه و تن و پیتشه وه چوون له چوارچپوه ی کاری گونجاوه وه، مه گه خوا نازانی کینی دروست کړیوه و چونی دروست کړیوه، له کاتیکدا ووردبین و به ناگایه؟ نه و ی دروستی کړیوه ده زانی له چ کاریکدا سرکه و تووه و تیا بیدا کارامه و سره به رزه. خوی گه وړه هه رمویه تی: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ

أَخْبِرُكَ الْمَلِكُ: 14 عيمران كوري هه سين ووتی: ئه ی پتفه مبهري خوا چۆن خه لكان كاره كانيان بۆ ده كړیت؟ هه رمووی: ((كُلَّ مَنَسْرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ))¹. هه ر كه سیتك بۆ كارئك دروست كرا بی، ئه و كاره ی بۆ ئاسان كراوه و پتوه ی نۆر ماندوو هه لاك نابیت.

كه واته خۆپسك نیترو مینی به كسان نه كړدوه، له ئیسلامیشدا له نیوانیاندا نه و او كاری هه به نه وه كه یه كسانی. له حوكم و ئه رك و فه رمانیشدا هاو به شی و لیکچوون هه به، به لام به به كچوونی (التطابق) نه و او نیه.

ئو هه نكاوو هه ولانئ دران بۆ یه كسان كړنی هه ردوو په گز له یه ك ته را نودا، هه موویان هه ره سیان هیتا. له كۆتاییدا كۆمه لگه ی عیلمانی بی دینی ویستی هه ردوو په گز به كسان بكات له هه موو شتیک، به لام به هه له چو له و هه نكاوه ی، چونكه بو هه مۆی فه ساد كړنی ئه و هاو سه نگیه ی هه بو له نیوانیاندا. ئه نجامه كه ی ها تنه كایه ی توژمه كي به ره لایی و به دره و شتی بوو، خه ركه هه موو بنه ماگانی خیزان و كۆمه لگه به ره و هه لديریكي قولى ترسناك ده بات.

ناما نچه سه ر مگیه كان له نووسینی ئه م یابه ته:

- 1- باسیکی كورتی پینكهاته ی جهسته یی و ده روونی هه ردوو په گز- نیترو می- له بواری توپكاری، چۆنیه تی كار كړنی هه ندئ له ئه ندامه كان، به پشت به ستان به سه رچاوه ی پزیشکی نوئی ئینگلیزی و عه ره بی، تاوه كو خوینه ی به ریز شه ره زایی زیاتر هه بیت له پینكهاته ی جهسته یی و ده روونی خودی خۆی به هه ردوو په گزیه وه.
- 2- كاریره ی كارو كرداری ئه و ئه ندام وشانه و خانه جهسته ییانه، پینكهاته ی ده روونی (البناء النفسی) له سه ر چه ندو جۆرو چۆنیه تی ئه و ئه رك و فه رمانانه ی په یوه ستن به ژیا نی پۆژانه، ئه و حوكمه شه رعیا نه ی كه خوای گه وړه بۆ هه ردوو په گزیه دیاری كړدوه و په سه ندی كړدوه.

1 — البخاري، محمد بن إسماعيل، فتح الباري بشرح صحيح البخاري. البخاري 97- التوحيد 45- باب: لقد يسرنا القرآن للذكر الرقم: 7551، 638/13. ميسر نميئا.

3- هه ولدان وگه پان بۆ گه یشتن به و راستیه گومان لینه کراوه ی، که ده لئى: ئه رک و فه رمان-ئه وانه ی په یوه ستن به شرع و به ژيانى پۆزانه وه- ته وفاق و گونجاوى ته وراوى هه یه له گه ل خۆپسک و خه لپه تى ئاده میزاد به هه ردوو به شیه وه (جه سته یی و ده رونی).

4- ئافره تان هاو به شى پیاوانن له مۆفایه تى، هاو به شیه تى له پاداشت و سزا له سه ر کاره کانى، مافى ته وراوى خۆى هه یه له گشت قوناغه کانى ژيانیدا، ئه و ئه رکانه ی له سه ر شانه که گونجاوه له گه ل فیه ته و خه لپه تى.

5- پوونکرده وه چه سپاندنى ئه و راستیه ی که ده لئیت: ئاینى پیرۆزى ئیسلام تاکه به رنامه ی ئاسمانى یه که زانستى له باوه ش گرتووه و، ده گه پێته وه بۆ لای عه قل و هۆش و بیرکرده وه له هه موو کارێکداو، راستى بنه ما سیفه تیکى هه ره دياره کانیه تى. هه ر ئه و تاکه ئاینى فیه ته وه هه موو حوکم و ئه رک و فه رمان و سوننه ته کانى به ته وراوى گونجاوین له گه ل ئه م فیه ته و خه لپه ته .

6- پوونکرده وه ی ئه و هه موو هه ولانه ی دراوین بۆ ئه وه ی ئه م ئه و په گه ره له یه ک تای ته رازوودا بنێن و یه کسانیان بکه ن بۆ ئه تجماندنى هه موو کارێک هه ر چه نده گه ر بۆیان گونجاویش نه بێ. و پوونکرده وه ی ئه نجامى ئه و کاره بێ به رنامه یه، که بڵاوبوونه وه ی فه سادى جنسى و نه خۆشى جۆراوجۆرى جه سته یی و ده رونی، به رزبوونه وه ی پێژه ی ئه وانه ی به رده وامن له سه ر مه ی خواردن و ده رمانى بپهۆشکه رو سه رخۆشکه ر، به رزبوونه وه ی پێژه ی خۆکوشتن و بێ به ش بوون له ئاسووده ی جه سته یی و ده رونی.

هۆیه کانى نووسینی ئه م بابه ته:

قورئانى پیرۆز ئاراسته ی عه قلى مۆفد ده کات بۆ ووردبوونه وه له نه فسى خۆى و بوونه وه ر، فیه ره ش ئاگا ر ده کاته وه و هۆشى مۆفیش به ره و ئه م ئه و شته ده بات و چاوى ده کاته وه که ئه م شتانه به پوونى ببینی و به قولى لیکۆلینه وه یان له سه ر بکات و یاساکانى بدۆزێته وه، له ئاکامى ئه مانه ش ده گاته ئه و راستیه که خوا تاك و

ته نهایه، هر وړه ک خواي گوره هه رمويه تی: ﴿سَرِّبِهْمَ ءَايِنَا فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اُولَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ فصلت: 53، له وړه ډانگه يوه به پټويستم زاني کوا له لايه نې زانستی پزېشکيه وه بتوانم ته وافق و گونجان بسارننم له نټوان زانياري پزېشکي و نړک و هه رمانه کاني ژباني پوځانه ي هه ردو پره گز.

1- زياد کړدني هه ندي زانياري به لگه نه ويست بڼ په رتووکخانه ي نيسلامي، سه باره ت به زانستی پزېشکي و گونجاندي له گڼل حوکمه کاني شرعي.

2- نه و بابه ته بېټه خالتي کي ده ست پټ کړدن بڼ زور براو خوشکاني تری به ريز، هه ول بدنه بڼ ليکولينه وه و گه پان به دواي ده سته و تني زانياري نو ي له سه ر بابه ته کاني تری پزېشکي ويايولوجي وکار نه ندامزاني و تويکاري و پاراستنی ته ندروستي وزانستی کورپه له، په يوه ندي نه و زانياريانه به حوکمه کاني شرعيه وه.

3- نه و بابه ته بېټه هڅو کارنک بڼ گه پانه وه ي باوه پ و متعانه بڼ زور له خاوه ن زانسته کان و هه لگړاني بړوانه مه ي به ريز، به تاييه تي نه وانه ي پر شته ي پزېشکي که و ا نايي نې اسلام عه قلي مړو د ده دوي نې، له گڼل زانست دوسه له هه موو کات و شوينه کدا، هيچ د ژايه تيه ک و د ژه بڼ چوننک (التناقض) نيه له نټوانيان.

4- به بير هټانه وه ي موسولمانان نه و راستيه ي که به شداري ثافره ت به هه ندي مه رج له ژباني کومه لايه تيدا شته کي نو ي نيه، به لکو زور کونه، چه ند سه ده تپه پړيوه و ثافره تي موسولمان به شداري کچو پي زاناياني کړيوه و، فټر پړيوه و خه لکيشي فټر کړيوه، به شداري هه پړيوه له بواره جيا جيا کاني ژبان، پله و پايه و پړي تاييه تيان هه پړيوه، پوله و نه وه ي دوا پړي پيگه يانده و پاله واني مه يدانيشي پيشکesh به کومه لگا کړيوه. به م جوړه ژباني به سه ر بردووه، ثافره تي موسلمان له کاتي، که موسلمانان ده ستيان به به رنامه و نايي نې اسلام گرتبو، سه ر کړدايه تي و پيشه نگی هه موو وولاتان بوون له گشت بواره کاني ژبان، هه ر له و کاتانه شدا

مزګه وته ګان سه رچاوه ی پووناکي و زانست و زانیاری بوون و هه موو جیهانیان پوون کړدېووه به تیشکی زانست و پوهوشت و به ها چه سپاوو په سنده کانی.

بهرنانه ی نوینی نهم په راوه؛

بؤ کړکړدنه وه ی زانیاری پزیشکی سوودمان له زؤر سه رچاوه ی پزیشکی نوی و هه ندیکي عه ره بیش وه رګرتووه جا چ نه وانه ی پزیشکاني عه رب دایانناوه وه یان نه وانه ی له بیانیوه وه ریانګیرلوه ته سه ر زمانى عه ربی له سه ر زانستی توپکاری و کارنه ندامزانی وزانستی هورمونه کان^۱ و دهورتناسی، نه ووش پاش کورت کړدنه وه و پیکه ستنی بابه ته کان. هه موو هه ول و کوششی خؤمان به کار هیناوه بؤ دیاری کړدنی جیاوازیه کانی نیوان هه رسو په گه ز له پووی جه سته یی وده روونی په وه له هه موو قوناغه کانی ژیان (هه ر له ژیانی کړپه له وه تاوه کو پیری و مردن). پاشان نه و جیاوازیه وردانه م شیکړتووه، که هه ر نه وانه م پیکه مان بؤ ناسان ده که ن بؤ گه یشتن به نامانجه کانمان. نه و بابه تانه هه موویان له به رگی په که م باس کراون. به لام به رگی دووهم ته رخان کراوه بؤ پوونکړدنه وه ی کاریګه رو په نگدانه وه ی نهم جیاوازیانه له سه ر نه رک وده رمانه کانی ژیانی پؤژانه (جا چ نه وانه ی په یوه ستن به شهرع و نه وانه ی په یوه ستن به ژیانی دنیا)، شتوازی زیاتر گونجانی په گه زتکیان بؤ هه ندیک کار له په گه زه که ی تر، به پیکه وانه ش زیاتر گونجانی په گه زی به رامبه ر بؤ هه ندی کاری تر، به بی نه وه ی نهم نه رکه گونجاوانه کاریګه ی سه لبیان هه بی له سه ر خودی نهم په گه زه خوی، یان خیزان و کومه لگه وه.

هه روه ها له به رگی دووهم به درژی باسی نه و بابه تانه کراوه: ثاره زووی نافره ت بؤ خؤ پاژاندنه وه و خؤش ویستنی خشل و زیر، باسی خؤد اپووشین، ده سه لاتی به ده ست بسوونی ته لاق ویه پړیوه بردنی کاروباری مال، شایه دی، چه ند ژنی، وه رګرتنی پؤسته کانی وه زاره ت و سه ر زکایه تی و قه زاوه ت، کاری بازارپ (حیسه به)،

۱- پیوانی ناستی هورمونه کان په میلګرام، میکروګرام، وناقو ګرام، بیکوګرام. ۱ ګرام = ۱۰۰۰ میلګرام، ۱ ملګرام = ۱۰۰۰ میکروګرام، ۱ میکروګرام = ۱۰۰۰ نانوګرام، ۱ نانو ګرام = ۱۰۰۰ بیکوګرام.

هروه ها حوکه کانی په یوه سته به نویژو پژی وچه و سه لهر و جه ماعت و
تیگه ل بوون و نذر بابته تی تر.

نه و پودلوانه ی به تنه ها له شافره ت پووده دات وه ک بی نویژی، سک پری،
زه یستان، له بی نویژی که وتن، شیر پیدانی مندال، هه موویانم به جیا وه ک
په پلوژی سهریه خړ له ژیر ناوینشانی (ته نها بق نافره تان) به چاپ که یاندوه، که له
نذر پتویسته بخویندرتته وه، چونکه له نذر باسدا له گه ل نه و په پواوه ی ژیر
ده سستدایه په یوه نذیداره. که تیایدا به درژی مانا و نیشانه کان وچونیته تی
پوودانیان پوونکراوه ته وه. ههروه ها باسی چونیته تی کاریگری نیشانه کانی نه و
پووداوانه له سر جه ستو دهریونی نافره ت، که بونه ته هژکار بق نه وه ی له هه نذیک
کاندا گونجاو نه بن بق به پتوه بری نی هه ندی کاری گرنگی کومه لکه و وولات.

هر حوکم و نرک و فره مانیکم باس کربوه بیروپای زانایانی به ریژی پتیشیم
هیناوه ته وه له هر چوار مهنه بی نیسلامی وله گه ل پای هه ندی قوتابیانی تری نه م
مهنه بانه، ههروه ها له هه ندی شویندا په ئی (ئین حزمی زاهری) یشم هیناوه ته وه،
له گه ل هینانه وه ی بیرو بقوونی زانایانی پایه به ری سهرده م له ناو جیهانی
نیسلامی. پاشان به لکه کانی زانستی پزشکییم هیناوه ته وه بق هره یه کیک له و
بابه تانه، گونچاندنیان له نیوان زانیاریه پزشکیه کان وحوکه کانی شهرعی و نرک و
فرمانه کان (واته به لکه ی نه قلی و عه قلیم هیناوه وه). له کوتایی نذریه ی بابته کان
پای خړشم دلوه، بقنه وه ی گهر بقوونه کانم دروست نه بوو نه و خړم به ریروسیارم،
ناینی نیسلام به ری له چه وتی و نادروستی، نه گهر بقوونه کانم دروست بوون نه و
ته و فیک و سه رکه وتنم به پشتیوانی خوی گوره بووه.

له کاتی هاتنی هه ر نایه ته کی قورشانی پیروژ ناوی سوره ته که و ژماره ی
نایه ته که م هیناوه و هه ر فرموده یه کیش هاتنی ناماژه به سه رچاوه ک یان دوان
کراوه. ویا به ته کانیش به هه ندی وینه ی پزشکی پازاندراونه ته وه بق زیاتر
پوونکرنه وه (له کوتایی نه م به رکه).

نذر به پتویستم زانی نه و بابته، که نامه ی دکتوراگم بوو وه رگتیم بق سه ر

زمانی شیرینی کوردی، تاوه‌کو پۆله‌کانی نیشتمانی خوشمان بیتشه نه‌بن له‌و بابته زانستیه. هه‌ولێ زۆرمدا یه‌کێک بدۆزمه‌وه که شاره‌زایه‌کی ته‌واوی هه‌بی له‌سه‌ر زاراوه‌ی پزیشکی کوردی نه‌رکی وه‌رگێرانه‌که‌م بۆ بخاته نه‌ستۆی خۆی، به‌لام به‌داخه‌وه که‌سم ده‌ست نه‌که‌وت. پاش چاوه‌پوانی چه‌ند مانگێک به‌ ناچاری خۆم خسته ناو ئه‌و کاره قورسه. پێشه‌کی ژماره‌یه‌ک کتابی زیده‌وه‌رزانی قوناغه‌کانی دواناوه‌ندیم په‌یدا کردو ده‌ستم کرد به‌خوێندنه‌وه‌یان و ده‌رهێنانی ووشه‌و زاراوه‌ زانستی و پزیشکیه‌کان، به‌پاستی سودی زۆرم لێ وه‌رگرت، له‌گه‌ڵ وه‌رگرتنی چه‌ند تێبینیه‌ک:

1- بۆم ده‌رکه‌وت که‌وا زمانی کوردی له‌ پووی زاراوه‌ی پزیشکیه‌وه ده‌وله‌مه‌ند نیه.

2- زۆر ووشه‌و زاراوه‌ به‌ زیاتر له‌ جۆرێک شتیوه نووسین هاتوه‌، وه‌ک ووشه‌ی مێ، مێینه، مێینه، هه‌روه‌ها ووشه‌ی سێ، سێ، یه‌م، سێیه‌م، زۆر ووشه‌ی تر.

3- تاوه‌کو ئێستا هه‌ندێ ووشه‌ هه‌یه هه‌ر ناوی به‌ کوردی نه‌یو، له‌و په‌پاوانه به‌ عه‌ره‌بی، یان به‌ ئینگلیزی نووساوه.

هه‌ندێ فهره‌هه‌نگی کوردیم به‌کارهێناوه، که ته‌نها چه‌ند پیتیکیان ته‌واو بووه.

هه‌ندێ ووشه‌و زاراوه‌ش به‌ ناچاری خۆم وه‌رم گێراوه‌و به‌و هیوایه‌ی که خوێنه‌ری به‌رێز لییان تێ بگات.

زۆربه‌ی ناوی نه‌ندام وه‌خۆشی وه‌رموم و هه‌نده‌ره‌کان له‌گه‌ڵ ناوه‌ کوردیه‌که‌ی به‌ (عه‌ره‌بی و ئینگلیزی)م له‌ ته‌نیشته‌یه‌وه‌ نووسیوه‌ تاوه‌کو زیاتر پوون و دۆکیومینت تر بێ.

ناوی سه‌رچاوه‌ عه‌ره‌بی و بیانه‌کانم له‌ په‌راویژدا هێناوه، به‌لام وه‌رم نه‌گێراوه‌ته‌وه‌ سه‌ر زمانی کوردی، تاوه‌کو خوێنه‌ری به‌رێز هه‌رکاتێک ویستی بتوانێ به‌ ئاسانی بگه‌ڕێته‌وه‌ بۆ ئه‌و سه‌رچاوانه.

رنگه خوشکردن (چوونه ناو باباته)

پیاو: بریتی یه له نیرینه‌ی مرقّ، له وکات له‌دایک ده‌بیټ تاوه‌کو کوتایی ژیاڼی پښی ده‌لین پیاو، بچو‌کراوه‌که‌شی پیاو‌که‌یه. ¹ کاتئ به سیفه‌تیش باس ده‌کریت پیاو مانای توندو‌تول وته‌واوه (الشدة والکمال). ²

ثافرت: نیوه‌و ته‌واوکه‌ری ئاده‌میزاده، له زمانی عه‌ره‌بی له (مرا. مرأ: مرأ الرجل یمرأ مرءة والمرؤة: الرجولة والإنسانیه) هاتوه، واته له ووشه‌ی پیاوه‌تی و مرؤ‌فایه‌تی هاتوه. به‌چند ووشه‌یه‌کی تریش ناسراوه: ژن، ثافرت. ³ که‌واته ئه‌م سوو په‌گه‌زه بۆ ئاوه‌دان‌کرده‌وه‌ی سه‌ر زه‌وی وته‌واو‌کردنی کاری یه‌کتری و پښکه‌وه‌ژیاڼ هاتوون، نه‌وه‌ک بۆ دژایه‌تی و دویه‌ره‌کی. خوای گه‌وره بۆ هر یه‌کیان پښداو‌یستی ته‌واوی جه‌سته‌یی و ده‌رونی دابین‌کرده‌وه، تاوه‌کو بتوانئ به‌پښکی وبئ جه‌خت له‌خو‌کردن کاره‌کانی ته‌نجام بدات.

هه‌روه‌ک چۆن خوای گه‌وره ئاده‌میزادی له‌سوو په‌گه‌زی نیرو می هیتاوه‌ته بوون، گیان‌دارانی تریش هه‌روه‌ها، هه‌رسوو په‌گه‌ز به‌رده‌وام دلایان بۆ یه‌کتر ده‌چیت به‌هوی بوونی ئه‌و جیاوازیانه وبه‌هوی په‌یوه‌ندی جنس وجووت‌بوون نه‌وه‌ی دوا پښ په‌یدا ده‌بی وجوړی مرؤ‌فایه‌تیش ده‌پاریزئی، هه‌روه‌ها زه‌وی خوای گه‌وره‌ش ئاوه‌دان ده‌که‌نه‌وه‌و له‌سه‌ری ده‌مینین تاوه‌کو کاتیکي دیاری کراو. به‌بی ئه‌م شیوه‌ش هه‌رگیز ژیاڼ به‌ره‌و پښه‌وه‌ ناپوات وجوړه‌کانیش ناپاریزین، هه‌روه‌ک خوای گه‌وره فهرمو‌یه‌تی: ﴿زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ﴾ آل عمران: 14

خوای گه‌وره ده‌فهرمو‌یی: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ یس: 36

1- ابن منظور، أبو الفضل، محمد بن کرم، 154/5.

2- الزبيدي، محمد مرتضى، تاج العروس من جواهر القاموس، 334/7.

3- ابن منظور، لسان العرب، 62/13.

سید قوتب الله د دربارې ته تفسیرې هم نایه ته دلې¹:

نو خواجه که له همدو شتیک - مړاؤ، گياوگول، نه توم وزه پرات - جووت و نورو مټی دروست کړدوه و له ناو کیانی بوونه وده ران (به شاده میزاد و گیانه به رانی تره و) فیرته تی لیک نریک بوونه وده ی خولقاندوه، چ له ناستی تاک و چ له ناستی کومه ل. مړفیش له باره ی نو ناره زوه و له پړزی پېشه وده ی همدو گیانه وده رانی تره. له نه نجاسی نو ناره زوه فیریه وده به یه ک گیشتن دروست ده بیټ له نیوان همدو په گز بق ناره زوه کی تری گوره تر، که به کومل بوون وکاری هاو به ش وپیکه وده ژبان، نه وک ته نها بق ناره زوه ک و پتو بستیه کی تاکی وکاتی.²

فیرته - خلیفت (الفطرة): بریتیه له و پیکهاته ی که وا خوا دروستی کړدوه له ناو شاده میزاد بق نه وده ی به هویه وده نو بناسی. همدو ها به مانای دروست کړدن و داهیتان دیت له پوهی جهستی ی وده ورونیه وده.

خوا ی گوره دده رمویی: ﴿ فَأَقْرَدَ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا يَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الْبَرُّ الْقِيمُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ الروم: 30، واته نه ی نینسان ندر به چاکی ودروستی پوه له م ناینه پاک وپیکه رده ی نیسلامه بگو له سهر نو خلیفته بن خوا خلیکانی له سهر دروست کړدوه و نابی هیچ جوره گورانکاریه ک بکری له دروستکراوی خوا ونه مه ش ناین ویاوړی پاکه، به لام ندریه ی خلیکان نازانن.

همدو ها له فدرموده ی پیغه مبه ردا هاتوه، که نه بی همدو یره ﷺ له پیغه مبه ری خوا ﷺ ده یگړتیه وده: ((ما من مولود الا يولد على الفطرة، فأبواه

1 — سید قطب ابراهیم: ژانای پایه به رزی نیسلام، له سالی 1904 له میسر له دایک پوه، شاعیرو نویسه رو پو شنیبری زمان پالونه. ده ستنکی بالای همدو له زیندو کړنه وده ی گیانی نابینی موسولمانان، خاوه نه په راویکی ندره، له سالی 1966 له سیداره دراوه له لاین په گز په رستی عده ب جمال عید الناصر. للزکلی، خیر الدین، الأعلام، 147/3.

2 — سید قطب، مقومات التصور الإسلامي، ص 371.

یهودانه، او یصترانه، او یجسانه، کما تَنْتَجِ البهیمةَ بهیمةً جمعاء، هل تحسون فیها من جدعاء))¹. واته هه موو که سیپک که له دایک ده بیت واته دونیاوه باوه پی هه یه به یه کتابی خوا به هوی نه و فیتره و پیکهاته ی بویان دانراوه به لام دایک ویاوک وده وروبه وایان لیده که ن بین به جوله که و گاوو ناگر په رست.

هه روه ها فیتره ش به مانای نیسلام وناینی خوا دیت که و باوونی شاده میزادی له سر دانراوه. و هیان به مانای گوپرایه لی و میلیت دیت (الملة والطاعة)². فیتره ت به مانای باوه رو نیمان دیت به وه ی که و خوی گوره خولقینه ری ناسمان و زه مینه، نه گهر له خه لکان بپرسیت کی نه وانه ی دروست کردوه، نه و هه موو ده لین به لی خوی گوره دروستی کردوون، هه ر نه مه شه فیتره ی یه کتابه رستی ﴿وَلَیْن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَیَقُولُنَّ ۖ اللَّهُ﴾ الزمر: 38.

به لام نه و فیتره ی نیتمه باسی ده که ین ویا به ته که مان له سر ی بنده بریتی یه له فیتره ی جوانترین و به رزترین دروستکراوه کانی خوا که شاده میزاده (به هه ردو په گه زیوه نیرو می)، نه و فیتره یه ش بنده به پیکهاته ی جهستی و دهرونی، به دل و عقل وهوشی هه موو تاکیک و خیزان وکومه لگو هه موو تیره و هوزو وگه ل و نه مه تیکه وه.

1- البخاري 29- الجنائز باب: 78 حديث: 1293 ، 456/1. والبخاري: 65- كتاب التفسير باب: لا تبديل لخلق الله حديث: 4775 ، 651/8.

2- الطبري، أبو جعفر، جامع البيان، 48-49/11. فتح الباري 65: كتاب التفسير، باب: لا تبديل لخلق الله ، 651/8.

بہرگی یہ کہم

به‌رگی یه‌که‌م

پینکاته‌ی جه‌سته‌یی و دهرونی نیرینه و مینه و

جیاوازی نیوانیان

به‌شی یه‌که‌م : پینکاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزانئ نه‌ندام و نورگانه دیارمکانی ه‌ردوو
ب‌مگه‌زو جیاوازی نیوانیان

به‌شی دووم : پینکاته‌ی توپکاری و کارنه‌ندمزانئ نه‌ندام و نورگانه ووردمکانی ه‌ردوو
ب‌مگه‌زو جیاوازی نیوانیان

به‌شی سی‌یم : جیاوازی نیوان ه‌ردوو ب‌مگه‌ز نه‌ بواری دهرونی و عه‌قلی و دهمارگیری.

دروازه:

ګر به وړدی له جهستهی ئاده میزاد پروانین ده بینین که و له جهستهی گشت گیانله به رانی تر جوانترو سه رسور هینته رو ته لیسمای تره له پووی پښکاته و کاری نه ندامه کانی، تاوه کو ئیستا هه ندیک شتی شاراو هی نیادا به دی ده کریت له پښکاته و کاری نه ندامه کانی.

جهستهی ئاده میزاد له هه زاره ها ملیار خانه پښکاتوه^۱ و خانه ش یه کی سه ره کی پښکاته ی دروست بوونی هه موو گیانله به ریکه، کومه له خانه کیش شانه پښکده هینن و شانه کانیش نه ندام (نورگان) پښکده هینن، کومه له نه ندامیکیش کونه ندام (سیسته م) پښکده هینن و هر نه ندامیک و شانه یه کیش کاری تایبه تی خوی هیه.

هه رچه نده زانستی توپکاری به لای نه وده ده چیت که و جهستهی ئاده میزاد یه ک شیوه و ناکاری هیه له هه روو په ګر زده، بلام له راستیدا زږر جیاوازی هیه له نیوان خانه کان و شانه کان و نه ندامه کانیا ندا.

لیږه وه باسی خانه و شانه له یه کچووه کان ناکه ین، به لکو زیاتر باسی خانه و شانه و نه ندامه جیاوازه کان ده که ین، که زیاتر خویان ده نوینن له نه ندامه کانی زاوړی و پښتنه گلانده کان و کار ګر یه کانیا ن له سه ر شوینه کانی تری له ش، که بوونه ته هوکاري سه ره کی جیاوازی نیوان هه روو په ګر ز له هه روو باری جهسته یی و ده رو نیه وه.

پیش چوونه ناو بابه ته که مانه وه خالیکي ګر ګر هیه پښو یستی به باسکردن هیه، نه ویش نه ویه که و زږر پښو یسته نه و دوو په ګر زه جیاواز بن، تاوه کو نه و شاره زوو فیتیه بیته دی بڼ نریک بوونه وه و به یه ک ګه یشتن و مانه وه ی جوری ئاده میزاد له سه ر پووی زه وی و به رده وام بوونی. ئاده میزاد له سه ره تای دروست

بورونی کورپه له خوی هه ردو په گزی تیاپه، به لام کاتی هورمونی نیرینه (تیسوستیرون) زیادوو له ناو خوینی کورپه له که شوا ده بیته په گزی نیرینه، هر کاتی هم هورمونه پړزه که ی که م بوو ده بیته په گزی مینه. لیره وه دیار ده که وی کهوا هورمونی مینه (تیستروجین و بروجیسترون) هیچ پۆلیکیان نیه له دیاری کړنی په گز چ نیرینه بیت وه پان مینه، هه روک خودای گوره ده هورمونی: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ إِنَّ مِنْ تُفَعُّوْا ذَاتَهُنَّ﴾ النجم : 45 - 46.

وهك لای هه مووان ناشکرایه کهوا هه ردو کوته ندای زاونتی نیرو می به ته نهایی ده ژمیردین به دوو کوته ندای که م وکورت، چونکه هه ریه کیان به ته نها چی بۆ ناکریت بۆ پاراستنی جوړی شاده میزاد، به لام کاتی پیکه وه کوکرانه وه ده به کوته ندایکی ته واو توانای شه وهی ده بیت کاری خوی نه نجام بدات وه کاتی جووتبوونیان هاوسه نگی ته واو دروست ده بیت له پڑانی هورمونه کانی هه ردو په گز به پړزه ی دیاری کراو پتویست.

زانا " بریدیف" له و باره یه وه ده لی: یه کگرتنی هه ردو په گز ته نها بۆ پاراستنی جوړ نیه، به لکو بۆ گه شه ی که سایه تی شاده میزادو ثاره زووی بۆ گه یشتن به که مال و نه مری یه (الکمال والخلود). گه ر ئامانجی به یه که گه یشتنی جینسی (سیکسی) بۆ گه یشتن به لوتکه ی ته واو که ری خودی مرقایه تی (التکامل الذاتی) بیت، نه مه شه ده گه یه نی کهوا هه ریه کیان له م دوو په گزه نیوه ی مرقایکی ته واوون و پتویسته یه کتری بگرن تاوه کو بگنه پله ی ته واو له سه لماندنې خودو وکه مالی مرقایه تی.¹

هه روک ووتمان یه کیان له ئامانجه کانی سلوکی جینسی مرقایه بریتیه له ته واو کړدنې خودی مرقایه تی، نه مه ش شه ده گه یه نی کهوا دوو نیوه به ش هه یه و پتویسته بگن به یه ک تاوه کو ببته به شیکې ته واو، هه رده م هه ردو لا هه سستیکې

خەست و بەردەوام دەكا كەوا ئەو كەم و كورتىەكى تىايە و ئارەزووى دىدارو بەيەك گەيشتن و تەواوكارى دەكات. واتە لىرەو دەگەينە ئەو ئەنجامە كەوا ئەم حالەتە وەك ھەردىولای ھاوكىشەى كىمىاوى وابە پىزىستە ھاوكىش و ھاوسەنگ بن.¹

1- السلوك: بىرىنچە لە كۆرمەلىك لە وەلامدەئەردى دەمارە خانەكان بۇ ھەست و پىزىستە رەكائى دەويويە، وئەندامە پەيوەندىدارەكائى لەش دەست دەكەن بەجىبەجى كرىنى ئەو وەلامانە. جاسم كرىم حبيب، رسالة في سلوك الإنسان، ص 15.

به شى يه كه م

پنكهاتهى تويكاري و كارنه ندمزاني كونه ندام ونه ندامه دياره گاني
ههردوو ږمگه زو جياوازي نيوانيان

باسى يه كه م : پنكهاتهى تويكاري و كارنه ندمزاني په يكه ره كونه ندام وكونه ندامى دعمار

باسى دووم : پنكهاتهى تويكاري و كارنه ندمزاني كونه ندامى سوري خوښ وهه ناسه دان

باسى سنيهم : پنكهاتهى تويكاري و كارنه ندمزاني كونه ندامى زاوړى وميزمړو

باسى يەكەم

پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی پەیکەرە کۈنەندام و کۈنەندامى
دەمار

بەندى يەكەم: پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی پەیکەرە کۈنەندام

- پىشەكى پەیکەر کۈنەندام

- بەشەگانى پەیکەر کۈنەندام

بىرگەى يەكەم: تەمۈرە پەیکەر

يەكەم : كاسە سەر.

دووم : بىرىمى پىشت .

سېيەم : قەلەمىزى سىنگ (كۈلەى سىنگ و پەراسومگان)

چوارم : پىشتىنەى حموز

بىرگەى دووم : پەلە پەیکەر

بەندى دووم: پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی کۈنەندامى دەمار

بىرگەى يەكەم: نەلۈندە کۈنەندامى دەمار

يەكەم : دەماخ

دووم : بىرگە پىلتك

بىرگەى دووم: چىۋە کۈنەندامى دەمار

بەندى يەكەم: پىكھاتەى تويكارى وکارنەندىزانی پەیکەرە کۈنەندام

- په یکه ره کونه ندام

په یکه ره کونه ندام له ژبانی کوربه له له ناو سکی دایکی له هفتی پینجه مین وشه شمعین دروستبونی ته او ده بیت، له سهره تاوه وک کړکړاگه وایه وژماره یان ژوره ده گاته 360 نټسک، له دوایدا هندیکیان په کتري ده گرن و ژماره یان ده بیتته 206 له ماوه ی 20 سالی ته مه ندا. له مروښی گوره نټسکانه کان 5/1 ی کیشی له ش پټک ده هینی.

نټسکانه کان له له شی مرفدا به م شتویه دابه ش بووه: (که لله ی سهر: 22، نټسکانه کانی گوږ: 6، برپرې په پشت: 26، په راسو ده فعی سینگ: 25، په له کانی سهره وه: 64، په له کانی خواره وه: 62، نټسکانی اللامی: 1).¹ (بنواړه شتویه ژماره 1: په یکه ره کونه ندام).

نټسکان توانای به رگی پاله په ستوی زوری هیه ده گاته 600 کیلو گرام/سم² پټش نه وه ی بشکت، نه وه ش به هوی نه وه په که مادمه ی کانزایی ژور تیا به. به هوی نټسکانه په یکه ره وه ناده میزاد شتویه تاییه تی دهره وه ورده گری و ماسولکه ش له سهر نټسکانه وه به نده و هاوکاره بڼ و هستان وجولانه وه وله ناو مؤخی نټسکانیش خړوکی سوری خوین دروست ده بیت، هندی نټسکانی پته ویش هن وک سندوقینکی پاریزهر هندی نه ندام ده گریته خوی وک که لله ی سهره برپرې په پشت که ده ماخ و ډپکه په تکه ده پارین.

نه و په یکه ره ی باسما ن کرد ناتوانیت خوی به تهنه بچول به بی هاوکاری ماسولکه کانی دهره بری، ماسولکه کانیش پاریزگاری دمارو بڼی خوین و نه ندامه کان ده کن، جومگه کان توندوتل وجینگر ده کن و به گشتی هکارن بڼ و هستانی په یکه ره ی ناده میزاد به شتویه په کی راست و دروست و ډولیکي دپارو کاریگه ریشیان هیه له دروستکردنی گهرمی له ش.² ژماره ی ماسولکه کانی ناو له شی مروښ له 600 ماسولکه ی گوره و بچوک زیاتره، که هندیکیان چه ند

1—Thibodean AG & Patton TK (2003). *Anatomy & Physiology*. P: 210.

- Rouviere J P. *Anatomic Topography*. P: 17.

2— John W & Ir W (2001). *Human Anatomy & Physiology*. P: 268.

کیلوگرامن و هندیکیان ته‌ن‌ها سانتیمتر ټکن له درزۍ، ه‌یانه‌ش به ناسانی نابینرۍ وه ک ماسولک‌ه‌ی ناو گر‌ی‌چ‌ک‌ه. به‌گشتی ماسولک‌ه 40-50 % ی کیشی له‌ش پټکده‌ه‌یښی.¹

به‌شه‌کانی په‌یکه‌ر کونه‌ندام

نیسکانه په‌یکه‌ر له دوو به‌شی سهره‌کی پټک‌هاتووه:

بر‌گه‌ی په‌که‌م: ته‌ومره په‌یکه‌ر (الهیکل المعوری- Axial skeleton).

له و نیسکانانه پټک‌هاتووه که ده‌که‌ونه ناوه‌راستی له‌ش وژماره‌یان 80 نیسکانه، نه‌مانه‌ن: که‌له‌سهر، نیسقانی لامی، بر‌پړه‌ی پشت، قه‌قه‌زه‌ی سنگ.

بر‌گه‌ی دووم: په‌له په‌یکه‌ر (الهیکل الزائدی- Appendicular skeleton).

له نیسکانی ه‌ردیو په‌له‌کانی سهره‌وه و خواره‌وه پټک‌هاتووه وژماره‌یان 126 نیسکانه. له‌به‌ر به‌یه‌کچونی زږدیه‌ی هم نیسکانانه له ه‌ردیو په‌گه‌ز، ته‌ن‌ها ناومان بردن و ژماره‌مان کردن.

بر‌گه‌ی په‌که‌م: ته‌ومره په‌یکه‌ر

په‌که‌م: کاسه‌سهر (الجمجمة-Skull).

له 22 نیسکان پټک‌هاتووه و دوو کومه‌ل پټکده‌ه‌یښ:

أ- نیسکانی کاسه‌ی سهر (عظام القحف - Cranial bones) ده‌ماخ له‌ناوی ج‌ی‌گ‌یر بووه و ده‌یپار‌یز‌یت و ژماره‌یان 8 نیسکانه.

ب- نیسکانه‌کانی دم وچاو ژماره‌یان 14 دانه‌یه.

1- عایدة عبد الهادی، فسیولوجیا جسم الإنسان، ص 388.

جیوازی نیوان کاسه سهری پیاووژن: ¹

1- به شیوه یه کی گشتی کاسه سهری ژن بچوکترو سوکتره له کاسه سهری پیاو.

2- کاسه سهری ژن که میځ دریژتره له پووی نه ستونیه وه له وهی پیاو.

3- پوی پتیشه وهی کاسه سهر له ژنان خرو پانتره له وهی پیاوان.

4- نوو به ریزونه وهی نیسکانی پشته گوی که متر دیاره له ژنان له وهی پیاوان.

5- خالی پتیکه وه لکانی ماسولکه و نیسکانه کان که متر دیارن و توندوتولیشیان که متره له ژنان. بنواړه شیوه ی ژماره 2: کاسه سهر.

له بهر نه م جیوازیانه، سهر دهم و چاری په گزی میتینه جواناترو خروپانتره، به ریزی و نرمی که متر پیوه دیاره له سهر برزو دوی گویچکه و چه ناگی.

دووم: برپرې پشته العمود الفقري - Vertebral column.

برپرې پشته له بنګه ی کاسه ی سهر تا وه کو کلینجه دریژ ده بیته وه، له زنجیره یه ک نیسکان پتیکه اتوه و ناسراون به برپرې. له تمه نی مندالی ژماره یان 33 برپرې یه، به لام کاتی پتیکه یشتن و گنجیه تی ژماره یان 26 برپرې یه، 5 له م برپرېانه یه کتری ده گرن و ناوچه ی سی به نده (العجز - Sacrum) پتیکه هینن، 4 برپرې تر یه کده گرن و ناوچه ی کلینجه پتیکه هینن (العصص - Coccyx). به مهش 24 برپرې ده میتینته وه و به م جژه دابهش ده بن: برپرې کانی ناوچه ی مل 7، برپرې کانی ناوچه ی سنگ 12، بربره کانی ناوچه ی که له که (القطنیه) 5، له که ل کلینجه و سینه نده ژماره یان ده بیته 26.

برپرې پشته درکه مزخی له خوگرتوه و ده پاریزی، کاسه ی سهریشی هه لگرتوه، په راسوه کان و ماسولکه کانی پشته پیوه لکاوه.

1- Kevin.T.P & Gray.A. *Anatomy & Physiology*. P:213-227.

- John.W.H, JR, *Human Anatomy & Physiology*. P: 217.

بنظر: قرشي محمد علي وهاهر عثمان علي، التشرح البشري الوظيفي، ص 516-520.

وربشارد سنل، التشرح السريري لطلبة الطب، ص 854-859.

به شپږه په کی گشتی بربره ی پشتمی نترینه ی ته وای، نریکه ی 70 سم ده بیت، به لام له مینه 60 سم.¹

به گشتی گه نجی کوږ له کچان دریژتن، ئیسکانه کانی دریژتړه و گه وده تړه و قورستره، هه وده ها ماسولکه کانی به قه باره تړه، نه مهش وای کردوه که وای شپږه که ی زبر وتوند دیار بکه ویت (اکثر خوشونه)، نه مانهش به هوی کاریگری هورمونه کانی گه شه و پژینه ی سرگورچیل و دهره قی به. توانای ماسولکه و ژئ و جومگه کانی پیاوان به هیتو توندوتوله نه مهش وای کردوه پیاوان کورج و گولتر بن له کانی مناوړه و سورانه و ده ی ناکاو.

له لایه کی تړه وده کچی پینگه یشتو کورت تر دیاره، ئیسکانه کانی بچوکترو سوکتره و ماسولکه کانی قه باره ی که متره، به لام پژه ی چوری له شیان نقر زیاتره له کوږان به تاییه تی له سر سنگ و مه مک و شان و که له که و پانیان. نه مانهش وای کردوه کچان خړوخولتر بن له کوږان و جوانتر دیاربن له شپږه و نه دگاری دهره وده.²

له بهر نه هم هویانه و هندی هکاری تری جه سته یی وده ورونی و هورمونی³ خوی گه وده له سره ناوړه تانی واجب نه کردوه سوارچاکی و نقرانبازی و پمبازی و کوشتارکردن له گوره پانی شه، به لام گه به شداری کرد، نه رکی گونجاو بق نه و بریتی به له خزمه تگوزاری کومه لایه تی و پزشکی وهاندان.

سینه م: قه قه زوی سنگ (کوله و وپه راسوه کان).

پنکها توو په کی ته خت و دریژه، له سی ئیسکانی پنکها وده لکاو پنکها توو و ده که ویتنه پیشه وده ی سنگ، دریژه که ی 15-20 سم ده بیت و لای خواره وده ی

1- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 232.

2- Kenneth LB (1990). *Principle & Practice of Endocrinology*. P: 1596.

-Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 138.

3- دریژه ی نه و هویانه له به شه کانی دها توو داس ده که ی. له به رکی دوه م باسینکی نثرو ته سی نه و بورانه ی که گونجاو بق ناوړه کاری نیادا بکات، له که ل هینانه وده ی به لگی پزشکی و شرعی ده که ی (به پشتمونی خوا).

تيزه و له هره دورو ته نېشته وه په راسوه کاني پټوه بنده .

نيسکاني کوله له پياوړان دريژترو نه ستورتره له وهی ثافره تان، پشتينه شان و په راسوه کاني پياوړان تره نه مهش به هوی نه وه په که و اسيه کاني پياو له قه باره و کيش زياتر له وهی ثافره تان و په هوی جياوازي جوړو شتوهی ه ناسه دانه .¹ پناوه شينهی ژماره 3: قه زهی سنگ .

چوارم: پشتينهی هوز (حزام العوض - الورك - Pelvic-hip-girdle).

نيسکانه کاني حوز له دور لای وه يك پيکهاتوه ، هره دورا له پوی پيشه وه په کتری ده گرن به هوی گرنی موسلدانه (الارتقاء العاني-Pubic symphysis) وله دواوهش به ستران به نيسکاني سى بنده وه وه پشتينه په کی ليها توه . نه و پشتينه هيزو توانا ده به خشى به په له کاني خواره وه تاوه کو بتوانى به شيك له کيشی له ش هه لگري . هه ر لایه که له حوز له سى نيسکان پيکهاتوه : کلوت (الحرقه - Iliam)، موسولدانه (العانة - Pubis) ، سمت (الاسك - Ischiam) نه م سى نيسکانه له تمه نی 17 ساليده په کتری ده گرن له ناوچهی (الحق - Acetabulum) که بریتیه له چالينکی نيوه بازتهی پتی ده لين : (فولکه بزاشای) له پوی دهر وهی حوز وه له گه ل سه ری نيسکی پان په کتری ده گرن وجومگهی حوز پيکه دهين (Hip joint) .

کونينکيش له نيوان نيسکی سمت وموسلداندا هیه پتی ده لين (داخراوه کون) به په رده په کی به هيز داپوشراوه وه نديک مولولو لهی خوین وده ماری پيدا ده پوات تا په لی خواره وه .

نيسکانه کاني پشتينهی حوزو سى بنده و کلينجه حوز پيکه دهين، دور حوزيش هیه : حوزيکي دريښهی گوره که ده که ویت له لای سه روه و به نيسکان ده وره نه دراوه وه ندی پارچهی کونه ندای هه رسی تيايه و حوزيکي پاسته قينهی بچوک له لای خواره وه که به که کلينجه و موسلدانه و کلوت ده وره دراوه و ده روازهی

- (مدخل) چوونه ژورو دهره چې هاتنه دهره وهی (المخرج) هه په.¹
- ګر به ووردی سهیری شتوہی هوزی هرنو په ګز بګین جیاوای نڈر به دی دہکرت له نٹوان هوزی نٹره و می په، نه و جیاوایانه هه موویان هاوکارن بو کرداری سک پریون ومنال بوون وجیاوایه کانیش نه مانه ن:²
- 1- ٹیسکانه کانی هوزی نٹرینه قورس وزیرہ، ماسولک و ژئ په کانی که پتوہی به ندن توندو به هینن. له می په ٹیسکانه کان سوک وناسک ولوسه، ماسولک و ژئ په کانی نهرمن وتوانای کشانیان نڈره.
- 2- دہروازہی هوزی پاسته قینه له می په بازنییی په، به لام له نٹره بچوکتروہ، له شتوہی دل دایه.
- 3- هوزی پاسته قینه له می په فراوانترہ و چالایی که مترہ به به راورد له ګل نٹره.
- 4- دهره چې هاتنه دهره وهی هوزی پاسته قینه له می په فراوانترہ.
- 5- ګوشه ی که وانی موسلدانه له می په 90 پلہ په، به لام له نٹره ګوشه کی تیڑه.
- 6- ګرتی موسلدانه و ډرکه سمت له می په بق پوی دهره وه لاریوونه ته وه تاوه کو له کانی کرداری ګه شه ی کوږپه له ومنال بوون نازاری کوږپه له نه دات.
- 7- کلینجه له می په کوږترو فراوانترہ ته خت ترہ به به راورد له ګل کلینجه ی نٹره.
- 8- پارچه ٹیسکانه دهرچووه کانی کلینجه له می په که مترن و بچوکترن.

1— John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 215-216.

- Stuart C & Cristoph J (2000). *Obstetric by ten teachers*. P: 104.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 247.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 217.

پنظر: ریشارد سنل، التشریح السریری لطلیه الطب، ص 363. ومحمود بدر، الأساسیات فی تشریح الإنسان، ص 148. وقرشی محمد علی، التشریح البشري الوظيفي، ص 240. والمط، الجسم البشري، 250/1.

- 9- شتووی داخراوه کون له مې په سې گوشه یی په، له نتره هیلکه یی په.
- 10- ئیسکانه کانی سې بنده له مې په زیاتر توانای جوله ی هیه.
- 11- گزوشی کلینچه و که له که که متر بهره و ناو حوز بۆته وه، نه مهش وای کردوه تیره ی حوز زیاد بکات له پروی پېشه وه و پشته وه.
- تیره ی حوز (له ناستی دهر وازی هاتنه ژورده وه) له پېشه وه بۆ پشته وه که بریتیه له ماوه ی نېوان ناوه راستی موسلدانه و کلینچه نزیکه ی 11 سم ده بیت، تیره ی حوز له تهنیشه کان واته له راست بۆ چه پ 13 سم ده بیت. هردوو تیره له مې په 1 سم زیاتره به بهر وورد له گال نتره. تیره ی حوز (له ناستی دره چه) له پېشه وه بۆ پشته وه 13.5 سم، تیره ی له راست بۆ چه پ 11.5 سم ده بیت، به لام بۆ حوزی نتره ته نها 8.5 وه 8 سم ده بیت بۆ هردوو تیره یه که له دوا ی یه ک.¹
- شتنکی به لگه نه ویسته که حوزی ئافرهت جیاواز بیت له حوزی پیاو، چونکه کارنکی گرنگی له سهره، بۆیه پتویستی به چند سیفه تینکی پتویست هیه که حوزی پیاو نه م پتویستیه ی نیه. نه م کاره گرنگهش بریتیه له گه شه و خواردن پیدان و پاراستن وهاتنه دهره وه ی کورپه له و پارچه پتوه لکاوه کانی تره کاتی له دایکبوون. به کورتي نه م شتو ته تاییه ته ی حوزی ئافرهت واده کات کاری له دایک بوون ئاسان بکات بۆ هردوولا، دایک و کورپه له.
- پاش لینکۆلینه وه له ئیسکانه کانی حوزی ئافرهت، ده بینن به گشتی ئیسکانی ئافرهت به شداری ده کات له هندی سیفاتی فیتري په یوه ست به ره گزی مینه، وه که ناسکی و سووکی ئیسکانه کان و ته ختی و که می گری و گول و زبیری و تیایدا، زیاد ی لوسی و که می قولی چاله کانی. له لایه کی تره وه سیفه ته کانی ئیسکانی پیاو پیچه وانه ی سیفه ته کانی ژنانه. بنواړه شتو ی ژماره 4: حوزی مینه و نترینه —²

1— Stuart C & Cristoph. *Obstetric by ten teachers*. P: 105 -106.

2- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 337.

به ندى دووم: پټکاته‌ی توپکاری وکارنه‌ندمزانى کونه‌ندامى دهمار

کونه‌ندامى دهمار له‌کاتى دروست بوونى له کوربه‌له به قوناغى زږودا نږده‌په‌ریت تاوه‌کو ده‌گاته کټش وقه‌باره‌ی گونجاوى خوى له‌تمه‌نى گه‌نجبه‌تى. زیاتر له همومو کونه‌ندامه‌کانى تری له‌ش ثابیه‌تمه‌ندى خوى هه‌یه، به‌پیشه‌واى همومو کونه‌ندام ونه‌ندامه‌کانى تر ده‌ژمیردری، به‌هاوکارى له‌گه‌ل کویره‌گلانده‌کان ښه‌رک وفرمانى همومو نه‌ندامه‌کانى تری له‌ش پټکده‌خن وناراسته‌و کونترولی ده‌کهن. به‌ووردترین وثالوژترین نه‌ندامى له‌ش ده‌ژمیردری وتاوه‌کو نیستاش زانایان زږد له‌لایه‌نه‌شاراوه‌کانى نه‌و نه‌ندامه‌نازانن.

کونه‌ندامى دهمار له‌پړوى پټکاته‌وه دوو به‌شى سهره‌کيه: ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار وچپوه کونه‌ندامى دهمار. له‌پړوى کرداره‌وه سى به‌شى سهره‌کيه.

برگه‌ی یه‌که‌م: ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار الجهاز العصبي المركزي

(Central nervous system-

بریتیه له‌ناوه‌ندى ته‌حه‌کوم وکونترولی همومو کونه‌ندامى دهمار، چونکه همومو هسته‌کانى له‌ش ده‌بیت بجیته ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار تاوه‌کو بتوانی شیبیان بکاته‌وه، ته‌فسیرو مانایان بڼ دیارى بکات ووه‌لامیان بداته‌وه. همومو فرمانه‌کانى تر بڼ پښته‌گلانده‌کان وجوله‌ی ماسولکه‌کان وکاره‌کانى تری پټویست له‌ویوه ده‌رچیت.

ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار له‌پړوى پټکاته‌وه له‌دوو به‌ش پټکیدیت: ده‌ماخ و درکه‌په‌تک، به‌هه‌مان شپوه له‌پړوى کارو کرداره‌وه ده‌کرښه‌ه دوو به‌شوه: کونه‌ندامى دهمارى جه‌سته‌ی (جهاز عصبي جسدی - Somatic nervous system) وکونه‌ندامى دهمارى خویى (جهاز عصبي مستقل - Autonomic nervous system). کونه‌ندامى دهمارى جه‌سته‌ی فرمان له‌ناوه‌نده کونه‌ندامى دهمار ده‌گوازیته‌وه بڼ ماسولکه‌کانى له‌ش بڼ جولانه‌وه‌یان، نه‌م جولانه‌وه‌ش به‌ناره‌زووى مروه‌ (الارادیه)، به‌لام فرمانى کونه‌ندامى دهمارى خویى گواستنه‌وه‌ی

فہرمانہ کانی ناوہ نندہ کوٹہ نندامی دہ مارہ بقوٹہ نندامہ کانی لہش بہ شیوہ یہ کی
خونہ ویست، وہ ک پٹکھستنی لیدانی دل، دہست بہ سہ راگرتنی ہناسہ دان و
پڑینہ کانی کوٹہ نندامی ہرس و نارہق کردن و ماسولکہ لووسہ کان وہی تریش۔ نہم
کوٹہ نندامہش دہ کریت بہ دو بہ شہوہ، یہ کہ میان بہشی بہ سوز (تقسیم و دی -
Sympathetic division)، دوہ میان بہشی تہ نیست (ہاوسی) بہ سوزہ،
(تقسیم لا و دی - Parasympathetic division) کہ کاری بہ کیکیان پیچہ وانہی
کاری نہوی تریانہ وہ ک نہوہی گہر یہ کیان پڑینہی گلاندیک زیاد بکات، نہوا
بہ شہ کی تر پڑینہی گلاندہ کہ کم دہ کاتہوہ۔^۱

یہ کہم : دماغ (الدماغ - Brain) .

لہ جوار بہشی سہرہ کی پٹکھاتوہ :

۱- قہدہ دہ ماخ (جذع الدماغ - Brain stem) لہ مانہ پٹکھاتوہ :

ا- لاکیشہ مؤخ (النخاع المستطیل - Medulla Oblongata) .

ب- پرد (الجسر - pons) .

ج- ناوہ نندہ دہ ماخ (الدماغ المتوسط - mesencephalon-Midbrain) .

2- نیوانہ دہ ماخ (الدماغ البینی - Diencephalon) پٹکھاتوہ لہ :

ا- لائنک (المیہاد - thalamus) .

ب- الوطاء (hypothalamus) .

3- میٹشک (المخ - Cerebrum) : لہ دو نیوہ گوی لای راست وچہ پ

پٹکھاتوہ .

4- میٹشکوک (المخیخ - cerebellum) .

لہ بر گرنکی دہ ماخ خودای گہورہ لہ ناو سندوقیکی بہ میزی داناوہ (کاسہ سہر)

1- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 435.

-John WHole, JR . *Human Anatomy & Physiology*. P: 400- 405.

-Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 38

که توانای زږد هغه یو بهر ته ست کړدنی صدمه کانا (الصدمات)، توانای بهرگری پال په ستوی زیاتره له 50 پال په ستوی هوا/ سم² هغه¹.
 ده ماخ له نندامه گوره کانی له ش ده ژمیردی وکشی نزیکی 1300-1400 گرام ده بیت، واته 2% ی کشی له شه. کشی ده ماخ له پیاو 100 گرامی زیاتره له زن، کشی ده ماخ له گال بهر و پیشه وه چونی ته من کم ده کات.² هیچ په یوه ندیه کیش نیه له نیوان کشی ده ماخ ونلری که ندوکه و پلیک کانی ناو ده ماخ له گال ناستی زیره کی، هره وک پیشتر زانایان وای یو ده چوون.³
 ده ماخ پیکهاتووه له زیاتره له هزار بلیون ده ماره خانه⁴، تیره ی له پیشه وه یو پشته وه 16 سم، تیره ی له راسته وه یو چه پ 14 سم، بهر زیه کی 12 سم. له نافرته تیکرای 1 سم که مته له پیاو.⁵

خانه کانی ده ماخ دوو جوړه: خانه کانی میشک (الخلايا الدماغية - Neurons)، که کاروفه رمانی داهینان وزیره کی وسوزو هوشی له ته ستو دایه، گونجاندن و پیکه وه لکاندن زانیاریه کانی هاتو یو ناو ده ماخ ده کون. ژماره ی ته م خانانه نزیکی 100 ملیار خانانه. په کیک له تاییه ته ندیه هره گرنگه کانی ته م خانانه نه وه په که نه زږد ه بن و نه ده جولین، به لکو له گال دریزی ته منی ناده میزاد به م شیوه ده میننه وه. ته گره ته م خانانه وه خانه کانی تری له ش له زږد یوون و نوی بوونه و دا بوونایه، ته وای بیر ه وری و که سایه تی ناده میزاد و فیریوونه کانی له گزوانی بهر ده وام ده بوو و پیویستی به نوی کړدنه وه ده ست پیکردنه وه ی خویندن و فیریوون

1- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 47.

2- أحمد کنعان، موسوعة الجسم الإنسان، ص 47. والمط، محمد فائز، الجسم البشري،

169/2.

3- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 383.

3- موريس بوكاي، ما أصل الإنسان، ص 136.

4- کنجو، خالص جلی، الطب محراب الإيمان، 95/1.

5- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 383.

5- المط، محمد فائز، الجسم البشري، 369/2.

ده بو پاش هم موو صدمه په کي تون¹

جوری بووه می خانه کانی دهماخ خوی له خانه ی پاریزه ر ده نویتنی بق خانه کانی جوری په کم (خلايا داعمة للأولى - Neuroglia)، له ژماره نایه له نوری وده لاین زیاتره له 900 ملیار خانه و پینج جوری جیوازی هیه و کاروفه رمانی نقریشیان هیه، وه: که یانندی خواردن بق خانه کانی دهماخ وپاریزگاری کردنی و جیا کردنه و دیان له یه کتری، واته وه شانه ناوه ندیبه کان کارده کهن.² یه کیک له تایبه تمه ندیان نهویه توانای جوله و نقریونیان هیه به تایبه تی کانی دهماخ توشی برین وهاوسان ده بیت (وذمة الدماغ - Brain Edema).³

هرچه نده دهماخ 2٪ کیشی له ش پیکده هیتنی به لام زیاتره له 20٪ ی نوکسجینی ناو خویتی له شی به کارده هیتنی. که واته دهماخ چالاکتره له همو نورگانه کانی تری له ش له زینده چالاکیا (میتابولیزم)، بری نه نوکسجینی به کار ده هیتنی له سه رچالاکی دهماخ وکاره کانی ده وه سستیت.⁴ بنواړه شتیوه ی ژماره 5: دیمه نی ناوه وه ی دهماخ و سوپانی شله ی دهماخ و شله ی دپکی.⁵

پیکهاته ی دهماخ نقر نالقرزه به جوری که عه قل وهوش وپیرو نه ندیشو سوزو به زه یی و نوری تر له ووشانه ی که پوزانه به کاریان ده هیتنن وپه یوه ندیبه کی توندیان هیه به مرقه وه تاوه کو ئیستا شاده میزادو زاناو فله یل سو فکان نه یان توانیوه به شتیوه کی ووردو پاست ودروست ماناو ته فسیری بق بکن، هرچه نده زانست و ته کنولوزیا که یشتوته پله په کی به رزو پیشکه وتوو توانیوپه تی ژماره په ک له

1 - Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 66.

همه نیک لېنگوا لېنجه په کلي پزېشکي شهره له همدی خانه ی دهماخ ده کهن له ناوچه ی ده رگای حوی (الجهاز الحوفي) "Limbic System" و نه سپی ده ریای (الحصان البحري) "Hippocampus"، که هر دوکیان ده کونه تونکی دهماخ وپه یوه ندیان هیه به داکردن (خزن) و لېنگانی زانباری وگورنجان دیان له گال په کتری، واته په یوه ندیان هیه به برگرورنه وه ی ریزو خایه.

- Malvolm BC & Jerom S (1993). *Human Neuroanatomy*. P: 239.

2- Malvolm BC & Jerom S. *Human Neuroanatomy*. P: 134.

3- Malvolm BC & Jerom S. *Human Neuroanatomy*. P: 14

4- Kevin TP & Gray A *Anatomy & Physiology*. P: 377-380.

5- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 890.

هډمون وټیزیمه کان و بنګه هه ستیاو ګرنگه کانی ناو میښک بدوژنټه وه. تاوه کو نیمړ ژانایان نه یان توانیوه نه م نه ټیږه بدوژنټه وه و وه لاسی نه م پرسپاره بده نه وه که ده لئ: ټایا ګه وره یی میښکی پیاو کاریګری هه یه له سه نه وهی که و پیاوان له داهینان وټیزنټه وه و زیره کی بالا ترن له نافرته تان؟ وه لاسی نه م پرسپاره ژانایان دوايان خستوه تاوه کو زیاتر شاره ژا دهن له کاری ده ماخ، تاوه کو پیښکه وتنی تری زانستی پزیشکی وفیزیایي به ده ست ده هینن.¹

به شیوه یه کی گشتی ده بینن نټرینه له کارو پیښه یی میکانیکی و لیڅورینی نو ترمویل و توانستی کرداره کانی حیسابی و پیرکاری و دارشتنی نه ندازه یی وټوری تر له زانسته کان له پیښه نگدایه وټوری ده پنه رو زانا و بلیمه ته کان (العباقره) له په ګه زی نټرینه له گشت بواره کانی زانستدا. که واته نټرینه زاله له ده ست به سه رداګرتنی به سه رگشت داهینه ره زانستیه کان و پیګومان نه م کاره له ژر پکیف و ناره زوی په ګه زی نټرینه خوی نیه، به لکو له نه نجامی ژماره یه ک هڅکاری بایولوژی نالوزه وه پووده دات.² هر بویه خوینه ری میژو، ژماره یه کی ټور که م له نافرته تان ده بینن له نیوان لیستی داهینه رو زانا و دانوا فیه یه سوفه کان و ګه ره شیبی له ده ګه نه کانه (نامق).

دووم: درېکه په ټک (العبل الشوكي - Spinal Cord).

له شیوه یی په ټکی لوله کیدایه و له مادده یه کی مؤخی پټک دټ که ده ماره خانه و ته وه په کانی تیدایه و ټیکړای درټی یه کی 45 سم ده بیت له کونای لاکیشه مؤخه وه ده ست پی ده کات نا ناستی دوا برپړه یی که له که و له 31 پارچه پټکه اتوه، هه ریه که له و پارچانه جووتیک میښکه ده ماری لی درده چیت بؤ له ش له لای راست و چه پ. 8 جووت ده مار بؤ ناوچه یی مل (Cervical Nerves)، 12

1—Peter LW & Roger W (1995). *Functional Neuroanatomy Of Man*. P: 746/2.

2— یا پراهم، سایکولوجیه للمراه، ص 164-18.

جیوت بق ناوچهی سنگ (Thoracic Nerves)، 5 جیوت بق ناوچهی که که (Lumber Nerves)، 5 جیوت بق ناوچهی سی بهنده (Sacral Nerves)، 1. جیوت بق ناوچهی کلینجه (Coccygial). دپکه په تک کاروفه رمانی زوری هیه له مانه: وهک پزیره ویک کارده کات که فرمانه کان له ده ماخه وه ده گوازیته وه بق پزینه گلانده کان و ماسولکه و پیخوله و بقریه کانی خوین، له له شه وه ناگاداریه کان و بزیننه کان ده گوازیته وه بق ده ماخ. پزیکه ستنی کاری ماسولکه خوییه کان به موی گری وده ماره خانه تیکه له جووه کان نه نجام ده دات.¹

برگه ی دووم: چیه کونه ندای دهمار (الجهاز العصبي المحيطي - Peripheral nervous system).

له زور کومه له دهمار پیک دیت که به هه مو لایه کی له شدا بلا و بوونه ته وه، فرمانیان گه یاندنی هه مو جوره هانده ریکه له هه سته نه نداهه کانه وه بق ناوه نده کونه ندای دهمار (Efferent system)، وه لام دانه وه یه تی له و کونه نداهه وه بق هه مو نه نداهه کانی له ش وهک ماسولکه مان و پزینه کان (Afferent system) و نه و دهمارانه چوارپهل ده به ستن به مه له بنده کان و نه وانیش به چوار پهل ده به ستنه وه. چیه دهماره کان له دپکه دهماره کان و کاسه دهماره کان و دهماره کانی دهماره کل نه ندای خویی پیک دین. له بهر نه وهی جیاوازیه کی شهوتق نیه له نیتوان شه کونه نداهه وه له هه ربوو په گز بویه به کورتی له سهری دواين.

کورتی جیاوازیه سهره کیه کانی نیتوان کونه ندای دهماری هه ربوو په گز:

- 1- کیشی ده ماخی پیاو 100 گرمی له ژن زیاتره.
- 2- تیره ی ده ماخی پیاو زیاتره له وه ی ژن.
- 3- درژی دپکه په تک زیاتره له پیاو به به راورد له گهل نا فرهت.
- 4- زوریه ی بواره کانی زانست و داهیتان و دوزینه وه و توپزینه وه پیاوان بالا

دەست بوون تیاواندا بە درێژایی میژوو.

5- جیاوازیەکانی دەرونی پەيوەست بە عەقل و پێو هۆش لە بەشی سێیەم بە درێژی باس دەکەین.

باسى دووم

پىكھاتەى تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى سوورپان و ھەناسەدان

بەئىى يەكەم: پىكھاتەى تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى سوورپان

بەرگەى يەكەم: دل

بەرگەى دووم: خونين

يەكەم: پلازما

دووم: غرۈكەكانى خونين

بەئىى دووم: پىكھاتەى تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى ھەناسەدان

بەرگەى يەكەم: قورپگ

بەرگەى دووم: سى يەكان

پیکهاتهی توینکاری و کارنه ندامزانی کونه ندامی سووران

کونه ندامی سووران له دل و بۆریه کانی خوین و خوین پیکدیت. له بهر نه وهی هیچ جیازیه کی و بهرچاو سودمەند نیه بۆ باسه که مان له نیتوان بۆریه کانی خوین له هەردوو پرەگەزدا بۆیه باسی ناکهین، ته‌نها باسی دل و خڕۆکه کانی ناو خوین ده‌کهین.

برگهی یه‌که‌م: دل (القلب - Heart).

دل نه‌ندامیکی ماسولکه‌یی شیوه قوچه‌کی یه، بنکه‌کی بۆ سه‌ره‌وه و لووتکه‌کی بۆ خواره‌وه یه، ده‌که‌وێته ناو قه‌فه‌زه‌ی سنگه‌وه، له نیتوان هەردوو سی دا که مێک به‌لای چه‌پدا لاره له بهر نه‌وه له نیتوان په‌راسووی 5-6 لای چه‌پدا هه‌ست به لێدانی ده‌که‌ین. دل به‌ په‌رده‌یه‌ک ده‌وره دراوه ناو ده‌بێت به په‌رده‌ی توپی دل (تامور). دل له دوو نیوه پێک دێت، به‌ریه‌ستیکی ماسولکه‌یی لێکیان جیا ده‌کاته‌وه. هەر نیوه‌یه‌کیش پێک دێت له هۆده‌یه‌کی سه‌رووی دیوار ته‌نک پی ی ده‌لێن گویچه‌که وه‌هۆده‌یه‌کی خواووی دیوار نه‌ستوو پی ی ده‌لێن سکۆله. هەر گویچه‌که‌و سکوله‌یه‌کیش، له‌لای راست یان لای چه‌پ، به پیکه‌اتوه‌کی ریشالی، لێک جیا ده‌بنه‌وه که هاتو چۆی خوین له گویچه‌که‌وه بۆ سکۆله پێک ده‌خات پی ی ده‌لێن زمانه‌ی دل. زمانه‌ی لای راستی دل له سی په‌رکه‌کی په‌رده‌یی پێک دێت پی ی ده‌لێن زمانه‌ی سیانی. هەرچی زمانه‌ی چه‌پیشه ته‌نها له دوو په‌ر پێک دێت، پی ی ده‌لێن زمانه‌ی دوانی یان (تاجی).

قه‌باره‌ی دل له که‌سیکی ته‌واوی پێگه‌یشتووی بالا مام ناوه‌ندی 12 سم درێژو، 9 سم پان و 6 سم نه‌ستوره. ¹ کێشی له نیتوان 250-350 گرام ده‌بێت، به تیکرای 310 گرام بۆ پیاوان و 260 گرام بۆ ژنان.¹

1- فرشعی محمد علی، التشریح البشري الوظيفی، ص 76.

- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 557-559.

ماسولکه کانی دل له جوری خونو ویستی هیلدارن، به شیوه یه کی وا دابه ش بوون و چونه ته ناویه ک که وا هیچ مانوبوونیک بق دل دروست نه بیت کاتی کارکردنی، هر یو یه چنده ها سال کار ده کات بی و هستان.

ده روزه ی نژوان گوچکه له و سکوله ی لای پاست چپوه که ی ده گاته 1.2 سم بق پیاوان و 1.05-1 بق نافر ه تان و ده روزه ی نژوان گوچکه له و سکوله ی لای چه پ 1.10 سم بق پیاوان و 0.9 سم بق نافر ه تان.²

برگه ی دووم: خوین (الدم - Blood).

شله یه کی په نگ سووری لینجه، له شله ی پلازما (Plasma) و خړوکه کانی خوین پیک دیت و نزیکه ی 7٪ ی کیشی له ش پیک دیتیت. شله ی پلازما چه ند جور خوی و ماده ی پروتینی تیا به.

قه باره ی خوین له له ش مرقی پیگه یشتوودا له نژوان 5-6 لیتره بق پیاوا، 4-5 لیتره بق ژن. نه مه ش به هوی نهویه که پړژه ی ماسولکه له پیاوان زیاتره و پړژه ی چه وریش له نافر ه تان زیاتره.³ بنواړه شیوه ی ژماره 6: دل وده روزه کانی.⁴

پیکهاته کانی خوین:

یه که م: شله ی پلازما

پړژه ی 90٪ ی شله ی پلازما ناوه و نهوی تری بریتیه له خوینکانی کانزایی و ناکانزایی، گرنګترینیان خوی چیشته (سؤدیوم کلوراید) وهندئ ماده ی پروتینی و چه وری وترشی نه مینی وشه کری گلوکوزیشی تیدایه، نه مانه بریتین له و خواردنانه ی

1- محمود بدر عقل، الأساسيات في تشريح الإنسان، ص 265. والمط، الجسم البشري، 277/1.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 557.

2 - المط، محمد فائز، الجسم البشري، 284/1.

3- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 531.

4- Keith LM & Arther FD. *Clinical Oriented Anatomy*. P: 123.

که پاش هەرس و مژین چرونتە ناو خوین.

دوووم : خڕۆکەکانی خوین

خڕۆکەکانی خوین دەکرێن بە سێ بەشەو: خڕۆکە سپی یەکان (الخلايا البيضاء Leukocytes) و خڕۆکە سوورەکان (الخلايا الحمراء Erythrocytes) و پەرەکانی خوین (الصفيائح Platelets - Thrombocytes).

ا- خڕۆکە سپی یەکان:

خانەیی بێ پەنگ، شێوەیان جیگیر نیە، ناوکیان تیاپە. تیرەیی هەر خڕۆکە یەکی سپی لە نۆیان (6-20) مایکرون دایە و ژمارەشیان لە مێ یەدا نزیکەی 6 هەزارو لە نێردا نزیکەی 8 هەزار خڕۆکە یە لە هەر ملم³. ئەم ژمارە یە لە مێ یەدا زیاترە و لە کاتی تووش بوون بە میکروب و بەکتریای نەخۆشی خڕۆکە سپی یەکان ژمارەیان زیاد دەکات.

ب- خڕۆکە سوورەکان:

خانەیی خەپلەیی دوولا قۆپاون، پاش دروست بوونیان بە ماوە یەکی کورت ناوکیان تیا نامێنێت، تیرەیی هەر خڕۆکە یەکی 7 مایکرون، ژمارەیان لە نێردا 5.5 ملیون لە هەر ملم³، بەلام لە مێ یەدا لەم ژمارە یە کەترە و نزیکەی 4.8 ملیون لە هەر ملم³. خڕۆکە سوورەکان لە مێ یەدا، پێش لە دایکبوون لە سێل و جگەردان و لە نۆی لە دایکبوون لە مۆخی ئێسکدا، دروست دەبێت. ئەم خڕۆکە سوورە یەکی سووریان تیاپە پێ ی دەلێن هیموگلوبین کە تاکە لێپرسراوی گواستەوێ و ئۆکسجین و دووانە ئۆکسیدی کاربۆنە لە لەشدا. وە بێ هیموگلوبین لە ناو خوینێ پیاو نزیکەی 14-16 گرام بۆ هەر 100 میلیتر، لە ئافرەتدا 12-14 گرام. ئەمەش لە بەر بزربوونی بێکی نۆی هیموگلوبینە لە کاتی بێ نۆی

ده گاته 15-30 گرام له هر سوړنکدا، له کاتي سک پړې ومندالبون زږد له وه زیاتره.¹

ج- په ږمکاني خوښ.

تهنې بچوکې خه پله یی یان هیلکې، بې ناوک وېې په ننگن. تیره یان نژکې 2-4 مایکرونن ژماره شیان ده گاته نژکې 250 000-500000 په رکه له هر یه ک ملم³ له خوښ. فرمانیان به شداری کړنه له کرداری مه یینی خوښ.²

به نندی دووهم: پیکهاته ی توپکاری وکارنه ندامزانی کونه ندامی هه ناسه دان

کونه ندامی هه ناسه دان له م نه ندامانه ی خواره وه پیک دیت: لوت (الأنف - Nose)، گورو (البلعوم - Pharynx)، قورگ (الحنجرة - Larynx)، بږی هوا (الرغامی - Trachea)، سی یه کان. لیره وه ته نها باسی قورگ و سی یه کان ده کین له بهر بوونی هندی جیوازی له نیوان هه ردو په گزدا. بنواړه شتویه ژماره 7: کونه ندامی هه ناسه.

برگه ی یه که م: قورگ (الحنجرة - Larynx).

پیکهاتوویه کی شتوه قوچه کی ناوپښ کراوه به لینجه په رده یه ک، ده که ویت ه سه روی بږی هه واده له تر پارچه ی کپکراگه ی پیک هاتووه، (3 پارچه ی تاکن و 3 پارچه ی جوتن). به په رده یه کی لاستیکی جیر به یه که وه به ستراون، گرنگترین نو پارچانه ش پارچه یه کی بازنه یی ناته واده به شی پتیشه وه ی ده په ریوه و پی ی ده وتری سیتی ئاده م (تفاحة آدم - Adams Apple)، که له دوو پارچه ی یه ککرتو له به شی پتیشه وده پیکهاتووه له به شی سه رده ی ملدا به ناسانی ده بینریت. نه م

1- أبو حامد، حسین سلیم، مختصر الفیولوجیا البشریة، ص 304.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

2- Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 541.

به شمش له نیرینهی پینگه یشتوو زیاتر ده ریه پروه له وهی ئافره تان¹ وای کردوه کهوا گهردنی ئافرهت خوی جوانتر بنوینی . دووهم پارچه کپکپاگی گرنه به زمانه ی بچکوله ناو ده بری که شیوه گه لایی یه ده بینه قه پاگی کونی زورنا (کونی سه ره وهی قورگ) مه لاشوو بۆشایی لووت داده خات ونا به لیت خوراک بچینه پیه وهی هه ناسه . جوتیک لۆچی په رده بیش بۆ ناو بۆشایی قورگ دریز ده بنه وه پێیان ده لێن (دهنگه ژیکان) (الحبال الصوتية الحقيقية - True vocal cord) . که له سه ره وه به هه ردوو لای کپکپاگی یه که مه وه له خواره وهش به کپکپاگی سی یه مه وه به ستراون . دوو لۆچی تریش له تهنیشتیانه وه هه ن پێیان ده لێن نادهنگه ژیکان (الحبال الصوتية الكاذبة - False vocal cord) . له کاتی قسه کردندا، دهنگه ژیکان ده له رنه له نهجامی تیپه ی بوونی ئه وه وهایی که له سی یه کانه وه ده رده چیت و به سه ر ژیکاندا ده پوات، دهنگ ده رده چیت . هه ر له بهر ئه وه شه قورگ به (سندوقی دهنگ) داده نریت . دهنگه ژیکان له پیاوان دریزترو ئه ستورتره له وهی ژنان، ئه مهش وای کردوه دهنگی پیاوان له حنی که مترو، قولی وقه له وهی زیاتر بیت، به لام له دهنگی ژنان به پیچه وانوه به له حن ترو ناسکتره .² بنواپه شیوه ی ژماره 8 : قورگ

برگه ی دووهم: سی یه کان (الرئة - Lung).

بریتین له دوو ئه ندامی ئیسه فنجی نه رمی گه رده ی شیوه قووچه کی که نۆزبه ی بۆشایی سنگ داگیر ده که ن .

کیشی سه به کانی پیاو: 1200 گرامه، سی لای پاست 700 گرام ولای چه پ 500 گرام، به لام له ئافرهت به هه ردوو سه به کان 1000 گرامه .³

1— John WH . JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 584.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 689-690.

- John WH , JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 585.

3— المط، محمد فائز، الجسم البشري ، 1/345.

دو جوری هه ناسه دان هه یه : یه کهم هه ناسه دانی سنگی که پشت ده به ستنی به هاتنه خواره وهی په راسوه کان. جوری دوهم هه ناسه دانی سکی که زیاتر پشتمه به ستنی به جوله ی ناو په نچک.

جورو شیوه ی هه ناسه دانی نژیرو می جیاوازه، ئافره تان زیاتر هه ناسه دانی سنگی به کارده هینن، به لام پیاوان ده توانن به هه ردو جوره هه ناسه بدهن ویه شیوه یه کی گشتی زیاتر جوری سکی به کارده هینن.¹

نه مانهش وای کردوه که وا په گهزی نژیینه بتوانی پژه یه کی زیاتر له نوکسجین به کار بهیننی، خوین زووتر پاک بکاته وه، کرداری میتا بولیم و ووزه به خشین خیراترو چالاکتر نه بنجام بدات، به مهش له گوره پانی وه رزش و شه پوشویدا به رده وامتر و خوراگتر وگو خجوتر بی.

جیاوازه کانی له نیوان هه ردو کونه نداسی سووپان و هه ناسه دانی پیاوو ژن.

1- کیشی دلی پیار زیاتره له وهی ئافره ت، به تیکرایی 310 گرام بۆ پیاوان و 260 گرام بۆ ژنان.

2- قه باره ی خوین له لهشی نژی پتگه یشتوو له نیوان 5-6 لیتره، به لام بۆ مئی پتگه یشتوو 4-5 لیتره، نه مهش به هوی نه وه یه که پژه ی ماسولکه له پیاوان زیاتره و پژه ی چه وریش له ئافره تان زیاتره.

3- ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای راست چیه که ی ده گاته 1.2 سم بۆ پیاوان و 1.05-1 سم بۆ ئافره تان، ده روزه ی نیوان گوچکه له و سکوله ی لای چه پ 1.10 سم بۆ پیاوان، 0.9 سم بۆ ئافره تان.

4- خرۆکه سپی به کان له پیادا ژماره یان 8 هه زار خرۆکه یه له هه ر ملم³، له مئی به دا نزیکه ی 6 هه زاره.

- 5- خرۆکه سووره کان ژماره یان له نۆزینه دا 5.5 ملیون له هه ر ملم³، به لام له مینه دا لم ژماره یه که مته و نزیکه ی 4.8 ملیون له هه ر ملم³.
- 6- بری هیموگلوبین له ناو خوینی پیاو نزیکه ی 14-16 گرام بق هه ر 100 میلیتر، له ئافره تدا 12-14 گرامه.
- 7- سیوی ئاده م له نۆزینه ی پینگه یشتوو زیاتر ده ره پیه له وه ی ئافره تان، ده نگه ژنکان له پیاوان درێژتر و ئه ستورتره له وه ی ژنان، ئه مهش وای کردوه ده نگه پیاوان له حنی که مته و، قو له و قه له و ی زیاتر بێت، به لام ده نگه ژنان به پیچه وانه وه به له حن ته و ناسکتر بێ.
- 8- کیشی سیه کانی پیاو: 1200 گرامه، سی لای پاست 700 گرام ولای چه پ 500 گرام، به لام له ئافره ت به هه ردوو سیه کان 1000 گرامه.
- 9- جوو شیه وه ی هه ناسه دانی نیه و مێ جیاوازه، ئافره تان زیاتر هه ناسه دانی سنگی به کارده هێنن، به لام پیاوان ده توهان به هه ردوو جوو هه ناسه بده ن ویه شیه وه یه کی گشتی زیاتر جوو ی سکی به کارده هێنن.

باسى سىيەم

پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى

دەرھايىشتىن و زاۋزى

بەندى يەكەم : پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى زاۋزى ئىرىنە

بەرگەي يەكەم : جووتە گون

بەرگەي دووم : دوو جۈگەي گۈيزمرموه

بەرگەي سىيەم : بۆزىنە پاشكۆكان

بەرگەي چوارم : تۈۋ - توخمە خانەي ئىرىنە

بەرگەي پىنچەم : پىزىموى ھاۋىەش

بەندى دووم : پىنكەتەي تويىكارى و كارنەندامزانى كۈنەندامى زاۋزى مى يىنە

بەرگەي يەكەم : نەندامەكانى زاۋزى ناۋموه

يەكەم : جووتە ھىلكەدان

دووم : جووتە جۈگەي ھىلكە

سى يەم : مىندانان

چوارم : زى

بەرگەي دووم : مى يە كۈنى زاۋزى

بەرگەي سىيەم : مەمك

دەروازە (المداخل)؛

لە پاستی دا جیاوازی سەرەکیەکانی نێوان هەردوو پەگەزی نۆرینە و مێینە بریتی
یە لە جیاوازی پێژنەکانی گوێرەگلاندەکان و ئەندامەکانی زاوێی و هۆرمونەکانیان و
جیاوازی دەرونیەکان. چونکە هۆرمونەکان کاریگەریەکی زۆریان هەیە لەسەر
گەشەی جەستە و بیرو هۆش و ئاڕەزوو و یەزدان و میزاج . جیاوازیەکان لە
هۆرمونەکانە و دەست پێدەکات و کۆتایی دێت بە جیاوازی جەستە و عەقل و هۆش.
هەرچەندە پەگەزی کۆرپە لە یەکەم ساتی دروست بوونی هێلکە
پیتینراوە و دیاری دەکۆتێت، لوتکە ی زاوێی (الشامخة التاسلية) هەر زوو
لەسەرەتای دروست بوونیە و دەکۆرێت بۆ ئەندامی زاوێی نۆرینە (جووتە گون)یان
بۆ ئەندامی زاوێی مێینە (هێلکە دان). بەلام ئەندامەکانی زاوێی دەروە
نوادە کەون لە دیار کەوتن تاوەکو هەفتەی حەوتەم. تاوەکو ئەوکات ناتوانی
بزانن کە ئەو کۆرپە لە یە نۆرە یان مێ یە چونکە ئەندامەکانی زاوێیان هاوبەشە.
لە مانگی حەوتەم لە ژێر کاریگەری هۆرمونی تیسٹۆستیرۆن و هەندێ مادە نا
ئیسٹیرۆیدی کە خانەکانی (سرتۆلی MIS) جووتە گون دروست دەکات، بە
گواستە وە و شۆربوونە وە لەناو هەناوە وە بۆ ناو تورە کە ی گون. ئەگەر هۆرمونی
تیسٹۆستیرۆن نەبوو، کەنالی (ولفی) نۆرینە دەپوکێتە وە کەنالی (مولەری) مێینە
دەست بە گەشە دەکات لە ژێر کاریگەری هۆرمونی ئیسٹروجینی ناو خوێن و ویلاش،
ئەندامەکانی زاوێی مێینە ی ناوە وە دروست دەبن.¹

لێرە وە بۆمان دەردەکەوێت کەوا کۆئەندامی زاوێی لە کۆرپە لە هاوبەشە لە نێوان
نێرو مێ، بەلام بە هۆی کاریگەری هۆرمونی نۆرینە تیسٹۆستیرۆن، پەگەزی
کۆرپە لە جیا دەبێتە وە بۆ نۆرینە یان مێینە.

هەرچەندە گەر کۆرپە لە وای بۆ نووسرا بوو بێت بە نۆرینە، بەلام لەناو ناخی
پێکەتە ی جەستە یی و دەرونی بە شێک و پشکەکی لە مێینە شە تیایە. بە
تاقیکردنە وە دەرکە و تەووە کە جیاوازی تەواو (التميز التام) لە نێوان نۆرینە و مێینە

هرگیز مه حاله و موسته خپله. هر کاتې هورموني نټرینه زالې بې به سر هورموني مینه نه و! په گڼې کوربه له ده بېته نټر، هرکاتیش تېستوستېرون نه بو نه و! کوربه له ده گڼې بڼې.

هر بڼه زږد له هورمونه کان ده بینین هاو به شن له نیوان هر دوو په گڼ، به لام به پښه په کی جیاوان. له بهر هه مان هڅ دکتور بیدل Biedel ده لې: پیاوې پاله وته (الرجل الخالص)، یان ثافره تی پاله وته (المراة الخالصة) دوو حاله تی وان زږد به ده گم نه ده ست ده گون له باری ثاساییدا واتای. واتای وایه که م پووده دات نټرینه په ک هیچ هورموني مینه ی نه بې، یان به پېچه وانه وه مینه ک هیچ هورموني نټرینه ی تیا نه بې.¹

کوته نداسی ده رهاویشن وکوته نداسی زاونې بریتین له دوو کوته نداس، جیاوان له کارو فرمان، به لام له پوړی توپکاریدا له کوتایه که یاندا له هر دوو په گڼې نټرو مې دا په کده گڼه وه.

کوته نداسی ده رهاویشن (الجهاز البولي Urinary - Renal - System) له: دوو گورچپله (الکلیتین - Kidneys)، جوته بڼی میز (الحالبین - Ureters)، میز لدان (المثانة البولية - Urinary bladder)، پږه وی هاو به شی (الأحليل - Urethra) پیک دیت.

ده بینین هاو به شی وپیکچوونه کی زږد هه په له نیوان هر دوو کوته نداسی ده رهاویشن له نټرو مې، ته نها جیاوازیه کی زږد به دی ده کړت له درنځی بڼی ده روه ی میز کړدن (پږه وی هاو به شی)، که له نټرینه درنځره له وه ی مینه و له گڼ نه نداسی زاونې په کده گڼته وه له کوتایه که یدا، به لام له مینه کورته و په ک ناگړتیه له گڼ نه نداسه کانی زاونې. شپوه ی میز لدانیش ده گڼو و جیاوازیسه له بهر بوونی جیاوازی شوین وشپوه ی نه نداسه کانی زاونې له هر دوو په گڼ.

کژنده نامی ده‌هاویشتن خوتین ده‌پالتیوی له ماده زیان به‌خشه‌کان و ناوی زیاده بق ده‌روهی له‌ش ده‌بات. کارو‌فرمانی تریشی زود هیه به‌لام لیتره نینه پیوستمان به باسکردنی نیه.

پیره‌وی هاویه‌ش (الاحلیل - Urethra)

بریتی یه له که‌نالتیک دریز ده‌بیت‌وه له ملی میزلدانه‌وه بق ده‌روهی له‌ش. له مینه‌دا دریزی ئه‌م که‌ناله ته‌ن‌ها 4 سم و له‌سره‌وهی ده‌رچی زاوژی ده‌کرتیه‌وه. به‌لام له نترینه نزیکه‌ی 20 سم ده‌بیت و له سی به‌ش پیکه‌اتووه.

1- پیره‌وی هاویه‌شی پرۆستانی: ئه‌م به‌شه به‌ناو گلاندی پرۆستاندا ده‌پوات و دریزی 3 سم، هر له‌م به‌شه‌وه ده‌روازه‌ی ه‌ردوو که‌نالی هاویشتنی تقوی نترینه (القناتان القانفتان - Ejaculatory duct) ده‌کرتیه‌وه.

2- پیره‌وی هاویه‌شی په‌رده‌یی: ئه‌و به‌شه‌یه که به‌ناو ناوپره‌ی مینو زاوژی دا ده‌پوات و دریزی که‌ی 1.3 سم ده‌بیت، له ه‌ردوو لاوه‌ی گلاندی کوپر (Cowper's Gland) هیه.

3- پیره‌وی هاویه‌شی ئیسفه‌نجی: ئه‌و به‌شه‌یه ده‌که‌وتیه ناو نیره ئه‌ندامی زاوژی و دریزی 15 سم ده‌بیت و به‌ه‌وی ده‌روازه‌یه‌کی ته‌سکه‌وه بق ده‌روهی له‌ش ده‌کرتیه‌وه. له‌سره‌تای ئه‌م به‌شه ده‌روازه‌ی ه‌ردوو گلاندی کوپر به‌دی ده‌کرتیت، و له ه‌ردوو ته‌نیشته‌وه‌ش گلاندی لیتر (Urethral- Litter gland) هیه که شله‌یه‌کی لینج ده‌پژئنی کاتی جووتبوون.¹

1- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology P: 772.

- Stuart C & Ash M (2000). Gyuecology by ten teachers. P: 15

به ندی یه که م: پیکهاته ی توپکاری وکارنه ندامزانی کونه ندامی زاوژی نییرینه
(Male Reproductive system).

کونه ندامی زاوژی نییرینه له م نندامانه پیکهاتوه : جووته گون (الخصية)،
دوو جوگه ی گوژره ره وه (القنوات التناسلية)، پژیته پاشکوکان (الغدد الجنسية
الإضافية)، شله ی توو- ناری نییرینه (المسائل المنوي)، پیره وی هاویه ش
(الأحليل).

برگه ی یه که م: جووته گون (الخصية - Testis).

بریتین له جووتیک پژیته شپوه هیلکه یی، هریه که یان که وتوته ناو
توره که یه کی پیستی دیوار تنکه وه له دهره وه ی له ش پی ی ده لپن توره که ی
گون. درپژی نه پژیته نزیکه ی 5 سم وپانی 2.5 سم کیشه که شی 10-15 گرام
ده بیت. گونی لای چه که میک له خواری گونی لای پاسته وگوره تریشه. جووته
گون له کورپه له دا له لای سه روی دیواری هه ناوه، له خواری شوینی گورچیله-
واته نیوان بریره کان وپه راسوه کانه¹ ده ست ده کات به هاتنه خواره وه بۆ
خواره وه ی بۆشایی هه ناو، ده گاته ناو خوز له مانگی سیپیه می ته مه نی کورپه له،
پاشان دیواری پیته وه ی سک ده بری و به ناو که نالی لاپان- په نا پان (القناة الأربية-
Inguinal canal) ده گاته ناو توره که ی گون پیش له دایک بوونی کورپه له ی
ته و، هروه ک خودای گه وده ده فه مووی: ﴿يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ﴾ الطارق: 7.
پتویسته پژیته گون له و شوینه بیت که بۆ دیاری کراوه چونکه ناتوانیت تووی
نییرینه دروست بکات مه گر له شوینیک که پله ی گهرمای له پله ی گهرمای له ش
که متر نه بیت، بیجکه له (توره که ی گون) له هیچ شوینیکی ترده له ناو له شی مروه
نه م پله ی گهرمایه گونجاوه ده ست ناکه ویت.

1- الترائب: بریتیه له نیسکانی په راسوه کان، هروه ها ده لپن نیسکانی نیوان هه روی په له کانی
خواره وه.

ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 4/498. وقيل الترائب: الأضلاع.

جووتە گون دابەش دەبێت بۆ چەند ئوورنکی بچوک ژمارەیان 200-300 دەبێت. لە هەر یەکێک لەم ئوورنکەکانەش 1-3 گرنی لولپینج (النبیبات) هەیە و هەر لێرەوێ ئۆوی نێرینە دروست دەبێت (الانطاف Spermatogenesis). ئەو گرنی بە لولپینجە خانەیی سەرتۆلی (الداعمۃ - sertoli-supporting cells) تیا بە، ئەم خانانە کاری پارێزگاری و دابین کردنی خۆراک بۆ خانەیی دروستکردنی تۆو دەگرنێت. بێجگە لەم کارانە لە ناوێردن و قوتدانێ تۆو مردووەکان و پێکەستنی جۆلەیی تۆو زیندووەکان و گواستنەوەیان بۆ ناو بۆرەکانی تۆو گۆیزەرەو دەگرنێت. هەرەو هەقرومونی ئینھیبین Inhibin وەندێ پڕۆتینیش دەرنێت، لە مانە گرنگرتیش، کار دەکات وەک بەرەستێکی خۆینی کە ناھێلێت دژە تەن بگەنە خانە نۆیەکانی تۆو دروستکردن کە پاش تەمەنی پێگەیشتن (البلوغ) دروست دەبن. ئەو گرنی بە لولپینجە خانەیی تۆو گوازەرەوێ تری تیا بە ناوی لیدج (Leydin Cells) کە هۆرومونی تیسٹۆستیرۆن (testosterone) دەرنێت.¹

بەرگی دووم: جۆگەیی گۆیزەرەو (القنوات التناسلیة - Genital Ducts)

پاش دروست بوونی تۆو لە لولپینجەکانەو دەگوازیترەو بەهۆی ئەو جۆگانەو، کە هەرلایەک ئۆوی ئەو گونە دەگوازیترەو کە لێوێ دەرچوو. سەرەتا کە فرە پێچاو پێچە بە جۆرێک درێژی دەگاتە 6 مەتر، هەرچەندە خۆی درێژی لە 4 سم تێ نا پەریت، پێی دەلێن بۆر بوخ (البربخ - Epididymis) لە بۆر بوخەو سەپترم گەشەیی تەواو دەکات و توانای پیتینی دەبێت، ئەم کردارەش نزیکەی 10-14 پۆژی دەوێت. ئەم کەناله توانای داگردنی ئۆوی هەبەو لەوێشەو پالی دەدات بۆ ناو تۆواوە چیکلدانە و ناو جۆگەیی ماو بەشی میزو زاونێ بە هۆی گۆزبوونی ماسولکە لۆسەکانی دەورووبەر لە کاتی جوتبووندا.²

1— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 989.

· Frances SG & Jordon JS. *Basic & Clinical Endocrinology* P: 2132.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 900.

· John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 811.

له دواى بوربوخه وه لولهى گوتیزه وه دیت (القناة الأهرية - Ductus - vas- Deferens) که ته واوکلری بوربوخه، به لام لوجی که متره و فراوانتره و درتیه کی 45 سم ده بیت و به رزده بیته وه و سرده که ویت ولول ویتج ده بیت له کرتاییه که بیدا وناوه کو ده گاته ده روزهى که نالی تقواوه چیکلدانه (الحویصله المنویه - Seminal vesicle) و به کترده گرن وکه نالی هاویرهر (القناة الدافقة - Ejaculatory Duct) پیکده هیتن، نه م که ناله ش 2 سم درتیره وه له پشته وه ده چیتته ناو پیره وى هاوبه شى پرؤستاتى.¹

برگه ی سینه م، رتینه پاشکوکان (الغدد الجنسية الإضافية - Accessory Sex Glands).

له م پرتانه پیکهاتون:

1- تقواوه چیکلدانه (الحویصله المنویه - Seminal vesicle): له کرتایى هر جۆگه گوتیزه وه ده یه کدا، نزیک به ملی میزلدان، توره که یه ک هه یه، بۆ کۆکردنه وه ی توخمه خانه کان (تۆو) دواى پتیه یشتیان، پس ی ده لیتن تقواوه چیکلدانه. نه م چیکلدانه شله یه کی لینجی تفت دهرده دات وشه کرى فرکتۆز تیایه که پتویسته بۆ جوله ووزه ی توخمه خانه کان، نه م شله یه ش 60٪ ی هه موو نه م شله ی تۆو پیکده هینیت (Seminal Fluid) که پیاو فری دات کاتى جوتیبوون. نه م شله یه له چیکلدانه به هۆى که نالی چیکلدانه وه ده چیتته ناو پیره وى هاوبه شى پرؤستاتى وپاشان بۆ ناو نیره نه ندامى زاوئى. تفتى نه م شله یه ک سوود مهنده بۆ هاوتاکردنى ترشى ناو مینه نه ندامى ئافره ت له کاتى جوتیبووندا.²

2- گلاندی پرؤستات (Prostate Gland): یه ک دانه یه وه ده که ویتته خواروی میزلدانه وه، جۆگه ی هاوبه شى پرؤستاتى به ناویدا تییه ر ده بیت. شله یه کی سچى تفت دهرده دات که 13-33٪ شله ی تۆوی پیاو پیکده هینى وترشى سیتريک نه سید Citric Acid و هه ندی نینزیمى تیایه وه، ترشى فوسفاتین (Phosphatase) و

1— Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 901-902.

2— John WH. JR . Human Anatomy & Physiology. P: 812.

پروستاگلاندین (Prostaglandin) که پتویستن بق جول و چالاکي توخمه خانه کان.¹

3- گلاندی کوپه (الغدة البصلية الأكليلية - Bulbourethral-Cowper's Gland): ژماره یان دووانه و ده که ویتنه ژیر پروستات وله هه ریدولای پیره وی هاویه شی په رده یی، شله یه کی لینج دهرده دات بق ناو پیره وی هاویه شی نیسفه نجی، نه مهش بق چه ورکردنی به شه نیسفه نجیه که ی نیره نه ندای زاونی یه پیش کرداری هاویشتنی تقو له کاتی جوتبووندا.²

برگهی چوارم : شله ی تقو - ناوی نیرینه (السائل المنوي - Seminal Fluid)

بریتیه له و شله یی که توخمه خانه (الحيوانات المنوية - Sperms) و نه و شلانی تیایه که پزینه پاشکوکان دهریده دن. قه باره ی نه و شله یه که نیرینه دهری ده هاویت له هه جوتبوونیکدا له نیتوان 2.5-6 میلتر³، تقو که می نه و شله یهش ده وهستی له سه ژماره ی دهرهاویشتنه کان. ژماره ی توخمه خانه کان له هه ر یه ک میلتر سی جا ده گاته 50-100 ملیون، واتله هه دهرهاویشتنه کدا 300 ملیون توخمه خانه هیه. شله ی تقو هه ندی دژه ماده دی تیایه وه ک سیمنالپلازمین (Seminalplasmin). شله ی تقو راسته و خق پاش دهرهاویشتن په بیت ده بیت وده می به هوی نینزیمه کانی پروستاته وه، به لام پاش ماویه که شل ده بیتته وه به هوی هه ندی نینزیمی تره وه.³

برگهی پینجه م: نیره نه ندای زاونی، چوک (القضيب - penis) :

بریتیه له نه ندایکی لوله یی کاری گواستنه وه ی تقو له پیاوه وه بق ناو زی (المهبل) مینه، پیکهاتوه له ره گ و جهسته. جهسته نه و به شه درتزه یه که له سی

¹ - Leslie JD (1989). *Endocrinology*. P: 3/2152.

2— John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 812.

3— Leslie JD. *Endocrinology*. P: 3/2132.

بارسته‌ی لوله‌یی پټکهاټووه، دووان له پووی سره وهن وپی یان ده‌لټن نه‌شکه‌وته تن (الجسم الکففي - Corpus Cavernosum)، نه‌وی تریان ده‌که‌ویته لای خواره‌وه و پی‌ی ده‌لټن نیسفه‌نجه تن (الجسم الإسفنجي - Corpus Spongiosum). جه‌سته‌ی نیسفه‌نجی کوتای دیت به ناوسانیک وپی‌ی ده‌لټن کلاوه (الحشفة - Glans penis)، نه‌و به‌شش داپوشراوه به پارچه‌یک له پیسته، پی‌ی ده‌لټن خرؤسک (القفلة - Prepuce). هر نه‌و پیسته‌یه له کاتی کرداری پاک‌کردنه و سونه‌ت کردن (عملية الختان - الطهور Circumcision) ده‌بردیت و فرپی ده‌دریت. نه‌م بارسته‌ی لوله‌ویی به له‌و جوړه شانه‌یه پټکهاټووه که نه‌رمه، له‌همان کات توانای ناوسان و په‌ق بوونیشی ه‌یه (إلتصابية - Erectile Tissue) به ه‌وی پر بوونی به خوین له کاتی ه‌لسانی ثاره‌زووی جنسی و جووت‌بووندا¹. بناوړه شتو‌ه‌ی ژماره 9 و 10: کرته‌ندامی زاوړتی نیرینه له پووی نه‌نیشت و پی‌شه‌وه.

به‌ندی سینه‌م: پټکهاټه‌ی توپکاری وکارو‌ندامزانی کونه‌ندامی زاوړتی میینه (الجهاز التناسلي الانثوي - Female Reproductive Systems).

پټکهاټووه له‌و نه‌ندامانه‌ی که ده‌که‌ونه ناو ه‌ناو ده‌ک: جووته ه‌یلکه‌دان (المبيضان - Ovaries)، جووت جوگه‌ی ه‌یلکه (الأنبوبتان الرحمیتان - قناة فالوب)، مندا‌دان (الرحم)، زئی (المهبل). نه‌و نه‌ندامانه‌ی که ده‌که‌ونه ده‌ره‌وه و پی‌ی ده‌وتری گولینک و له‌م به‌شانه پټکهاټووه، ده‌ک: به‌ریزی موسلدانه (جبل العانة)، دوو لؤچی گه‌وره (الشفرتين الكبيرتين)، دوو لؤچی بچوک (الشفرتين الصغيرتين)، سه‌ری قیتکه (البظر)، پاره‌وی گولینک (دهلیز المهبل).

1— John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 814.

- Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiolog*. P: 906.

برگی یہ کہم: نندامہ کانی زاوڑی ناوہو:

یہ کہم: جووتہ ہیلکہ دان (المبيضان - Ovaries)

بریتین لہ دوو پڑنی ہیلکہ یی کہ دہکونہ بهشی خوارہ وہی لہ شہ بوشایی لہم لاو نہ ولای مندالان.¹ جووتہ ہیلکہ دان لہ کڑپہ لہ لہ بهشی سہرہ وہی دیواری ہہ ناو بہ پوری پشتہ وہ ولہ خوارہ وہی گورچیلہ دروست دہ بیت، ہہ روہک جووتہ گون دہ ست دہ کات بہ گواستہ وہ و شقربونہ وہ بق خوارہ وہی بوشایی ہہ ناو، لہ وئیوہ بق ناو بوشایی حوز، لہ گہل مندالاندا بہ چہ ند کہ ژیک (ژی) پیکہ وہ بہ ند دہ بن تاوہ کو بہ رگری بکات لہ دابہ زینی ہیلکہ دان بق دہرہ وہی لہ ش روہک جووتہ گون.

نہ رک و فہرمانی ہیلکہ دان بریتی یہ لہ بہرہم ہینانی ہیلکہ، دہردانی ہورمونی مینہ وہک نیسترقچین و بروجیسترون و ریلکسین و ٹینہین، نہ مانہ ش بق دہرکہ و تنی توخمہ سیفہ تہ دہمی یہ کانه لہ ٹافرہ دتا. بہ کرداری بہرہم ہینانی ہیلکہ و ناردنی بق پیتین لہ ہہ مو مانگیکدا پیی دہ وتری کرداری ہیلکہ دانان (الإباضة - Ovulation).²

دووم: جووت جوگہی ہیلکہ (الانبوبية الرحمية - البوق - Fallopian Tube).

ہہر ہیلکہ دانیک پیکہاتوویہ کی شیوہ پہ حہتی بہ ناتہ وای دایدہ پو شیت کہ سہرہ تای جوگہی ہیلکہ وہ، کہ درژیکہ کی نزیکہ کی 10 سم دہ بیت وکاری گواستہ وہی ہیلکہ کی پیگہ پشتوہ لہ ہیلکہ دانہ وہ بق ناو مندالان. لہ چوار بہشی سہرہ کی پیکہاتوہ:

ا- پہ حہتی (القمع - Infundibulum): شیوہی وہک پہ حہتی یہ و پہنجہی شقربوہی پئیوہیہ (خمل البوق - Fimbriae)، یہ کیک لہ و پہ نجانہ بہ

1— Stuart.C & Ash.M. Gynaecology by ten teachers. P: 14.

-Gray.A & Kevin.T. Anatomy & Physiology. P: 914.

2— John.W.H., JR. Human Anatomy & Physiology. P: 818.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 776.

هیلکه دانوړه لکاوه، هر نه م به شه یه که پټشوازی له هیلکه ی پټکه یشتو د هکات کاتی هاتنه دهره وهی له هیلکه داندا.

ب- گوډکه ی جوگه ی هیلکه (أنبورة الأنبوية الرحمية - Ampulla of Uterine Tube): نه م به شه له هه موو به شه کانی تری جوگه ی هیلکه فراوانترو دريژ تره و سې په کی دريژیه که یه تی، هر له ناو نه و به شه دا کرداری پټینسی نیوان سپټرم و هیلکه ی پیگه یشتو پووده دات. هیلکه ترانای هه یه که 24-48 کاترمیر چاوه پوانی سپټرم بکات، گر نه هات له داخانا دهریت.

ج- چالایی جوگه ی هیلکه (برزخ البوق - Isthmus): به شیکي کورت وباریکه و به مندالانوه دهنوسیت...

د- مندالان به ش (الجزء الرحمي - Intramural or uterine Part): که ده چټه ناو دیواری مندالان.

دیواری جوگه ی هیلکه له سې چین پټکها تووه، که نه مانه ن:

أ- لینجه چین: که پرده په کی چلمی لینجه و به خانه ی قامچی داری ستونی پشستی داپوشراوه وېژنه خانه شی تیا به.

ب- ماسولکه چین (الطبقة العضلية): پټکها تووه له چینیکي بازنه یی نه ستورله پووی ناووه وچینیک ماسولکه ی تهنک ودریژوکانی له پووی دهره وه. به هوی پیچه جوله (Peristaltic Contraction) وگرزی نه م ماسولکانه و جوله ی خانه قامچی داره کان هیلکه پال دده دن به ناراسته ی مندالان.

ج- دهره چین (الطبقة الخارجية): چینیکي پرده یی لووسه.

سی یه م مندالان (الرحم - Uterus).

بریتی یه له نه ندایکي فراوانی دیوار ماسولکه یی شیوه ههرمی، لوتکه کی بؤ خواره وه یه وبنکه کی بؤ سهره وه یه. بؤشایی مندالانیش به شی سهره وه ی به هیلکه دانوړه به ستراره، ههره ها له خواریشه وه به زیوه به ستراره، زیش به می یه

1- Stuart C & Ash M. Gynecology by ten teachers. P: 15.

-Gray AT & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 915.

-John WH. JR. Human Anatomy & Physiology. P: 822.

کونه ندای زلوزی بق دهره وه ده کریته وه. دریزی مندالان له کاتی له دایکبونی کوربه له 3.5 سم، کیشه که شی 7.5 گرامه. پاش ماوه یه کی کورتی دوو هفتی ده دست ده کات به پوکانه وه، به م شتویه ده میتیته وه تاوه کو ته مانی پینگه یشتن و بی نویزی وسهره لدانی چالاکی جنسی، له و کاته دا مندالان دوویاره ده دست به گه شه و گه وره بوون ده کات له ژیر کاریگری موزمونه کانی مینه. به م ش درزیه که ی ده بیته سی جار و کیشه که شی ده بیته 10 جارانی پیشوو، واته به درزی 7.5 سم، پانی 5 سم، نه ستوری 3 سم.¹ لیتره وه سورپه کانی بی نویزی (وهک-کنج) ده دست پیده کات، له نیوانیاندا سک پری وزیستانی ده بیت تاوه کو نافرته ده گاته ته مانی 45-55 سالی، پاشان دوویاره مندالان ده پوکیته وه به لام نه مجاره یان پوکانه وه که ی کوتایی و دوا جاره یه.²

مندالان د مکر ی به سی به شه وه:

أ- بنکه ی مندالان (قاع الرحم): بریتی یه له و به شعی که ده که ویتنه ناستی سه روی جوگه کانی هیلکه.

ب- له شی مندالان (جسم الرحم): به شی هره گه وره ی مندالان وه بوشاییه کی گه وره ی تیایه ناسراوه به بوشایی مندالان.

ج- ملی مندالان (عنق الرحم - Cervix): به شی خواره وه ی مندالان وه باریکه و دیواری پیشه وه ی زئی ده بریت و شله یه کی لینجیش دهره دات. بوشایی ناو ملی مندالانیش دوو ده می هیه، یه که میان ده می ناوه وه که له سه ره وه کراوه ته وه بق ناو بوشایی مندالان، دوو همیشه ده می دهره وه یه که له خواره وه کراوه ته وه بق ناو بوشایی زئی، نه م ده می خواره وه له بهر ته سکی پینگه نادات که نه ندای زلوزی نیرینه بق سه ره وه تر به وات کاتی جووتبوون تاوه کو کاتی سک پری پاله په ستر

1- Stuart C & Ash M. Gynecology by ten teachers. P: 12-13.

-Gray.A & Kevin.T.P. Anatomy & Physiology. P: 916.

2- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 56.

له سهر په رده ی دهوری کړپه له نه کات ویتته هزی پژاندنی شله ی نه منیونی ومندالبونی ناته وای.

نه رکه کانی مندالدان: شوینی بی نوژی وشوینی چاندنی هیلکه ی پیتینراوه، شوینی گه شه ی کړپه له و هاتنه دهره وه یه تی، هه روه ها پیره وی توخمه خانه ی نیرینه یه بق ناو جوگه ی هیلکه بق پیتین.¹

دیواری مندالدانیس له سی چین پیکهاتوه:

1 - دیواری ناووه (بطانة الرحم - Endometrium): نه ویش دوو به شه: به شی کارنه ندای (الطبقة الوظيفية)، که له پوی سهره وه ی دیواری ناووه یه وژماره یه کی نذر له خوینهنه ری لورلی تیا به. نو به شه یه له کاتی بی نوژیدا داده پچری ویتته خواره وه وه خوینه کی پیس و خانه ی مردو. چینی سهره کی (الطبقة الأساسية)، نه وچینه یه که پاش بی نوژی ده مینی وچینیکی تری نونی کارنه ندای دروست ده کات. نه چینه جیاواز له چینه کی پیشو به خوینهنه ری پاست دهره دراوه.

2 - چینی ماسولکه یی (عضل الرحم - Myometrium): چینیکی نه ستورو سهره کی یو له ناوه پاستدایه، له لووسه ماسولکه پیکهاتوه که به سی تاوه کو چوار چین پیز بوون. ماسولکه ی مندالدان به دوو تایه تمه ندی له پوکاردژ به یه ک ناسراوه: له لایه که وه توانای هیه بق کشان به شیوه یه کی نذر فراوان. له سهره تای پیتین مندالدان ته نها شوینی 5 گرام ده بیت، به لام له کوتایی پژانی سک پری جینگه ی زیاتر له 5000 گرامی هیه، که بریتی یه له (قه پاره ی کړپه له، شله ی دهوره ی کړپه له، ویش). نه ووش به هزی کشان وگوره بوونی ماسولکه کانه تی.² له لایه کی تره وه توانایه کی نذر هیه بق گرژبوون، که به هزی وه ده توانی سهری کړپه له پال بدات بق دهره وه وده توانی به رده وام بی له

1 - John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 822.

2 - أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 56.

سر نہ م گزبویہ یک له دوی یه که بق ماوهی چنده ها کاترمیر وه یان چند پوژیک به بی ماندویویون بق نه وهی کورپه له پووناکی زیان ببینی.¹ گه وره بی بق نه وهی دروستکارو دامتیره که هموو دروستکارو هکانی پنگه نیشانداده بق نه وهی کاره کانیاں بکن به پئکی بی ماندوو بوون، هروهک فهرموویه تی: ﴿ قَالَ رَبَّنَا الَّذِي اَعْطٰنَا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْهُ ثُمَّ هَدٰنَا ۝ طه: 50

3- چینی دهره وه - پشتوه (ظهارة الرحم - Perimetrium): چینیکی به رده بی یه دهکویته پووی دهره وهی دیواری مندالدان.
چوارم: زئ (المهبل - Vagina).

بریتی یه له بقرپه کی ماسولکه بی درژی که ی 10 سم، درژ دهره بیتوه له ملی مندالدانه وه بق دهره وهی له ش، دهکویته نیوان میزدان وریکه (المستقیم). نه م بقرپه توانای درژیوونی زوری هه یه، تاوه کو جیگه ی نه ندای نیرینه ی زاوژی بیتوه کانی جووتیوون وهاوکاری هاتنه دهره وهی کورپه له دهکات، پیره ویکه بق گه یاندنی توخمی نیرینه بق ناو مندالدان، هاتنه دهره وهی خوینی بی نویژی. له کوتایی نه م بقرپه دهره وهی زئ هه یه که به به رده یه ک داپوشراوه که پی ی ده لئین به رده ی کچینی (غشاء البکارة)، نه ویش کونیک یان چند کونی بچوکی شیوه جیاوازی تیابه بق هاتنه دهره وهی خوینی بی نویژی.² بناوړه شیوه ی ژماره 11:

کوته ندای زاوژی میینه (نه ندایه کانی ناوه وه).

1 — Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 917.

-John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 823.

2 —Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 12.

-Gray A & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 919.

برگړې دووم: نه ندامه کاني درمومي کوننه ندامي زاوړنسي ميننه (الاعضاء الخارجية - فرج الرحم).

له م نه ندامه ندي خواره وه پټکها توه:¹

يه که م: به رزي موسلدانه (جبل العانة - Mons Pubis).

به رزي يه که ده که وټه سر نټسکي موسلدانه، له شانې چوړي به موو داپوشراو پټکها توه.

دووم: دوو لوچي گوره (الشفران الكبيران - Labia Majora)

دوو لوچي پيسته يي دريژن، له به رزه موسلدانه وه يو خواره وه دريژ ده بنه وه، شانې چوړي تيايه، ته نها له پوړي دهره وه ي به موو داپوشراوه. نه و نه ندامه ش به رامبر توره که ي گونه له په گزي نټرينه دا وگلاندې زډري تيايه له جوړي گلاندې (الغدد الزهمية - Sebaceous Glands).

سنيهم: دوو لوچي بچوک (الشفران الصغيران - Labia Minora)

برتي يه له دوو لوچي بچوکي داپوشراو به لينجه په رده، ده که وټه پوړي ناوړه وي لوچه گوره کان، ژماره يه ک پښته ي نارقه و زه همي تيايه، به لام مووي پټوه نيه و شانې چوړيشي تيا نيه.

چوارم: قيتکه (البظر - Clitoris)

ده که وټه نټوان خالي يه کگرتني هه ردوو لوچي بچوک له لاي سهره وه، شيوه ي له نه ندامي زاوړنسي نټرينه ده چټت به لام زډر بچوکو و پوړي ميزيشي پيدا ناپوات. له بارسته يه کي لوول يي له شانې په پ (الانټصابي) بوو پټکها توه و ژماره يه کي زډريش دهماري هه ستياړي تيايه. قيتکه به پټسته يه ک داپوشراوه پي ي ده لټن خړسک (Prepuce)، به شه دياره که ي قيتکه ش پي ي ده لټن کلوړه (Glans).

1 - Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 9.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 826-827.

پنجهم: زئ - گولینك (الفرج - Vestibule).

بریتی یه له و پێره وهی نیوان ههردوو لۆچی بچوک، ئەم ئەندامانهی له خۆ گرتوه.

1- دهره چهی زئ: به پهردهی کچینی داپۆشراوه و له بهشی خواره وهی ئەم پێره وهیه.

2- دهره چهی میزه پۆ: کوتای پێره وهی میزه پۆیه له مێینه و دهکەوێته نیوان قینکه و دهره چهی زئ.

3- دهره چهی پۆینه گڵانده کانه کانی لۆچی گهوره، که بهرامبهر گڵاندی کۆپه ره له نێرینه دا، کاری ئەم گڵاندانهش پێاندنی ماددهی لینجهیه بۆ ئاسانکردنی کرداری جوتبوون.

4- دهره چهی که نالی گڵاندی سنکس (Para urethral Glands - Skenes) که دهکەوێته ههردوو له نیشتی دهره چهی میزه پۆیه، که بهرامبهر گڵاندی پرۆستانه له نێرینه داو ماددهی لینجه دهژێتی.

5- دهره چهی گڵانده کانی لۆچی بچوک، که نقد بچوکن و به چاو نابینرێن و له ناو ئەم پێره وهدا بلۆ بوونه تهوه. بنواپه شتیوهی ژماره 12: کۆئه نداسی زاوژنی مێینه (ئەندامه کانی دهره وه).

برگه ی سنیه م: مه مک (الثدي - Mammary Gland - Breast)

مه مک له ههردوو په گه زدا هیه، نقد بچوکه له نێرینه و کچۆله ی پئی نه گه یشتوو، هه ر به م بچوکیه ش ده مینته وه له نێرینه دا، به لام له کچاندا ده ست به گه و ده بوون ده کا له ژێر کاریگه ری هورمونه کانی مێینه، ده گاته گه و ده ترین قه باره ی له کاتی سک پریدا، هه روه ها به درژایی کرداری شیردانی دایک بۆ مندا له کئی. که واته مه مک به ئەندامیکی گرنگی په گه زی مێینه ده ژمیردری و بریتی یه له گڵاندیکی ئاره قه ی گۆردراو (غدة عرقية محورة - Modified Sweat Gland)، له 15-20 به ش پێکهاتوه و له نیوانیان شانه ی توندو شانه ی چه وری

هیه، هر به شه له چنډ به شوکه یه پټکها توه و خانه ی تیا به بق شیر دروست کردن، به شوکه له چنډ سبکلا دتوچکه یه ک (أسناخ - Alveoli) پټکها توه. له هر به شوکه وه جوگه یه کی وورد دهرده چیت، پاشان هم وورده جوگانه یه کده گرن و که نالی گواستنه وه ی شیر پټکده مټن، له وپوه شیر ده چیت بق ناو گوی مه مک (حلمة الثدي - Breast Nipple). هر گوی مه مک 15-20 دهره چي که نالی گواستنه وه ی شیري تیا به.

له قولایی مه مک وه پوشره شانه هیه، که ماسولکي گه وړه ی سهر سنگی داپوشیوه. له نیوان پیسته و هم پوشره شانانه هندی پشتنه ی لیفکه یی هیه به که ژي کوپر ناسراون که پیسته و شانه کانی ژیره وه ی هم ناوچه یه توند ده که ن وپاریزگاری له خپری مه مک وهاته دهره و قیتیه که ی ده که ن.

له دهره ی گوی مه مک ناوچه یه کی بازنه یی په نگا وپه نگ هیه پی ی ده لټن جوخینه (هاله - لعوة الثدي - Areola) که له ژماره یه که له گلاندی زه می کوپر او پټکها توه، وای کردوه هاله پوی دهره وه ی زیر بیت وړنگی په می (زهریا) نشان بدات له کچان پیش شوو کردن، به لام هم په نگه ده گوپی بق قاوه یی توخ (بني غامق) له مانگی یه که م، له یه که م کرداری سک پری. بناوپه شیوه ی ژماره 13: مه مک و جوگه کانی شیر.

هیچ په یوه ندیه کیش نیه له نیوان قه باره ی مه مک و پټره ی شو شیره ی که دروست ده بیت و دهرده ها و پټریت. دروستکردنی شیر په یوه سته به هورمونی پرولاکتین، دهره او پټننی شیریش په یوه سته به هورمونی ٹوکسیټوسین.¹

خوای گه وړه نپرو می خولقاندوه وله هر په کیان له پټکها ته ی فیره تی خوای داوای داپشتوه که بتوانی شو و نه رک و فهرانانه ی بوی دانراوه له ژیان جیبه جی

1 - Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 921.

John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 839.

- وقرشي محمد علي، التشریح البشري الوظيفي، ص 20-21.

- عابدة عبد الهادي، فسيولوجيا جسم الإنسان، ص 386.

بکات. که واته هه موو که سێک ئاسانکاری بۆ کراوه به رامبه ر ئه و کاره ی بۆی دانراوه و هه ر به و ئاراسته ش ده پروات که داهینه ره که ی بۆی داناوه گه ر له سه ر فیه تره ی خۆی لانه دات به هۆی کاریگه ریه جیا جیاکانی ده ره کی.

به هۆی لینکۆلینه وه وتوێژینه وه زانسته کان سه لمیتره وه که و ئافه رت جیا په له پیاو له شیره و ئاکاری ده ره وه و کارلێک کانێ ناوه وه و کاری مێشک و کاریگه ری هۆرمونه کان، ناوه کو ده گاته هۆیه کانێ مردنیش که زۆریان په یوه ستن به پێکهاته و جۆری په گه ز هه ر له سه ره تای دروست بوونی کۆر په له له ناو سکی دایکی. ئه م جیاوازیه له گه ل ته مه ن سه ر ده که وێ به جیاوازی له په یکه رو کاریگه ری هۆرمونه کان و ئاره زوه کان، که هه مووی به و ئاراسته دا ده پروات که ئافه رت ئاماده ده که رێت بۆ گه رنگه رین و پیرۆزترین کار، که هیه چ پیاوێک ناتوانیت شان به شانی بوه ستیت له هه ر کات وه هه ر شوێن وه هه ر ئاستیکدا بیت، ئه ویش بریتی یه له کرداری مندالبوون و گه شه پێکردنی و په روه رده کردنیه تی.

بهشی دووهم

پينگهاتهی توپکاری وکارنه ندامزانی کونه ندامه ووردەکانی هەردوو
رەگەزە جیاوازی نێوانیان

باسی یەكەم : كرومۆسومەكان (بۆیە پەنگیەكان) و توخمە خانەكان

باسی دووهم : پزێنەگلەندەكان و هۆرمونەكانیان

باسی سێهەم : پەنگە یشتن (البوغ) و کاریگەری ژینگە نەسەر پەنگە یشتن

باسی چوارەم : جیاوازی نێوان هەردوو رەگەز نە قوناغەکانی ژیانی

كۆرپە نەو پەنگە یشتن و تەمەنی زاورێ وە هەروەها نە هۆكاری مردن.

باسى يەكەم

كرۇمۇسومەكان (بۇيە پەنگىيەكان) وتوخمە خانەكان

بەندى يەكەم : پىنكەتەي كرومۇسومەكانى زاوژى ئە ھەردوو بگەز

بەرگەي يەكەم : ۱ پىنكەتەي كرومۇسومەكانى زاوژى

بەرگەي دووم : جياواژى نىوان كرومۇسومەكانى زاوژى ھەردوو بگەز

بەندى دووم : پىنكەتەي توخمە خانەكانى زاوژى وجياواژى نىوانيان

بەرگەي يەكەم : پىنكەتەي توخمە خانەكان (سپىرم و ھىنگە)

بەرگەي دووم : جياواژى نىوان توخمە خانەكان (سپىرم و ھىنگە)

به ندی یه کهم : پینکاته ی کروموسومه کانی زاوژی له ههردوو پگه زو (الکروموسومات
الجنسية - Sex chromosomes).

برپگه یه کهم : پینکاته ی کروموسومه کانی زاوژی.¹

له مرقفینکی دروستدا 46 کروموسوم هیه، به جوتیه پیز بوون، واته 23 جوت
کروموسوم هیه، له وانه 22 جوتی جهستیی یه و 1 جوتی جنسی یه که
به یوهسته به نیاری کردنی پگه زی نیزییه و پگه زی میینه، هیماکه ی له پگه زی
نیزییه XY، له پگه زی میینه XX.

بنواپه شیوه ی ژماره 14: قه باره ی کروموسومه کانی جهستیی و پگه زی
46 کروموسوم هه لگری هه مو نهینییه کان و تاییه ته ندیه کانی ئاده میزاده، له
ژماره یه کی نیجگار زوری پیشال پیک دیت، هه ر پیشالیکیش له ده زوی پرتینی
وناوکه ترش پیک دیت، که ناوکه ترشی رایبی کهم نوکسجینی DNA تیدا زاله.²
هه ر جوتیک له کروموسومی جهستیی له دوو له تی هاو به ش هاوشیوه و هاو
قه باره پینکاته ی، به لام ته نه جوتیه کروموسومی پگه زی یه له یاسایه ی
لاداره و نامویه (شازه)، که هاوشیوه و هاو قه باره نین.

هه ر له تیک له کروموسوم دوو زنجیری ته واوکه ری به کتریه، پینکاته یه له
ماده ی شه کرو فوسفورو تفتی ئه مینی. ئه و دوو زنجیره یه له به کتری ئالون وه
لولیتج و له هه ندئ شوین و خالی تاییه تدا به به کتریه وه لکان. یه ک له و زنجیرانه
(Transcribed strand) ژماره یه ک له زانیاری هه لگرتوه که کونترول و ئاراسته ی
دروستکردنی هه ندئ له و پرتینانه ده کات له DNA که پۆلی سه ره کی هیه له
بونیادنانی خانه و، هه مو سیفه ته کانی مرقفی تیدا شاردراره ته وه. ترشی DNA

1— بویه کان (الصبغيات): کروموسوم روهه پکی لاتینییه به مانای پهنگاو پهنگ، هه روه که له ناوه که ی
دیاره که کروموسومه کان به کیک له په وشته کانی برینی به له وه رگرتنی پهنگ له سه رنه ی دابهش بوونی خانه.
زانا فالدیله 'Waldeyer' ئه م دیارده ی نزییه وه له سالی 1888 ز. موریس بوکای، ما أصل الإنسان،
ص 73.

2— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 83.
-John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 884.

چالاکي وسيفت وکارو فەرمان وجوړی ښیرمه کانی هه موو خانه کان ناراسته و دیاری دهکات. نو کارانه ی DNA نه نجای ددهات بهرنامه ی بڼ داپرتزاده و به جوری هیچ کاریک ناکات تهنا له کاتی دیاری کراوی خوی وبه بی دیاری کراو نه بی.¹ بنواړه شپوهی ژماره 15: ترشی ناوکی RNA و پرتینه کانی

له کاتی دابهش بوونی ناسایی له خانه ی جهسته یی (الانقسام العادي- Mitosis) هه کرؤمؤسومیک دوو هیند ده بیت بڼ پیکهیتانی دوو کرؤمؤسومی دوو هیند بوو (دوو کرؤماتیدی برا)، که واده ده کون وک یه ک کرؤمؤسوم بڼ، به دهست پی کردنی کرداری دابهش بوونه که هه ردو کرؤمؤسومه که لیک دوو ده که ونه وه. هه خانه یه که له خانه کانی له شی مرؤ 46 کرؤمؤسومی تیا به پیش دابهش بوونه که، دوو هیند ده بن وده بنه 92 کرؤمؤسوم، کاتی کرداری دابهش بوونی خانه که ته واده بیت نه و 46 کرؤمؤسومیان ده چیتته خانه یه که و 46 کرؤمؤسومه که ی تریش ده چیتته خانه ی دوو ده. له کزانی دابهش بوونه که دا دوو خانه ی هاوشپوهی له یه که چو دروست ده بیت، هه ریه که له دوو خانه ساوا ونویته هه مان ژماره و جوری کرؤمؤسوم وده ده گریته که له بنچینه دا له دایکه خانه دا هه بووه.² نه م دابهش بوونه له له شی مرؤ و زینده وهران پووده دات وپتویسته، به تاییه تی له قوناغی کرپه له و دواي له دایک بوون، وک که شه و هه لدانه وه (تزییوونه وه).

هه موو خانه کانی له ش به م جوړه دابهش ده بن به بی هیچ لاریه که و لادانیک له م یاسایه. تهنا له یه که شوتینی له ش نه بیت نه ویش هیلکه ی گونه له پیاو وهیلکه دانه له نافرته، که له کاتی دابهش بووندا هه رخانه یه کی نوی تهنا 23 کرؤمؤسومی

1- هه ردو ژانا واتسون وکریک ده لپن: هه ترشیک له ناو ناوکی خانه له هه زار پیچ بیکهانووه که بؤماره کانی له سه ر دابهش بووه، به شپوه یه که واده وکو ښستا زانباری پزیککی نه پتولنیووه نلریه ی نلری لایه نه کانی ته فسیری دروستی بڼ بکات. نو بؤمارانه سیله ته کانی مرؤ دیاری ده که نه له باوک و دایکه وه بڼ نوره یه که لدواي یه که کان. دتشی هه ریه که له پچانه تهنا 30 نه نکستوم ده بیت. کنجو، جلبی، الطیب محراب الإیمان، 64/1.

2- Gray AT & Kevin T P. Anatomy & Physiology. P: 105

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 886.

تایه نه وه 46، به م جوړه دابه ش بوونه ده لښ که مه دابه ش بوون (الانقسام الاختزالي - Meiosis). نه مه ش له بهر نه وه په کاتی پیتین، نه م دوو توخمه خانه په کتری ده گرن وده بنه په ک خانه و ه ر یو ژماره کروموسوم کان تیکه ل به په ک ده بن وده بیتته وه 46 کروموسوم.

خانه کانی گون ده گورین بۆ توخمه خانه ی نیره (سپیرم)، خانه کانی هیلکه دانیش ده گورین بۆ هیلکه ی پینگه یشتوو. نه و دوو خانه یه ش خۆ ئاماده ده که ن بۆ پیتین، زنجیره په ک له گورانکاری گرن کیش پووه دات له م کرداره دا، کروموسوم کان و سایتوپلازم ده گرتنه وه، له و گورانکاریانه:

1- جووت کومه له کروموسوم (العند الضعفاني - Diploid) که م ده بیتته وه بۆ تا ک کومه له کروموسوم (العند الفرداني - Haploid). نه وه ش شتیکی زور پیوسته بۆ پاریزگاری کردن له سه ر جووته ژماره ی کروموسوم کان وچه سپاندنی پاش پیتین، گه ر وا نه یوایه ژماره ی کروموسوم کان له هه ر نه وه په ک بۆ نه وه په کی تر ده بووه دوو به ربه رو به م شپوه ژماره که سه رده که وت بۆ ژماره ی کوتایی نه هاتوو له ریڼه ی که مه دابه ش بوون.¹

2- گورانی توخمه خانه ی نیرینه له خانه په کی خړی نه جولاوه وه بۆ خانه په کی تر که له سه ر و مل وکلک پیکهاتوو و توانایه کی زوریش هیه بۆ جولان، له کاتی پیتین سپیرم زوریه ی قه باره ی سایتوپلازمه که ی وون ده کات، به پیچه وانه وه خانه ی مینه قه باره که ی زیاد ده کات به زیاد بوونی سایتوپلازمه که ی.²

1- اتهامی، محمد عبد المجید، أسس علم الأجنة، ص 3.

2- اتهامی، أسس علم الأجنة، ص 4.

برځکې دوهم: جیپاوازی نیوان کرؤمؤسومه کانی زاوړنی هه ردوو ږکړ

1- هیمای نیرینه بریتی په له y ، هیمای مینینه بریتی په له x . توخمه خانۀ نیرینه (سپږم) هه ردوو کرؤمؤسومی نیرینه و مینینه ی ه لگرتووه xy ، به لام توخمه خانۀ مینینه (هیلکه) ته نها کرؤمؤسومی مینینه ی ه لگرتووه xx .

2- نه گړ سپږمه که هیمای y ی ه لگرتبوو جووت بوو له گل هیلکه که هه ردوم هیمای x ی ه یه نه وای پیتین ده بیتنه $xy-46$ که نه ووش مانای وایه کړپه له که په گړی نیز د ده ردو چېت، نه گړ سپږمه که هیمای x ه لگرتبوو جووت بوو له گل هیلکه که هه ردوم هیمای x ی ه یه، نه وای پیتین ده بیتنه $-46-xx$ ، نه ووش واتای وایه کړپه له که په گړی می د ده ردو چېت. لیره وه بؤمان پوون ده بیتنه وه که واپه گړی نیره و می په به هوی جوری سپږمه وه دیاری ده کریت. نه و پاستیه ش قورئانی پیروز پیش 1400 سال باسی کړدوه، به لام له بهر دوری موسولمانانی سردهم له ناین و زانست نه بیان توانیوه ههستی پی بکن تاوه کو زانایانی پوزئاوا پاش ماندوویونکی نذر که بشتنه نه م پاستیه. هه روک داهیتنه رو دروستکه رمان فهرموویه تی: ﴿وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ۖ إِنَّ فِيكُمْ لَذُنُوفًا شَتَّىٰ﴾ النجم : 45-46

هه روها فهرموویه تی: ﴿يَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ۚ أَلَمْ يَكُنْ نَظْفًا مِّن مَّنًى ۖ﴾ القيامة: 36-37.

هه روها فهرموویه تی: ﴿يَسْأَلُكُمْ خَرَجُ لَكُمْ﴾ البقرة: 223. واته نافره تیش هه روک کینلکه ښک وایه چی تیا بچینی هر نه و شته دیته به رهم، نه ووش واتاپه ده گړنی، که وایه سپږمه که چ جړنیک بیت نه و په گړه که دیاری ده کات که نیره یه، یان می په.

3- کرؤمؤسومی y نذر بچوک و ته نها ده یه ها بؤماوه ی ه لگرتووه، به لام x نذر له و گړه نره و 2000-3000 بؤماوه ی ه لگرتووه. کرؤمؤسومی y له قه باره دا بچوک تره له بچوک ترین کرؤمؤسومی جهستی، به لام x له زنجیره ی

کرۆمۆسومه کان له ژماره ی حوته مینه له قه باره دا. هه رچه نده y له قه باره دا بچوک به لام توانایه کی چاوه پوان نه کراوی هه یه.¹

4- کرۆمۆسومی X نۆد پتیویسته بۆ ژیان ومانه وه، به لام کرۆمۆسومی y نۆد پتیویست نیه بۆ ژیان. ئەمەش سەلمێنراوە کە وائە و کۆرپە لە نە ی کرۆمۆسومی XO یان هه لگرتووه توانای ژیان یان هه یه، به لام ئەوانه ی کرۆمۆسومی YO یان هه لگرتووه هه رگیز دروست نابن وه یان ناتوانن بژین. کەواته کرۆمۆسومی y که هیمای نێرینه یه به یی بوونی X که هیمای مێینه ناتوانی بژیت، به لام X به ته نهایی به یی y ده توانی بژیت هه رچه نده گر کۆرپه له که ناته واویش بیت.²

به ندی دووهم : پێکها ته ی توخمه خانه کان وجیاوازی نیوانیان.

برگه ی یه کهم: پێکها ته ی توخمه خانه کان (سپیترم وهیلکه)
یه کهم: توخمه خانه ی نێرینه (تۆو- سپیترم- النطفه).

سپیترم له ناو جووته هیلکه ی گون دروست ده بیت به تیکرای ی 300 ملیون له هه رجار یکی هاویشتن، ئەمە له سه ره تای ژیا نی زاو نیدا. سپیترم پاش ده راویشتن توانای ژیا نی هه یه بۆ ماوه ی 48-72 سه عات له ناو کۆنه ندای زاو نی مێیه دا.³ جا گه ر پیتین پووی نه دا ئەوا گشتیان ده مرین.

سپیترم له سه رو مل و کلک پێکها تووه. سه ر: هه موو پێکها ته کا نی ناوکی خانه ی تیا به، هه روها مایۆکوندریا ی (Mitochondria) تیا به که جووله ووزه ده به خشی به سپیترم بۆ گه یشتن به هیلکه ی مێینه وله پووی پێشه وه ی سه ری سپیترم ناوچه ی بڕه (قونس- Acrosome) هه یه که ئینزیمی تیا به تی هاوکاره بۆ بڕینی دیوا ری هیلکه ی مێینه له کا نی پیتیندا (الإخصاب- Fertilization) وکلکی سپیترم

1- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 42.

2 — Stuart Cl & Cristoph. Obestic by ten teachers. P: 178.

3— Kenneth. Principle & Practice of Endocrinology. P: 855.

وهك سهول وایه جوړولې سپټرمی له نه ستودایه بل هه موو ناراسته كان: ¹ بنواړه شپوه ی ژماره 16: توخمه خانې نیرینه.

دریژی سپټرم 50 مایکرونه، دریژی کلکی 40 مایکرونه، ټنکرای خیرایی به کی 2-3 میلیمتره له یهك خوله كدا، واته سپټرم ده گانه ناو بوشایی مندالان پاش 4-6 کاترمیر له دوی جوړتبون. ²

نو سپټرمی که هیمای نیرینه ی ه لگرتوه y له نووکی سره یوه بریسکو پووناکیه کی هیه، خیرا ده پوات و به توانا تره و ده گاته قولای مندالان به که متر له 6 کاترمیر، هرچی نو سپټرمی هیمای مینه ی ه لگرتوه x هم بریسکو پووناکیه کی نیو به هیواشی ده پوات وتوانای که متره، زیاتر له 6 کاترمیری ده ویت، تا ده گاته ناو بوشایی مندالان. ³ له وانه یه به کټک بپرسی ویلی گه ر وایه نقریه ی کړپه له كان کوپ ده بن؟ بل وه لامي هم پرسپاره سی خال ده خینه پوو:

1- به ټنکرای له هه موو کومه لگه کانی جیهان، هه روه ها له شاری هه ولیریش به پی ی راپورته کانی به شی سره رزمیری ناو نه خوشخانه ی مندالبون پرژوی مندالبونی کوپ زیاتره له کچان، به لام پرژوی مردنی نیرینه له هه موو ته مه نه كان له مینه زیاتره، بویه له کوتاییدا ده بینین له هه موو کومه لگاكان ژماره ی مینه زیاتره له نیرینه.

2- مهرج نیه نو سپټرمانه ی هیمای نیرینه یان هیه کانی گیشتن به هیلکه بتوان دیواری هیلکه بچن و بچنه ژورده وه وپیتین پووبدات.

1— Gray AT & Kevin TP. *Anatomy & Physiology*. P: 989.

- Frances SG & Gordon. *Basic & Clinical Endocrinology*. P: 2132.

2— Stuart C & Cristoph. *Obstetric by ten teacher*. P: 37.

- Kenneth. *Principle & Practice of Endocrinology*. P: 944.

- عبد الحمید دیاب و احمد قرقور مع الطب في القرآن الكريم، ص 76. جیاوانی هیه له دریژی و خبرایی سپټرم له به کټکه وه بل به کی تر. نو ژمارانه ی نیمه وهرمان گرتوه ټنکرای به. به هه مان شپوه بل نقریه ی ژماره کانی تر.

3- البار، محمد علي، خلق الإنسان بين الطب والقرآن، ص 135.

3- له هه موویان گرنگتر ئه وه یه کۆرپه له گهر نۆزینه یان مینینه بیت، به دانان و پیریاری خودای گهرده به. ﴿لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ يَهَبُ لِمَن يَشَآءُ اُنْثٰى وَيَهَبُ لِمَن يَشَآءُ الذَّكَوْرَ ۝۱۱﴾ اَوْ يُرْجِيْهِمْ ذَّكَرًا وَّاُنْثٰى وَيَجْعَلُ مَن يَشَآءُ عَاقِبًا اِنَّهٗ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿ السورۃ: 48-49. واته خوا خۆی خولقینه رو به خه ره، گهر بیه وئ مینینه تان پیده دات یان نۆزینه، یان هه ردوکیان. زۆر جاریش هه ندیکتان نه زۆک ده کات، هه خۆی زاناو به توانایه.

دووم: توخمه خانه ی مینینه (هیلکه ی پنگه یشتوو- البویضة).

ئه رک وه رمانی هیلکه دان دروستکردنی هیلکه و هاویشتنی بۆ ناو جوگی هیلکه به، دروستکردنی هۆرمۆنه کانی مینینه وهک: ئیستروجین (Estrogen)، پروجیسترون (Progesterone)، ریلاکسین (Relaxin)، ئینهیبن (Inhibitin). هه موو مانگیک به کیک له و دوو هیلکه دانه هیلکه به کی پنگه یشتوو دهرده هاوئیت بۆ ناو جوگی هیلکه به هیوای پیتن بوون، به و کرداره ده لئین هیلکه دانان (الإباضة- Ovulation). شیوه ی ژماره 17: توخمه خانه ی مینینه - هیلکه - وکلاره ی بریقه داری.

ژماره ی هیلکه کانی ناو هه ردو هیلکه دان هه ره سه ره تای ژبانی له دایکبوونی کۆرپه له دیاری کراوه و ده گاته نزیکه ی (2000000) هیلکه و ئه ژماره به زیاد ناکات، به لکو به پێچهوانه وه 99.9٪ ئه م ژماره به به هۆی کرداری پوکانه وه 'Atresic process' له ناو ده چن و ته نها 400-500 هیلکه ده مینن به درژایی ته مه نی زاوئنی ئافره ت. ئه و پوکانه وه ش به هۆی بوونی هۆرمونی نۆزینه به (تستۆستیرۆن) له ناو خوئنی ئافره تدا. له ناو هیلکه داندای خانه ی هیلکه به هیلکه دانه چیکلدانه کان دهرده دراوه (Ovarian Follicle). کاتی ئه م چیکلدانه به پیده گات پئی ده لئین چیکلدانه ی گرافیان (Grafian Follicle) و هه ره ئه ویش هیلکه ی پنگه یشتوو دهرده هاوئیت وهۆرمۆنی ئیستروجینیش دهرژیننیت. پاشان ئه م

چیکلدانه په بڼه زه رده تن ده گورئ (الجسم الأصفر - Corpus Luteum)، که هورموني نیستروجین وېر جیسترون ده پښتیت، تنها دوو هفت هورمونه کان ده رښتیت، که پیتین نیوان سپیرم و هیلکه میینه پوینه دا و سک پری نه بوو، نه وا ده مرئ و بڼه تنی سپی ده گورئ (الجسم الأبيض - Corpus Albicans). به لام که پیتین و سک پری پویدا، نه وا بڼه زه رده تنی سک پری ده گورئ (جسم الحمل الأصفر - Corpus Luteum of pregnancy)، که پښاندنی هورمونه هورمونه کانی میینه که پتویستن بڼه مانه وهی کورپه له ده گرتنه ستو، تاوه کو ویتلاش که شه ده کات و شوی نیو ده گرتنه و. پاش سئ مانگ زه رده تنی سک پری به ته وای له ناو ده چیت و ویتلاش ده ست به کار ده بیت بڼه پښاندنی هورمونه کان. شپوهی 18: قوناغه کانی گواسته وهی هیلکه له هیلکه دانوه بڼه مندالان.

برگی دووم: جیاوازی نیوان توخمه خانه کان (سپیرم و هیلکه).

1- هیلکه له سپیرم زږد که ورته. تیره ی خانه په کی ناسایی له ش 7.5 مایکرونه، سپیرم له 50 مایکرون تئ ناپه ریت¹، به لام هیلکه تیره که ی 400 مایکرونه²، واته که ورته ترین خانه په له له شی مړوفا. هرچه نده سپیرم زږد بچو کتره له هیلکه به لام به شداری ده کات له نیوه ی پیکه اته ی کورپه له هه روه هیلکه. نه پنی نه م جیاوازی له قه باره دا له وه دایه که وا هیلکه لیپر سراوه له خوراک و که شه ی نه م خانه نوییه ی که دروست بووه له نه نجای پیتین، که پتی ده لنین خانه ی پیتینراو، که نیوه کروموسومی باوک (سپیرم) و نیوه کروموسومی دایکی (هیلکه) تیا په. شپوهی ژماره 19: هیلکه کاتی پیتین.

نه و لیپر سراوی هیلکه به رده وام ده بیت بڼه وای 8 پښت تاوه کو خانه ی پیتینراو خوی ده نوییته به دیواری مندالان و ده چیت قوناغه

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 949.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 782.

هه لواسراو(العلقة).¹ لیره وه هه لواسراوه تهن خۆراك و خوین وههوا وهرده گری له دیواری مندالان وپاریزگاری تهواویشی لینه کړیت. له هه مان کات پاشه پۆکانی خۆی دهرده هاوخته ناو خوینی دایک وله ویره بۆ دهرده وی له ش. شو کرداره بهرده وام ده بیت تاوه کو ده بینه کۆرپه له یه کی تهواوو له دایک ده بیت. دووباره دایک خۆراك و خوین و شیرو سۆزو به زهیی خۆی پیده دات تاوه کو گوره ده بیت. بۆمان دهرده که ویت هر له سه ره تایی کرداری پیتین وقۆناغه کانی دروست بون وگه شه ی کۆرپه له، دایک له خۆراك و ووزه ی خۆی ده به خشیت، زۆر زیاتر له وه ی که باوک نه نجای ده دات. ده توانین بلیین پۆلی باوک له ماوه دا کورته و ته نها پیتینه و به س. شیوه ی ژماره 20: کۆرپه له یه کی تهواو.

پاش پوونکردنه وه ی نه م راستیانه ده توانین بلیین که وا ووزه ی نیرینه هر له سه ره تایی ژانیوه که له سپترم خۆی دهنوینی بریتی به له: جووله ووزه و چالاکی دهرده کی وهیزی چون بۆ پیشه وه و پالنان وپویه پویونه وه، به لام ووزه ی مینه که له (هیلکه) خۆی دهنوینی بریتی به له: ووزه یه کی نه رم وشاروه، نواندنی چالاکی له ناوه وه و توانای دروستکردن و شیوه نانه وه ی هه یه (التکون والتشکیل).

2- سپترم له قه باره بچوکه و، جووله ی خیرایه و توانای به ره وپیشه وه چون و سه رکه وتن و جووله ی نه ولا و نه ولای زۆره، به ناو بۆشایی مندالاندا ده پوات بۆ سه ره وه و به ربه ره کانی ده که ن له گه ل یه کتریدا هر یه کیکیان هه ول ده دات به هه مو توانای خۆی تاوه کو بگاته نامانجی خۆی که جووتیونه له گه ل هیلکه و بیان له و پیتاوه دا ده مریت، به لام هیلکه به پینچه وانه ی نه وه به تهواوی، که جوان رازاوه ته وه وه ک مانگی چوارده شه و خۆی دهنوینی، له پوکاری دهرده وه ی کلاوه یه کی بریسکه دارو گه شاوه هه یه وی ی ده لێن کلاوه ی زۆرینه - ناجی بریقه دار(التاج المشع - Corona radiate) تاوه کو سه رنجی سپترم به لای خۆیدا پاکیشی، جووله ی زۆر هتواشه و لارو له نجای زۆری تیایه، به ژماره کی زۆر له

1 — البار، محمد علی، خلق الإنسان بین الطب والقرآن، ص 164.

- Gray AT & Kevin TP. Anatom y & Physiology. P: 69

خانه ی کلکدار د هره دروازه و هتواش هتواش پالې د دهن وده یچولیتن وله هه مان کات پاریزگاری ده کهن تاوه کو ده گه نه شویتنی مه به ستن (تویش سې په کی کوتایی جوگه ی هیلکه به)، له و شویتنه ده میتنی له گه ل خرمه تکارو پاریزکاره کانی و چاوه پوانی نه و سپرمن که خودای گه وره بوی داناوه سهریکه ویت وله گه لی جووت بیت و پیتین پویدات. هه رکاتی که پیتین پویدا هیلکه به چوار دهری خوی دیواریکی پته و دروست ده کات ونایه لیت سپرمنه کانی تر نریکی بکه ونه وه که ژماره یان چهنده سدیکه، هه رچهنده به تواناو به هیزیش بن، هه ر هه موویان دهرمن به غم و په ژاره وه. نه م پودوانه ی باسمن کردن له ژانی هیلکه و سپرمن په نگدانه وه په کی نذر واقعی و کاریگرو له په کچویان هه په له گه ل ژانی نیرو می کاتی ده گه نه ته مهنی زانی و گه وره بوون، هه روه ها کاریگریشی هه په له سهر نذر نرک و فرمانه کانی پیتیان سپرمدراوه له ژانی پوزانه یان، هه روه ک بلای ی نه م شتانه بویان ریکخواه و دیاری کراوه هه ر له سهرته ی دروست بوونی ناده میزاد که هیتشه هه ر له قونای توخمه خانه په جا چ نیرینه بیت و دیان میتنه. واته سپرمن به جوانترین شیوه ته میلی هه لسوکه وتی نیرینه ده کات، هیلکه ش به هه مان شیوه ته میلی هه لسو که وتی میتنه ده کات له دواپوزدا. له بهرگی نووه مدا به دریزی باسی نه و بابهت و حوکمانه ده گه ین که به په یوه ستن به نافرهت و پیاو، به پشستوانی خوا.

3- دابه شبوون له توخمه خانه ی نیرینه پوونادات تاوه کو نیرینه نه گاته ته مهنی پتیه یشتو (بالغ بوون)، سپرمن 10-14 پوزی دهریت تاوه کو ده پیتنه توخمه خانه په کی ته و او پتیه یشتو و توانای پیتینن هه بی، به لام له میتنه دا توخمه خانه (هیلکه ی پتیه گه یشتو) دروست ده بیت هیتشه کورپه له په له سکی دایکدایه، ته و او گه شه ده کات و پیده گات دواي شوکردنی وهاتنی سپرمن بۆ پیتین. دوايین هیلکه که له هیلکه دان دهرده چیت پتش نه وه ی نافرهت بگاته ته مهنی (له بی نویزی که وتن) ته مهنی نه و هیلکه په نریکی 50 سال ده بیت.¹

1- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 115.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 896.

4- ژماره‌ی سپترم نۆده، ده‌گاته 300 ملیۆن له هه‌رجووته‌بوونیکدا، به‌لام هیلکه ژماره‌یان ته‌نها 400-500 دانیه وه‌ر مانگیک یه‌ک هیلکه ده‌رده‌چیت. ئه‌و هیلکه‌نای ده‌پیتتیرین له هه‌ر ئافره‌تیکدا له چه‌ند دانیه‌ک تێپه‌ر ناکات. واته به‌رامبه‌ر هه‌ر هیلکه‌یه‌ک جووته‌گون یه‌ک بلیۆن سپترم دروست ده‌کات له ته‌واوی ژیا‌ندا.

هه‌روه‌ک دی‌مان که‌وا پۆلی ئافره‌ت له مانه‌وه‌ی جۆری ئاده‌میزاد نۆر زیاتره له پۆلی پیاو، چونکه به‌بێ کرۆمۆسۆمی مێینه X هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه ژیا‌ن نابیت، خانه‌ی پیتتیراو دروست نابیت به‌بێ هیلکه، خانه‌ی پیتتیراو گه‌شه ناکات به‌بێ سایتۆپلازمی ناو هیلکه، کۆرپه‌له به‌بێ مندال‌دانی دایک گه‌شه ناکات و ناژیت له شوێنی تر، دوا‌ی له دایک‌بوون، شیرێ پاک و گه‌رم و بێگه‌ربه‌و سۆزوبه‌زه‌یی و چاودێری و په‌روه‌رده‌ی ئه‌و نه‌بیت نابیته پۆله‌یه‌کی به‌سوودی کۆمه‌ل. واته فه‌رامۆش کردنی پۆلی ئافره‌ت و گرنگی پێنه‌دانی له‌م به‌وا‌رده‌دا و ابزانه‌م دژایه‌تی مرۆفایه‌تی و نه‌ته‌وايه‌تی و گشت یاساکانی ئاسمان و زه‌وی و فیه‌رت و خودی که‌سایه‌تی ئافره‌تیشه، چونکه ئامانجی سه‌ره‌کی گشت ئافره‌تیک له شووکردن، هێنانه‌ به‌ره‌می منداله‌و ته‌واوکردنی سۆزو ئاره‌زوویه‌تی له ژیا‌ن، ژیا‌نی ئافره‌تی شووکردووبێ مندال هه‌رده‌م تاله‌و به‌خته‌وه‌ری خێزانی‌ش هه‌ر به‌بوونی منداله‌و سه‌ره‌کوتنی کۆمه‌لگه‌ش هه‌ر به‌په‌روه‌رده‌ی منداله‌ له ئامیژی دایکیدا. له به‌شی سییه‌مدا به‌درێژی باسی دایکایه‌تی گرنگیه‌کی ده‌که‌ین له ژیا‌نی ئافره‌تدا.

باسى دووم

بۆيىنە گلاندەكان و ھۆرمۈنەكانى

بەندى يەكەم: بۆيىنى ئۆز چوارپاي بىيىن و بۆيىنەنى ئۆز مېشك(شاي بۆيىنەكان)

بېرگەنى يەكەم: بۆيىنى ئۆز چوارپاي بىيىن

بېرگەنى دووم: بۆيىنى ئۆز مېشك

بەندى دووم: بۆيىنى دىرمەنى و ھاۋسىنى دىرمەنى بۆيىنى سەرگۈرچىلە

بېرگەنى يەكەم: بۆيىنى سەرگۈرچىلە

بېرگەنى دووم: بۆيىنى دىرمەنى و ھاۋسىنى دىرمەنى

بەندى سىيەم: توخمە ھۆرمۈنەكانى ئىيرىنە و مېيىنە و ھۆرمۈنە ھاۋىيە شەكان

بېرگەنى يەكەم: توخمە ھۆرمۈنەكانى ئىيرىنە

بېرگەنى دووم: توخمە ھۆرمۈنەكانى مېيىنە

بېرگەنى سىيەم: ھۆرمۈنە ھاۋىيە شەكانى ئىوان ئىيرىنە و مېيىنە

د هروازه

پاش نه وهی باسینکی ته وای کڅنه دنامه دیاره کانی دهره وه و ناوړه وهی له شمان کړېو بۆمان دیار کهوت که و نترینه و میننه جیوازن له پیکهاتهی جهسته یی و قه باره و کاری نه دنامه کانی. هۆرمونه کان کاریگره کی بهرچا ووی ته وایان مه په له دروست بوونی نه و جیوازان نه.

پښنه گلانده کان بریتین له و گلاندانی که هیچ جۆگه په کیان نیه بۆ دهرانی نه و هۆرمونه یی دروستی ده کن، به لکو له پنگه ی خوین، یان کرداری بلابوونه وه کار له و نه دنامه ده کات که بۆیان دیاری کراوه، هه ریه کیکیان په ک هۆرمون یان زیاتر ده پښتی. هه رچنده بهی نه و هۆرمونه ی که نه و پښنه گلاندانه ده پښتی نقر نقر که مه، به لام به رده واه و نه گډه و هاوسه نگ. هه زیادو که میه ک له بهی هه ریه کیک له و هۆرمونه پویدات نه و پشیتویه کی جهسته یی یان دهرونی نقر دروست ده کات.¹ کاری پښنه گلانده کان په یوه ست نیه به ته مهنیک وکاتیک تایبته و دیاری کراوه، به لکو تاوه کو کتایی ژانی ناده میزاد درتژ ده بیته وه.

هۆرمونه کان کاریگر ییان هه په له سه ر دیاری کردنی شپوهی له ش و بونیادی که سایه تی وتیز ی بیرو هؤش و پیکه یشتنی بیر کردنه وه و پوونی دهر برین وهیزی جهسته و جوانی په نگ و خووشی دهنګ و وپیکوپیک له ش و هاوسه نگی سۆزو نه ندیشه ی هه ردو په گز. هه روه ها پښنه گلانده کان هاوکاری سه ره کی له شن بۆ سه ره کو تن به سه ر کیشه و باره نا هه مواری ناله باره کانی به سه ریدا تیده په ریت. پښنه گلانده کان به هاوکاری کڅنه دنامی ده مار کار ده کات بۆ پاگرتنی له نگره ی له ش و پنگه ستنی کرداری زینه چالاکي و گه شه و زاوین و پاگرتنی له نگره ی پښه ی نایونه کان و خوی و ناو و شله کانی تری ناو له ش.

1 — Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 487.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 776.

له بهر بوونی نه هم همدو کاریگره ریه ی هورمونه کان له سر له شى ناده میزاد به گشتی، به پټویستم زانی که وا به ووردی باسیان بکه م تاوه کو خوښه ریه به ریز زیاتر ناگاداری کارو کاریگره کانیان بیت له سر همدو په گز.

به ندی په که م: پښنی ژیر چوارپای بینین و پښنی ژیر میشک

برگه ی په که م: پښنی ژیر چوارپای بینین (غده تحت السریر البصری) - The Hypothalamus Gland

نهرک و فهرمانی پښنی ژیر چوارپای بینین زور گرنگه و ته واکړی نهرک و فهرمانی کوته ندای دهمارو پښنه گلانده کانه، همدو پرديک وایه له نټوانیان. نه و پښنه له دوو کوته ل خانې (دده ماره پښن) پټکها توه، په کیان دوستکری هورمونه کانی به شى دواوې پښنه ی ژیر میشک، نه وى تریان همدی دده مارو پښه فاکتور (عوامل محررة-releasing factors) به رهم دهمینى که نهرک و فهرمانی به شى پښه وې پښنه ی ژیر میشک پټکده خات.¹ پښنی ژیر چوارپای بینین نه هم دوو هورمونه به رهم دهمینى:

1- هورمونى دژه میزن- په ستان بزوين (المانع لإدرار البول- anti diuretic ADH)- نه و هورمونه له گهل خوین دهمینته ناو همدی خانې تایبته له ناو همدو گورچيله، فهرمانی گترانه وې ناو خوې یان پټده دات بى ناو خوین و دهرنه هاویشتنى بى دهره وه، به مەش قه باره ی میز که م دهمینته وه، به هویه وه هاوسه نگی پاله په ستوى قوزمولی (الضغط الأسموزي للدم- Osmolarity) ناو خوینیش پاده گری، بویه که مى یان نه بوونی نه هم هورمونه دهمینته هوی میز کردنیکی بى شومار.²

1- Leslie JD. Endocrinology. P: 1/97.

- Frances SG & Gordon. Basic & Clinical Endocrinology. P: 10.

- ماري کلود، دليل المرأة الطبي في الصحة والمرض، ص 40-42.

2- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology, P: 501.

Frances SG & Gordon. Basic & Clinical Endocrinology. P: 146.

2- هۆرمونی ژان بزۆن - خێراکردنی مندالبوون (هۆرمونی ئوکیتوسین - Oxytocin) ئەو هۆرمۆنە کار دەکاتە سەر ماسولەکانی مندالدان و گلاندەکانی شیر دروست کردن لە مەمکدا. پێژەری ئەو هۆرمۆنە زیاد دەبێت لە ناو خوێن لە کاتی مندالبوون و کاتی شیر پێدانی دایک بۆ کۆرپەکە. لە کاتی مندالبوون ماسولەکانی مندالدان کرژ دەکات بۆ ئەوەی بتوانێ کۆرپە لە و ویلاش بۆ دەرەوی لەش پال بدات. زۆر جار پزیشکانی مندالبوون ئەم هۆرمۆنە بەکار دەهێنن بۆ ئەوەی بتوانن بە خێرای کرداری مندالبوون ئەنجام بدەن و لە کاتی شیر پێدان هاوکارە بۆ دەرەویشتنی شیر بە شیوەیەکی گونجاو پێویست.¹

برگە ی دوووم: پزۆنی ژێر مێشک (ملكة الغدد - الغدة النخامية - The pituitary Gland)

شوێنەکەی دەکەوتێتە تەختایی دەماخ و بە ئیسکان دەورە دراوە. هەرچەندە قەبارەکەی بچوکه بەلام بە شای پزۆنەکان ناسراوە، چونکە هۆرمۆنەکانی کاری پێکەستن و کۆنترۆل کردنی هەموو پزۆنە گلاندەکانی تری ناو لەشە. ئەو پزۆنە یە لە دوو بەش پێکەاتوو، بەشیکی پزۆنی زەردباو کە پێی دەلێن پلی پێشەو، بەشیکی دەماری سپی باو، کە پێی دەلێن پلی پشتەو، کە کاری هەر یەکیان جیا یە لەوی تر. پلی پشتەو لە ژێر کاریگەری پزۆنی ژێر چوارپای ببین کار دەکات هەروەک باسمان کرد کە هەروو هۆرمونی ئوکیسیتۆسین و هۆرمۆنی دژە میزۆن دەپزۆنێ. بەشی پێشەوی ژمارە یەکی زۆر لە هۆرمۆن دەپزۆنێ کە کار لە سەر پزۆنەکانی تری لەش دەکات. ئەو پزۆنە یە لە بەشە جیاکانی دەماخ زانیاری وەر دەگری، لە سەر پەوشی ئەو زانیاریانە کاری خۆی پێکدەخات. بەلام کۆنترۆلی بێدەرچوونی ئەو هۆرمۆنانە لە ژێر چاودێری پزۆنی ژێر چوارپای ببینەو دەبێت.²

1 - Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 891.

2 - Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 495.

· Frances SG & Gordon J. Endocrinology. P: 12.

هورمونه‌کانی به‌شی پېشه‌وې پښته‌ی ژیر میشک:

ژماره‌یه که له هورمونی پروتینی وپیپتیدی دهرژنسی، چوار له‌مانه کارده‌کونه سر پښته‌گلانده‌کانی تربق به‌ره‌م هینانی هورمون وپژانندیان.

1- هورمونی هانده‌ری پښته‌ی دهره‌قی (الهرمون المحفز للغدة الدرقية TSH) Thyroid-stimulating hormone کونترولی به‌ره‌م هینان وده‌رچوونی هورمونه‌کانی گلاندی دهره‌قی ده‌کات.

2- هورمونی هانده‌ری تویکلی سرگورچیه پښتن (المنشط لقشرة الغدة الكظرية ACTH- Adrenocorticotropic hormone) کونترولی به‌ره‌م هینان وده‌رچوونی هورمونه‌کانی تویکلی گلاندی سرگورچیه ده‌کات.

3- هانده‌ره هورمونی چیکلدانه‌کان (المنشط للحوصلة- Follicle Stimulating Hormone -FSH) کونترولی دروستکردنی هیلکه ده‌کات.

4- هانده‌ره هورمونی زهرده‌ته‌ن (المنشط للجسم الأصفر - LH- Hormone) کونترولی کرداری زاونی و تقدوبون به‌ووی کاریگری له سر کونه‌ندامی زاونی ده‌کات.

5- هورمونی هانده‌ری گه‌شه (هرمون النمو- GH- Growth hormone) .

6- هورمونی هانده‌ری به‌ره‌م هینانی شیر(المفرز للحليب- Prolactin hormone -PRLH) . نه‌م هورمونه مه‌که‌کان ده‌بنوینی له میننه‌دا بق شیر دهردان.

7- هانده‌ره هورمونی بویه‌ی میلانین (المحفز لصبغة الميلانين Melanocyte Stimulating Hormone-MSH)، بری نه‌و هورمونه په‌نگی پیسته‌دیاری ده‌کات. گهر پښته‌ی له خوین زیاد بوو نه‌وا په‌نگی ناده‌میزاده‌که په‌ش ده‌بیت، وه‌ک دانیش‌توانی نه‌فریقاو ناوچه گهرمه‌کان. که‌می دبیته‌هوی سپی بوونی پیسته و سوتانه‌وه‌ی کاتی پښتو به‌رکه‌وتنی پی‌ی ده‌لین سپی بوون (Albinism).

8- هورمونی نیندورفین (الاندروفن- Endorphins) .

2—Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 79, 129, 1462.

سټیم، ده گاته بهرترین ناست له دواى له دایکېوونى کورپه له. کار ده گاته سره گه شى شانه کانی مهمک وهانی پژاننى شیر ددهات پاسته وخو دواى له دایکېوون، هاندهره بؤ زیاد بوونى پړژهى پړوتین و چه وړى وشه کړ وکانزاکان له ناو پېکهاڼى شیر.

به لام نه و هورمونه له نیرینه هانی جولانه وهى سپټرم ددهات وپړژهى ددهاویشتنى ناوړ خوئ له گورچيله کم ده گاته وه. پړژهى نه و هورمونه له مټینهى پېگه یشتو، هه روه ها له کاتى سک پېرى زیاد ده کات به لام له نیرینه زیاد ناکات.¹ ناستى نه و هورمونه له نافره تى ناسایى که سکى پېرى نه بى وشیر نه داته منداللى و نه گه یشبېته ته منى له بى نویژى که وتن، نریکى 10-20 نانو گرام/مل³، به لام له پیاوو نافره تى پېر، سى په کى نه و پړژهى سره وه په 3-7 نانو گرام/مل².

به ندى دووم: پړژنهى سرگورچيله و پړژنهى دهرهقى وهاوسى دهرهقى.

برگه ی په کم: پړژنهى سرگورچيله (الفدة الکظرية- الفدة فوق الكلوية
(The Adrenal - supra renal Glands).

هر پړژنه په ک ده که ویتته سر لوتکى گورچيله په ک وهه ردوکیان هه مان قه باره ن، شتو هیان قوچه کى په (الشکل الهرمى)، هه ریه کیان له دوو بهش پیک هاتوون، جیاوازن له بنه چه و له کارکردندا. نه مانیش بریتین له: توپکل، که به شى دهره وهى پړژنه که پیک دینى، کرؤک، به شى ناوړه وهى پړژنه که پیک دینیت.³

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 136,788.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 137,1462.

Jelliffree DB& Jelliffree (1978). Human Milk in Modern World, Psychological, Nutritional, Economical Significance. P: 54.

3—Gray AT & Kevin TP. Anatomy& Physiology. P: 506.

-Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 572-575..

يەككەم: كۆڭۈك پۇتۇنەي سەرگۈرچىلە (نەخاع الغدة الكظرية - Medulla Adrenal Gland).

لە ناو كۆڭۈك خانەي (Chromaffin) ھەيە كە دروست كەرى ھۆرمۇنى كاتېكولىلامېنە (Catecholamines)، ئەۋىش دوو ھۆرمۇنە (ئىفىدېرېن ۋە ئىفىدېرېن)، ئەم خانانەش لە ژىر كارىگەرى كۆنەندامى بەسۆز كاردەكەن. كۆڭۈك سوو ھۆرمۇنى نىزىكە لېڭكۆۈلە پېڭكەتتە دروست دەكات، لە پۇۋى فرمانەۋە كەمىك لېك جىۋاۋان. لەو كاتەي يەككىيان كاردەكاتە سەر كىردارى زىندە پال كىردى خۇڭاك ۋە ئىدېۋىنى چالاكى دل ۋەش، تارەكو ئامادەبېت بۇ بەرەنگارى ھەلۋىستە شلق ۋە بارە كىتۈپەرەكان. ھەرۋەھا كاردەكاتە سەر دەردراۋەكانى پلى پىشەۋەي پۇتۇنى ژىر مېشك، بەمەش ھەست كىردن بە ئازار كەم دەكاتەۋە، ماسولكەمان تواناي بەكارھىنانى شەكرى گلوگوزيان زىاد دەكات، كىلايگوجىنى ناو جگەر دەگۈرۈى بۇ شەكرى گلوگوز ۋە بەمەش پلى گەرمى لەش زىاد دەكات ۋە لەش ئارەقەيەكى زۇر دەكات. ھۆرمۇنەكەي تىران كارىكى سەرەكى دەكاتە سەر پاراستى ئاستى سىروستى پەستانى خۇين لە لەشدا، بە پلى دووۋەمىش كاردەكاتە زىندە پال كىردى خۇڭاك.¹

دوۋەم: تۈيۈكى پۇتۇنەي سەرگۈرچىلە (قشرة الغدة الكظرية Adrenal Gland cortex)

تۈيۈكى پۇتۇنەي سەرگۈرچىلە بە ھەمان شىۋەي كۆڭۈك كاتى پالەپەستۈيەكى دەرەكى پۇۋەپۇۋى مۇۋە دەبېتەۋە، ئەم پۇتۇنە بە دەنگىۋە دىت. ئەۋ پۇتۇنە لە ژىر كارىگەرى كۆيۈرە گىلانەكان كار دەكات زىاتر لەۋەي دەمارە خانەكان. پۇتۇنى ژىر چۈرپاي بېنىن ھاندەرىك دەردەدات كە ھانى گىلاندى ژىر مېشك دەدات بۇ پۇتۇندى ھۆرمۇنى (ACTH) كە ئەۋىش بە ھۆى خۇيەۋە دەكاتە پۇتۇنى سەرگۈرچىلە ۋە ھانى دەدات بۇ پۇتۇندى ژمارەيەك لە سىروىدات ناسراۋن بە ھۆرمۇنەكانى تۈيۈكى پۇتۇنى سەرگۈرچىلە². (Corticosteroids) تۈنراۋە ژمارەيەك لەۋ ھۆرمۇناتە

1—Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 587.

2—Kenneth. Principle of Endocrinology . P: 142..

بدونزیته وه: په که میان، (گلوکوکورټیکوید (Glucocorticoids) ، وه کورټیزول (Cortisol) که ده ستیان گرتووه به سر زنده پالی کاربو هیدرات له له شدا به کرداری دروستکردنی شه کړی گلوکوز له ماده ده کانی نا کاربو هیدراتی وه ک پرؤتین وپیدا کردنی ووزه بق ماوه به کی درټرټر له کاری ټیپینفرین، دوه میان، هورمونه کاندزایی په کان (Mineralocorticoids) که ده ستیان به سر ه اوسنکی ناو خوئ له له شدا گرتووه، وه که نه لدوستیون (Aldosterone) ، که پړاندنی په یوه سته به پړژه ی نایونه کان له ناو پلازما ی خوین له ژترکاریگری هورمونه کانی جگړو گورچیله کارده کن.¹ سیټیه میان، پړاندنی توخمه هورمونه (الهرمونات الجنسية) به پړژه به کی که م، له وانه نه ندروجین له ه رډو په گزی نیرومئ. له نیرینه نه ندروجین بق تیستوستیون ده گوردی که بړه کی پړژانه له 100 مایکروگرام که متره، به لام جووت گون پړژانه 700 مایکروگرام له و هورمونه به رهم ده هیئ.² له نافرده تان پړژنه ی سر گورچیله 50٪ ی ه موئو تیستوستیون ده پړژنی که له خوینی متینه دا هیه، پړژانه به بړو پړژه دیاریکراو نه گور ده پړژنی، به رپرسه له ه لسانی ناره زوی جنسی له نافرده تان. بړیک له نه ندروجین له نافرده تان ده گوردی بق نیستوجین به تاییه تی کاتی گیشته ته منی له بی نوژی که وتن. به لام کاتی نافرده ت نه گیشته ته ته منی له بی نوژی که وتن وهیلکه دان هر له کار ماوه، نه و پړژنه ی سر گورچیله هیچ پړلنکی نه له دروستکردنی نیستوجین.³

له کاتی گیشته ته منی که نجیه تی نه و سترژیده جنسیانه به رپرسن له ندرېونی مووی له ش و په یدابوونی بونی تاییه تی له ش و دیارکه وتنی ده نکوکی که نجیه تی (حب الشباب).⁴

1— Leslie JD. Endocrinology. P : 2/1543-1557.

-Frances SG& Gordon J. Basic&Clinical Endocrinology. P:104,435.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 584.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology P: 584.

4— Kenneth. Principle of Endocrinology P: 741.

برگه‌ی دووم : پزینی دهرقی وهاوسی ی دهرقی

یه‌که‌م : پزینی دهرقی (الغدة الدرقية - The Thyroid Gland).

نو پزینه ده‌که‌ویته پتشی مله‌وه، یه‌کسه‌ر له ژیر قوپگدا، له دوو پل پتک دیت که به پردیکی لکینه‌ر پتکه‌وه لکان، بۆیه به دیمه‌ن له په‌پوله ده‌چیت. هۆرمونی هاندهری دهرقی که له پزینه‌ی ژیر می‌شکه‌وه ده‌گاته ناو پزینه‌ی دهرقی به‌هۆی خوینه‌وه واده‌کات دوو هۆرمونی له یه‌کچوو دروست بکات، یه‌کیان چوار مولیکیولی یۆدی تیایه (T4-Iodothyronine)، نه‌وی تریان سی مولیکیولی یۆدی تیایه (T3- Triiodothyronine). بپی هۆرمونی هاندهری دهرقی له ناو خوین 1.4-2.0 مایکروگرام/مل³. پزیه‌ی نه‌م هۆرمونه‌ ناگۆری له نیرومی، له گه‌نجی وپیریدا.¹

هه‌ندی له خانه‌کانی ناو پزینه‌ی دهرقی هۆرمونی کالسیتونین (Calcitonin) ده‌رژین بۆ که‌م کردنه‌وه‌ی پزیه‌ی کالسیومی ناو خوین بۆ له‌نگه‌ر گرتنی.²

نه‌رکه‌کانی پزینه‌ی دهرقی تیکرای زینده‌پال کردنی خوراک پتک ده‌خات، که‌وای ل ده‌کات کاریکی راسته‌وخق بکاته سه‌ر گه‌شهی گشتی وتایبه‌تمه‌ندبوونی نه‌ندامه‌کانی له‌ش ودروست بوونیان. پللی سه‌ره‌کی هه‌یه له زیاد بوونی به‌کاره‌یتانی ئوکسجین و کرداری زینده‌چالاک و به‌خشینی ووزو گه‌شهی جه‌سته‌یی وعه‌قلی و جنسی وپاریزگاری گه‌شهی پیسته‌و مووه‌کان ده‌کات پتکخه‌ری پله‌ی گه‌رمای له‌شه.³

1— Frances S& Gordon J. Basic& Clinical Endocrinology. P: 192-213.

· Leslie JD. Endocrinology. P: 1/377, 1/505.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 148.

3 — مفید جنون، اساسيات علم وظائف الاعضاء، ص 265.

دووم : پښتنه یی هاوسی ی دهرهقی (الغدد جارات الدرقيه The Parathyroid Glands).

چار دانن، له هر لایه ك دوو دانن، ده كه ویتته سر پووی دهره وهی پښتنه ی دهرهقی وهرمونی هاوسی ی دهرهقی دهرهقی (PTH- Parathyroid) كه کرداری پښکستننی پښه ی کالسیوم وفوسفور ده کات، واته پښچه وانه ی وهرمونی کالسیتونین کار ده کات، که له سره وه باس مان کرد.¹

به ندی سینهم: توخمه هورمونه کانی نیرینه و مینه

پیشتر وا باو بوو که وا جیاوازی نیوان نیرینه و مینه له جیاوازی نیوان نه و ژینگه ی که هر دوو په گز تیا دا ده ژین، نه و بارو تخه ی که وا هر دوو په گز پیایدا تیده په پښت، یان له و تاقیکړنه وهی که پښانه هر دوو په گز پوویه پووی دهنه وه دروست ده بییت، به لام پیشکه وتنی زانستی سه لعاندی که وا جیاوازی نیوان هورمونه کانی هر دوو په گز له جوړو پردا (النوعية والكمية) کاریگره ی ته وای هیه له سره هر دوو په گز له سره تای ژیا نی کږ په له وه تاوه کو کږ تایی ژیان، له گه شه ی ده ماخوه تاوه کو گه شه ی جه سته ی و دهرونی وپرو سؤزو داهنیان. هورمونه ستریویدیه کان له جوته گون وهنلکه دان دروست دهن وسی جوړ له ستریویدات هیه که کار له گه شه ده کهن وپښخه ری سلوکی شاده میزادو سوری زاونژین. نه مانه ش له هر دوو په گز هه ن به برو پښه ی جیاواز و نه وانیش نه مانه ن: نه اندروجینه کان (Androgens) و نیستروجین (Estrogens) و پروجیسترون (Progestins).

برگه ی ده که م: توخمه هورمونه کانی نیرینه (الهرمونات الجنسية للرجل).

هاندهره هورمونی چیکلده کان FSH. که کونترولی دروستکردنی هیلکه ده کات، هاندهره هورمونی زهرده تن LH که له پښتنه ی ژیر میښکه وه ده پښن و

1— Gray AT& Kevin. Anatomy& Physiology. P: 505

Frances S& Gordon J. Basic& Clinical Endocrinology. P:286.

کار دەکەنە سەر جووتە گون بۆ پزاندنی هۆرمونەکی سەرەکی که ئەندروجینە، ئەویش لە کۆتاییدا دەبێتە تیستۆستیرۆن. لە تەمەنی کۆڕپە لە ئەندروجین هۆکارە بۆ دیاریکردنی پەگەزی کۆڕپە لە که ببێتە نێر یان مێ هەروەک باسمان کرد، لە تەمەنی هەرزەکاریدا (Puberty) هۆکاری گەشەیی ئەندامەکانی زاوێی و دەرکەوتنی سیفەتە دوومی یەکانە لە نێرینەدا.¹

هۆرمونی تیستۆستیرۆن هاندەر و بزۆینەری ئارەزووی جنسیە لە هەردوو پەگەزدا، بەلام لە نێرینەدا بڕی ئەم هۆرمونە 10 جار زیاترە لەوەی مێینە. بڕەکی لە نێرینە لە نێوان 3-10.6 نانوگرام/میل³، لە مێینەدا تەنها 0.1-0.9 نانوگرام/میل³.²

گرتگرتین ئەو گۆرانکاریانەی پوو دعات بەهۆی پزانی هۆرمونی تیستۆستیرۆن:³

- 1- دەرکەوتنی سیفەتە دوومی یەکان (لاوەکیەکان) لە تەمەنی پێگەیشتن- هەرزەکاریدا (البوغ) وەک دەرکەوتنی پیش و سمیل، چڕی مووی لەش، گۆرانی دەنگ بەرەو زبیری.
- 2- هۆکاری سەرەکی یە لە گۆرانکاری و پارێزگاری کردنی سیفەتە دوومی یەکانی نێرینە.
- 3- ئاسانکردنی کرداری پزۆتین دروستکردن لە ناو ماسولکەکان، بەمەش بارستەیی ماسولکەکان و هیزیان زیاد دەکات.
- 4- زیاد کردنی توانای ماسولکەکان لەسەر داگردنی شەکری گلایکوجین بۆ کاتی پێویست، وەک (وەرزش و کاری قورس).

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 155, 938.

2— Rital A & Others (1996). Hilgard introduction to Psychology. P: 364.

3— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 51 4.

- Leslie JD. Endocrinology. P: 1/296, 3/2132.

- Frances S & Gordon J. Basic & Clinical Endocrinology. P: 405, 414.

- John WH, JR Human Anatomy & Physiology. P: 816.

5- زياد كىردىنى ژمارەى خېۋكە سۈرەكان، بەمەش تواناى ھەلگىرتنى ئوكسىجىن لە ناو خويىن زياد دەيىت.

نەم سى گۆرانكارىيەنى دوايى كاريگەرى ئىجابى (پۆزەتيف) پان ھەيە لەسەر تواناى بەردەوام بوون لە سەر كاري جەستەي قورس وچالاکى وەرزىشى چۆراۋچۆر. ھەربۆيە نىزىنە زياتر گونجاۋە بۆ كاري سەربازى وپووبەپوۋ بوونەۋەو كاري قورس و وەرزىشى توندو تىژو بەردەوام.

6- بە ھاۋكاري FSH لىپرسراۋە بەرامبەر دروست كىردن و بەردەوامى ھىنانە بەرھەمى تۋوى نىزىنە.

7- ھۆكارە بۆ گەۋرە بوونى نىزە ئەندامى زاۋىي وپروستات و تۋاۋە چىكلدەنە.

ھۆرمونى نىزىنە تىستوستىرون پۆزەكەى نەگۈپە و گۆپانكارى كورتى كانى و چۆرا و جۆرى بەسەرنايەت ھەروەك لە مېنەدا دەيىبينىن، بۆيە كاريگەرى ئەو ھۆرمونە و توخمە ھۆرمونەكانى تىر تۆرە لەسەر پىككەتەى جەستەي و دەرونى پەگەزى نىزىنە، ئەمەش واى كىردۈۋە كەۋا نىزىنە زياتر بەرەو سىفەتەكانى دىزايەتى و بەر بەرەكانى و چوونە پىش و پووبەپوۋ بوونە بچىت و زياتر ئارەزوۋى بەرەۋ لاي جولانەۋە و وەرزىش و ململانى پىش بېكى بپوات. ھەر ئەمەشە واى كىردۈۋە نىزىنە كارەكانى بەردەوامتر بىي متمانەى بەخۋى بىي و زياتر پىشت بەخۋى بىيەستى.

بىرگەى دوۋەم : توخمە ھۆرمونەكانى مېنە (الهرمونات الجنسية للمرأة).

يەكەم : ھۆرمونەكانى ھىلگەدان (هرمونات المبيض)

ھاندەرە ھۆرمونى چىكلدەنەكان FSH . كە كونترۆلى دروستكىردنى ھىلگە دەكەت و ھاندەرە ھۆرمونى زەردە ئەن LH كە ھەربووكيان لە پۆتىنى ژىر مېشكەۋە دەپۆتىن و كاردەكەنە سەر جووتە ھىلگەدان بۆ پزاندىنى ھۆرمونەكى

سەرەکی کە ئیستریولە، ئەویش لە کۆتاییدا دەبێتە ئیستروجین و پرۆجستیرۆن، ئەمانەش لێپرسراون لە گەشە و پاریزگاری کۆئەندامی زاوژنی مێنە و گەشە ی چیکلدانە ی گرافیان و دەرهاویشتنی هێلکە.¹

1 - ئیستروجین

* لەتەمەنی منالیدا: لە سالی هەشتەمەوە ناستی ئەم هۆرمونە دەست بە بەرز بوونەوە دەکات بە هۆی هاندانی هێلکە دانەو لە لایەن پزینی ژێرچوارپای بێنن. لەتەمەنی 11-12 سالیدا پڕی ئەو ئیستروجینە ی کە ی هەربوو هێلکە دان دەپزینن دەگاتە ناستیکی بەرزو دەبێتە هۆکاری گەورەبوونی مەمەکان و دروست بوونی کرداری بێ نوژی.

* لە سووری مانگانەدا ناستی ئیستروجین هەر لە بەرزبووندا بە تا ماوەی 21 پۆژ چونکە ئەو هۆرمونە هۆرمونی پارێزەری هێلکە یە، ئافەت لە ژێر کاریگری ئەو هۆرمونە لەو ماوەیەدا هەست بە ئاسوودەیی و خوشی ژیان و خوشەویستی، هیوای دواپۆژی پوون، گەشەین بەرامبەر بە ژیان دەکات، چونکە ئەو هۆرمونە کاری هێمن کەرەوێ هەیه لەسەر دەرونی مۆز (المهدء للأعصاب). گەر پیتین نەبوو ئەوا ناستی ئەو هۆرمونە دادەبەزێ و ئافەت باری جەستەیی و دەرونی بە پێچەوانە دەگۆڕێ.

* لە کاتی سک پڕی و دووگیانیدا : ئەو هۆرمونە پاش پیتینی هێلکە بە 6-8 پۆژ ناستی بەرز دەبێتەو، دەگاتە بەرزترین ناست پاش تێپەر بوونی 60-90 بە سەر سک پڕیدا. دوا ی ئەم ماوە یە لە پۆژی 120 تاوەکو کۆتایی سک پڕی ناستی ئەم هۆرمونە لە دابەزیندا دەبێت. سەرچاوەکانی ئەم هۆرمونە: لە سووپێ مانگانە لە هێگەدانەو و دروست دەبێت، لە دوا ی پیتین و سەرەتای سک پڕی لە زەردە

ته نه وه دروست ده بیت، له و دواي به ره و پيشه وه چوونی سک پړی و دروست بوونی و تلاش، نه و هورمونه له و تلاش و هیلکه دانه وه دروست ده بیت.

که واته هورمونی مینه به ده وام له گورانکاری دایه وله به رزی ونز می دایه به درزیایی زیانی مینه. له کانی دروست بوونی چپکلدانه ی گرافیان ناستی نه و هورمونه له خوین ده گاته 50-60 بیکوگرام/مل³، له کوتایی قوناغه کانی زه رده تن ناستی ده گاته 250-400 بیکوگرام/مل³، له ته منی له بی نویزی که وتن ده گاته نرمترین ناست.

کارمکانی نهم هورمونه:

* که شه ی نه ندانه کانی زاوړتی مینه و که شه ی توخمه گلانده کان.

* ناماده کردنی دیواری ناووه ی مندالان بڼه گری سک پړی.

* ده رکه وتنی سیفته دوه می یه کانی مینه وه که ده رکه وتنی مووی بن بال و خواره وه ی سک و نه بوونی له شوینه کانی تر و بچووک بوونه وه ی قورگ وناسک بوونی ده نگ.

* ده رکه وتن و به رزیوونه وه ی مه که کان، فراوان بوونی هه رزو کلوت، باریکی سه ر شانه کان (الکتف).¹

2- پړو جیسترون

له نیوه ی دوه می سوپی مانگانه نه و هورمونه له هیلکه دانه وه بڼه ناو خوین ده پښت و پی ی ده لټن: هورمونی سک پړی (هورمون الحمل)، له و کاته دا نافره ت هه ست به ناسووده یه کی جه ستی و ده رونی ده کات. له نزیکه ی پڅی چوارده م هورمونی تیستوستیرون ده گاته به رزترین ناستی له ناو خوین به تایبه تی کاتی هاتنه خواره وه ی هیلکه بڼه ناو مندالان و نافره ت هه ست به ناره رزویه کی نڅی جنسی ده کات.

پیش پیگه یشتنی هیلکه و هاتنه خواره وهی، ده بینین ناستی پرؤجیسترون له ناو خوین زقد که مه $0.25 - 0.54$ نانوگرام/مل³، کاتی دروست بوونی زهرده تن ناستی ده گاته $5 - 25$ نانوگرام/مل³، نوایی نه گهر پیتین نه بو ناستی نه و هورمونه زقد به خیرایی داده به زنت و نه گهر پیتین پوویدا نه و زهرده تن سه رچاوهی سه ره کی نه و هورمونه ده بیت تاوه کو $6 - 8$ هفتی یه که می سک پری، له پاشان ویلاش شوینی زهرده تن ده گریت و ناستی به ز ده بیت و ده گاته 40 نانوگرام/مل³.¹ له ته مه نی له بی نویژی که وتن ناستی نه و هورمونه ش ده گاته نزمترین ناست و که متر له ناستی سروشتی خوی.

نه و هورمونه نه م نه رکانه نه نهام ددات:

* گه شهی گلانده کانی شیر زیاد ده کات.

* له گه² نیستوجین هه ردو کرداری بی نویژی وسک پری پتکده خه ن.

* هانده ره بق دروست بوونی ویلاش له کاتی سک پری.

* کاتی سک پری، کرداری هیلکه پیگه یاندن و ده راویشتنی پاده گریت، تاوه کو نه بیت سک پری یه ک له نوای یه ک. هه ر بویه کاتی سک پری گهر جووتب وونیش هه بی له نیوان هه ردو هاوسه ر هه رگیز پیتینه کی تر پوونادات.

* که میک پله ی گهرمی له ش به ز ده کاته وه یه کسه ر کاتی هاتنه خواره وهی هیلکه له هیلکه دانوه.

* ناماده کردنی دیواری ناوه وهی مندالدان بق پیشوازی کردنی هیلکه ی پیتینرو، گونجاندنی باریکی له بار بق به رده وام بوونی کرداری سک پری، وه ک خاو کردنه وهی ماسولکه کانی مندالدان به گویره ی گه شه ی کورپه له.²

1 – Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 787.

2 – مفید خون، اساسیات علم وظائف الأعضاء، ص 306.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 513.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 787.

3- نه ندر و جین

نه ندر و جین له مېینه دا نیوه ی له هیلکه دانوه دیت و، نیوه کي تری له پښته ی سر گورچپله گلانده کانی پیسته ده رښنری بڼ ناو خوین. نه و هورمونه ش بڼ دوو به شی سره کي ده گوردی: به شه زوره کي بڼ نیستوستیرون ده گوردی و چرپه کي له خوین ده گاته 19-70 نانوگرام/100مل³، به شه که مه ک ش ی بڼ (تیندروستینیدین و نه دیون) ده گوردی و چرپه ک یان له خوین ده گاته 40-240 نانو غرام/100مل³.

نه ندر و جینه کان لپیرسرای سره کین له ه لچونی نارونه ی جنسی له مېینه داو چالاکي جنسی به رقرار ده کات کاتی هاتنه خواروه ی هیلکه و پیتین، کاریگری نه و هورمونه له سر چالاکي جینسی هر ده مینې تاوه کو نه مه نی له بی نویژی که وتن، چونکه نیوه ی نه و هورمونه له پښته ی سر گورچپله دیت وکاری خوی ده کات له سر چالاکي جنسی تاوه کو نه مه نی پیری، وه ک هیلکه دان نیه پاش 45 سال له کار بکه ویت.²

4- پیلاکسین:

نه و هورمونه له پیاوان به بریگی زوره کم هیه، هه روه ها له و نافرده تانه ش که سک پریان نیه نه و هورمونه له زه رده ته نه وه دروست ده بیت له سره تاوه، دواپی له ویلاش پاش چه ند هفتیه که له گه ش ی کورپه له. فه رمانه کانی نه م هورمونه:

* نه و هورمونه هه روه که له ناوه کي دپاره (پیلاکس- واته خاوبونه وه و کشان) هوکاره کي گرنگه له فراوانکردنی بڼشایی ناو مندالدان ونه هیشتنی کرځوبونه وه ی ماسولکه کانی مندالدان تاوه کو کورپه له بتوانی به بی گیر گرفت تیایدا گه شه بکات.

* هاوکاره بڼ گه ش ی مه مکه کان و به ره م هینانی شیر له نافرده تی سک پر.

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 786, 835.

2 — Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 39.

* له کاتی مندالبوون هاوکار بۆ خاوبوونه‌وه‌ی ماسولکه‌کانی ملی مندالدان و ناوچه‌ی مه‌سلدانه بۆ ئاسانکردنی کرداری مندالبوون.¹

به‌ی ئه‌و هۆرمونه ده‌گاته به‌رزترین ئاستی له سێ مانگی به‌که‌می سک پهری، له‌ناو خوێن ده‌میته‌ به‌دریزایی مانگه‌کانی سک پهری و‌ب‌وای مندالبوون به‌ سێ پۆژ به‌یه‌کجاری وون ده‌بیته‌ و نامیته‌.²

دووم: هۆرمونه‌کانی ویلاش (هرمونات المشيمه- Placental hormones)

1- نیستریجن . له پێشه‌وه باسمان کرد.

2- (هرمون القند HCG-Human chorion gonadotropin) : پاش 6-8 پۆژ له پیتیته‌ هیلکه وه‌لو‌اسرانی به‌ دیواری مندالدانه‌وه ئه‌و هۆرمونه ده‌رژێنری و ئاستی زیاد ده‌کات و ده‌گاته لوتکه‌ی به‌زی له 60-90 پۆژی سک پهری، له 120 پۆژدا ده‌ست به‌ دابه‌زین ده‌کات و به‌رده‌وام ده‌بیته‌ له‌و دابه‌زینه تاوه‌کو کورتایی سک پهری.³ ئه‌و هۆرمونه کارده‌کاته سه‌ر زه‌رده ته‌ن تاوه‌کو به‌رده‌وام بیته‌ له‌سه‌ر به‌ره‌م هینانی پرۆجیسترون، که ئه‌ویش به‌رگری له به‌ره‌م هینانی هانده‌ری هیلکه FSH ده‌کات تاوه‌کو کرداری هیلکه دروست بوون پ‌ا‌ب‌گری له هیلکه‌دانه‌کان به‌ دریزایی مانگه‌کانی سک پهری.⁴

مه‌روه‌ک باسمان کرد ئه‌و هۆرمونه‌یه پاش پیتیته‌ به 6-8 پۆژ له ناو خوێن دیارده‌که‌وێت، دوو پۆژ سواتر له‌گه‌ل میزدا ده‌رده‌هاویشتری، مه‌ریقه‌یه‌ش پزیشکان، ئه‌و ئا‌فره‌تانه‌ی گومانی سک پهریان لێده‌ک‌ریته‌ ده‌ن‌ترین بۆ تاقیگه بۆ نه‌زمایشتی مین،

1- مفید حنون ، أساسيات علم وظائف الأعضاء ، ص 307.

- Leslie JD. Endocrinology . P: 3/2043.

-Sheldon HC (1991). Complication of Pregnancy. P: 923.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 788.

3- دیارکه‌وتنی ئه‌و هۆرمونه له‌ناو میز به‌لگه‌یه له‌سه‌ر بوونی سک پهری، سه‌ود له‌و خاله و ده‌ده‌گرین کانی

باس کردنی له‌بارچوون.

4- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 888.

ګر نه و هورمونه هه بوو له ناو میز، مانای نه و په پیتین پوید او و نافرته که سکی پرې، ګر نه و هورمونه نه بوو واته پیتین نه بوو هه چنده ګر نافرته ته که بی نویی نه شوو شتی (واته عاده ی نویی نه بوو).

سی یه م: پرولاکتین (Prolactin hormone) له پشه وه باسما ن ګرد.

برګه ی سینهم: هورمونه هاو به شه کانی نیوان هه ردوو رڼګه ز (الهرمونات المشتركة بین الجنسین)

هه هه مان نه و هورمونانن که له پشه وه باسما ن ګردن، به لام سه رچا وه شوینی دروست ګردن یان جیا وازه، هه روه ها بېو پشه یان زور جیا وازه له نیرینه و مینه.

یه ګم: توغمه هورمونه کانی توکلې پشه ی سه ر ګورچيله

1- نه ندر وچین:

نه و هورمونه به هورمونه یکی نیرینه داده نریت وده ګوردری بۆ تیستوستیرون. جوته ګون پشه ی 90٪ ی هورمونی تیستوستیرون دروست ده کات و پشه ی 10٪ که ی تریش له پشه ی سه ر ګورچيله و دروست ده بیت. هه ندیک نه ندر وچین له نیرینه ده ګوردری بۆ نیستروچین، به لام له نافرته تان پشه ی 50٪ ی نه ندر وچین له پشه ی سه ر ګورچيله و دروست ده بیت و ده ګوردری بۆ تیستوستیرون (که به رپرسی سه ره کی ناره زوی جنسی مینه یه و ده ری تاوه کو کوتایی ژانی مینه و په یوه ندیه کی زور که می به کوته ندای زاوئی وه هه یه). به کورتی فه رمانه کانی:

* پاریزګاری سیفته دوه میه کانی نیرینه ده کات.

* جینګری ګه شه ی جنسی یه له ته مه نی منالی.

* کو نترول دروست ګردنی پروتینی له ش ده کات.

* به رپرسی سه ره کی ناره زوی جنسی مینه یه تاوه کو کوتایی ژانی (پاش ګوپانی بۆ تیستوستیرون).¹

2 - نیستروجین وپړوچیسټون

هره وک له پښتو به باسما ن کرد که و ا دروستکردن وپړاندن نیستروجینه کان و نه ندروجینه کان که و توتو څر کونترول ه رپو و ا نه د ه ر زاونی (Gonadotropins) که بریتن له FSH و LH که له پلې پښتو و ه ی پښتو څر میتیک و ه ده پښتو. جو و نه گون برنک له نیستروجین دروست ده کات، پښتو ده کات 10-15 مایکروگرام¹

3- پیلاکسین:

له نږینه به پښتو و ه کی څر که م ه ه ی و ا و کار ی جو و ل ی سپرم ده دات.²

دووم : پښتو ی پایموسی (الغدة الزعترية- The Thymus Gland)

نو پښتو یه ده که و ټه لای س ه و و پښتو و ه ی نا و بښای س ننگ. ده کات لوتک ی که ش ی نا و و کو سالی س تی ه می ته م ن ی مندالی، پاشان ده ست به پوکانه و ه ده کات له ته م ن ی ه ر زه کاریدا.³

نو پښتو څماره یه که له ه څرمونات ده رده دات له گرن گرتینیان ه څرمونی شموسی نه (Thymossin) که ها و کار ی که ش و جیا کار ی څر که سپیه کانه له جوری لیمفه خانه (T cells)، اته ها و کار ی کو نه ندامی به رگری له ش ده کات.⁴

س ی یه م : پښتو ی سنو یه ری (الغدة الصنوبرية - The Pineal gland)

بریتیه له بارسته شانیه که له نږیک نا و ه راستی ده ماخ، لوتک ی که ش ی نا و و کو 7 سالی و له دوا ییدا به ر و پوکانه و ه ده پوات. کاتی که گلانده کانی زاونی ده پښتو ده پښتو یه ده ست به نا و سمان ده کات، بویه و ا گومان ده بر دیت که و ا

1— Kenneth . Principle of Endocrinology. P: 938.

2— Kenneth . Principle of Endocrinology . P: 988.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1351,1559.

4— Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 514.

په یوه نډۍ هبې له گڼل گلانده کانی زاوښۍ.¹

پاش نه وهی باسټیکی تیروته سه لمان کرد ده ریاره ی هورمونه کان وکاره کانیان و کاریگریان له سر له ش وگه شه و ښاره زو و زاوښی ښاده میزاد به هه ردو و په گه زیه وه، بزمان ده رکوت که و ښاده میزاد بریتیه له هاوکښه په کی هورمونی و هه موو چالاکیه کانی جهسته یی وده رونی نه و بارسته گه وره په که ښاده میزاده له ژیر کاریگر و کونترولی بریکی که م وپښه په کی دیاری کراوی نه و هورمونه په هه ر له سه رته ی ژبانی کورپه له وه تاوه کو ته مانی منالی وه رزه کاری و ته مانی زاوښی و پیری. له بواری جینسی و زاوښی و مندالبون، کاریگر ریان نذر پوون و بهرچاوه، کاریگر ریان له سر سیفاته ده رونه کان وپیکه اته ی که سایه تی، وه ک: جوړنه و هه لچوون و دژایه تی و ده مارگیری و بهر ښکار پوونه وه و داهیتان و پیراردان نذر دیاره و ښاردنه وه ی بژ نیه، هه روه ها کاریگر ریان له سر تسوش پوون به نه خوشی جهسته یی وده رونی به هوی که می وه بیان نذری پښه ی په کک وده بیان هه نډیک له و هورمونه نذر زه ق و بهرچاوه، هه روه که له به شه کانی داهاتودا باسی هه نډیکیان ده که ین.

1— Leslie JD. *Endocrinology*. P: 1/240.

- John WH, JR. *Human Anatomy & Physiology*. P: 491.

- Frances SG & Gordon J. *Basic & Clinical Endocrinology*. P: 13.

باسى سىيەم

جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ رەگەز ئە تەمەنى كۆرپەلەۋ مىندالى ۋ ھەرزىمكارى ۋ تەمەنى زاۋزى ۋ ۋىپىرى ۋ كارىگەرى ئىنگە ئە سەر پىنگە يىشتى ۋ ھۆكارمىكانى مردن

بەندى يەكەم: جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ رەگەز ئە تەمەنى كۆرپەلەۋ دۋاى ئەدايىكبۈۋن

بەندى دوۋم: پىنگە يىشتى ۋ كارىگەرى بۆلى ھۆرمۈنەكان

بەرگەى يەكەم: ماناى پىنگە يىشتوۋ ئە لايەنى پزىشكىيەۋە

بەرگەى دوۋم: گۇرانكارىيە جەستەيى ۋ دىمرونيەكانى تەمەنى پىنگە يىشتى

بەرگەى سىيەم: كارىگەرى ئىنگە ئە سەر پىنگە يىشتى ۋ ھەرزىمكار.

بەندى سىيەم: جىياۋزى نىۋان ھەردوۋ رەگەز ئە تەمەنى ھەرزىمكارى ۋ زاۋزى

بەندى چۈارم: جىياۋزى ئە ھۆكارمىكانى مردن ئە نىۋان ھەردوۋ رەگەز.

بەرگەى يەكەم: بۆزى ھۆكارمىكانى توش بۈۋن بە ئە خۇشە درىژ

خايەنەكان ۋ ئە خۇشە درىژ خايەنەكان ئە ھەردوۋ رەگەز جىياۋزىيان

بەرگەى دوۋم: ھەردوۋ رەگەز جىياۋزى مردن.

بەرگەى سىيەم: رەگەزى نىرىنە ۋ ھۆكارى مردنى زياد

بہ نندی یہ کہم: جیساواری نیوان ہر دوو پگہز لہ تہ مہنی کورپہ لہو دوی لہ دایکبویون

پاش ٹوہی کورپہ لہ لہ ناو سکی دایکیدا دہ گاتہ تہ مہنی 10 ہفتہ ٹاستی ہورمونہ کانی ہاندہری چیکلڈانہ و ہاندہری زہردہ تہ ن زیاد دہ کن لہ ناو خوین و ہانی گہشی کورپہ لہ داسی زاورتی کورپہ لہ دہ دہن.¹

لہ تہ مہنی کورپہ لہ ٹاستی ہورمونی ٹیستروجن لہ ہر دوو پگہز یہ کسانہ بہ لام ٹاستی ہورمونی ٹیستوستیرون لہ کورپہ لہی نیرینہ زیاترہ لہ مینہ. کہ واتہ ہورمونی ٹیستوستیرون زور پڑیستہ بق جیا کردنہ وہی نیرینہ، لہ بہ رامبر ٹوہش ہورمونہ کانی ہیلکہ دان (واتہ مینہ) زہروری نیہ بق جیا کردنہ وہی مینہ. ہر وہک باسماں کرد کہ وا ہورمونی نیرینہ (ٹیستوستیرون) جوری پگہز دیاری دہ کات.

لہ ہموو تہ مہنی کورپہ لہ دا ٹاستی ہورمونی ہاندہری چیکلڈانہ FSH لہ کورپہ لہی مینہ زیاترہ لہ کورپہ لہی نیرہ، ہر وہا بہ ہماں شیوہ لہ گشت سالانی تہ مہنی مندا لیدا. لہ دوی لہ دایکبویون بہ چند ہفتہ یہک ٹاستی ہر دوو ہورمونی FSH, LH زور بہر ز دہ بیٹہ وہ، بہ پڑہ یہک لہ ہموو تہ مہنی منا لیدا ناگاتہ ٹوہ ٹاستہ. ہر دہم ٹاستی ٹوہ دوو ہورمونہ لہ مندالی مینہ بہر زترہ لہ منالی نیرینہ، بڑی زووتر گہشہ دہ کات وبالغ دہ بیٹ.²

1- کورپہ لہی نیرینہ ماوہی 3-5 پڑ زیاتر دہ مینتہ وہ لہ ناو سکی دایکیدا لہ کورپہ لہی مینہ. دوی لہ دایکبویون کورپہی نیرینہ زووتر گہشہ دہ کات تاوہ کو 7 مانگی یہ کہم، پاشان مینہ زووتر زیاتر گہشہ دہ کات تاوہ کو کوتابی سالی چوارہمی تہ مہن.³

1- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 741.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 80, 741.

3- الدكتورہ سهام أحمد النجار، 55 سنہ، أخصائية بأمراض النسائية والوليد، مديرة مستشفى الولادة والأطفال / أبريل، مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4م. (تاوہ کو خشتہ کہ گورہ نہی تہ نہا سر زمیری دو مانگ وہر گبرلوہ)

2- پړۍ له دايکيووني کورپه نيرينه به 5٪ زياتره له مټينه، به لام پړۍ که به کسان ده بټ کاتي گه يشتنه ته مټني ه رزه کاري. نو پړۍ زياته به باوه له نړۍ کومه لگه کان، به وې به رامېر هر 100 مټينه 105 نيرينه له دايک ده بټ، نه وېش واتاي نه وېه که وا تواناي پيټيني سپيرمي ه لگري کروموسومي نيشانه y زياتره له تواناي کروموسومي نيشانه x¹.

به پي ۱ سهرميري سالي 2004 له نه خوخانه ۱ له دايکيووني له شاري هوليتر بؤ نو مندالانه به خويان له دايک يوون، يان به هوي نه شتره گري، ده رکهوت کورپه نيرينه ژماره يان زياتره.

خشته ۱ ژماره ۱: جياوازي نيوان ژماره ۱ کورپه نيرومي

مانگ	جوري منداليون	نيرينه	مټينه
مايس	به سروشتي خوي	534	566
	به نه شتره گري	203	122
حزيران	به سروشتي خوي	639	630
	به نه شتره گري	200	141
کوي گشتي		1576	1469

له خشته که دا بومان دهرده که وټ که وا ژماره ۱ نيرينه 1576 به رامېر 1469 مټينه بووه، که ده کاته پړۍ 6٪ ي نيرينه زياتره له مټينه.²

1 - أحمد كنعان، موسوعة الجسم البشري، ص 31، والقصاب، عبد اللطيف ياسين، ص 61-62.

2 - كزال شاكر قادر، 32 سنة، معاونة طبية، معاونة رئيس قسم الإحصاء في مستشفى الولادة والأطفال في محافظة أربيل، مكان المقابلة: مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4م.

3- پیڑھی مردنی نثرینہ زیاترہ لہ مینہ لہ ہموو قوناغہ کانی ژیان پاش تمہنی پیگہ بشتن ، دہ گاتہ 1/2 بڑیہ دہ بینین ژمارہی مینہ زیاترہ لہ نثرینہ لہ ہموو کومہ لگہ کان بہ بی ہلاویران (بدون استثناء).

4- کاتی لہ دایکبویں، نثرینہ دریژ ترہ لہ مینہ بہ 5- 10 سم و کیشہ کەشی 100- 150 گرامی زیاترہ ، ئەم جیاوازیہ دہ مینہ تاوہ کو کوتایی ژیان، بہ وہی نثرینہ دریژ ترہ قورس ترن لہ مینہ.¹

لہ نہ خوشخانہی لہ دایکبویں لہ ہولیر جیاوازی نیوان کورپہی نثرو مینہ یان نہ بوو لہ بواری دریژدا، بہ لام لہ کیشدا لہ دایکبوی نثرینہ 200-400 گرامی لہ مینہ زیاتر بوو لہ ناو پاپورته کانی سالی 2004.²

5- لہ کورپہی تازہ لہ دایکبوو بہری چہوری لہ مینہ زیاترہ لہ نثرینہ بہ تابیہ تی ناوچہی حەوزو ژیر پیتستہ، ہر وہا ئەو جیاوازیہ بہ دی دہ کریت لہ تمہنی ہرزہ کاری و پیگہ بشتودا، چونکہ نثرینہ پیڑیہ ک چہوری وین دہ کات لہ تمہنی پیگہ بشتندا، بہ لام لہ لایہ کی ترہ وہ بارستہی ماسولکە کانی گہ ورتہ تر دہ بی، بہ مەش بہ شیوہیہ کی گشتی کیشی نثرینہ لہ مینہ زیاترہ لہ و تمہنہ.³

6- پەییوہندی نیوان ہورمونہ کانی دایک و کورپہی لہ مینہ توندہ، ہەر ئەوہ شہ وای کردوہ کہ پیڑھی مردنی کورپہ لہ لہ ناو مندالدان، تووش بوون بہ نہ خوشبہ زگماکە کان و مردنی دوا لہ دایکبوون ہموویان لہ مینہ کە مەتر بی، بہ بہ راورد لہ گەل نثرینہ، لہ گەل ئەوہ شدا پیڑھی لہ دایکبونی نثرینہ زیاترہ لہ مینہ ہر وہ باسماں کرد.⁴

7- ہر وہ باسماں کرد لہ چہند شوینی جیا جیا، کەوا توانای ووزہ بہرہم ہینان وچالاک لہ نثرینہ بہرترہ ہەر لہ تمہنی مندالیہ وہ تاوہ کو پیری، لہ بہر جیاوازی نیوان دل و سبہ کان و خوین، ہر وہا کاریگہری ہورمونی نثرینہ کە

1- أحمد کنعان، موسوعة الجسم البشري، ص 31. والقصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 146.

2- جیمین عثمان ، مسأولة قسم الخدج في مستشفى الولادة والأطفال، بتاريخ: 2004/8/4.

3- القصاب، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 146.

4- Keuneth. Principle of Endocrinology. P: 1017.

تیسقوستیرونه. نه مه له لایه که وه له لایه کی تره وه ده بینین مینه زووتر ددان دهرده کات وئیسکانه کانی زووتر گه شه ده که ن، زووتر ده توانن دانیشن وگاگوله بکه ن، تاوه کو هرچی زووتره بگه نه ته مینی زاوژی، چونکه به هر شیوه به که بیت له 45-50 تپه پنادات.¹

به م شیوه به ده بینین له پوی جهسته یی به وه نیرینه و مینه جیاوازن له قوناغه جیا جیا کانی ته مین، هه روه که له و نایه ته ی قورنای پیرۆز ناماژه ی بۆکر دوه له سر زاری دایکی مریه م خوايان لى پازى بیت، خواى گه وړه ده فرمووی: ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى﴾ آل عمران: 36.

به ندی دووم: پینگه یشتن (البوغ - Puberty) و کاریکه رو بۆلی هۆرمونه کان.

ژماره به کی زۆر له گورانکاری فسیلولژی پووده دات کاتی گیشتن به ته مینی پینگه یشتن به نایه ته ی له ته وهری پۆینه ی ژیرپای بینین و پۆینه ی ژیر میشک و پۆینه کانی زاوژی (جوته گون له نیرینه و هیلکه دان له مینه). کرداری گه شه ی نه و ته وهره هۆرمونیه له سه ره تای ژبانی کۆرپه له وه ده ست پنده کات و پینگه یشتن به قوناغی کوتایی به که ی داده نری، نه و قوناغه نزیکه ی 2-4 سالی ده خایه نیت تاوه کو نه و ژماره هۆرمونه کاری خویان بکه ن و بگه نه نه نجامی سه ره کیان که بریتیه له گه شه و پینگه یاندنی هۆکاره کانی زاوژی و سیفه ته دوه میه کان و گورانکاری جهسته یی و ده رونه کانی هه رسو په گه زه.

برگه ی به که م: مانای پینگه یشتن له روانگه ی پریشکی و شه رعی

پینگه یشتن له پوی زمانه وه: بلغ: گه یشتن به شتیک: گه یشتن وکونای هاتن. پینگه یشتنی هه رزه کار: واته گه یشته کاتی توانای زاوژی وکاتی نه رک (التکلیف) که وتنه سه رو جیبه جی کردنی.²

1- القصاب، الفروق بین الذکر والانثی، ص 147-148.

2- ابن منظور، لسان العرب، 1/486.

یه کهم: پیگه یشتن و ناسته کی له روانگی شهریه وه

1- شافعیه کان¹ و حه نبله کان² پیگه یشتن له نئیرنه به وه دیاری ده کن به هاتنه خواره وهی تئوی شهوانه (الإحتلام) و ده رکه وتنی مووی زیر له ناوچهی موسلدانه، له مئینه هاتنه خواره وهی ئاوی شهوانه و که و قنه بی نوئیزی وتوانای سک پری³ به لام حه نه فی⁴ و مالکیه کان⁵ ته مه نی پیگه یشتن به 17 سال بق مئینه و 18 سالیس بق نئیرنه، له گه ل بوونی مه رجه کانی سهروه داده نئین⁶.

دکتور کامل موسی ده لی: له لای زلزیهی زانایان، پای سه رجه می زانایانیاں پی ته واره که ده لیت نه و پیگه یشتنه ی که و ا حوکمی شرعی ده که ویته سه ر (البلوغ الحکمی) بریتیه له 15 سال بق هه ردوو په گز، نه و ته قدیره کراوه له و کاته یدا که و ا پیگه یشتنی سروشستی و سیفه ته دووه میه کان هه ست پئینه کریت. پیگه یشتنی سروشستی له نئیرنه بریتیه له هاتنه خواره وهی تئوی شهوانه و، ده رکه وتنی مووی

- 1- الشافعی: نه بو عبدالله، موحه مد کوبی تئیریمی المطلبی، له گه ووه زانایانی نیسلامه، له سالی 150 که له غه ززه له دابک بووه، له زلز زانستدا بلیمهت و شاره زانی هه بووه، کتابی زلزیهی، له میسر کوجی دواپی کریدوه له سالی 204 ک. الذهبی، سیر اعلام النبلاء، 5/10. و الزرکلی، الأعلام، 26/6.
- 2- أحمد بن حنبل: نه بو عبدالله، نه محمد کوبی حه نبله ی شه بیانیه، له سالی 164 که له دابک بووه، پشگری سونه تی کریدوه و نئی بیده بووه، ئارامی گرت له سه ر به ند کرین و لئیدان، کتابی زلزیه، له سالی 241 ک کوجی دواپی کریدوه. الذهبی، سیر اعلام النبلاء، 11/177.
- 3- للمقسی، ابن قدامة، المغنی، 2/166. و الحنبلی، کشف القناع عن متن الإقناع، 3/432. و الفیروز آبادی، المهذب فی الفقه الشافعی، 1/330.
- 4- أبو حنیفة: نوعمان کوبی ئابنی کوفیه، نیمامی مه زه بی حه نه فی، موحه مد و فقهیه بوو، له کوفه که شه ی کریدوه، فقه زانی و نه رنه گرتوه، کتابی زلزیه، له سالی 150 که له به غدا کوجی دواپی کریدوه. الذهبی، سیر اعلام النبلاء، 6/390.
- 5- مالک بن انس بن مالک الأصبجی: له سالی 92 که له مدینه له دابک بووه، نیمامی مه زه بی مالکیه، کتابی زلزیه، له سالی 179 کوجی دواپی کریدوه، مه زه بی مالکی له ولاتانی بلذ ئاوی عه ره بی زلز بلوره. الأصفهانی، حلیه الأولیاء و طبقات الأصفیاء، 6/316. و الزرکلی، الأعلام، 5/257.
- 6- ابن العابدین، حاشیه رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 5/107. و الکاسانی، بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع، 7/171. و الزرکلی، الشرح الکبیر علی مختصر سیدی خلیل، و مختصر سیدی خلیل، 3/293.

زیر له ناوچهی موسلدانه، له میننه هاتنه خواره وهی ناوی شهوانه و کهوتنه بی نوژی و توانای سک پری هه بیت. له 9 سال که متر نابیت بۆ میننه و 12 سالیس بۆ نیرینه.¹

دووهم : پینگه یشتن له پوانگه ی پزیشکيه وه

زاراوه ی پینگه یشتن (البلوغ - Adolescence) ووشه یه کی لاتینی یه له (Adolescere) وه رگیراوه. زانایانی پزیشکی نۆر پیناسه یان بۆ کردووه و جیاوان له دیاری کردنی قوناغی پینگه یشتن له ته مه نی ناده میزاددا، پوخته ی پیناسه کانیان بریتی یه له: نه و ماوه یه که له دوا ی قوناغی مندا لیه وه دیت، تیایدا ژماره یه کی نۆر له گۆرانکاره فسیولوی دیار پووده دات، وه ک: گه شه ی خیرای جهسته یی و ده رکه وتنی سیفه ته دووه میه کان و گه یشتن به ته وایوونی گه شه و توانای ماسولکهی و فیکری و عاتقی، پوو ده دات له ماوه ی 2-4 سال به به شداری هۆرمونه کانی (گه شه و هانده ری چیکلدانه و هانده ری زهرده ته ن).²

برگه ی دووهم: گۆرانکاریه جهسته یی و دهر و ونیه کانی ته مه نی پینگه یشتن

تایبه ته ندیه کانی گه یشتن به قوناغی پینگه یشتن بریتین له: گه شه یه کی دیارو به رچاو و به رده وام به ره و پینگه یوی له لایه نی پوخساری که سایه تی، به ره و پیشه وه چوون و پینگه یوی جهسته یی و جنسی و عه قلی، پینگه یوی له کارو کرده وه و سه ریسته ی هه لمسکه وت، تیکه لاوی کومه لایه تی و وه رگرتنی بنه ماکانی سلوک و پشت به خۆ به ستان وهسته ی لێپرسراویه تی، دروستکردنی په یوه ندی کومه لایه تی نو ی و هه لسان بۆ چوونه ناو نا فیکردنه وه کانی ژبانی پۆژانه، ده رکردنی هه ندی

1- کامل موسی، احکام المعاملات، ص: 66.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 740.

- John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

- Rital A. Hilgard introduction of Psychology. P: 104.

- أبو حامد، حسین سلیم، مختصر الفسیولوجیا البشریة، ص: 607.

- سامی محمد ملحم، علم نفس النمو، ص: 341.

برپاری چاره‌نوسی دهرباره‌ی خویندن و ه‌لبژاردنی پیشه و هاوسه‌ری ژیان و دانانی پلانی دواوځ.

پټگ‌یشتن ده‌ست پټده‌کات له نټوان 12-13 سال، به‌رزترین دیارده‌کانی گه‌ش‌ی کڅنه‌ندامی زاوځی و زیاد بوونی قه‌باره و دهرکه‌وتنی کاره‌کانیان، دهرکه‌وتنی سیفته دوه‌میه‌کانه وه‌ک: دهرکه‌وتنی پش و سمیل و زیاد بوونی چپی موو له‌ش به‌تایبه‌تی له‌سر سنگ و سک، که‌م بوونی چپی موو له‌ناوچه‌ی پیشه‌وه‌ی سر، گورانی ده‌نگ به‌هوی گه‌ش‌ی قوپک و درټزبوونی ژتیه ده‌نگیه‌کان، دهرکه‌وتنی دهنکوله‌ی گه‌نجه‌تی (حب الشباب)، فراوان بوونی ناوشان و زیاد بوونی بارسته‌ی ماسولکه‌کان. نه‌و گورانکاریانه گشتیان له‌هه‌موو هه‌رزه‌کارک دهرناکه‌ویت و هه‌مووشیان به‌یه‌ک کات دیارناکه‌ون، به‌لکو له‌نټوانیان ماوه‌یه‌کی ته‌واو هه‌یه، له‌وانه‌یه بگاته چه‌ند مانگیک.¹

هاوکات له‌گه‌ل نه‌و گورانکاریه جه‌سته‌یی یانه گورانکاری سلوکیش پووده‌دات وه‌ک زیاد بوونی چالاکی جه‌سته‌یی، دیارکه‌وتنی نیشانه‌کانی پیاوه‌تی له‌قسو کردار، ناماده‌کاری بق به‌ره‌نگاری کټشه و ناخوشیه‌کانی ژیان، ناماده‌کاری بق خوگرتن و نارامی، گرنگی دان به‌ره‌گه‌زی به‌رامبه‌ر (که پټشتر نټرینه زیاتر نارزه‌ووی به‌ره‌و هاوه‌لانی خوی ده‌چو له‌هه‌مان په‌گه‌ز، به‌لام ئیستا زیاتر نارزه‌ووی به‌لای په‌گه‌زی مټینه‌یه، مټینه‌ش به‌پټچه‌وانه‌وه نارزه‌ووی به‌لای نټرینه ده‌چټ).²

نټرینه و مټینه به‌هه‌مان خټرایي گه‌شه ده‌که‌ن تاوه‌کو 10 سالی ته‌مه‌ن، به‌لام مټینه 1-2 سال به‌پش نټرینه ده‌که‌ویت له‌گه‌یشتنه ناستی پټگ‌یشتنی ته‌واو، چونکه هورمونی ئیسترۆجینی مټینه واده‌کات که‌وا کپکپاگی سهری ئیسکانه‌کان زووتر به‌ئیسکانه‌کانه‌وه بلکټن، تاوه‌کو له‌گه‌شه بوه‌ستی، نه‌م کرداره‌ش 5 سالی ده‌ویت.³ له‌ژټرکاریه‌ری هه‌ردوو هورمونی ئیسترۆجین و نه‌ندروژجین مه‌که‌کان

1— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 748, 1444.

2— البار، خلق الإنسان، ص50. وسامی ملحم، علم نفس النمو، ص350-380.

3— حامد أحمد، الآيات العجائب، ص58.

ده‌ست به گه‌وره‌بوون ده‌کهن له‌ماوه‌ی 2-5 سال تاوه‌کو ده‌گاته ناستی گلاندیکی ته‌واو و به‌ره‌م هیتەر. دواى ئه‌مه به 6-12 مانگ مووی ناوچه‌ی موسلدانه دیار ده‌که‌ون، پاشان گه‌شه‌یه‌کی خیرای ئه‌ندامه‌کانی تری زاونی و که‌وتنه بی نوژی و ده‌رکه‌وتنی مووی بن بال و په‌ق بوونی ئیسکانه‌کان به‌ته‌واوی.¹

تیکرای سالانه‌ی زیاد بوون له درژی بالا 6.5-10.5 سم/ساله، لوتکه‌ی زیادبوون له درژی بالا له ته‌مه‌نی 11-12 سالیه‌وه‌یه، زیادبوونی درژی له نیرینه زیاتره له مینه و یارسته‌ی ماسولکه‌کانی نیرینه‌ی 50٪ ی زیاتره له مینه.² به شیوه‌یه‌کی گشتی درژی بالای ئاده‌میزاد له نیتوان 130-200 سم بۆ نیرینه، 120-187 سم بۆ مینه‌یه.³

کیش پاش ته‌مه‌نی پینگه‌یشتن به 5.5-10.5 کیلوگرام زیاد ده‌کات، ده‌گاته لوتکه‌ی زیاد بوون له ته‌مه‌نی 12-13 سالیه‌وه‌یه. زیادبوونی کیش ده‌ست پیده‌کات له گه‌ل زیاد بوونی بالا، یان ماوه‌یه‌کی کورت دواى ئه‌و ده‌ست پیده‌کات.⁴ دابه‌ش بوونی مووی ناوچه‌ی موسلدانه: ئه‌م دابه‌ش بوونه تاییه‌ته‌ندی خلی هه‌یه، له نیرینه زیاد ده‌کات به‌ره‌و سه‌ره به ئاره‌سته‌ی ناوکدا ده‌روات، به‌لام له مینه ناسۆیی یه. مووی بن بال زۆربه‌ی جار هه‌ندیک دوا ده‌که‌ویت له ده‌رچوون.⁵ دابه‌ش بوونی چه‌وری له‌ش: پژه‌ی چه‌وری له‌ له‌شی مینه 20-22٪ یه، له له‌شی نیرینه‌ش 15-18٪ یه. دابه‌ش بوونی زیاتر دیارده‌که‌ویت له مینه، واده‌کات شیوه‌و ئاکاری له‌شی بگوریت، وه‌ک به‌زبوونه‌وه‌ی ناوچه‌ی سنگ و خپ ده‌رکه‌وتنی مه‌مه‌کان و ناوچه‌ی حه‌وز پان. واته ئه‌و چه‌وریه واده‌کات به گشتی مینه خرو خه‌په دیار بن.⁶

1- Stuart C & Ash M. Gynaecology by ten teachers. P: 28.

2- حامد أحمد، الآيات العجائب، ص 58.

3- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

4- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 748-749, 1444.

5- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 79,742-744.

6- أحمد کنعان، موسوعة جسم الإنسان، ص 62.

- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 138.

ههروهك له تووژینه وهیهك له ئه مهريكا كراوه له لایهن ههردوو پزیشك (Brown nell & Rodin) له سالى 1994 و بۆیان دهركهوت كه وا پێژەى قهلهوى له پیاوان 35٪ وله ژنان نۆر زیاتره و دهگاته 55٪ .¹

گلاندهكانى پێسته: هه ر له و كاتى مووهكانى ناوچهى موسلدانه و بن پال ده رده كه ون گلاندهكانى پێسته زیاتر ده كه ونه كار، پێژهى ده رهاو یشتنى چه وری و ئاره قه زیاد ده كات، بۆنێكى تایبەت به و كه سه ش له گه ل ده ر دراو هكان په یدا ده بیته.²

پێویستی له ش بۆ پرۆتین زیاد ده كات و ده گاته 12-15٪ كۆى گشتى ووزەى له ش.³ به كار هێنانى ووزە له نێزینه زیاتره له مێینه چونكه به شیوه یه كى گشتى درژی و بارستایى و كێشنى نێزینه زیاتره له مێینه.⁴

تووش بوون به كه م خوێنى له هه ر دوو په گه ز چاوه پوان كراوه، له نێزینه له به ر زیاد بوونی بارستایى ماسوله كى له ش به شیوه یه كى خێرا وله مێینه له به ر ده ست پێكردنى سووپی مانگانه.⁵

شلۆقى بارى ده رونی: گۆرانی ژیان له قوناغى مندالى بۆ قوناغى هه رزه كاری كاریكى ساده و ساكار نه، به لكو كۆمه لێك گۆرانكاری نۆر گرنگی جهسته یى و ده رونی به، به تایبەتى له مێینه، بۆیه پێویستیان به هاوكاری نۆر هیه، چونكه خۆى به به ناز دێته به رچاو، دلى ناسك ده بیته، به به و كترین شت توپه ده بیته، هه لسه كه وتی دژایه تیه كى پێوه دیاره، وا هه ست ده كات ژینگه و ده ورو به ر لێى تێناگه ن، نۆر جار ده ست ده كات به گریان وه یان توپه بوونی كاتى، ئاره زوى ته نیایى ده كات وه ست ده كات پێویستی به هاو پێیه كه له په گه زى خۆى كه

1— Rital A & Others. Hilgard introduction to Psychology. P: 350.

2— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 747.

3— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1034.

4— Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1033.

5— ابو حامد، حسین سلیم، مختصر الفسیولوجیا البشریة، ص 304.

• John WH, JR. Human Anatomy & Physiology. P: 874.

متمانې پى بکات وئو ته نيایى وباره شلوقه دهرنیه ی بره وینتته وه.¹
 لیره وه بزمان به دیار ده که ویت که وا پیگه یشتن کومه لیک گورانکاری گرنکی تیا دا
 پو دودات له هه ردو پرگه زدا، ده توانین بلیتین گشت نه دنامه کانی له شى
 ده گریتته وه به تاییه تی کوته نداسی زاونی وکوته نداسی ده مار. واته گوران له قوناغی
 مندالیه وه بى پیاویکی ته و او وه بیان نافره تیکی ته و او.

برگه ی سینه م: کاریگری ژینگه له سه ر پیگه یشتن و هه رزه کار

ژینگه له لایه ن پزکخراوی جیهانی بى زانست وپوشنبیری له سالی 1976 پیتاسه
 کراوه به: ئو به شه یه له جیهان که وا ئاده میزاد له سه ری ده ژى وه ردوکیان کار
 لیک ده کهن، واته ئو به شه یه که ئاده میزاد به کاری ده هیتى وخوی له گه لی
 ده گونجینى، ئویش کار له ئاده میزاد ده کات.²

هه روه ها له لایه ن زانایانی ده روتناسیه وه پیتاسه کراوه به: هوکاریکی ده ره کی
 ماددی وکومه لایه تی وپوشنبیری و شارستانی یه، که کاریگری له سه ر مرؤ هه یه
 له و کاته ی که هیلکه ی پیتینراوه و هوکاره کانی بؤماوه یی دیاری کراوه تاوه کو
 کوتایى ژیاى، واته ژینگه له گه ل بؤماوه به رپرسیاره له بونیادنانی که سایه تی تاك و
 چۆنیه تی هه لسوکه وتی له ژیا ن.³

هوکاره کانی بؤماوه ییه به رپرسی سه ره کی یه له چۆنیه تی بونیادی جه سته یی
 ئاده میزادو شیرو ئاکاره که ی به پزوه یه کی زور، هه موو ئاده میزادیک له سه ر
 پۆشنایى ئو زانیاریانه ی له هوکاره کانی بؤماوه یی هه یه که له دایک و باوکیوه بۆ
 ها تووه دروست ده بیست، له گه ل هه ندیک تاییه ته ندى خۆی، به لام هوکاری
 ده روبه ریش کاریگری خۆی هه یه له سه ر ئو ئاده میزاده هه ر له ژیا نى کۆرپه له وه

1- ماري كلود، دليل المرأة الطبي، ص 64. واليار، محمد علي، خلق الإنسان، ص 54.

2- عصام عبد اللطيف، الإنسان والبيئة، ص 10.

3- السامرائي، هاشم جاسم، المدخل في علم النفس، ص 49.

- شحاطة، عبد الله، رؤية الدين الإسلامي في الحفاظ على البيئة، ص 7.

تاوه کو مردنی، وهك جوری خواردن، ئاووه و، خۆشی و ناخۆشی زیان... هتد
دكتور محمد عزالدین دهلیت: بئگومان ههردوو هۆکاری بۆماوهیی وژینگه
کاریگهریان ههیه له سهر دارشتنی کهسایهتی مرۆف¹. له دونیادا دوو کهس نییه
به تهوایی په یهك بچن، چونکه له جیهان دوو کهس نییه به هه مان هۆکاری بۆ
ماوهیی و هه مان ژینگه تیپه پووین. هۆکاری بۆماوهیی ئیمه ی داناووه له سهر ئه و
شێوه ی که ههین، هۆکاری ده وروبه ریش دامان ده نیت له سهر ئه و شێوه ی، که
ده بین له داها توه و به هیچ شێوه کیش ناتوانین بلێین پۆلی کامه یان گرنگتره، به لام
ده توانین بلێین پۆلی ههردووکیان جیاوازه، له هه مان کاتیشدا ته واکه ری په کترن².
پنویسته ئه وهش بزانی که واهه ر ماده یه ک ده چیته ناو له شی مرۆف، جا چ له
پزگی پیسته بیت وهك تیشکی پۆز، یان له پزگی ده مه وه بیت وهك خواردن و
خواردنه وه، یان له پزگی هه ناسه وه بیت وهك هه و، ئه و به شیک له و ماده نه
ده چنه ناو هه موو خانه کانی له شی مرۆف، به و هۆیه وه ئه و ماده نه ی چوو نه ته ناو
له ش کار ده که نه سهر زینده چالاکیه کان و کارلنکه کیمیاویه کانی ناو خانه ی
زیندوو، ئه مهش کاریگه ری ده بیت له سهر بونیادی خانه و ئه و گۆرانکاریانه ی
په و ده دات له ناو ئه ندانه کانی له ش به ههردوو په گه زیه وه.

زانای فره نه سی ئه لیکسیس کاریل دهلیت: ئاده میزاد له خۆلی سهر زه وی
دروست بووه، به و هۆیه وه جوگرافیا ی ئه و وولاته ی که تیایدا ده ژێ و سروشتی ئه و
گیانه وه رو په و ده کانه ی که ده یخوات کاریگه ری به رچاوی ههیه له سهر چالاکیه کانی
فسیولوژی و عه قلی³.

1- کهسایه تی (الشخصية): پزگه رنکی دینامیکی به بۆ هه موو ئه ندانه کانی له ش (جهستی و
ده رونی) هه موو ئا که که سیک، شێوه یه کی دیاری کراوه له سیفات و په وشتی ئه و که سه پاش گونجای له گه ل
ژینگه. نجاتی، محمد عثمان، القرآن و علم النفس، ص 426.

2- توفیق، محمد عز الدین، دلیل الأنفس بین القرآن الکریم و العلم الحديث، ص 425.

3- ألیکسیس کاریل، الإنسان ذلك المجهول، ص 105.

دكتور البکسیس کاریل: له سالی 1873 له شاری لیونی فره نه سی له داک بوه، کولیژی پزیشکی ته واکه
کروه، له سالی 1905 چوو نه ئه مریکا، له په یمانگای لیون له شاری نیو بۆرک بۆ نوێژنه وه ی زانستی

چونکه ناده میزاد بڼ دابین کړدنې پټویستیه کانی ویه رده وای په گه زه کي له ژياندا پشت ده به ستیت به سرچاوه کانی ژینگه وه ک تیشکی پږ، زه وی (خاک)، ناو، هه و، سرچاوه ی کانزایی، پوهه ک، گیانه وهر، ناتوانی به بی نه وانه بڅیت، جا چ له ته مه نه کانی گه شه کړدنې دابیت بڼ نه شونه ما کړدنې، یان له ته مه نی دوی پټیگه یشتن دابیت بڼ جیگه گرته نه و ی نه و خانه و شانانه ی که پږانه ده من، هه روه ها پاریزگاری مانه و ی خانه زیندوه کان.¹

نه و کاریگه ریانه ی که راسته وخو یان نا راسته وخو کار ده که نه سر شاده میزادو کړداری گه شه و پټیگه یشتن نه وانه: بوماوه، هورمون نه کان، په گه ز، ژینگه ی سروشتی پاک و ژینگه ی پیس بوو. له پیتشدا باسیکی ته وای پږی بوماوه و هورمون نه کان وپگه زمان کرد له سر پټیگه یشتن، بویه لیږه وه ته نها باسی پږی ژینگه ده که یان له سر کړداری گه شه و پټیگه یشتن.

یه که م: ژینگه ی سروشتی (البيئة الطبيعية)

نه ویش ده کړی به چه ند به شیکه وه: جوری ژینگه که وپله ی پوښنیریان (شارستانی یان لادیی یه)، باری ته ندروستی وخوردنیان، پله ی گهرمای ژینگه که.

۱- جوری ژینگه که وپله ی پوښنیریان

۱- ژینگه ی لادیی (البيئة القروية): به ووی ساده یی ژیان له هه موو بواره کانی، که می پیدایستیه کانی پږانه، نه و ناسانکارپانه ی که خاووخنزان پیتشکه شی ده که ن بڼ کوپو کچه کانیان (وه ک زو به شودان، دروستکړدنې ژوود وه یان خانوه کی ناسایی به کومه کی هه موو لایه ک و هره وه زی)، نه بوونی کیتشه کانی شابووری له بهر بوونی زه وی و کینگه و دانه وپله، نه بوونی کیتشه ی ته واکړدنې

کاری کړیوه بڼ ماو ی 30 سان، هر له و ماو یه دا له سالی 1912 (خه لاتی تقبلی ودرگرتووه، پاشان گه راوه ته وه غه رنسا. له سالی 1944 کړچی دوا یی کړیوه.

۱- الویردی، فرج الله، عمر الإنسان وعلاقته بالغذاء والتغذية، ص 22.
- عز الدین فراج، تغذية الإنسان في الصحة والمرض، ص 10-21.

خویندن (چونکہ نہ و دو کیشہ یہ زقر جار کرداری پیکہ وہ نانی خیزان دوا دہ خات).¹ نہ و ہموو مکارانہ ی باسماں کرد کاریگہ ریکی نیجاییان ہہ یہ لہ سر زووتر گہ شہ ی ہ ردو پہ گزو بیر کردنہ وہ لہ پیکہ وہ نانی خیزان، چونکہ ہموو پیدایستیہ کانی ژانی ہاوبہ شیان لہ بہر دہ دست و نامادہ یہ.

2- ژینگہ ی شارستانی (البيئة الحضریة - المدنیة):

ہرزہ کار لہ ناو شارہ کان پووبہ پوی چہ ندہا کیشہ دہ بیت گہر بیہ ویت بیر لہ پیکہ وہ نانی خیزان بکات، نہ و کیشہ و گرفتانہ ش نہ مانہ ن: تہ و او کردنی خویندنی نامادہ یی وزانکو زقر جاریش خویندنی بالا، بہر ز بوونہ وہ ی مارہ یی شافرت و پیدایستیہ کانی ژانی خیزانداری، کیشہ ی خانوو، یان کرتی خانوو، شالوزی ژانی پڑانہ ی ناوشارہ کان بہ ہزی ہاتنہ ناوہ وہ ی ژمارہ یہ کی زقر لہ بیرو بوجوونی دہرہ کی و بیانی بۆ ناو شارہ کان و کومہ لگہ کان، بہ ناسانی دہ دست نہ کەوتنی بزوی پڑانہ.² نہ وانہ ہمووی مکارن بۆ نہ وہ ی ہرزہ کار پشت بہ دایک و باوکی بیہ ستی بۆ گہ یشتن بہ نامانجہ کانی لہ ژیان، نہ و ہش کاریگری سہ لبی دہ بیت لہ سر گہ شہ و گہ یشتنہ قوناعی پیکہ یشتنی تہ و او.

ب- باری تہ ندروستی و خواردن (الحالة الصحیة والطعام):

تہ ندروستی لہ ش وئاسوودہ ی دہرون، ہر وہا جوری نہ و خواردنہ ی کہ ہرزہ کار دہ یخوات کاریگہ ریہ کی زقری ہہ یہ لہ سر پڑاندنی مۆرمونہ کان و نیفزیمہ کان بہ گشتی و دہ بیتہ زووتر گہ شہ و نہ شونعای چہ ستہ یی وفیکری و گہ یشتنہ قوناعی پیکہ یشتن.

1- الفرجتانی، کریم شریف علم نفس المراهقة والشباب، ص 7-9.

2- الفرجتانی، علم نفس المراهقة والشباب، ص 4.

ج- پلوی گرمی ژینگه

له ولات گرمه کان قوناغی پتنگه یشتن زووتر ده ست پتده کات له ولاتانی تری سارد.¹ به لام کاریگری بوماره ش پډی خوی ده بینن له نه ته وهیه که وه بډ نه ته وهیه کی تر هه رچنده له یه ک ولاتیش بډین.

هه روه ها وه رزشی توندو تیږو گورانکاریه وه رزه یه کانی سال کارده کاته سر چالاکي هیلکه دان. له ولات سارده کان که تیشکی پډ به لاری ده که ویته سر زه وی و ماوه ی شه و درږتره له پډ، نه نی سنډه یه کی پږه یه کی زووتر له هڅومونی میلانونین ده پږنن نه مه ش چالاکي هیلکه دان که م ده کاته وه که وتنه ناو بی نوږی دوا ده خات له و کچانه ی شویان نه کړدوه، نه وانه ی شویان کړدوه نه گه ری مندالبونیان که متر ده بیت. هر بډیه ده بینن که و پږه ی مندالبون له وه رزی زستان و پایز که متره له وه رزی هارین له ولاتانی نیسکندینافیا (سویډ، نروېج، و فنلندا).²

میننه له 9 سالیه وه ده گاته قوناغی پتنگه یشتن له ناوچه گرمه کان، له ناوچه سارده کان له وانه یه بگاته 18 سال.³

نیمامی شافعی (تنت) ده فهرمووی: که مترین ته مه نی بی نوږی که بیستوومه له ناوچه ی تهامه بووه که له 9 سال بووه، له و ته مه نه که متر به مندال داده نری و مندالیش بی نوږی نابیت.⁴

نامازه مان کرد به ووته کانی ژماره یه که له زانایانی زانستی پزیشکی وشه ری

1- الرفاعي، أنس، الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، 2/930.

فواد غصن، الطب الشرعي وعلم السموم، ص 583. والمحمدي، علي محمد، بحوث فقهية في مسائل طبية معاصرة، ص 99. وطالو، محي الدين، تطور الجنين، ص 49.

2- Leon S & Others (1993). *Clinical Gynecologist Endocrinology & Infertility*. P: 202

3- البار، محمد علي، خلق الإنسان بين الطب والقرآن، ص 47.

4- الفيروز آبادي، المذهب في الفقه الإمام الشافعي، 2/121. النوي، المجموع شرح المذهب، 166/16.

دہرکوت کہوا بقماوہو ژینگہ و پښتو (نہ تہوہ) کاریگرہیان ہیہ له سر پتگیشتن. ههروهك نه بوو هورده څخه له پتغه مبري خوداوہ څخه بومان ده گيړتته وه، ده فہرموي: ((هه مو وکستک که له دايك ده بيت، له سره فتره ی نيمان له دايك ده بيت، به لام دايك وباوک وای پي ده کن که ببیتته جوله که، گاړ، یان ناگر په رست...))^۱ نه و فہرموده یه به لگه یه له سر نه وه ی که وا ژینگه کاریگری هیہ له سر ږوکه شکر دنی فتره تی باوہ ځینان و فتره تی شاده میزاد له ږوی جهستی وده روڼیو وه له هردو پښتو نه میډا.

دووم: ژینگه ی پیس بوو (البینة الملوثة).

له دوی نیوہ ی دوہمی سده ی نژده مدا ژماره ی ماده زیان به خشه کانی دروست کړاون له کاریگره کان ږوی له زیادی کردوہ، بقنومونه له وولاته یه گگرتوہ کانی نه مریکا گه یشتو ته نژیکه ی 50000 جړ. نه و ماده ژه هراویانه کار له جهستی مړو ده کن به گشتی، له سر کړنه نداسی زاوئی وړتینه گلانده کان به تاییه تی، جا چ په ږنگه ی پاسته وڅو، وه ک ږنگه گرتن له بهرهم ځینان، یان زیاد ږزنی هورمونه کان، یان ناراسته وڅو بیت وه بهر به ست نانه وه له پیش شوینی کارکردنی هانده ره کان.

کاریگری نه و ماده زیان به خشانه له سر مندال و هه رزه کار زیاتره له گوره کان له بهر نه هویانه ی خواره وه:^۲

- * مندالان هه رچه نده قه باره یان بچو کتره، به لام جوله و چالاکیان زیاتره له گوره کان، به مہش زیاتره ده خوا و ده خواته وه هه واش زیاتره هه لده مزی.
- * کړنه نداسی بهرگری هیتشتا هر ساوایه ناتوانی بهرگری ته واو بکات.
- * له شی له گه شوی بهر ده واهه.

له بهر نه و هویانه یه ژینگه ی پیس بوو کاریگری سه لبی هیہ له سر گه شوه وواکه وتنی بی نویزی، له وانه یه هه رماده یه کیش به تاک کاریگری خوی هه بیت له

۱- پښتو یاسی کړوه له پښتو کی.

سر پښته گلانده کان.¹

به نډی سینه م: جیاوازی نیوان هه رڼو ډگه ز له ته مډنی هه رزمکاری و ته مډنی زاوړی

1- قوناغی پڼگه یشتن له مینه له نیوان 10-14 سال د هس پڼده کات، له نیرینه له نیوان 12-15 سال، واته مینه به 1-2 سال پیش نیرینه ده گاته قوناغی پڼگه یشتن.²

2- کچان ده گنه لوته کی گه شوی جهستی له 17 سالیډا، به لام کچان له 19 سالیډا. هه ربویه کچ به دوو سال پیش کور ده گنه پڼگه یشتنی فیکری وعاتیفی وله دوی نه ته مډنه نیرینه دوباره ده که ویته پیش مینه له بهر هوکاری بوماوه، کومه لایه تی، په روه رده یی.³

3- به شیوه یی گشتی مینه کورتن له نیرینه، نیسکانه کانی بچو کتره ویاړستایی ماسولکه ی که مته. پڼده ی چوری زیاتره و کوبونه ووی نه و چوری له هندی ناوچې وه ک سنگ ومه مک وچه ووی کرده زیاتر خپو خپه دیار بیت. قزی خاوو پیستی ته نک وناسکتره.⁴

4- مینه له قوناغی پڼگه یشتن مه مکی گوره ده بیت وناوچې هوری فراوانتر ده بیت، له نیرینه ش نه ندامه کانی زاوړتی ناوه ووه وده روه ی گوره تر ده بن .

5- دابهش بوونی مووی ناوچې موسلدانه جیاوازی هه روه ک پیشتر باسماں کرد.

1— Environmental Protection Agency (2000). *Children's Environmental Health*. P: 6, 84.

- Environmental Protection Agency (1998). *Children's Environmental Health*. P: 8, 33.

2— أحمد کتغان، موسوعة جسم الإنسان، ص 32.

3— المصدر نفسه، ص 32.

4— Gray A & Kevin T. *Anatomy & Physiology*. P: 138.

6- ده نځوکی گنجیه تی "Acne Vulgaris" که 40٪ ی گنجه کان تووش ده بن له تمه نی نیوان 16-18 سالیډا، ه موونه ته وه یه کیش ده گرته وه به پله و پړژه ی جیاجیا، مینه زووتر تووش ده بیت له نیرینه.¹

7- پووتانه وهی مووی سر (الصلع الذکری- Alopecia): ه موو په که نو نه ته وه یه که ده گرته وه به پله و پړژه ی جیاجیا، له نیوان 27-50 سالیډا پووده دات له نیرینه، به لام له مینه دوی له بی نویری که وتن پووده دات. له نیرینه: که وتی مووی سر ده ست پیده کات له پیشه وهی سر ه ردو ته نیسته کانی پیشه وه (سر ناوچه وانه نیسک ولاجانکه نیسک)، موو له ناوچه ی ناوه راستی سر ته نک ده بیت، به م شیوه پووتانه وهش ده لاین (نمونه ی هاملتون) که به هیواشی و له سرخو ژماره ی مووه کان که م ده بنه وه له ماوه ی چند سالیک. له مینه: ژماره ی مووه کانی ناوچه ی ناوچه وان وه ک خوی ده مینه، به لام به گشتی مووی ناوه راستی سر ته نک ده بیت وچری مووه کان که م ده بیت وه، به م شیوه پووتانه وهش ده لاین: (نمونه ی لودیغ). له وانه یه له قوناغی یه که م که وتی مووه کان نور بیت به لام له دوا پیدا ته نها دیارده ی چری که میان پیوه دیار ده بیت.²

8- په کیک له قوناغه کانی کرداری میتابولیزمی هورمونی نه ندروچین وگورانی بق تیستوستیرون له ناو چه وریه گلانده کانی پیسته وه پووده دات، له که له به سالاچوون نه م گلانده چه وریانه توانای پیشوازی کردنی هورمونی تیستوستیرونیان که م ده بیت وه، به مهش پیسته چورچ ولچی تیا درده که ویت. نه م گورانکاریه ی ناو پیسته و چورچ ولچی له مینه زووتر پووده دات به چند سالیک پیش نیرینه.³

9- هورمونی نیرینه (تیستوستیرون) که هانده ره بق زیاتر کرداری نیشتنی

1- صالح داود، الوجیز فی الأمراض الجلدية، ص 85.

2- صالح داود، الوجیز فی الأمراض الجلدية، 198-199.

3- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1363-1364.

پروتین له ناو پیسته و زیاتر گه شوی مووه کسان و دردان وده رهاویشتنی زیاتر چه وری و ناره قه له گلانده کانی ناو پیسته، وای کړووه هه رده م پیسته ی نیرینه ته پ بیت و هه رده م گه شوه و چالاکی ونه رمی و گه نجیه تی پیوه دیار بیت. به لام له لایه کی تره وه ده نکوکه ی گه نجیه تی زیاد ده کات.

هورمونی مینه نیستروجین هانده ره بق زیاتر نیشتنی چه وری له هندی شوینی دیاری کراو(سنگ ومه مک وحه وژ)، وا ده کات پیسته ی مینه ته نک وناسک بیت، له هه مان کاتیش هه ست به گه رمیه ک ده کریت کانی ده ست لیدانی، پړژه ی هه ستی پیسته ش زیاد ده کات وده گاته 10 جار زیاتر به به راورد له گه ل نیرینه.¹ بویه نافرته ناره زووی جنسی هه لده ستی به ده ست لیدان زیاتر له پیاوان، هه ر بویه خوی گه وره مصافحه ی قه ده غه کړووه و خړداپوشین و پپوشاکی شرعی له سه نافرته تاندا داناهه. له به رگی دووه م به درژی باسیان ده که ین به پشتیوانی خوا.

10- پړژه و ناستی هورمونی نه ندرجین له نیرینه 10 جاری مینه یه، هه ربویه هیزی ماسولکه و توانای نه نجامدانی کاره قورسه کسان و به رگه گرتنی زیاتره له مینه. چونکه هورمونی نه ندرجین بارسته و هیزو توندی ماسولکه کسان، په قی و چری نیسکانه کانیش زیاد ده کات، به هه مان شیوه توانای به ربه ره کانی و ململانی و پوه به پوه بوونه وه ش زیاد ده کات.²

11- هورمونی نیرینه تایبه تمندی نه وه ی هه یه که چالاکیه که ی بونیادی- گشتگیره - (واته کار له سه ر زویبه ی نه ندامه کانی له ش ده کات)، به لام هورمونی مینه - تایبه ته - به کوته ندای زاوړتی مینه.³

1- حامد أحمد، الآيات العجاب، ص 55. والدكتور خالد بلال البقال، 44 سنة، ماجستير في طب المجتمع، مكان المقابلة: عيادته الخاصة، تاريخ المقابلة: 2004/9/5م، مدة المقابلة: نصف الساعة.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 949, 997.

3- حامد أحمد، الآيات العجاب، ص 55.

12- دہریارہی جوولہ و چالاکى: زینده چالاکىہ کان له نئیرنه زیاتره به به راورد له گان میننه له هه موو قوناغه کانی ژیان له مندالیه وه تاوه کو پیری.¹

13- راهیتان وه رزیش هینو تواناو میتابولیزم زیاد ده کات، به هوی پڌانی بریکی زیاد له هورمونی نه ندرقچین. له توئیزنه وه به کی پیشگی که له نه مریکا کراوه، سه لمینراوه که وا وه رزیشی به رده وام وتوندو تیژی له پادده به دهر واده کات بپی نه وهورمونه زیاد بن له ناو خوین، وه ک پرولاکتین وتیستوستیرون وهانده ری پڌنه ی سه رگورچیهله ستریزیده کان، له هه مان نه و جوره وه رزیشانه پڌه ی هورمونه کانی میننه که م ده کات، پشیتی جهستی وده رونی دروست ده کات، نه ویشیویه ش کاریگری سه لپی هه یه له سه ر سوپی مانگانه ی ئافرهت، له وانه: ²

1- دواکه وتنی بی نوژی (Delay menarche) بز ماوه ی 3 سال یان زیاتر، نه گهری پرودانی پشیتی به رده وام له پئسای (نظام) سوپی بی نوژی له دواپڌ دروست ده بیت نه گهر نه و جوره وه رزیشانه پیاده بکرتن له ته مانی مندالیدا پیش پیگه یشتن، به تاییه تی وه رزیشی بالیه (سه مای سه رده م) (Ballet-Modern Dancing).³

ب- که م وکورتی له ئه رک وفهرمانی زه رده تن (Luteal dysfunction) له نزیکه ی 3/2 ی نه و کچانه ی خولیا ی وه رزیشی توندو به رده وام.⁴

ج- له بی نوژی که وتن (انقطاع الطمث - Amenorrhea). هه رکات وازی له و جوره وه رزیشانه هینا و پشویه کی باشی دا، نه و دووباره ده که ویتته وه سه ر بی نوژی.⁵

د- که م برونه وه ی پڌه ی چهوری له شی ئافرهت به هوی نه و جوره وه رزیشانه،

1- القصاب، الفروق بین الذکر والأنثى، ص 147-148.

2- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology & Infertility. P: 202.

3- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology & Infertility. P: 200.

4- Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology & Infertility. P: 201.

5- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 71, 804.

وا ده کات 10٪ توشی له بې نوژی که وتنی دوه می بن.¹

هر بویه پټکها ته یی جه سته یی وده رونی وباری هورمونه کانی گونجاو نیه له گه ل نه و جوړه وهرزشانه و له گه ل کاری قورس وگران.

14- نه گهر نیرینه تایبه تمه ندی هیزی ماسولکه یی هیه به هوی هورمونی نه ندریچین، نه و هورمونی نیسترۆچین تایبه تمه ندیه کی بایولوجی به مینه ده به خشکی، نه ویش به رزکردنه و هی ناستی کولیسترول چری به رزه (High Density Cholesterol)، که هۆکاریکی نقد گرنکه بق توش نه بوون و به رگری کردن له نه خوقشی په ق بوون و ته سک بوونه و هی خوینبه ره کانی دل (خوینبه ره په قبوون). هرکاتیک ناستی نه و کولیسترول به رزتر بوو له 60 ملگرام/سم³ نه و نه توانای پاراستی بویه کانی دل زیاتر ده کات. نیرینه نه و تایبه تمه ندیه بایولوجیه فیتریه یی نیه، هر بویه پزیه یی نه و نه خوقشیانه له نیرینه زیاتره، به تایبه تی نه وانه کی که جولانه و هیان که مه وهرزشی به رده وام ناکهن. به لام نیرینه ده توانی نه و جوړه کولیسترول به دهستی بهینی به وهرزشی به رده وام وتوندو تیز. لیره دا بومان دهرده که ویت که وای په روه ردگار چوین هاوسه نگی دروست کردوه له گشت کاره کانی، مینه کاری دهرده و کاری قورس وتوندی بق دیاری نه کردوه له ژیان، واته جولانه و هی که مه، به لام له بری نه مه و هورمونی تاییه ت به مینه که نیسترۆچینه نه و بوشایی یی پر کردوته و و ده کات ناستی نه و کولیسترول چاک و باشه که به رزیکاته و تاهو کو نافره ت له نه خوقشیه کانی خوینبه ره په قبوون پزگاری بیی، نه گهر نه و میکانیزم و هاوسه نگیه نه بویه نقریه یی نافره تان کاتی سک پری توشی نه م نه خوقشیه کوشنده یه ده بوون. له لایه کی تره و نیرینه نه و هورمونی به پزیه یی کی نقد که مه هیه، به لام له بری نه و کاری نیرینه که بریتی یه له جولانه و هی نورو کاری قورس و توانای وهرزشی توندو تیز هیه، نه مانه هه موویان هۆکارن بق زیاد بوونی ناستی نه و جوړه کولیسترول چری به رزه.²

1— Leon S. Clinical Gynecologin Endocrinology & Infertility. P: 201.

2— حامد احمد، الآیات العجائب، ص 60.

15- تمه منی زاوښ له پیاوړي له پټگي شته وه تاوه کو پیری یه، به لام له نافره تان ده گاته 40- 50 سال.

16- پیاوړي ده توانیت پوژانه به ملیونه ها سپیرم ده ربهاوښتی، به لام نافره ت له هه موو تمه منی ته نها 200- 400 هیلکي پټگي شته و دروست ده کات و له وانه ش ته نها چه ند دانه به کبان ده پټیترین¹.

17- کارو چالاکی کوته نداسی زاوښتی نیرینه کم ده پټه وه له کله که وتفه ناو ته من، به لام زور به هیواشی و به درېژایی ته من، تووشی تمه منی که وتنی زاوښتی نابیت (Male menopause-Climacteric) هه روه که له نافره تدا پوو ده دات².

18- هه ندی گورانکاری نا سروشتی که له کروموسومه کان پوو ده دات، وه که نا یه کسانې کروموسومه کان (Aneuploidy)، ده بینین به پټه ی 26% له کروموسومه کانی هیلکه دا پوو ده دات به رامبه ر به 10% ی کروموسومه کانی سپیرم. هه روه که له نه خوشتی (داون) (Down syndrome- trisomy 21) دا ده بینین که وا زیاتر پوو ده دات له و نافره تانه ی دره نگ شوو ده که ن ودره نگ منالیان ده بیت. به لام گهر پیاوړی پیر هاوسه ری هه بی ومندالی بیی نه و نه خوشتی له نه وه کانی پوونادات. له و نه خوشتی دا ده بینین کروموسومه که زیاده بیت و ده بیت (xx 47، یان xy 47)³.

پاش هه موو نه و جیاوازیانه ده بینین به گشتی نه و گورانکاریانه ی، که له مینه پوو ده دات هه ر له مندالیه وه تاوه کو کوتایی تمه منی زاوښتی، بریتی یه له جوانی پوکاری دهره وه، پټک و به رچاوی دیمه ن، باریک و ناسکی به ژن و بالو، گه شاوه ی پوخسار، نهرمی پټسته، کیش کردنی به رامبه ر بولای خوی (نری أن الهدف الأساسي الذي تسعى إليه كافة التغيرات عند الإناث، هو اكتمال جمال المنظر، وحسن البنیان، ورشاقة القوام، وبهاء الطلعة، ونعومة الملمس، ونضارة الأنوثة وقوة جاذبيتها).

1— Gray A & Kevin T. Anatomy & Physiology. P: 115.

2— Ganong WF (1980. Review of medical physiology. P: 340.

3— حامد احمد، الآيات العجابه، ص 190.

بەندى چوارەم: جياۋازى لە ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشى ونەخۇشىە
درىژخايەنەكان ومردن لە نىۋان ھەردوۋ پەگەز

بەرگەي يەكەم: رېژمى ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشى ونەخۇشىە درىژ
خايەنەكان لە ھەردوۋ پەگەز جياۋازيان

يەكەم: رېژمى ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشىە درىژخايەنەكان(العوامل المسببة
للإصابة بالأمراض المزمنة)

جياۋازىەكى نەد بەدى دەكرىت لە پېژەي ھۆكارەكانى توش بۈۈن بە نەخۇشى
درىژخايەن وپېژەي خودى نەخۇشىەكان لە ھەردوۋ پەگەز، بەلام پىۋىستە نەۋەش
بزانين كەوا پېژەي ئەو ھۆكارەنە جياۋازە لە ۋولاتىك بىۋ ۋولاتىكى تر، ھەروەھا
جياۋازە لە نىۋان ۋولاتە پېشكەۋوتوۋەكان بەبەرۋارد لەگەل ۋولاتانى جىھانى سىيەم
ۋ ۋولاتانى دواكەۋوتوۋ، يان ۋولاتانى ھەزار. لە ھەندى ۋولاتاندا پېژەكان دوو
بەرۋارە، بىۋ نەۋنە لە كورىا جگەرە كېشان ومەي خواردنەۋە پېژەكانيان لە
سەرىۋى 60%، لە ۋولاتى تردا پېژەكان پېچەۋانەن لە نىۋان ھەردوۋ پەگەزدا، بەلام
ھەرچۇنەك بىت پېژەكان لە نىۋان ھەردوۋ پەگەز جياۋازە. ۋەك لەم دوو خىشتەيەي
خوارەۋە پۈۈن كراۋەتەۋە.

خشتەى ژمارە 2: ھۆکارەکانى توشبوون بە نەخۆشیە درێژخایەنەکان و پێژەکانیان لە ھەردوو پەرگەز¹

ھۆکارەکانى	پێژەکان %	نەخۆشى
جەگرە خواردن	35%	نێرینە
مەى خواردن	10%	مێینە
وەرزى نەکردن	82%	72%
قەلەوى	28.4%	41%
بەتەنھایى ژيان	3%	11%
کەوتن و شکان	15%	23%

دووم: نەخۆشیە درێژخایەنەکان (الامراض المزمنة)

جیابازىەکی نۆد بەدەى دەکریت لە پێژەى نەخۆشیە درێژخایەن لە ھەردوو پەرگەز، دووبارە دەبینین کەوا پێژەى ئەو نەخۆشیانە جیابازە لە وولاتیک بۆ وولاتیکى تر، ھەروەھا جیابازە لە نێوان وولاتە پێشکەوتووەکان بەبەرورد لەگەڵ وولاتانى جیھانى سییەم و وولاتانى دواکەوتوو، یان وولاتانى ھەژار. بۆ نموونە نۆد نەخۆشى ھەبە لە وولاتانى پێشکەوتوو زیاترە وەک نەخۆشیەکانى دل و شەکرەو پزۆستان و شێرپەنجەى مەمک و قەلەوى وخەمۆکی، بەپێچەوانە ھەندى نەخۆشى تر پێژەى بەرزە لە وولاتانى تر. ھەروەھا جیابازى ھەبە لە پێژەى ئەو نەخۆشیانە

1 – WHO & COST (2006). National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq.

نە پێژانە ھەندیکیان بۆ کۆمەڵگەى عێراقیە و ھەندیکیان بۆ وولاتانى پلۆتۆلی و نۆدیەیان بۆ ئەوانەى ئەمەنیان ھەروێ 65 سالەوہە.

له پووی ته مه نه وه، زځایه یان له ته مه تی سهره وهی 65 سال زیاتره له ته مه نه کانی خواروتر. هه رچو نیک بیت پڙه ی شه نه خوشیانو هوکاره کانی توشبوونیان له نیوان نیرینه و مینه جیاوازه، هه روه که له و خشته ی خواره وه پوون کراوه ته وه. خشته ی ژماره 3: نه خوشیه دريژخایه نه کان له هه روه په گه ز¹

نیرینه	پڙه کانیان	نه خوشیه کان
%41	%27	به رزی په ستانی خوین
%22.5	%17	شه کره
%13	%7	خوین به ر په قبوونی بوریه کانی دل
%10	%6	په ککه وتنی دل
%10	%6	هه وکردنی سپه کانی دريژخایه
%5	%11	ته نگه نه فسی (الریو)
%27	%44	داخوړانی نیسکان
%1	%2.5	پوماتیزمی جومگه کان
%15	%30	میز پانه گرتن
%16	%26	قه بزی
%7	%20	به ردی زه رداو
%7	%2.5	به ردی گورچیل
%34	%48	ناوی سپی
%5	%10	خه مۆکی

1 — WHO & COST (2006). National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq.

نه پڙانه هه نیکیان بۆ کومه لگی عیراق به هه نیکیان بۆ رولاتانی پڙ ناوایه.

هه رچهنده ریژه ی هه ندیک له نه خوشیه کان له نترینه زیاتره له مئینه، به لام له هه ردوو ولاتانی پتیشکه وتوو، هه روه ها ولاتانی جیهانی سبیه م ریژه ی په ککه وتن و که می توانای کارکردن له مئینه زیاتره له نترینه (19٪ به رامبه ر 11٪)، چونکه ته مه نیان دریزتره و پشیوی هورمونی و داخوری ئیسکانه کان و پووادی که وتنیان زۆرتره. ریژه ی ته مه نی ئافره تان له جیهان به گشتی له مئینه 2-3 سالی زیاتره له نترینه، له ولاته یه کگرتوه کانی نه مه ریکا 5-9 سالی زیاتره. هه ربویه ژماره و ریژه ی مئینه له نترینه زیاتره له گشت ولاتانی جیهان.

برگه ی دووم : هه ردوو به گه زو جیاوازی مردن (الوفاة وعلاقتها باختلاف الجنسین).

لیکولینه وه یه کی پزشکی کرا له نه مه ریکا له سالی 1986 له سه ر ریژه ی مردن و هۆکاری مردن و نه و ته مه نی که هه ردوو به گه ز پتی ده گن (life expectancy — Length of life) گه یشتنه نه و نه جامانه.¹

ریژه ی مردن: له پیاوان زیاتره له ژنان، ته مه نی مه زهنده کراو 78 ساله بۆ پیاو، 84 ساله بۆ ئافره ت، واته ئافره ت 6-7 سال ته مه نی دریزتره له پیاو. هه روه ها 75٪ ی پیاوان ده گنه 65 سال، به لام 86٪ ی ژنان ده گنه 65 سال. جگه ره کێشان: که هۆکاری سه ره کی تووش بوونه به شتیره نه جی سیه کان و نه خوشیه کانی دله و به 60٪ ی هۆکاری مردن داده نری. ریژه ی جگه ره کێشه کان له ناو پیاوان 32٪، له ناو ئافره تان 27٪ یه.

مه ی نۆشین: خواردنه وه ی مه ی هۆکاری سه ره کی تووش بوون به نه خوشیه دریز خایه نه کانی جگه ره، به تایبه تی به چه رری بوونی جگه ر (تشمع الکبد). ریژه ی مردن به هۆی مه ی خواردنه وه له پیاوان دوو به رابه ری ئافره تانه.

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1015.

مصدر المعلومات: المركز القومي للإحصاء الصحي 1986م المجلد الثاني: الوفيات ، واشنطن DC ' مطبعة الحكومة الأمريكية، 1988م

پودا، خۇشنىڭ ۋە كۆشنىڭ: 7% ى مردن بەر ھۆكارانەرە دەپىت لە ئەمەرىكا. لە پیاوان سى بەرەبەرى ئافرىقە تانە.

شېرىپە نەكان: توش بوون بە شېرىپە نەكان لە پیاوان ھىندو نىۋى ئافرىقە تانە.

خىشى ئىمارە 4: ھۆكارەكانى مردن ۋەپىزەكانىان لە ھەردىۋەرە گەز.¹

مىنە	نەرىنە	جەرى نەخۇشى
124	238	نەخۇشىەكانى دل
111	163	شېرىپە نەكانى كۆشندە
22	59	شېرىپە نەكانى سەكان
29	33	نەخۇشىەكانى كۆنەندامى دەمار
18	52	پوداۋە جىاجىباكان
12	27	نەخۇشىە درىز خابەنەكانى سەكان
10	18	ھەركەردى سەكان ۋىنفلونزا
9	9	نەخۇشى شەكرە
5	19	خۇ كۆشنى
5	13	نەخۇشىە درىز خابەنەكانى جگەر
3	4	پەق بوونى خۇننەبەرەكان
4	6	نەخۇشىەكانى گوردچىلە
4	13	كۆشنى
405	654	كۆى گىشى

بەرگی سینه م : ڕەگەزی نێرینه و ھۆکاری مردنی زیاد

پێژە ی مردن لە پیاوان زیاترە لە ژنان، ئەوەش دەگەیتتەو بۆ ئەو ھۆیانەی خوارەو:

یەكەم : ئافەرتان زیاتر گرنگی دەدەن بە چاودیری تەندروستی و سەردانی پزیشك و بنگەكانی تەندروستی زیاتر دەكەن، ئەوەش کاریگەری زۆری ھەیە لەسەر كەم بوونی پێژە ی مردن لە ژنان. ئەو گرنگی دانە بە چاودیری تەندروستی سوودی زۆرە لەمانە!

1 - دەتوانی نەخۆشیە درێژخایەنەكان زووتر دیاری بكریت پیش ئەوەی بگاتە بارێکی نالەباری چارەسەر نەكراو.

2- كاتی سك پێی چەند جارێك سەردانی پزیشك دەكات بەمەش زۆر نەخۆشی تر گەر ھەبێ دیاری دەكریت و چارەسەری پیش وەختی بۆ دادەنێ.

3- گرنگی دان بە چاودیری تەندروستی وا لە ئافەرت دەكات كە ڕابێت (بُعوَد) لەسەر سەردانی پزیشك بە بەردەوامی و بە شتووبەكی پێك و پێك.

دووم: ئافەرت كاتی نەخۆش دەكەوێت چالاکی و کاری پۆژانی كەم دەكاتەو، لە مان دەكەوێت و سەردانی پزیشك دەكات، بەلام پیاو زۆربە ی واناكات لەبەر زۆری کاری پۆژانی.

سێیەم: ھۆکاری بۆماوویی و ھۆرمونی

1- كۆرئۆسۆمی XX لە مێینە بەرگریەکی باش دەبەخشێت دژی نەخۆشیە زگماکیەكان.

2- پەییوەندی نێوان ھۆرمونەكانی دایك و كۆرپەلە ی مێینە، ھەندێ تاییبەتەندی

د به خشی به کوربه له که، له وانه: پرژه یی مردنی مینه له ناو مندالدان، نه خوشیه زگماکيه کان، مردنی راسته وخوی دوی له دایکېوون، نه وانه هه موویان له کوربه له یی مینه که مته له نیرینه.

چوارم: به هوی بسونی پرژه یی که به رزی هورمونی نیسترلجین، ناستی کولسترول چری زور زیاد ده کات، نه ودهش هورکاریکی سهره کی یه بز تووش نه بوون به نه خوشی خوینبه ره په قبوون پیش ته مهنی له بی نوږی که وتن.

پنځم: بوونی هه ندیک سیفاتی بنه پرت له نیرینه وایان لیده کات زیاتر به ره و هه ندی جوری یاری وهرزش وکاری ترسناک بېون له وانه: لیخوری نی توتوموبیل به خیرایه کی زور شیتانه (السرعة الجنونية)، هه وانی له قولایی زور، به کاره یانی موده بی هورکه ره کان و قه دهغه کراوه کان.

ششم: تیکوشان وه ولدان و ململاتی به رده وام بز که یشتن به نامانج له پیاوان، واده کات تووشی زور گیر وگرفت و باری ته ندروستی ناله بار بیت، یان ماوه ی نه بیت گرنکی به ته ندروستی خوی بدات.

هه وته: ته نگزه کانی کومه لایه تی وپووداو زیاتر پوو له نیرینه ده کات.

له شاری هه ولتر ژماره یی مینه زور زیاتره له نیرینه ده گاته 1/4 به گوږه یی سر ژمیری سالی 1992، له که نه نه ودهشدا ده بینین ژماره یی نه و که سانه یی سهردانی نه خوشخانه یی فریا که و تنیان کردووه له هه ردو و پرکه زدا نزیکن له په که وه، نه ودهش مانای نه و په که و نیرینه زیاتر تووشی کیشه و کاره سات و برینداری ده بیت له مینه، نه وانه ش ده بنه هوی نه و یی پرژه یی مردن له نیرینه زیاتر بیت، به مهش ژماره یی مینه زورتر ده بیت به رامبه ر به نیرینه، هه وده که ده بینین له زوربه یی زوری

1- فواد عثمان، 60 سنة، مدير الإحصاء في محافظة أربيل، مكان المقابلة: مديرية الإحصاء، تاريخ المقابلة: 2004/10/8م.

کۆمەلگەکانى جیهان. خەشتەى ژمارە 5: ژمارەى ئەو کەسانەى سەردانى نەخۆشخانەى فریاگەوتنیان کردووە لە ساڵى 2004.¹

تەمەن	نۆزىرە	مێینە	کۆى گشتى
1-4 ساڵ	225	221	446
5-14 ساڵ	1322	1433	2755
15-49 ساڵ	2899	3075	5974
50- بەسەرەو	2753	2981	5734
کۆى گشتى	7199	7710	14909

پێژەى مردن لە نۆزىرە بەرزترە لە گشت قۆناغەکانى ژيان و دەگاتە 2:1 پاش پېتېنتى هێلکە تاووەکو تەمەنى پېرى. هەر بۆیە ژمارەى ژنان لە هەموو کۆمەلگەکانى جیهان لە پیاوان زیاترن.

دکتۆر زکریا إبراهیم دەلێت: هێزى بازوێ مێینە، ژمارەى خەوێ سەورەکان، توانای هەناسەى کەمترە لە نۆزىرە، ئەوانە وایان کردووە کەوا توانای پاکردن و وەرزشى توندیان کەمتر بێت وەك هەلگرتنى کێش و قورسایى و مەملەتێ، واتە لە هێچ وەرزشێك ناتوانن بەرەبەرەکانى و مەملەتێ نۆزىرە بکەن، بەلام لە لایەكى ترەووە دەبینن ئەو خالە لاوازە بەستراون بە خالێكى بەهێز، ئەویش ئەوێ کاتى هاتنى نەخۆشەى کى بەربێلۆ دەبینن مێینە کەمتر تووش دەبن، هەرچەندە مێینە بارى نەندروستى خۆى کەمێک لار دەبێت بە هۆى بێ نۆزىرە و سەك پېرى. پێژەى مردنى مەندال لە نۆزىرە زیاترە لە مێینە.²

1- الدكتور هيمىن أحمد عقراوى، 40 سنة، معاون مدير مستشفى الطوارئ، ممارس عام، 2004/8/7.

- دارا الكرم سعيد، وطبيب طه، مسؤولا شعبة الإحصاء فى مستشفى الطوارئ.

2- زکریا إبراهیم، سايکولوجية المرأة، ص24.

نه و جیاوازیانهای هیه له نیوان شه و دوو په گه زه له زلدر بواردا تاوه کو نیستا
لیکدانه وه و ته فسرده کی زانستی وراسته قینه ی بق نیه، وا گه مان ده بردریت که
په یوه ندی زلری هه بیت به هڅرمونه کان و باری ژینگه، بویه پیویستیمان به
تویزینه وه و لیکرلینه وه ی زانستی به رده وام وپیشکه و توتر هیه.¹

1—Kenneth. *Principle of Endocrinology*. P: 1017.

بهشتی سنی یه م

جیاوازیه کانی نیوان هه ردوو پمگه ز که په یوستن به دمرون و عه قل
ودمارگیریه وه، هه ندیک نه نه خوشیه دمرونیه کان

باسی یه که م: جیاوازیه کانی نیوان هه ردوو پمگه ز که په یوستن به دمرون و عه قل و
دمارگیریه وه

باسی دووم: هه ندیک نه نه خوشیه دمرونیه باومکان و نه خوشیه جهسته ییه دمرونیه کان

دروازہ:

پیکھاتہی دہرونی شادہ میزاد نذر قول و نالوڑہ، ہر وہا ہندی زاروہی کہ
 پہیوہندی تہوای ہہیہ بہ دہماخ، وہ: سقزو شاردنو خو بہ زہیی و توپہیی و
 زوری تر، تاوہکو ٹیستا شادہ میزاد نہی توانیوہ نہی تہیہ کانی بہ پاستی و ووردی و
 تہوای بزانی، لہ گہل پشک و تئیکی بہرچاوی زانستی پزشکی و فیزیوای
 و تہکنولوژی، پوڑ بہ پوڑ سہنتہری توی لہ ناو میٹشک، ہندی ووردہ کاری لہ کارو
 فرمانی ہندی نہندام، ژمارہ یہک ہورمون و ٹینزیم دہدوڑیتہوہ، تہوہش پاستی
 مانای تہو تہمان بق دیاری دہدات. خودای گہورہ ہرمویہ تی: ﴿سَرِّبِہُمْ
 اٰیٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْ اَنْفُسِہِمۡ حَقّٰی یَبَیِّنَ لَہُمْ اَنَّہُ الْحَقُّۙ اَوَلَمْ یَكْفِ بِرَبِّکَ اَنَّہُ عَلٰی
 کُلِّ شَیْءٍ وَّشَہِیْدٌ﴾ فصلت: 53. واتہ بہ لگو نیشانہ کانمان لہ ناو بوونہوہرو
 دہرونیان لہ پوڑانی دہاتودا نیشانیان دہدہین تاوہکو بویان پوون دہیتہوہ
 تہوہی بومان ناروون حق و پاستی گومان لی نہکراوہ، نایا خودای گہورہش
 بہتہنہا بہس نیہ بق تہوہی لہ سہر ہموو شتیک شاہید بی؟

پروفیسور نلیکسیس کاریل دہلی: لہ پاستیدا مروؤ تواناو جوہدیکی زوری
 بہکارہینا بق تہوہی خوی بناسی. زانایان (زاناو داناو فہیلہسہف و روحانیہ کان
 و ہونہرمہندو شاعران) لہ کونہوہ تاوہکو ٹیستا خہزتنہو گہنجینہیہکی زانیاری
 زوریان کوکودوتہوہ لہ کات وساتہ جیاجیاکان و شارستانیہ یہک لہ دہوای یہکہکان،
 بہلام لہ گہل تہوہشدا تہنہا توانیمانہ ہندی لایہنی دیاریکراو لہ نفسی خومان
 تیگیہین، بہلام ناتوانین لہ شادہ میزاد تیگیہین لہ ہموو لایہنہکانیہوہ. تہنہا
 زانیومانہ کہ پیکھاتوہ لہ چہند پارچہ یہک و خومان ناومان لیناوہ. ہریہک لہ
 ٹیمہ لہ کومہلک (موکب) تہشباح پیکھاتوہو لہ ناوہ پاستیہوہ پاستیہکی نادیار و
 شارلوہ ہہیہ).¹

هه روه ها ده لټت: نټمه ده زانين كه وا نټمه پټكه اتووین له شانو نه ندام وشله، هژش و بیرو نه ندیشه، به لام په یوه ندى نټوان ده ماخ وشعور تاوه كو نټستا شاره و په مه ته له، پټویستیمان به زانیاری ته وا هه په له سر كاری خانه ده ماره كان، تاوه كو چ پادده یك نیراده كاریگه ری له سر جه سته ی مړؤ هه په ؟ هه روه ها نازانى كه وا نه و سیفه ته بؤ ماوه یانه ی ئاده میزاد وهری گرتووه له باوانیه وه تا چ پادده یك ده كړې به گورانی ژینگه، وه ك ماده كیمیاویه كانی ناو خواردن و كهش وئاوه واوو بارى دهرونی وچونیه تی په روه رده كړدى.¹

كژنه ندامی ده مار زاله به سر هه موو كارو كړده وهری مړؤ وله هه مان كاتدا پټكه ره ی نه و كارو كړده وانه په، هه موو هه سته جؤراو جؤره كانی له ش (دهره كى و ناوه كى) ده گوازیڼه وه بؤ كژنه ندامی ده مارو له وټوه نه و هه ستانه شى ده كړنه وه و ته فیسری بؤ داده نړى و كار دانه وهری گونجاویش به گوږه ی نه و ته فیسرا نه ده داته وه. هه روه ها كژنه ندامی ده مار زاله به سر كژنه ندامی هه ناسه و دل و نه ندامه كانی تر به هوى بوونی ناوه ندى تاییه ت بؤ نه و نه ندامانه له ناو میښك.

باسى يەكەم

جىاوازيەكانى نىۋان ھەردوو بېگەز پەيۋەست بە دىرون و عەقىل ودەمارگىر يەۋە

بەندى يەكەم : تواناي زانستى ۋەيكرو بىر كىرەنەۋە، داهىنان، جۈلە و دژۋارى، تواناي زمانى

بېرگە يەكەم : توانستى زانستى ۋەيكرو بىر كىرەنەۋە

بېرگە يەكەم : داهىنان

بېرگە يەكەم : جۈلە و دژۋارى

بېرگە يەكەم : چوارم : تواناي زمانى

بەندى يەكەم : ھەستەكان

بېرگە يەكەم : تواناي ھەستى بىستىن ۋەيىن

بېرگە يەكەم : ھەستى بەرگەۋتن

بېرگە يەكەم : ھەستى بۇن كىرەن

بېرگە يەكەم : ھەستى كىرەن بە نازار

بەندى يەكەم : چاۋدىرى ۋە خۇگرتن، خۇنەۋىستە بەرمولا چوون، مەمانە بە خۇ بوون،
خۇۋرەۋىشت.

بېرگە يەكەم : چاۋدىرى ۋە خۇگرتن

بېرگە يەكەم : خۇنەۋىستە بەرمولا چوون

بېرگە يەكەم : مەمانە بە خۇ بوون

بېرگە يەكەم : خۇۋرەۋىشت

جیاوازی نذر هیه له نیتوان ههردوو په گه ز له بواړی بیرو هوش وزیره کی و
ناره زوو ناراسته و نژی تر له پیکهاته کانی که سایه تی مړوځ.

له کاتی خویندنه وه و لینکولینه و هم، شتی کم به دی کرد نه ویش نه وه بوو که وا
نژی به ی په پاوه کانی پزشکی که له ولاتانی پوژناو ادا ده رچوو نذر به ووردی
نه چوونه ته ناو جیاوازیه دهرونی وعه قلبه کانی ههردوو په گه ز، ههروک نژی به ی
زانیا ریه کانی تر تاوه کو قوتاییانی خویندنی بالاو خه لکانی تر سوویدیان لی
وه ریگریټ. به پای من هم دیارده یه ده گه پتیه وه بژ دوو هکاری سهره کی:
یه که میان، له وانه تاوه کو نیستا نه گه یشتن به راسته قینه یه کی زانستی له و
بواره وه، له بهر نالوژی و ووردی ناو ونده کانی ناو میشک کارو فهرمانی خانه کان و
کاریگری هورمونه کان وینیزیمه کانی ناو ده ماخ به گشتی. هکاری دووه م،
فلسفه ی پوژناو له گه ل نه وه دایه که وا ههردوو په گه ز هیچ جیاوازیه کیان نه و
پتویسته یه کسان بن له گشت شتی کدا، جا نه وه بگونجی له گه ل پیکهاته ی
جهستی و دهرونی ههردوو په گه ز یان نه گونجی، به لکو گرنگ لای نه وان نه وه یه
بگه نه نه و نامانجه شاراو هی به وای نه و بانگه وازه وه یه. نژینه چی کرد، مینه
لا سایه بکاته وه و پکه بهری بکات هه رچنده گه ر له و کارانه سهرکه توش نه بیت،
یان کومه لکه تیایدا سوود مه ند نه بیت و خیزان وگومه لگه ش هه لپوه شیتیه وه.
لیزه وه بزمان دهرده که ویت که وا نه وان ته نها ده یانه ویت نه و بیرو بچوونه ی هه یانه
بللوی بگه نه وه به هه ر شیوه یه ک بیت، بگه نه نه و نامانجانیه ی دیاریان کردووه و
به رنامه پژیان بژ کردووه. جا نه گه ر نه وان نه و جیاوازیانه بخنه پوو به
شیوه یه کی زه ق و له په پاوه کانی پزشکی بللوی بگه نه وه نه و پتیه وانه ی
بانگه وازه کانیا نه، که وا چنده ها ساله بوی هه ول دده ن و به مه ش نامانجه کانیا ن
ناهیته دی به و شیوه ی خویان ده یانه ویت.

له و باسه ماندا هندی لیکولینه وه مان باس کړو ثامازه ش به هندیکی تر ده کهین له و بواره وه، به لام پتویستمان به زوری تر هیه تاوه کو به تیرو ته سله له راستیه کان بگین.

له و به شه دا به پتی توانا باسی نه و جیاوازیه دهرونی وعقلیانه ده کهین له نیوان هردیو په گزه هیه، تاوه کو به رچاویان پوون بیت وراستیه کان بزائن وه ریه کیان شوین وجپگه ی کاری خوی بزانی که گونجاوه له گله باری جهستی و دهرونی، تاوه کو هردیولا پولی خویان بگین له ژیان وپیکه وه ژیان به سرکه وتویی ته او بل خزمه ت کردنی کومه لکه، بی نه وه ی کاردانه وه ی نیگه تیفی ه بی له سرپیکه اته ی جهستی و دهرونی هرتاکتک، هروها له سر خیزان و کومه لکه.

به ندی یه کهم: توانای زانستی هژی (فیکر ویرگردنه وه)، داهینان،
جوله و دژواری، توانای زمانی

برگی یه کهم: توانای زانستی و فیکر ویرگردنه وه (القدرات العلمية والفكرية)

ئو باسه بریتی یه له باسه ئالۆزه کان، که تاوه کو ئیستا زانایان نه یان توانیوه
زۆربه ی لایه نه شاراوه کانی بزائن، هه ر بۆیه زانیاری له و باره یه وه پتویستی به
لیکۆلینه وه ی زیاتر هه یه . ئو زانست و بیرو هۆشه ی ئاده میزاد که توانیویه تی
چهنده ها شارستانیته دروست بکات و چهنده ها شارستانیته یه کتری له ناو ببه ن
به دانانی پیلانی پامیاری و سه ریازی دژی یه کتری و توانیویه تی چهنده ها جیهانی
تژی بدۆزیتوه له ناو ئو بوونه وهره فراوانه، هه نگاری زۆر گرنگی ناوه له بواره
زانسته جیا جیاکان به گشتی. ئو زانست و بیرو هۆشه ی ئاده میزاد که توانیویه تی
ئو هه موو گۆرانکاریانه له سه ر زه وی به یتیتته دی بئ ئه وه ی داوای برتکی چالاکی و
وۆزه ی زۆربکات له ئاده میزاد، به لکو بۆ ئو هه موو کاره گرنگانه ی ته نها پتویستی
به برتک له وۆزه و چالاکی هه یه به ئه ندازه ی ئو و بره وۆزه ی پتویسته بۆ
جولانه وه ی یه ک ماسولکه بۆ ئه نجامدانی کارتکی ئاسایی و ساده . هه ر بۆیه زانایان
سهریان سووپماوه له کاری میتشک و بیرو هۆش و عه قل و توانای زانستی مرۆڤ.¹

کۆکردنه وه و داگردنی زانیاری (بیره وه ری) به شتیکه له فیتیبوون (الستعلم)، ئو
هۆرمونانه ی ئو کاروکرده وانه پتکده خه ن بریتین له هۆرمونی په ستان

1- زیهه کی (النکاه): هه موو چالاکیه کی عه قلی و مه عریفه ته که دوو هۆکار له هۆ ده گریت، په که میان:
هۆکاریکی گشتی که داده نریت به هاو به شه هۆکار له نینوان گشت لایه نه کانی چالاکی عه قلی و مه عریفی (النشاط
العقلي والمعرفي) ، نووه میان: هۆکاریکی تابه ته به بوونی توانای تابه ته وه ک توانای زمانه وانی و بیرکاری و
داهینان ... هتد. هه رچهنده زۆر جهخت له سه ر ئه وه ده گریت که زیهه کی هۆکاریکی بۆماو به، به لام
لیکۆلینه وه کانی تاقیگی (الدراسات التجريبية) ده ی خستوه ئه وانه ی پۆیه ی زیهه کیان زیاتره ده توانن
زیاتر سوود وهریگن له وه لانه ی بزایان ده وه خست بۆ خویندن و وه گرنتی پشپۆری، جینه کانی بۆماو به ی
تاستی زیهه کایه تی ده ست نیشان ناگات به لکو پشپۆری و ژینگه و هۆکاری شارستانیته کاریگری زۆری هه یه
له سه ر پۆیه ی زیهه کی . السامرائی، هاشم جاسم، المخل فی علم النفس، ص 118.

بنزوئین (Vasopressin) وه‌رمونی هانده‌ری خانه‌ی ره‌شیه‌تی
 (Melanocyte Stimulating Hormone- MSH)، نه‌ وه‌رمونه‌ی دوایی
 MSH بریتی یه له هانده‌ریک کار ده‌کاته سهر هه‌ندئ خانه‌ی تاییه‌تی ناو چیینی
 ژیره‌وه‌ی پیسته تاوه‌کو ماده‌یه‌کی ره‌ش ده‌ربدات به‌ناوی میلانین، که ره‌نگی
 پیسته ره‌شتر ده‌کات وله هه‌مان کاتیش به‌رگری پیسته زیاد ده‌کات دژی تیشکه
 زیان به‌خشه‌کانی خۆر به‌ تاییه‌تی له ناوچه‌گه‌رمه‌کانی نه‌فریقا. نه‌ وه‌رمونه
 کاریگه‌ری هه‌یه له سه‌رچاو بۆ دۆزینه‌وه و ناسینه‌وه‌ی خاله‌ ره‌شه ووردو لیک
 نزیکه‌کان کاتی ته‌ماشاکردن، کاریگه‌ری هه‌یه له سه‌ر ناوه‌نده جیاجیاکانی نازار، له
 نتوان هه‌ردوو ره‌گه‌زیش جیاوازی هه‌یه، به‌لام چۆنیته‌ی نه‌م کاره نه‌زانراوه. له‌م
 چه‌ند ساله‌ی دوایی زانایان هۆکاریکی تریان دۆزیه‌وه به‌ناوی میشکه وه‌رمون
 (الماغین - Enkephaline)، هه‌روه‌ها وه‌رمونه‌کانی پیدیدیه‌کان که هه‌ردووکیان
 کارده‌که‌نه سه‌ر فیزیوون و بیرکردنه‌وه و ناوه‌نده‌کانی نیش ونازار.¹

ده‌ماخ له دوو نیوه پێکهاتوه وه‌رلایه‌کیشیان کاروفه‌رمانی جیاوازه، نیوه‌ی
 چه‌پ به‌پر سياره له بیرکردنه‌وه‌ی عه‌قلانی (التفكير العقلاني)، وه‌ك: لوجیک و
 گونجایی (المنطق)، راستی و دروستی (الصواب)، گه‌یشتنه‌ ده‌ره‌نجام (الاستنتاج)،
 شی کردنه‌وه (التحليل). به‌لام نیوه‌ی لای راست په‌یوه‌ندی داره به‌هه‌ستی سۆزو
 به‌زه‌یی (المشاعر العاطفي)، وه‌ك: زانسته‌کاتی بینین (المعلومات البصرية)، هه‌ست
 کردن به‌هه‌سته جیاجیاکان (الإدراك الحسي)، هه‌ست بنزوئین به‌رامبه‌ر شته
 شاراهه‌کان (الحس)، نه‌ندیشه (الخيال).

هه‌روه‌ك ده‌رکه‌وتوه که‌وا نیوه‌ی چه‌پ له پیاوان پێشکه‌وتوتره، به‌لام هه‌ردوو
 نیوه‌یه‌کسان و هه‌وسه‌نگن له ئافه‌رتان، ده‌توانن هه‌ردوو نیوه به‌کار به‌یتن له‌یه‌ك
 کاتدا، نه‌وه‌ش کاریکه پیاوان ناتوانن نه‌نجامی بده‌ن به‌ئاسانی، هه‌ر بۆیه ده‌بینین
 توانای ئافه‌رتان بۆ داکردنی سۆزو به‌زه‌یی، هه‌لچوون، خیرایی وه‌لام دانه‌وه‌ی

کاربگه ره کان، ناره نووی گۆدانکاری بهرده وام، توانای وه رگرتنی ههست به ناماژه کردن (الایحاء) زۆر زیاتره له پیاو ده گاته پژهی 10-15٪، نه مهش وای کردووه کرداری بیکه خه ری مێشک له ئافره تان باشتیری له پیاوان.¹

زۆربه ی زانایانی توێکاری و فسیۆلۆژی یه کده نگن له سه ره وه ی ده ماخی پیاو بۆته بهش بهش له پووی کارکردنه وه هه ریۆیهش ته نها یه ک کار نه نجام ده دات له یه ک کاتدا، ناتوانی چه ند کارێک له یه ک کاتدا نه نجام بدات، به لام ئافره ت ده توانییت هه ردوو لا مێشکی له یه ک کاتدا به کاربه ئینی وکاره کانیا ن لێک گرێ بدات و به یه که وه یان به سه ئیته وه به یی نه وه ی هیه چ ماندوو بوون و ووزه به فیه و دانی تیایی. له لایه نه باش و پژه تیه کانی نه و تایبه ته مندی به نه وه یه که وا ئافره ت توانای نه نجامدانی چه ند کارێکی هه یه له یه ک کاتدا، وه ک: قسه کردن به ته له فۆن، ئاماده کردنی خواردن، چاودیری مندا له که ی که له ته نیشتیه وه وانه ده خوێنی، له کاتی هه لچوون و ئاژاوه دا ده بینین ده گرێ و جوین ده دات وپاریزگاری و به رگری له خوێشی ده کات له یه ک کاتدا، به لام لایه نه سه لبی و نیگه تیغی نه م دیارده یه نه وه یه زۆر جار له ناوه راستی پێگه خۆی له بیر ده چیت و وون ده بیت و نازانی به ته وا وه تی ویه قینی چی پوویدا وه. هه ره له به ره شه و هۆیه و هه ندی هۆکاری تری ده رونی وای کردووه هه ندی له زانایان شایه دی دوو ئافره ت به شایه دی یه ک پیاو بپیار بده ن له هه ندی بارو دۆخی تایبه تدا وه ک سزاکان و مامه له ی مالی (الحدود والمعاملات المالیه)². به درێژی له و باسانه ده دویتین له به رگی دووه م.

هه ره ها ده بینین که وا نێرینه ی گه نچ و پیاوان که بواری میکانیکی و لێخوێنی ئۆتۆموبیل و توانای بیرکاری و دیزاینی ته لارو تاقیکردنه وه کانی بینینی زۆر له پیش ئافره تان، به گه شی نێرینه ده سته گرتووه به سه ره زۆربه ی بواره کانی زانستی و دا هێنان و فه لسه فه، هه ره زۆرینه ی بلیعه ته کان (العباقره) له ره گه زی نێرینه ن،

1- الخشت، محمد عثمان، ولیم الذکر کالائتی، ص 60-62. ولقصاب، الفروق، ص 151.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 164-180.

چونکه نږدې یې چالاکی نږینه به گشتی جوله و داهیتانه.¹
له لاپه کی تره و مینه توانای نه و په یان هیه، که خیرتر شته لیکچوه و کان
بناسنه و، له پووی زمانه وانیه و کراوه ترن، له بیرکړنه و هی کورت خایه ن،
ناسینه و هی دبارده کانی پڼگه، هندی کاری دهستی وورد باشترو خیرترین له
نږینه. نه وانهش نه و مان بق پوون ده کاته و که و هومونه کان کاریگری
سه رکیان هیه له سر جهسته و دهرون.²

برگهی دووم: داهیتان (الإبداع)

داهیتان چی به؟ ماموستا جاسم کریم ولامی نه م پرسپاره ده داته و ده لیت:
بریتیه له و لاندانه و هی دهماره خانه کانه بق هسته جیا وازه کان که پیشتر له ناو
میشک جیگیر بوونه و چه سپاون، له نه نجامی تاوتو کردن و پاککړنه و هو گورین
و گونجاندن و پیکه و لکانی زانیاریه کان له ناو میشک، و ه زانیاری نئی خویان
ده نوینن، کاتی نه و و لمانه له میشک و ده نږدین بق نه دانه په یوه ندی
داره کانی لهش ده بیته سلوکی داهیتنه ر. سلوکی داهیتنه ر بق نه و که سانه به که
ناره زویان به لای زانست و هونه و و گرنگی پښه دهن، فکری داهیتنه ر بق نه و
که سانه به که گرنگی به لایه تی نه دهب و فله سفوه ددهن.³

هرچه نده نږد له کچان له بواری به ده ست هیتانی پله ی زانستی له پتیشه و هی
کوپه کائن، به لام به رهمی نافرته تان له بواری داهیتان و پوزینه و هی زانستی نږد
که مه به به راورد له گل پیاواندا. زانایان نه و دیارده یان گتپاوه ته و بق نه و هی:
نافرته تان ناسراون به که می خورپاگری، که می توانای له سر توند کردنی جله و ی
نه فسی خوی، به رده و ام نه بوونی له سر چالاکیه کانی که نه نجامی داوه. نه مانه وای
کردوه که و هندی له زانایان بلین: که و کونترولی نافرته تان له سر جیهانی

1- سیرل بیرت و آخرون، کیف بعمل العقل، ص 156. والقصاب، الفرق، ص 164-180.

2- القصاب، الفرق، ص 164-180.

3- جاسم کریم، رسالة في تفسير سلوك الإنسان، ص 55.

د هره وه نقد ديارى کړاوه (محد) به رفران نيه. چونکه له توانای نيه پړوځه کاني نه نجام بدات به گپانکي چه سپاوو توندو ټول وپه رده وام.¹

هه نديکي تر له زانايان وهک هيমানز 'Heymans' دهلي: بير کردنه وهى پووت و سارد به شيوه يه کي گشتي نافره تان دليان پيى خوش نيه. به لکو ناره زوو په زامه ندى به وهيه که پيدلويستيه کاني ويژداني وسوزه سروشيه که ي نير بکريت. نازانين تاوه کو چ رادده يه ک بلين که وا سوزو عاتيفه له تاييه تمه نديه کاني دووه مى نافره تانه به شيوه يه کي گشتي وه راستيش دور نابين گه ر بلين که وا دايکايه تي واي کړيوه نافره ته هره دم به سوزتر بن له پياوان وخيزتر وه لامى کاريگه ره کاني ويژداني بده نه وه.²

نافره تان هه ر له پيکهاته ي عه قليانه وه ناسراون به سيمه تي قه بولکردن وقايل بوون (سمة التقيلية)، به شيوه يه ک نه وان به لايه ني وه رگرتني زانباري وزانست ، هه روه ها به لايه ني شيوه سازي وپيکهيتاندا ده پون (التشكيل والتكوين) - هه روه ک ناماژه مان پيکړد له چالاکی هيلکي نافره ت- ونازه زوويان به لاي داهيتان و نوزينه ودها ناږوات هه روه ک له پياودا به دي ده کريت.

ليزه وه بومان د هره ده ک ویت که وا بوجي نيسلام نه رکي دايکايه تي (الأمومة) به نافره ت سپارووه، هه روه ها په روه رده وه له ناميزگرتني (الحضانة) تاييه ت کړدوه به نافره ت.

برگه ي سنيهم: جوله و دژواړي (العركة والعنوانية)

کاني پهوداني کيشه يه ک له نيوان دور مرؤفدا، نيرينه له لايه ني بيولوجيه وه زياتر به لاي هؤکاري جولدها ده ږوات، وهک دژايه تي جه ستيي وليدان (الاعتداء الجسماني)، به لام ميتنه زياتر به لاي وه لامدانه وهى هيه به قسه پي ووتن. واته نيرينه زياتر به لاي شه پو پوهيو رو بونه وهن (الشجار) وميتنه ش به لاي

1 - زکريا ابراهيم، ساينکولوجية المرأة، ص 22.

2 - سيرل بيرت، كيف يعمل العقل، ص 162. والقصاب، الفروق، ص 29.

هه راوډه نګه د نګ (الثرثرة). له و جوړه بارو د څانګه دا مینه هیلکاری دهم وچاری
توپه بوونی پیوه دیاره ده بیت و په نګی ده ګوپی، به لام کم جار هیه هیرش
بکات و لیدان به کار بهیښی، نو پاله په ستویه دهرینه ی له ناو ناخیه تی دهری ده بری
به شپوهی قسه پی ووتن. له بهر نه وهی شافرهت توانای به کار هیڼانی هه ربو لای
میښکی هیه له یه کاتدا بویه ده توانی له و کاتانه دا قسه بکات و بیریش بکاته وه
بق چاره سره، به لام نیرینه کاتی هو به پوی نو کیشانه ده بیت به ووردی وخیاری
له هه مو لایه نه کانی کیښه که ده کلته وه و هه مو توانای به کار ده هیڼی بق
دیزینه وهی چاره سره ی ګونجاو، پیویستی به قسه کردن نیه له و کاتانه دا، واته
بیرده کاته وه به پی نه وهی قسه بکات، چونکه میښکی نیرینه ناتوانی زیاتر له یه
کار نه نجام بدات له یه کاتدا. نه م جیاوازیهش ده ګه پته وه بق کاریګه ری بوونی
سیفه تی دژواریه ی له هورمونی تیستوستیرونی نیرینه و بوونی سیفه تی
هیمنګه وه له هورمونه کانی مینه نیستورجین و پرلجیسترون.¹

له لیکولینه وه یه که مک بای و جاکلین (Macby & Jacklin) له سالی 1974
کرډویانه بویان دهرکوت که وا: نیرینه زور له مینه دژوارتن، هه بویه باوک و
دایک پیداچونه وه و سه رزه نشتی منډاله نیرینه کان زیاتر ده کن، پیویستیان به
زیاتر چاودیری توند هیه له لایه ن باوک و دایکیانه وه.²

له لیکولینه وه یه که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974 کریمیان
بویان دهرکوت که وا نیرینه به م سیفته بؤماوه یانه ناسراوه: (توندو پهق، زیر،
به هیڅ، ګه وره له بارسته و کیښ وپوکاری دهره وه). به لام مینه ناسراوه به:
(ناسک، نهرم و نیان، هستیار، پوکار ناسووده). أن الذکر یَنصَف بالصفات
الأنثیة: (انه شدید، غلیظ، قوي، کبیر، عظیم الیهة و المعالم، واما الأنثی: فرقیقه،
مرهفة الحسن، مریحة الیهة، و غیر قاسیه).³

1— سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 162. و القصاب، الفروق، ص 203.

2— Rital.A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

3— Rital.A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

له لینکولینه په یه کی تر که ایرن (Eran) له سالی 1987 کړوویه تی بوی دهرکه وت که و سیفه تی دژواری په یوه ندی پاسته و خوی هیه به ناستی هورمونی تیسټوستیرون له ناو خوین. نو لینکولینه وه له سر 4400 نترینه کړا وده رکه وت که و: هرکاتیک ناستی تیسټوستیرون به ریزکرایه وه سیفه تی دژواریه تی ولادان له یاساو پړساکانی کومه لایه تی زیاد ده کات به تاییه تی له و کوړه گه نجانیه کی که و پېشتر زږد سر زه نشت کړاون له لایه ن باوکیانه وه له ته مهنی مندالی.¹

ده مارگریو سه ریچی ویاخی بوون و کیشه نانه وه زیاتر له نترینه یه، به پیچ وانه وه مینه ناسووده ترن له سلوک، زږد له کیشه کان له ناخیان ده هیلنه وه، هر بویه زیاتر تووشی کیشه کانی ده رونی ده بن وه: ترس و په شیوی ودامان و خه موی (کالخوف والقلق والاکتاب).²

هه روه ها له بر بوونی پږه یه کی زږد له هورمونی نه ندرچین له نترینه ده ببینن زیاتر ثاره زوی یاری توندو زبرو ململانی و به ربه رکه کانی هیه، هه روه که هه ردو لینکولره وه ا.ا. اماردت" له زانکوی کولومبیا و ج.ا. رینش له ده زگای (من کنزی) سه لمانیان که و: نو کچانه ی بریکی زږد هورمونی نترینه له نه ندرچین وده رکه گرن سیفه تی نترینه و د ژایه تیان به ناشکرا پتوه دیارده دات، هه روه که خویان (کچه کان) نامازه یان پتوه کړد بوو له و فورماته ی پتیا ن درابوو، یان له و چاوپیکه و تنانه ی کرابوو له گه ل دایک ویاوک، یان ماؤستا کانیان له و قوتا بخانه و زانکویانه ی که لینکولینه وه که ی تیادا نه نجام درابوو.³

له نه نجامی نه لینکولینه وانه بومان دهرده که ویت که و: د ژایه تی و د ژواری سیفه ته کی نه گوره وجیگیره له نترینه و زاله به سه ریه وه. هرچه نده هوکاری دهره کی وه: ژینگه و کومه لایه تی وړو شنبیری کاریگری هیه له سر نه و سیفه ته به لام هرچونیک بیت هوکاری بوماوه یی و هورمونی زاله به شیوه یه کی گشتی.

1 — Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 399-401.

2 — القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 161-162.

3 — القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 155. وسیرل بیرث کیف بعمل العقل، ص 162.

کراوه ن و پاسته و خق فه رمان ده گوازنه وه بق ناو می شک، که واته به شیتی گرنکن له له شمان پتویسته گرنکی پی بده ی ن.

هسته کان بریتین له میکانیزی گزانی روزه ی بزوتنه ر (المثیرات) بق روزه ی ده ماری و نه وانیش بریتین له : ههستی بیستن و بینین و بۆن کردن و تام و چیژ و بهرکه وتن و جوله و له نگه رگرتن.¹

برگه ی ده که م: توانای بیستن و بینین (المقدرة السمعية والبصرية)

ههردوو ههستی بیستن و بینین دوو هۆکاری ژۆر گرنکن بق نه وه ی ئاده میزاد بتوانی به هۆیان وه په یوه ندی بکات به ده رویه رو جیهانی ده ره وه به گشتی، به هۆی نه وانه شته ههست پتکاراوه کان وه رده گریت (یتلقى المدركات) و جیا یان ده کاته وه و ئاشنایان له گه لدا په یدا ده کات.

له باری ئاساییدا گۆچکه ی مۆف توانای بیستنی (Hearing Threshold) له نیوان له ره له ری 250 تاوه کو 8 هرتز، توانای بینینی شه پۆلی پووناکی نیوان 400-700 نانۆ متری هه په .

له لیکولینه وه ێک که له زانکۆی سه لاهه ددین کراوه له سالی 2004 دا، گه یشتوونه ته نه و نه نجامه ی که و اتوانای بیستن له ئافره تان زیاتره له پیاوان، ته نها له چه ند له ره له رێک نه بیت، 250، 500، 8000 هرتز.²

له چه ند لیکولینه وه په کی تر که له ئه مه ریکا کراوه له نیوان سالانی 1963-2000 ده رکه وتوو که و اه لادانه وه ی ئافره ت بق بزوتنه ره ده نگیه کان پتیشکه وتوو ترو خیراتره له پیاوان له چه ند له ره له ری جیا دا.³

1- طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، ص 484.

2- روناک طاهر علی، دراسة تحديد الحد السمعي الطبيعي لأهالي كردستان/ العراق، رسالة ماجستير، مخطوط، جامعة صلاح الدین- كلية الطب وکلیة العلوم، 1424هـ/ 2004م، ص 2.

3- روناک طاهر علی، دراسة تحديد الحد السمعي الطبيعي لأهالي كردستان/ العراق، ص 68.

له هه موو ته مه نه کاندای مینه وه لاسی بزوینه ره ده نگیه کان، جیا کر دنه وهی وده نگه کان، پۆلین کردنیان، دیاری کردنی شوینه کانیاں پیشکه وتووتو و خیراتر ده داته وه. له گه ل نه و خیرا وه لادمانه وهی بزوینه ره ده نگیه کان ئافره ت ده توانی به رده وام قسه بکات و به دواي قسه کانی بروت وله هه مان کاتیشدا ده توانی تیشکی چپ بخاته سه ر وینه و شیوه و سه یر کردنی به رامبه ری. به لام نیرینه زیاتر وه لاسی بزوینه ره بینینه کان ده داته وه و زیاتر به بزوینه ره بینینه کان په یوه ست ده بن وه ک بینینی فلیمه ته له فزونی ه کان، هه ریویه پیشکه وتوون له جیا کر دنه وهی شیوه و ئاکاره کان (الأشكال والهيئات).¹

له و باره یه وه دکتور عبد اللطيف ياسين ده لیت: پیاوان تیروانیی جوانیاں که مه، چاو ده پۆشن له و کله و په لانه ی که بلاویونه ته وه له ده وریه ریا، به لام ئافره تان به پیچه وانه وه نذر چپی ده خه نه سه ر هه موو نه و شتانه ی له ده وری به ریاں دانراوه له بچوک و گه وری، واته ته ماشا کر دنی ئافره ت بۆ ده وریه ر نذر واقعی ته ره. نه وه ش ده گه پیته وه بۆ نه وهی که وا ئافره ت هه ست به پۆلی سه ره کی خوی ده کات که خوی ده نوینی له به یرسپه تی ناوما ل و خیزان وهیمنی ئارامی و پیک و پیک کله و په له کانی.²

برگه ی دووم : ههستی بهرکه وتن (حاسة اللمس)

پیتستی مرقفی ئاسایی نزیکه ی 3.5 ملیون شوینی پیشوازی ههستی ههیه، له وانه 2.8 ملیون تایبه ته به ههست کردن به ئازارو نه وی تریش بۆ ههستی بهرکه وتن. نه ستوری پیسته له نیوان 0.05 سم – 0.3 سم، پیسته ی پیاو نه ستور تره به پیزه ی 15٪، به ستهره شانه ی پیاو به هیوتو توندتره له وهی ژنان.³ ته نکي و

1- سيرل بيرت، كيف يعمل العقل، ص 157.

- Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 124, 138, 404.

2- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق، ص 238-239.

3- Gray AT & Kevin TP. Anatomy & Physiology. P: 160.

نهرمی وناسکی پیستهی ژنان هاوپک وگوتجاوه له گه ل سیفاتی مینه - ژنایه تی (الأنوثة) وخوشه ویستی بۆ جوانی وخو پۆشته کردن.

پیستهی ژنان ته نک وناسک ونه رمتره بۆیه ههستی زیاتره. به هۆکاری ده ره کی وهک شه که تی وماندوبوون، پاله په ستوی ده رونی، که م خه وی، خه م وپه ژاره زیاتر ده شپووی وپیوه ی دیاره ده بیته.¹ به رامبه ر نه وه ش پیستهی نترینه له به ر بوونی هۆرمونی نیستۆسترون، که هۆکاری زیاد ده رکه وتنی مووی پیستهی وه، بزۆینه رو هاندهری ده ردانسی چه وری ونا ره قه به، و ده کات هه رده م پیستهی نترینه ته بو چالاک وله گه شه داییت، دیارده ی گه نجیه تی زیاتر پیوه دیار بیته.²

تیشکی سه روی وه نه وشه یی کاریگه ری سه لپی نزکی هه به له سه ر پیسته وهک: بۆژ بردن، سووتانه، هه لدان پیسته، پشپووی له دروستکردنی فیتامین D، که مکردنه وه ی کرداری به رگری پیسته. کارگه ریه درێژخایه نه کان وهک: زهیریون و نه ستوریوونی پیسته، دروست بوونی شپزه نهجه.³ له به ر نه وه ی پیستهی ئافرهت ته نکتره، زیاتر کاریگه ری نه وتیشکه سه روی به نه وشه ییه ی پیوه دیاره، هه رچه نه ده گه ر به ی به رکه وتنه که که میش بیته. هه ریۆه ش پزێه نه خۆشه کانی پیسته له ئافره تان زیاتره له پیاوان به تاییه تی له شوینه گه ره کان.⁴

برگه ی سینه م: ههستی بۆنکردن (حاسة الشم)

له لیکتولینه وه به کی پزیشکی که کاین (Cain) له سالی 1988 له نه مه ریکا کربویه تی گه یشته نه وه نه جمه یی که ده لیت: ئاده میزادی دروست ده وتوانی 10000-40000 جۆدی بۆن، بۆن بکات وجیایان بکاته وه، توانای ئافرهت بۆ نه م جیاکردنه وه خیراترو به هیزتره له پیاو، به لام پیاو ووردترن له جیاکردنه وه ی

1- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157. والقصاب، الفروق، ص 241.

2 - Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1362.

3- صالح داود، الوجیز فی علم الأمراض الجلدية، ص 35.

4- المصدر نفسه، ص 118-119.

سیفه تی نه و بۆنانه.¹ نه زیاده ههستهی ئافرهت بۆ بۆن کردن دهگه پۆته وه بۆ ئاستی هۆرمونی ئیستروجینی ناو خوین.²

برگه ی چوارهم: ههستکردن به ئازار (الام)

زانایان گه یشتنه نۆزینه وهی سێ ناوه ند له ناو ده ماخ و درکه مۆخدا که په یوه ستن به ئازاری قول و پوکهش، ئازاری کورت و درێژ خایه ن. ناوه ند ه کانی ش نه مانه ن:³

- 1- ناوه ند ی جۆگه ی ده وره درای خاکی ده که و یته ناو ده ماخی ناوه پاست (مرکز قنّاء المحيط السنجابي - Periaqueductal gray).
- 2- ناوه ند ی ناوه پاستی سکول ه ی ده نوکی (مرکز المتوسط البطني المنقاري - Rostral ventromedial) ده که و یته ناو لاکتیشه ده ماخ.
- 3- ناوه ند یکی تر ده که و یته چینی ده ره وه ی قوچه پشتی درکه په تکه (القرن الظهري - Dorsal horn).

توانستی کۆسپه ی ئازار (عتبة الألم - Pain threshold)، بهرکه و تن له ئافره تان نزم تره له پیاوان، به مانای نه وه ی که وا ئافره تان زیاتر ههست به ئازار وههستی بهرکه و تن ده که ن، نه سیفه تهش هه ره له ته مه نی کۆر په وه له گه ل په گزی مینه دا ها تووه. هه ربۆیه مینه له ته مه نی مندالی و پینگه یشتووی کار دانه وه ی بۆ خوراندنی پێسته و ده ست لیدان زیاتره، وه که له کاتی خۆش ووتن، یان بهرکه و تنی ته و ژمه کی کاره بای نزم. به شێوه یه کی گشتی نۆزینه زیاتر بهرگه ی ئیش و ئازار ده گریت له مینه. یه کێک له خاله پۆزه تیغه کانی نه و جیا وازیهش نه وه یه که وا ئافره تان زووتر به ده نگ ئازاره کانیان ده چن و سه ردانی پزیشک ده که ن و زووتر نه خۆشیه که یان چاره سه ر ده کړیت. له لایه کی تره وه ئافرهت بهرگه ی ئازاری

1 - Rital.A et al ,Hilgard introduction to Psychology. P: 144-150.

2- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157.

3- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1479.

درژخایه‌نی زیاتره له پیاوان به هۆی بوونی خه‌یره‌یه‌کی نۆدی نازاره‌کانی بی نوژی و سک پپی ومندالبوون.¹

زانایانی ده‌روناسی ده‌لێن: جیی گومان نیه که‌وا مێینه توانای به‌رگه‌ی نازاره درژخایه‌نه‌کانی نۆدی زیاتره له نێرینه هه‌روه‌ک ده‌بینین له سیله‌تی ماشوژی.² ئه‌و به‌رگه‌ گرتنه‌ی مێینه ته‌نها له کاتی سک پپی ومندالبوون نیه، به‌لکو له نۆدی نازاره‌ی تهره‌وه ده‌بینین وه‌ک له کاته‌کانی شه‌پوشۆپ. له وانه‌یه ئه‌و توانایه‌ی ئافره‌ت بۆ ئه‌و به‌رگه‌ گرتنه‌ په‌یوه‌ست بێت به‌ لایه‌نی بایولوژی خودی ئافره‌ت، یان له‌وانه‌یه شتیکی مه‌عنه‌وی بێت، جا هه‌ریه‌ک بێت له‌و دوو هۆیه ئه‌و به‌رگه‌گرتنه‌ی ئافره‌ت بۆته شتیکی دامه‌زراو پاسته‌قینه‌و واقعیع. هه‌ر بۆیه ژماره‌یه‌کی نۆدی له ئافره‌تان خۆیان به‌خت ده‌که‌ن له پێناوی هه‌ندێ خزمه‌ت گوزاری کۆمه‌لایه‌تی وه‌کو خزمه‌تکردنی برینداران له کاتی شه‌پدا، واته‌ خزمه‌تی ئافره‌ت ته‌نها په‌یوه‌ست نیه به‌ مندالی خۆی و خه‌زانه‌که‌یه‌وه، به‌لکو له‌و به‌ریه‌ست وئاوپه‌یه ده‌چێته ده‌ره‌وه بۆ بازنه‌یه‌کی گه‌وره‌تر که‌ خزمه‌تی کۆمه‌لگه‌یه، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌شه هه‌ندێک له زانایان ده‌لێن ئه‌و پێکهاته ده‌رونیه‌ی ئافره‌ت وئو تابه‌ته‌ندیه‌ و ده‌کات بڵێن ئافره‌ت نۆدی گونجواره بۆ دایکایه‌تی و گونجواتره بۆ په‌روه‌رده‌و چاودێری و خزمه‌ت کردن بۆ مێنانه‌دی خۆشی کامه‌رانی بۆ خه‌لکی تر - هه‌رچه‌نده گه‌ر په‌یوه‌ندی خۆینیش نه‌بی له‌ نێوانیان - بی گوێدانه مانه‌دوبوون، له‌سه‌ر هه‌سایه‌ی ئارامی ئه‌یستراحه‌تی خۆی.³

کاتی‌ک ئافره‌ت توشی نیش ونازارێک ده‌بێت و به‌ ئاسانی له‌ یادی ناچێت، هه‌رکاتێکیش ئه‌و نازاره‌ی بیر بکه‌وێته‌وه دووباره نازاری پیده‌گاته‌وه، هۆکاری

1- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص157. ولقصاب، الفروق، ص168. والدکتور دیار حسین، 36سنة، أخصائي بأمراض النفسية والعصبية ورئيس القسم، جامعة صلاح الدين، مكان المقابلة: كلية الطب، تاريخ المقابلة: 2004/11/5م.

2- الماشوزية: له‌زه‌ت و خۆشی وه‌رگرتن به‌ خۆ نازلردان. زکریا ابراهیم، سایکولوجیة المرأة، ص24.

3- زکریا ابراهیم، سایکولوجیة المرأة، ص25.

تهنډا بڼه پېژگار بچون له وکېشه یه نه وه په که ماوه ی بدړتې زځر به ووردی و به درېزی و به قولی باسی هم پووداوه بکات که نازاری پی گه یاندوه، به تایبه تی لای به کیکې خوشه ویست و دلسوز بوی، نه گهر هم کاره نه کات نه وه نو یاده هر به هلواسراوی له ناو ناخی دهرنیه وه ده میتی و پاله په ستو ده خاته سهردل و سنگی و له وانه یه توشی خهم و په زاره ی درېزخایه نی بکات، به لام گهر بواړی درا هم پووداوه باس بکات نه و نه و پاله په ستویه دهرنیه نامیتی و به تال ده بیته وه.

به لام نیرینه کاتی توشی هم جوړه پووداوه نازاره دهرنیا نه ده بیت، زځر به قولی ووردی بیر له هه مو لایه نه کانی هم پووداوه ده کاته وه و به خیرای، تاوه کو چاره سهری گونجاوی بڼه دابنی، له هه مان کاتیش پیویستی به وه نیه باسی بکات له کاتی دانانی به نامه که ی.¹ پیویسته نه وه ش بزاین که و زځر قسه کردن و گپړانه وه ی پووداوه بازار به خشه کان په وشتیکې زځر په سهند نیه بڼه شاده میزاد به تایبه تی نه وانه ی گه یشتوونه ته ناستی به رزی پوستی به پړیوه به رایه تی چونکه زځر نه یتیه کان تیایدا ناشکرا ده بن، هه رنه وه یه بڼه یه کیک له و هوکارانه ی که وای له هه ندی زانایان کردوه بلین په گه زی میتیه بڼه پوسته به رزه کانی به پړیوه بردنی وولات ناشین.

له کوتایي نه و پرگه یه ده لیتین له بهر نه وه ی پړیوه ی چه وری له شی شافره ت له چه وری پیاوان زیاتره بویه زځر یان به رگه ی سرما زیاتره ده گرن، هه رچه نه پیسته یان ته نکتره.²

1- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 203.

2- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 157.

به ندى سينه م: چاوديزى وله خوگرتن، خوڼه ويسته به رمو لاچوون، متمانه به خو بوون، خوړموش.

برگه يه كه م: چاوديزى وله خوگرتن (الرعاية والاحتواء)

هرهوك پيشتر باسما ن كړد، كه ووزه ي هيلكه ي مينه ووزه يه كي شاراو په، هر بويه چالاكيه كي تاوه كي، تواناكي پيكيښان و شيوه كاريه. له بهر نه م هويه شه هر دوو سيفاتي چاوديزى و له خوگرتن له ژيانى ثافره تدا نذرگرتنه و بويه شتيكي بوماو يي هرهوك ده بينين له كاتى سك پري و له ناميزگرتنى مندا ل و چاوديزى هم مو نه ندامه كانى خيزان هر له كوپه له وه تاوه كو هاوسه رو نذر جارش خزمانى نزيك و دوو ريش ده گرته وه. ثافره ت گشت پيداويستى و دواو كاريه كانيان جيبه جى ده كاو ناره زووه كانيان دابين ده كات.

گر ته ماشاى ژيانى مينه بكه ين هر له هيلكه وه تاوه كو دايكايه تى ده بينين سيفه تى (ژيانى) پيوه لكاهه. هيلكه ي پيتنراو ژيانى له سر نه و ووزه شاراو په كه له ناو هيلكه دايه تاوه كو ده گاته قوناغى خو ه لواسين به ديوارى مندا لدان، هر بويه ده بينين هيلكه قه باره ي نذر گه وره تره له سپيرم. كوپه له ته واوى ژيانى له ناو سكي دايكه، دواى هاتنه دهره وه ي به ه مان شيوه شير خوار دن، چاوديزى وپاراستن، گه شه، نارامى وخوشى هر باوه ش وناميزى گهرم وسوزى دايكيه تى. پيكيه تى جه سته يي وده روى و شيوه و ناكارو پوو پوخسارى دايك هه مووى ماناى ژيان ده به خشى بؤ كوپه له و مندا له كانى ترو تاوه كو هاوسه ره كه ي. ثافره ت هوكارى سره كي ناماده كردن وپيدانى خوار دنه بؤ گشت نه ندامانى خيزان له ناو گشت بوونه وهر دا جيا له هه موو دروستكراوه كانى تر. واته ثافره ت هه موو جول و جه سته ي ژيان به خشه، به بى بوونى نه و له ناو مال و خيزان نه و ژيانه پك و جوانه به شيوه يه كه له شيوه كان تووشى په شيوى ده بيت.¹

نافرهت له پیاو پېشکه وتو تره له دواندن و زمانې، سووکی خواندنی ده رپړین (طلاقة التعبير). هه سترګدنیان بؤ ده وروپه رو دیارده و پړوداوه کان به شیوه یه کی وه سغی (الطرائق الوصفية)، زیاتر چاودنیو پړزی نهریت و به ها کومه لایه تیه کان ده ګرن (الأعراف والتقاليد)، شاره زا نرن له خویندنه وه ی نیشانه کانی پوځسارو شیکردنه و یان. نه و سیغه تانه وای کړدوه نافرهت گونجاوتر بسې بؤ په روه رده کړدنی منډال. منډال له قوناغه سره تاییه کانی ژبانی پېویستی به وه هه یه که فیری زمان بېیت، چوڼ بتوانی تیروانینی دروست فیر بیت به رامبه ر دیارده و پړوداوو شته کانی ده وروپه، فیری خو پړوشت و به ها جوانه کانی ناو کومه لکه بیت و چوڼ په فتاریان له ګه لدا بکات. بوونی نافرهت وه دایک و سره پرشتیار و ماؤستاو په روه رده کار له قوناغه سره تا کانی ژبان هوکاریکي زږد ګرنگ و پېویسته بؤ دروست کړدنی که سایه تی کومه لایه تی وپوځنښیری، فیری بوونی زمان و ګه شه پېدانی ناستی زانیاری منډال. نه و ه دیاره ترسناکترین و ګه وړترین کاره که نافرهت ده بکات، چونکه نه و کارې دروست کړدن و بونیادنای نادهمیزادی دوا پلژه، زږد به رزتره له زږبه ی کاره کانی که پیاو نه نجامی ددات. دایکایه تی نه رکیکي سره کی و ته و په له ژبانی نافرهتدا، هه موو ژبانی نافرهت له ده وری نه و ته و په کوږته و هه ر له منډالیه و ته و کو پیری. نه و ه د ناره زوویه کی خوږسک و خه لیکه یه (غریزة فطرية) له وپوه نافرهت و وزه ی داهیتان و هیزو توانای پالنر و ه رده ګری بؤ نه نجامدانی کاره کانی. دایکایه تی بریتی نیه له له که یه که به نافره تانه و لکابی، یان ته نه ها ناره زوویه کی ناژه لی بیت، به لکو هوکاریکه بؤ ګه یشتنه نارامی ده وونی ته و اوو هاوسه نگی ویزدانی، که هه ردوکیان پېویستن بؤ ګه یشتنه خوږشی و ټیګه یشتن له مانای ژبان. دایکایه تی کیش و ناژاری زږدی پتوه لکاوه، به لام کانی ده ګاته کوتایه که ی و منډالی ده بیت هه ست ده کات که و نه و نامه و به رنامه یه کی زږدی پړوژی ګه یاندوه و به مش ده ګاته پله یه کی به رز له خوږشی و کامه رانی. هه رکات نافرهت هه سستی به و کړد که نه رکي خو ی به جی ګه یاندوه نه و ده ګاته نه و برپویه (القناعة) که نه و به ر له هه موو شتیکی تر

که سایه تی خوی سه لماند. دایکایه تی پالنه رنکه¹ له پالنه ره نازه لیه کان به گشتی، به لام نقد به هیزتره له پالنه ری برسیه تی وتینویه تی و ناره زووی جنسی و خو ده رختن (حب الاستطلاع).²

دکتور زکریا ابراهیم ده رباره ی دایکایه تی ده لیت: پالنه ری دایکایه تی منداله کان به دایکوه ده به ستنه وه هر له سه ره تاوه، پالنه رنکی غه ریزه و په یوه ندیه کی توندی هیه به هه ندی پېداویستی نه دنامه کان وپېویستی فسیولوزیه کان. به لگش بۆ شه وه نه وه په که وا دایک په یوه ست و به نده به منداله کانیه وه له ته مه نی مندالیه وه تاوه کو گوره بوون وجیابوونه وه، هر کاتیکش پېویستیان به چاودیری نه و بیت ناماده په بۆ نه و کاره، به لام گه ر سه یری ژبانی نازه ل بکه ین ده بینین دایکایه تی ته نها دیارده په کی غه ریزه یی نازه لیه و له کردارنکی فسیولوزی دیاریکراو خوی ده نوینی، بۆ ماوه په کی کورت که ته نها قوناغی بچوکی له نازه له که. به لام دایکایه تی له ناده میزاددا بیچکه له کرداری فسیولوزی، کردارنکی ده روینی (سایکولوزی) نالوزه و په یوه سته به نقد له کاروکارنده وه.³

هه روه ها ده لی: دایکایه تی له کومه لی ناده میزاددا په یوه ندی وخوشه ویستی په کی زوری تیادا به دی ده کریت له نیوان دایک ومنداله کانی وپه یوه ست نیه به قوناغیکی دیاریکرولی ته من، به لکو دریز ده بیته وه بۆ هه موو قوناغه کانی ژبان تاوه کو مردن. گه ر باسی سۆزی دایک بکه ین بۆ منداله که ی ده بینین خوشه ویستی دایک زاله به سه ر گشت بنه ماکانی تری خوشه ویستی، وه ک خوشه ویستی جنسی و نه وانی تر، هر بۆیه ناماده په بۆ به رگری کردن و پاوه ستان به رامبه ر گشت گۆپانکاریه کانی ده وروبه ر له پتنای منداله که ی، بپی سۆزی دایک بۆ منداله که ی به وه دا دیاره که

1- پالنه (الذافع): هیزنکی ده روینه پال به ناده میزاده وه ده نی به به رده وانی بۆ نه چامدانی کارنکی دیاریکراو تاوه کو ده گانه پله ی نیریون وگه یشتنه نه و نامانجه ی که ته و پالنه ره ناراسنه ی کردوه بۆ به ده ست مینانی. القذافي، رمضان محمد، علم النفس في الإسلام، ص 41.

2- يوسف مراد، میادین علم النفس، ص 82.

3- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 116-117.

کاتیکي زږد خه ریکي یاریکړدن ولاړاندنه وه یه تی تاوه کو زږدیه ی کات ناسووده بیټ.¹

له کړتایي نه و پرگه یه باسی نه وه ده که ین که واپری نه و نارینه زووی نارینه تان به گشتی هه یانه بڼ نه وه ی بېن به دایک زږد به زږو پته وه. یه کي له لیکنوله ره وه کومه لاتییه کان ده گپړته وه و ده لیت: هه ندیک له و کچانه ی که و زږد خه زو نارینه زو به دایکایه تی ده که ن وله هه مان کاتیش ده ترسن له پیاو، له شوو کړدن و نه رک و فهرمان وپیداویسته کانی، ترسان له په یوه ست بوون به یاساو ریساو نیزامی خیزانداری، بیر ده که نه وه له وه ی که په یوه ندی جنسی بکه ن به یه کیکي نه ناسراو تاوه کو مندالیکیان بیټ و تامی دایکایه تی بچیزن، به بڼ نه وه ی په یوه ست بڼ به هیچ بڼه مایه کی کومه لایه تی و نه رکي ژن و میردایه تی. نمونه ی نه و ده گمن ناباوانه (النماذج الشاذة) ته نه و بڼ هینانه وه ی به لکه یه له سر گرنگی دایکایه تی له ژبانی نافرته و نارینه زووی دهرونی قولي نافرته بڼ دایکایه تی.²

پرگه ی دووم: خوڼه ویسته بهر مو لاچوون (التوجه اللاإرادي)

مه به ستمان له خوڼه ویسته بهر و لاچوون نه وه یه، که واپری نه به شتیره یه کی خوڼه ویستی، یان به هوکارنکی فیتري نارینه زووی به لای هندی یاری وکاردا ده پوات، به هه مان شتیره میتینه نارینه زووی به لای هندی یاری وکاردا ده پوات که نترینه نارینه زووی ناکات، یان پیچه وانه ی نه و نارینه زووه کار ده کات.

چالاکی مندالی نترینه ناراسته ی بڼ دهره وه یه، ده بینین ده ست ده که ن به دروستکردنی خانووی بچوک وپاش ماوه یه ک تیکي ده دن و دووباره دروستی ده که نه وه، یان لاسایی کارو پیسه کانی باوکی ده کاته وه، یان خه ریکي یاری نوټوموبیل وپایسکل وشتی تره، به لام چالاکی میتینه بهر و ناووه یه ده بینین هه ولی نه وه ده دات هندی که ل وپهل له ناو نه و خانووه بچکولانه دابنی که بڼ خوی

1- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 120.

2- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص 121.

دروستی کردوہ، وہ ک پہیکری کچولہ یہ کی بچوک، لانکیکسی خنجیلانہ، ہوا سی
دہرگا کانی پتوہ بدات تاوہ کو پاریزگاری کہل وہلہ کان بکات۔ واتہ یاری کچ ہر
لہ سہرہ تاوہ تابیہ تمندی خوی ہہ کہ بہرہو پیکہ وہ نانی مال وختیزان و گرنگی
دان و چاودیری کہل وہلہ کانہ۔ شوہش ناماڑہ بہوہ دہکات کہوا چالاکی وفیکری
ناوہ کی (فکرۃ الباطن أو الداخل) تا راددہ یہ کی نقد پؤلی کاریگری لہ سہر ژبانی
ٹافرہت ہہ، بگرہ ہہ موو ژبانی بریتہ لہ گورپانکاری وپووداوی ناوہ کی شاراوہی
کہ وڑہ۔

لہ بہر شوہی چالاکی مینہ نقدبہی بؤ ناوہ وہ یہ ہر لہ تہ مہنی مندالیوہ بؤیہ
ہیچ جینگہی سہر سوپرمان نہ کہوا نیشانہ کانی خق خوشہ ویستی (الفرجسیۃ-
العشق الذاتی) دیاریکہ ویت لہ سہر کچان لہ تہ مہنی 4-5 سالیدا۔ ہر لہ وکاتہ وہ
ہست دہکات کہ پتوویستی بہ خق جوان کردن وپازاندنہ وہ ہہ، تاوہ کو سہرنجی
کہسانی تر بؤ خوی کیش بکات۔¹

مہیل و ٹارہ زوی کچان ٹاراستہی بہرہو لای گرنگی دانہ بہ مندالی لہ خق
بچوکر، ہریقیہ مینہ گونجاوترہ بؤ پہرہ وڑہو چاودیری بچکولان۔ بہ لام لہ
نیرینہ بہ پیچہ وانہ وہ مہیل و ٹارہ زوی بہرہو لای لہ خق گہ وڑہ ترہ، وہ ک باوکی یان
براگہ وڑہی و لاسایی کردنہ وہ یان وبہ شداری کردنی چالاکیہ کانیان۔ ہر بہ مانہ وہ
دیارہ جیاوازیہ کی بہرچاو ہہ لہ پیکہاتہی جہستی و دہرونی و ہورمونی
ہرہو پہ گز کہ وای کردہ ہرہ کیان گونجاوتری لہوی تریان بؤ ہندی کار۔²

برگہی سیہم: متمانہ بہ خوبوون (الثقة بالنفس)

نیرینہ کاریگرہو مینہ وەرگرہ، نیرینہ داہینہرہو مینہ لاسایگرہو بہ بہ
شوین وٹوہ، نیرینہ بہ بیرکردنہ وہ کاردہ کات و مینہ کاردہ کات بہ ہلچوون۔³

1- زکریا ابراہیم، سیکولوجیہ المرأة، ص 45. والقصاب، الفروق، ص 203.

2- القصاب، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 202-212.

3- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 155.

ثافره ت زياتر تټنوی خۆشه ويستی، سۆزو باوه شی گهرم، لاواندنه وهی که سانی تره، ههروه که مندا لټکی گهره وایه، به لام نټرینه خۆی پټو یستیبه کانی خۆی به شیوه یه کی باش به جی دههینی.¹

برگهی چواره م: خو وړه وشت (الاعلاق والسلوك)

مټینه زیاتر پابه نده به دابونه رټه کومه لایه تیه کان، گرنگی دان به بڼه ماو یاساکانی سلوک، جوانی و جوانکاری، هاوکاری که سانی ترو چاودیریان، ناره زووی به لای کومه ک کردن و پټیکه وه ژسانی کومه لایه تیه. زیاتر به ره و لای خۆبه دهسته وه دان و ملکه چ وگوتپرایه لی ویزدان و پشت به ستان به که سانی تره، واته له سروشتیاندا گوتپرایه ل و ملکه چن، به لام نټرینه ناره زووی به لای کاروباری پامیاری و بیردۆزه یی به (النظریه)، زیاتر گرنگی ده دات به ده سلات و کاریگری کردن له که سانی تر.²

مندالی نټرینه ناره زووی به لای چالاکي جهسته یی به وه: پاک کردن و پاونان (المطاردة) و یاریه کانی له و جۆده ی که تواناو ووزیه کی زۆری ده ویت. واته زیاتر به جووله و دژوان و ترس و سۆزیشیان که متره له مټینه، هه ر بۆیه پټژه ی تاوان له نټرینه 5 به رابه ری مټینه به.³

له وانه ی سه ره وه بۆمان ده رده که وئ که وا نټرینه له ژانیدا ناره زو مه یل و پشت به ستانی به: زاتکردن و خۆسه پاندن و ده سلات و سه رنج پاکیشانی خه لک به لای خۆبه وه یه، به لام مټینه له ژانیدا ناره زو مه یل و پشت به ستانی به: که ره م و به خشمین و سۆزو باوه شی گهرم بق که سانی تره.

له بهر شه و سیفیه ت و ږه و شته فیتریانه ی باسما ن کردن به تاییه تی ئه وانه ی

1- ماري بونا برت، ما یکلوجیه المرأة، ص 148.

2- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص 162.

3- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والانثی، ص 162.

برگه کانی دوايې، ټاينې ئيسلام پياوې به گونجاوتر داناوو بڼو سره پره رشتې به پړيوه بريدنې کاروباري خټيزان، ټاسټه به رزه کانی کاروباري سهريازي، دهسه لاتی رامياړی وولات له زږد کات وشو ټيندا وبه شتو په کي گشتي.

پاش ټو هې باسي هم مو جياوازيه جه سته يې و ده روڼه کانی نيتوان هر دوو په گزمان کرد، له وانه په هه نديک وا گومان بېه ن که وا ژيانې ټافره ت هم مووې بريښه له تنگ وچه له مو کټشه ي جه سته يې وده روڼي. به لام گهر بڼينه سر پاستي و واقعي ژيانې ټافره ت ده بينين هيچ شت يکي له و باره وه له نارادا نيه. گهر ټافره ت هه ندي له و کرداره فسيولوژيانه ي به سهريدا ټيډه پېرټ وا ده کات هه نديک ماندي بکات وکټشه ي بڼو دروست بکات، له هه مان کاتدا زږد گورانکاري و کرداري فسيولوژي تر دلي خوږش ده کات، بڼو لوتکي به رزي دلشادي ده بات. واتو هه رگيز نابيت وا ته ماشاي ټافره ت بکين که زږد بڼو هيڼو بڼو تواناو سر به کټشه ي و هرده م پټويستي به به زه يې و دل بڼو سوتان ولاوندنه وه سهر دولکو و گريان هه يه.

بڼو ولامې ټو بڼو چونه نا دروسته، دوو خال ده خينه پوو: په که ميان، هه رله خودي پټيکاته ي جه سته يې وده روڼي ميښه گهر هه ندي خالي لاواز به دي بکريت ده بينين به رامبه ري خالي وا به هيڼ هه يه تا رادده يه ک ټو لاوازيه داده پوښيت، وه ک: ټه گهر که م وکورتې هه بڼو له هه ندي کارو کرداري داهيتان و بيو هوش و چالاکيه کانی ده ماخ، به رامبه ر به وه سهر که وتوويي هه يه له هه ندي سيفته دوه ميه کان، وه ک: به ده ننگه وه هانتي خيراو له خوگرتن، ټه گهر له بير کردنه وه ي مه تنقي که م وکورتې هه بڼو له بير کردنه وه ي سږزي وټيله ام وخه يال وټه نديشه (التفكير الحسنی والإلهام) پټيښکه وتووه، ټه گهر که م وکورتې هه بڼو له زاتکردن و چونه پيش له بهر نه رمي دل ناسکيه گي، ده بينين به رامبه ر ټو وه له دواندن و ده برين وزمانه واني وه ستياړي وسږزدا پټيښکه وتووه. خالي دووهم، بڼو ټو هې په وړه وه ي ژيان وشارستانيت به رده وام بيت هه رده م به بڼو پټيکه وه ژيانې نټرينه و ميښه نابيت، ټو هوش وا ده کات هه ريه کيان که م وکورتېه کانی ټو وي تر پر بکاته وه.

نه و سیفاتانه ی باسماڼ کردن زور گرنګ وینویسته بۆ شافرهت تاوه کو بیته
 شافرهت له حقیقت وواقیعه ا به هه موو ماناکانی ووشه ی شافره ته وه، هه روه ها بیته
 ته واکه ری پیاو له زیاندا.

باسى دووم

ھەندىك ئە نە خوشىيە دىرونيە باۋەكان و نە خوشىيە جەستەييە
دىرونيەكان

بەندى يەكەم: ھەندىك ئە نە خوشىيە دىرونيە باۋەكان

بەرگەى يەكەم: خەمۇكى

بەرگەى دووم: دىمارگىرى گوشراۋ (العصاب العصري)

بەندى دووم: نە خوشىيە جەستەييە دىرونيەكان

بەندى يەككەم: ھەندىك لە نەخۇشە دەرونىيە باۋمگان (بعض الأمراض النفسية الشائعة)

لەبەر ئەۋەى جىياۋزى فسىلولۇزى ۋە دەرونى ھەيە لە نىۋان ھەردو پەگەز، ھەر بۆيە ھەريەكەن لەۋانەيە لە ژيانىيان پەۋبەپەۋى ھەندى لە پىشۋى ۋەكىشە ۋە نەخۇشە دەرونىيەكان بېنەۋە كە جىياۋزىن لەۋى تىريان. ئافرەتان ھەندىكەن پەۋبەپەۋى ئەۋ كىشەنە دەۋنەۋە كە پەيۋەندى ھەيە بە نىشانەكانى بىۋ نۆيۇزى ۋەسك پىرى ۋە مندالۋ بۋون ۋە بىۋ نۆيۇزى كەۋتن، بەلام پىياۋن زىاتەر پەۋبەپەۋى كىشەى پاهاتن لەسەر مەى خۋاردنەۋە (الإيمان) كىشەكانى تاۋان كىردن دەۋنەۋە.

بەرگەى يەككەم: غەمۇكى (الكآبة - Depression).

نەخۇشەكى نۆز كۆنەۋە لە دىۋرەمانەۋە باۋ بۋەۋە لە سەردەمى ئىستاشدا ھەر نۆز باۋە، ئەۋانەى تۋوشى ئەم نەخۇشە بۋونە لە جىهاندا ژمارەيان بە مليەنەھا دەۋبىت ۋە سالانە نىزىكى 50000 كەسىان دەۋمىت.¹

ئەۋ نەخۇشە لە ھەموو تەمەننىك پەۋدەدات ۋە لە ھەردو پەگەزدا، بەلام پىژەى لە مېيەنە³ جارى نىزىنەيە.² ھۆكارى ئەۋەش دەگەرقتەۋە بۆ ئەۋەى كەۋا نۆز جار ئافرەتان پىشت گۋى دەخىرىن لەلەيەن ئەندامانى تىرى خىزانەۋە بەتايىبەتى ھاۋسەرەكەى، يان كاتى پىرى پىزى تەۋاۋى لى ناگىرى، يان لە نۆز شۋىنان بەتايىبەتى لە پۆز ئاۋادا لە بەر ھەلۋەشانەۋەى پەيۋەندىەكانى خىزان دەخىرنە ناۋ كامپى تايىبەت ۋخانەى پەككەۋتەكان ۋەدور لە ھەموو سىۋزۋ بەزەيى مندالۋ ۋ خىزمەكانى.

ھۆكارەكانى ئەۋ نەخۇشە:³

1- ھۆكارى فسىلولۇزى، ۋەك پىنكەتەى تايىبەتى خودى ئەۋ كەسەۋ پىشۋى لە كارۋەرمانى ھۆرمۋنەكانى.

1— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 526.

2— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 526.

3— Rital. A et al . Hilgard introduction to Psychology. P: 528.

- 2- هۆکاره کانی دهرونی، وهك جۆری خویندن، پاله په سستوی قوتاخانه و سه رزه نشتی ماموستایان، لیپرسینه وهی باوك ودايك به شیوه یه کی نه گونجاوو توند.
- 3- هۆکاره کانی کومه لایه تی، وهك باری گوزه رانی خیزان، په یوه ندی نیوان دایك وباوك، چاودیری نه کردنی منداله کان له لایه ن باوانیه وه به شیوه یه که رتک و پتک، یان جیاوازی کردن له نیوانیان.
- 4- سروشتی هه ندیک له ئافرهت و قوناغه کانی ژیا، وهك بی نوژی و سگ پری و مندالبوون وله بی نوژی که وتن، کاردانه وه کی سلبی هه یه به تاییه تی له وانه ی که پتشتی ئاماده یه کیان تیا بووه بۆ ئه و نه خۆشیه.
- نیشانه کانی ئه و نه خۆشیه جیاوازه له نیوان مبینه و نترینه دا، له مبینه ئاره زووی خواردنی زیاد دهکات و کیشی زیاد ده بیت و زۆر ده خه ویت. به لام له نترینه خهوی که م ده بیته وه و هه ست به خه و زپان (الأرق) و په شیوی دهکات و ئاره زووی خواردنی که م ده بیته وه و کیشی داده به زیت، متعانه ی به خوی که م ده بیت و زۆر جار ئاره زووی خۆ کوشتن دهکات.¹
- خه مۆکی نه گه ری توش بوون به نه خۆشیه کانی دل، شه کره، به رزی په ستانی خوین، که م بوونه وهی بیرمه قش و فکر دنه وه، شتیره نه گان زیاد دهکات.
- له لیکۆلینه وه یه ک له ئه مریکا ده ری خستوه که وا رتزه ی خه مۆکی له مبینه به هه مو نه مه نه کانی وه ده گاته 21٪ وله نترینه ده گاته 13٪، هۆکاری زۆربه ی زۆریشی گه پاندۆته وه بۆ خراپی و نادروستی به کارهیتانی جنسی، هه روه ها ده لی: 27٪ی توش بووه گان بیر له خۆ کوشتن ده که نه وه، 12٪ له وان به کردار هه نگاویان ناوه بۆ خۆ کوشتن، رتزه ی خۆ کوشتنی له ئافره تی سگ پریشی به 1.7٪ داناهه.²

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1484.

2 — Sheldon. Complication of Pregnancy. P: 270.

برگهی دووم: دهمارگیری گوشراو (العصاب الحصری - Anorexia Nervosa).

ئو نه خۆشیه زیاتر توشی پتگه یشتوو دهکان ده بیټ له خوارووی ته منی 25 سالیدا، به تاییه تی له نیوان 13-18 سالیدا. ئو نه خۆشیه کار ده کاته سهر زۆربه ی نه ندانه کانی له ش و هۆرمونه کان و کۆنه ندای ده مار. له مینه 9 جار زیاتره له نترینه و نیشانه کانی بریتیه له وه ستانی بی نوژی، که م بوونی ئاره زووی خواردن، شتوانی میزاج وه ل سوکو و ت. به هۆی دابه زینی چالاکی زۆربه ی پۆینه گلانده کان پله ی گرمی له ش و په ستانی خوین و بپی شله ی له ش داده به زیت، لیدانی دل که م ده بیته وه، پتسته ووشک و زیر ده بیټ، توشی که م خوینی و داخویرانی ئیسقانش ده بیټ. له هه ندی لیکولینه وه دیار که وتوو که ئه وانه ی سه مای بالی (سه مای سه رده م) زۆر ده که ن زیاتر توشی ئه و نه خۆشیه ده بن، چونکه راهیتانیان زۆر قورس و به رده وامه و خواردنیش که م ده خۆن، وزه و فیتامینی پتویستیان که مه له خواردنه کانیان (تاوه کو کیشیان زیاد نه کات).¹

به ندی دووم: نه خۆشیه دهرویه جه ستیه کان (الأمراض النفسية العضوية) "Psycho-somatic"

هه رکاتیک به کیک یان ژماره یه ک له نه ندانه کانی له ش توشی نه خۆشی ده بن، ئه و نه خۆشیه کاری سه لبی ده کاته سهر نه رک و فهرمانی مێشک و کرداره دهرویه کان، به هه مان شتیه هه رکاتیک پشیتویه کی دهرونی پوو له مروه ده کات، ئه و کاری سه لبی له سهر به کیک یان کۆمه لیک له نه ندانه کانی له ش ده بیټ و توشی پشیتوی وه یان نه خۆشیه کی دیاری کراویان ده کات، واته دهرین کاریگه ری ماددی و واتایی له سهر له ش هه یه، به و جۆره نه خۆشیانه ده لێن نه خۆشیه دهرویه جه ستیه کان.²

1 — Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 1049-1050.

2 — هه مو زانایانی دهری و ناسی و پزشکی کانی دهرونی و گه یشتوو ته ئه و باوه ده ی که و هه ر لادانیک له لایه نی کار نه ندای ده ماخ په یوه ست به که سایه تی مروه ده بیته هۆکار بێ توش بوون به نه خۆشیه کانی -

زانایانې پزیشکې ته وچوړه نه خوځشیانېان وا پټناسه کړېووه که وانه نه خوځشیانېان له پوکاردا جهسته یی په، به لآم سرچاوه که ی دېرونیه. یان ده لټن: کومه لټنک له نه خوځشیه جهسته ییانې هؤکاره که ی ده که پټتوه بؤ پشټوی باری دېرونی، جا چ نه و باره دېرونیه نه خوځشیه که دروست بکات یان هؤکاریک بیت بؤ په رسته ندن وپه روه پیښه وه برښی نه خوځشیه که.¹

پشټوی وناله باری باری دېرونی له هندی ولاتانی جیهان زږدیه ی هؤکاره کانی ده که پټتوه بؤ ته لاق دان، کټشه کانی جنسی، نازاردانی جنسی، ناپټکی وناله باری به کاره یانانی جنس، په چاو نه کړدن ته مه ن له کړداری جنسی دا، هندی هؤکاری تری هوسه ریټی وخیزانداری، هر بویه ریژه که ی له مټینه زیاتره له نټرینه.²

پشټوی وناله باری باری دېرونی جوړی زږد له وانه: تهنگی دېرون (حصر النفس - Anxiety)، توپه بوون (الغضب - Anger)، پچرانی هوش ویر (فتور الشعور - Apathy)، لاوزیوونی تیگه یشتن (ضعف الإدراك - Cognitive)، زږدی تر. نه وانه مړی تووشی ته و نه خوځشیانې ده که ن: ه وکړدن کولون، ه وکړدن ویریندار بوونی گه ده و لوانزه گری، سهریه شو شقه سر (لا سر) په شان، ه وکړدنې جومگه کانی روماتیدې (Rheumatoid Arthritis)، به رزبونوه ی په ستانی خوین، خوینبهره په قبوونی بؤ په کانی دل، خه مۆکی، ده رکه وټنی ده نکوکه ی گنجیه تی، نازاری مانگانه ی بی نوټی، دابه زینی ناستی به رگری له ش.

هه ندیک جارو له هندی که سدا ته و نه خوځشیانې په رده دسیټن وخواوه نه که ی کونټرولی خوی له دست ددات وده گاته ته وه ی خوی بکوزیټ. هه نگاونان بؤ خو کوشتن له مټینه زیاتره له نټرینه، به لآم ریژه ی ته وانه ی سرکه وټوو دېن له هه نگای خوکوشتن له نټرینه 8 جار زیاتره له مټینه، چونکه نټرینه زیاتر که ل و

دېرونی، به لآم نه خوځشیه کانی عقی ته وانه ن که مړا تووشی ده بیت له ته دجای له کارک وټن، له ناوچوونی خانه کانی مټشک. السامرائی، هاشم جاسم، المتخل فی علم النفس، ص 149.

1- طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، ص 479.

2-Rital. A et al. Hilgard introduction to Psychology, P:480.

پہلی بریندارکرو بکڑ بہ کاردہ ہینن۔^۱

ہر وہک بینیمان ملیونہا خانہ، دہیہا ہورمون، توئکاری زور لہ نندامہ کان، شیوہ ٹاکاری دہم وچار، ہروز شان، بہ ژن وبالا، بارستہی ماسولک و توندیان، خوین و ہناسہ دان، بگرہ کاروفہ رمانی میشک، دہرون و ناردہ زوہ کانی، ہموو نوانہ شایہ دی دہدن لہ سہر نہوی گوا نہو دوو پدگہ زہ پکسان نین بہ ہموو واتای پکسانی کہ ٹیمرو بانگیشہی بڑ دہ کریت۔

لہ کوتاییدا پرگہ یک لہ بڑ چونہ کانی پروفیسور (ٹلیکسیس کاریل) تان بڑ دہ ہینمہ و دہ لیت: نہو جیاوازیانہی کہ ہہو نکولی لی ناکریت لہ پوانگہی پزیشکی و دہرونہو، تہنہا نہو نیہ جیاوازی نیوان کوئندامی زاوئی بیت و بہس کہ کرداری سک پری و مندالبوئی تیادا نہ انجام دہدریت، بہ لگو نہو جیاوازیہ پہیوہستہ بہ زور لہ خانہ و شانہ و ٹرک و قہرمان و پڑینہ گلاندہ کان۔ نہ زانی ہندی کہس بہو زانیاریہ گومان لی تہکراوانہ، نہ زانی نہوانہی خوئیان بہ بہرگری لیکہری مافی ٹافرہ تان دادہ نین وای پی کردن کہوا بریار بدہن پیویستہ ہردو پدگہ زہ یک جڑہ بہرنامہی خویندن بخوینن، پک ناستیان بڑ بریار بدریت، وا تہ ماشا بکریت کہ پک توانایان ہہیہ، بہ لام لہ راستیدا پکسان نین وجیاوازی ہہیہ لہ نیوانیان، چونکہ ہر خانہ پک لہ خانہ کانی پدوشتی پدگہ زی خوئی و ہرگرتوہ، بہ ہمان شیوہ گشت نہندامہ کانی بہ تابیہتی کوئندامی دہمارو میشک۔ زانیاری پزیشکی و یاساکانی فسیؤلوی، وک یاساکانی تری جیہانی زہوی نیہ خہلکانی تر بتوان بہ ناردہ زوئی خوئیان بیگوپن، وک لابردنی ناردہ زوویہ کی فیتری یہ کٹک و دانای ناردہ زوویہ کی تر لہ شوینی نہو، ہر وہا بہ زور بیسہ پینن کہ نہوہ ناردہ زوئی نہو کہسہ خوئیہتی۔ بڑیہ پیویستہ میینہ گہشہ بہ ناردہ زوہ سروسشیہ کانی خوئیان بدات و چاولیکہری نیرینہ نہکن، چونکہ پؤلیان لہ دروست کردنی شارستانیہت کہ متر نہبوہ لہ پؤلی نیرینہ و پیویستہ واژ لہ و پؤلہ گرنگہی خوئیان نہہینن، بہردہوام بن لہ سہر پاہتانی عہقلی و ماددی بہ بی نہوی تہماعی (المطامع) نہوہ

بکات که وا نږینه چی دهکات وچی ودرده گړت ... هر بویه پټوښته له سره نه وانه ی په روه رده ی نږینه و مینه ده که ن گړنگی بدن به تایبه تمه ندیه کانی هر دوو په گه ز، گړنگی بدن به کاره سروشته کانیان. نه و جیاوازیانهش له پله ی هیچ لایه کیان که م ناکاته وه، به لکو پټوښته حساب بڼ نه و جیاوازیانه بکړت گهر بهانه وئ جیهاننکی شارستانی بنیاد بنیځن.¹

مده به ستی گوتایی باسه که مان نه وه یه :

1- پټوښته بزانی که وا جیاوازی هیه وده بیت هر بیت، گهر نه بیت ژبان، واتای ژبان وخوښه ویستی هر نامینې ونابیت.

2- پوونکړنه وه ی جیاوازیه کان بڼ خوښه ی به ږیز نه وه یه، تاوه کو زیاتر شاره زایی ه بیت له پټکاته ی جهسته یی وده رونی خودی خوی به هر دوو په گه زیه وه.

3- تاوه کو هیچ که سپک به هله ی پزیشکی وکومه لایه تی دا نه چیت گهر بیه ویت هر هله سوکه وتک بکات بڼ نه وه ی خوی یه کسان ی ته واو بکات به په گه زی به رامبه یی ه روه له هندی شوین ه ولیان داو هره سیان هیتا.

4- تاوه کو بزانی هر دوو په گه ز که م وکورتی هیه له هندی لایه نی جهسته یی وده رونی، به لام هر دوو ته واو که ری یه کترین.

5- تاوه کو بزانی هندی کارو نرک وفرمان گونجاوتره بڼ په گه زتکیان له وی تریان.

6- تاوه کو بزانی گهر په گه زی گونجاو هله نه بډیرین بڼ کاری گونجاوی خوی، نه وا خودی نه و که سه توشی کیښه ی جهسته یی وده رونی ده بیت وکومه لگه ش سوودی ته واو له و کاره ودرناگری به شیوه یه کی ته واو، بیجکه له به فیرق دانی کات و نابوردیه کی ندریش.

ئێمە لە راستیەوە نزیک دەبین گەر تەماشای ئەو جیاوازیانە بکەین کەوا جیاوێزە لە جۆر، ئەو جیاوازیانە هەر دەمێنێن لە گشت قۆناعەکانی ژیان، چونکە هەریەکێیان کارو فرمانی تایبەتی خۆی هەیە لە فێتەرەت و خەلیقەتەرە وای بوو و هەر واش دەمێنێ، ئەمەش بۆ ئەوەیە هەردوو پەرگەزەکەم و کورتی یەکتەری پەرگەنە و تەواوکاری یەکتەری بکەن، ئارەزووی دیدارو بەیەک گەیشتن و یەکتەری کێش کردن بکەن، تاوەکو پەرە و دەوی ژیان بە پێک و پێکی بپروات بە پێوە. گەر هەردوولا یەكسان بونایە لە هەموو شتێک هەروەك بانگێشەیی بۆ دەکەن ئەو واتای ژیان و خوشەویستی و پەحم و بەزەیی و ئاسوودەیی دواى بەیەک گەیشتن لە هیچ فەرەنگێک ناویان نەدەبوو و نەدەما هەتا هەتایە. ئەو سونەتی ژیانە، وای هاتوو و وای داپێژاوە لە لایەن داھێنەر و پەرەردگاری هەموو بوونە وەر و ئادەمیزاد. بەبێ ئەو جۆرە نەخشەیە ژیان هەمووی دەبێتە پیشۆی و نا ئارامی، بلاق بوونە و دەوی خراپی و بەدپەرە و شتی، فەسادی کۆمەڵایەتی و پکە بەرایەتی و دزاییەتی نێوان دوو لە یەكجۆری - بەناو یەكسانی - پوکە شکرایی بە زۆر پێکراوی موزە وەر.

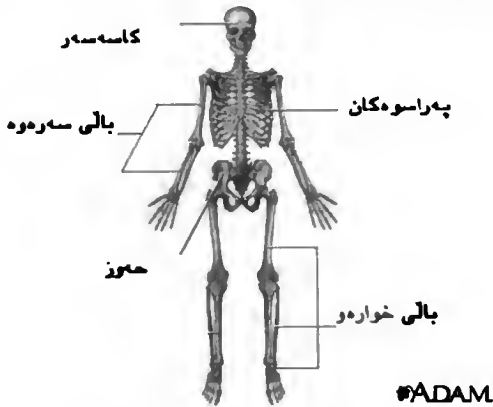

شیوہ کان

- (1) شيوه ي ژماره : په يگړه كوټه ندام
- (2) شيوه ي ژماره : كاسه سر
- (3) شيوه ي ژماره : قهقه زه ي سنگ
- (4) شيوه ي ژماره : حه وزي ميټنه و نټرينه
- (5) شيوه ي ژماره : ديمه نى ناوه وه ي ده ماخ
- (6) شيوه ي ژماره : دل وده روازه كاني
- (7) شيوه ي ژماره : كوټه ندامى هه تاسه
- (8) شيوه ي ژماره : قوپگ له پړوى پيشه وه
- (9) شيوه ي ژماره : كوټه ندامى زاوړتۍ نټرينه له تهنېشته وه
- (10) شيوه ي ژماره : كوټه ندامى زاوړتۍ نټرينه له پړوى پيشه وه
- (11) شيوه ي ژماره : كوټه ندامى زاوړتۍ ميټنه (نه ندامه كاني ناوه وه)
- (12) شيوه ي ژماره : كوټه ندامى زاوړتۍ ميټنه (نه ندامه كاني دهره وه)

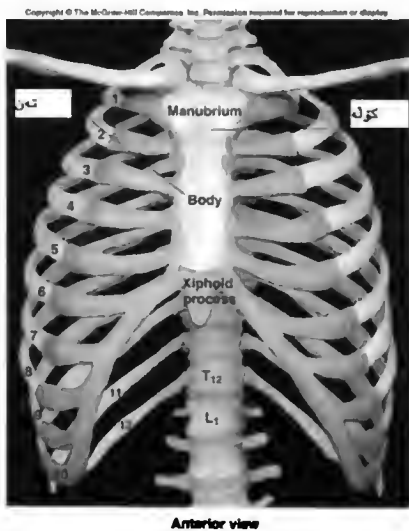
- شپوهی ژماره : مه مک وجوگه کانی شیر
(13)
- شپوهی ژماره : کروموسومه کانی جه سته یی و توخمه یی
(14)
- شپوهی ژماره : ترشی RNA و پروتینه کانی
(15)
- شپوهی ژماره : توخمه خانہ ی نیرینه (سپیرم)
(16)
- شپوهی ژماره : توخمه خانہ ی میننه (هیلکه) وکلوه ی بریقه داری
(17)
- شپوهی ژماره : هاتنه خواره وه ی هیلکه له هیلکه دان
(18)
- شپوهی ژماره : هیلکه کاتی پیتین
(19)
- شپوهی ژماره : کورپه لیه کی نه و او
(20)

شیوه ی ژماره (۱): پیکره کتونه ندان

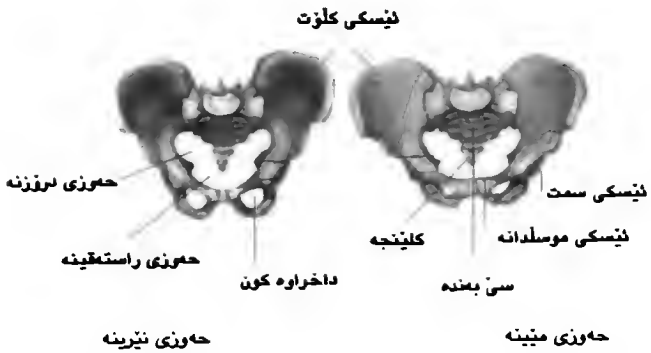

شیوه ی ژماره (۲): کاسه سر

شێوه‌ی ژماره (3) : قه‌قه‌زه‌ی سنگ

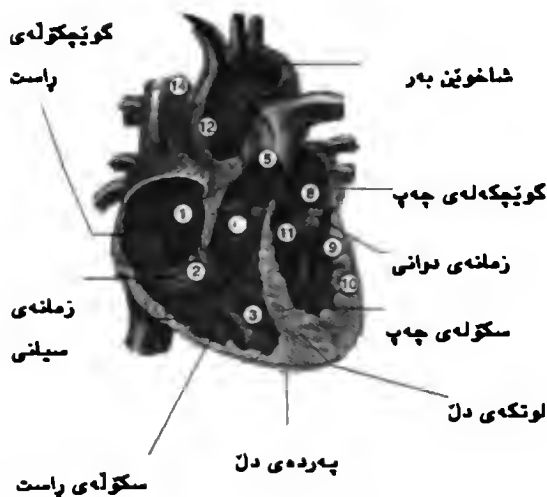

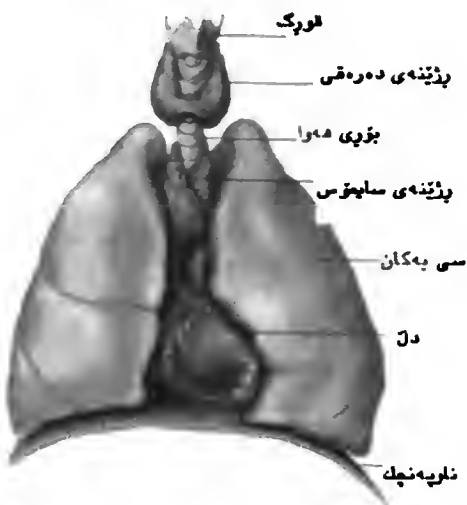
شبهه ی ژماره (4): حوضی میینه و نیرینه

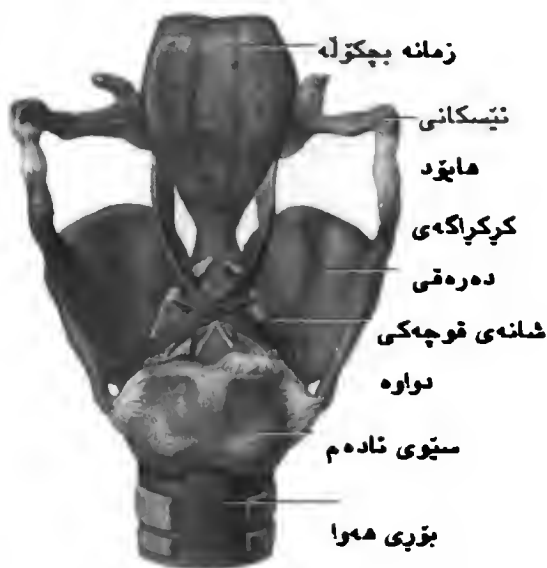
شێوەى ژمار (5): دیمەنى ناوێهێ دەماخ و سورانی شلەى دەماخ و شلەى دېكى

شیوه‌ی ژماره (6): دن وده‌روازه‌کانی

شپوهی ژماره (7): کوڼه ندامی هه ناسه

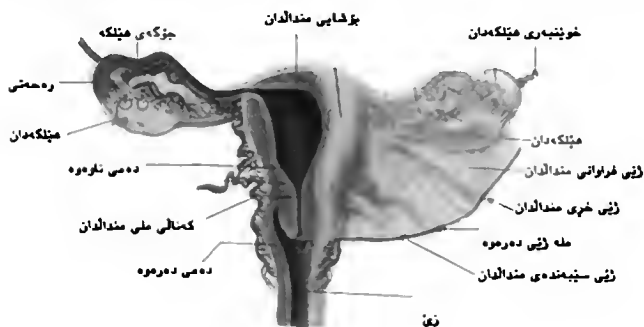

شیره ی ژماره (8): قوچک له پووی پیشه وه

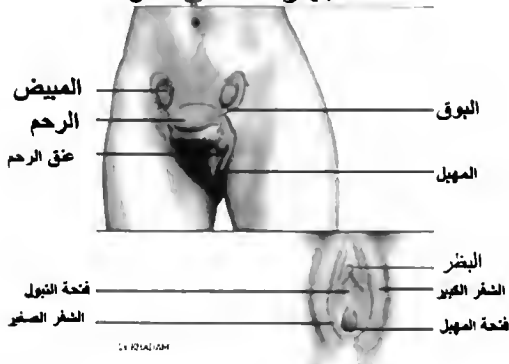

شبهه ی ژماره (10): کژندهامی زاونتی نیرینه له پوی پیشهوه

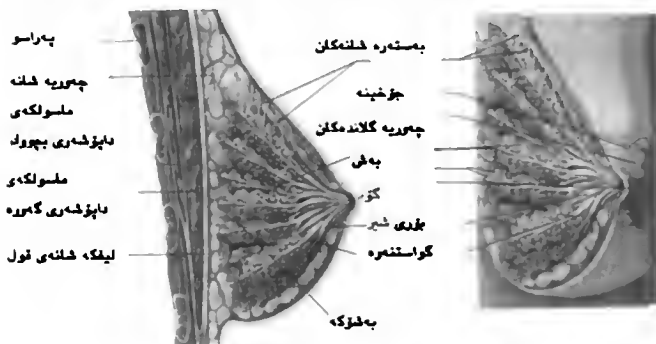
شپږه ی ژماره (11): کونډامی زاونتی میننه (نندامه کانی ناوهوه)

الجهاز التناسلي المؤنث

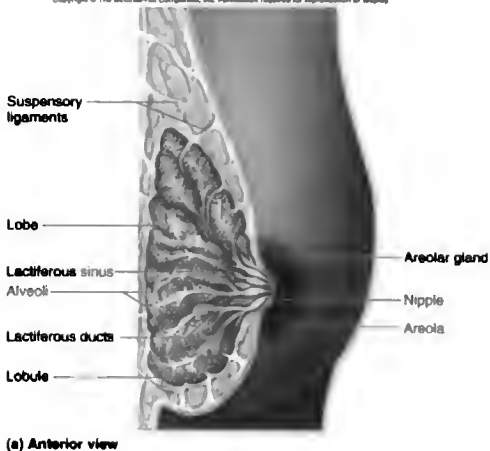

شپږه ی ژماره (12): کونډامی زاونتی میننه (نندامه کانی دهرهوه)

Copyright © The McGraw-Hill Companies, Inc. Permission required for reproduction or display

شیره ی ژماره (13): مهك و جوكه كانی شیر

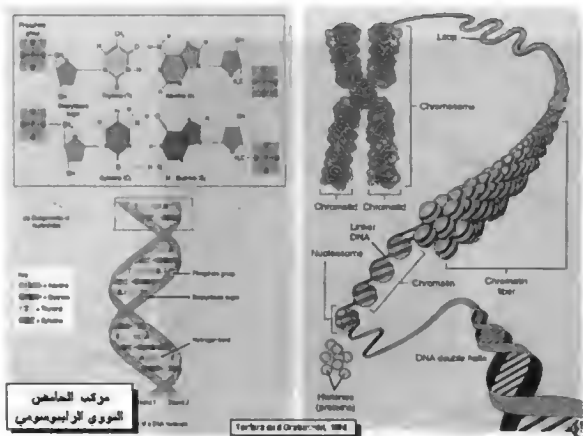
کروموسومی

جسته‌ی

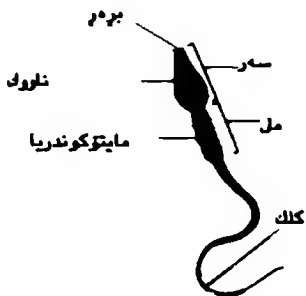
کروموسومی نبریده Y

کروموسومی جیده X

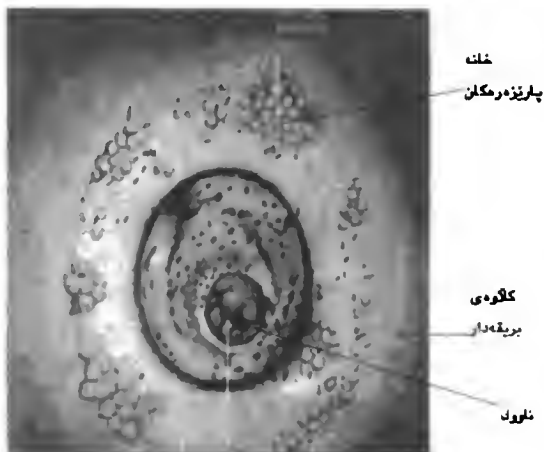
شيوه‌ی ژماره (14): کروموسومه‌کانی جه‌سته‌یی و توخمه کروموسومه‌کان

شیوہی ژمارہ (15): ترشی RNA وپروتینہ کانی

شیوہی ژمارہ (16): توخمہ خانہی نیرینہ (سپیرم)

شيوه‌ی ژماره (17): توخمه خانه‌ی مبینہ (میلکه) و کلاوی بریقہ‌داری

شيوه‌ی ژماره (18): هاتنه خواره‌وه‌ی میلکہ له میلکہ دان

سپترم کاتی چوونه

نورده وهی یو نلو هیلکه

شیوهی ژماره (19): هیلکه کاتی پینین

شیوهی ژماره (20): کوربه له یه کی نه واو

به رگی دووهم

بەرگی دووم

حوکمهکانی شهرعی په یوه ست به هردوو ږهگزو جیواوژی نیوانیان
له بهر پوښنایی جیواوژی خورسکه کان

بهشی یه کهم : حوکمهکانی په یوه ست به بازارندنه وه وپوښاک و چاوداگرتن وتیکه لاوی و
جدياو شهرم

بهشی دووم : خواپهرستی (نویژ، پوژووگرتن، حه جی مالی خوا)

بهشی سینه م : ناهرمهت وکارکرفن، کاری قورس وتیکوښان

بهشی چوارم : باری که سایه تی (سالاری مال، ته لاق، چهن دژنی)

بهشی پنجمه : شایه تی دان

بهشی ششم : کاروباری وولات (سهرؤکایه تی، ومزیرایه تی، قازیبانی، کاری بازار).

ئایینی پی‌یرۆزی ئیسلام په‌په‌وه‌ی می‌شوی موقایه‌تی، جۆر وشینۆه‌ی ژبانی ئاده‌میزادی گه‌ڕی له‌ تاریکچه‌وه‌ بۆ پووناکی، له‌ نه‌زانیه‌وه‌ بۆ زانست و پیتشکه‌وتن. ئیسلام پا‌په‌رینیکی فیکری و عه‌ق‌لی و ده‌رونیه‌، ده‌روازه‌ی کربوه‌ بۆ چاره‌سه‌ری کپشه‌کانی ناو کۆمه‌لگا‌کان، پو‌وبه‌پوویان بۆوه‌ به‌ چاره‌سه‌ری بنه‌په‌تی بۆ هه‌ندیکیان، چاره‌سه‌ری کاتی بۆ هه‌ندیکی تریان به‌ به‌لگه‌ی راست و قه‌تعی، که‌س نکولی تیا ناکات نه‌نا نه‌زانیکی حاقد و هه‌لگه‌پاوه‌ نه‌ییت.

هه‌روه‌ک له‌ به‌رگی یه‌که‌م باس‌مان کرد که‌وا ئایینی پی‌یرۆزی ئیسلام بۆ هه‌ریه‌کێک له‌ نیر و می‌ ئه‌رک و فه‌رمانی تاییه‌تی بۆ داناوه‌، که‌ گونجاو بی‌ت له‌ گه‌‌ل فیتره‌ و خه‌لیقه‌تی، چونکه‌ له‌ فیتره‌تی جه‌ستی و ده‌رونی‌دا یه‌کسانی ته‌واو نین، تاوه‌کو هه‌مان ئه‌رک و فه‌رمانیان یه‌کسان بی‌ت. له‌ ئیسلام ته‌وکاری هه‌یه‌ نه‌وه‌ک یه‌کسانی ته‌واو. له‌ هوکمه‌کانی شه‌ری‌شدا به‌یه‌کچوون هه‌یه‌، به‌لام یه‌کسانی ته‌واو نیه‌.

هه‌رده‌م هوکمه‌کانی شه‌ریعه‌تی ئیسلام له‌ به‌ر پۆشنایی جیاوازیه‌کان و له‌یه‌کچووه‌کان له‌ هه‌دروو په‌گه‌زدا به‌ پۆوه‌ ده‌چیت. گه‌ر بنه‌ماو مه‌رجه‌کانی ئه‌و ئه‌رکانانه‌ یه‌کسان بوون ئه‌وا فه‌رمانه‌که‌ش یه‌کسان ده‌بی‌ت، ئه‌گه‌ر بنه‌ماو مه‌رجه‌کان یه‌کسان نه‌بوون ئه‌وا فه‌رمانه‌که‌ش یه‌کسان نابیت. هه‌ر ئه‌و په‌په‌وه‌ چه‌سپاوه‌ توانای دا‌بین کردنی یه‌کسانی پاسته‌قینه‌ی هه‌یه‌ له‌ نێوان به‌نده‌ فه‌رمان پی‌ت‌راوه‌کاندا. هه‌ر ئه‌وه‌شه‌ مانای دا‌په‌روه‌ری ته‌واو له‌ فه‌رمان و سزاو پا‌داشت ده‌گه‌یه‌نی. واته‌ خوا‌ی گه‌وره‌ ژبانی ئاده‌میزادی به‌ گو‌په‌ری پا‌بنده‌ بنچینه‌یی یه‌ دیاری کرلووه‌وه‌کان (القواعد الإلزامية المعينة) رێگه‌ستوه‌.¹

به‌ هه‌ی بوونی یاسای یه‌کسانی و جیاوازی، ده‌بینین که‌وا ئیسلام له‌ هه‌ندی ئه‌رک و فه‌رمان یه‌کسانی کربوه‌ نێوان نێرینه‌ و مێینه‌، له‌ هه‌ندیکی تر جیاوازی

¹ - عبد‌الکریم زیدان، المفصل فی احکام المرأة، 183/4. والسرخسي، محمد بن أحمد،

کرږووه. هه روه که له خواړه وه پوون کړاوه ته وه:

1- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى کرږووه له نيتوان هه رډو په گه ز له بنه ماکانى باوه پهنیان و به نديايتى، وهک: نويز وپوښو، هه ج کردن وزه کات دان، چونکه هه رډو په گه ز هاو به شن له بنه ماکان وشه رته کانی ئه وئورک و فره مانانه (لاشتر اکهما في مناط التكليف)، که بریتين له پيگه بشتن وعاقلى (البلوغ والعقل)، له گه ل بوونى هه ندي جياوازی بچوک له چوڼيه تي پي هه لسان به و کاره، نه وه که جياوازی له خودى کاره که.

2- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى کرږووه له نيتوان هه رډو په گه ز له مافى مولکايه تي (حق التمليك)، چونکه هه رډو په گه ز هاو به شن له بنه ماکان وشه رته کانی ئه وه هه قه که بریتين له خوگرتنى دارايى وليوه شاوهمي (الزمة المالية والأهلية). که هه رډو کيان چه سپاوه بق پياوو نافرته.

3- شه ريعه تي ئيسلام په کسانى نه کرږووه له نيتوان هه رډو په گه ز له چهند هاوسه رى (التعدد). ئه وه مافه چه سپاوه بق پياو، به لام بق نافرته قه ده غه کړاوه، چونکه هوکاريکى سه ره کى په بق تيگه ل بوونى نه وه کان (اختلاط الأنساب). له بهر نه وه دى دروست بوونى کوپه له له ناو سکی نافرته، بويه چهند هاوسه رى بق نافرته تيگه ل بوونیکى حتمى وگومان لينه کړاوى نه وه کانه.

4- په کسانى کردن له نيتوانيان له هه ندي مافه کان، ده بيته هاتنه کايه ي زه ره رمه ندى و شيتوانى کومه لگه (المفاسد والأضرار). وهک: پيدانى مافى هاتو وچوى سه ربه ست بق پياوان به ته نهايى، به لام بق نافرته به مارجى بوونى که سيکى ترى نزیکى وهک هاوسه ر، يان مه حره م. ئه وهش له ده روازه ي ئه و ياسا فيقه ييه که ده لبت: به ره له تستى زه ره رمه ندى له پيش به ده ست هينانى قازانجه (ذلك من باب- دفع المضار مقدم على جلب المنافع).¹

5- جياوازی له هندی ماف له سر نه و پټوهری که و کامه یان گونجاو تره بڼو نه نجامدانی کارنیک. وهک مافی له خوگرتن وله نامیز گرتنی مندال (الحضانه) دراوته نافرته، چونکه شایانی نه و په به و کاره پیروزه هلسیت به جوانترین شیوه.

6- جياوازی نټوانیان له نرکیک له بهر جياوازی توانای نه نجامدانه. وهک نه و هی نټرینه به تواناتره له نه نجامدانی کاری جیهادی، شه پوښو، کاری قورس.

7- له وانه په جياوازی له نرک و فرمان له سر پوښنای دابه ش کردنی کاره کان بیت له نټوانیان بڼو به رزه و هندی هردوکیان، گونجانی نه و کاره له گهل سروشتی هره کتیکان. وهک: بزټوی خیزان و مندال له سر پیاوه، په روه رده ی مندال و چاودیری مالیش له سر نافرته.

8- له وانه په جياوازی له هندی نرک و فرمان بڼو لبردنی ماندوی و ټیجراجی بیت (الحرج و المشقة)، یان سوک کردنی پابند بوون (تخفيف الالتزامات) بیت له سر په کیک له و دوو په گهزه. وهک: نه گرتنی پوښو له لایه نافرته سیک پر، نافرته خاوه مندالی شیر خوره و گپړانه و هی پوښو کان له دوایدا. له هندی باری تردا لټیور دراوه به ته وای وهک: نه گپړانه و هی نوپزه کان دوی ته و او بوونی پوښانی بی نوپزی.

نه و ټاینه پیروزه له کاتی دانان و دواکردنی هر نرک و فرمانیکي شهرعی په چاوی فیتره و خلیقه و توانای نه و کهسه دهکات، به دهنگی نه و ټایبه تمندیوه دهچیت و ناراسته ی دهکات بڼو بونیانان و سه ریه رزی. واته کوترولی نه و فیتره و خلیقه دهکات که لکاوه به ناخی هموو که سیکه وه، نه جلهوی و بڼو شل دهکات به نارو زوی خزی چی بوئی بیکات، نه به ته وای خاموش و کپ و بهندی دهکات. واته خوا ی گه و ره هیچ شتیکی وای فرمان نه کردوه که وایتته هره ج و ماندو بوونی جهستی و دهرونی بڼو بنده کانی، به لکو هموو نرکه کانی واقعییه و سوک و ناسانه. هره که ده رمویی: ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ﴿البقرة: 286﴾ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِزِلَ عَلَيْكُمْ غَلَقًا مِّنْ سَمَوَاتٍ ﴿المائدة: 6﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿النساء: 28﴾

به گشتي مانای نه و نايه تانه نه وه په که وا خوی گه وړه هر نه کليفيکي شرعي بودانوان به گویره ی توانا تانه، خوی گه وړه نايه ویت به نده کانی خوی بخاته حره ج و نارده حه تیه وه. هر وړه ها خوی گه وړه ده زانی به نده کانی لاوان، بویه هندی نه رک و فرمانی بویان سوک کردوه.

دکتور إبراهيم عبد الله المرزوقي ده لیت: (هر وړه کچن له یاسای دابوهریدا هندی یاسای ه لاویردراو هیه (استثناءات قانونية)، نه و ده توانن بلن نه و فرمانانه ی که وا خوی گه وړه سوکی کردوه، یان لاید او به شیوه یه کی کانی له هندی باری تایبه تدا له سر یه کیک له و دو په گه زه، له و شیوازه یاسایانه یه. نه و یاسا ه لاویردراوانه ش به یه کیک له تایبه تمه ندیه چاکه کانی ناینی نیسلام داده نریت، چونکه تیایدا په چای بارونځی هندی که س ده کات تاوه کو جیا یان بکاته وه له خه لکانی تر له نه رک و فرمان. مه به سستی سره کیش له وه نه وه په که دانانی نه رک و فرمان به گویره ی توانایه. نه و تایبه تمه ندیه ش ضوونه یه که له سر نه وه ی که ناینی نیسلام ویاسا کانی مامه له ی به زه بیانه ونرم ونیانه له گه ل ه موو چینه کانی کوهل).¹

1- المرزوقي، إبراهيم عبد الله، حقوق الإنسان في الإسلام، ص 22، رسالة الدكتوراه في جامعة أكستر في المملكة المتحدة عام 1999م.

به شى يه كه م

حوكمه گانى په يوست به بازارنده وه وپوشاك و چاوداگرتن و
تيكه لاوى و حدياو شهرم

باسى يه كه م ؛ حوكمه گانى په يوست به بازارنده وه وپوشاك

باسى دووم ؛ حوكمه گانى په يوست به چاوداگرتن ، مانهوى نافرته له مانهوه و
تيكه لاوى و حدياو شهرم

باسى يەكەم

حوكەمەكانى پەيۈست بە پازاندنەۋە وپۇشاك

بەندى يەكەم : حوكەمەكانى پەيۈست بە پازاندنەۋە

بېگەى يەكەم : واتاى پازاندنەۋە (الزينة)

بېگەى دووم : بەلگەكان ناماژە بەۋە دىكەن كەۋا ئافرەت ئارمىزۋى لە جوانى و
خۇپازاندنەۋمىيە

بېگەى سىيەم : مەرجهكانى خۇپازاندنەۋە بۇ ئافرەتان

بېگەى چوارەم : پاراۋمى پىۋا بۇ خىزانى

بەندى دووم : حوكەمەكانى پەيۈست بە پۇشاك

بېگەى يەكەم : دا پۇشەن و فەترەت

بېگەى دووم : مەرجهكانى پۇشاكى خۇ دا پۇشەن

بېگەى سىيەم : دروست كەردنى گومان بەرامبەر يە خۇ دا پۇشەن

به ندى يه كه م: خوكمه كانى په يوه ست به پازاندنه وه

پښاك خه لاتىكى خوى گوره په به مرقاڼايه تى به خشيوه، فېرى كړدوون وبږى
ناسان كړدوون، ياساى بډاناره. پښاك عه ورت داده پښى وهوكارىكى
پازاندنه وهو جوانيه.

به كارمېنانى پښاك ديارده به كى شارستانيت وپېشكه ووتنه. پښاك،
خوپازاندنه وه و خوجوانكردن له گرنگترين نه و شتانن كه ناده ميزاد (نيروى) له
گيانله به ران جيا ده كاته وه. به رامبه ر به وهش دامالينى پښاك و پووتى له ش له
سروشست وسيفه تى گياندارانه، به لكى ژبانى سه رتايى ونه زانېه، كه پانه وهى
كاروانى مرقاڼايه تى به بډ دواوه، بډ هزاره ها سالى پېش ميژووه.

هوكاره كانى خو داپوشين وپازاندنه وه جياوازه، له كاتيك بډ كاتيكى ترو له
شويتيك بډ شويتيكى تر ده گړپي، به لام له بنه پته د يه كسانن كه نوېش به ده ست
هيتانى مه به سته كانيه تى كه خويان له عه ورت داپوشين پازاوه يى ده نوئين،
ده ركه وتن به ديمه نيكى جوان. ثابىنى پيرقزى ئيسلاميش به رنامه ي تايبه تى بډ
داناره كه تيايدا په پړه وى سروشت و فېتره تى هه ردو پړه گزى تيدا كړدوه.

برگه ي يه كه م: واتاى پازاندنه وه (الزينة)

الزينة: (زهوى به پوهه و كړو گيا خوى پازاندنه وه. وازينت وازيانست: واته
باش وجوان ودره وشاوه بوو. له كتابى (التنذيب) دا هاتوه: ناويكه بډ هه مو نه و
شتانه ي كه ناده ميزاد به هويه وه خوى ده پازنيتنه وه).¹

يه كه م: ناهره ت وپازاندنه وه (المرأة والزينة)

خوى گوره هه ر له خوپسكه وه ناره زوى خو پازاندنه وه، خو جوانكردن،
پوښتن به له نجه و لارى له ناو ناخ و دهرولى ناهره تان خولقاندوه. نه و تا ده بېنين
هه ر له سه رتاي ژبانى هيلكه ي مېينه كه خوى ده نوئين له ناهره تدا، كاتى هاتنه

د هره وې له ناو هیلکه دان وپوښتنی بڼ ناو جوگه ی هیلکه دان ومنډالدان تاوه کو بگات بهو سپېرمه ی که خوا ی گه وړه بڼی دان او ه بڼی به هاو به شی ژیا نی، هر له و کاته وه ده بینین به جوانترین شی وه خوی پازاندو ته وه، کلاوه ی زیرینې پوښیوه که هر له دوره وه د دوره وشیته وه (التاج المشع) (Corona Radiata)، کانی به پڼی که و تنی زږد له سه رخ ز د ه پوات و له نجه و لاری پتیه دیاره، به ژماره یه کی زږد له خانه ی پاریزه ر دوره دراوه بڼ پاراستنی له مه ترسیه کانی پتیه و ده وریه ر. گه ر سه رنجی نه و دیمه نه بدین ده بینین خوی له شاژنیکی جوان وناسک ونازدار ده نویتنی، تاجی زیرینې به سه ره ویه و به خزمه تکار دوره دراوه بڼ پاراستنی، نه و خانانه پییان ده و تریت خانه ی کلاوه ی دره و شاوه ی ده نکوله دار که له جوانی هیلکه و نه و دیمه نه زیاد ده کن (الخلايا الأكليلية المشعة المحيطة - Corona Radiata granulose cells).

نایا نه و دیمه نه ی هیلکه و خانه کانی ده وریه ی به جوانترین شی وه له ژیا نی ثافره ت ناچیت، که هر دهم نارونه ی جوانی خو پازاندنه وه ده کات، به دایک ویاوک و براو خوشک وکس وکاری دوره دراوه، که به ه موویان خزمه تی ده کن و ده پیارینن، تاوه کو ده گاته هاو به شی ژیا نی خوی و هاو سه ری، نه وکات هر دویکیان پتیه وه ژیا ن ده به نه سه ر، هره وک چو ن هیلکه دوا ی گه یشتن به سپېرمی دیاری کراو ده ست ده کن به ژیا نی هاو به شی خو یان و ناهیلن هیچ سپېرمه کی تر بیته ناو هیلکه وه هر چه نده گه ر ژماره ی سپېرمه هیرشبه ره کان ملیونه ها بیت.

نه و دیمه نه به لگه یه له سه ر نه وه ی که و ا ثافره ت هر له خه لیکه ته وه نارونه ی جوانی وخو پازاندنه وه یه یه، هر بڼیه ناینی نیسلام گرنگی به م باسه داوه و فره مانی نه کړدوه به وه ی ثافره ت به ته وای دوریکه ویته وه له و شتانه، یان لییان قه ده غه بکات، چونکه ناینی نیسلام ناینی خوا یه، چو ن له لایه ک هر له خه لیکه ته وه نارونه یوه ک له ثافره تدا دروست ده کات و، پاشان له ژیا نی دنیا لیتی قه ده غه ده کات، نه وه له زانایی ودانایی وحه کیمی خوا ی گه وړه ناوه شیته وه، هره وک

هرموویه تی: له دروستکراوه کانی خوادا هرگیز دژبه تی ونه گونجان نیه ﴿مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ﴾ الملك: 3 به لام نایینی نیسلام به رنامه و مهرجی تایبه تی بؤداناوه هرروه ک چؤن بق گشت کاروباره کانی تری ژبان په پړه و پړوگرام و به رنامه و ناسانکاری بق داناوه، بق نه وهی شاده میزادان بزانن چؤن نه و شتانه به کار به یتنن تاوه کو تووشی گومړاوی و سه رلیشیاوی له ژیر کاریگری ناره زرووه کانی خویان و شهیتانی جینی و ناده میزاد نه بن.

خوپازاندنه وه حاله بق نافرته تان هرروه به دهنګه وه چو نیک بق ناره زرووه فیتیه کانیان. هه موو نافرته نیک هه زده کات به وهی که جوان بیت و جوان خوی بنوینن و خوی بپازنن ته وه. نایینی نیسلامیش ده په ویت سروشتنی نافرته تایبه تمندی خوی هه بی له و یواره وه، هر بویه قه ده غهی کردوه به وهی نافرته له کاروکرده وه و پوښاک و دیمه و هه لسوکه ووت و پوښستن و گفتم و گؤدا لاسایی پیاو بکاته وه.

له کوتایدا بؤمان دهرکه ووت که و جوانی و پازاندنه وه سیفه تیکی خوپسکی نافرته تانه هر له سهره تای دروست بوونیه وه کانی له قوناغی هیلکه په، دواي ته مهنی مندالی و پتیه یشتوویی و تاوه کو ده گاته پیری و په ککه و ته یی، هرروه له لاپه رنه کانی داهاتوودا باسی ده کین.

برګهی دووم: به لکه کان ناماره به وه ده کهن که و نافرته ناره زرووی له جوانی و خوپازاندنه وهی (الادلة على حب المرأة للترزين والتجمل)

یه که م: به لکه ی تورنانی

- 1- ﴿أَمِ اتَّخَذَ مِنَّا بَنَاتٍ وَأَصْفَنَكُم بِالْبَنِينَ﴾ ﴿وَأَنَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا صَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ ﴿أَوَمَن يُنْسُوا فِي آلِيبَةٍ وَهُوَ فِي لِقَاصِرٍ غَيْرِ مُبِينٍ﴾ الزخرف: 16-18.

نیینو کثیر¹ له تهفسیری نه و نایه ته ده لئ: نافرته هه ندی که م وکورتی هه به ده یه ویت نه و که م وکورتیان به خورازاندنه وه و خورازاندنه پېر بکاته وه.²

نیماسی طبری³ له نیین عباس ده گپرتنه وه ده لئ: مه بهستی خوی گه وړه له و نایه ته که نیزه و نافرته، که ناویان ده بات به و هی له ناو خشل و زیرو زیودا نه ش و نواو گه شی کردوه.⁴

که ر به ووردی له و نایه ته پیرزده بکولینه وه بومان دیار ده که ویت تا چ رادده یه ک نافرته په یوه سته به خورشه ویستی بق خشل و ناره زوی بق خق جوانکردن و رازاندنه وه، چونکه ده فهرمووی له که ل نه وانه گه شی کردوه، هه ر له سه ره تای ته م نه وه پتیا نه وه ناشنا بووه، ناتوانی لیان جیا بیتنه وه و وورکه ویتنه وه. له لایه کی تر، ده فهرمووی له کاتی ته تگانه و شه پو کوشتاردا دیار نیه و پوی به رچاو نابینی. نه وانه ش به لگن له سه ر نه و هی که و شوینی کاری نافرته زیاتر له ماله و یه و دور بیت له هواره کانی توندوتیژی و پیکادان و کاری قورس.

2- ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ نِياَبَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ﴾ خیر لهر: ﴿النور: 60. نه و نافرته تانه ی که و پیر بوونه و چاره وینی نه و هیان لی ناکریت که و شو بکه ن، ده توانن هه ندیک له پړشاکه ی خویان دایکه نن که پشتمن پتویست بوو بیپوشن،

1- ابن کثیر: أبو الفداء، عیاده الدین کبری کثیر ی دیه شلی شافعی یه، منیرو نووس، خاوه ن تهفسیرو له موده یه، له قیبه وزنا بووه. له سالی 700 کچی له دایک بووه، له سالی 774 ی کچی له دیه شق کچی دواپی کردوه. کتابی زدی داناره، وه: تهفسیری قورسانی گه وړه، سه ره تاو کتایی له منیرو.

ابن حجر، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، 399/1. الشوكاني، البدر الطالع، 1/153.

2- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، 106/4.

3- الطبري: نه و جه غه ر موحومد کوی جه ریی طبری، نیماسی موجهه مد بووه، کتابیکی زدی داناره له زانسته جیاجیاکان، له سالی 224 ی کچی له دایک بووه، له سالی 310 کچی له به غدا کچی دواپی کردوه.

للخطيب البغدادي، تاريخ بغداد، 162/2. وابن کثیر، البداية والنهاية، 145/11.

4- الطبري، جامع البيان، 73/13.

به لام له گال نه وه شدا نابیت وایان لې بکات جوانی پازاوه یی خویان نیشان بدهن به که سانی بیگانه. نه و نایه تش بزمان دیاری ده خات که و نافرته هر چه نده پیرو به ته من بیت هر حه زی به جوانی و ناره زووی له خق پازاندنه وه و درخستنی نه و ناره زوویه، هر بویه خوی گوره درخستنی نه و جوانی و پزاندنه و په یی قه ده غه کردوه که ده بیت هؤکارک بق فیتنه و ه لچوونی ناره زووی جینسی.

3- خوی گوره ده فرمووی: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (الأحزاب: 33).

تبرج: بریتیه له پوښتن به لارو له نجه و خوبادان و خق درخستن. نه و نایه ته داوا له نافرته تان ده کات که و مال بکه نه شوینی کاری خویان و لاسایی نه زانان نه که نه وه.

نه و سنی نایه ته به شپوه په کی تاییه و پرسته و خق باسی نافرته و خق پازاندنه و بیان ده کات، چونکه خوی گوره ده زانی نافرته له فیتره ته وه ناره زووی نه و جوړه شتانی هیه، نه مهش کارنکی خق نه وسته و له توانای نافرته به دره. هره و هه قه ده غه بیان ده کات له وهی جوانی خویان به بیگانه نیشان بدهن هر چه نده که به ته من داچوین، چونکه پوکاری دره وهی له شیان سرچاوهی فیتنه و هؤکاری بزواندن و ه لچوونی ناره زووی جینسیه، بویه داویان لیده کات له و جوړه کارانه دور که ونه و به رنامه و یاساو مرجی تاییه تیان بق داده نیت.

ب- به لنگه کان له فرمووده کانی پیغه مبر

1- بق نافرته تان به کارهینانی خشل و زیو حه لاله بق خق پازاندنه وه. له به رای کوپی عازب عزب ده گپړنه وه¹، ده لی: پیغه مبری خودا خودا حه وت شتی له

1- البراء بن عازب الأوسى الأنصارى: په کتیک له ه وده له گوره کان، فرموده ی زدی گپړاونه وه، له کوهه کوچی دولی کردوه له سالی 72 ى کړجی.
لبن حجر، الإصابة، 278/1. وابن کثیر، اللبدلیة والنهاية، 328/98.

ټيمه (پياوان) قه دهغه کړدوه: ((ټنگوستيله زېږ، ټاوپشم وټيسته برهق...))¹
 ((نهى عن خاتم الذهب - أو قال حلقة الذهب، وعن الحرير والإستبرق، والسديج
 والمثيرة الحمراء والقسي وأنية الفضة...))

2- ټه بو موسای ټه شعهری ﷺ² ده لټی: پټغه مېرې خوا ﷺ³ ټه رمويه تی:
 ((ټزېو زيو بؤ ميټينى نوممى من حلاله و بؤ نيرينه كان حرامه))
 ((أحل الذهب والفضة لإثاث أمي وحرم على ذكورها))³

ټيمامی شه وکانی ده لټی: (له کومه لای موسلمانان وه رگيراهه که و ټه و شتانه
 به تاييه ت حلاله بؤ ټافره تان به کاره ټينانيان، له لايان پياوانه وه قه دهغه کړاوه).⁴

3- له ټه نه سى کوږی مالیکه وه ﷺ: (ديويه تی که و ټوم کلثومی کچی
 پټغه مېرې خوا کراسيکی ټاوپشمی پؤشيوه). ټين حه جهری عسقه لانی له
 شه رحی ټه و ټه رمودانه ده لټیت: له بېرکه می ټارام گرتنی ټافره ت له سر
 به کاره ټينانی ټه و شتانه ی که هوکاري پازاندنه ون، بؤيه خواي گه وره به به زه یی
 خوی ټنگی پټداون، به لام ده بی ټه و پازاندنه وه بؤ هاوسه رو مه حره مه کان بیت.⁵

4- له به کره ی کچی عوقبه ﷺ⁶ ده گټړنه وه که چووه ته لای عائشه ی دايکی
 موسلمانان وپرسياړی خه نه ی ليکړدوه، ټه رمويه تی: ((داريکی پيروزه، ټاوه که ی
 پاکه ...)) ((شجرة طيبة، وماؤها طهور، وسألتها عن الحفاف، فقالت: إن كان لك

1- البخاري، 77- کتاب اللباس، باب: خاتم الذهب، الرقم: 5863، 388/10.

2- عبد الله بن موسى بن سليم الأشعري: ټه بو موسا، پکيکه له هاوه له گه وره کان، ټه رموده ی
 ټدی گټړاوه نه وه، له خوښه ره به ريزه کانی فورثانه، ليږسرويه تی ټدی وه رگړنوه له خه لافه تی ټيمامی
 عومه، به شدلری ټدی ی فتوحاتی کړيوه، له شه ری صفين په کيک بو له ديو ټاوپيکه ران، پاشان له مال
 دانېشت، دهنگی ټد خړش بو له فورثان خوښدن، له سالی 44 ک کوچی موابی کړه. ابن حجر، الإصابة،
 211/4، وسیر اعلام النبلاء، 380/2.

3- الطبراني، المعجم الكبير، 152/11.

4- الشوكاني، نيل الأوطار، 86/2.

5- البخاري، 77- کتاب: باب: 30 التحرير للنساء الرقم: 5842، 365/10، 388/10.

6- بکرة بنت عقبة: هندیك ټه رموده ی له عائشه وه گټړاوه نه وه، زانا مه عالی کوږی زینادی للقطنی
 هندی ټه رموده ی له ی گټړاوه نه وه. کحالة، اعلام النساء، 118/1.

زوج فاستطعت أن تتزعي مقلتك فتصنعينها أحسن مما هما فافعلي¹.

5- په سنده ده ست له خه نه گرتن بۆ ئافره تان.

له عائشه وه چې ده گيږنه وه ده لیت: ((پټغه مبهري خواښ لای ناخوش بوو که ئافره ت به ده ست به خه نه یی نه یینی)) ((کان رسول الله ﷺ پکره أن یری المرأة لیس فی یدها أثر الحناء والخضاب))².

6- له عائشه وه چې ده گيږنه وه ده لیت: ((پټغه مبهري خواښ فرمویه تی نه و ئافره ت هم خوښ ناویت که چاوی به کل و ده ستی به خه نه کات)) ((إني لأبغض المرأة أن تكون سلقاء مرها³، لا يكون في عينها كحل، ولا في یدها خضاب))⁴.

7- له عائشه وه چې ده گيږنه وه ده لیت: (هه موو پازاندنه وه یه ک بۆتان خه لاله به مهربی مه به ستی خؤدیارخستن و لاروله نه جو دیارکه و تنی شویتنه خه رانه کانی تیا نه بی))⁵.

له و فرموو دانه د مگه یه نه هم نه نجامانه ی خواښه وه:

أ- به لکه ن له سهر خه زو و ئاره زوی خوږسکی ئافره ت بۆ هه موو هوکاریکي خو جوانکردن و پازاندنه وه، هر بویه جوړه کانی بۆ باسکردون و هوکه کانی بۆیان پوون کردوته وه.

ب- گرنگی دانسی ئایینی ئیسلام به ئافره ت و کاروباره تاییه تیه کانی و به دهنگ وه چوونی فیه رته و خه لیه تی تاوه کو له کاتی به کاره یانی هوکاره کانی پازاندنه وه نه که ویتنه ناو خه رام و گو مان.

1- الرازي، الجرح والتعديل، الرقم: 1534، 332/8.

2- سنن الكبرى، البيهقي، 311/7. والمناوي، الفيض القدير، شرح الجامع الصغير، 244/5.

3- سلقاء: ده ستی به خه نه کات، و المرها: چاوی به کل نه کات. ابن الأثير، أبو السعادات، 387/2.

4- سنن النسائي، بشرح الحافظ جلال الدين السيوطي وحاشية الإمام السندي، 142/8.

5- ابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 269/3.

ج- هاندانی ئافرهت بۆ به کارهێنانی خه نه و کل وهك هۆكارێكى خۆ پازاندنه وه، تاره كو به ديمه نيكی وا دياربكه ویت گونجاو بیت به سروشته ناسكه كه ی ئافرهت، شیوه كه ی له پیاوان جیا بیت.

د- هه رام و قه دهغه كردنی هه نديك كل و په لی پازاندنه وه بۆ پیاوان وهك ژێر ئاوېشم، چونكه وهك ئافرهت له فیتره ته وه ئه و ئاره زووه ی بۆ نه خولقيتراره، به لكو پتويسته به ديمه نيكی وا ديار بكه ون گونجاو بیت له گه ل ئاره زووه كانی كارو چوونه پيش و په و په پوه بوونه وه.

ج- به لگه كانی عه قلی وزانستی

1- ده رجوونی هێلكه له هێلكه دان به و شیوه جوان و پازاوه ی باسما ن كرد و پويشتنی به له نهجه و لارو ده وره درانی به ژماره يه كه له خانه ی پارێزه ر. دوا ی له دا يكبوونی ده كه ویت ته نامزی گه رمی دا يکی، له ژێر چاودێری و خزمه تی دا يك و باوك و خوشك و برا ی ده بیت تا گه یشتن به ژیا نی هاوسه ریه تی و كه وتنه ژێر پێزو پارێزگاری هاوسه رو كه س و كاری. ئایا چ ده لال و نازك هه یه له وه زیاتر. هه روهك له فیتره ت و خه ليقه ته وه ئه و ئاره زووانه ی بۆ دا بين كراوه، هه ر به هه مان شیوه له ژیا نی دونیا ش بۆی دا بين و ئاسا نكراوه، به لام ئۆرجا ر به هۆی هه واو ئاره زووی خه لکی نه زان و نه فسی شه ر خوا ز له و به رنامه یه جوان وله په پره وه دا پێژرا وه لاده دات و ده كه ویت ته داوی شه ی تانی ئاده می و جنۆكه و كه سایه تی خۆی و ون ده كات و لاسایی په گه زی تر ده كاته وه و نا هه مواری بۆ خۆی و خپزان ه كه ی ده هینێ.

2- كه می توش بوونی ئافرهت به هه ندی نه خو شسی له ته مه نی پێگه یشتن و ته مه نی زاو نی - به هۆی بوونی هۆرمونه كانی تا بیه ت به په گه زی مێینه - كه له وانه یه جوانیه كه ی بشیوینی، كاریگه ری ده رو نی بۆ دروست بكات وهك: كه وتنی قژی سه ر.¹

هه روه ها له کاتي هه چ کردن بق نافرتهان ته نها کور تکر دنه وهی قز دانراوه - نه وهک تاشین - نه وهش له بهر نه وهیه خوای به به زه یی ناگاداری ناره زووه فیتیه کانی نافرته که هه زی به جوانیه. زانایانی نیسلام ده لیتن: تاشینی قزی نافرته کاتی هه چ و کاته کانی تریش مه کروهه، چونکه وهک سووکایه تی پیکردن و پیکچونه به پیاوان.¹

3- هه روهک باسماں کرد که وا زږدیهی چالاکي کچوله بق ناوه وهیه، هه ر بویه نیشانه کانی خق ویستی و خق خورشه ویستی هه ر له ته مه نی مندالیه وه له سه ریان دیارده که وی. بهر هویه وه نه م کچوله یه هه ست به وه ده کات که وا پتویستی به خق جوانکردن هه یه تاره کو سه رنجی که سانی تر پابکیشی بق لای خقی به تاییه تی په گه زی تر، هه روه ها خوره رخستنی به وهی که وا خه لکانیک خورشیان ده ویت.²

4- ده توانین بیرسین کام نافرته هه یه کاتی خوازیږتی داوای بریکي باش له خشل و زپرو پو شاکي جوان نه کات؟ بق نه وهی خقی پی برازنیته وه کاتی بوکینی، له هه مان کاتدا خقی پی هه لکیشی له نیوان ده سته خوشک وهاوپیکانیدا.

5- زانا فه رید وه جدی³ له فره رهنه که ی دا ده لیت: هه مو خه لک ده زانن که وا نافرتهان هه ر له خه لیه ته وه هه زو ناره زوویه کی توندو خونه ویستیان هه یه بق هه مو شتیکی جوان و دره وشاوه، چونکه هه ست ده کات به وهی پتویستی به جوانیه و ناره زووی نه وهی هه یه که وا سه رنجی خه لکان به لای خقی کیش بکات. هه رشتیکیش بق خق پازاندنه وه به کار به پتزی کارگه ریه کی زږد له سه ریان دروست ده کات، زږد به زه حمت توانای به رهنه گاری نه و ناره زووهی ده بیت و ژیرترین پاکترین نافرته له و ناره زووه و له و یاسایه هه لئاویردی.⁴

1- شربیني، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، 502/1.

2- ریا پراهم، سیکولوجية المرأة، ص 45.

3- محمد فرید الوجدي: نوسره، پلانامه نووس، نه بیږنکی میسریه، له سالی 1878 له دایک بووه له سالی 1954 کوچی دوابی کردووه، له گرنگترین کتابه کانی فره رهنه کی سه ده ی بیسته مه. المنجد فی الاعلام، ص 611.

4- وجدي، محمد فرید، دائرة المعارف القرن العشرين، 596/8.

له قورثانی پیرۆز هیچ نایه تیک به راسته و خۆ وه یان ناراسته و خۆ ده رباره ی خۆ پازاندنه وه ی پیاوان نه هاتووه، ته نها به ك نایه ت هاتووه كه وا بانگیشه ی هه موو موسلمانان ده كات به خۆ پتیکهستن و خۆ جوانکردن و پازاندنه وه به پۆشاك و یونی خۆش كاتی چوونه مزگهوت و نابی پووته له دیار بكهون.¹ خوای گه وړه ده فهرمووی: ﴿يَبْنَیْ مَادَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ (الأعراف: 31).

برگه ی سینه م: مهرجه کانی خۆ پازاندنه وه بۆ ئافره تان

1- ئه و جوانکاری و خۆ پازاندنه وه ی بۆ ئافره تان پتیکه ی پێدراوه له چوار چینه یه کی دیاری کراوه. كه بریتیه له پۆشاکي ئاوریشم، خشل و زینو زیو، کل و خه نه، چاککردن و پتیکهستنی قژی سه ر، له گه ل به کاره یانی هه ندی کره سه ی تری جوانکاری كه ئافره تان له ناو ماله کانیان به کاری ده هینن.

ئه و شتانه ی كه له ده ره وه ن و دیارن وه ك نه نگوستیله و هه لقه، خه نه ی ده ست و کلی چاو كه ناتوانی بشارد ریتنه وه، دیار كه و تنیان بۆ بیتگانه هیچ گومان و گونا هیکي تیا نیه، به لام باز نه ی ده ست و خلخال ی پی و ملوانكه و پشتینه و گواره كه له و شویتانه ن ته ماشا کردنیان په وانیه و به عه وړه ت داده نرین، ئه و دیار كه و تنیان دروست نیه، چونكه خوای گه وړه به نایه تی قورثانی پیرۆز ته ماشا کردنی ئه و شویتانه ی هه رام کردوه ته نها بۆ ئه وانه نه بیت كه له و نایه ته ناویان هاتووه.² كه بریتین له: هاوسه ر، باوك، باوكی هاوسه ر، برا، کوپی برا و کوپی خوشك، كه نیزه و، خزمه تگار، ئه و پیاوانه ی له مالیان کار ده كهن و جیکه ی گومان نین، ئه و مندا لانه ی كه هیشتا ئاره زووی سه بر کردنی ئافره ت ناگهن.

﴿وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَتَّقُضْنَ مِنْ اَنْصُرِهِنَّ وَ يَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُدْبِرْنَ زَيْنَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ خُفْرِهِنَّ عَلٰی جُوهِرٍ وَلَا يَدْبِرْنَ زَيْنَتَهُنَّ اِلَّا لِعُكُلَتِهِنَّ اَوْ اَبْآبِهِنَّ اَوْ اَبْآءَ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ﴾

1- الطبري، جامع البيان، 210/5. وابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 186/2.

2- الشوكاني، نيل الأوطار، 117/6.

بُعُولَتِهِمْ أَوْ إِخْوَانِهِمْ أَوْ بَنَىٰ إِخْوَانِهِمْ أَوْ نِسَاءَهُمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُهُمْ أَوْ الشَّعْبِ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِي لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ
عَوْرَتِ الْفَسَلَةِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ
جَمِيعًا إِنَّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿النور: 31﴾

2- بقیان ہے یہ جوانی و پازا وہ بیان نیشانی ہاوسہ رو باوک وبرا و نہ و نہ و
پیوانہی لہ مالیان کاردہ کہن و جیگہی گومان نین، نہ و مندالانہی کہ ہیشتا
نارہ زووی سہیر کردنی نافرت ناگہن۔

3- نابی قاجیان بہ شیوہ یہ کی توند لہ زہوی بدن، تاوہ کو دہنگی خلخالیان
بیت و سہرنجی خہ لکان بق خوی پابکیشی۔ سہید قوتب پہ حمہتی خوی لی بی
دہ لیت: نہ و برگہ یہ نہ و ہمان بق پوون دہ کاتہ وہ کہ و خوی گہ و دہ خوی
خولقینہ رہ و ناگاداری قول و ووردی ہہ موو پیکہاتہ کانی دہرونی شادہ میزادہ، بہ
ہہ موو شتہ نہتینی و پہ نہانہ کانی شادہ میزاد پستپو شارہ زایہ، بقیہ نہ و جوردہ
پویشتنہی پہ سہند نہ کردوہ، چونکہ زور جار خہ یال و نہ ندیشہ کاریگہ ریان لہ سہر
ہہ ندی کہ س زور زیاترہ لہ شتی واقعی و بہ رجہ ستہ و ہک بزوتنہر بق ہہ لچوونی
نارہ زووی جینسی۔ ہہ ندی کہ س نارہ زووی جینسیان بہ بینینی پیلوی نافرت،
جل و بہرگی، دہنگی خشلہ کانی، بزنی دہ بزوی، زیاتر لہ وہی خودی نافرتہ کہ
خوی ببینی، یان لہ بہر دہستیان بیت۔ نہ و جوردہ کہ سانہ زون، دہروناسان و
پزیشکانی دہرونی زیاتر ناشنان بہم جوردہ کہ سانہ¹۔

4- قورٹان دیارکہ وتنی جوانی بق بیگانہ حہرام کردوہ، تہ نہا نہ و شوینانہی بہ
دیار دہ کہون، و ہک: دہست و دہم و چاو، یان نہ و شوینانہی کہ دور لہ خواست و
نیرادہی خودی نافرتہ کہ دیار دہ کہ ویت۔ گورتراوہ: (إلا ما ظهر منها) بریتہ لہ
دہست و دہم و چاو: کلی چاوو خہ نہ و حہلقہی دہست²۔

1 - سید قطب، فی ظلال القرآن، 2514/4۔

2 - طبری، جامع البیان، 158/10۔

نښن عباس عليه السلام ده لې: مه به ست له دهرکه وتنی جوانی و پازلوه یی: بریتیه له پوو، کلی چاو، ده ست، خه نه و حلقه ی ده ست، که نه وانه هه میښه به دیار ده که ون و نه وانه ی هاتوچوژیان ده که ن ده یان بینن.¹

عائشه رضی الله عنها ده فرمووی: نه سمای خوشکم رضی الله عنها هاته مالمان و به پړشاکینکی ته نک خوی داپړشیبوو، پیغه مبهری خوا رضی الله عنها به رپه رچی داوه و گووتی: نه ی نه سما گه ر نافرته گه یشته نه منی بی نوژی بیجگه له ده ست ودهم وچاوی نابیت هیچ شونیکه تری دیار بک ویت. ((یا أسماء ابن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن یرى منها إلا هذا وهذا)) وأشار إلى وجهه وكفيه.³ له نه بی هوره پره رضی الله عنها ده گپړنه وه، که پیغه مبهری خوا رضی الله عنها قه ده غی کړیوه له کاتی نوژدا پیاو دهم وچاوی داپړشی. هه بزیه زانایان به کومه له که له نه وه ن که و نافرته له کاتی نوژو نحرام به ستاندا دهم وچاوی به دهره وه بی. واته: گه ر له و دوکاته په سهند بی، نه و له کاته کانی تر دا گونجاو تر و په واتره. ((نهی عن السکب فی الصلاة، وأن یغطي الرجل فاه.)) (لذلك أجمعوا على أن علی المرأة أن تکتشف وجهها فی الصلاة والإحرام).⁴

5- حرام کړنی زړ له و کرداره جوانکاریانه ی ده کړیت له ناو کومه لگی نافرته تان. عائشه رضی الله عنها ده فرمووی: که و پیغه مبهری خوا رضی الله عنها نه فرته تی له و نافرته کړیوه که دهنکی به رز ده کاته وه، پوی خوی ده تاشی به مه به ستی جوانکاری،

1- مصدر نفسه، 158/10.

2- أسماء بنت أبي بكر الصديق: به خاوه نی دو پختن ناسراوه، 27 سال پیش کړج کړن له دایک بووه، شوی به زیمیری کوی عوام کړیوه، دایکی عه بدولایه، پاش شهید بیونی کړه کی به چهند پلوتیک کړجی نویی ده کات سالی 73 کړجی. ابن حجر، الإصابة، 7/8. و الذهبي سير أعلام النبلاء، 287/2.

3- سنن أبي داود کتاب: اللباس باب: فیما یتدی المرأة من زینتها حدیث: 4104، 62/4.

4- سنن أبي داود کتاب الصلاة باب: السدل فی الصلاة، حدیث: 643، 174/1. و المالکی، ابن العربي، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، کتاب الصلاة، 170/2.

جل و بهرگی خوی داده دیرئ، بروی دهره وهی پیستهی لاده دات بهمه بهستی نه وهی بریقه دار بیت. ((لعن الصالفة، والخالقة، الخارقة، والقاهرة¹)).²

هوی حرام کردنی نهو کرده وانه له وانه به بگهریتنه وه بؤ:

ا- له بهر نه وهی نهو کرده وانه په وشتی ئافره ته فاجره کان بووه، هر مه بهستی نه وانه.

ب- له وانه به نهو کرده وانه بؤ فیل کردنیک (التلّیس) بیت له پیاوان.

ج- له وانه به ببیته هوی گورانی خه لقی خوا، وه کورتانی دهست.

به لّام نهو دهرمانانهی کهوا له کهی دهم وچاو لاده بات، ده پازیتنه وه بؤ هاوسه ری، نه وه هیچی له سه ر ناکه ویت، هه روه ها دهره تانی مووی زیاده ی دهم و چاو، له وانه به فهرمووده ی (النامصة) مه بهستی ته نها خالی سه روه بیت.³

6- پیویسته هه مو وه ولی خوی بدات پازاوه یی خوی بشاریتنه وه، گهر دیار کهوت له بهر هه ندی کاری تابه یی پیویست، نه وه چی له سه ر ناکه ویت، وه ک: چوونه دهره وه بؤ کرینی هه ندی کهل و پهل، شایه تی دان.⁴ یان کارکردن بؤ دابین کردنی بژیوی خوی ومندالی گهر که سی نه بوو. به لّام زانایان یه ک دهنگن له سه ر نه وهی ئافره ت نابی بجیته دهره وه و دهم و چاوی دیار بی کاتی ئقد بوونی فاسقان.⁵

1- الصالفة: (مارل دهکات کاتی مرینی یه کیک). والخالقة: (تاشینی پوو بهمه بهستی جوانی). الخارقة: (دابیرینی جل و بهرگ کاتی مرینی یه کیک). والقاهرة: (نه وهی پوکاری پیستهی مه لده گری تاوه کو بریقه دار بیت).

ابن الأثیر، نهاية غريب الحديث والأثر، 427/1، 64/1.

2- البخاري: 23- كتاب الجنائز، باب: 37 ما ينهى عن الخلق عند المصيبة، الرقم: 211/1296.3

3- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 342.

4- الشوكاني، نيل الأوطار، 117/6.

5- الشوكاني، نيل الأوطار، 118/6.

ده بېنېن په یوه نډیه کې توند هیه له نټوان هیلکه ی شافره ت و سپېرم وژنای کورپه له له گال باری ژبانی شاده میزاد له دونیادا. هه روهك به لگه نه ویسته یهك هیلکه بڼ یهك سپېرمه، بڼیه هه ر ژنېك بڼ یهك پیاوه. بڼیه هه ر لادانېك له و به نامه په له هه ر دوو نمونو نه دا پشټیویه کې وا دروست دهكات و له كوټا بیدا کاره ساتی لږده كه وټه وه. هه روهك باسما ن كړد له 300 ملیون سپېرم ته نها په کیان بڼی هیه بچېته ناو هیلکه وه، گه ر ټو ژماره زځره وه یان هه نډیکیان له یهك كاتدا چوونه ناو هیلکه ټوا کاره سات دروست ده بېت بڼ دایكه كه و بڼ كورپه كانیش، چونكه مه حاله دایك بتوانی ژماره په کې زځر كورپه له له ناو مندا لاندنا هه لېگری و خوراكی پټویستیان بڼ دابین بكات. له و جځره بارودوخه دا بو ټه نجام دټه پېشه وه: په كه میان مردنی كورپه كانه یهك له دوا ی یهك، چونكه خواردنې ته واو و شوینی گه شه ی نیه، دوهم مردنی دایكه كه په چونكه خوراكی ته واوی بڼ نامېننه وه، توانای هه لگرتنی ټو باره قورسه ی نابېت، كاتی دایك مرد ټو وه به شپوه یه کې به لگه نه ویست كورپه كانیش ده مرن. گه ر كورپه كان هاتنه دونیاوه ټوا كېشه ی شیرداین كړدن و شوین وېژنویان دټه پېش. له ټه نجامی ټو وه کاره کاره ساتیكی گه وړه ی كومه لایه تی و ټابوری و خیزانداری لږده كه وټه وه، ده بېته هو كاریكی سه ره کې بڼ له ناو چوونی مرقایه تی. به لام خوا ی به زه بی هه موو كړده وه كانی به نامه پڅی بڼ كراوه بڼیه هه رگیزاو هه رگیز نا هیلېت ټو شته پووبدات، به لكو هه ركاتېك كو پېتین پووبدا ټوا دروست بوونی كورپه له هه ره س ده هټی و هه رگیز شتېك دروست نابېت به ناوی كورپه له، له جباتی ټو وه کیسه په کې بی گیان دروست ده بېت كه پرپه تی له کیسه ی ناوی قه باره جیاواز كه له زانستی پزیشکی ناسراوه به (الرحاء الحویصلیه- الحمل العنقودي - Hydatidiform mole) واته (سك پری درؤینه به کیسه ی ناوی- کیسه ی هټشووه تریسی). واته چؤن خوا ی گه وړه هه رگیز نا هیلېت كو پېتین پووبدات له ناو سکی دایك، چونكه کاره ساتی به دواوه یه، ناواش قه ده غه ی كړدووه له ژبانی دونیای شاده میزادان.

له ژبانی دنیای ئاده میزادیش هر به هه مان شیوه گهر هر ژنیک بۆ چه ند
بیاوێك بێت ئه و تێكه لاری خوین و مندال و شێوانی باری خێزاندارى و كومه لایه تی و
كێشه ی ئاره زووی مولكایه تی ئاگره ته كه و میرات دێته كایه وه. ئه نجامی ئه وه ش له
ناو چوونی مرقفایه تی به. لێره وه ئه وه مان بۆ دیار ده كه ویت ئه و به شه ی خوای
گه وره خۆی دایر پشتوه و توانای ئاده میزادی تیا نیه بۆ ده ستکاری كردن ئه و ته نها
یه ك هێلكه بۆ یه ك سپێرمه. زانایانی كیمیا ی ژبان- بایۆلوژی- له و چه ند ساله ی
دوایی هه ندی نه ئینیان دزێته وه ده رباره ی چۆنیه تی كرداری پیتیتنی هێلكه. بۆیان
به دیار كه وت له سه ر ئه و په رده یه ی، كه ده وره ی هێلكه ی داوه جووتێك له خالی
پیشوای پرتوتینی هیه پێی ده لێن ($2p2, 3p2$) كه پیشوای له سپێرم ده كه ن،
هر له وێره سپێرم ده توانی بچیته ژووره وه. له هه مان كات له سه ری سپێرم دوو
خالی پیشوای هیه به ناوی (الاکروزین- $sp56$ Acrocin)، كه به هۆیه وه هێلكه
پیشوای له سپێرم ده كات. به م شیوه یه ته نها یه ك سپێرم بۆی هیه بچیته
ژووره وه و كۆ پیتین هه رگیز پوونه دات.¹

هر كات پیتین پوویدا ئه و دیواری ده ره وه ی هێلكه چه ند جاره ی خۆی
ئه ستوور ده بی، له هه مان كاتدا هێلكه كێله و زێینه كی سه ری لا ده دات،
خاله كانی پیشوای كردنی سپێرم و پێكه وه نووسان (المناطق الالتصاقية-
Binding sites) هه لده گرێ، هه روه ها هه ندی ئینزیمی توینه ره وه ده پزێنی، زۆر
جاریش تریشفه یه کی كاره با ی دروست ده ییت، تاوه كو هیچ سپێرمه کی تر نه توانی
بچیته ژووره وه و كۆ پیتین پووبدات (اللقاح المتعدد - Poly spermy)، به مه ش
هه موو سپێرمه كانی تر به داخه وه له ده ورو به ری هێلكه وه ده مرن.²

دكتۆر موحه مه د عه لی البار ده لێت: پاش پیتین هێلكه هیچ په یوه ندیه کی به
سپێرمه كانی تره وه نیه، سۆزی نیه به رامبه ریان، چونكه ئیستا ئه و بۆته خاوه ن

1- حامد محمد، الآيات العجابه، ص 84.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology. P: 782,881,885

هاوسه‌ری خۆی. بۆیه هه‌رچه‌نده هه‌ول بده‌ن ناتوانن بچنه ژۆرده‌وه، به‌پێچه‌وانه‌وه گشتیان له ده‌روویه‌ری ده‌که‌ون و ده‌سرن، شه‌وش نمونه‌ی خه‌یزانیکی به‌وه‌فاو پاکه.¹

به‌لام له کۆمه‌لگه‌ی ئاده‌میزادا چونکه خۆای گه‌وره دوو پێگه‌ی بۆ داناو، یه‌کیان پێگه‌ی هیدایه‌ت و پابه‌ند بوونه به‌ به‌نامه‌ی خوا، شه‌وی تریان پێگه‌کانی ده‌ستکردی مۆف و هه‌واو ئاره‌زووه‌کانیه‌تی، جا نه‌گه‌ر پێگه‌ی دووه‌می گه‌رت شه‌وا ده‌توانی هه‌موو کارێکی نادروست بکات، به‌لام نه‌نجامه‌که‌ی دروست کردنی پشێوی و تیکرانی کۆمه‌لگه‌و له‌ناو بردنی مۆفایه‌تی یه‌. خالی دووه‌مه‌ که‌وا بانگه‌شته‌ی بۆ ده‌کریت له‌ لایه‌ن هه‌ندێ گروپ و، به‌پاڵه‌شتی زل هه‌یزه‌کانی جیهانی سه‌رکرده‌کانی ماسۆنیه‌تی بۆ شه‌وی بتوانن به‌ ئاسانی چه‌پۆکی ده‌سه‌لاته‌ پێسه‌که‌یان به‌سه‌ر جیهان به‌سه‌پێنن گه‌ر بۆیان بچێته‌ سه‌ر. ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ الروم: 41.

هه‌ندێ جار دوو هه‌تله‌که‌ له‌ هه‌تله‌که‌دان داده‌به‌زیت و هه‌ر هه‌تله‌که‌یه‌کیش له‌گه‌ڵ یه‌ک سه‌پێرمدا جووت ده‌بیت و دوو کۆرپه‌له‌ی جمکی به‌ته‌واوه‌تی به‌یه‌ک نه‌چوو دروست ده‌بیت Dizygotic Twins. زۆر جاریش هه‌تله‌که‌ی پێتێنراو ده‌بیته‌ دوو به‌ش یان زیاتر، شه‌وا مندالی جمکی به‌یه‌کچووی ته‌واو دروست ده‌بی. Monozygotic Twins

په‌رگه‌ی چواره‌م: پاراومی پیاو بۆ خه‌یزانی

په‌سه‌نده‌ که‌ پیاو خۆی جوان بکات بۆ ئافره‌ته‌که‌ی، هه‌روه‌ک ئه‌یبن عباس رحمه‌ه‌ ده‌فه‌رمووی: ((من خۆم جوان ده‌که‌م بۆ خه‌یزانه‌ هه‌روه‌ک شه‌و بۆ من خۆی جوان ده‌کات، نامه‌وێت من هه‌موو هه‌قی خۆم له‌وه‌ریگرم و هه‌قی شه‌ویش له‌سه‌ر من به‌مین)).² چونکه خۆای گه‌وره فه‌رموویه‌تی: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ﴾ البقرة: 238.

1 — البار، محمد علی، خلق الإنسان بین الطب والقرآن، ص 179.

2 — القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 123/3. وسيد سابق، فقه السنة، 220/2.

نیعمای قورئەبى¹ دەربارەى گووتە کەى شېئىن عباس رضى الله عنه دەلى: خۇ جۋان کردنى پیاوان لە بارتک بۆ بارتکى دەگوئى، هەندى خۇ پازاندنە وە شیاوہ بۆ گەنجان و هەندىكى تر بۆ پیرەکان، بەگوێرەى شوئین وجیگەش بە هەمان شێوہ دەگوئى. دەربارەى پۆشاکیش بە هەمان شێوہ، مەبەستیش بریتىە لە پۆك و پۆشتەبى ودلى ئافرەتە کەى پى خۆش بکات. هۆکارەکانى پازاندنە وەش بریتین لە: بۆن، سیمۆک، نینۆک کردن، قۇرپۆکخست، لابردنى پیسی، کە کۆمەلى زانایان پەسەندیانە.²

ئەنەسى کۆپى مالیک رضى الله عنه دەلى پێغەمبەرى خوا صلی الله علیه و آله دەفەرموئ: ((لە دنیا ئافرەت و بۆنى خۆشم لا خۆشە و یست کراوہ ، نوێژیش بیلەبەلى چاومە)).³

فەرموودە کە وا دەگەینە ئى کەوا پیاوان دەبى جۆرى عەترو بۆنەکانیان پەنگى نەبى بە لام بۆنى ئۆد بى وەك : میسک و عەنبەر و عود و عەتر، بە پێچەوانەى ئەوہى ئافرەتەنە کە دەبى بۆنى کەم بى و پەنگى ئۆد بى وەك: زیباد و عەبیر.⁴

1- الفرطبی: موحمود کۆپى ئەحمەدى مالکى ئەندەلوسى، لە پیاوچاکان بوو، مەسەبى قورئانە و کتابى ئۆدى داناو، لە میسر کۆچى بۆلى کردووە سالى 671 ى کۆچى. ابن عماد الحنبلى، شذرات الذهب فى أخبار من ذهب، 335/5.

2- السيد سابق، فقه السنة، 220/2-221.

3- سنن الکبرى للبيهقى الرقم: 13232، 7/78. والحاكم، المستدرک على الصحيحین. الرقم: 2676، 2/174. ومسند أبو یطی الموصلى، الرقم: 3481، 6/199.

4- الشوکانى، نیل الأوطار، 180/1.

به ندى دووم: پۇشاك و خۇدا پۇشىنى ئافرهت (حجاب المرأة)

الحجاب: (داپۇشىن، شاردنەو. وامرأة محجوبة: خۇى به شتىك داپۇشىووه).¹

برگه‌ی یه‌که‌م: داپۇشىن و فیت‌ره‌ت

1- هه‌روه‌ك باسماڭ كړد كه‌وا لىكچوڼه‌كى زځر هه‌یه له نىوان ژيان وپىكهاڼه‌ی هیلکه و ژيانى ئافره‌ت. ئه‌و دىواره‌ی دهره‌ی هیلکه ده‌پیارزى له هیزشه‌كان و هه‌په‌شه‌كانى دهره‌په‌ر له پىش پىتین و دواى پىتین، بریتیه له و پۇشاكى له‌به‌رى ده‌كات و خۇى پى پۇشته ده‌كات و دايك و باوك و كس و كاربه‌تى كه‌ هه‌رده‌م ئاماده‌ن بۇ خزمه‌ت كړدى و به‌رگرى لى كړدى كاتى بوونى بارى ناهه‌موار. كچ كاتى له مالى باوكيه‌تى ده‌توانى خوازپىنى بكریت، كه‌ ئه‌ویش بریتیه له خاله‌كانى پىشوازی له ژيانى هیلکه. دواى ئه‌وه‌ی ئه‌و سپىرمه‌ی خواى گه‌وره ديارى كړدوه بۇ پىتینى هیلکه، ئه‌وه‌ش وه كه‌ ئه‌وه‌یه كه‌ كچ خوازپىنى دىت ویه‌كك ده‌پیتیه قسمه‌ت وپه‌شى ئه‌و هه‌ر به‌ وىستى خوايه. هه‌ر كات پىتین پوويده ئه‌وا دىواره‌ی دهره‌وه‌ی هیلکه چه‌ند جاره‌ی خۇى ئه‌ستور ده‌بى و خاله‌كانى پىشوازی وپىكه‌وه نووسان گشتيان هه‌لده‌گيرىن تاوه‌كو هېچ سپىرمه‌كى تر نه‌ توانى بچیته ژووره‌وه و كړ پىتین پوويده‌ت، به‌مه‌ش هه‌موو سپىرمه‌كانى تر به‌ داخه‌وه له دهره‌په‌رى هیلکه‌وه ده‌مرن. ئه‌و دیمه‌نه‌ش وه كه‌ ئه‌وه‌یه كاتى كچ هاوسه‌رى بۇ ديارى كړا ئه‌وه بۇ كه‌سى تر نیه بچیته خوازپىنى، يان په‌يوه‌ندى جینسى له‌گه‌ل بیه‌ستى، چونكه‌ خاوه‌ن هاوسه‌رو مالى خۇيه‌تى بۇ كه‌سى تر نیه ده‌ست بخاته كاروبارى ناو مالىان، مه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ی له ړنگه‌ی راستى ئىسلام و مرقا‌په‌تى لایان دابى.

2- جوړى پىستى ئافره‌ت هه‌روه‌ك له به‌رگى یه‌كه‌م باسماڭ كړد كه‌وا ته‌نك و ناسكتر و هه‌ستیار تره‌ له پىستى پیاو، گه‌ر دانه‌پۇشرى ده‌پته هۇكارىكى بزواندى ئاره‌زووى جینسى كاتى ته‌ماشا كړدى، كه‌ لىخشان. هه‌روه‌ها به‌رگه‌ی كارىگه‌ره‌كانى دهره‌وه‌ی كه‌متره گه‌ر به‌رده‌وام به‌ده‌ره‌وه بیت.

ٹافرهتی موسلمان به پڙشاکتیکی تایبته ناسراوه که دهپاریزئی له کاریگرهکانی دهرهوه، له هردوو پووی واتایی وماددی. لههمان کات ٹافرهتی موسلمان وهلامی بانگوازی خوای گه وره ی داوهتهوه، وهک نارهزوییهکی فیتری ونه رکتیکی خوایی.

خق داپڙشین جوانیهکی تایبته ده به خشی به ٹافرهت ههروهک چقن کلاوه ی زترین هؤکاری جوانی پازاوهیسی هیلکه بوو، بههمان شتیوه پښتیی جوانترین هؤکاری جوانیه، جوانتره له پازاندنوه به خشل و هؤکارهکانی تری خق پازاندنوه.

پاریزگاری ٹافرهت له حه یاو شهرم و پاکی خقی پاریزگاریه له عزیزترین مولکی ٹافرهت، نهوش هه ربق به رژه وهندی خزیتهی له هردوو دونیادا. پاکردن به دوی نارهزوه جینسیهکان له به رژه وهندی ٹافرهت نیه چونکه هه رکه سیځ بکه ویتنه ناو نهو نارهزوهانه نهوا هه موو مولکی له دست دعات، ناتوانی له ناو نهو چوارچیوه بیتنه دهرهوه. نهو نارهزوه بهک سروشتی تایبتهی هه یه نهوش نهوه به که کوتایی نایهت، به ردهوام پال به خاوه نه که ی دهنیت بق زیاتر چوپنه ناو نهو کاره، دویی بق کاره نامؤکان و شازهکان. هه ربویه نیسلام ههندی مهرج وپابهندی بق نهو نارهزوهانه داناوه تاوهکو له چوارچیوهی مؤفایهتی دهرنه چی بگانه تهنه نارهزوییهکی ناژهلی. خق داپڙشین به کتیکه لهو هؤکاره گرنگانه ی وهک به ربیه سستیکی پله به که مه به رامبه ر بهو نارهزوهانه هه م بق خودی ٹافرهت که، هه م بق نهوانه ی نیازی خرابیان هه یه، له به ر نهو هؤیه شه ثابینی نیسلام گرنگی تایبتهی به خق داپڙشین داوه و مهرجی تایبتهی بق داناوه و ژماره یهکی نقدر له نایهت و فهرموده ی دهریاره یوه هاتوه.

﴿بَيِّنَاتٍ مِّنَ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ الأعراف: 26. شهید سید قوتب دهریاره ی نهو نایهت دهلی: هاوریکیهکی نقدر پته وهیه له نیوان تهقوای خوداو پښاکی داپڙشهری عوردهت و هؤکاری جوانی، هه ربویکیان داپڙشهرن، به که میان عوردهتی دل داده پښی وده پازینیتنهوه، نهوی تریان عوردهتی لهش داده پښی

وده پراز ټټنه وه. نه و دوانهش هاپړيكن. داپوشيني عه وړه شتيكي ژينگه يي وكاتي نيه، بهلكو فرمانيكي خوايي په وخرپسكه له ناو ناخي ټاده ميزادا، خواي گه وړه له زهوي كهره سه ي ته واري بړ پوښاك وځو داپوشين دابڼ كړدوه بړ ټاده ميزاد، تواناشي پي داون بړ به كار هيناني. ﴿يَا كَا يُوزِي سَوَةَ تَكُم﴾¹.

پوښته يي ميژويه كي زږد كوني هه يه، ثانيي نيسلاميش په كم شهر يعه ت نيه كه ځو داپوشيني واجب كړدې له سهر ټافره ت. بهلكو له نه ته وه كاني زږد كون نه و ده ستوړه باو بووه، وهك: له شهر يعه تي زه رده شت ويه هودي و مه سيجي، به لام لاي عه رب له پيش نيسلامدا نه بووه.

هه روهك له په يمانی كوندا (العهد القديم - التوراة) دا هاتووه: (خوا ده لي گه ر كچاني سه هيون به لووت به رزي به پړوه چوون، مليان دريژ كړدو، چاو بازبان كړد، به هه نكاوي كورت وځو بادن، پتيان له زهوي به توندي كوتا تاوه كو ده نكي خلخاله كانيان بيت، نه وا گه وړه ي سه هيون ټاگاداريانه، خواش به پروتيان داده نې. بويه له جياتي بړني خوش بډگن، كه چه ټيان ده كات له جياتي قږ لولي، پشټينه ي له ناو چوون له جياتي كه مه ربه ند، سوتان وكه وي له جياتي جواني)².

له په يمانی نويدا هاتووه (العهد الجديد - الإنجيل): (ټافره تان ځويان پراز ټټنه وه به پوښاكي هه ياو شهرم، وهرع وته قوا، نه وهك به زړپو دپو گه وهرو پوښاكي گران به ها. هر نه وهه له ټافره تي باوه پردارو خاوه نې چاكه خوازي ده وه شټنه وه، فيري كه م دواندن بيت له گه ل هه ر سهر نواندنيك)³.

1- سيد قطب، في ظلال القرآن، 1278/3.

2- العهد القديم، الكتاب المقدس - كتب الشريعة الخمسة، سفر بنوء اشعيا، الإصحاح الثالث، ص 400.

3- العهد الجديد، الكتاب المقدس، رسالة بولس الرسول الأولى إلى تيموثاوس، ص 339.

بوونی خودپوشین له ناوهمه نډۍ نه توهی پېش ئیسلام له بهر یه کټک له وړتیانه
 بویه:

1- وهك فهرمانتيكي ثابتي.

2- وهك فلسفه يه كي بهر و په هېانی بوون، لای هندی له مسیحیان
ده منځی.

3- له بهر نه مانی هیمنی و ئاسایشی وولات، نه مانی خوږه وشت له ناو کومه لکه .
 بهمهش خوږ دایوشن ده بښته بېر دوزنکی کومه لایه تی نه وه ک نایینی.

4- له نه نعامی غبرهت وحه سوودی بیاو مووه به رامبه ر به ئافرهت.

ثابتي پاكي ئىسلام بيهك چاو تەماشاي ھەردو پەگەز دەكات، ھېچ پاير بەرزەك بۆ يەكيان نيه لەسەر ئووی تر مەگەر بەرزى لە تەقواو خوا پەرستى نەبێ. ھۆكمەكانى ئىسلام دايناو بە تەواوى گونجاو لە گەل باری جەستە و دەرونى ھەرىكەت، ھەندى كار كردنى لە لاين پياو ە ھەرامە چونكە بۆ فەساد سەردەكەشێ، بە ھەمان شێو كارى تر ھەيە گەر ئالھرەت بېكات ھەرامە چونكە ئوويش بۆ فەساد سەردەكەشێ. ھەردو كيان تەواوكارى يەكترن، بە كارى تايبەتى ھەردو كيان پەوپەو ەي ژيان بەرەو پێشەو ە دەوات. ئو ئايە تانەي قورئانى پيرۆز كە لە زمانى بە خۆ دا بۆش كردو ە:

• ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَقْضُصْنَ مِنْ أَوْسُرِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُوهِهِنَّ وَلَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ أُخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنَاتِ مَلَائِكَةٍ أَيْمَنَهُنَّ أَوْ لِسَبَبٍ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الذِّي لَمْ يَضْطَرُّوا عَلَى عَوَازِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا إِنَّهُ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ النور: 31

• ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلِيبِهِنَّ ۚ ذَٰلِكَ أَذْنُ أَنْ يَمُرَّقْنَ فَلَا يُؤْذِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (الأحزاب: 59).

• ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ (الأحزاب: 53).

ثانی نیسلام جوړه پښاکيکی تاییه تی فیرز نه کړدوه بڼ خڼ داپښین بڼ نافرته تان، به لکو هندی مارجی تاییه تی داناوه پټیسته ه بیت له ه مو نه و پښاکانه ی که بڼ داپښین به کاردیت، نه وه ش به گویره ی گوړانی نه ته وه وولاته کان ده گوړی. ثانی نیسلام ه مو عورف وعاده تیکی نه زانی پټش نیسلامی وه لا نه ناوه گهر پیچ ه وانه ی شرعی خوا نه بیت. دهرباره ی پښاک، به ه مان شیوه ه مو جوړه پښاکيکی قه ده غه نه کړدوه به لام گوړانکاری پټیست و مارجی تاییه تی بڼ داناوه.

زانایانی نیسلام له پوانگه ی ثایه ت و فرموده کانه وه هندی مارجیان بڼ خڼ داپښین داناوه.

برگه ی دووم : مهرجه کانی پښاکي خڼ داپښین (شروط العجاب)

شیخ محمد علی الصابونی نه و مارجانه ی باس کړدوه:¹

1- نه و پښاکه ه مو له شی داپښیښی، له نافرته تیش ه مو له شی عوره ته ته نها ده ست وده م وچا و نه بیت، ه روه ک لای حه نه فیه کان و مالکبه کان و شین جهریری طه بری.²

به لکه شیان نه و نو فرموده یه: عائشه رضی الله عنها ده فرموو: نه سمای خوشکم رضی الله عنها اته مالمان و به پښاکيکی ته نک خڼی داپښیښو، پیغه مبری

1- الصابونی، محمد علی، روائع البیان فی تفسیر آیات الأحکام، 384/2 وما بعدها.

2- الطبري، جامع البیان فی تفسیر القرآن، 94/18.

خوارق^۱ بہ پرہرچی داوہ ووتی: نہی نہ سما گہر ٹافرت گہیشٹہ تہمہنی بی نوٹزی
بیجگہ لہ دست ودم و چاری نابیت ہیج شوینہ کی تری دیار بگہ ویت۔

لہ نہ بی ہورہیرہ^۲ دہ گترتہ وہ، کہ پیٹھ مہری خوارق^۳ قہدہ غہی کردوہ
لہ کاتی نوٹزدا پیاد دہم و چاری داپوشی۔

بہ لام شافعی و حنبلیہ کان دہلین: ناوہ پڑکی فرمودہ کہ نہ وہ دہ گہ نہی
کہوا پیویستہ ہموو پازاویہ یک بشارد رتہ وہ بہ رامبر بہ بیگانہ تہ نہا نہ وہ نہ بی
کہوا بہ بی ویست بہ دیار دہ کہ ویت وہ ک ہاتنی بایہ کی توند کہ دہ بیٹہ ہوی
دیارکہ وتنی قاچ و شوینی تر۔^۱ بہ لگہ شیان گوونہی عائیشہ یہ کہ دہ لیت: خوا رہم
بہ ٹافرتہ تانی کترچ کہ رہ کان بکات کاتی ہاتفہ خوارہ وہی نہ و ٹایہ تہ (وَلْيَضْرِبْنَ
بِخُمْرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ) چاروگہی خویان لہت کردوہ خویان پی داپوشٹ ((یرحم اللہ
نساء المهاجرات الأول، لما أنزل الله: شققن مروطهن * فاخترن بها))۔^۲

ہندی لہ زانایانی تر دہلین لہ و کات وسہر دہمہی کہوا فہ ساد وہ د پہوشتی
بلاوہ دہ بی ٹافرت دہم و چاویشی داپوشی۔

2- نہ و پڑسا کہ نابی پازاویہ بیت و سہرنجی خہلکی پابکیشتی، وہ ک بوونی
پہنگی زقدو بریقہ داری، چونکہ مہرچی خق داپوشین لادانی سہرنج و تپروانینہ
نہ وہ ک پیچہ وانہ۔

3- پیویستہ نہ ستور بیت نہ وہ ک تہ نک، ہموو لہشی داپوشی، پیستہ لہ
زیرہ وہی دیار نہ بیت۔ گہر پہنگی پیستہ دیار بوو مانای نہ وہیہ ہوکاری فیتنہ یہ
نہ وہ ک لادانی فیتنہ۔

نہ بی ہورہیرہ^۳ دہ گترتہ وہ: دہ لی پیٹھ مہری خوارق^۴ فرمودہ تی: ((درو
کرملہ دقرہ خین، وہ ک نہ وانم نہ دیوہ۔ کرملہ ک قامچیان بہ دہستہ وہیہ وہ ک کلکی

1 — الصابونی، روائع البیان فی تفسیر آیات الأحکام ، 155/1.

2 — البخاری 68- تفسیر سورة النور باب: 251 حدیث: 4480. وسنن أبی داود کتاب
اللباس باب: لباس النساء حدیث: 4102 ، 61/4. المرط: قوماشکی خوریہ شان وسنگ سک
دادہ پوشی ریژ دہ بیتہ وہ بڑ سہر ناوچہی عہدہ ت۔

چېل وایه وله خه لکی دده دن. نه وی دیکه نه و نافرته نه که پښاکیان له بهر دایه به لام هر پووته دیارن. نه وانه ی به لارو له حجه ده پښ به پښه، قژی سریان وایه ستاوه وک قوچکې سهر پشستی ووشتر وایه، نه وانه ناچنه به هه شت، بونی به هه شت ناکه، هر چه نده بونی به هه شت چه نده ها ساله پښ ده پوات)) ((صفغان من اهل النار لم أرهما. قوم معهم سياط كأذناب البقر يضربون بها الناس. ونساء كاسيات عاريات. مميلات مائلات، رؤوسهن كأسنمة البخت* المائلة، لا يدخلن الجنة، ولا يجدن ريحها. وإن ريحها ليوجد من مسيرة كذا وكذا)).¹

نبین عومره عليه السلام ده لی: گویم له پیغه مېری خوا عليه السلام بوو ده یفرموو: ((له کوتایي نه ممتی من نافرته په یدا دېن که واک پښاکیان له بهر دایه به لام پووت دیارن، قژی سریان وک پشستی ووشتره، نه وانه به نه فرته بګن، چونکه نه فره تیان لیګراوه)) ((سیکون آخر امتي نساء کاسیات عاریات رؤوسهن کأسنمة البخت، العنوهن فأنهن ملمونات)).²

4- فراوان بیت نه وک ته سک: واته ناییت ته سک بیت وېه له شه و نووسایي هر وک بلتی ولسی له شی نافرته ته که بګات به تاییه تی ګر ته نک بوو. نمونوی نه و ګرډه ویه په نگ ګرښتیانه که زلر ته سک و ته ننګن.

5 - پیویسته بونداری بوخراوی نه بی: واته بونی نه پوات بق لای خه ک، چونکه نه بو موسای نه شعری عليه السلام ده لی: پیغه مېری خوا عليه السلام ده یفرموو یه تی: ((هر نافرته تیک خوی بونداری بګات وېه سر خه لګاندا سووړایه و به به به سستی نه ووی هه ست به و بونه بګن نه واک وک نه ویه زینای ګرډی)) ((أما امرأة استعطرت فمريت على قوم ليجدوا من ريحها؛ فهي زانية)).³

نه بو موسای نه شعری عليه السلام ده لی: پیغه مېری خوا عليه السلام ده یفرموو یه تی: ((هر

1- مسلم 37 — کتاب اللباس باب: 34 حديث: 125 — 2185/2128,4. * أسنمة البخت: نه به زینایي سهر پشستی ووشتره. الفیروز آبادی، قاموس المحيط، 1452.

2- الطبرانی: المعجم: 1127، ص 465.

3- سنن أبی داود، کتاب الترجل باب: تطيب المرأة للخروج الرقم: 79/4173,4.

ئافرىدە تېڭ بوخىرى بەكارمېتىنا با نەيەتە نوئىتى شىتوان (العشاء) ((ايما امراة أصابت بخورا؛ فلا تشهد معنا العشاء الآخرة)).¹

ئەگەر بۇندارى ئافرىدە لە مالاھىنى خۇدا ھەرام بېت كەواتە بۇ بازارو كۆچەو كۆلەنەكان دەبى چۇن بېت؟

پېغەمبەرى خۇاﷺ بۇ ئىمەي پەون كىرۈتەو ھەرام كەكانى بۇن بۇ ھەردو پەگەز تاو ھەرام كۆمۈشى گومان ھەرام نەبىن. لە عىمرانى كۆپى ھەمىن دەگىرەنەو دەلى: پېغەمبەرى خۇاﷺ ھەرموئەتى: ((بۇنى پىاوان ئەو بۇنەيە كە بۇنى ھەبى ۋەنگى نەبى، بۇنى ئافرىدە تېش پەنگى ھەبى ۋە بۇنى نەبى)) ((ألا وطيب الرجال ريح لا لون له، ألا وطيب المرأة لون لا ريح له)).²

6- ئابىت لە پۇشاكى پىاوبكات: لە پەوى پەنگ ۋە شىو ھەردى دوورەن.

ئىبن عباس ر.ھ: دەلى: پېغەمبەرى خۇاﷺ ھەرموئەتى: ((ئەفرەتى خۇا لەو پىاوەى شىو ھەردى خۇى ۋەك شىو ھەردى ئافرىدە دەگىرە، لەو ئافرىدەتى شىو ھەردى خۇى ۋەك شىو ھەردى پىاوان دەگىرە)) ((لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال، والمتشبهين من الرجال بالنساء)).³

چۈنكە مەبەستى پۇشتەى داپۇشىن ۋە نەناسىنەو ھە، گەر خۇى بۇ شىو ھەردى پىاوب گىرە ئەو ھەردە دەناسىرەتەو، كەواتە پۇشتەيەكە ئامانجى خۇى نەپىكاو ھەردە تال بووتەو؟

7- ئابىت بە پۇشاكى بى باو ھەپان بېت، ۋەك: جۈولەكەكان، دىانەكان، ھىندۇسەكان، چۈنكە مۇسلمانان كەسايەتى تايىبەتى خۇيان ھەبەو ئابى لاساى بى باو ھەپان بىكەنەو لە ھېچ شىنكەدا، ھەروەك لە قورئاندا ھاتو ھە: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى

1- سنن ابى داود، كىتاب: للترجل باب: تطيب المرأة للخروج الرقم: 4175/79.

2- سنن ابى داود كىتاب: للباس باب: كراهية الرقم: 4048، 48/4.

3- البخاري 80- لباس باب: 24 حديث: 2194/5496، 5. سنن ابى داود كىتاب: للباس

باب: لباس النساء حديث: 4097، (60/4)، مەرو ھە: عارضة الأحوذى، صحيح الترمذى 41 - كىتاب الألب باب: 34 حديث: 234/2789، 10.

شَرِيعَةً مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبَعَهَا وَلَا تَنْتَجِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿الْجاثية: 18﴾. به لکو پټويسته پټچېوانه ی ته وان بکه ی له هه ندی پوکارو په وشتدا. نه یی هوریدۀ ده گټرته وه: ده لی پټغه مبري خواږۀ هه رمویی تی: ((جووله که و گاوده کان پيشی خویان بویه ناکه ن ټیوه پټچېوانه ی ته وان بکه ن)) ((إن اليهود والنصارى لا يصفون فخالفوهم)).¹

نیین عومره وه ده لی: گویم له پټغه مبري خواږۀ بووده یفه رموو: ((پټچېوانه ی ته وان بکه ن که هاوبه ش بق خوا په یدا ده که ن، پيشتان درټز بکه ن و سمیتان کورت بکه نه وه)) ((خالفوا المشركين، وفروا اللحى، أحفوا الشوارب)).² له نیین عومره وه ده لی: ((هه ریه کټک له شټوه به نه ته وه یه کی بی باوه پ بچیت نه وه له وان)).³

8- نابیت پوښاکي خو به زل زانین بیت، یان زیاده پوی تیابی. نه وه ش ده وه سټیته سه رداب ونه ریتی نه و کومه لگه یه. له وان یه نه وه ی بق هه ندی ولات زیاده پوی بیت بق نه وه ی تر شټنکی ساده بیت. هه روه ک خوی گه وره ده هه رمویی بخون وبخونه وه به لام زیاده پوی مه که ن چونکه خوا نه وان ی خو ش ناویت که زیاده پوی ده که ن.

خوای گه وره هه رمویی تی: ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ الأعراف: 31

نابی پوښاکي گران به ها بیت وله خو بای بوون وفینو خو هه لکټشانی تیابی، چونکه خوی گه وره ده هه رمویی: ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ آلِجَالٍ طُولًا﴾ الإسراء: 37.

1- البخاري 80 لباس باب: 62 الحديث: 2210/5559، 5. ومسلم 37- كتاب اللباس والزينة باب: 25 الحديث: 80 - 2165/2103، 4.

2- البخاري 80 - لباس باب: 62 الحديث: 2206/5، 5553.

3- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: ليس الشهرة الرقم: 44/4031، 4.

نہیں عومر رضی اللہ عنہ دہلی: گویم لہ پیغہمبہری خوا رضی اللہ عنہ بیو دہیفہرمو: ((ہر
کے سیک پڑشاک ناوداریہ تی پڑشی نہ وہ پڑشی دوائی خوائ گہ و رہ بہ ہمان شیوہ
پڑشاک دایدہ پڑشی و ناگری تیا بہ ردہ دات)) ((من لبس ثوب شہرة البسہ اللہ یوم
القیامۃ ثوباً مثلاً))^۱ نہ بو عہ وانہش رضی اللہ عنہ نہ وہی زیاد ووتوہ، ((ثم تلہب فیہ النار))۔

نہ و مہرجانہی باسماں کردن دہربارہی پڑشاک و خق داپوشینی نافرت مانای
نہ وہ نیہ متمانہی بہ غیرت و لہیاتوی نیہ نافرتی موسلمان نیہ، یان دور
خستنہ وہی بیت لہ زانی سہردہم و بی ناگا بیت لہ ہموو پووداویک، بہ لکو خوائ
گہ و رہ ہموو بہ رزی و سہریہ رزی و کرامت و عزہ تیکی بق نہ وان دہویٹ و جیای
بکاتوہ لہ کرمہ لی خراپہ کاران و تانہ و تہشہنی فاجرو فاسقان، نہ وانہی ہردہم
بہ دوائ نہ و ہن سووکی بہ باوہ داران بکہن۔ لہ کہ داریان بکہن، بہ گووتارو کردار۔
ہر بڑیہ خوائ گہ و رہ بوی دانون کوا نڈریہی کات لہ مال بن، مہگر بق کاری نڈر
پتویست نہ بیت، تاوہ کو وک گہ و ہریکی درو شاوہ بن لہ مال و کاتی چونہ
دہرہ وہی، بہ ہوی نہ و پڑشتی و حیا و شہریہ کی خوی پی پازاندوتوہ^۲۔

بہ شداری نافرتی موسلمان لہ پووداوہ کانی سہردہمی پیغہمبہرو جینشینیہ
راشدینہ کان و سہدہ کانی دوائی باشرین شاہیدن لہ سہر نہ وہی نافرت بہ ہوی خق
داپوشینیہ وہ دور نہ بوہ لہ پووداوہ کان، بہ لکو لہ گہ لی زیاوہ و بہ شداریشی تیا
کردوہ، نہ و کارہی بوی دانراوہ بہ جوانترین شیوہ نہ جامی داوہ، نمونہ شمان بق
نہ و پاستیانہ نڈر، ہریہ کیان لہ شوینی خوی باسیان دہکین۔

ہر وک لہ نڈر شوین باسماں کردوہ کوا نہ و دو پہ گزہ چونکہ جیاوازن،
لہ ہمان کات تہ واکاری یہ کترین لہ ہردو باری جہستی و دہرونی، بویہ
ہردہم نارہ زوی دیداری یہ کترین و بہ و شہوقن کہ بگن بہ یہ ک۔ بویہ شانی
نیسلام لہ پوانگی نایہ تہ کان و فہرموودہ کانہ و گرنگی نڈری بہم بابہ تہ وہ داوہ
دہستوری پتہ و بہرنامہی تیرو تہ سالی بق داریزتوہ تاوہ کو لہ چوارچیتوہ یہ کی

۱۔ سنن ابی دود کتاب اللباس باب: لبس الشہرة الرقم: 44/4029، 4۔

۲۔ ابن تیمیہ، حجاب المرأة، ص 5 وما بعدها۔

مام ناوه ندى بیت نه به لای کپ کردن و دامرکاندنه وى ته ولو بپوات، که پیچه وانه ی نه و غریزه و ناره زووه په که خوی گه وړه له خه لیکه ته و له ناده میزادی داناه، نه به دیوه که ی تردا بپوات که سهر به سستی ته و او وهر بگریست و به دوی ه و او ناره زووه کانی بکه ویت به بی گویدانه هیچ ده ستورو یاسایه کی خودایی و داب و نه ریته کی کومه لایه تی، گوی نه دان به نه نجامه ناله بارو دژوارو تر سناکه کانی، که له نه نجامی نه و کاره ده که ویت و ه. خوی گه وړه ناره زووه کی شه هوانی له هه رد و لادا خولقاندوه و هک تاقیکردنه و هک بؤ ناده میزادان تاوه کو به کردار بیسه لمینن کامه یان پابه ندى فرمانی خوی و کامه یان سهر پیچی ده کات، له سهر و ه ی نه و لیسته هاتوه ناره زووی نافرهت، مندال، زپو زیو خشل، نازه ل و دانه و ټله. ﴿رُزِقَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْأَنْصَبِ وَالْأَحْلَى الْمُسَوَّمِ وَالْأَنْفَمِ وَالْحَرْتُ﴾ آل عمران: 14.

نه وى له هه مووان له پېشترو تر سناکتره بریتیه له خوشویستنی نافرهت. له نوسامه ی کړې زهید ﷺ ده گپړنه وه، که پیغه مبه ری خوا ﷺ فرمویه تی: ((له دوی خوم گه وړه ترین و به زیانترین فیتنه بق پیاوان، که بویان به جی ماوه بریتیه له نافره تان)). ((ما ترکت بعدی فتنة هي أضر على الرجال من النساء)).¹

نه و یاسایانه ی که خوی گه وړه نار دوی ته ی بق مرقایه تی تاوه کو بتوانن به جوانترین شپوه مامه له بگن له گه ل نه و ناره زووه بریتین له: هاندان بق زوو ژن هیتان، چه ند ژنی، چاو داگرتن بق نترینه و میتینه، پوشته یی، تیکه لاونه بپوون، زوی تر له یاساکانی په یوه ندى نیوان ژن ومیرد، یاساکانی خیزانداری، یاساکان و مه رجه کانی کار کردن وچوونه دهره و ه ی نافرهت.

خوی گه وړه ده فرموی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَحْضُوا مِنْ أَنْصَبِهِمْ وَحَفْظُوا

1- البخاري: 70 - النكاح باب: 18 الحديث: 5، 1959/4808.
مسلم: 48 - الرقاق باب: 21 الحديث: 97 - 2740، 2653/5.

فُرُوجَهُمْ ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَّهُمْ لَئِنْ أَلَّهَ خَيْرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿النور: 30﴾. هـ روه ها ده هـ رموئ:
﴿قُلِ الْمُؤْمِنِينَ يَفْعَلُوا مِنْ أَجْرِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ ﴿النور: 31﴾.

نافره تی موسلمان له چوارده سده ی پابورو نو و فرمانانہ ی خوی به هـ مو
قه ناعت و باوه پښکوه و هر گرتووه و له ژيانی پښانه ش به جوانترین شیوه جیبه جی
کردووه به هـ مو سهریه سستیه ک. هـ روه ها وک کیشه یه ک سهری نه کردووه،
به خه یال و بیر ی دانه هاتووه بلی پیاوان خو داپوشینیان به سر نافره تاندا
سه پاندووه. خوی گه ورده ده هـ رموئ: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ
وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا
مُبِينًا﴾ ﴿الأحزاب: 36﴾.

نیسلام هرگیز نه یو یستووه له نافره تان نو و هست و ناره زووه مینه یان
سه باره ت به خو جوان کردن و پازاندنه و و ناره زووه تابه تیه کانی ترکیپ
بکاته وه، یان دایم رکینیته وه به زور له خو کردن، به لکو به پیچه وانه وه هـ مو
سهریه سستیه کی پیداو له و باره وه له مالی خوی، له ناو ده سته خوشکه کانی، ناو
کوتمه لی نافره تان. له هه مان کات نیسلام به چاوکی نه فره ته وه ده پوانیته نو
نافره ته ی که سایه تی خوی وون ده کات، له ناره زووه مینه کانی لاده دات و شیوه ی
خوی ده کاته پیاو لاسایان ده کاته وه. هـ روه ک له و فرموده ی ثین عباس
پویه تی کردووه: ((لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَّبِعِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَّبِعَاتِ مِنَ النِّسَاءِ
بِالرِّجَالِ))^۱.

له و چه ند ساله ی دوا یی زانایانی ده رونا سسی خالیک ی گرنکیان دوزیه وه
ده رباره ی لاسای کردنه وه ی نافره تان بق پیاوان و نه خجانه ترسناکه کانی، ده لئین:
نه گهر نافره تان مامه له ی که کانیان و کور کور کانیان بکه له پو شاک، شیوه،

جوری په روره کړدن، ونالیتن، نه وانه هڅکارن بڼه هندۍ نه نجامی دهرونی ترسناک له ژبانی دواپوژیدا. بهلۍ شو ده بیته کچیکۍ -کوپانه- المسترجلة- هرگیز واز ناهینۍ له ههمو پوهشتی میننه به لام سیفته تی دژوری وتوندی پیاوان ودره گرۍ، نه و نهو کچه دینته به رچاو وک کچیکۍ جوانکبله (غانیة) له نیوان نارونه کانی میننه ی خو جوان کړدن وپراژندنه، نارونه کانی کوپان که توندی دژوریه، وانه نهو کچه وک جزلانه نه ولاوله ولا ده کات. نه و دوو نارونه دژ به به که له ناو دهرونی نهو بچکوله به نه شنه ده کات و ناو وکو ده گانه ناستیک تووشی نه خووشی دهرونی ده کات و له دوا پوژ به ناراسته ی پوچوون بڼه کاری سووک وناپوړ به ری ده بات.¹

برگه ی سینه م: دروست کړدنۍ گومان به رامبه ر به خو دا پوښین

دواۍ دهرکه وتنی لاوازی موسلمانان، داگیر که ران ونیمپریالیزی جیهانی به پالېشتی تکره رانی ده ستیان خسته ناو کاروباری کومه لگۍ نیسلا می به شیوازی جوارو جوار، به مه به ستی ټیکدان وشیواندن و بلاو کړدنه وه ی فساد وگومان دروست کړدن. په کیک له و بابه تانه ی که ه لیان بژارد بریتی بوو له خوداپوښینی ثافره ت. سهره تا ده ستیان کړد به دروست کړدنۍ گومان دهریاره ی شهرعیه تی پوښته یی، بانگیشیه یان بڼه وه کړد که وا نه و ده ستوره فهرمانی نیسلا م نیه به لکو عهره ب نه و داب ونه رپته یان له بیزه تنیه کان وپوښه نه غریقیه کان وهرگرتووه پاش فته حی شام ومیسر.²

قاسم نه مین ده لۍ³: نه و پوښته یی په ی که پیاو به ژور سه پاندی به سهر خیزانی،

1- زکریا ابراهیم، سیکولوجية المرأة، ص. 49.

2 - هېني هارولد، حياة المرأة الكردية، ص. 409.

3 - قاسم امین: له سالی 1863 له میسر له دایک بووه، به په چله ک کورده، خویندنۍ قانونی له فهره نسا نه ولو کړدووه له سالی 1885 گه پوه نه ووه میسر، په کیکه له دامه زیننه و سهر کړده کانی نازادی ثافره تان. وه زیفه ی قازی ومسته شاری قانونی بووه له دایکای قاهره، دوو کتیبی هیه که نیایدا دواۍ سهر به ستی، نازادی ثافره تان، لوندانی پوښاکۍ نیسلا می ده کات، کتابه کانیش (نازادی ثافره ت، ثافره تی نوۍ)، له گ ل سعد زه غلول هولی دروست

تاوہ کو پەرہی سەند بۆ کچەکانی وداک و خوشکی و گشت ئافرەتان.¹
 ھەرەھا دەلی: (پۆشتەیی ناوێشانانی ئەو مولکە کۆنەییە، کلتوریکە لە
 کلتورەکانی ئەو پەرەوشتە دێندەییە کە مۆقاییەتی تیاپیدا دەژیا چەند سەدە پەک
 پیش ئەوێ بگاتە پزگەیی راست و ھیدایەتی ئەوێ کە بزانی ئافرەت مولک نیە،
 ھەر لەبەر ئەوێ ناوی ئافرەتە.²

لە کۆتاییدا زۆر بەپاشکای بانگەوازی ئەوێ کرد کەوا پۆشتەیی دەبی نەمینی و
 بدپینتی، ھەرەک گەورەکانی لە پۆژئاوا داوایان لیکردبوو کە بانگەوازی بۆ بکات،
 گووتی (یەكەم ھەنگاوی پێویستمانە بۆ چوونە پیش و بەدەست ھێنانی سەرەستی
 ئافرەت بریتییە لە دراندنی جلی خۆداپۆشین و لەناو بردنی ئاساوارەکانی).³

پاش ئەو دەستیان کرد بە بلۆکردنەوێ پرۆپاگەندەیی نۆی بەوێ کەوا بە
 ھۆی پۆشتەیی ئافرەت ناتوانی ئازادی و سەرەستی خۆی تەواو و ھەریگرت،
 خۆپێدانی تەواو بکات، بژۆی ژیانی خۆی دا بین بکات، ھاوسەرەکان ناتوان
 بەتەواوی تام و چێژ لە ژیانی ھاوسەریتی و ھەریگرت، ھەرەک قاسم ئەمین دەلی:
 گەر پۆشتەیی ھێچ کەم و کورتییەکی نەبی ئەو پێچەوانەیی سەرەستی مۆقە،
 ئافرەت ناتوانی ئەو مافانەیی کەوا شەریعت و یاساکانی دەستکرد بۆی داناو
 بەدەستیان بەینی، ھەرەک یەکیکی ناتەواو ھەلسوکەوتی لەگەڵ دەکرت. ناتوانی
 ھێچ کاریک بکات ھەرچەندە شەریعت ھەموو مافیکی داوێتی کە ژیانی خۆی
 بەپەرە ببات بە یەكسانی ھەرەک پیاو، پۆشتەیی بەندی کردووە ھەرچەندە یاسا
 یەكسانی کردووە لە سەرەستیدا لەگەڵ پیاو. ھەر پۆشتەیی ھێچ کەم و کورتییەکی
 تری نەبی تەنھا ئەوانەیی باسما کرد، ئەو بەسە بۆ ئەوێ پەقمان لێی ھەلسی و

کرینی زانکوی تیکەلای دا. سالی 1908 مەرۆھ. الأعلام، للزركلي، 185/5. وموسوعة وكالة أنباء الشرق الأوسط، أعلام مصر في القرن العشرين، ص 85.

1- قاسم أمين، المرأة الجديدة، ص 37.

2- قاسم أمين، المرأة الجديدة، ص 37.

3- قاسم أمين، المرأة الجديدة، ص 38.

همه مو نه فسيکي سهره ریزو دلسوز بڼه نازادی وه مستدار به خوشيه کان و ناره زړوه کاني ژيان لني دور که وخته وه . دوو ياره ي ده که موه که و له هم مو که م و کورنیه کان گوره تر نه وه په که به ربه سته له پټگي ته واکړنې خویندن).¹

گه ر به ووردی سهری ووتنه کاني بکه ين ده بينين که واکړنې مافي شافره و سهره ستنې شافره ده کات له شهریعتی نیسلا می، به لام خوی مه به ستنې سهره کی پوخوانی بڼه ماکاني شهریعت و نه هیشتی داب و نه ریتی نیسلا میه .

به و شتویه هیرش کرایه سر پایگه کاني نیسلا م له لایه ن کوفری جیهانی سهره تا به هوی دوو پووه کاني به ناو موسلمان وه ک قاسم نه مین ، سعد زه غلول، لوتفیه سید، هدی شه عراوی، علی ته نتاوی و کمال مستفا نه تاتورک و پرزا شای نیران و نوری تر. نه وانه به هوی بی ناگایی موسلمانان و خه ریک بوونیان به شتی لاهو کی وگورینی نا راسته یان به ره و نه ته وه گه ریتی، له سهروی هم موویانه وه بوونی به رنامه یه کی داریژداری دريژ خایه ن و له سهرخو دزی نه و بڼه مایانه ی نیسلا م، له کوتاییدا توانیيان سر بکه ون، تا رادده یه کی زږ له گشت ولاتانی نیسلا می به واکړنې سهر کرده به کړی گیراوه کاني ولاتانی عه ربه یی و به ناو کومه ل و پټکخلوه نازادی خوازه کاني عه ربه یی. نه وه بوو توانیان بڼه یه که م جار کچوله کاني قوتابخانه سهره تاییه کان له پوشته یی دامالڼ، دواي نه وانه ش دواناوه ندی وزانکوکان و کومه لگه به ته وای.

نامانجی سهره کی نه وانه له دزایه تی کردنی پوشته یی ته واکړنې خویندن نه بوو، چونکه هیچ کاتې، له هیچ کومه لیک، جوری پوښاک نه پوخته به ربه سته له پټگي خویندن و فیزیوون. نه بیستراوه له میژوی دوو دريژي مرقایه تی که واکړنې پوښاک پوښاک، یان کاریگه ری ه بی له سر پټشکه ویني زانسنی و شارسنانه تی کومه لگه کان له گه ل بوونی ژماره یه کی زږ له کومه لگه و داب و نه ریتی پوښاکي جیاواز، به لکو نامانجی سهره کیان نه وه په شافره تانی موسلمان له پوښاکي په سه نی دور بخه نه وه و ټیکه لوی دروست بکه ن تاوه کو کوپان و کچانغان بیر له

هیڅ شتیکي زانستی پوښنېری نکه نه وه. تنها به دواک و تنی ثاره زووه جنسیه کان و پابواردنی بی سوود نه بی. به لگ شمان نه وه، نه وه چنده ها ساله ولاتانی به ناو نیسلا می که و تنه شوین پیتی بی باوه پان و پوښته یان فرېدا، تیکه لاویان په سندن کرد له گشت ناسته کانی خویندن، ثایا له پوی زانست وزانیاریه وه چیان بومان زیاد کرد؟ ده بینین له دواوهی هموو ولاتانن، ژیر ده سته وه ژاری، قه زاری بانکه ده وله تیه کان، سر مشوری وزه لیلی، بلا بوونه وهی نه خوشی، د پان دنی دونیواو دواپویش سر باری هم مووان.

ده رباری نه و سرکه و تنانه کی که بی باوه پان به ده ستیان هینا له ناو کومه لگی نیسلا می به هاوکاری خو فرقه کان، په کتک له سر کرده کانیان (پاوژکاری وه زارته ده ره وهی به ریتانی به ناوی ه. ثار جیت له کتبه که ی به ناوی - ثاراستی نیسلام به ره و کوئ د پروات) ثامازه به و سرکه و تنانه ده کات و ده لیت: نه و چالاکیه زانستی و پوښنېریانه ی، که پیاده مان کردوه له ناو کومه لگی موسلمانان له پنگه ی قوتا بخانه کانی سرده م و پوژنامه و گو فاره کان وای پی کردون تا رادده ی کی نقد بی باوه پان، به بی نه وهی خوشیان هستی پیکن.

هه روه ها ده لیت: (پاش ماوه ی کی کورت جیهان به ره و بی باوه پی ته واو د پروات له هموو بواره کانی ژیان گه ر کاره کانمان به م شیوه یه ب پروات، مه گه ر هندی هؤکار بیته پیشه وه که حیسابمان بق نه کردی).¹

له نه نجامی نه و شه پوله بی باوه پی و به دپه و شتی که له نه و پیا ده سستی پیکرد له هموو ناسته کانی کومه لگ به زانستی و ثابینه وه، وای کرد به دپه و شتی له شوینه کانی به ناو خوا په رستی زیاتر بیت له شوینه کانی تر، له لایه ن سر کرده و پیاوانی پامیاری زیاتر بی له خه لکانی ثاسایی، له ناوه نده کانی پوښنېری و زانکوکان زیاتر له شوینه کانی تر. ماموستا نه نیس مه نسور ده لیت، بق نمونه: جورج کلیمنسق که ناسرابو به پلنگی سیاسه تی فېرهنسی 1841-1929، که توانی به سر دوژمنانی دهره وه، نیاره کانی ناوه و دا زال بیت، توانای نه وهی

هه بوو به چەند زمانیک قسە بکات، توانای وەلامدانەوێ چەند پرسباری هەبوو لە پەک کاتداو لە بواری جیاچایدا، لەگەڵ ئەوەشدا پەيوەندی جینسی لەگەڵ 800 ئافرهتدا هەبوو، لەو ئافرهتانه نزیکەی 40 مندالی نا شەری هەبوو، بەلام کاتی که خیزانه‌کە، که کچیکى ئەمەریکی بوو شەویک درەنگ هاتەو لە پابواردن- پێوێ دیار بوو خیانه‌تی لەشی فرۆشی کردبێ- هەر به‌و شەوه به جلی خەوتن لەمال دەرێکرده دەرەووەو بێ ئەوێ بهیلی جل و به‌رگی خۆی بیات.¹

ئەو بەری خیزانداری و کۆمەلایەتی ئەورپا بوو پیش سەدەو نیویک ئایا دەبێ ئیستا چۆن بیت؟ لەگەڵ ئەوەشدا بەکرێ گیراوەکان و خۆفروش و ئابن فروشه‌کانی و ولاتانی بەناو ئیسلامی هەر بەدوایان که وتوون و پیشه‌پرکیش ده‌کەن بۆ تۆکه‌رایه‌تی. بەم کردەوێان وادەزانن دەگەتە سەرکه‌وتنی سەربازی و پیشه‌که‌وتنی زانستی و تەکنۆلۆجی سەردەم، بەلام ئەو هەمان نەبیینی به‌تایبه‌تی لەناو چینی ئافره‌تان دواى فرێدانی پۆشته‌یی ئایا گەیشته‌نە ئاستیکى زانستی، ئایا بوون به‌ زاناو داهێنەر و مامۆستای قوتابیانى کوپو کچ له‌ گشت بواره‌کانى ژيان هه‌روه‌کو ئافره‌تانى پێشوو، نمونه‌ی شوهدەى ده‌ینورێ، شازنی شام خوشکی سەلاحەددین، ره‌بیعه‌ خاتوون خیزانی موزه‌فه‌رەدین کوکبه‌ری، فاتمه‌ی کچی مولانا شیخ خالیدی نه‌قشه‌به‌ندی وجویره‌ی کچی حافزی عیراقی، زۆری تر. ئایا بۆچی پۆژیک به‌ر ناکه‌نەو له‌وێ بگه‌ڕینه‌وه‌ سەر به‌رنامه‌ی خوا، به‌رنامه‌ی مۆفایه‌تی، به‌رنامه‌ی باووباپیرانیان، که‌ به‌هۆی ئەو به‌رنامه‌و ده‌ست پێوه‌ گرتنی ببوونه‌ پێشه‌نگی هه‌موو جیهان له‌گشت بواره‌کانى ژيان. مزگه‌وته‌کانى ئەو کات بنکه‌ی پۆشنه‌بیری و سه‌رچاوه‌ی به‌خشینی پۆناکی و زانست و زانیاری بوون بۆ گشت جیهان.

باسی دووم

حوکمه کانی په یووست به چاوداگرتن، مانهومی نافرته له مانهوه و
تیکه لاوی وحدياو شهرم

به نندی یه کمه : چاوداگرتن

برگه ی یه کمه : مانای عه ورت

برگه ی دووم : سنووری عه ورتی پیاو

برگه ی سینه م : سنووری عه ورتی نافرته

برگه ی چوارم : ته ماشاگردنی نافرته گه نج

برگه ی پنجه م : ته ماشاگردنی نافرته بیگانه نه لایه ن پیاوموه

برگه ی شه شم : هویه کانی پینځستنی چاوداگرتنی پیاوان پینځ نافرته تان

برگه ی هوه تم : ته ماشاگردنی نافرته بؤ پیاوی بیگانه

به نندی دووم : مانهومی نافرته له مانهومو تیکه لاوی

برگه ی یه کمه : مانای مانهوه

برگه ی دووم : مانهوه له مال و فیترت

برگه ی سینه م : تیکه لاوی

به نندی سینه م : حدیو شهرم

برگه ی یه کمه : مانای حدیا

برگه ی دووم : حدیای نافرته

برگه ی سینه م : حدیای پیاو

برگه ی چوارم : کاریگری ژینگه نه سهر حدیو شهرم

باسی دووم : حوکه کانی په یوست به چاو داگرتن، مانه ووی نافرته له مال، تیکه لوی، حه یاو شهرم

خوای گوره ئینسانی خولقاندوه و کردوییه تی به جی نشین له سهر زه وی، نه ودهش نایه ته دی مه گره نه و جوره له سهر زه وی به رده وامی هه بی. بق نه و به رده وامی ومانه ودهش ناره زوی جینسی داناه وانه کو نه و کاره بیتهدی، مرفیش به رامبه نه و ناره زوه سی هه لویستیان هه یه.

1- یان جله وی بق شوق بکات، به ناره زوی خوی مه لی بی سنوور بکات له زولکاو بی د پوهشتی، هه روه ده بیبین له مه زه بی به ره لایی (المذاهب الإباحية).

2- یان به رهنکاری نه و ناره زوه بیتهدوه به زور دایم رکیتی، هه روه له مه زه بی بگره کان و له په به نایه تی (الرهانیة) ده بیبین، نه ودهش زنده به چالی ناره زوی جینسیه، له کار که وتنی مه به سته کانی تی، پیچه وانه ی نه و حکمه ت و په ندانه به که خوای گوره له ناده میزادی خولقاندوه.

3- یان سنووی بق دیاری بکات له به ر پوژنایی به رنامه یه کی داپیژاو، هه روه چاره سهرتی ناوه ندی، له نیوان دامرکانده وی به خورتی و جله و بق شورکردنی بی سنووی ناره زوه کان، خالهش هه روه له ئیسلامدا هاتوه پیاده ی ده کات. لیره وده باسی نه و ده که ین چوڼ ئیسلام نه و ناره زوه جینسیه پتکه ده خات.

به ندی یه که م: چاو داگرتن (غض البصر).

له بهر بوونی په یوه ندیه کی به تین له نیوان ته ماشا کردن و عه ورت (شوینه قه ده غه کراوه کان)، پتیشه کی پتویسته مانای عه ورت و سنوور و تخووی عه ورت دیاری بکه ین له کاتی نوپژر کاته کانی تر له هه رده و په گه ز، ته ماشا کردنی عه ورتی بیتگانه، چونکه په که م هه نگاهی نزیك بوونه وده و تیکه لوی وکه وتنه ناو تاوانی زینا و کاره به دپه وشتیه کانی تره.

برگه‌ی یه‌که‌م: ماشای عه‌ورته (العورة)

(هر شتیک که شهرم بکړیت ته ماشا بکړیت، یان گهر دیار کهوت شهرم بکړیت ته ماشا بکړیت. له پياوان له نښوان ناوک وچوکه، له نافرته‌تان هه موو به‌ده‌نی ده‌گړیته‌وه ته‌نھا دست و دهم و چاری نه‌بی).¹

برگه‌ی دووم: سنووری عه‌ورته‌ی پياو (خذ العورة من الرجل)

هه‌موو کوپی شوعه‌یب ^{الله} ده‌گړیته‌وه، له باوکم بیست که‌وا پیغه‌مبه‌ری خوا ^{الله} فهرموویه‌تی: ((نه‌گه‌ر یه‌کیکتان ژنی بۆ خزمه‌تکار یان کرکړته‌که‌ی هینا، نه‌وا نابیت ته‌ماشای خوار ناوک و سه‌روو چوکی زیاتر بکات)) ((إذا زوج أحدكم خادمة عبده أو أجیره فلا ينظر إلى ما دون السرة وفوق الركبة)).²

عه‌ورته‌ی پياو: له نښوان ناوک وچوکه، نه‌وه گړوته‌ی ټیمام مالک، نه‌حمه‌د، شافعی یه، نه‌بو حه‌تیغه ده‌لی: چوک له عه‌ورته.³ له‌لای زاهیری‌ه‌کان: ته‌نھا نه‌ندامانی زاونی عه‌ورته.⁴

عه‌ورته‌ی پياو له ده‌روه‌ی نویژیش هه‌ر له نښوان ناوک وچوکه، ده‌توانی ته‌ماشای هه‌موو به‌ده‌نی بکړیت بیجگه له‌وه‌ی باس کرا بۆ پياو، بۆ نافرته‌تانه‌ی مه‌حره‌می خوی.⁵

حه‌نبه‌لیه‌کان ده‌لین: حوکمی پياو له‌گه‌ل نافرته‌تانی مه‌حره‌می، وه‌ک حوکمی پياو بۆ پياوه، ژن بۆ ژنه.⁶

1- لسان العرب، ابن منظور، 470/9.

2- سنن أبي داود کتاب: اللباس باب: غرض البصر، 114/2. عمرو بن شعيب العفدي العبيدي: له تیردی به‌نی عبدالله‌یسه. ابن حجر، الإصابة، الرقم: 5874، 42/4.

3- ابن قدامة، المغني، 578/1. والنووي، المجموع، 173/3. والدريزي، الشرح الكبير، 498/1. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 189/1.

4- ابن حزم الظاهري، المحلى، 210/3.

5- الجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 193/1.

6- ابن قدامة، المغني، 655/4.

برگی سینه م: سنووری عورتهی نافرهت (حد العورة من المرأة)

زانایان جیوازن له دیاری کردنی عورتهی نافرهت له کاتی نوێژدا. مالکی،
 نهوزای¹، شافعی، زاهیری، وای بۆ دهچن که وا هه موو به دهنی تهنا دهست و ده م و
 چاو نه بی. هه نه فیه کان: هه موو به دهنی عورته ته نهنا دهست و ده م و چاو، پیتی
 نه بی، چونکه قاج نه ویش وه ک دهست هه موو کات دیار ده که ویت.² به لگی
 نه وانهی که ده لێن پتیه کان عورته ته، نه و فرموده یه ی دایکی سه له مه یه که
 ده لی: پرسیارم له پیغه مبه ری خوا³ کرد نایا نافرهت ده توانی به کراس
 و سه ریۆشه وه نوێژ بکات به بی چارۆکه، فرمووی: به لی: ((نه که ر کراسه که شوپ
 بوو سه ریۆ یه کانی داپۆشت)). أتصلي المرأة في درع وخمار ليس عليها إزار؟
 قال: ((إذا كان الدرع سابغاً يغطي ظهور قدميها)).³

نه و به لگانه ی هاتوون له سه ر دیار که وتنی دهست و ده م و چاو: نه و دوو
 فرموده یه که پیتشر باسما ن کرد: ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا
 يصلح أن يرى منها إلا هذا وهذا)) ((أن النبي ﷺ نهی عن المتكبر في الصلاة، وأن
 يغطي الرجل فاه.⁴

وا په سه نده بۆ نافرهت که نوێژ بکات به کراس و سه ریۆش و چارۆکه، خۆی

1- الأوزاعي: عه عبدالرهمان كوبي عمرو، له تيرهی نهوزای یه، ئیمامی وولاتی شام بووه، له شاری
 به عله به گی لوبنانی له دایک بووه، کتابی السنن فی الفقه داناه، له سالی 157 ی کۆچی له به بیوت کۆچی
 بولبی کردووه. الزرکلی، الأعلام، 320/3.

2- ابن قدامة، المغنی، 60/1. والنووي، المجموع، 173/3. والسرديري، الشرح الكبير
 1، 214/1. والمرغنياني، الهداية وفتح القدير، 180/1. والظاهر، المحلی، 210/1. وابن العابدین،
 رد المحتار 405/1.

3- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: في كم تصلي المرأة، رقم الحديث: 640، 173/1.

4- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: السدل في الصلاة، حديث: 643، 174/1. وعارضة
 الأحوذی كتاب الصلاة، 170/2.

پټيانه وه داده پوښت. (ويستحب للمرأة أن تصلي في درع¹ وخمار² وجلباب³ تلحف به⁴).

سنوړی عورده‌تی ئافره‌تی ئازاد له کاته‌کاني جيا له نوږه‌کان زياتره له‌وه‌ی له کاتي نوږ، نه‌ویش بریتیه له نټوان ناوک وچوک، له‌و کاته‌ی به‌ته‌نها بوو، يان له‌گه‌ل محرمه‌کاني بوو، يان له‌ناو کومه‌لی ئافره‌تان بوو.⁵

برگه‌ی چوارم: ته‌ماشاگردنی ئافره‌تی گه‌نج (النظر إلى المرأة الشابة)

چه‌ند راپه‌ك هه‌يه ده‌رباره‌ی حوكمی ته‌ماشاگردنی ئافره‌تی گه‌نج:

1- پای حه‌نه‌فيه‌کان: هاتوره له کتابی (الدر المختار): (قه‌ده‌غیه بق ئافره‌تی گه‌نج دم وچاوی ده‌ربخات له ناو پیاوان، نه‌ك له‌بر نه‌وه‌یه عورده‌ته، به‌لكو له‌بر ترسی فیتنه‌یه. ټیپن عابدين له کتابی (رد المحتار على الدر المختار) ده‌لی: ترسی فیتنه مانای ترسی کاری خراپه‌یه، چونکه له‌وانیه ته‌ماشاگردنه‌كه به ئاره‌زووی شه‌هوه‌ بیت.⁶

2- پای مالکيه‌کان: (نه‌وه‌ی زانیوومه‌كه‌وا کاتي فیتنه ده‌بی ده‌ست و دم و چاویشی داپوښی).⁷

1- الدرع: وه‌د کراس وپه‌رېښه‌کان داده‌پوښی. لسان العرب، 331/4. ولین الاثیر، النهاية في غريب الحديث والأثر، 114/2.

2- الخمار: سه‌رپوش، سه‌ر و مل واده‌پوښی. لسان العرب، 212/4.

3- الجلباب: کراس، پوښاکیکه‌گه‌وره‌تره له سه‌رپوش، سه‌و سنگ داده‌پوښی، له‌سه‌و درع له‌بر ده‌کړت. لسان العرب، 317/2. ولین الاثیر، النهاية، 183/1.

4- ابن قدامة، المغني، 432/1. و الفتوحی، ابن النجار، منتهی الارادات، 61/1.

5- الجزيري، عبد الرحمن، الفقه على المذاهب الأربعة، 192/1.

6- ابن العابدین، حاشیه رد المحتار على الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 406/1.

7- الخطاب، الرعني، مواهب الجليل في شرح مختصر للخليل، 499/1.

3- له ته فسیرې قورتبې دا هاتووه: (نه‌گه‌ر ئافره‌ته‌که جوان بوو، ترسا له‌وه‌ی بېواننه دست و دهم وچاوی، ده‌بې دایان پوښت).¹

برگه‌ی پینجهم: ته‌ماشاکردنې ئافره‌تی بیگانه له‌لایه‌ن پیاووه

پاش ته‌وه‌ی خوکی دست و دهم وچاومان پوښ کرده‌وه، لی‌ره‌وه نه‌مانه‌وئ بزاین پای زانایان د‌ریاره‌ی ته‌ماشاکردنې به‌ده‌نی ئافره‌ت چیه.

1- پای شاهیه‌گان: هر‌امه‌ پیاوی پینگه‌یشتو ته‌ماشای به‌ده‌نی ئافره‌ت، پیریکې ئازاد بکات، بیجگه له دست و دهم وچاوی. له‌کاتې بوونی فیتنه ته‌نانه‌ت نابیت دست و دهم وچاوی به د‌ره‌وه بیت، له‌به‌ر نه‌وه نیه که‌وا نه‌و دوو شوینه ع‌وره‌تن به‌لکو له‌به‌ر فیتنه‌و جولاندنې شه‌ه‌وه‌یه.²

2- پای ح‌نه‌فیه‌گان: دروست نیه ته‌ماشاکردنې به‌ده‌نی ئافره‌تی بیگانه، بیجگه له دست و دهم وچاو وقاچ، به‌مه‌رجې نه‌و ته‌ماشاکردنه‌ش شه‌ه‌وه‌ی له‌گه‌ل نه‌بې.³

3- پای ح‌نه‌بیه‌گان: له کتابی (المقنی) ښین قودامه‌دا هاتووه: پای نیمام نه‌حمه‌د وایه که‌وا هم‌وو به‌ده‌نی ئافره‌ت ع‌وره‌ت‌و ته‌ماشاکردنې دروست نیه. قازی ده‌لی: هر‌امه ته‌ماشاکردنې ته‌نها دست و دهم وچاو نه‌بې، نه‌و ته‌ماشاکردنه‌ش ده‌بې به‌بې شه‌ه‌وه بې وکاتې فیتنه نه‌بې.⁴

4- پای مالکیه‌گان: ته‌ماشای دهم وچاوی ئافره‌تی بیگانه هر‌ام نیه، نه‌گه‌ر پتو‌یستیش نه‌بوو نه‌و ته‌ماشاکردنه نه‌وا مه‌کروهه. نه‌گه‌ر ترسی شه‌ه‌وه‌ی مه‌بوو نابې ته‌ماشای بکات. واته ته‌ماشاکردنه‌که په‌یوه‌سته به‌وه‌ی که شه‌ه‌وه‌ی له‌گه‌ل

1 - القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 429/12.

2- الرملي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 1004هـ، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، 184/6.

3- الكاساني، علاء الدين، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، القاهرة، 121/5.

4- ابن قدامة، المغني، 558/6.

نه بی¹:

5- پای شیخی ئیسلام ئیبن تهیمیه: ته ماشا کردن به بی هویه کی شرعی دروست نیه، ته ماشا کردنیس ده بی به بی شه هوه بی تاوه کو پیشگری فه ساد بکریت، چونکه ته ماشا کردن سه ر ده بات بق مه جزوی شرعی².

6- نه وهی لای ئیمه په سه نده: دور که و تنه وه له ته ماشا کردنی ئافره تی بیگانه مه گه ر بق پیوستیه ک بیت، کاتی فیتنه ش نه بیت، نه وه پاکتره بق هه ربوکیان، دور که و تنه وه له بزواندنی شه هوه و نه نجامه کانی تری که به دواوه ن.

خوای گه وره چاو داگرتنی بق پیاوان به پیش خستوه، هه روه که فرمویه تی: ﴿قُلِ الْمُؤْمِنُیْنَ یَعْضُوا مِنْ اَبْصَرِهِمْ وَیَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ﴾ النور: 30.

هه سته کانی مرقه وه که ده رگایه ک وان، که له پنگه یانه وه پو دواوه کانی ده وره به ر ده چیته ناو له ش و می شکمان. هه ربویه سیفه و که سایه تی هه ر که سیک تا پادده یه کی زقر بنده به ده وره به ر، چونکه نه و نامانه ی که می شک له ده وره به ر وه ریان ده گرت کاریه ری زقریان هه یه له سه ر دروست بوون وگه شه ی می شک، گرنگرتنی نه و هه ستانه ش بریتیه له بینن.

چاو خو شی و له زه ت زقر وه رده گری به بیننی ئافره تی جوان، هه روه که چون گوی به دهنکی خو ش له زه ت وه رده گری. ته ماشا کردن به چاوی شه هوه یه که مین و گه وره ترین و، ترسناکترین، فیتنه ی نه فسی ئاده میزاده، هه ر له ویوه دل هه ست به شه وق وئاره زوو ده کات بق جوله و به یه ک گه یشتن. هه ربویه پیغه مبه ری پیشه واره و ته ماشا کردنی به زینای چاو داناه، ده لی: ((چاوه کان زینا ده کن، زینای چاویش بریتیه له ته ماشا کردن، ده سته کان زینا ده کن، زینا که یان بریتیه له ده ست وه شانندی به ناهق، فهرج و عه ورت نه و راستیه ده سه لمینی، یان به دروی ده خاته وه)) ((العینان تزنیان وزناهما النظر، والیدان تزنیان وزناهما البطش

1- للحطاب، مواهب الجلیل فی شرح مختصر الخلیل، 500/1.

2- ابن تیمیه، مجموع فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه، 251/1.

والفرج یصدق ذلك كله أو یكنبه))¹

هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ری خوا علیه‌السلام به‌ نیامی علی علیه‌السلام فرموو²: ((ئهی علی ته‌ماشا کردنه‌کانت یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک نه‌بی، چونکه‌ یه‌که‌مت بۆ هه‌یه، به‌لام ئه‌وانی تر له‌سهرت ده‌نووسری)) ((یا علی لا تتبع النظرة النظرة. فإن لك الأولى وليس لك الثانية))³.

نیامی زه‌مه‌خسه‌ری ده‌لی⁴ (خوا‌ی گه‌ره‌ بۆ پاراستن، چاوی پێش‌خسته‌وه‌ته‌ پێش‌ فهرج، چونکه‌ ته‌ماشا‌کردن هه‌روه‌ک ده‌لێن: چا‌و پۆستی زینایه، سه‌رمه‌شقی خراپه‌یه، کێشه‌کانی گه‌ره‌و تونده، به‌ناسانی ناتوانی‌ری خۆتی لی‌ بیاری‌زی⁵.

برگه‌ی شه‌هه‌م: هه‌یه‌کانی پێش‌خستی چا‌و داگرتنی پیاوان پێش‌ نا‌هره‌مان

1- گه‌ر ته‌ماشای جوله‌ی سه‌پێرم بکه‌ین کاتی سه‌رکه‌وتنی بۆ گه‌یشتن به‌ هه‌یلکه، ده‌بینین زۆر ته‌ماشای ئه‌ولا ده‌کات، به‌لام هه‌یلکه‌ کاتی هاته‌ن خواره‌وه‌ی زۆر هه‌یمانه‌و شه‌رمانه‌یه. ئه‌و سه‌پێرمه‌ی نیشانه‌ی نێرینه‌یه به‌هه‌یزترو خه‌راتره‌ له‌و سه‌پێرمه‌ی نیشانه‌ی مێینه‌ی هه‌لگرتوه‌.

2- کو‌پان وه‌لامی بزوتنه‌ره‌کانی دیتن و دیه‌نه‌کان زیاتر ده‌ده‌نه‌وه‌ له‌ کچان. واته‌ کاریگه‌ری دیتن له‌سه‌ر کو‌پان به‌هه‌یز تره، وه‌ک بینینی وینه‌ و فلیمه‌کان. کچان

1- البستي، ابن حبان، صحيح ابن حبان، 267/10. و أبو يعلى الموصلي، للرقم: 6425، 309/11. والطبراني، المعجم الكبير، 152/10.

2- علي بن أبي طالب الهاشمي القرشي: چواره‌مین جێنشین‌ه‌کانه، گو‌پی سامی پیغه‌مبه‌ری خولیه علیه‌السلام، په‌کێکه‌ له‌وانی مۆرده‌ی به‌هه‌شتی وه‌رگرتوه‌ له‌ موبه‌دا، له‌ هه‌موو غه‌زوه‌کان به‌شداری کردیوه‌، قه‌لای خه‌یه‌ری هه‌تج کرد، خه‌لافه‌تی پێدرا دوا‌ی شه‌هید کردنی نیامی عوسمان، عه‌بدولاره‌حمانی گو‌پی مه‌لجهم شه‌هیدی کرد له‌ سالی 40 ی گو‌چی، له‌ هه‌موو هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌ر زاناتو خوێنده‌وار تر بوو. ابن کثیر، البدایه، 324/7.

3- المستدرک عل الصحیحین، الحاكم، 212/2. ومسنن الترمذی، 101/5. وسنن أبي داود، کتاب: لللباس، باب: ما یؤمر به من غرض البصر 246/2.

4- محمود بن عمر جاز الله الزمخشري: پێشه‌وا بووه‌ له‌ زمان و په‌لاغه، کتابی زلای داناوه، ته‌فسیری قورئانی هه‌یه‌ به‌ناوی (الکشاف)، له‌ سالی 497 له‌ دایک بووه‌و له‌ سالی 537 گو‌چی دوا‌یی کردیوه‌. السيوطي، بغية الوعاظ، 279/2.

5 - الزمخشري، الکشاف عن حقائق التنزيل و عيون الاقاويل، 61/3.

وه لامي بزوينه ره کاني د هنگ زياتر دده نه وه له کوپان.¹ هر بزويه پټغه مېرۍ خواږه² قه ده غه ۍ کړې وه که واک نافرته، باسي نافرته ټيکي تر بکات لای هاوسره کې. له نيين مه مسعوده وه³ ده گټړه وه، که پټغه مېرۍ خواږه⁴ فېرمويه تی: ((نايبت هيچ نافرته ټيک باسي نافرته ټيکي تر بکا لای هاوسره کې، چونکه هر وه که نه ويه، که ته ماشاي بکات)). ((لا تبأثر المرأة المرأة حتى تصفها لزوجها كأنه ينظر إليها)).²

نه و دلۍ تام وچيژ ودره گرۍ به چيرۍ کي جينسي، نه و چيرۍ که به هړۍ شفره ۍ تاييه ته وه ده گاته ده ماخ، له ویشه وه وه وینه ۍ راسته قينه پيشاني ددهات، به تاييه تی لای پياو.

3- چونکه کاري پياو زړبه ۍ کات له دهره وه ۍ ماله وه ۍ، بزويه چاري به نافرته تی بيگانه زياتر ده که ویت.

4- (خواي گوره سيفه تی چوونه پيش وده ست پيشخه ۍ له ناره زوو، کار جينسي داو ته نيرينه ۍ ناده ميزاد وگيانداراني تر، به لام ميينه تاييه تمندی خړۍ وه لانان ولادان وده سته راگرتنه (الاحتجاز). نه و جوړه غريزه يه ش خواي گوره خولقاندويه تی له ناو گشت گيانله به ران بل به رده مي ومانه وه ۍ جوړه کانيان.³

چاو داگرتن له لايه ن پياو وه په وشته کي دهره ويه، هه نگاوټکه بق دان به خو داگرتن تاو هکو نه پوانيتته جواني وپازاوه ۍ کسانۍ تر. چاو داگرتن به ستنۍ په نجره ۍ کراوه و فیتنه و توشو بون به سه رپټچيه، هه وټيکيشه بق نانه وه ۍ به ريه ست له به رده م شه وه ۍ جينسي تاو هکو نه و ژمه رده ۍ وینه ۍ هه نگوين بلۍ پازاوه ته وه نه گاته ناو دل و ميشکي، نه و انيش بيگنه به فرمان بق ماسولکه کان بق

1 — Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 124, 138, 404.

2 — البخاري: باب: كراهية مباشر المرأة المرأة، الرقم: 338/9، 4942.

الطبراني، أبو القاسم، المعجم الأوسط، الرقم: 4156، 266/4.

3 — عباس عقاد، المرأة في القرآن الكريم، ص 35.

جولانه و هيان و چون بهر و نامانجه كه، نه مهش به گويي خيال و نه ديشه بق واقع و راسته قينه.

پاراستنى فهرج بهرهمينكى سروشتى چاو داگرته. يه كه م ههنگاوى زال بونه بهر سر شيراده، ماناى هوشيارى چاوديريه، سه ره تاي كوتروى ناره زووه كانه. هه ربويه خواى گه وده له يه كه نايه تدا كوي كردونه ته وه هه روهك (هوكارو نه نجام)، دوو ههنگاوى دواى يهك، له هه روهو جيهانى ويژدان وجيهانى واقيعدا. هه روهو كيان زود نزيك به يه كن به ناسانى ليك جيا ناكړنه وه. ﴿قُلْ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ يَغُضُّوْا مِنْ اَبْصَرِهِمْ وَ يَحْفَظُوْا فُرُوْجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ﴾ النور: 30.

هيچ ياسا يه كه نيه بتوانى ناده ميزاد محاسبه بكات له سر ته ماشا كردن وسزاي بدات. چونكه هيچ نه فسيك چاوديريكى به سه ره وه نيه، ته نها نه فسى موقفى موسلمان نه بى، كه هه ردهم په يوه سته به خوايه ي كه چاو ناييبنى، به لام نه وه هه موو چاوه كان ده بينى، هه ر نه ویش به به زه يى و داناو زانا و پسپوپه (نه ویش زاتى پاكي خواى به ناگاو زانايه).

فهرج و عه وده ت راستى زيناى چاو ده سه لميڼى يان به دروى ده خاته وه، هه روهك پيغه مبه ر ﷺ هه رمويه تى، هه ربويه ئيسلام نه وړنگانه ده گړت كه بهر وه ناراسته ي زينا ده پوات هه روهك كارتي خوپاراستن هه نديك له وړنگا يانه ش نه مانه ن: أ- تيكه لاوى په سه ند نه كړدوه، مانه وه ي ژن وپياوى به ته نها له يه كه شوين حه رام كړدوه. نه م دوو بابه ته ش به دريژى باس ده كه ين. ب- خوچوان كردن و پازاندنه وه ش مه رجى تاييه تى بق داناوه. هه روهك به دريژى باس مان كرد.

ج- هاندانى نه و گه نجان ي كه توانايان هه يه، ژيانى هاوسه رى زوو پيک بهيڼن. شه ريعه تى ئيسلام هانى زوو پيک بهيڼان ژيانى هاوسه رى داوه، هه موو چوره كانى په يوه ندى جينسى نا شه رعى حه رام كړدوه، هه روهك ئيبن عمر ده لى: نيتمه كومه له گه نجيك بووين له گه ل پيغه مبه رى خواو ﷺ هيچمان نه بوو، پيى

فهرموون: ((نهی گه نجان نه ووی که توانای هه په با ژيانی هوسه ری پیک بهیښی، چونکه پاریزاوتره بڼ چار، پاریزه ری هه رجه. نه ووی بوی ناکریت با به پښو بیت، پښو که وه که به ربه ست و پاریزه وه)). ((یا معشر الشباب، من استطاع منکم الباءة فلیتزوج، فإنه أغض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فإنه له وجاء)).¹

خوای گه وره ده فهرمووی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾
الروم: 21. هوسه ری ته هیمنی نارامی جهستی و ده روڼیه، هوسه نگی ژiane، ناسووده یی بڼ هه ردو په گز وه که، هوکاری مانه ووی جوړی شاده میزاده، چونه پیشه ووی په وره ووی ژiane.

هوسه ری ته شهرعی چاکترین و باشتین و سرکه و تووتین هوکاری تیرکردنی نارونه ووی جینسیه، هیمنی ده روڼی په شوکاوه، ناسووده یی نه فسه له ململانی، داگرتن و دووړ خستنه ووی چاوه له هه رام، سوزو به زه یی وخوشه ویستی هه بویه خوا حه لالی کردووه.²

لیکولینه وه پزیشکیه کان ده ریان خستووه که و او نه و نافرمانه ی بی هوسه رن، زوړه ریان توووشی جوړه ها نه خووشی ده بن، وه که: خه موکی (الکأبة)، خه و زپان، ههستی ته نیایی، شیرپه نه ی هیلکه دان و مه مک... هتد. نه مانه و بیجگه له ژiane کی پر مهینه ته به مانه و ریان له ناو خه لکانیک که به سووک ته ماشایان ده که ن، به تاپیه ته گه له خواترس نه بن. هه رو هه باری ده روڼیان هوسه نگی نه، زیاتر تووړه و ده مارگی ریان زوړه، له ژiane لاسه نگی ده روڼی دا ده ژین.

1- البخاري: 70- النکاح باب: 3 حديث: 4779، 5/1950. مسلم: 16- النکاح باب: حديث: 1-1422، 3/1422. سنن أبي داود: كتاب النکاح باب: للتحريض على النکاح، حديث: 2046، 2/219.

2 - سيد سابق، فقه السنة، 13/2. ابن قيم الجوزية، زاد المعاد، 4/232.

د- ٹوہی توانای نیہ ژانی هاوسہری پیک بهینّی با به پڦووی بیت، پڦووه که وهک بهر بهست و پاریزه ره.

پڦو گرتن که بریتبه له گرته وهی خواردن و خواردنه وه بق ماوهی یهک پڦو، که تیایدا هموو نه ووزه زیادهی ناو لهش خهرج دهکرت و بهکارده هینّی، به هویه وه کرداری زینده چالاکي و پڦینی هورمون کان کهم ده بیتسه وه. واته پڦگابه کی ته ندروستی دروست و ته واهه بق داگرتنی پڦه وهی هورمونی نیرینه نیستوستیرون له گل وهرگرتنی پاداشتی پڦووه که. نه گهر پڦه وهی نه و هورمونه بهر زبوو، نه و ناراستی نه و کهسه بهر و توندو تیژی و درزایه تی دوبات له په یوه ندی جینسی و هه لسه که وتی کومه لایه تی و کارو کاسبی.¹

هروهک ثین قهیم ده لی: پڦووه ته ندروستی دل و نه ندانه کان ده پاریزه، بوی ده که پڦینیته وه هموو نه و نه و شتانهی که شه وه و ناره زووه جیاجیاکان لّی سهندوون به درزایی سال. باشترین هاوی و یاریده دهرو هاوکاره بق بهرده وام بوون له سهر خوا په رستی. هروهک خوی گه وده فهرموویه تی: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لِمَا كُنْتُمْ تَنْفُونَ﴾ البقرة: 183

هروه ها ده لی: نه گهر یه کتیک شه وهه پاله په ستوی خسته سهر یه کتیکتان و خه ریک بوو خوی به دهسته وه بدات، با به زووترین کات پشت به پڦووه وه بیهستی،² هروهک سهروه رمان فهرموویه تی: (پڦووه پاریزه وه) ((الصيام حنة)).³

هموو میشتکیکی دروست، هموو فیتره یه کی پاست، هموو دلنکی ژهنگ نه گرتوو ده زانی پڦووه له بهرزه وه ندی خه لکه، ناراستی بهر و چاکه یه، پاریزه ری نه خو شیه، کونترولی ناره زووه کانه، بهر بهست له بهرده م گوناوه تاوانه.

1- القذافي، علم النفس في الإسلام، ص 91. والقصاب، للفرق بين الذكر والأنثى، ص 97.

2- ابن قيم الجوزية، زاد المعاد، 80/4.

3- البخاري: 30- كتاب الصوم باب: فضل الصوم الرقم: 1894، 134/4. عن أبي هريرة.

هـ- ئيسلام دانانى هر بهر بهر ستيك له پيش ژن هيتان به په سهند نازاني، وهك زږدى ماره يي، نه هيتشتي گهړانه وهى هاوسه رهاكان بڼ لاي په كترى كاتى ليك زوږ بوون... هتد.

و- دانانى توند ترين سزا له سهر تاوانى زينا، بوختان هه لېه سستان بڼ شافره تى داوښن پاك به بڼ به لگى دروست. هه روهك خواى گه وړه ده فهرمووى: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَازِيَهُنَّ يَرْغَبُوهُنَّ فَأُجْلِدُوهُنَّ ثَمَّ نَحْنُ جَلَدٌ وَلَا نَقْبُلُوا لَهُنَّ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4.

خواى گه وړه ده فهرمووى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَاضِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ النور: 23.

خواى گه وړه له بهر گرنگى بابته بوختان هه لېه سستان سى سزاي داناه، په كه م: سزايه كى جه سته يي، كه بريته له ليدانى هه شتا دار، دوهم: سزايه كى نه ده بى بريته له وهى كه له مه وودوا قسه كانى سهنگى نابى له ناو كومه لگه و متعانه ناكړى به گوته كانى، ستيه م: سزايه كى ثابتي په كه به لادراو له ثابن ده ژمي ردي، نه فهره تى دونياو پږږى دوايى ده كړيت، له به زه يي خوا بڼ به ش ده بيت. نو هه موو سزايه ش بڼ نه وه به هيج كه ستيك نه توانيت به ناپه وا حه ياو نابېووى شافره تى موسلمان له كه دار بكات، پشيوى وكيشه بخاته ناو كومه لگى نيمانداران، له هه مووى گرنگتر نه وه به ماناي پږزگرتنى شهريعه تى ئيسلامه له نافرته به گشتي و پاريزگاري كردن له نابېووى به تاييه تى، چونكه وېزانم پېرږز ترين سهرايه لاي هه رډو په گه ز بريته له حه ياو نابېوواو بانگ (السمعة)، گر له كه دار كرا، لابردي شو له كه په وا ناسان نيه.

نهي خوشكاني به ريز سه رنجى پږزى ئيسلام بڼ شافره تى وگرنگى دانى ئيسلام به كيته كانى شافره تان بدن، ده بينين كه وا شهريعه تى ئيسلام بڼ په كلا كړنه وهى زږډيه كېته كانى ناو دادگا و قه زاوه ت نه نا دو شاهيدى ويستوه، به لام بڼ په كلا كړنه وهى پوډاوى زينا چوار شاهيدى داوا كړېوه، گر نه وه كه سى نه و

بوختانه‌ی کردوه چوار شامید ناماده نه‌کات نه‌وا هه‌شتا جه‌لده‌ی لیده‌دریت، له‌گه‌ل نه‌وسزایانه‌ی ترکه له سه‌روه باسمان کرد. هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ر نه‌و کرداره ناشینه‌ی به به‌کیت له‌حه‌وت گونا‌هه گه‌وره‌کان ژماربووه، پزیه‌ندی دووه‌می وه‌رگرتووه پاش هاویه‌شی په‌یدا کردن بق‌خوا. نه‌بو هه‌وره‌یره عليه السلام ده‌گیرته‌وه بۆمان له پیغه‌مبه‌ری خوا عليه السلام: ((دوره بکه‌ونه‌وه له‌حه‌وت تاوانی گه‌وره، گوتمان چین نه‌مانه نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا نه‌رمووی: دانانی هاویه‌ش بق‌خوا، بوختان هه‌لبه‌ستان بق‌نافره‌تی موسلمانن بئ ناگا...)) ((اجتنبوا السبع الموبقات قيل وما هن يا رسول الله؟ قال: "الإشراك بالله... ووقف المحصنات الغافلات المؤمنات"))¹.

ز- نه‌ترسان له برسیه‌تی به‌هۆی بوونی منداڵ:

خوای گه‌وره ده‌فرمووی: ﴿وَلَا تَقُولُوا أَوْلَدَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ الأنعام: 151. ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْمًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ الإسراء: 31.

عه‌ره‌به‌کانی سه‌رده‌می جاهیلی پیش ئیسلام، گه‌ر منداڵیکی مینه‌یان بوایه، نه‌وا زینه‌ه به‌چالیان ده‌کرد له ترسی برسیه‌تی، له‌ترسی که‌وتنه ده‌ستی دوژمن و به‌ندایه‌تی، به‌لام په‌روه‌رگار فره‌مانی ئاسوده‌یی بئ به‌خشین، فره‌مووی گه‌ر ئیوه له باری برسی و نه‌بوونی بوون و منداڵیکی مینه‌تان بوو، نه‌وا ئیمه‌ بژۆی ئیوه و نه‌وانیش ده‌ده‌ین. نه‌گه‌ر ئیوه له‌باریکی ئابووری ئاسایی دابوون و، منداڵیکی مینه‌تان بوو، نه‌وا به‌هۆی هاتنی نه‌وانه‌وه مه‌ترسن له‌تووش بوون به‌ برسیه‌تی، ئیمه‌ بژۆی نه‌وان و ئیوه‌ش ده‌ده‌ین.

به‌رامبه‌ر نه‌و شتانه‌ی باسمان کرد، ده‌بیت ئافره‌تیش په‌چاوی فره‌مانه‌کانی خوا بکات له‌وه‌ی نه‌چیته ده‌روه به‌ شیوه‌یه‌کی وا پازاوه که ببیته‌ هۆکاری چاو بازی و فیتنه‌ بق‌گه‌نجان، ته‌ماشای ئه‌م لاو نه‌ولا نه‌کات به‌ چاویکی برسی و ئاراسته‌داری

شه هوانی، جوانیه شاراره کانی خوی دهرنه خات، جا چ جوانی جه سته یی بیت، یان پازاوه یی به خشل وزیر بیت، چونکه خوی گه وره هه مان شه و فرمانه ی که بق پیایوانی ناریدوه، به هه مان شیوه بق نه وانیشی ناریدوه له و دوو نایه تی به که له دوی یسه. ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَفْضُلْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُجُوبِهِنَّ﴾ النور: 31.

برگه ی هدوته م: ته ماشا کردنی نافرته بق پیایوانی بیگانه

هه روه ک باسما ن کرد که وادل به بینینی جوانیه کان خوش ده بی، جا چ له لایه ن نیرینه بیت، یان میتنه. نافرته تیش له ناخی دلوه مه یل وشاره زوی به لای پیایوانی ده پوات، به ته ماشا کردن ناره زوی ده بزوی، هه ر بویه خوی گه وره فرمانی به په گه زی میتنه ش کردوه که چایوان دابگن، به لام فیتنه ی ته ماشا کردنی حه رام له میتنه زقر که متره له وه ی نیرینه له بهر هه ندی هوکاری فسیق لوی وده رونی و نه خلای.

1- کانی هیلکه له هیلکه دان داده به زئی، شیوه ی زقر جوان و پازاوه یه، به هیمنی و به لارو له نجه ده پوات، به لام هه رگیز ته ماشای نه م لاونه ولا ناکات هه روه ک له سپیرمدا ده بینین، چونکه کار ده کاته سه ر جوانی و سه نگ و که سایه تیه که ی. واته سیفه تی جوانی، پازاوه یی، هه یاو شه رم، هیمنی وچاو داگرتن له نافرته تان خوړسکه و فیریه.

2- هه روه ک چو ن له ژبانی ناو سکی دایک سپیرم به دوی هیلکه ده چپت وداوی ده کات وهه ول ده دات ببیته هاویه ش وهاوسه ری ژبانی، به هه مان شیوه خوی گه وره له ژبانی دونیا دا وای داناوه پیایوانی نافرته بکات، تاوه کو نافرته هه ر له سه ر سه نگ و جوانی هه یاو شه رمی خوی به یتنی. نه و زانسته پزیشکیانه به پاستی پیزی نیسلام بق نافرته و به رز نر خاندنی نافرته تعان بق دیاری ده خات، به لام به داخوه زقر به ی نافرته تان خویان شه و خه لاته خوا بیه یان ناو یت، له جیاتی سوپاس

گوزاری، کوفری پنده گن، مه گره نه وانه ی خوی گوره به زه یی پنیان هاتوته وه.
﴿يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُوهَا وَأَكْثَرُهُمْ كَافِرُونَ﴾ النحل: 83

3- پښکاته ی جهسته یی شافره ت جوانترو پښکتره، شپوه و پوکاری دهره وه ی
پازاوه تره له وه ی پیاو، نه مانه ش و له پیاو ده که ن زیاتر ښاره زوی ته ماشاگردنی
زیاتر بیت، زیاتر بیر له جوانی شافره ت بکاته وه. پیاو که له دهره وه ن زږده ی کات
بق کارکردن و بزوی پیداکرنه، بویه به دیمه نیکی پازاوه و پوښته یی دیار
ناکه ویت. هرچه نده له م سرده مه ی نیستامان جوی زیان و کارکردن و بزوی پیداکرنه
کردن بڅه کیخواه یی و ماندو بوون وهیلاکی پیوه دیار نیه، بویه خوی گوره بق
شافره تانیش چاو داگرتنی ده ستور داره.

4- ښاره زوی جینسی شافره تیش ده جوی به ته ماشاگردنی پیاو. به لام له بهر که م
جورته یی شافره ت وکه م چونه پیتی نه وه هستی بینینه نا بیته بزیننه ریکی
کاریه گره له ناو ده ماخ وجولینه ری ده ماره خانه کان، تاوه کو بیته بارگه به کی
کاره بایی بق جولانی ماسولکه کانی له ش به ناراسته یی نامانجه که، نه و خه یال
و نندیشه یی هه بیبوه نا بیته واقع وپاسته قینه هه روه که له نیرینه دا ده بینینه.

5- سروشت و خورسکی له گشت شافره تیکدا دووره په ریزي و دورکه و تنه وه،
قه دهغه گردن و بهر په رچ دانه وه زور زه ق وناشکرایه.¹

6- شافره تان به گشتی زیاتر گرنگی به مه سائلی جوانی، کومه لایه تی، شاینی
ده ده ن.

7- شافره تان به گشتی زیاتر په چاوی نه رکه شهریه کان ده که ن، وه که
پوښته یی و داپوښین و نه هاتنه دهره وه. هر نه وانه شه وای کردووه بیته بهر په ست
له بهر ده م دروستبوونی کیشه کومه لایه تی و نه خلاقیه کان.²

له کوتاییدا ده لیم: نه ماشاگردنی شافره ت بق پیاو به پله ی دووه دیت له

1- عباس عقد، المرأة في القرآن، ص 35، والمودودي، لبو الأعلى المودودي، الحجاب، ص 195.

2- الخشت، محمد عثمان، وليس الذكر كالأنثى، ص 36.

ترسناکي وکه وتنه ناو گوناڼو تاوانی داهاتوو، گهر وانه بوايه نه واخلای گه وړه حجاب و پوښته یی له سر پیاوړتیا دده نا تاوه کو نافرته تان ته ماشایان نه کهن، والله اعلم .

پای زانایانی نیسلام دهریارۍ ته ماشا کردنی نافرته بڼ پیاوړی بیگانه:

هه روه ک چوڼ واجب کړاوه چا و داگرتنی پیاوړه رابعه نافرته، به هه مان شیوه بڼ نافرته تانیش. لیره وه باسی پای زانایان ده کهن له و باره یه وه:

1- مه زه بهی شافعی:

ده شیت نافرته ته ماشای به دهنی پیاوړ بکات بیجگه له و به شعی نیوان ناوک و چوک، به مخرجی نه و دی ته ماشا کردنه که به شهوت نه بیت و. سرده مه ی فیتنه یی نه بیت. به لگه شیان نه و فرموده ی عائشه رضی الله عنها: ((عائشه ته ماشای بنده کانی حه به شعی ده کرد، که یاریان ده کرد له مزگه وتی پیغه مبر رضی الله عنها، پیغه مبریش ته ماشای نه و دی ده کرد)) ((إنها نظرت إلى الحبشة يلعبون في المسجد والنبي ﷺ يراها)).¹

2- مه زه بهی حه نه فی:

ته ماشای هه مو به دهنی جائزه بیجگه له نیوان ناوک وچوکی، چوک عه وړه ته له مه زه به کیه یان. سنووری ته ماشا کردنی نافرته بڼ پیاوړ، هه روه ک سنووری ته ماشا کردنی پیاوړ بڼ پیاوړه. واته نه و شویتانه پیاوړه که بڼ پیاوړ ته ماشا کردنی جائز نه نه وه بڼ نافرته تیش هه روايه.²

3- مه زه بهی مالکی:

نا بیت نافرته له و سنووره زیاتر ته ماشای پیاوړی بیگانه بکات، ته نها به قه دهر

1- الرملی، نهاية المحتاج، 191/6. والشربینی، مغنی المحتاج، 17/3.

2- ابن عابدین، رد المحتار علی الدر المختار، 371/6.

نه وه نه بیت که پیاو ده توانی ته ماشای پیاو بکات. ئه ویش بریتیه له دهست وقاچ و ده م وچار، ته ماشا کردنیکی بی شه هوه وئاره زویازی.¹

4- مه زه نهی حه نهی لی:

بۆ ههیه ته نه سئووی سه رووی ناوک و خوار چۆک، به بی شه هوه.

5- لای شافعی و حه نه یه کان:²

چاکتر وایه بۆ ئافره تی گه نچ که چاری داگری له ترسی بزواندن ئاره زوو، به وودانی فیتنه. به لگه شیان شه و فهرمووده یه: ئوم سه له مه ﷺ ده لیت، من و مه یموونه لای پیغه مبه ری خوا ﷺ بووین عبد الله کوپی مه کتوم هاته ژوره وه، له و کاته بوو که ئایه تی پۆشته یی و حجاب دابه زی بوو، پیغه مبه ری خوا ﷺ فهرمووی خۆتان دور بگرن وداپۆشن، وتمان: ئه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ، ئه ی شه و کویر نه ی؟ فهرمووی: ((خۆ ئیوه کویر نه ی؟ ئه ی شه و نابین؟)). ((احتجبا منه. فقلنا: یا رسول الله: الیس هو اعمی لا یبصرنا ولا یعرفنا؟ فقال النبی: ((أعمیوان أنتما؟ أستمأ تبصرانه؟)).³

6- له بهر پۆشنایی و ته ی زانایان ده گه یه شه و نه نجامه: سنووی ته ماشا کردنی ئافره ت بۆ پیاو، هه ره ک سنووی ته ماشا کردنی پیاو بۆ پیاوه واته بۆ ههیه ته نه سئووی سه رووی ناوک و خوار چۆک، به مه رجی شه و ته ماشا کردنه که بۆ ئاره زویازی نه بی، سه رده می فیتنه ش نه بی.

1- الشرح الكبير للردیر وحاشیه الدسوقي، 2/215. وحاشیه الصاوي، 1/106. و مواهب الجليل للحطاب، 1/105.

2- الکاساني، بدائع الصنائع، 5/122.

3- سنن أبي داود، کتاب: اللباس، باب: وقل للمؤمنات یغضضن من ابصارهن، للحديث: 4112، 4/63.

به ندی دووم: مانه وې ئافره ت له مانه وه، ټيکه لاوی، به ته نهایی ژن و پیاو (قرار المرأة في البيت، قضية الاختلاط والخلوة بالأجنبية).

برگه یی که م: مانای مانه وه (معنی القرار)

مانه وه له شوینټیک، دابه زین ونیشته جی بوون. که گووترا فلان کس ماوه: مانای ئاسوده و ونیشته جی بوو. هه روه ها به مانای سه نگینی به هه یایی دیت (الوقار).¹

مانای (البزج): هه موو شتیکی به رز و دیار. کاتی به مناره کان و ته لاره کان ده لټین (البروج) چونکه به رز و دیارن. بق ئافره تان به مانای دیارخستنی جوانی و پازاوه یی دیت. به مانای دهرکه وتنی ئافره ت بق بزواندنې ئاره زوی پیاو دیت. هه روه ها به مانای پویشتنی به لاروله نجه، به رز پوانین، قه شه نگي دیت.²

سه ید سابق ده لټت: له بنچینه وه به مانای هاتنه دهره وه له کۆشک و ته لار دیت، له دوايي به کار هینرا بق هاتنه دهره وه ی ئافره ت له چوارچینه ی پوشته یی و هه یاو شهرم، دهرخستنی جوانی و پازاوه یی بق خه لکی بیگانه.³

مال بریتیه له شوینتی سه ره کی ونیشته جی بوونی ئافره ت، شوینتی بنچینه ی ژیا نی ئافره ته بق په روه رده کردنی نه وه کانی دوا پڅ گۆشکراو به په روه رده په کی راست و دروست، له ژتر چاودیری دایک، له ئامیزی پر سۆزو به زه یی، که ش و هه وایه کی له بار بق که شه ی می شک و ئارامی دهرن ونه شونمای جه سته یی. هه ر کاتی مندال به رده وام لای دایکی بوو شه و شیری که رم و ئاماده ی هه یه به بپرو نه اندازه ی پویشتی خوی، له ئامیز گرتنی سه رچاوه ی ئاسوده یی و کامه رانی منداله که یه، نزیک بوونه وه په کی و پیکه وه نووسانی جه سته یی و ده رونه یه، که نقد

1- این منظور، لسان العرب، 99/11.

2- این منظور، لسان العرب، 359/1.

3- سید سابق، فقه السنة، 209/2.

پتویسته بق دوا بقژی منداله که . (به درژی باسی سووده کانی شیر پیدانی سروشتی کراوه بقداک وبق منداله که ی له کتیبی - تنهنا بق نافره تان) دانه .

بق پاراستنی کومه لکه له کیشی په روه رده ی مندان وتیکه لاری بی سنوور، نیسلام بهرنامه یه کی تایبه تی داناوه دهر باره ی چونیته تی به پتوه چوونی ژیا نی نافره ت له ناو مال وله دهر وه ی مال واته ناو کومه لکه . خوی گوره ده فره رموی: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ الأحزاب: 33.

نیامی نیین کثیر له تهفسیری نه و تایه ته ده لی: واته مال بکه نه شوینی به رده وامتان، تیایدا مه چوونه دهر وه مه گهر بقکاری پتویستی وه چوونه مزگوت، جیبه جی کردنی پتویستی کانیان نه بی. موجه د ده لی¹: نه گهر چوه دهر وه بق نه وه ی له نیوان پیاوان بروت، نه وه ته بروج. قه تاده ده لی: نه گهر له مال چوونه دهر وه به لاروله تچه، به نازو وده لال پښشتن، نه وه به ته بروج، هر نه وه شه خوی گوره قه ده غی کردوه. مقاتل کوپی حیان² ده لیث: نه گهر سه رپشه گی به جوانی توند نه کردو مل و ملوانکه ی دهر که وت، نه وه ته بروجی نه فامانی پتیشینه کانه.³

1- المجاهد: موجه کوپی چه بر، نه و حجاج المکی الأسود. شخی خوینه ران ومو هسره کان به وه، زقد فره رموده ی له نیین عباس ده گپرتنه وه، هر له وفیره فیهو وتهفسیر به وه، هره ها زقد زاننیشی له نه و هره یوه عایشه وه رگرتوه، سان 100 کوچی دوی کردوه. الذهبی، سیر اعلام النبلاء، 449/4.

2- مقاتل بن حیان بن روال نور. پشه ولو زلناو موجه لیث، خاوه نی فره رموده ی زقد، چاکه خوازو زاهد بو، چوه کابل خه لکیکی زقد له سه ر ده سنی موسولمان بوون. سالی 150 کوچی دوی کرد. الذهبی، اعلام النبلاء، 340/6.

3- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 2805/6 وما بعدها. تفنخ: به نازو ده لال.

برگه‌ی دووم: مانهوه له مال و فیرهت

لیتروه ده‌مه‌وێت هه‌ندی خالی زانستی پزیشکی و ده‌رونی بڤمه‌ پروو بۆ سه‌لماندنی نه‌وه‌ی که‌وا مال‌ باشت‌ترین و گودجاوترین شوینی کاری ئافره‌ته‌.

1- توانمندی شوین دباری کردن (القدرة المکانیة)¹ له ئافره‌تان له هه‌ردو‌لای ده‌ماخدا بلایۆته‌وه به‌بێ پێک‌هه‌ستن، به‌لام له پیاوان یه‌ک پارچه‌ و کویه، له‌یه‌ک لای ده‌ماخه‌وه‌یه. هه‌ر بۆیه‌ که‌چان ئاستی نه‌ه‌جامدانی یاریی تۆپی پێ و تۆپی تیڤس و یاریه‌کانی تریان زۆر که‌م‌تره‌ له‌ کۆبان. له‌به‌ر ئه‌وه‌ هۆیه‌شه‌ ژانایان ده‌لێن توانای ئافره‌ت بۆ کارکردن له‌ شوینه‌کی ته‌سک، وه‌ک مال‌ یا‌شته‌ له‌ کارکردنی له‌ شوینه‌کی ل‌راوانی به‌ریالۆ. هۆکاری نه‌وه‌ش ده‌گه‌ڕێننه‌وه‌ بۆ هۆرمۆنه‌کانی جینسی، به‌لام چۆنیه‌تی کاریگه‌ری نه‌وه‌ هۆرمۆنه‌ ناوه‌کو ئیستا نه‌‌ه‌ه‌زۆره‌وه‌ته‌وه‌.²

2- کۆریه‌ی ئاده‌میزاد جیاوازی زۆری هه‌یه‌ له‌گه‌ڵ گیاظه‌به‌رانی تر له‌ بواری په‌روه‌رده‌کردن. ده‌بینین کۆریه‌ی ئاده‌میزاد کاتیکی زۆر چاودێریه‌کی توند ومانوو بوونه‌کی زۆری ده‌وێت، ده‌گاته‌ زیاتر له‌ دوو سال، تاوه‌کو بتوانی پێویسته‌ی زیاتیه‌یه‌کانی خۆی جێبه‌جێ بکات وه‌ک خواردن و نوستن و به‌رگری کردن. سێ سالی یه‌که‌می ژبانی کۆریه‌ی ئاده‌میزاد زۆر ناسکه‌وه‌سته‌یاره‌، به‌بێ بوونی دایکی هه‌رگیز ناتوانی ژبانیکی ئاسوده‌وه‌ به‌خته‌وه‌ر بپاته‌ سه‌ر، گه‌ر نه‌مریت ئه‌وا توشی چه‌نده‌ها کێشه‌ی ده‌رونی و جه‌سته‌یی ده‌بێت له‌ داها‌توودا. ئاماژه‌مان به‌ بابه‌تی دایکاپه‌تی کرد له‌ به‌شی سێ یه‌م له‌ به‌رگی یه‌که‌م.³ ئه‌گه‌ر منداڵ له‌وه‌مه‌نه‌ له‌ ئامێزی دایکی وه‌ژێر سه‌رپه‌رشتی باوکی گه‌شه‌ی کرد ئه‌وا په‌یوه‌ندیه‌کی توندی

1- القدرة المکانیة: بریتبه‌ له‌ توانای ئافره‌ت بۆ دیاریکردنی شوین، شوینی ئه‌و که‌ل و په‌لانه‌ی له‌ ده‌رویه‌ری ئافره‌تن له‌ شوینه‌کی سێ لایه‌نی، توانای ئافره‌ت له‌ سه‌ر پێکه‌وه‌ به‌ستانی هۆکاره‌کانی بینین له‌ناو نه‌وه‌ شوینه‌ سێ لایه‌نه‌.

عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 169-170.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والانثی، ص 170.

3- به‌رگی یه‌که‌م/ به‌شی سێیه‌م.

سۆزو به زه یی، پزگرتن، په یوه ندى دل وگيانى دروست ده بېت له نتيوان نه و منداله و دايك وياوكى، له گه ل دروست بوونى مافى هه ريه كيان به رامبه ر نه وى تر يان.

2- ووزه ی نافرته ووزه په كى شاراوه په، بواړى كارى نه و ووزه په ناوه كيه، تواناى نه و ووزه په ش به كاردېت بۇ دروستكردن وشيوه كارى. هه روه ك له هيلكه ى ميننه بينيمان، كه وا دواى پيتيّن، هه مو ووزه ى نه و خانه نوئ ى به له هيلكه ودرده گيريت بۇ ماوه ى چه ند پوژنك، تاوه كو هيلكه خوى به ديوارى مندالده وه هه لده واسى كه ده گاته 8-10 پوژ. پاش نه و ماوه په ش هه ر دايكه به خواردن و خويى خوى بژيوى كوپه له دابين ده كات.

3- نه گه ر به ووردى سه رنجى ژيانى مندالتيكى ميينه بده ين، ده بينين هه ر له و ته مه نه ناره زوى به لاي دروست كردنى خانويه كى بچوك ده چيت، هه ندېك كه ل و په لى ناو مالى تيايدا كو بكا ته وه. سه ير ده گه ين نؤد به نيخلاص و دلسؤزيه وه پاريزگارى ده كات هه ر واده زانئ پاستيه، گه ر هه ولى نه وه بدرت نه و ماله ى تيك بدرت نؤد به په رؤشه وه به رگرى ده كات. دريژى نه و بابه ته له به شى ستيه م / به رگى په كه مه.¹

هه ر بؤيه پتويسته په كه مين كارى نافرته په روه رده ى مندال بېت، پيش نه وه ى بير له هه ر شتيكى تر بكا ته وه، هه رچه نده نه و كار ه بۇ به ده ست هينانى داهاتيكى شابووى، فترىوونى زانبارى، سووديكى كؤمه لايه تى بېت، چونكه په روه رده ى نه وه ى دوا پوژ نؤد گرنگتره له سووديكى كاتى تاكى، مه گه ر بۇ پتويستيه كى نؤد گرنگ بېت، وه ك په يوه ست به مان ونه مانى خيزاننك يان كؤمه لگه په ك.

برگړی سینه: ټيکه لاری (الاختلاط)

له عمره کچې عبد الرحمن ده گټنه وه¹، که عاشقه څخه فرموده وي: ((پټه مېری خوا ﷺ نوښی به یانی ده کرد، کاتې نافرته کان ده هاتنه دهره وه داپوشرا بوون به چاروگه که پانه وه، له بهر تاریکی به پانیش هر نه ده ناسرانه وه)) ((إن رسول الله ﷺ لیصلي الصبح، فینصرف النساء متلفعات* بمروطهن، ما یعرفن من الغلس²)).³

زهری ده لې نوم سه له مخه څخه پټی پاگه یاندم: ((کاتې پټه مېری خوا نوښی ته واکړد، نافرته کان زووه لده ستان وده پوښتن، به لام پټه مېری ﷺ هاوه لانی ماوه یک ده مانه وه، کاتې پټه مېری ﷺ ه لسا، نه وکات نه وانیش ه لده ستان)). ((أن النساء في عهد رسول الله ﷺ كن إذا سلمن من المكتوبة قمن، وثبت رسول الله ﷺ ومن صلى من الرجال ما شاء، فإذا قام رسول الله ﷺ قام الرجال)).⁴ نوم سه له مخه څخه ده لیت: نه وه بق نه وه بووه تاوه کو نافرته کان بېلن و، هیچ که سیک له پیاوه کان پټیان نه گات. ((نری - والله أعلم - إن ذلك كان لکي ینصرف النساء، قبل أن یدرکن أحدًا من الرجال)).⁵

نه وه موو ناگاداریه یو نه وه په ټيکه لاری دوست نه بیت، چونکه هر له ټيکه لاریه مه وندی ته نهایی داده نریت، هر له ته نهایشه وه شه پتان به هوی هزکاره پاژوه جوداو جودره کانی خراپه کاریه کان ساز ده کات، هانی ناره زووه خوږسکه کان ده دات بق بوون به کرداری به رجه سته وک زیناو فاحشه. هر له و کومه لگانه ی که ټيکه لاری زوره ده پېښن زیناو مندالی ناشه رمی وکټشه کانی نری

1- عمرة بنت عبد الرحمن بن أسعد بن زرارة البخاري: شا ژنی نافرته شانی تاپه کانه، شاره زانی نښی له فیهو حېث مېوو، څه لکي مېښه، فرموده ی نښی له عاشقه ودرگتووه الزکلي، الأعلام، 72/5. وکحالة، أعلام النساء، 1086/2. * المتلفعات: داپوشرا. هر شتيکه که نافرته خزی پټ داده پوښت. الفيروز آبادی، قاموس المحيط: 983

2- الغلس: تاریکی کوتایي شه. ابن الأثير، نهاية غريب الأثر، 377/3.

3- البخاري 16 - صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 829، 296/1.

4- البخاري 16 - صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 828، 296/1.

5- المصدر نفسه، الحديث: 832، 296/1.

کو مہ لایہ تی زقر بلاوہ۔ نہ وہش راستی فرمودہ ی پیغمبرمان بؤ دیاری دہ خات۔
 له نیامی عومر رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ دہ لیت: پیغمبر ی خوا رضی اللہ عنہ دہ فرموی: ((ہر
 پیاوٹک بہ تہ نہایی ماوہ له گہل ژنیک نہ و سیتیہ میان شہیتانہ)) ((الا ولا یخلون
 رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان))¹ له نیین عہ باسہ وہ رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ، پیغمبر ی
 خوا رضی اللہ عنہ فرموی تی: ((نابیت پیاوٹک وژنیک بہ تہ نہا بمیننہ وہ مگر یہ کی
 مہ حرہ میان له گہ لدایی)) ((لا یخلون أحدکم بامرأة إلا مع ذي محرم))²
 له عہ قہ بی کوپی عامر رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ³، پیغمبر ی خوا رضی اللہ عنہ فرموی تی:
 ((زقر ناگاداری تیکہ لاوی ژنان بن)) یہ کیک له پیاوٹی نہ نساریہ کان وٹی نہ ی
 پیغمبر ی خوا رضی اللہ عنہ: دہ رباری مالہ خہ زوران؟ فرموی: ((خہ زوران مردنہ))
 ((ایاکم والدخول علی النساء))۔ فقال رجل من الأنصار یا رسول الله: أفرأیت
 الحموی؟ قال: ((الحموی الموت))⁴۔ واتہ تیکہ لاوی ژن و پیاو ہر چہ ندہ خزم ونزکی
 یہ کتری بن ہر ناشہ رع ی وقہ دہ غیہ، زقر جاریش ترسانا کترہ، چونکہ بہ ہوی نہ و
 نزکیہ وہ زیاتر تیکہ لاو دہ بن، ہر بویہ پیغمبر ی خوا بہ مردن ناوی بردوہ۔

بہ م شتوہ یہ نیسلام دہ روازہ کانی تیکہ لاوی نیوان ژن و پیاو ی داخستوہ،
 ہر چہ ندہ نزکی یہ کتری بن، چونکہ فیتنہ ی تیکہ لاوی بؤ کو مہ لگہ گہ و رہ ترہ له
 خزمایہ تی۔ خوی گہ و رہ ہندی خزمی نزکی ہہ لاو یردوہ له و قہ دہ غہ کردنہ،
 وہک: ہہ مو نہ و کسانہ ی مہ حرہ مں له پشتوہ (النسب) بیت یان بہ ہوی شیر
 پیدان، ژن ہینان (الصهر)، وہک: باوکی میرو مندالہ کانی، ہر وہا نہ وانہ ی له و

1- للطبرانی المعجم الصغير حديث: 245، ص 108 — 109.

2- البخاري 70 — النکاح باب: 110 الحديث: 4935، 2005/5.

3- عقبہ بن عامر بن عمرو الجہنی: ماوہ لیک بہ ریزہ، فرمودہ ی زقری و درگرتوہ، نیین عہ باس
 و زقری نہ فرمودہ یان ل و درگرتوہ، شارد زلی زقری ہہ بوہ بہ فرزہ کان، شاعر یکی زمان پارلوش بوہ،
 یہ کیک له وانہ بوہ قورناتی کو کردنہ وہ، زقری ی چہنگہ کانی یبوہ، نامہ کانی نیامی عومری گہ یانموہ
 کانی فہ تہی دیہ شق، له شہری صفین له گہ ل معاریہ بوہ۔ سالی 47 کوچی دواپی کردوہ۔ ابن حجر،
 الإصابہ، 482/2.

4- البخاري: 70- النکاح باب: 10 الحديث: 2005/5، 4934.

کوہ لایہ تی زقر بلاوہ۔ نوہش راستی فرمودہ ی پیغہ مبرمان بق دیاری دہخات۔
 له نیامی عومر رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ دہ لیت: پیغہ مبرری خوا رضی اللہ عنہ دہ فرموی: ((ہر
 پیاوٹک بہ تہ نہایی ماوہ لہ گہل ژنٹک نہ و سیتیہ میان شہیتانہ)) ((الا ولا یخلون
 رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان))¹ لہ نیین عہ باسہ وہ رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ، پیغہ مبرری
 خوا رضی اللہ عنہ فرموی تی: ((نابیت پیاوٹک وژنٹک بہ تہ نہا بمیننہ وہ مہ گہر یہ کی
 مہ حرہ میان لہ گہ لدابی)) ((لا یخلون أحدکم بامرأة إلا مع ذي محرم))²
 لہ عہ قہ بی کوہی عامر رضی اللہ عنہ دہ گپنہ وہ³، پیغہ مبرری خوا رضی اللہ عنہ فرموی تی:
 ((زقر ناگاداری تیکہ لاوی ژنان بن)) یہ کیک لہ پیاوٹی نہ نساریہ کان ووتی نہی
 پیغہ مبرری خوا رضی اللہ عنہ دہ ربارہ ی مالہ خہ زوران؟ فرموی: ((خہ زوران مردنہ))
 ((ایاکم والدخول علی النساء))۔ فقال رجل من الأنصار یا رسول الله: أفرأیت
 الحموی؟ قال: ((الحموی الموت))⁴۔ واتہ تیکہ لاوی ژن وپیاو مہ رچہ ندہ خزم ونزیک
 یہ کتری بن ہر ناشہ رعوی وقہ دہ غیہ، زقر جاریش ترسانا کترہ، چونکہ بہ ہوی نہ و
 نزیکہ وہ زیاتر تیکہ لاو دہ بن، ہر بویہ پیغہ مبرری خوا بہ مردن ناوی بردوہ۔

بہ م شتوہ یہ نیسلا م دہ روازہ کانی تیکہ لاوی نیوان ژن و پیاوٹی داخستوہ،
 مہ رچہ ندہ نزیکہ یہ کتری بن، چونکہ فیتنہ ی تیکہ لاوی بق کوہ لگہ گہ وورہ ترہ لہ
 خزمایہ تی۔ خوی گہ وورہ ہندی خزمی نزیکہ مہ لاویردوہ لہ وقہ دہ غہ کردنہ،
 وہک: مہ مو نہ وکسانہ ی مہ حرہ م لہ پشتوہ (النسب) بیت یان بہ ہوی شیر
 پیدان، ژن ہینان (الصہر)، وہک: باوکی میردو مندالہ کانی، مہ روہا نہ وانہ ی لہ و

1- الطبرانی المعجم الصغير حديث: 245، ص 108 - 109.

2- البخاري 70 - النکاح باب: 110 الحديث: 4935، 2005/5.

3- عفة بن عامر بن عمرو الجهني: ماوہ لیککی بہ ریزہ، فرمودہ ی زقری وہ رگرنوہ، نیین عہ باس
 و زقری نہ فرمودہ یان لہ وہ رگرتوہ، شارہ زلی زقری مہ بوہ بہ فہرذہ کان، شاعری زکی زمان پارلویش بوہ،
 بہ کیک لہ ولنہ بوہ قورٹانی کو کردتوہ، زقری جہنگہ کانی میوہ، نامہ کانی نیامی عومری گہ باندوہ
 کانی فہتمی دیہ شق، لہ شہرش صفین لہ گہل معاویہ بوہ۔ سالی 47 کوچی بولی کردوہ۔ ابن حجر،
 الإصابة، 482/2.

4- البخاري: 70 - النکاح باب: 10 الحديث: 4934، 2005/5.

نایه ته پېرېزده دا ناویان ساتووه: ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْنَ فِيْءِ آبَائِهِمْ وَلَا أَبْنَائِهِمْ وَلَا إِخْوَانِهِمْ وَلَا أُمَّهَاتِهِمْ وَلَا أَسْرَءَ أَخْرَجْنَاهُمْ وَلَا يَسْأَلُونَهُمْ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ وَأَتَقِينَ اللَّهَ﴾⁵⁵.

نه گډر وولاتانی پېرژناوای بڼ باوهد پووتی و ټیکه لاوی فساد وېد پده وشنی به پېشکه وټن داده نښ، به لام نه و پده وشته ناموځانه لای باوهد پداران ته وای نه زانی و نه قامی به. موسولمانان به درېژایی به که سده که وټونه ته شوین پټی بڼ باوهد پان له و به د پده وشته، نایا چیان به دده ست هیتا له زانست و زانیاری و پېشکه وټن؟ بیجکه له سه رشپړی و خورقوشتن و ټکه رایه تی و دواکه وټن و خه ساره تی ناین و دواپړژ. پېشکه وټن و به زنی کومه لکه به خورده پېرشین، ټیکه لاوی، به دوا که وټنی ټاره زووه کانی جینسی نایه ته دی، به لکو پېشکه وټن، پېشکه وټنی و به زنی نه خلاق و پده وشته، راستی وړاستگویی، ده ست پاکي و نه مانه ته، به خشین و هاوکاریه، خوربه خشین و قوربانی دانه له پټناوی راستی، یستنی خیر و خوځشی وولاته، لادانی ده ستی زالم و زړداره، پشت گرتنی لی قه و ماوانه.

له سالی 1964 سه رځکی وولاته به کگرتووه کانی نه مریکا جون که نه دی پایگه یاند: داهاتووی وولاته که مان له مه ترسی دایه، چونکه گنج ولاده کانمان له ټاره زووه جینسیه کان نوقوم بوونه، نه و لیپر سراو یه تی به له سه ر شانیه تی ناتوانی به ته وای جیبه جیتی بکات، هر له حوت که س ته نها به کیان ده شیت بکرتنه سه ریازی دلسوز، چونکه نه و ټاره زووه تی تابیدا نوقوم بوون هم موو لیا قه ی به ده نی وده وونی لی سه ندوونه.¹

له و باره یوه نوو سه رځکی نه مریکی کانی سه ردانی بق قاهره ی پایته ختی میسر له سالی 1962، و ته یه کی پېشکه ش کرد، له پېرژنامه ی کوماری بلوکرایه و له ژیر ناوینشانی: قه ده غه ی ټیکه لاوی بکن، سه ریبه ستی ټافره ت سنوور دار بکن.

ئو سنووردهی که کۆمه لگهی عه ره بی له سه ر ئافه رته ی که م ته مه نی داناو ه - مه به ستم له خواروی 20 سالیه - ئو سنوور و مه رجان ه چاره سه رتکی به سووده بۆ زۆر نه خۆشی ناو کۆمه لگه، هه ر بۆیه داواتان ئی ده که م که و ده ست به خووپه وشت و داب و نه ریتی خۆتانه وه بگرن، تیکه لای قه ده غه بکه نه وه سه ره به ستی بی سنوور لا به رن، بگه پێنه وه سه ر پۆشته یی خۆتان، چونکه ئه وه زۆر باشت و چاکتر و سوودمه نتر له به ده وه شتی و به ره لای ناو کۆمه لگهی ئه مریکا و ئه وریا، ئو سه ره به ستیه ی تێمه به خشیما ن به کچه گه نجه کا نما ن، وای ئی کردن ببن به ده ستی (جیمس دین)، ده ستی خوین پشتن و ماده ده بی هۆش که ره کان، ده ستی فراندنی مندا ل فرۆشتنیان وه ک به نده.¹

دکتۆر عبد اللطیف القصاب ده لی: (پۆلی ئافه رت دایکا یه تیه، له به ر بوونی هه ندی سیفات ی تایبه ت، ئافه رتا ن به گشتی ده توانن زۆر به کارامه یی ئو پۆله ببینن. په ره رده ی مندا ل، چ به واتای په ره رده یی فراوان، چ به به مانای ته سکی ناو خێزان، بریتیه له پیرۆز ترین ئه رک، که ئافه رت ده یکات، هه ر وایه هه ر ئاوا ده مینێته وه.

له به ر ئه وه ی ئافه رت له توانای زمان ی و په وانی ده ره پرن، له ناسین و هه سته کردن به و گۆرپا نکاریانه ی که له ده وه وه ری پوویدا وه، پشت به ستان به ریگه کانی وه سفی بۆ ئیدراکی که ل و په ل وه لویست، په چا وکردنی دابه نه ریت و به ها کۆمه لایه تیه کان، له مانه گشتیان پێشکه و توه، بۆیه زانایانی پزیشکی و ده رو ناسی دان به وه داده نێن که و ئافه رت به باشت رین شیوه ده توانی کاری په ره رده ی مندا ل جێبه جێ بکات، چونکه مندا ل له قونا غه کانی یه که می ته مه نی فیزی زمان و داب و نه ریتی ئو کۆمه لگهی که تیایدا ده ژێ و چۆنیه تی هه لسه وکه و ت کردن له گه ل ئو داب و نه ریت، دروست بوونی بیردۆزه ی وه سف کردنی شته کانی ده وه وه ره ده بیته، بۆ فیزی بوونی هه مو ئه و شتانه دایک وه ک سه ره به رشتی کار، چاودێر، په ره رده کار، مامۆستا، باشت رین که سه که نه م کاره بکات، بۆ ئه وه ی ئو

مندال بېټه که سایه تیه کی کومه لایه تی، پۆشنبیری به سود له کومه لگه. نه وهش گرنګترین و ترسناکترین کاره که ئافرهت ده یگرته نه ستو، زۆر گرنګتر و پیرۆزتره له وکارانه ی که پیاو ده ېکات. لپره وه بۆمان دیار ده که ویت کاری ئافرهت کاری بونیادنن و دروست کردنه.¹

نه گهر کاری دایکایه تی وپه روه ده ی مندال به ئافرهت سپێردرا نه و واتای نه وه ناکه یه نی که و ئافرهت وه ک به ند کراوی ئی بېټ، هه ره مال نه چیتته ده ره وه.

نه گهر میژووی زێرنی ئیسلام بخوینینه وه ده بینین ژماره یه کی زۆر له ئافره تان به شداری چالاکیه جیا جیاکانی کومه لایه تی، پۆشنبیری، په روه ده و فیکردن، ته ندروستی، سه ریا زیان کردوه، پۆلی کاریگه رو به رچاویان بینوه، په چاوی هه مو مه رجه کانی نه و به شداری کردنه شیان کردوه، له گه ل نه وه شدا نه رکی دایکایه تی و په روه ده ی مندالیان به جوانترین شتیه جیبه جی کردوه، پۆله ی وه ک: نه میره کانی مه پوانیه کان ولوپه کان و نه یوبیه کانیشیان پی گه یاندوه. بۆ زیاتر زانیاری به وانه کتابی دانه (المرأة الكردية و دورها في المجتمع الكردي)، که تیایدا ژماره یه کی زۆر له ئافره تی ناو داری کوردی تیا یه له بواره جیا جیاکان.

موسلمانانی سه رده می په یامی خودایی، سه رده می جینشینه کانی پێغه مبه ر، سه ده کانی زێرنی ئیسلامی گه یشتنه به رزترین لوتکه ی پێشکه وتن له بواره کانی کومه لایه تی، گه شه ی فیکری، نه خلاق، هه روه ها به پێوه به رایه تی نیوه ی جیهانیشیان ده کرد، له گه ل نه وه شدا زۆر هۆشیار بوون له وه ی نه که ونه شوین نه و ئاره زوانه ی هۆکاری توش بوون به گونا هه تاوان، وه ک بوور که وتنه وه له تیکه لاوی هه رچه نده گه ره ناو شوینی خوا په رستی و خویندنیش بېټ.

[1- القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق، ص 254.

بہ نندی سنیہم: حہایا و شہرم (الہیاء)

برگہ ی یہ کہم: مانای حہیا

الہیاء: تہ وہو بہ شیمانی و داپوشینہ، حہیا ہؤبہ یہ کہ لہ نیمان۔
 نیبن نہ نیر دہ لیت: حہیا ہؤبہ یہ کہ لہ نیمان چونکہ نیمان فہرمان بہ چاکہ و
 نہمی لہ خراپہ یہ، نگہر بہ ہؤی حہیا وہ نہو دوشتہ ہاتہ دی نہوا بہ شیکہ لہ
 نیمان، نیبن مہ سعود ﷺ دہ گزیتہ وہ کہ پیغہ مہری خوا ﷺ فہرموویہ تی:
 ((نگہر حہیا ناکہیت مہرچی تارہ زوتہ بیک)) ((إِنْ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ
 النَّبِيِّ إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ))¹ واتہ حہیای نہ ماوہ تاوہ کو ببیتہ برہست بق
 نہ نجام نہ دانی کاری خراپہ۔ فہرموودہ کہش ہانی موسلمانان دہ دات کہوا بہ حہیا
 بن، وازہینان لہ حہیای بہ نا پہسند داناوہ۔

حہیا: نہو توانایہ یہ وا دہ کات مرؤف نہ توانیت ہنگاو بنی بق کاری خراپ
 وناشرین۔ کاری ناشرین وفاحشہش نہو کارہ یہ کہ نادمیزاد ہر لہ خورسکہ وہ
 رقی لیتہ تی۔²

برگہ ی دووم: حہیای نافرت

خوای گہورہ باسی حہیای نافرت دہ کات لہ چیرؤکی کچی شعیب پیغہ مہرو
 موسیٰ ﷺ: ﴿لَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاو﴾ القصص: 25.
 نافرتہ تی باوہ پردار ہر لہ خورسکہ وہ شہرم و حہیا دہ کات کاتی لہ گہل پیوای
 بیگانہ گفتوگو دہ کات۔ کاتی بہ رینگہ پڑیشتندا ہیچ نازو دہ لال ولارولہ نجہی نیا
 بہ دی نا کرئی، نہو مہ بستہ ی دہ یویت بہ روونی وجوانتریت شیوہ، بہ بی پیچ و
 پہنا، بہ کورترین پستہ دہری دہ بریت، ہر نہوہش لہ نافرتہ تی فیرتہ پاک وساغ
 دہوہ شیتہ وہ۔

1- البخاری 78- الألب باب: إذا لم تستحي الرقم: 6120، 642/10.

و المعجم الأوسط، الطبرانی، 104/5. وسیر أعلام النبلاء، 102/16.

2- ابن منظور، لسان العرب، 429/3.

له نه یو هورده یږه ﷺ ده گټړنه وه، پټفه مېرې خواﷺ فرمویه تی: ((باوه پر شەست و هەندیک هۆبه یه، هەياش یه کټیکه له و هۆبانه)) ((الإيمان بضع وستون شعبة، والحياء شعبة من الإيمان)).¹

له عیمران کوږی حەسین ﷺ ده گټړنه وه، پټفه مېرې خواﷺ فرمویه تی: ((حەيا هەردەم خێرو چاکه ده هینئ)) ((الحياء لا يأتي إلا بخير)).²

حەيا پوهشتیکه مړۆ له کاری ناشرین دور ده خاتوه، وای لئ ده کات مافی هەموو خاوهن مافیک بدات، هەر بۆیه له فرموده ده یه کی تردا هاتوه: ((حەيا هەموو چاکه و خیرە)) ((الحياء خير كله))، چونکه هۆکاره بۆ چاکه کاری و بهرگریه له خراپه کاری، جا ئه و حەيا یه له جۆری خۆپسکی بیت یان به ده ست هینراو. پتویسته ئه و حەيا یه بکار بهینری به ږنگه یه کی زانستیانه و گونجاو له گەل شەری خوا تاوه کو بیت هۆبه یه ک له نیمان.³

نافرەت حەيا ده کات، چونکه له خەلیقه ته وه ئه و په وشته خۆپسکیه ی بۆ دانراوه، به لām ئه وه ی پیاو له ئه ده به وه و هریگرتوه به ویستی خۆی، بۆیه به بنه چە ی په وشت داده نری.⁴

نافرەت خوری (پاهاتوه) به حەيا وه گرتوه له هەموو سەر ده مه کان، له سەری به رده وام بووه و به رزی نر خاندوه، ته نها له و کاته دا نه بیت که پیاو ویستویه تی له خشته ی ببا بۆ ئابرو بردنی بۆ گە یشتنه ئاره زووه کانی.⁵

نافرەت ان به گشتی داوین پاکن، خۆیان دور ده په ریز ده گرن له ئاره زووه جنسیه کان، هەر چه نده له ناخی ده روڼی وه ئاره زووی بۆ پیاو ده چیت، به لām خوا ی گوره به دور به ربه ست و قه لا پاراستوونی، په کیان جهسته یی په بریتیه له په رده ی

1- البخاري: 1- كتاب الإيمان 3- باب: أمور الإيمان الرقم: 90، 72/1.

2- البخاري: 78- الألب باب: الحياء الرقم: 641/10، 6117.

3- ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 73/1.

4- العقاد، عباس محمود، المرأة في القرآن، ص 30-36.

5- للباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 52/1.

کچیتی، دوو میان نه قسی وده رونی بریتیه له حیاو شهرمی خورسکی.¹
 هر له بر حیاو شهرمی نافرته حنه فیه کان ده لئن: نابیت نافرته خوی وه
 خوی بیت له ماره کردن، چونکه له وانه به له بر شهرم و حیای خوی پانی بووه.²
 واته حیا خورسکه، نه وهی خوی گوره له ناو پیکهاتهی ده رونی شاده میزادان
 خولقاندوویتهی، یان له باوه روهیه، هر نه وهیه له ترسی خوا قه ده غهی نیماندار
 ده کات له کرداری خراپ.

به لگهی خورسکی حیایو شهرمی نافرته:

1- نهو حیایه خورسکی نافرته هر له قزناغی هیلکه وه ده یینین، جولوی
 زقر میواشه، به م لاو به ولادا ناپوانی وه ک سپیرم، به ژماره کی زقر له خانهی کلکدار
 ده وده دراوه و میواش میواش پالی ده دهن وده یجولیتن وله هه مان کات پاریزگاری
 ده که نه تاوه کو ده که نه شوینی مه به ستن (نه ویش سی یه کی کوتایی جوگی
 هیلکه به)، لهو شوینه ده مینی له گه ل خزمه تکارو پاریزکاره کانی وچاوه پوانی نهو
 سپیرمه نه که خودای گوره بوی داناوه سه ریکه ویت وله گه لی جووت بیت وپیتن
 پوودات. هر کاتی که پیتن پوودا هیلکه به چوار ده وری خوی دیوارکی پتهو
 دروست ده کات ونایه لیت سپیرمه کانی تر نزکی بکه ونه وه که ژماره یان سه دیکه
 هر چنده به تواناو به میزیش بن، هر هه موویان ده من به غم وپه ژاره وه. نه گهر
 به ووردی سه رنجی جولوه دیمه نی هیلکه کاتی دابه زین وچاوه پوانی کردنی
 هاوسه ری بدهین، ده یینین مانای حیایو شهرمی پیوه دیاره. هر وه که نه وهیه بلینی
 خوی گوره هر له سه ره تاوه نهو سیفته ی تیادا خولقاندووه.

2- له لینکلین و هیو که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974
 کردیان بقیان ده رکوت که و نیرینه به م سیفته بؤماوه بیانه ناسراوه: توندو پهق،
 زیر، به هیز، گوره له بارسته و کیش وپوکاری ده ره وه. به لام میینه ناسراوه به:

1- الخشت، محمد عثمان، ولبس الذکر کالاشی، ص 36.

2- المرغینانی، علی بن ابوبکر، الهدایه شرح بدایه المبتدی، 1/196.

ناسک، نهرم ونيان، هستيار، يوکار ناسووده.¹

3- له دوو ليکوالينو هوی جيا، په کهميان: که تيمي (ته لبريت، فيرنون، ليندزی) له سالی 1951 نه نجاميادا، دووهميان: زانا (توتزل) له سالی 1966 نه نجاميادا، بويان دهرکهوت که واميینه زياتر پابه نده به دابونه ريت کومه لایه تیه کان، گرنکی دان به بڼه ماو یاساکانی سلوک، جوانی وجوانکاری، هاوکاری که سانی ترو چاوديريان، ثاره زوی به لای کومه ک کردن وپیکه وه ژيانی کومه لایه تیه. زياتر به ره و لای خوبه ددهسته وه دان وملهکچ وگوپرایه لی ویزدان وپشت به ستان به که سانی تره، واته له سروشتياندا گوپرایه ل وملهکچن. به لام نيزينه ثاره زوی به لای کاروباری پامیاری و بیردوزه یی په (النظرية)، زياتر گرنکی ددهات به دسه لات وکاریگری کردن له که سانی تر.²

4- هندی له زانایانی سرده م سه بارهت به حه یای ثافرهت ده لاین: پیکهاته ی میینه وا خولقیندراوه هاوکات له گه ل بونی ثاره زوی جینسی، سیفته تی حه یاو شهرم وخو داپوشین، دور که وتنه و به رگری و به ربه ست ناو پته کراوه. ثافره تان که م وژد نه و سیفته تان هه یه، هه ره ک چن له میینه ی ژوری گیاندارانی تریش هه یه، به لام نه و سیفته تانه له میینه ی ثاده میزاد ژد زياترو به هیژ تره، تاوه کو که یشتوته نه و پله ی بونه سیفته تیکی خورسکی.³

برگه ی سییه م: حه یای پیاو

پیاو حه یای خورسکی هه یه، به لام نه وه ی زاله بریتیه له و حه یایه ی له په روه رده ی مان وکومه لکه و پوښنبری وهریگرتوه. حه یای بون ثافرهت ژد پتویست تره، جوانی و پوښته ییه که ی زیاد ده کات.⁴

1- Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P:97

2- سیرل بیرت، کیف یعمل العقل، ص162. القصاب، عبد اللطیف الفروق، ص206.

3 - عقاد، المرأة في القرآن، ص35. والمونودي، الحجاب، ص195.

4- عقاد، المرأة في القرآن، ص35.

ئىمامى قورئىنى لە شەرحى ئەو فەرمودە يەدا دەلئىت: ئەو جۆرە حەيائەى كە ئادەمىزاد لە ژياندا بەدەستى دەھىتى (المكتسب) ئەو يە ھۆبەك لە ئىمان، بەلام ئەو يە حەيائى خۇپسكى ھەيە ئەوا دەبىتتە پالېشتى بۇ زياتر بەدەست ھىتئانى حەيا، تا واى لى دىت حەيائى بەدەست ھىتئار وەك حەيائى خۇپسكى لى دىت.¹

بېرگەى چوارەم: كارىگەرى ژىنگە لەسەر حەيائو شەرم

پەرورەدە و فېرېبونى خوپرە وشت ھۆكارى بوزانە وەى ئەو غەرىزە خۇپسكىيە شاراون. ئەو دوو ھۆكارە بەردەوام وەك خۇراكن بۇ گەشەى حەيائو شەرم، تا گەياندىنى بەو ئاستەى بىتتە خوپرە وشتەكى پتەو لەناو ناخ و دەرونى ئەو ئادەمىزادە، بۇ ھەر لايەك بىيات گويپايەلى دەكات.

ئەو كەسەى حەيائى نەما، ئارەزوو ئازەلپەكانى دەيكەنە بەندەى خۇيان، تاوەكو دەگاتە ئەو ئاستەى ھەر خراپەو تاوان و گوناھىك لەبەرچاوى ئەو ھىچ نىيە. بەردەوامى لەسەر كارى خراپەش بەھەمان شىئو سىفەتى حەيا، ھەست بە شەرم كردن ناھىيى لەناو دەرونى موقۇدا.

ھەرچەندە ھۆكارى بايۇلۇقى كارىگەرى پاستە و خۇى ھەيە لەسەر نۆر لە سىفەتەكانى ھەردو پەرگەز، بەلام ئاست و جۇرى پۇشنېرى ھەر كۆمەلگەيەك كارىگەرى ھەيە لەسەر سىفەت و ھەلسوكەوتى تاكەكانى ئەو كۆمەلگەيە بە ھەردو پەرگەزىو. ھەر ئەو ھۆكارەنە واى كرېووە لە پىاوەكان ھەندى جۆر ھەلسوكەوت بكن، كە ئافرەتان نەتوان، بەپېچەوانەوش واى كرېووە ئافرەتان ھەندى جۆر ھەلسوكەوتى تايبەت بە خۇيانەو بكن.²

ھەندىكى تر لە دەروناسان دەلئىن: جىاوازى نۆر ھەيە لە تواناى فېرېبون لە نىوان ھەردو پەرگەز، تاكەكانى ناو ھەمان پەرگەز، دەگەرېتتەو بۇ ھۆكارى كۆمەلەيەتى و دەرووېر، ئەو وەك بۇ ھۆكارە خۇپسكىيەكان.³

1- ابن حجر، فتح الباري بشرح صحيح البخاري، 640/10.

2- طلعت منصور وآخرون، أسس علم النفس العام، ص 98-99.

3- برنھارت، علم النفس في حياتنا العملية، ص 241.

زانای به رزی فەرهنسی نه لیکسیس کاریل ده ئیت: شاده میزاد له خۆلی سر زه وی دوست بسوه، به و هویه جوگرافیای نه وولاتی که تیایدا ده ژی و سروشتی نه و گیانه ورو پوه کانه ی که ده یخوات کاریگری به رچای هیه له سر چالاکیه فسیولژی وعه قلبه کانی.¹

له گوته ی زانایان بومان به دیار ده که وی که وا نافرته حه یاو شهرمی شاراه ی خورسکی هیه، به لام به شیوه یه کی گشتی ده ورو به رو ژینگه کاریگری دیارو به رچای هیه له سر حه یا، خوړه وشت و داب ونه ریته کومه لایه تیه کان و ناینیه کان. واته به رده وامی کاریگری ژینگه ده بیته هؤکار بو گورپنی ته وای په وشت و حه یاو شهرم، یان راست کردنه وه ی، یان دووباره بینا کردنه وه ی به شیوه یه کی نوی، جا به باری چاکی بیت یان خراپی، به گویره ی جوری کاریگره که و شوین ونه و کومه لگه ی تیایدا ده ژی.

پیغه مبه ری خوا ﷺ ده فرموی: ((ه موو کورپه لیه که که له دایک ده بیت له سر فیتره ی خوا په رستیه، به لام دایک ویاوک ده یکن به جووله که، مه سیحی، ناگر په رست...)) ((ما من مولود إلا یولد علی الفطرة فابواه یهودانه او ینصرانه او یمجسانه...)) نه و فرموده یه ش باشتین به لگه یه له سر نه وه ی که وا ژینگه و ده ورو به ر کاریگری زوری هیه له سر ناین و په وشت و جوری ژیان.

بەشى دووھم

خوا پەرستى

(نويژ، بۇزۇو گرتن، ھەجى مالى خوا)

باسى يەكەم : نويژ كردن

باسى دووھم : بۇزۇو گرتن، ھەجى مالى خوا

د هروازه:

به ندایه تی وخوا په رستی به شینکی گرنګ له ئیسلام، په یوه ندى ئیوان به نده و
خوای خولقینه ره، حوکه کانی به شینکی گرنګ له شهریه ت پڼک ده هینن، خوا
په رستی له هه لسوکه وتی به نده کانی دهرده که وئ وه د یارده په کی به رچا و له ژبانی
پژذانه ی ئیمانداران.

ئو د دستورو به نامه ی خوای گوره بؤ به ندایه تی وخوا په رستی دایرشتووه تا
پادده په کی زږ نه گړه، ناگړې به گړپانی چۆنیه تی ژبانی خه لك وژبانی گومه لګه،
به ره و پښه وه چوونی شارستانیه ت، به جوری په گه زو نه ته وه، گه ر گړپانکاریش
هه بئ زږ که م وساده په، وه گړپانکاری لایه نه کانی پامیاری و په پټوه به رایه تی
وته شریعی نیه، که به گړپانی چۆنیه تی ژبانی خه لك وژبانی گومه لګه، به ره و
پښه وه چوونی شارستانیه ت گړپانکاری زږی دپته سر.

ئو د جیاوازیانه ی که به دی ده کریت له حوکه کانی په یوه ست به به ندایه تی و
خوا په رستی له ئیوان ئن وپیاو، هه ندیکیان بؤ ئه وه په قورسایه تی ئو ئه رګانه
له سره ئافره ت سووک بګات، هه ندیکیان بؤ ئه وه په تاوه کو جوانی پازاوه یی دیار
نه که ویت کاتی ئه نجامدانی ئو ئه رګانه، هه ندیکي تریان له به رد اپوشینی عوره ته،
ئو یی تریان بؤ ئه وه په تاوه کو تیکه لاوی ته نهایی دروست نه بیټ، یان هوکارن بؤ
به ربه چ و دوورخستنه وه ی گومان وشه رفرفو شى فاسقه کان و له خوا یاخی بوان.
به گشتی ئو حوکه مانه به سوویدو قازانجی ئافره ته بؤ پاراستنی که رame تی، له هه مان
کات به سوویدی پیاوه بؤ دوورخستنه وه ی له هوکاره کانی ئاره زووه بزوینه ره
دهره کیه کان. واته هه موو ئه و حوکه مانه په حمه ت و به زریی خواپه بؤ به نده کانی
تاوه کو کاتی ئه نجامدانی ئه رګه کان تووشی ماندووبوون و حه رچ نه بن.

باسى يەكەم

نويژ كردن

بەندى يەكەم : دەست نويژ، خۇدا پۇشخ، بانگدان، چۇنيەتى نويژ كردن

بەرگەى يەكەم : دەست نويژ

بەرگەى دووم : خۇدا پۇشىنى ئافرەت ئەكەتى نويژ

بەرگەى سىيەم : بانگدان و بانگى ھەئسان بۇ نويژ كردن

بەرگەى چوارەم : چۇنيەتى نويژ كردن

بەندى دووم : نويژى بە كۆمەل (جەماعەت)، نويژى ھەينى ، جەزئەكان

بەرگەى يەكەم : نويژى جەماعەت

بەرگەى دووم : نويژى ھەينى

بەرگەى سىيەم : نويژى جەزئەكان

باسی یہ کہہ م: نویژ کردن

نیسلا م بہ نامہ یہ کی تیرو تہ سہ ل و گشتگیری بق ژبان داناوہ، بق ٹوہ ی مہ بہ ستہ کانی لہ چوارچتوہ یہ کی دروست و پوون بیئکی، سی پئگی ہاوپئکی یہ ک بہ تہ نیستوہ یہ کی گرتو تہ بہر، یہ کہ میان: حرام کردنی ہموو بارہ چہ وتہ کانی ژبان کہ لہ بنہ ما ٹہ خلاقہ بؤگہ نہ کان سہرچاوہ ی گرتبوو، دوہ م: راست کردنہ وہ ی بارہ لارہ کان، توند کردنیان، پاک کردنہ وہ یان لہ گومان، سیئہ م: داپشتنی بہ نامہ و فرمانی تہ شریعی نوی بہ مہ بہ ستی دانانی چوارچتوہ یہ کی پئک و ساغ بق کومہ لگی نوی.¹

بہ نڈی یہ کہہ م: دست نویژ، خو دا پوشین، باتگدان، چونیہ تی نویژ کردن

خوای گہ و رہ لہ ہندئ کاتی تابیہ ت- کاتی بی نویژی، سک پپی، زہ یستانی- ہندئ لہ ٹہ رک و فرمانہ کانی بق ٹافرہ تان جبا کرتو تہ وہ رک رہ حمہ تیک و چاودیری کردنی پئکھاتہ ی جہ ستہ یی و دہرونی لہ واکاتہ ناسکاتہ ی ژبانی ٹافرہ ت. ہہ روہ ک دہ بینن لہ کاتی بی نویژی، مندالبوون، زہ یستانی خوای گہ و رہ نویژی لہ ٹافرہ ت قہ دغہ کرہ وہ کہ ٹہ نجامی بدات، کاتی پاک بوونہ وہ ش ٹو نویژانہ ناگپرتتہ وہ، چونکہ ماندوو بوون و ٹہ زہ ت و نارہ حتہ تیابہ.²

برگی یہ کہہ م: دست نویژ (الوضوہ)

ہموو حوکمہ کانی پہ یوہ ست بہ دست نویژ لہ واجبات و لہ سونہ تہ کانی یہ کسانن لہ ہہ ردو پہ گہ زدا، تہ نہا مہ سحی سہر نہ بیت. حنہ لہ کان دہ لئین: بق پیوان دہ بی سہریان ہموو مہ سح بکھن (استیعاب مسح کل الرأس)، بہ لام بق ٹافرہ تان ہہ روہ ک ٹیبن قدامہ دہ لی: تہ نہا دہ ستی تہ پ بہ سہریان دادہ ہئین.³

1- جمال محفوظ وآخرون، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، 305/3-306.

2- جمال محفوظ، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، ص 231.

3- ابن القدامة، المغنی، 1/127.

مالکيه کان ده لټن: ثافره ته له کاتي مسمي سر، ده ستي ته په سري داده هيتي، به لام پټويست ناکات که زى وسر که زى ويسکه کاني بکانه وه وه مووى مه سح بکات.¹

ده ست نوټي ثافره تي خوټن دار (المستحاضه)²: فاته مې کچي جش ^{جش} خوټني له بهر ده چو، هاته لاي عايشه ^{عائشه} پرسياړي دهراره ي ټو خوټن له بهر چوونه کرد، عايشه له پټغه مبهري ^{مبهري} پرسياړ کرد، ټو ویش فرمووى: ((ټو خوټني له په ګه کانه وه بډ ديت، بډ نوټي نيه، نه ګر کاتي بډ نوټي هات نوټزه کان مه که، ګر ماوه ي بډ نوټي ته واو بوو خوت پاک بکه وه نوټي خوت بکه)) ((نلك عرق وليست بالحیضة، فإذا أقبلت الحيضة فدعي الصلاة، وإذا أدبرت فاغتسلي واصلی)).³

نيېن حجرى عسقه لاني له شهرجى ټو فرموده يه ده لټي: هر کات ماوه ي بډ نوټي به که ته واو بوو- هه موو ثافره ټيک به ماوه ي بډ نوټي خوي شاره زايه که چهند پڙه- خوي دوشوات، پاشان هر خوټنه کي تر هات ټووه خوټن داريه و بډ نوټي نيه، هوکمي ټووه ش وهک هوکمي پروداوي (الحديث) بجوکه، واته ده ست نوټر دوشوات و نوټي خوي ده کات، به لام پټويسته بډ هه موو نوټيک ده ست نوټي نوټر بشواته وه، له بهر فرموده ي پټغه مبهري ^{مبهري}: ((ثم توضئي لكل صلاة)). هر ټووه ش ګوټي سرجه مې (جمهور) زانايانه.

حه نه فيه کانيش ده لټن: ده ست نوټي ثافره تي خوټن دار په يوه سته به کاتي هه موو نوټزه کان، به مهرجي کاتي نوټزه که به سر نه چوويي.⁴ ((المستحاضه تتوضأ

1- الحطاب، مواهب الجليل لشرح مختصر الخليل، 205/1.

2- المستحاضه: پيناسه و باسي ثافره تي خوټن دارى په درټي کراوه له کتابي (ته نها بډ ثافره تان) دلته. به ګورتي ټو خوټنه يه که له دامنې ثافره تي دټه خواره ي پاش ته واو بووني ماوه ي بډ نوټي (3- 8 پلټن) يان له همدې کاتي نا ناسايي، په ټنگ ويلني خوټنه که جياوازه له ګل خوټني بډ نوټي، هه ويلوي هوکمي تايبه تي خوي هه يه له شهرج، له زانستې پزېشکېش جياوازيان زده.

3- البخاري: 6- کتاب الحيض باب: إقبال الحيض وأدباره الرقم: 320، 544/1.

4- ابن حجر، فتح الباري، 409/1-410.

لوقت كل الصلاة)).¹

بہ لām ثبین قدامہ وشہ وکانی دہ لّین: ٹافرہ تی خویندار دہ توانی دو نوئیڑ پیگہ وہ کتو بکاتہ وہ، وہ: کہ نیوہ پو وعسر، نیواران وشپوان بہ یک دہ ست نوئیڑ، چونکہ پیغہ مبری خوا ﷺ، وا فرمانی بہ فامہ ی کچی جحش وسہ ملہ ی کچی سہل کردوہ ﷺ.²

برگہ ی دووم: خو دا پو شینی ٹافرہ ت لہ کاتی نوئیڑ (ستر المرأة في الصلاة)

لہ ہشی یہ کم باسی مانای عہ ورت و سنووی عہ ورتمان کرد لہ ہر دووہ گہ ز لہ کاتی نوئیڑ کاتہ کانی تر.³

داپوشینی عہ ورت، واجبہ، یہ کیکہ لہ مہرجہ کانی دروستی نوئیڑ.⁴ بہ بہ لگہ ی نہ و فرمودہ یہ، کہ نہ بو دلود لہ عائشہ وہ رضی اللہ عنہا دہ گپڑتہ وہ: ((نوئیڑی مبینہ یہ کمی پیگہ یشتوو دروست نیہ بہ بی حق داپوشین بہ کراسیکی دریت)) ((لا يقبل الله صلاة حائض إلا بخمار)).⁵

ثبین قدامہ دہ لّیت: مہ زہ بہ کان بہ گشتی جیاواز نین لہ وہ ی کہ وا بق جائزہ دیارکہ و تنی دہ ست و دہم وچاوی. بق دیارکہ و تنی دہ ست، دووہ پایت ہہ یہ، یہ کہ میان: نابیت داپوشی، چونکہ ثبین عہ باس ﷺ لہ تہ فسیری نہ و ٹاپہ تہ دا «وَلَا يُبْنِي زَيْنَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْنِيْنَ زَيْنَتَهُنَّ» دہ لی: وا پٹیویست دہ کات کہ وا دہ ست و دہم وچاو دہریک ویت. دووہ میان: پٹیویستہ دیار نہ کہ ویت، چونکہ پیغہ مبری خوا ﷺ فرمودہ یہ تی: ((ٹافرہ ت

1- الکاسانی، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، 2/1.

2- ابن قدامة، المغني، 342/1. والشوكاني، نيل الأوطار، 303/1.

3- برگہ ی دووم/ ہشی یہ کم/ باسی یہ کم.

4- الفتحی، ابن النجار، منتهی الارادات، 60/1.

5- مسند الإمام أحمد، الرقم: 25209، 150/6. النمری، یوسف عبد البر، التمهيد لابن عبد

البر، 259/6.

عوره ته)) ((المرأة عورة))¹. نيمامي ته رمزي ده لئ: فەرموده يه کي پاست وياشه. واتاي گشتي ده به خشي نه ګر به لګي تاييه تمه ندي نه بوو.²

به لګي نه وانه ي ده لټين ده ست و دم و چاو جاوزه ديار بکه ویت، دوو فەرموده يه، يه که ميان: عائشه رضي الله عنها ده فەرموي: نه سمای خوشکم هاته مالمان و به پوښاکيکي ته نک خوي داپوشيبوو، پيغه مېري خوا رضي الله عنها به رپه چي داوه فەرموي: نه ي نه سما ګر نافره ت ګي شته ته مه ني بي نوږي بيچګه له ده ست و دم و چاوي نابيت هيچ شوينه کي تري ديار بکه ویت. ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن يرى منها إلا هذا وهذا)) وأشار إلى وجهه وكفيه.³ دووهم: له نه بي هورده يره رضي الله عنها ده گيږنه وه، که پيغه مېري خوا رضي الله عنها قه ده غي کردوه له کاتي نوږدا پياو دم و چاوي داپوشي. هر بوي زانايان به کومه له ګل نه ون که وا نافره ت له کاتي نوږو نبحرام به ستاندا دم و چاوي به دره وه بي. واته ګر له دووکاته په سندن بي، نه وا له کاته کاني تر دا ګونجاو ترو په واتره. ((نهی عن السدّل في الصلاة، وأن يغطي الرجل فاه)). (لذلك أجمعوا على أن على المرأة أن تكشف وجهها في الصلاة والإحرام).⁴

نين قودامه ده لئ: دم و چاو داپوشين مه کروه و، ناپه سنده بؤ نافره تان، چونکه به ربه ستي به رکه وتني نيوچه وان ولووت به زه وي، حوکمي هه روه ک دانه پوښيني ده مه له پياوان.⁵

1- صحيح ابن حبان: 5598، 412/12. والطبراني، المعجم الكبير: 10115، 108/10.

الترمذي: 1173، 476/3، باب: كراهية الدخول على المغيبات.

2- الفتوح، منتهى الارادات، 61/1.

3- سنن أبي داود كتاب: اللباس باب: فيما تبدي المرأة من زينتها حديث: 4104، 62/4.

4- سنن أبي داود كتاب الصلاة باب: السدل في الصلاة، حديث: 643، 174/1. والماكي،

ابن العربي، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، كتاب الصلاة، 170/2.

5- ابن قدامة، المغني، 603/1. والنووي، المجموع، 185/3.

برگه‌ی سینه‌م: بانگدان و بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ کردن (الاذان والإقامة)

وا سونه‌ته له بانگدان ده‌نگ به‌رز بکړیت، سه‌رنجی بۆ پاښی، گوښی بۆ شل بکړیت، نه‌وانه تایبه‌تن به‌ پیاوانه‌وه. به‌لام بۆ ئافره‌تان بانگدان و بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ نیه. به‌لکه‌ش نه‌وه‌رمووده‌ی که ئیښ عومه‌ر عليه السلام ده‌گيریت‌وه، پتفه‌مبه‌ری خوا عليه السلام به‌رموویه‌تی: ((له‌سه‌ر ئافره‌تان بانگدان و بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ نیه)) (ليس على النساء اذان ولا إقامة).¹

کومه‌لی ئافره‌تان ده‌توان بۆ خویان بانگی هه‌لسان بۆ نوێژ کردن به‌دن تاوه‌کو ئاماده‌بوان خویان ئاماده‌ بکه‌ن، چونکه ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه‌ی تیدا نیه. به‌لام بۆیان نیه بانگدان، چونکه ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه‌ی تیا به‌ که‌ه‌کاری فیتنه‌یه، به‌یه‌کچوون و لاسایی کردنه‌وه‌ی پیاوانه، که‌واته ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه‌ش حه‌رامه بۆیان.²

برگه‌ی چوارم: چۆنیه‌تی نوێژ کردن (کيفية الصلاة)

- 1- ئافره‌ت هه‌روه‌ک پیاو نوێژ ده‌کات، به‌لام واکه‌ کاتی رکوع، سوچه‌ه بردن خوی خپ بکاته‌وه، کاتی دانیشن له‌ ته‌حیات، هه‌ردوو پیتی خا بکات (السدل)³ ئاراسته‌ی بۆ لای راست بکات و دا‌یان پۆشیت، یان چوارمشته دانیشی.⁴
- 2- نه‌گه‌ر ئیعام شتیکی له‌بیرچو له‌ نوێژ، پیاو ته‌سبیح (سبحان الله) ده‌کات، به‌لام ئافره‌تان، له‌جیات ته‌سبیح به‌ناو له‌پی ده‌ستیکی له‌ پشتی ده‌سته‌که‌ی تری خوی ده‌دات.¹

1- سنن الکبری للبيهقي ، 408/1.

2- الهیتمی، تحفة المحتاج، 251/1.

3- السدل: (سدل الشعر والثوب: المتر، سدل یمدله یمدله سَدلاً وأسَدَکَ: شلی کرد رواته خواره‌وه).

لسان العرب، 218/6 . وابن الأثير، النهاية في غريب الحديث، 355/2.

4- ابن قدامة، المغني، 403/1. والفتوحی، منتهی الارادات، 83/1.

له نه بو هورهیره ﷺ ده گپنه وه پټنه مبري خواﷻ فەرموویه تی: ((ته سبیح کردن بۆ پیاوانه لیدانی ده ستیش بۆ ژتانه)) ((التسبیح للرجال والتصفیق للنساء))².

ئین حجر ده ئی: ته سبیح قه ده ده گراوه بۆ ئافره تان چونکه له سهریانه ده نگ به رز نه که نه وه له کاتی نوێژ به هیچ شتیه به ک چونکه ده نگیان هۆکاری فیتنه به، لیدانی ده ست له پیاو قه ده ده گراوه چونکه لاسایی ئافره تانه.³

3- کاتی ئافره تان له گه ل پیاوان نوێژ ده که ن پټیسته له پیزی دواوه ی پیاوان بن، گه ر له پیزی پیاوان بوون ناپه سنده و مه کروه به لام نوێژیان به تال نابیت.⁴

به ندی دووم: نوێژی به کۆمه ل، نوێژی هه ینی، جه ژنه کان (صلاة الجماعة، الجمعة والعیدین)

برگه ی به که م: نوێژی به کۆمه ل (صلاة الجماعة)

1- بۆ ئافره تان جائزه له مال ده رچیت بۆ ناماده بوونی نوێژی جه ماعت له گه ل پیاوان. له عمره ی کچی عبد الرحمن ﷺ ده گپنه وه، که عانشه فەرموویه تی: ((پټنه مبري خواﷻ نوێژی به یانی ده کرد، کاتی ئافره ته کان ده هاتنه ده ره وه داپۆشرا بوون به چارۆکه که یانه وه، له بهر تاریکی به یانیش هه ر نه ده ناسرانه وه)) ((إن رسول الله لیصلی الصبح، فینصرف النساء متلفعات بمروطهن⁵، ما یعرفن من الغلس)).¹

1- ابن قدامة، المغنی، 15/2. والفتوحی، منتهی الارادات، 86/1.

2- مسند الشافعی، محمد بن إدريس، مسند الشافعی، ص 49. ومسند أبي يعلى، الرقم:

364/10، 5955.

3- العسقلانی، ابن حجر، فتح الباری بشرح صحیح البخاری، 77/3.

4- ابن قدامة، المغنی، 150/2. والفتوحی، منتهی الارادات، 116/1.

5- المتلفعات بمروطهن: خویان پټچاوه نه وه به چارۆکه کاتیان. ابن الاثیر نه ایه غریب الاثر، 261/4.

2- چاکترہ بق نافرہت له مان نويز بکات.

له نین مه سعود ﷺ ده گپنه وه، پیغه مبری خواج ﷺ فرمویه تی: ((نافرهت مه مو به دهنی عوره ته، گهر له مان دهرچوو شه پتان له پیشوازیدایه، نزدیکترین کاتی له خوا نه و کاته یه که له ماله وه)) ((المرأة عورة إذا خرجت استشرفها الشيطان، و أقرب ما تكون من الله ما كانت في بيتها))².

له عائشه وه حفصه ده گپنه وه، پیغه مبری خواج ﷺ فرمویه تی: ((نويزی نافرهت له ژوره که ی خیرتره له نويزه که ی له هوجره که یدا، له هوجره که یدا خیرتره له ماله که یدا، له ماله که یدا خیرتره له مزگهوت)) ((لأن تصلي المرأة في بيتها خير من أن تصلي في حجرتها، ولأن تصلي في حجرتها، خير لها من أن تصلي في الدار، ولأن تصلي في الدار خير لها من أن تصلي في المسجد))³.

3- چوونه مزگهوت ږنگی پیدراوه بق نافرهت، به لام گهر ترسی فیتنه ی تیاوو به هوی دیارکه وتنی له ناو خه ک ده بیته مه کړه، له و کاته دا خیرتره له مان نويز بکات.⁴

نیامی نه وه وی ده لیت: زانایان چوونه دهره وه ی نافره تیان بق مزگهوت به چهند مه رجیک به ستووه: بونی له خوی نه دای، ده نگی خلخال وخشله کانی نه یهت، که س گوئی له ده نگی نه بیت، پو شاکي گران به ها نه بیت، تنیکه لاوی پیاو نه بیت، گه نج نه بیت ببیته هوکاری فیتنه، له ږنگی چوونه مزگهوت ترسی نه وه ی نه بیت تووشی فه ساد بیت.⁵

1- البخاري 16- صفة الصلاة باب: 79 الحديث: 839، 296/1. وسنن الكبرى للبيهقي، 132/3.

2- عارضة الأحوزي، بشرح صحيح الترمذي: كتاب الرضاع، 337/4. وصحيح ابن خزيمة: 1685، 93/3.

3- الحديث: سنن أبي داود كتاب: الصلاة، باب: خروج النساء إلى المسجد، 227/2. ومسند احمد، 371/6.

4- ابن قدامة، المغني، 242/2. والفتوح، منتهى الإرادات، 110/1.

5- صحيح مسلم بشرح النووي، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 6 مجلد، ط 2، 1974م، 161/4.

پټویسته له سره ئافره ت هه تا ده توانی نه چټه دهره وه، چونکه گهر بتوانی خوی بیاریزی و له خوی نه مین بیت، نه و ناتوانی بریار بدات خه لک له فیتنه ی نه و پاریندان. نه گهر چووه دهره وه با له سره شیوه یه کی جوان نه بیت، ږنگه ی چول بگریته بهر و له نه نیشته ږنگه بپوات، نه چټه ناو کوچه و کولان و بازار، هه ول بدات ده نگی دهره نه چی.¹

عائشه رضی الله عنها ده فرموئی: ((نه وه ی نیمه نیستا ده بیینن، گهر پیغه مبری خوا بیدیا به نه و له ده ده ی ده کردن بینه مزگه وته کان، هه روه ک چول ئافره تانی به نی ئیسرائیل قه ده غه کران)) ((لو أدرك رسول الله ﷺ ما أحدث النساء ما نرى لمنعهن، كما مُنعت نساء بني إسرائيل)).²

4- نه گهر ئافره تان کومه ل بوون، چاکتر وایه بویان به کیکیان پیش نویژیان بۆ بکات، له ناوه نديان بوه ستیت.³ به به لگه ی نه وه ی عائشه رضی الله عنها به نه رمی بانگی ده داو، بانگی هه لسانی بۆ نویژی بۆ ده کردن، له ناوه نديان ده وه ستاو پیش نویژی بۆ ده کردن. ((أنها كانت تؤذن وتقيم، وتؤم النساء وتقوم وسطهن)).⁴

برگه ی دووم: نویژی هه ینی (صلاة الجمعة)

نویژی هه ینی له سره ئافره تان واجب نیه، گهر چووه نویژ، نه و نویژه که ی دروسته. زانایان هه موویان کول له سره نه وه ی که ئافره ت نویژی هه ینی به کومه ل له سره واجب نیه، هه روه ک نیین مندر ده لیت.⁵

1- الهیمنی، تحفة المحتاج، 1/390. وابن الجوزي، أحكام النساء، ص 209.

2- البخاري: 10- کتاب الأذان 163- باب انتظار الناس قيام الإمام العالم، الرقم: 869/2، 451.

3- ابن قدامة، المغني، 1/428. والفتوحی، منتهی الارادات، 1/115.

4- للصنعاني، أبو بكر، مصنف عبد الرزاق، 3/140. للمستدرک للحاکم، 1/204. وسنن الكبرى للبيهقي، 1/408.

5- ابن قدامة، المغني، 2/250 - 253.

برگہ کی سنیہ: نویڑی جہڑنہ کان (صلاۃ العیدین)

لہ فرمودہ کانی پیغمبری خوادا ﷺ ہاتوہ کہوا نافرہ تان نامادہی نویڑی جہڑنہ کان بن، مہرہک لہ سوم عطیہ عطا دہ گپرنہ وہ¹ ((پیغمبری خوادا ﷺ فرمائی کرد لہ نویڑہ کانی جہڑن بہ ہاتنہ دہرہ وہی مہمو نافرہ تان نازادو بہندہ کان وبہ نویڑو بی نویڑ، بی نویڑہ کان نویڑی جہڑن ناکہن، بہ لام بہ شداری دوعاو پارانہ وہ دہین، خیریان بق دہنوسری، نہ وہی چاروگو سہ ریوشی نہ بوو لہ خوشکی موسلمانہی بہ نہمانت ودرہ گرت)) ((أمر رسول الله ﷺ في يوم العيد أن تخرج العواتق وذوات الخدور والحیض، فيعتزلن المصلی، ويشھدن الخیر ودعوة المسلمين، فقالت امرأة من المسلمين، وإحداهن لا یكون لها جلباب، قال: لتلبسها أختها من جلبابها))² مہرہک پوونمان کردہ وہ کہ چوونہ دہرہ وہی نافرہت بق نویڑ دروستہ، گہ ترسی فیتنہ ہاتنہ پیشہ وہ بق خوی، یان بق خہلکی تر، نہوا نہ چوونہ دہرہ وہ باشترہ چونکہ پەرہ ودرہی نافرہ تان وپیوانی سہرہ می یہ کہم وہک نہوانہی سہرہ می نیستا نہ بوون³.

دہربارہی بقن خوش کردنی نافرہت کاتی چوونہ دہرہ وہ بق نویڑو کاتہ کانی تر، لہ بہش وباسہ کانی دہاتو بہ دریڑی باسی دہکین.

نہو مہرجانہی لہ سہر نافرہت دانوان کاتی چوونہ دہرہ وہ، لہ بہر نہو نیہ نیسلام بہ چاوکی سووک وبی متمانہی تہ ماشای نافرہت دہکات، بہلکو بق پاراستی خودی نافرہت وکرمہ لگہیہ لہ فیتنہ وفساد کہ ہکاری سہرہ کی گشت کیشہ کرمہ لایہ تیہ کانہ.

1 — لم عطیہ: نوسیبہی کچی کہ عی مازنی نہنمارہ، ماوہ لیکی بہر وشارابوہ، بہبہی عہقبہر ٹوحدو حودہ بیبیہی دیوہ، لہ ٹوحد نازلیہی زلری نواندو لہ گہل پیغمبری خوادا ﷺ ماوہ تاوہ کو کڑتایی شہرہ کہ، لہ شہری پمامہ دہستیکی قرنا. الإصابۃ: 418/4، الرقم، 1056. وکحالۃ، اعلام النساء، 151/5.

2 — البخاری 13-العیدین 15- باب خروج النساء والحیض إلى المصلی حدیث: 974، 463/2. ومسلم 7- کتاب صلاۃ العیدین 1- باب ذکر لیاحۃ خروج النساء فی العیدین إلى المصلی، 606/2.

3 — ابن الجوزی، احکام النساء، ص 207.

باسى دووم

بۇزۇگرتن، جەجى مالى خوا

بەندى يەكەم: بۇزۇگرتن

بەندى دووم: جەجى مالى خوا

بىرگەى دووم: مۇلەتى ھاوسەر

بىرگەى يەكەم: مەرجهكانى جەج كردن كە جياوانن ئە نىوان نافرەت و پياوان

بىرگەى سىيەم: نافرەتكە ئە عىدى تەلاق، يان مردنى ھاوسەرمكەى نەبى

بىرگەى چوارەم: دا پۇشىنى دەم و چا و سەر

بىرگەى پىنچەم: دانە مالىنى پۇشاكى دورواو

بىرگەى شەشەم: تەلبىيە كردن

بىرگەى جەوتەم: تەواھى مائىناوایی

بىرگەى ھەشتەم: نزيك بوونەوہ ئە مالى خوا

بىرگەى نۆيەم: نافرەت و ھەرۋەلەى تەواھى

بىرگەى دەيەم: دەرختى شانى راست

بىرگەى يانزەھەم: سەرگەوتى سەر سەئاو مەرۋە

بىرگەى دوانزەھەم: كورت كردنەوى قىزى سەر

باسى دووم: پۇرۇ گرتىن وحەجى مالى خوا

بەندى يەكەم: پۇرۇ گرتىن (الصوم)

گرىنگرتىن ئەو جىاوازيانەي بەدى دەكرىت لەحوكمەكانى پۇرۇو لەنتوان ئافرەت و پىاوا، ئەوئەيە: كەوا واجبە ئافرەت لە مانگى پەمەزان بە پۇرۇو نەبىت كاتى كەوتە بى نوئىزى، مندالبون وماوئى زەيستانى. ھەرۋەھا جائزە لە كاتى سىك پىرى وشىر پىدان بە پۇرۇو نەبىت، گەر پۇرۇوئەكە كاريگەرى سەلبى ھەبوو لەسەر تەندروستى خۇى يان مندالەكەى، بەلام پىويستە ئەو پۇرۇوانە ھەمووى بگىرتەو لە كاتەكانى تردا، چونكە ماندوو بوونى زۇرى تىا نىيە ئەو گىرپانەوئەيە وەك لە گىرپانەوئەى نوئىزەكان بەدى دەكرىت.¹

بى نوئىز و زەيستان پاش پاك بوونەو، لەسەريان واجبە پۇرۇوئەكان بگرنەو.² سىك پىرو شىردەرى مندال، ئەگەر ئافرەتەكە لە ژيانى خۇى ترسا ئەوا تەنھا پۇرۇوئەكە دەگىرتەو، بەلام ئەگەر لە ژيانى مندالەكەى ترسا بەوئەى ئەوئەك تووشى لەبارچوون بى، يان بەھۇى كەم بوونەوئەى شىر مندالەكەى تووشى زيان بىت، ئەوا پۇرۇوئەكەى دەگىرتەوئەو خۇراكى ھەژارتك دەبىت بدات بۇ ھەر پۇرۇت.³

ئىمامى تەبەرى دەلى: ئافرەت گەر ترسا لە ژيانى ئەوئەى لە سىكەتى، ئافرەتى شىردەر گەر ترسا لە مندالەكەى، ئەوانە لەسەريانە خۇراكى ھەژارتك بۇ ھەر پۇرۇت.⁴

ئافرەت دەتوانى پۇرۇوئەكان بگىرتەو بە جىا، دەتوانى ئواى بخات بۇ پىش پەمەزانى سالى داھاتوو. ھەرۋەك عائشە رضي الله عنها فەرموئەتى: ((ئەگەر پۇرۇوى پەمەزانم لەسەر بوو، ئەم تىوانى بىگرمەو، ئەوا دوام دەخست بۇ مانگى

1- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 231.

2- النووي، سراج الوهاج، ص 143.

3- الهيثمي، تحفة المحتاج، 1/717. وابن قدامة، المغني، 3/149-150.

4- الطبري، جامع البيان، 2/184-185.

شهعبان))¹.

نیېن قدامه له (المغنی) دهلتیت: ده توانی پرمه زان به جیا وتاک بگریت به لام له
دوای په کتر باشته.²

بؤ نافرته نیه پلژووی خۆبه خشی بگریت به بی مۆله تی هاوسه رگه ی. هه روه ک
نه بو هوره یره ﷺ له پیغه مبه ری خوا ﷺ ده گپرتته وه: ((بؤ نافرته نیه پلژووی
خۆبه خشی به بی مۆله تی هاوسه ری)) ((لا تصوم المرأة وزوجها حاضر إلا
بإذنه))³.

به ندی دووم: حه جی مالی خوا (الحج)

حه ج په کیکه له کوله گه کانی نیسلام، له سه ر نافرته تی نازاد، پینگه یشتوو،
هۆشدار، توانای ماددی وواتایی هه بیت، په کیکه مبه رمی له گه ل بیت، نه وا حه ج
واجبه. هه رچه نده زانیان له سه ر بوونی مبه رم جیاوازن. حه ج گرنگی تاییه تی
هه یه له ژانی نافرته چونکه له شوینی جیهادو تیکرشانه.

عائیشه ی کچی طلحه رضی الله عنه، له عائشه ی رضی الله عنها دایکی موسلمانان ده گپرتته وه،
ووت: نه ی پیغه مبه ری خوا ﷺ له گه ل ئیتوه ده رنه چین بؤ جیهاد، فه رموی:
((نه خیر، جیهادی ئیتوه حه جیکه به به رکه ته)) ((لا جهادک فی الحج المبرور، هو لکن
جهاد))⁴.

1- الترمذی، کتاب الصیام باب: ما جاء فی تأخیر قضاء رمضان، 486/3. ومصنف عبد
الرزاق، باب: تأخیر قضاء رمضان، الرقم: 7676، 245/4. وسنن الکبری للبیهقی، الرقم:
8212، 292/4.

2- ابن قدامة، للمغنی، 158/3.

3- البخاری، کتاب النکاح باب: صوم المرأة بإذن زوجها تطوعاً، 293/9. وسنن ابن
ماجه: 1760، 560/1.

4- البخاری: 56- کتاب الجهاد والسير 62- باب: جهاد النساء الرقم: 2876، 92/6.

برگی یہ کہم: مہرجہ کانی حج کردن کہ جیاوازن لہ نیوان نافرت و پیاوان

برگی یہ کہم: مہرجی توانایی، کہ بریتیه لہ مہ حرم و ہوکاری سہ فر
(الراحلة والمهرم)

یہ کہم: مہ زہہ بی شاہی

1- بونی ہوکاری سہ فر یہ کیکہ لہ مہرجہ کانی توانای چوونہ حج بؤ
نافرہ تان، جا سہ فرہ کہ دور بیت یان نزیک، خیمہ ک ہلدات لہ سہ رولاخہ کہ
تاوہ لہ سہ رماو گہرما بیپاریزئی۔

2- مہرجی بونی ہاوسہر، مہ حرم، نافرہ تانیک جیکہی متمانہ بن، دوان یان
زیاتر۔ لہ کانی بونی ٹاسایشی تہاوا لہ ناوچہ کہ دہ توانی بہ تہنا سہ فری حجی
فرز بکات۔ بہ لام بؤ حجی خوبہ خش، ناتوانی سہ فر بکات لہ گہ ل کومہ لی
نافرہ تان ہہرچہ ندہ ژمارہ یان زقریش بیت۔¹

دووم: مہ زہہ بی مالکی

1- دہ بیت کارویاری سہ فری بؤ ٹاسان کرابیت گہر ماوہ کہ درژ بوو، ماوہی
درژ مہ بہ ستمان ٹو ماوہی نیہ کہ نوژی تیادا کورت دہ کرتہ وہ، بہ لکو ٹو
ماوہیہ یہ کہ نافرہ ت تیادا ماندو دہ بیت، ٹوہش لہ نافرہ تیکہ وہ بؤ یہ کیکہ تر
دہ گہرئی۔ مہرجہ تیایدا بتوانی خوی داپوشی و خوی بیپاریزنت۔

2- مہرجی بونی ہاوسہر، مہ حرم، نافرہ تانیک جیکہی متمانہ بن۔ ٹہ گہر
ٹہ مانہ نہ بون ٹوہا حجی لہ سہر واجب نیہ۔²

1- الشافعی، محمد بن إبرہم، الأم، 2/117. والمشریبنی، مغنی المحتاج، 1/467.
والجزیری، الفہ علی المذاهب الأربعة، 1/636-637.

2- الشرح الصغیر للحدردیری وحاشیة الصاوی، 1/263. الجزیری، الفہ علی
المذاهب، 1/634-635.

سینه: مه زه بهی حه نه فی

توانایی بریتیه له په یدا کردنی خوراک، هؤکاری گواستنه وه (ولایخی سوارۍ)، له گه ل مه حرم، جا گه ر نافرته که پیر بی یان گنج، ماوه که ش له سۍ پڅ زیاتر بی، به لام نه گه ر ماوه که که متر بوو نه و حه جی له سهر واجبه به بی مه حرم. مه رجیکي تریان نه وه یه نابیت نافرته که له کاتی عیده بیت، جا چ عیده ته لاق یان مردنی هاوسر.¹

چوارم: مه زه بهی حه نه فی

بوونی هؤکاری سهر به کیکه له مه رجه کانی توانای چوونه حه جی یو نافرته تان، له گه ل مه رجه بوونی هاوسر، مه حرم، گه ر نه بوو حه جی له سهر واجب نیه.² نیین قدامه ده لی: هه ندیک له زانایانی مه زه بهی نیغه، له نیام نه حه د ده گتپنه وه، که بوونی مه حرم مه رج نیه، نه و ش گوته ی نیین سیرینه.³ به لگی نه وانه ی مه رجه مه حرم میان هه یه نه گه ل نافرته تان یو حه ج: ⁴

له نه بو هوره یره ﷺ ده گتپنه وه، پیغه مبه ری خوا ﷺ هه رمویه تی: ((یو هیچ نافرته تیک نیه که نیامنی به خواو پڅی دواپی بیت، یه ک شه وو یه ک پڅ به بی مه حرم له خانه واده ی خوی سهر بکات)) ((لا یحل لامرأة تؤمن بالله والیوم الآخر، أن تسافر يوماً وليلة إلا مع ذي محرم من أهلها)).⁵ له نه بو سه عیدی خودریه وه ﷺ ده گتپنه وه، پیغه مبه ری خوا ﷺ هه رمویه تی: ((یو هیچ نافرته تیک نیه که نیامنی به خواو پڅی دواپی بیت، سهر بکات سۍ پڅ

1- الکاسانی بدائع الصنائع، 123/2. والجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 634-633/1.

2- ابن قدامة، المغنی، 236/3-237. والجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 635/1.

3- ابن قدامة، المغنی، 229/3.

4- للمحرم: مانای: هاوسر، یان نه وه ی حرام هه تا هه تابه له پشته وه وه باوک، یان له ښکته ی شیر خورلنه وه وه برای شیر، یان له ښکته ی ژن خولزی وه باوک میرو کوبی میرو. ابن منظور، لسان العرب، 139/3. والفیروز آبادی، قاموس المحيط، 96/4.

5- البخاری: 18- کتاب تقصیر الصلاة بعبکم بقصر الصلاة الرقم: 1088، 730/2.

وہ سہرہ وہ، مہ گہر لہ گہ ل باوکی، کوپی، ہاوسہری، برای، مہ حرہ می بیت)) ((لا
یحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن تسافر سفراً يكون ثلاثة أيام فصاعداً إلا
ومعها أبوها أو ابنها أو زوجها أو أخوها أو ذو محرم منها))¹۔

بہ لگہی نہوانہی مہرجی مہ حرہ میان نیہ لہ گہ ل نافرہ تدا بؤ حہ ج:

بہ لگہ یان نہ وہیہ کہ نیعامی بوخاری دہ گپرتتہ وہ، عومہری کوپی خہ تاب
مؤلتی خیزانہ کانی پیٹھ مہری² دا کہ بچہ حہ ج، عوسمان کوپی عہ فان³ و
عبد الرحمن کوپی عہ وفی⁴ لہ گہ ل ناردن ہر سیکیان لہ سر شہ و کارہ
پتکھاتن، ہیچ کہ سیکیش لہ ہاوہ لان نہ و کارہ یان بہ نا پہ سہ ند دانہ نا۔ ہر وہا
نہ و فہ رموودہی کہ عودہی کوپی حاتم⁵ دہ یگپرتتہ وہ: ((نقدی نہ ماوہ بگہ یہ
نہ و سہ ردہ مہی کہ کہ ژاوہی نافرہ ت لہ حیرہ وہ بہ پی دہ کہ ویت بق مالی خوا بہ بی
پاسہ وان)) ((یوشک أن تخرج الضعيفة من الحيرة بغير جوار أحد حتى تحج البيت،
ويوشك أن يفيض المال حتى))⁶۔

نہ وہ تہ نہا مانای نہ وہ نیہ نہ و دیار دہیہ پوہ دہ دات، بہ لکو بہ لگہ شہ لہ سر
جائزہ بون، چونکہ ہہ والیکہ بق مہ دح، بہ رزی ٹالای نیسلام۔ نہ وہ شہ پای راجح و
پہ سہ ند کہ مانوویہ تی کہ م دہ کاتہ وہ، کار ٹاسانی دہ کات، پیٹھ مہ ریش ہر بق
ٹاسان کاری ہاتوہ⁷۔

1 — البخاري 18 - تقصير الصلاة باب: 4 الحديث: 1086، 730/2، وصحيح مسلم، كتاب الحج، 108/9۔

2 — عثمان بن عفان: قوہ پشی نہ وہیہ، سٹیہ م خلیفہی ہاشمین پوہ لہ 23-35 کہ، ہر لہ
زہوہہ موسلمان پوہ، جیہادی کردہ بہ مال و گہانی، دہر کچی پیٹھ مہری⁸ مہناوہ روقیہ و ٹوم کلٹوم،
قورٹانی کر کردہ وہ، چاکہ کانی نقد ٹنن، مہ لٹکٹ شہرمیان لہ دہ کرد، لہ مالی خزی شہمید کرا سالی 35 کہ۔
الذهبي، أعلام النبلاء، 2/122، 2/220۔

3 — عبد الرحمن بن عرف: نہ و موحہ مہدی زوہری، بہ کٹیکہ لہ و دہ کہ سی مؤژدہی بہ ہشتیان
پتدرا لہ نونپادا، لہ دواي سالی فیل بہ 20 سال لہ دایک پوہ، نقل موسلمان پوہ، ہر لہوہ ہیجرہی کردہ وہ،
ہہ موو غہ زوہ کانی دیوہ، بہرگی لہ نیسلام کردہ وہ بہ گیانی و مالی، چاکہ کانی نقد ٹنن، پٹشٹر ناوی عہدی
کہ عہ پوہ پیٹھ مہری خوا⁹ بڑی گہری بہ عہدالرحمان۔ لہ سالی 32 کہ کچی دواي کردہ وہ۔ ابن
حجر، تهذيب التهذيب، 6/244، والزرکلی، الأعلام، 4/95۔

4 — سنن دار القطنی، الرقم: 27، 2/221۔

5 — للسقاني، فتح الباري بشرح البخاري، 4/72۔

دکتور يوسف القرضاوي له کتیبې (فتاویٰ معاصره) دا ده لیت: له بریاری بنچینه یی شهرت وایه که شافرت به یی مه حرم سه فهر نه کا، بنچینه یی نه و بریاره ش مانای نه وه نیه گومانی خراپمان به شافرت، هه روه هندی له دل پیسه کان ده لیت، به لکو وه سیله یه کی پاراستنه بۆ سومعه. نه گره مه حرم می نه بیت، به لام هه ندی پیاوی ده ست پاک، هه ندی شافرتی جیگه ی متعانه، ږیگه که ناسایی و نه مین بوو، هیچ به رگریه که نیه بۆ سه فیری، به تاییه تی سه فیری سه رده می نیستامان جیاوازه له گه ل سه ده کانی رابورموو که پر بوون له ترس وماندوو بوون، به لام نه و ی نیستا ژماره یه کی زږد له خه لکه به تاییه تی له ناو فریکه، پاپوږی گوره، سه یاره ی تاییه تی هاتوچوون.¹

به پای من هۆکارو هیکه می بوونی مه حرم، وه سیله ی سه فهر بۆ شافرت، ده گه رته وه بۆ نه م هزیانه ی خواره وه:

1- نه گره سه رنجی قوناغی هاتنه خواره وه ی هیلکه بده مین ده بینن جووله ی به هوی کرژیونی ماسولکه کانی جوگه ی هیلکه یه، نه و شله یی که له ناو جوگه که دا هه یه ده وده دراوه به ژماره یه کی زږد له خانه ی پاریزره، که نه م خانانه پاریزره ږیگه ناسانکارن بوی تاوه کو ده گاته شوینی مه به ست. هه ر بویه له زیانی دونیادا، هه مان ناسانکاری و هاوکاری و پاریزگاری پتویسته.

2- شافرت هه ر له خوپسکه وه به نازه، ماسولکه کانی تاراده ده یه که ناسک و نه رم و بی هیزه، به رز بوون و نرم بوونی ناست وړیزه ی هورمونه کانی زږد، واته به ی هورمونه کانی له هه موو کاتدا وه که یه که نیه. هه ر بویه توانای به رگه گرتنی نه وک و ماندوو بوونه کانی سه فیری نیه وه که پیاو، بویه ژماره یه که له ناسانکاری پتویسته. نه گره نه و ناسانکاریانه ی بۆ نه کریت نه و زیانی زږد زیاتره له سووډو قازانجه کانی، په کی که له بنه ما فقهیه کانیش ده لیت: (لابردنی زیانه کان له پیشه وه ی به ده ست

1- ابن الجوزي، أحكام النساء، ص 251 في الحاشية. نقلًا عن كتاب فتاوى المعاصرة ليوسف القرضاوي، ص 305-308

هېنانى سودەكانە) (دفع المضار مقدم على جلب المنافع).¹ ئەگەر سەرنجى نۆزىنە بدەين ھەر لە قۇناغى سىپىرمەو دەبين، كە ماوہيەكى دور ودرىژ دەبېت بەتەنھاي، لەھەمان كات لەو ماوہيدا بەرپەرەكانى وملمانى دەكات بۆ گەيشتە نامانج، پىويستى بە ھاوکارى كەس نى، ھەرودھا لە ژيانى بونپاشدا بە ھەمان شىو، بارمىنى ماسولكەى نۆر، بە ھىز ترە، ئاست وىپى ھۆرمۇنەكانى تا پاددەيەكى نۆر نەگۆرە بەتايبەتى ھۆرمونى تىستۆستېرون.

3- ئافرەتان نۆر تووشى گۆرانكارى فسقۇلۇزى خۇنەويست دەين وەك بى نۆيى، سەك پىپى ولەبارچوون، مندالبوون و زەيستانى. ھەرەكەت كە كردارە فسقۇلۇزانە ژمارەيكە لە گۆرانكارى جەستەيى و دەرونى تيا پوودەدات، ھاوكات لەگەل ژمارەيكە نۆر لە نیشانەى بى ھىزى ونەخۇشى، وا لەو ئافرەتە دەكات لە بارىكى تەندروستى نا ھاوسەنگ بىت.² ھەر بۆيە لەوكانەدا نۆر پىويستى بەوہيە يەككى نزيك لەخۆى ھاوکارى بكات بۆ دابىن كردنى پىويستىەكانى ژيانى پۆزانەى. فەرمانى بوونى مەحرەم و دابىن كردنى وولاخى سەفەر بۆ ئافرەت، يەككىن لە بەزەيى وپەحمەتییە خواپەكان لە نىوان رەحمەتە نۆرەكانى خواى گەرودە كە بە ئافرەتى بەخشىو، مەگەر خۆى ئىنكارى لى بكات. ھەرودھا بەلگەشە لەسەر ئەوہى خواى گەرودە ئاگادارى كەم و كورتى و پىويستىەكانى ھەموو كەسپكە، موراغات و چاودىرى بارى جەستەيى، دەرونى، تەندروستى، كۆمەلەيتى ھەموو ئاكتىكى كۆمەلە دەكات.

پوختەى باسەكە: لە كۆتاييدا بۆمان ديار دەكەوتت كەوا بوونى مەحرەم و ھۆكارى سەفەر و گواستەو پىويستى بۆ ئافرەت، چونكە چاكترو باشترە لە پووى دەرونى بۆ ئافرەت، پاكترو وىي گومان ترە لە پووى كۆمەلەيتى، پالپشت و ھىزە

1 — خلاف، عبد الوهاب، علم أصول الفقه، ص 235.

2 — بۆ زانېنى زانبارى زيانر لە سەرئەو گۆرانكارىە فسقۇلۇزانەى لە ئافرەندا پوودەدات لە كاتى بى نۆيى و سەك پىپى و مندالبوون و زەيستانى بېولنە كىتابى (ئەنھا بۆ ئافرەتان) دانەر.

له پړوى چەستەى. هەر ئوانەن وا دەکەن هەموو کارىکى ناله بارو سەخلەت له ئافرهتەکە دوور بختەنوه.

برگه‌ى دووهم: مۆلەتى هاوسەر (إذن الزوج)

1- مەزەبى شافعى: ئافرهت ناتوانى حەجى خۆبەخش (التطوع) بکات بەبى مۆلەتى هاوسەرى، هەرودەها ناتوانى حەجى واجبىش ئەنجام بدات بە پاي ئۆرپەيان.¹

2- مەزەبى حەنەفەىکان: دەتوانى لەگەڵ مەحرەم سەفەرى حەجى فەرز بکات بەبى مۆلەتى هاوسەرى، بەمەرجى بوونى خۆراك و هۆکارى گواستەنوه. بەلام بۆ حەجى خۆبەخش ناتوانى بى مۆلەتى هاوسەرى.²

3- مەزەبى حەنبەلىەکان: پايان هەروەك پاي حەنەفەىکانە، پێويستە ئافرهت مۆلەت له هاوسەرى وەرگرى، ئەگەر پێگەيدا ئەوا باشە، ئەگەر پێگەى ئەدا ئەوا لەگەڵ بوونى مەحرەم بەبى مۆلەت سەفەرى حەجى فەرز دەکات.³

4- مەزەبى ظاهريەکان: پێويستە پياو خێزانى خۆى ببا بۆ حەجى فەرز، گەر وای ئەکرد تاوانبارە، لەوکاتە خۆى حەجى فەرز دەکات بەبى مۆلەتى ئەو، بۆى نيه قەدەغەى بکات. بەلام بۆ حەجى خۆبەخش پێويستى بە مۆلەت هەيه.⁴

برگه‌ى سێهەم: ئافرهتەکە له عێزەتى تەلاق، يان مردنى هاوسەرەکەى ئەبى ژانايان ئەو بارهوه پاي جياوازيان هەيه:

1- پاي حەنەفەىکان: نابيت بۆ سەفەرى حەج بچيت له هەردوو باردا.⁵

1— الشربيني، مغني المحتاج، 468/1.

2— الكاساني، بدائع الصنائع، 124/2.

3— ابن قدامة، المغني، 240/3.

4— ابن حزم الظاهري، المحلى، 47/7.

5— الكاساني، بدائع الصنائع، 124/2. والدر المختار ورد المختار، 465/2. و الجزيرى، الفقه على المذاهب الأربعة، 634/1.

2- پای حنبله لیه کان: نابیت بڼو سفه ری حه ج بچیت له عیده ی مردنی هاوسه ر، چونکه مانوه له مال واجب له عیده ی مردنی هاوسه ر. ده توانی له عیده ی ته لاقی بائن بچیت بڼو حه ج.¹

برگه ی چوارم: داپوښنی دهم وچاوسه ر

زانایان له و باره وه پای جیاوازیان هیه:

1- پای شافعی وحنه فیه کان: ثافرت ده توانی ده ست، دهم وچاوی داپوښنی به مه به سستی په نهانی له بیگانه کان، به مه رجی نه و سه ریوښه به ر دهم وچاوی نه که وی.²

2- پای مالکیه کان: ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی به مه به سستی په نهانی له بیگانه کان، کاتی ه سستی کرد ه ندی که س ته ماشای ده که ن، نه که ر زور جوان بوو، گومان هه بوو که ته ماشا ده کړیت. نه وه ش به مه رجی نه و سه ریوښه به ر دهم وچاوی نه که وی، گړیدانی تیا نه بی، که ر نه و مه رجانه ی تیا نه بوو نه و فیدیه ی له سه ره.³

3- پای حنبله لیه کان: ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی کاتی پتویستی وه ک تپه پ بوونی بیگانه به لایدا، به مه رجی نه و سه ریوښه به ر دهم وچاوی نه که وی.⁴

نېن قدامه ده لی: ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی کاتی پتویستی وه ک تپه پ بوونی بیگانه به نزیکیدا. نه وه ش به هوی هیثانه خواره وه ی پارچه یه ک له سه ریوښه که ی بڼو سه ر دهم وچاوی.⁵

کومه لی زانایان له سه ر نه وه ن که و ثافرت ده توانی دهم وچاوی داپوښنی کاتی پتویستی چونکه ثافرت خوی عوره ته.¹

1- ابن قدامة، المغني، 240/3.

2- الجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 645/1.

3- الجزيري، 645/1.

4- ابن قدامة، المغني، 301/3.

5- ابن قدامة، المغني، 303/3، 305/3، 393/3، 453/3.

برگه‌ی پینجه‌م: دانه‌مالینی پۆشاکی دورواو (علم التجرد من الغیظ)

زانایان له‌و باره‌وه رای جیاوازیان هه‌یه:

1- رای خه‌نه‌فیه‌کان: ئه‌ین قدامه ده‌لیت: پۆشاکی دورواو له‌به‌ر ده‌کات وه‌ک کراس، چارۆگه، سه‌رپۆش، به‌لام بۆی نیه نیقابی² دهم وچاو داپۆشین له‌به‌ر بکات، هه‌روه‌ها ده‌سته‌وانه. ئه‌گه‌ر ویستی دهم وچاوی داپۆشی ئه‌وا به‌هۆی داگرتنی سه‌رپۆشه‌که‌یه‌وه ده‌توانی ئه‌وه بکات، به‌مه‌رجی به‌پنسته‌ی دهم وچاوی نه‌که‌وێ. ده‌نگی خۆی به‌ته‌لبیه‌یه‌رز ناکاته‌وه، بۆن له‌خۆی نادات، نینۆک و قژی سه‌ری کورت ناکاته‌وه، پاوی گیانه‌وه‌ران ناکات، به‌لام ده‌توانی خه‌نه به‌کاربهێتی، نابێ شیوه‌ی ناریک بیت.

ئه‌گه‌ر ئافه‌رت نیقابی دهم وچاو داپۆشین، یان ده‌سته‌وانه‌ی له‌به‌ر کرد ئه‌وا دیه‌ی له‌سه‌ره.³

2- رای شافعی و مالکی: بۆ ئافه‌رت نیه له‌حه‌ج به‌کارهێنانی خه‌نه و کلی چاو، چونکه بۆنیان هه‌یه.⁴

1 — الثقباء: للثقباء: مانای په‌نگ و په‌وه ده‌به‌خشی، ئه‌ین ئه‌عرابی ده‌لی بۆیه پیتی ده‌لین نیقاب چونکه په‌نگی په‌وه داده‌پۆشی و په‌نگی قوماشه‌که ده‌رده‌که‌وێ. به‌مانای نیناق: به‌سته‌روه‌ ده‌یت. له‌ نیقاب نه‌ها هه‌روه‌ چاو دیار ده‌بێت: ابن منظور، لسان العرب، 251/14.

2 — القفازين: للقفازين: الضم والتشديد: داپۆشه‌ری ده‌ست و په‌نجه‌کان و ناوله‌پ، که ئافه‌ره‌تان به‌کاری ده‌هێن. ابن منظور، لسان العرب، 255/11.

3 — الرحيباني، مصطفى، مطالب أولي النهي في شرح غايه المنتهي، دمشق، المكتبة الإسلامي، 352/2. والفتوح، منتهى الارادات، 259/1. والجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 645/1.

4 — الجزيري، الفقه على المذاهب الأربعة، 646-647.

برگهی ششم: ته لبیه کردن (التلبیه)

زانایان له سر نه و نه که و به رز کردنه و هی دهنگ بق ثافره تان دروست نیه، چونکه هؤکاری فیتنه یه. هر بویه بانگدان و بانگی هه لسان بق نویژ کردنیان بق دروست نیه. نه وه پای شافعی و مالکی و حنبلی و نه وزاعی یه.¹

برگهی هه و ته: ته وافی مائناوایی (طواف الوداع)

زانایان له سر نه و نه پاهن که و ته وافی مائناوایی واجب، نه وه ی نه یکات خوینی له سره، مه گر ثافره تیک کاتی ده رجوونی له مه ککه وه که و ته باری بی نویژی، واته نه ته وافی له سره و نه خوین. نه وه ش پای زنده ی زانایانی ناوچه جیاجیاکانن (الأمصار).²

برگهی هه شته: نزیک بوونه وه له مائی خوا

و په سنده بق ثافره تان که و زقر نزیک نه بنه وه له کاتی ته واف کردن له کاتی ته وافی پیاوان، به لکو له دورده وه بیت تا وه کو تیکه لاری پیاوان نه بیت. به لکش نه و فرموده یه که ئوم سه له مه حنظله ده گپرتنه وه: گله بیم کرد لای پیغه مبه ری خوا³ فرمودی: ((ته واف بکه له دواوه ی خه ک و نه تو له سر و لاخه که تی. به م شیوه یه ته وافم کرد و پیغه مبه ری خوا⁴ نویژی ده کرد له ته نیشت مائی خوا³: ((طوفي من وراء الناس وأنت راكبة. فطفت ورسول الله حينئذ يصلي إلى جنب البيت)).⁴

1- ابن قدامة، المغني، 3/305. والهيتمي، تحفة المحتاج، 1/251.

2- ابن قدامة، المغني، 3/406.

3- النووي، المجموع، 7/369.

4- البخاري 65- كذاب التفسير باب: الحديث: 767/4853. وأبي داود، الرقم: 1882،

برگه‌ی نزيهه: نافرهت وهروه‌ده‌ی ته‌واف (المرأة والرمل).¹

زانایان به‌گشتی له‌سه‌ر نه‌وه‌ن که‌وا نافرهت له ته‌وافدا مه‌پوه له ناکات.²
 وا په‌سه‌نده له سئ جاري په‌که‌می سوپانه‌وه‌ی ده‌وره‌ی که‌عبه به‌خیرایی بیت
 (مه‌روه‌ه)، له چوار جاره‌که‌ی تر به پویشتنی ئاسایی بیت. به‌ه‌لگه‌ی نه‌و
 فه‌رموده‌ی ئیبن عمر رضی الله عنه که ده‌یگێرتنه‌وه: ((پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه به‌خیرایی
 پویشتنوه له سئ سوپانه‌وه‌ی په‌که‌م، له چواره‌که‌ی تر به پویشتنی ئاسایی
 ته‌وافی کردوه، له مه‌رووکاتی حج و عمره‌دا))
 ((سعی رسول الله صلی الله علیه و آله ثلاثة أشواط ومشى أربعاً في الحج والعمرة)).³

برگه‌ی ده‌یهه: ده‌رخستنی شانی پاست (الاضطباع)⁴

ده‌رخستنی شانی پاست له کاتی ئیحرام به‌ستاندا له سونه‌ته‌کانه، چونکه
 پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه وای کردوه، مه‌روه‌ه له نه‌بو داوده‌وه ده‌یگێرتنه‌وه:
 ((پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه ته‌وافی کردوه به‌بوره‌یه‌کی سه‌وز وشانی پاستی
 به‌ده‌ره‌وه‌بووه)) ((أن النبي صلی الله علیه و آله طاف مضطبعاً ببرد أخضر)).⁵
 نه‌وه‌ش سونه‌ته بق پیاوان له ته‌وافی (الإفاضة أو القدم)، له ته‌وافی مالتاواپی
 (الوداع) نیه.⁶ بق نافره‌تان نیه چونکه پتفه‌مبه‌ری خوای رضی الله عنه داپۆشینه.⁷

1 - الرمل: بریتیه له خیراکرینی پویشتن و نزیکه‌کردنه‌وه‌ی مه‌نگاوه‌کان و جولانه‌وه‌ی مه‌رووشان، به‌بێ
 بازدان. الجرجاني، التعريفات، ص 65.

2 - النووي، المجموع، 679/8.

3 - البخاري 25-كتاب الحج باب: 57 الرمل للحديث: 1604، 593/3. وأبي داود، الرقم:
 179/2، 1890.

4 - الاضطباع: مانای نه‌وه‌یه ئاوه‌ندی ئیهرامه‌که‌ی بخانه بن بالی پاستی، شانی پاستی ده‌رکه‌وین.
 ابن منظور، لسان العرب، 16/8.

5 - سنن أبي داود، کتاب: للمناسك - الحج، باب: الاضطباع في الطواف، رقم
 الحديث: 1883، 177/2، عن أبي يعلى عن أبيه.

6 - ابن قدامة. المغني، 376/3.

7 - النووي، المجموع، 365/7.

برگہ ی یا نزمہم: سرکہ وتنی سر سے فاو مدروہ

بق نافرہ تان سونت نیہ سرکہ وتنی نو دوو به ریایی یه، هه روهك له مه زه بهی مالکی و حه نبه لی دا هاتووه.¹

برگہ ی دوانزمههه: کورت کردنه وهی قژی سر (التقصیر)

له نین عه باسه وه ² ده گپرن وه، پیغه مبه ری خوا ³ فه رمویه تی: ((تاشینی قژی سر بق نافرہ تان نیه ته نها کورت کردنه وه)) ((لیس علی النساء خلق إنما ⁴ التقصیر)).²

نیما می شافعی ده لی:

کورت کردنه وهی قژی سر بق نافرہ تانه، تاشین قه ده غه به به پای کومه لی زانایان³، چونکه پیکچوون و لاسایی پیاوانه.⁴

پای حه نبه لی و مالکیه کان:

کورت کردنه وهی قژی سر بق نافرہ تانه، تاشین قه ده غه به چونکه وهك هه تکرردن وایه. له نیوان زانایان جیاوانی هه به له سر نه و برپی که نافرته له قژه سه ری خوی ده برپی.⁵

هه به ته می له کتابی (تحفة المحتاج) دا ده لیت: هه رگیز تاشینی قژی سر بق مبینه نیه، ته نها یقژی حه وته می دوی له دایکبوون نه بیت، تاوه کو به بهی کیشی مووه کان سه ده قه و خیر بکرت، یان بق چاره سه ری نه خوشی.⁶

1- الجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 1/660. وابن قدامة، المغنی، 3/387.

2- سنن الکبری للبیهقی، باب: لیس علی النساء خلق، الرقم: 9187، 5/104.

3- المسقلانی، ابن حجر، فتح الباری بشرح صحیح البخاری، 3/713.

4- النووی، مغنی المحتاج، 1/502.

5- ابن قدامة، المغنی، 3/355. والجزیری، الفقه علی المذاهب الأربعة، 1/668.

6- الهیتمی، تحفة المحتاج، 2/61.

به‌شی سینه‌م

نافرمت وکارکردن، تیکۆشان وکاری قورس، نه‌و مەرجانه‌ی پینۆسته
نافرمت جینه‌جینی بکات کاتی چوونه دەرموه له‌ ماڵ

باسی یه‌که‌م: نافرمت وکارکردن

باسی دووهم: تیکۆشان وکاری قورس

باسی سینه‌م: نه‌و مەرجانه‌ی پینۆسته نافرمت جینه‌جینی بکات کاتی چوونه دەرموه له‌ ماڵ

نہو سہرہ دہمی ٹیستا ٹیمہ تیایدا دہڑین وک نہو سہرہ دہمی نیکہ کہوا باو
 باپیرانمان تیایدا دہڑیان پیش سہ سال، گورپانکاری نڈر بہ سہریدا ہاتوہ لہ
 خووپہ وشت و داب و نہریت وچڑنیہ تی ژیان، ہیوا و مہ بہست و نارہ نو، تاوہ کو
 دہ گاتہ بیروپاوہ پو مل کہ چسی وخوا پہرستی، لہ نہ نجامی دوورک و تنہ وہی
 موسولمانان لہ ٹاینی ٹیسلام و شوین کہ و تن و لاسابی کردنہ وہی پڑھ لات و پڑناوا
 لہ گشت ہوارہ کانی ژیان.

لہ باسانہی کہوا بڑتہ جینگہی گھتوگڑ لہ ناو کڑمہ لگہی نڈریہی وولاتانی
 ٹیسلامی لہ نٹوان خاوہن بیرو باوہ پہ جیاجیاکان، بریتیہ لہ کارکردنی ٹافرہت.
 ٹایا نہو کارکردنہ قہدہ غہیہ، جائزہ بہ بی مہرج، یان جائزہ بہ مہرجی تابیت،
 جائزہ بقہندی کاری تابیت وگونجاو.

باسى يەكەم

ئافرەت وکارکردن

بەندى يەكەم : ئافرەت وکارە گشتیەکان

برگەى يەكەم : راي كۆمەلەى يەكەم

برگەى دووم : راي كۆمەلەى دووم

برگەى سىيەم : راي كۆمەلەى سىيەم

بەندى دووم : بوارە گونجاوكان يۇكارى ئافرەت

برگەى يەكەم : كاروچالاکى راميارى

برگەى دووم : كاروچالاکى پەروەردىيى وسانگەواز کردن

برگەى سىيەم : كاروچالاکى كۆمەلەى يەتى

باسی یه کهم: نافرته وکارکردن

هه روهك باسماڼ كرد ئاینی نیسلام به یهك ناست ته ماشای ههردوو په گه ز دهكات، هیچ بهرنی وگه وده ییهك نیه بۆ یهکیان له سهه نهوی تریان ته نها به تهقوای خوا نه بئ. به لام نهوهی پتویسته بزانهی که وا خوای گه وده پینکاتهی جهستهیی ودهرونی ههردووکیانی یه کسان نه خولقاندووه، نه مهش مانای شه وه نیه یهکیان فه زلی له سهه نهوی تریان ههیه، به لکو بۆ ته واکردنی یه کتیه. ههروهها نیسلام هه ندی کاری بۆ پیاوان نا په سهه ند کردووه چونکه ده بیته هوکارک بۆ فساد، هه ندی کاریشی بۆ نافرته تان نا په سهه ند کردووه چونکه هوکاره بۆ فساد. له هه مان کاتدا هه ریه کیان هه لاحتی ته وایی ههیه بۆ نهجامدانی شه کارانهی په یوه ستن به په گهزی خویه وه، ههردووکیان ته واکاری یه کترین.

به ندی یه کهم: نافرته وکاره گشتیه کان (اشتغال المرأة بالعمل العام)

ژانایان سی پای جیاوازیان ههیه ده ربارهی کاری نافرته به گشتی.

برگهی یه کهم: پای کومه لهی یه کهم

نه و کومه له وا ده بینن که وا کاری سهه رکی نافرته له ماله وهیه، که بریتیه له په روه ردهی منداڵ وخزمهتی مال وهاوسه، چوونه ده روهی نافرته له مال به بی هه، خو دانه پۆشین به فساد و تاره زوویازی له قه له ده ده ن. له و باوه په دان که وا زیانی بۆ کومه لکه نه زياتره له سوود و قازانجی.

به لگهی شه رعی شه و کومه لهش بریتیه له و نایهت وهه رموودانه: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (الأحزاب: 33). شه وهه رموودهی عبده الله کوپی عومه ر ده گه پتیه وه، که پیغه مبه ری خوا ﷺ فه رموویه تی: ((کلکم راع وکلکم مسؤول عن رعيته، فالإمام راع وهو مسؤول عن رعيته، والرجل راع وهو مسؤول، والمرأة راعية على بيت زوجها وهي مسؤولة، والعبد راع على مال سيده

وہو مسؤل، الا کلکم راع وکلکم مسؤل))¹ واتہ: ہر یہ کہ لہ نئیوہ شوان و سہرپرشتیاری نہو کہس وکال و پہلانہیہ کہ لہ بہر دہستیہتی، نیعام وپیشہوا، پیاو، ٹافرہ تیش شوان و سہرپرشتیاری مال و مندالہ کایہتی، بہرپرستیارہ لہو کارانہی لہ نئستیہتی، ہرودہا بہندہ و کزیلہش بہ ہمان شتوہ بہرپرستیارہ لہ مالی خاودہ نکہی۔

لہو زانا پایہ بہرزانہی کہوا خاودہی نہو پایانہن بریتین لہ: نہبو نہعلای مہودودی²، سہید قوتب³، فرید و جدی⁴، پدمہزان بوطی⁵۔

1- کاری سہرہکی کہ بہ ٹافرہت سپرڈراوہ بریتہ لہ مانہوہی نہوہی مرقظاہیہتی، لہ رنگی سک پری و مندالیون و پەرودہ کردنی۔ بق نئجامدانی نہو کارہ گہورہ و پیروزہ، خوائ گہورہ چہند سیلفہ تیکی پی بہخشیوہ، وک دل ناسکی، نہرمی، بہ سؤزی۔ ہرودہا لہ سہر پیایوی واجب کردہ کہ ژبانی و یداوہستیہ زہرورہ کانی دابین بکات۔ چوونہ دہرہوہی ٹافرہت بق کارکردن پیچہوانہی نہو مہبستہ گرنگیہ کہ لہ سہرودہ باسماں کرد⁶۔

2- کارکردنی ٹافرہت لہ دہرہوہی مال، پیچہوانہی زور لہ بنہماکانی

1- البخاری: 70-1 لنکاح باب: 81، الرقم: 4892، 1988/5، 33- الإمارة الرقم: 20-1829، 1932/4۔

2- المودودی، الحجاب، ص 324۔ ناری نہبو الأعلى کوپی نہحمہد کوپی حمسن، لہ سالی 1903 لہ شاری حمیدہر ثابادی مندی لہ دایک بوہ، ژنایہکی خاودن بیوہ باوہ پئیکی پئوہ بوہ، دلمہ زینتہری کورملی ٹیسلامیہ لہ هندستان، پاشان چوونہ پاکستان، پکٹیکہ لہ بانگہ وازانی چاکسازنی۔ لہ سالی 1980 کورچی بولیس کرہوہ۔ الجمال حمد بن صادق، أبو الأعلى المودودی- حیاتہ و فکرہ۔ والعقل، عبد اللہ سلیمان عقول، من اعلام الدعوة والحركة الإسلامية المعاصرة، ص 331-344۔

3- سید قطب، فی ظلال القرآن، 1/493۔ سید قطب، السلام العالمی والإسلام، ص 54۔

4- وجدی، محمد فرید، المرأة المسلمة، ص 71۔

5- البوطی، محمد سعید رمضان، إلى كل فتاة تؤمن بالله، ص 52۔

والبوطی، المرأة بین طغیان النظام الغربي ولطائف التشريع الرباني، ص 57 وما بعدها۔

6- وجدی، محمد فرید، المرأة المسلمة، 70۔ وسید قطب، السلام العالمی، ص 54۔

شهریعه ته، وهك سالاری مال، بژنوی دابین كردن، پله بهرنی پیاو. له بیرو فیکری نیسلامیدا نه هاتووه نافرته تان کاری پیاو بکن، چونکه گورپینی ته شریع وټاینه.¹

3- هاتنه دهره وهی شافره ت له مال هندی شتی تری به دواوه دیت وهك: خورپازاندنوه، دهرخستنې جوانی واخل، ټیكه لاری. نو شتانه ی باسماں كردن حرامن، واته چوونه دهره وه هوكاره بق هاتنه کایه ی نو دیاړده حرامانه كه واته خوشی حرام ده بیت، به گویره ی نو یاسا فیهیه ی ده لیت: هر شتیك حرامی لی بکه ویتته وه خوشی حرام ده بیت (وما یقرتب علیه حرام فهو محرم). چوونه دهره وهی شافره ت بق کارکردن هرچه نده سوووه بهرزه وهندی ماددی تیایه، به لام پوشته یی شافره ت وټیكه لاو نه بوون له بهرزه وهندی خیزان وکومه له، په یوه نندی داره به پاراستنی جوړو نه وهی ناده میزاد، كه نو پاراستنی نه وه و جوړه له پیشتی، سه روتره له بهرزه وهندی ماددی تاك یان خیزان.²

4- هندیکی له و زیانانی كه له چوونه دهره وهی شافره ت ده كه ویتته وه، وهك: ټیكه لاو بوونی لیپر سر او یه تی كومه لایه تی له نیوان شافره ت وپیاو. پچرانی په یوه ندیه كومه لایه تی ه كانی نیوان نه دما مانی یه ك خیزان، نیوان هه ردوو هاوسه ر، نیوان دایك و منده كانی.

5- كاتی چوونه دهره وهی دایك خیزان ناچار ده بیت بق بهرپوه بردنی كاروباری ناو مال پشت بیه ستیت به هیتانی خزمه تكار بق بهرپوه بردنی كاروباری مال، پشت به ستان به داینگه كان له جیاتی باوهش و سوزی دایك، له جیاتی سوزی دایك یه تی لیڈان وټوپه یی سه رپه رشتیاریانی داینگه كان، به كار هیتانی شیری ووشك كرلوه ی مانگا له جیاتی شیری دایك.

6- بهر بهر ه كانی كردن له گه ل پیاو بق په یدا كردنی كار. به مهش بی كاری له ناو پیاو زور ده بیت، كومه لگه تووشی بار یکی لا سه نگی ده بیت.

1 — محمد محمد حسین، حصوننا مهنة من الداخل، ص 138 وما بعدها.

2 — البوطي، ضوابط المصلحة في الشريعة الإسلامية، ص 260.

برگه‌ی دووم: پای کومه‌لی دووم

نو کومه‌له وا ده‌بینن که وا پای کومه‌لی په‌کام ته‌نځا بریتیه له زولم، تی پوانینی نافرته به چاوڼکی نا مرقفایه‌تی، نه‌بوونی متعانه به توانای نافرته. نه‌وانه‌ی له‌سره نه‌وپایه‌ن که پټویسته نافرته کاری گشتی بکات بریتین له قاسم نه‌مین¹، موحه‌مد عه‌ده²، رفاعه الطهطاوي³، هندیکي تر.

به‌لکه‌کاني کومه‌لی دووم:

- 1- که‌شه پیدانی که‌سایه‌تی نافرته و فرلوان کردنی ناستی فیکریه‌تی.
- 2- نافرته چونکه نیوه‌ی کومه‌له نابې نه‌و چینه له کار بخړیت، به‌مه‌ش کومه‌لکه تووشی نیفلیجی و په‌ککه‌وتوویی ده‌بیت.
- 3- له‌به‌ر نه‌وه‌ی خوای گه‌وره هوش وپیری به نافرته به‌خشویه، له نه‌رک وفرمانه‌کاني شهرعی نه به‌خسراوه. نه‌مه‌ش مانای نه‌وه‌یه ده‌توانی بژیوی خړی به‌ده‌ست بهیښی، نه‌گه‌ر پڼگه‌ی پې نه‌درا نه‌وا مانای نه‌وه‌یه مافی پې شیل کراوه.
- 4- نافرته به کارکردن ده‌توانی هاوکاری و بژیوی نه‌وانه په‌یدا بکات که

1 — قاسم امین، المرأة الجديدة، ص 9، ص 19.

2 — محمد عمارة، الأعمال الكاملة للإمام محمد عبده، 106/2. نای موحه‌مد کوی عه‌ده کوی حه‌سونه، له به‌ماله‌ی تالی تورکمانیه. مولتی میسر بویه، له سالی 1849 له دایک بویه. له گه‌وره پیاوړنه چاکساری ونویکړده‌به له نیسلام، له گوفاړی وه‌قائم میسری کاری کړیوه، به‌ند کراوه چه‌ند جار، هه‌قت بز سوړیا، پاشان له پاریس له‌گل جه‌ماله‌دیننی نه‌قافنی پوزنامه‌ی العروة الوثقی ده‌رکړیوه. له سالی 1888 گه‌پاوه‌نوه میسر وبه‌شداری شوقشی نه‌محمد عرابی کړیوه. خاوه‌نی گه‌ل کتیبه، له سالی 1905 له نه‌سکه‌نده‌ریه‌ی میسر کړچی دوايي کړیوه.

الزركلي، الأعلام، 252/6.

3 — الطهطاوي، رفاعة رافع، المرشد الأمين للبنات والبنین، المطبوع ضمن الأعمال الكاملة المجموعة له من قبل محمد عمارة، 393/2. نای رفاعه رافعی به‌ده‌ویه، له سالی 1801 له شاری ته‌نتا له دایک بویه، په‌کڼکه له کوله‌که‌کاني که‌شه‌ی راناستی له میسر، له زانکلی نه‌زه‌ر خویندوویه‌تی، حکومتی میسری ناروویه‌تی بز پاریس بز خویندن، پوزنامه‌ی وه‌قائم میسری داناره، کتابی زکری داناره، زکری کتابیشی له فاره‌نمبوه‌ کړنیزته عه‌ده‌بی، له سالی 1873 کړچی دوايي کړیوه. الزركلي، الأعلام، 29/3.

که وتونه ته نه ستوی، به تایبه تی کاتی بیوه ژن بوو یان هاوسره که ی توانای کاری نه بوو. واته ده توانی منداله کانی له تیاچوون بپارژیت.

5- وەرگرتنی خاتوو شیفه¹ لیتپرسراویه تی کاروباری ناو بازار له خه لافه تی نیمامی عومره، مانای نه وه به ئافره ت ده توانی کاری دهره وه بکات و جائزه².

برگه ی سینه م؛ پای کومه لی سینه م

نه و کومه له رایان وایه ئافره ت له گه ل هه لسه وانی کاروباری ناو مال و په روه رده ی مندا ل، ده توانی پۆلنکی به رچاوو ببینی له ناو کومه لکه به نه نجامدانی نه و کارانه ی که بزوی گونجاوه، وه ک کاروباری په روه رده، نه ندروستی، داینگه و باخچه ی ساوایان، له گه ل په چاو کردنی مه رجه کانی چوونه دهره وه، پۆشاک ی گونجاو، تیکه ل نه بوون.

خاوه نی نه و پایه ش بریتین له: موحه مه د عزه دروزه³، عه لی عه بدولوهد الوافی⁴، به هی الخولی⁵، هندی زانی تر.

نه وانه ده لێن کاری سه ره کی ئافره ت له ماله وه یه، به لام گه ر کارنک گونجاو بیت له گه ل پیکهاته ی جهسته یی وده رونی ده توانیت نه نجامی بدات، به و مه رجه نه ی خواره وه:

1- نه و کاره ی دهره وه کار نه کاته سه ر کاری سه ره کی ماله وه ی، له نه رکی و مافی هاوسه رو منداله کانی.

1- الشفاء: له پلای کچی عه بدولای کوبی خه له ی قوبه یشی عه ده وه یه. په کینکه له و هاوه لانه ی که زوو موسولمان به وه، خاوه نی به رو موش وژانست به وه، پێقه مبه ری خوا¹ سه ردانی کره وه و پینی و نه وه هه لسه ی خیزانم فیزی سه ره تی النمل به که هه روه ک چۆن فیزی نو سینت کرد. نیمامی عومهری پیزی تایبه تی بل دانا بوو، نلک جار پای و ده رده گرت، به سه ره رشتناری کاری بازاری دانا بوو. سالی 20 ی کوجی، کوجی برایی کره وه. ابن حجر، الإصابة، 4/341. والزرکلی، الأعلام، 3/168. وکحالة، أعلام النساء، 300/2.

2- الحجوي، محمد المهدي، المرأة بين الشرع والفتن، ص 35 وما بعدها.

3- دروزه، محمد عزة، المرأة في القرآن والسنة، ص 51.

4- الوافي، علي عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 31.

5- البهي الخولي، الإسلام والمرأة المعاصرة، ص 221-248.

- 2- نه بیتنه هۆکار بۆ زیانئیکی کۆمه لایه تی، وه ک به ربه ره کانی له گه ل پیاو بۆ به ده ست هێنانی کارو دروست بوونی بیکاری پیاو.
  - 3- بتوانی پارێزگاری بکات له پۆشته یی وتیکه ل نه بوون.
  - 4- وه رگرتنی په زامه ندیی هاوسه ره کای.
  - 5- نا بیت کارئیکی قورس بیت کار بکاته سه ر سیفه ته مێینه کانی.
- به لگه ی ئه و کۆمه له ش ئه م خالانه ی خواره وه:

- 1- وه رگرتنی خاتوو شیفا لیپرسراویه تی کاروباری ناو بازار له خه لافه تی نیمای عومر، مانای ئه وه یه ئافره ت ده توانی کاری ده ره وه بکات و جائزه .
  - 2- جائزه ئافره ت لیپرسراویه تی قه زاوه ت وه ریگری به بی مه رج، هه ره ک نیمای طبری¹، شین حه زمی ظاهری²، که بۆ قه زاوه ت مه رچی نێرینه یان دانه ناوه . نیمای ئه بو حه نیفه ده لی: ئافره ت ده توانی قه زاوه ت وه ریگری له هه موو شتیک ته نها له سنووره کانی خواو تۆ له سه ندنه وه (القصاص والحدود) نه بی³، به و شیوه ش شایه تی دانی ئافره ت هه ر بۆ ئه و دوو شوینه نابیت.
- سه ره به سته ئاده میزاد له کارکردن، بۆ هه ردوو په گه ز گه ر هیچ یاسایه کی تبا نه بیت، هه ر یه کێک به ئاره زووی خۆی چی لا خۆش بوو بیکات، به بی گوئی دانه یاساو پێسای شهرع و ئادابه کۆمه لایه تیه کان، ئه وای زۆربه ی زانا یانی ئیسلامی به دواکه وتنی په وشت، هه لوه شانده وه ی کۆمه ل، تیکچوونی باری خێزاندار و په یوه ندی هاوسه ریتی، سه رلی شیتوای و سه رگه ردانی مندا له کان ده ژمێردریت. ئه و کارانه ی ئافره تان نه حجامی ده دن له پۆژشاوا و پۆژه لات داوا ده کات ئافره تانی ئیمه نه حجامی بدن ئه وای ئیمه ی موسولمان هه مووی په ت ده کرتیه وه .

1- الفرطبی، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، 395/2.

2- ابن حزم الظاهري، المحلی، 363/9. ناوی عه لی کوهی نه حمه دی نه نده لوسیه، له قه یه کی به رز، نه سبب ودانه، له سالی 384 ی کچی له قورنیه له دلیک بووه، له سالی 456 ی کچی وه لمانی کردبووه.

اعلام للنبلاء، 184/18. وشذرات من الذهب، 299/3.

3- المرغینانی، الهدایة شرح بداية المبتدی، 107/3.

نه و چالاکیانه ی که و نافرته ی موسولمان ده توانی نهجامی بدات و تا پادده په کی باش تیایدا سرکه ویت، بریتین له کاری په روه رده و پیڼگه یانندی مندانان به تایبه تی نه وانه ی په گه زی خویانن، له گه ل په چاو کړنی ه موو مه رجه کانی ده رچوونه دهره وه و پوښته یی وړانندنه وه. هره وها کار نه کاته سر نه رکه کانی دایک به رامبه ر به مندالی کورپه و شیره خور.

نافرته ی موسولمان ده توانی له بواری پزیشکی نافرته تان و مندانان به شداری بکات. نه و کارانه زور پیروزن، زور گونجاوین له گه ل پینکاته ی فسیق لوزی نافرته، به مهش خزمه تیکي زور پینشکه ش به کومه لگه کی ده کات. به لگه مان له سر نه وه ی نافرته ده توانی نه م چالاکیه کومه لایه تی و زانستیانه نه نجام بدات.

1- هره وک پینشتر باسما ن کرد که و نافرته تان خواوه نی دهر وینکی ناسک و هه ستیار و به سوزن، مامه له کردنیان له گه ل که سانی تر نه رمه، به تایبه تی نه وانه ی له خویان بچو کتن. ناره زوی هاوکاری و خزمه تی خه لکانی تر که له گه لیا ده ژین به رزه.

2- ده توانی به شداری کارو چالاکیه کومه لایه تیه کان بکات له به ره کانی جهنگ له دواوه ی هیله کانی به رهنکاری، وه ک: دابهش کردنی شو، برین پیچی، لادانی زامداره کان. نه و کارانه چونکه کاریکی کاتین و توانایه کی جهسته یی زوری ناویت، کار ناکاته سر کاره سره رکه کانی نافرته له مال و لپرسراویه تی به رامبه ر هاوسه رو مندان، ده توانن بو نه و شوینانه مندانه کانیان له گه ل خویان به بن. زانایانی دهر ویناسی پشتگیری گونجاوی نه و جوړه کارانه یان کردوه بق نافرته تان، بویه نافرته تان زور گونجاوین بق نه و کارانه. به نه نجامدانی نه و کارانه له لاین نافرته تانه وه، ژماره په کی زور له پیاوان که ده بوايه نه و کارانه نه نجام بده ن، ده توانن شوینی تر وکاره قورسه کانی جهنگ بگرته نه ستو.¹

به نندی دووم : بواره گونجاو مگانی به شداری نافرته

کاره مگانی گونجاو بۆ نافرته تان ده کریتته چهند به شه وه : کاروچالاکی پامیاری، په روه رده یی ویا ننگه واز کردن، کومه لایه تی.

برگه ی یه گهم : کاروچالاکی پامیاری

له لاپه ره مگانی داهاتوودا به درژی باسی نه و بابه ته ده کین ، کاتی باسی وه زارته و سه روکایه تی و قه زاوته ده کین.

برگه ی دووم : کاروچالاکی په روه رده یی ویا ننگه واز کردن

نافرته تی خاوه ن باوه پ، تیگه یشتوو، پیگه یشتوو پۆشنبیر، ده توانی له و بواره دا پۆلکی نذر گرنک و به رچاو بگیتی، به نویسنی و ته و مه قالاتی گونجاو له گه ل ژبانی سه رده م ده رباره ی چۆنیه تی په روه رده ی مندا ل و چاودیری کردنیان تاوه کو ده گه نه ته مه تی هاوسه ری و جیا بونه وه له دایک و باوک، هه روه ها نویسن و بلاو کردنه وه ی په راوی بچوک و گه وده له سه ر نافرته تان و کارویاری ژبانیان و به ره لستی کردنی نه و هه مو ته وژمه ده ره کیه ی ده کریتته سه ر نافرته تان، وه لامدانه وه یان به شیوه یه کی زانستیانه و شه رعیه یی گونجاو له گه ل گیانی سه رده م و پیشک و تنی کومه لگه .

هه روه ها نافرته تان له هه موو ناسته مگانی خویندن و شوینه مگانی کار کردن ده توانن نه و کاره گرانگانه جیبه جی بکه ن به هاوکاری یه کتری و به شداری کردن له یه کیه تیه مگانی قوتا بیان و نافرته تانی سه ره خۆ (گه ره بیت).

گرنگترین نه و کارانه ی نافرته تان ده توانن نه نجامیان بدهن :

- 1- هه نگاوانان بۆ له ناوبرنی نه خوینده واری له ناو چینی نافرته تان.
- 2- پیکه ستنی هه له ته ی پۆشنبیری و کردنه وه ی خولی تاییه ت به به رژه و نه دیه مگانی نافرته و فیزکردنی پیشه یی.

3- به ستنې کڅو کړې ونه وې تاییه ته به په یوه ورځه کې منډال، به رزکړنه وې ناستې پوښنېرې گشتې نافرته تان، به تاییه ته نه وانه ی په یوه ستن به کاروبارې خپزان.

4- لیکولینه وې زانستې واقعی له سره تایه و فرموده کانی په یوه نډیدار به ژبانی هاوسه ریتې و کاروبارې خپزان، بڼ زیاتر شاره زه بون له حوکمه کان، تیگه یشتن له مه به سته کانی، گونجاوې ته له گان کات و شوین و سرده مدا.

5- چوڼیه ته به پرېرچ دانه وې نه و هیرشه فیکرې نا په وایانه ی که ده کریت به رامبه به حوکمه کانی شریعتی نیسلام دهرباره ی نافرته و خپزاندارې وبارې که سایه ته.

6- لیکولینه وې یو کی میژووی دهرباره ی نافرته ناوداره کانی نیسلام، ناوداره کانی کورد به تاییه ته، چوڼیه ته به شداریان له بواره جیاجیاکانی ژياندا .

7- به رزکړنه وې ناستې زانستې شرعی وزانسته سروشتیه کانی تر به هم مو به شه کانیه و.

8- پینشکه ش کړنې پرېژده ی خزمه ت گوزاری تاییه ته به نافرته تان له هم مو بواره کانی ژياندا.

9- نووسینې گوتاری گونجاو له گان ژبانی سرده دم، دهرباره ی چوڼیه ته په یوه ورځه منډال و چاودنېرې کړدنیان، هه روه ها نووسین وېلاو کړنه وې په پړاوی بچوک وگوره له سره نافرته تان و کاروبارې.

نه گهر نه و خالنه جپه جپه بکریته نه و نافرته ده بیته قوتا بخانه یه بڼ خوی، ده توانی به رهنګاری هم مو جوره بیرو بچو نیکی نامق بیته وه، له هه مان کاتدا بیته پالنېشتی هم مو کارکی چاکه ی په یوه نډیدار به که سایه ته نافرته و خپزان و کومه لکه.

هه روه که په کڼ له حه کیمه کانی یونانی (سیولون)¹ دهرباره ی گرنګی پوډی دایک

1- سیولون: په کتیکه له حوت حه کیمه کانی یونان، دانه و دلېژده ی یاساکانی چاکسانی کومه لایه ی و رامبارې بووه، پڼګه خوشکه ر بووه یو دهرکه وتنی دیموکراتی کلیسیننس. المنجد في الاعلام، ص 316.

ده لیت: په روږده ی منډال پتوښته پټش له دایکبوونی به 20 سال دهست پی بکات نه ویش به په روږده ی دایکی.¹

هه روږه ما شاعیری به ناوبانگ حافظ ابراهیم² ده لیت:

دایک قوتا بخانه به گر په روږده دت کرد واته: گه لیکي په گ پاکت ناماده کرد

برگه ی سینه م: کارو چالاکی کومه لایه تی

له بهر نه وه ی ثافرت زود سیفاتی خوږسکی ودهست که وتوی تیا به، بویه ده توانی نه م کارو چالاکی کومه لایه تیا به بکات.

1- کارکردن له پټناوی به هیز کردنی په یوه ندی خیزانداری، هاوکاری کردن بۆ چاره سهری کټشه کانی ناو خیزان.

2- هه ولدان بۆ کردنه وه و دروست کردنی ناوه نده کومه لایه تی وپاوژکاریه کان، بۆ لیکۆلینه وه له و کټشانه ی په یوه ستن به ثافرت، بوزینه وه ی چاره سهری گونجاو بویان.

3- کار کردن بۆ که م کردنه وه ی نه و هوکارانه ی به ربه ستن له پټگی پټکه وه نانی خیزان، وه ک: به رزی ماره پین، ژن به ژنی، گه وره به بچوک، ماره برینی کچی بچوک.

4- گه شه پیدانی هوشیاری کومه لایه تی، کار کردن بۆ پاست کردنه وه ی نه و بیرو باوه په هه لانه ی که به رامبه ر به ثافرت پسکاوه له ناو کومه لگه، به تاییه تی نه وانه ی به ناوی ئیسلامی پیروژه وه ده گووتری وده کریت.

5- گرنگی دان به پټکه وانی خیزان له سهر بنه مای شهرعی و دروست، وه ک:

1- فزاد حسین، المرأة في الشعر الكردي، ص 123.

2- حافظ ابراهیم: له مالی 1872 له میسر له دایک بووه، له شاعره گه وره کانی سهرده م بووه، به شاعیری نیل ناسرابو، دیوانیکی شیعی هه ی، کومه لای شیعی په ناوی لیالی سطیح یلو کریتزه وه، له سالی 1932 کرچی دایکی کردوه. المنجد في الأعلام، ص 212.

دهست نیشان کردنی هاوسه ر، پټز گرتنی هه ر دو لا، هاوسه نگی کومه لایه تی و پوښنیری.

6- کارکردن له پټناری هاوکاری ئافره ته پیره کان، دهریه دهر بووه کان، لیقه و ماوه کان، نه خوښ و په ککه و ته کان، قوربانیا نی کټشه کومه لایه تیه کان. هه روه ها کار کردن له پټناری دابین کردنی مافه کانیا نی، پټز گرتنیا نی له ناو کومه ل.

7- کار کردن بۆ گرنگی دان به مندا لان له سه ر ناستی خټزان و کومه لگه، هه روه ها چه سپاندنی مافه کانی خویندن و پوښنیری و کومه لایه تیا نی.

8- دا کۆکی کردن له سه ر شیاوی ته واری ئافره ت له مافی خاوه ن مولکیه تی و سه ریه سستی ئابوری، مافی وه رگرتنی میرات.

9- هه لدان بۆ کردنه وه ی خولی پراکتیکی بۆ فیزیو نی کۆمپیوته ر، دوورین، چننن، پیشه کانی تری ده سستی.

10- کار کردن بۆ گرنگی دان به کردنه وه ی ناوه ندی چاودیری دایکان و مندا لان.

11- کار کردن له پټناری زیاد کردنی نه خوښانه ی په یوه ست به نه خوښیه کانی ئافره تان و مندا لپوون، نه خوښیه کانی مندا لان.

له کۆتاییدا پرگه یه ک له نووسینه کانی شیخ موحه مه د شه بو زه هره تان بۆ ده هټمه وه که دهریاره ی گرنگی دان به کاری تایبته به ئافره تانه وه یه: نه گه ر ئافره ت وه زاره تی ئافره تان به پټوه ببات، بټگومان شه و گرنگی ده دات به و کارو بارانه ی په یوه سته به په گه زی خۆیه وه، له گه ل دۆزینه وه ی چاره سه ری گونجاو بۆ کټشه کانی ئافره ت و خټزان و دهرویه ی.

له و کاته دا شه به ریه ست و کټشانه ی دټته پټش ئافره ت له کاتی کارکردن له دهره وه ی مال که کومه لی په که می زایانان باسیان لێ کردوه تقریه ی نامینی، هه روه ها شه بانگه شه ی کومه لی دوهم ده یکه ن بۆ په کسان ی له گشت شتیکدا

1- فؤاد عبد المنعم، مبدأ المساواة في الإسلام، ص 242.

باسى دووم

تىكۇشان و كارى قورس

بەندى يەكەم : چۈنەتلى بەشدارى ئافرىت ئە تىكۇشان

بەندى دووم : زىانەكانى كارى قورس ئەسەر ئافرىت

بەرگەى يەكەم : زىانەكانى ئەسەر كىردارى بى نوئىزى

بەرگەى دووم : زىانەكانى ئەسەر ئافرىتى دوو گيان و كۆرپە ئە

بەرگەى سىيەم : زىانى شەرىى كۆمە لايەتى

بەرگەى سىيەم : زىانى شەرىى كۆمە لايەتى

بەندى سىيەم : ھۆكارى واجب بوونى تىكۇشان ئەسەر پىاو

باسی دووم: ټیکوشان وکاری قورس

به نندی په کدم: چونیته تی به شداري نافرته له ټیکوشان

مه رجه کانی واجب بوونی جیهاد و ټیکوشان ه و تن: نیسلام، پټکه یشتووی،
عه قل و هوش، نازادی، نیرینه، ته ندرستی ته او، توانای جه سته یی.¹

به لکه کان له فرموده کانی پیغه مبه ﷺ عایشه ی دایکی موسولمانان رضی الله عنه
فرمودی داوام کرد له پیغه مبه ری خوا که پټکه بدات بق جیهاد و ټیکوشان
فرمودی: ((جیهادی نیره ه جی مانی خواجه)): ((جهانکن الحج)).²

نه و فرموده یه ش به لکه یه له سر نه و ی که و جیهاد واجب نیه له سر
نافرته تان، به لام مانای نه و ش نیه که و خوی به خش نه کات بق به شداري له جیهاد،
به مه رجه پوشتی و دور که و تنه وه له ټیکه لای له گه ل پیاو. گر نه و مه رجه
نه بو نه و ا حاج باشتره له و به شداري کردنه.³

خوای گه وره هه لگرتنی شپرو تیرو چه ک و به کاره ټینانین، ناماده بوونی له
کوړه پانه کانی شه ر له سر نافرته تانی واجب نه کردوه، چونکه پیچه وانه ی سیفته
خوړسکيه کانی نافرته، به لام باوه شی گرم و سوزی دایکایه تی پیبه خشپوون تا
بیته کوړه پانی گه شه و په روه رده ی جگر گوشه کی ونه و ی دواړو، هره وها
سه برو نارامی پیبه خشپوه تاوه کو بیته ماموستاو قوتا بخانه ی کوړه کانی. به لام
نقد جار وولات یو به پړوی هیرشی دوژمنانی دین و زوردارو داگیر که ران ده بیته وه،
یان واپتیویست ده کات موسولمانان زورداران له سر ته ختی فرمان په وایی لاده ن
تاوه کو به نازادی بانگه وازی خوا به جی بگه یه نن، له و دوو کاته دا زوردار له بهر
برده وای شه پرو تیاچوونی ژماره یه کی زوری پیاوان واپتیویست ده کات نافرته تان

1 — مصطفی البغا، للتهذيب في أدلة من الغاية والتقريب - متن أبي شجاع، ص 226.

2 — البخاري: 6 - كتاب: الجهاد والسير باب: جهاد النساء الرقم: 2876، 93/6.

3 — فتح الباري بشرح البخاري، 93/6.

به‌شداری بکن به هاوکاری وهك: هاندان وئاو هیتان ، خزمه‌تگوزاری ته‌ندروستی، به‌رگری کردن له خویان تاوه‌کو نه‌که‌ونه به‌رده‌ستی دوژمن. به‌لام پاسته‌وخو ئافره‌ته نه‌هاتوته ناو خو به‌خشین بق پامیتان ومه‌شق، کردن وکاری سه‌ریازی و هاتنه ناو گۆره‌پانی جه‌نگ، چونکه هاتنه ناو ئه و کاره زیان ده‌به‌خشیت به ته‌ندروستی ئه و ئافره‌ته هه‌رچه‌نده خو‌شی له ته‌ندروستی باشدا بیت، هه‌روه‌ها له‌گه‌ل پیکهاته‌ی نیسکان وجومگه و بارسته‌ی ماسولکه و پیکهاته‌ی ده‌رونی ناگونجی. نه‌گه‌ر ئافره‌ته‌که‌ش بکه‌ویته باری بی نوژی و مندالبوون و ده‌یستانی ئه‌وا ته‌ندروستی زۆر زیاتر به‌ره و ناله‌باری و پیشوی ده‌پوات. نه‌گه‌ر ته‌ماشای میژوی نیسلام بکه‌ین ده‌بینین خیزانه‌کانی پیغه‌مبیری خواو ﷺ ئافره‌تانی موسولمان به‌شداری جه‌نگیان کردوه به‌لام به‌شداریه‌که‌یان له و سنووده‌ی باسماں کرد ده‌رنه‌چوه، ته‌نها چه‌ند نمونه‌یه‌کی که‌م نه‌بیت، ئه‌ویش ناکۆرته به‌لگه‌یه‌کی شهرعی بق ئه و به‌شداریه.

له ئه‌نه‌سی کۆپی مالکه‌وه ﷺ ده‌گۆرته‌وه ده‌لێت: له کاتی هه‌لاتنی هه‌ندی له موسولمانان له شه‌پی ئوحد، عایشه و ئوم سه‌له‌مه‌م ﷺ دیت که‌وا کراسی خویان توند کردبوو، گۆزه‌یان له‌سه‌ر شان بوو، ده‌چوون به‌ خیرایی ئاویان ده‌هیتا و ده‌یاندایه شه‌پکه‌ره‌کان، پاشان به‌ خیرایی ده‌گه‌پانه‌وه دووباره ئاویان ده‌هیتا. ((ولقد رأيت عائشة بنت أبي بكر وأم سليم وإنيهما لمشمرتان¹ أرى خدماً سوتهن² تتفران القرب². وقال غيره: تتقلان القرب على متونهما ثم تفرغانه من أفواه القوم. ثم ترجعان فتملانها ثم تجبيان فتفرغانه في أفواه القوم)).³

1- الشَّمْرُ: کورنکردنوه، واته خویان گۆج وگۆل ده‌کرد به توند کردنی کراسه‌کانیان وه‌ندیك بلند کردنی. ابن منظور، لسان العرب، 190/7.

2- نَفَرَ: بِنَفَرٍ نَفَرًا وَنَفَرًا نَفَرًا ، وَنَفَرًا: پزیشتی به‌ گۆج وگۆل، بازدان و بلند بوونه‌وه، واته گۆزه له‌سه‌ر شان وخبزا پزیشتی. ابن منظور، لسان العرب، 260/14.

3- البخاري: 6-كتاب: الجهاد والسير، باب: غزو النساء وقتالهن مع الرجال، الرقم: 2880، 96/6.

هر ودها له پرمه یی کچی معوذتې^۱ ده گټړنه وه ده لیت: نیمه له گڼ پټغه مېرې خوا^۲ بووین له کاتې جهنگدا، تاومان ددها شه پ کران، برین پټچیمان ده کرد، شه هیده کانیشمان بق شاری مه دینه ده هیتا یوه.^۳

نو ه ږرموودانه به لگې ته ولون له سر نه وه ی که وا به شداری پاسته وڅو ناو شه پ بق نافرده تان واجب نه. هر ودها نایه تی سوره تی (الزخرف) نا پاسته وڅو تاماوه به وه ده کات که وا نافرده تان له کاتې جهنگ وپوېو پوو بوونه وه دیار نین، چونکه په روه رده ی ناو نازو جوانی وپازاوه یی وڅشل ورتړه. (أَوْ مَنْ يَنْشُرُ فِي الْحَلِیَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ) الزخرف: ۱۸. نمین عه پاس ده لی مه به سستی له (نافرده و که نیزه یه).^۳

به ندی دووم: زیانه کانی کاری قورس له سر نافرده تان

له لایه نی پزیشکیه وه زیانه کانی کاری قورس وکاری سه ریازی له سر نافرده تان زږده به و به لگانه ی خواره وه:

برگه ی ده که م: زیانه کانی له سر کرداری بی نویژی

پاهیتانی وه رزشی توندو به رده وام وچالاکی سه ریازی وا ده کات ناستی هورمونه کانی جینسی زیاد بکات، به مهش کرداری زینده چالاکی هورمونه کان ده شتوئ، هر ودها کاتې وه رزشی توند نافرده ت تووشی باریکی جه سته یی وده رونی ناجیکیر ده بیت به مهش نیزامی بی نویژی مانگانه ی تیک ده چیت، وه که له و خالانه ی

۱- الربیع بنت نعوذ بن غفراء: په کینکه له به شدار یوانی به یه ی (تحت الشجرة)، ږرمووده ی ندی گټړاوه ته وه له پټغه مېرې خوا^۲ هر ودها له عایشه، نه ویش گټړاویه ته وه بل خالید کوپی زه کوان و خه لکی تر. ابن حجر، تهذیب للتهذیب، ۴۱۸/۱۲.

۲- البخاری: ۶- کتاب: الجهاد والسریر، باب: عدلواة النساء الجرحی فی الفزو، الرقم: ۲۸۸۲، ۹۸/۶.

۳- للطبری، جامع البیان، ۷۳/۱۳.

خواره وه باسیان ده که یئ.

یه که م: دواک و تنی بی نوژی 'Delay menorche'.

دووم: پشتیوی له کارو چالاکی زه رده تن 'Luteal dysfunction'.

ستییه م: پچرانی بی نوژی 'Amenorrhea'، بی نوژی نا پیک ماوه کورت تر ده بیت له پیشتر.¹

برگی دووم: زیانه کانی له سه ر ئافره تی دوو گیان و کۆرپه له 2

یه که م: زیانه کانی له سه ر کۆرپه له:

1- کیشی کۆرپه له بچوکتر ده بیت له کیشی سروشتی خۆی

2- پشتیوی بۆ کۆرپه له دروست ده کات

3- هۆکاره بۆ دروست بوونی نه خۆشیه کانی زگماکی کۆرپه له

4- ئازارو بریندار بوونی کۆرپه له

5- دواک و تنی گه شه ی کۆرپه له

دووم: زیانه کانی له سه ر ئافره تی دوو گیان

1- له دایکبوونی پیش وه خته

2- ئازارو بریندار بوونی ماسولکه کان

3- پشتیوی له کاری دۆ و بۆرپه کانی خوین

4- دابه زینی پتۆه ی شه کری ناو خوین

برگی سینه م: زیانی شهرعی و کۆمه لایه تی

ئافره ت له بهر بی هیزی جه ستیی و به رزی ئاستی سۆزو دۆ نه رمی، نه گه ری

به ده سه ته وه دان و که و تنه به رده سه تی دوژمنانی زۆره، نه وانه ش هۆکارن بۆ نه وه ی

1 – Kenneth. Principe of Endocrinology. P: 71, 804.

2- Sheldon . Complication of Pregnancy. P: 74 .75

-Leon Speroff. Clinical Gynecologic Endocrinology&Infertility. P: .202-200

سوکایه تی پی بکړیت له لایه ن دوژمنانه وه، نه وانه شی زیان وهوکارن بڼو نابېو چوونی موسولمانان، بڼه به شداری کردنی واجب نیه.¹ له و باره یه وه جیاوازی نیه له نیوان نافرته شی شووکردو، یان شوو نه کردو، چونکه مافی ناده میزاد له مافی خوا له پیشتره له و باره یه وه.²

برگه ی چواره م: زیاته کانی دیموگرافی

شهید سید قوتب ده لیت: په کیک له حیکمه ته کانی خوا که واکوشتارو جهنگی له سر نافرته تان واجب نه کردو، نه وه یه: کانی جهنگ ژماره یه کی زور له نترینه دهنه خوراکی نه و شه پر، به لام مانه وه ی نافرته نه و بوشاییه پر ده کاته وه به کرداری شوو کردن و چند ژنی، به لام کاتیک نترینه و میینه وه که ژماره یان کم بیتوه به هوی شه پر وه، نه و لا سهنګیه ک دوست ده بیت له نیوان تیاچوون و مندالوون. هر بڼه نایینی نیسلام له و کاتانه دا چند ژنی به چاره سر ټکی گونجاو داناوه، به هه مان شپوه له کاتی پوودانی کاره سات. له لایه کی تره وه هه زار پیاو ناتوانن و بکه یه ک نافرته به ره می مندالوون زیاد بکات هه روه که یه ک پیاو ده توانیت، چونکه توانای نافرته سنوورداره، هر سالی یه ک مندالی ده بیت گهر یه ک پیاوی لا بیت وه یان هه زار پیاو.³

له هر نه و هه مو هویانه خوی په روه ردگار نه و جوړه کاره قورسانه ی له سر نافرته تان واجب نه کردو، نه و له یه ک کاتدا نه بیت نه ویش کاتی داگیر کردنی وولاتی نیسلامه له لایه ن بڼو باوه پانه وه، له و کاتدا جینشین و سه رکی موسولمانان بریاری ده رچوونی گشتی (النفر العام) ده دات بڼو به رپه رچی دوژمنان، له و کاتدا ده بیت نیرو می به شدار بن به بی جیاوازی.⁴

1 — ابن العابدین، حاشیه رد المحتار علی الدر المختار شرح تنویر الأبصار، 220/3. ولین قدامة، للمغنی، 366/10.

2 — ابن العابدین، رد المحتار، 220/3.

3 — سید قطب، فی ظلال القرآن، 345/2.

4 — الشریبني، الخطيب، مغنی المحتاج إلی معرفة معانی ألفاظ المنهاج، 219/4.

بەندی سێهەم: ھۆەکانی واجب بوونی تیکۆشان وکاری قورس لە سەر نێرینە

ھۆەکانی واجب بوونی تیکۆشان وکاری سەربازی و کاری قورس لەسەر نێرینە:

- 1- نێرینە ئارەزووی چوونە پیش و خۆ ھەلکێشان، جوورەت و دوور بینین و سەر کردنەوێ پیش چوونە ناو کاری لە ئاستێکی بەرز دایە.
- 2- ئاستی ھۆرمونەکانی ئەندروجین لە نێرینە 10 جارە بەرامبەر ئاستی ئەو ھۆرمونە لە مێینە. ئەو ھۆرمونەش ھۆکاری توندو تۆلی ماسولکە، زۆری بارستایی ماسولکە، توانای بەردەوامی کاری قورس، چوونە پیش و جوورەت، دژواری یە.
- 3- نێرینە بارستایی ماسولکە و ھێزی زیاترە، لە ئافەرەتان بارستەیی چەوری زیاترە، تاوەکو بە دیمەنێکی جوان خۆی نیشان بدات.¹
- 4- پاهێنانی توندو بەردەوام، وادەکات ماسولکەکانی نێرینە توندتر و گەورەتر بکات، بەھۆی بەرزبوونەوێ ئاستی ھۆرمونەکانی نێرینە (ئەندروجینەکان). ئەو ھۆرمونەش کار ئاسانی دەکات بۆ دروست بوونی پڕۆتینی ناو ماسولکە خانەکان، بەمەش ماسولکە خانەکان گەشە دەکەن و بارستە و توندوتۆلیان زیاد دەکات. ئەو بارستە زیادپەش وادەکات پێژەییکی زیاتر لە شەکرێ گلائیکوچین دابکات (خزن) وەک سەرچاوەیەکی یەدەگی ووزە، بۆ بەکار ھێنانی لە کاتی کاری قورس و بەردەوام.
- 5- توانای ماسولکە و جومگە و ژێتەکانی نێرینە زیاترە بۆ سوپانەو و مناوەرە، چونکە توندتر و بەھێز ترن.
- 6- گەورەیی قەبارەیی دڵ و سپەکان، زۆری ژمارەیی خروکە سوورەکان، ھۆکاری بۆ زیاتر ھەلگرتنی ئوکسجین، کاتی ھێرش و تەنگانە.¹

نو جیاوازیانه نه وه ناگه پهنی نافرته هر له مال دانیشی وه رگیز نه چیتته دهره وه، به لام مانای نه وه په پتویسته له هه موو شوینیک وکات و ساتنیکدا پتویسته شوین وکاری گونجاوی بدریتی تاوه کو بتوانی پولی به رچاوی خوی تیا ببینی، نه وه کارنکی وا بیت نیایدا سه رگه ردان بیت، له جیانی به ده ست هینانی سوود و قازانچ، کاری سه لبیش بکاته له جهسته و دهرونی. هه روه ک باس مان کرد که وا چتون نافرته تانی موسولمان به شداری هه موو کارو چالاکیه کانیاں کردوه له گشت ساته کانی خوشی و ناخوشی و نه نگانه و کاری سه ریازی، به په چاو کردنی سنوره کانی شرعی و هه لېژاردنی کاری گونجاو بچ جهسته و دهرونیان.

له بهر به شداری نه کردنی نافرته ته له کاری سه ریازیدا، پتفه مبه ری پیشه و وه سیه تی کردوه به جه نگاوه رانی نیسلام کاتی پوو به پوو بوونه وه له گه ل بی باوه ران، هیچ نافرته تیک، متدالتیکی بچوک، پیاوونکی پیر نه کوژن. له سوله یمانی کوی بوره یده ﷺ ده گپ نه وه که وا پتفه مبه ری خو ﷺ هه رمویه تی: ((اغزوا باسم الله وفي سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله، لا تغلوا ولا تعزروا ولا تجنبوا، ولا تقتلوا وليداً ولا امرأة ولا شيخاً كبيراً)).² نه وه ش له بهر نه وه ی که وا زوری کات نافرته تان جه نگاوه ری سه ره کی نه بوون بزیه کوشتیان تاوانه.

1- نه رکه وه رمانی نه وه همره مانه و همره مونه کانی تر به دریژی باسکروه له بهرگی په کم، هه رکه له وه

به ندی و بهرگی تایبه تی خوی.

2- الطبرانی، المعجم الصغير حديث رقم 341، ص 148.

باسی سینه م: مهرجه کانی شهر دایناوه بۆ ئافره تی موسولمان که پیویسته پیاده ی بکات گاتی چوونه دهره و ی نه مان

1- تیکه لای نه بون و نه مانه وه به نه نهایی له گه ل پیاوی بیگانه و که وتنه ناو قه ده غه کراوه کان، هر چه نده گه ر نه شوینه شوینی خوا به رستی ونویژ کردنیش بیت. نه کارانه هۆکارن بۆ بزواندن ئاره زوی جینسی و پراکیشان بۆ ناو هه رام و گوناو تاوان.

2- پۆشته یی وخۆ داپۆشینی ته واو به هه موو مهرجه کانی وه، هه روه ک له پیشه وه باس مان کرد.

چوونه دهره وه بۆ خویندن و کار کردن پیویست بۆ ئافره ت بۆ په یدا کردنی بزۆی خۆی و منداله کانی کاری پیرۆزن به مه به سستی به ره و پیشه وه چوونی کومه لگه و وولات، به لام نابیی نه شوینانه بکرتنه شوینی پیش بپکینی جوانی پیشاندان، پازاندنه وه، بۆنی خۆش بلو کردنه وه، کیش کردن هه ست و ئاره زوی پیاوان بۆ لای خۆیان و سه رلیشواندن. نه گه ر نه و ئاره زووانه ئازاد و سه ره به ست کران نه وه مه به سستی چوونه دهره وه که نا شرعی ده بیت، کومه لگه به ره و نه مان و تیاچوون ده بات له جیاتی پیشکه وتن و زانست و زانیاری و به ره م هینان.

3- وه رگرتنی په زامه ندی دایک و باوک، په زامه ندی هاوسه ر دوا ی شوو کردن. په که میان: وه ک په وشت و نه ده بیکی ئایینی به رام به ر چاکه کانی دایک و باوک، دووه میان: وه ک واجبیکی شه رعی له سه ر ئافره ت.

4- پیویسته نه و کاره ی ئافره ت نه نجامی ده بات، کومه لگه پیویستی پی بیت، پیاوان نه توانن به و شیوه نه نجامی بدن هه روه ک ئافره تان نه نجامی ده دن، چونکه تاییه ته به په گه زی ئافره تان، وه ک: کاری پزشکی ئافره تان و مندالبون،

1- به رگی دووه / به شی به کم.

2- نور الدین عتر، ماذا عن المرأة، ص 139.

وانه ووتنه وهی کچان له ناسته جیا جیاکان، شوینه کانی خرمه ت کردنی ثافره تی پیو په ککه وته. نه وانهش له بابی نه و بنه ما شهرعییه که ده لیت: هر شتیک واجیکی شهرعی پی ته و او بییت نه و خۆشی ده بیته واجب، نه و شته ی پنگه خۆش ده کات بق حرام خۆشی حرام ده بییت. پړو زوری ژماره ی نه و که سانه ی نه و کارانه ده که نه به گویره ی پیو یستی کومه لکه ده بییت بق نه و کاره، وانه فیزی کیفایه یه (فرض الکفایه).¹

5- نه و کاره، کاردانه وهی سه لیبی نه بییت له سه ر کاری سه ره کی ثافره ت له ماله وه، وهک: په روه رده ی مندال، خرمه ت کردنی هاوسه رو منداله کانی.

6- شوینی نه و له ناو کومه لکه ی ثافره تان بییت، باشتره دوور بییت له پیاوه کان.²

7- کاریکی زور قورس نه بییت، وهک نه و کارانه ی ده بنه هوی شیواندن دیمن و پړوکاری ثافره ت وکارو فهرمانی هورمونه کانی، یان نه و کارانه ی نه فسی مرفی دروست به په وای نابینی ثافره تان نه نجامی بدن وهک: پاککردنه وهی جاده و کولانه کان ویوه کردنی پیلاوی خهک له سه ر شوسته کان.³

له وچند ساله ی دواپی ثافره تی موسولمان به شداری زور له چالاکیه کانی کردوه، به تاییه تی له بوازی خویندن بالو ته ندروستی وکومه لایه تی، توانیوانه زور پله ی زانستی به ده ست بوینن، له گه ل جیبه جی کردنی مه رجه کانی پوشته یی و مه رجه کانی چوپونه دهره وه، که نه و مه رجه نه بوونه به ریه رست له بهر دم

1 — فرض کفایه: نه و کاره په که رزه، گرنه نه وهی که واهندیک له موسولمانان نه نجامی بدن، بهی ته ماشاکرینی نه وانه ی نه نجامیان دلوه، به لکو گرنکی له وهی بیته دی، هره وک نویزی جه نازه. هیتو، محمد حسن، الوجیز فی اصول للتشریع الإسلامی، ص 79.

2 — صالح فوزان، تنبیها ت علی أحكام تختص بالمؤمنات، ص 12. البوطی، المرأة بین طغیان الغرب ولطائف الإسلام، ص 139.

3 — السیس کاریل، الإنسان ذلک المجهول، ص 71.

فېربورن و چوونه پېش وده ست که وتی زانستی وژانپاری هه روه که دوو پوه کان و به کړی گیراوه کانی ناو وولاتانی ئیسلامی بانگه شوی بق ده که ن. له هه مان کاتېشدا نه رکه وواجبی ماله وه شپان جېبه جی کړدوه ومنده له کانېشپان په روه رده په کی دروست کړدوه.

له کوتاییدا به پتویستم زانی به شیک له گوته ی هندی له زانایان که دهر باره ی نافرته وکار کړدنی نافرته نووسیویانه، هه روه ها گوته ی هندی له سره کړدوی بانگه وازی نازادی و سره په سستی نافرته تانسان بق باس بکه م، له گه ل باره ی کومه لایه تی وولاتانی به ناو دیموکراسی که تیایدا ده نالینن، نه نجامه که شی به روه کوئ سره ده بات؟

پروفیسوری پزېشکي نه لیکسس کاریل ده لیت: پتویسته نافرته تان شوینی کار کړدنیا بگوازه وه بق ماله وه، چونکه نترینه و مینه په کسان و به که شیوه نین، نافرته له پیاو گرنګ ترو پتویست تره له پاراستنی په گه زی ناده میزاد له سره زه وی، هه روه ها پله ی نافرته به رز تره بق پیشکه وتی شارستانیه، له سره نافرته تیش پتویسته به و پله و شهاده به رزه پازی بیت، نه وه که بکه ویته شوین پی پی پیاو و چاو لیکه ری نه و بکات له گشت شتیکدا. نه وه ش باشته بق په گه زی مینه به گشتی.¹

زانا شوینهور ده لیت: سروشت له ژياندا بق نافرته تی داناوه رېنگاپه کی هیمن و دل نارام، نه و گیروگرفته نه ی نایه ته به رده م که دینه به رده م نترینه، وه که له خوبایی و ده رچوون له ناستی سروشتی له زور له کړده وه کانی، توش بوون به نازاری جوراوجور، هه روه ها ژیان په یامیکي گرنګ و سره کی به نافرته سپاردوه که بریتیه له پېگه یاندنی کورپه له ومنده ل له سره تایی ته مهنی، گه شه پیدانی هوش وپیری، نه و په یامه ش هه موو مانای بوونی نافرته ته له ژياندا.²

1 — السیم کاریل، الإنسان ذلك المجهول، ص 71.

2 — کحالة، عمر رضا، المرأة في التقدم والحديث، 17/1.

زانا موحه مه د فەرید وه جدی ده لیت: هیچ ئافره تیک ناگاته پلهی که مال وینگه یشتن گهر نه بیته دایک وپه یوه رده ی منداڵ نه کات، په یوه رده یه کی راست و دروست. نه وهش مانای نه وه نیه ته نها نه وه ئه رک و فەرمانه بێ ئافرهت دانراوه، به لکو هه موو هیواو داهینان وئاره زووی نه وه کاره پیرۆزه یه، چونکه به جهسته و ده روین و گیانه وه گونجاوه بۆ نه م کاره.¹

فەیلەسوفی ئەلمانی نیتشه ده لیت²: سوکاتیه کی (سَخافَة) زۆر هه یه له و بزوتنه وه یه - بزوتنه وه ی نازادی ئافره تان - سوکایه تی وگالته پیکردنی پیاوه کانه به ئافره تان، هه موو ئافره تیکي هه ستیار وهوشدارو په یوه رده کراویکی دروست شهرم ده کات بجیتته ناو نه و بزوتنه وه یه، پتویسته ئافرهت پارێزراو بیت و چاودێری بکړیت وهاوکاری بکړیت.³

بیتريم ساروکیڼ ده لیت: نه مریکا به خیراییه کی زۆر به ره و کاره ساتیکي جینسی ده پوات، به هه مان نه و ئاراسته یه ده پوات که وایمپراتۆریه تی نه غریقه کان و پۆمه کان پتیدا تپه پین بووه هۆی پوخانیان. ئیمه له هه موو لایه ک ده وه دراوین به ته وژمه کی توندی فەسادی جینسی، هه موو ژووه کانی بینایه ی پۆشنبیری ئی داگیر کردوین، وای لێهاتووه بگاته گشت بواره کانی تری ژیان. نه و شوپشه ژیاڼی هه موو نێرو مێیه کی نه مریکی داگیر کردووه زیاتر له هه موو شوپشه کانی تری نه و سه رده مه.⁴

1- و جدي، محمد فريد، المرأة المسلمة، ص 181.

2- نیتشه، فريدريك، 1844 — 1900م. فەیلەسوفیکي ئەلمان، مه زه بی به ره و پتیشه وه چوونی هه لپزاربووه له ژیان، به کینکه له بناغه داڕێژه کانی عه قلی نه ئه لمانی. له به پراوه کانی: هه ره لدانی نه هه مه تی و گیانی موسیقا، زه رده شت به م شێوه یه بولی. المنجد في الأعلام، ص 582.

3- أبو خليل، شوقي، الإسلام في قصص الاتهام، ص 245. نقلًا عن مجلة: المصور، العدد: 1689، ص 4.

4- بیتريم ساروکیڼ، الثورة الجنسية، نقلًا عن: أبو خليل، شوقي، الإسلام في قصص الاتهام، ص 246. بیتريم ساروکیڼ: وهو مدير الأبحاث بجامعة هارفارد الأمريكية.

نووسەری پوسی ئەنتوان نیمیلای دەلێت: بە راستی هەموو کۆنکارەکانمان کە وتوونەتە ئاو زەلکاوێ فەسادی جینسی، ئەو دیاردە یەش زۆر ترسناکە و نێزاسی ئیشتیراکی بەرەو پوختان دەبات، بۆیە پێویستە بە هەموو شیوە یەک بەرگری لێ بکەیت، چونکە پوویە پوو بوونە و هییه کی ترسناک و بە کێشە یە. هەزارە ها نمونە م لایە بۆتانی باس بکەم کە وا دیاردە ی بەد پەوشتی و فەسادی جینسی کە بە شیوە یە کی وا بلۆ بۆتە وە و تەشەنە ی کردووە بەرگە گرتنی کارێکی ئاسان نیە، چونکە تەنها لە ئاو نە فام و نە زانە کان نیە بە لکو گە یشتۆتە ئاو چینی پۆشن بێرو سەر کردە ی کۆنکارە کان.¹

هەرچەندە سەر کردە ی بانگە شە ی ئازادی ئافەرەت و مافی ئافەرە تان ئاگاداری هەموو ئەو سلبیاتانە ن کە وا لە ئەنجامی ئەو بانگە وازە پۆدە دات، لە گە ل ئەوە شدا شە و و پۆژ کار دە کە ن بۆ تێکدانی باری خێزان و باری کۆمە لایە تی خە لک، بە دژایە تی کردنی ئیسلام لە لایە ک و گۆرپینی یاسا کانی باری کۆمە لایە تی لە لایە کی ترە وە.

به‌شبی چواره‌م

باری که سایه‌تی

(الأحوال الشخصية)

باسی یه‌که‌م : بالا دستی (سالاری) و ته‌لاق

باسی دوووم : چند زنی

باسی سینه‌م : میراث

پیشه کی پټویسته ده چاوی سې خال بکھین،

1- نیسلام کاتې بالا دهستی به پیاو داوه وهك نه ركنكه نه وهك خه لات، بق هه لسوړاندنی کاروباری خیزان، له فرمان به نه نجامدان وقه ده غه کردن (الأمر والنهي) به مرجعې نهو بالا دهستی به کارنه هیښې بق زولم کردن له نافرته و له وانه ی له بهر دهستیان.

2- پټویسته هه موو هه لیک بره خستیت بق نافرته تاوه کو له میانه ی نه وه و ه گه شه به هه موو به هره و داهیتانه کانی خوړسکی خوړی بدات، له چوار چپوه ی سنوړه کانی کومه لایه تی، نه مانه ش له پیتاوی خزمه تی کومه ل وشارستانیه ته.

3- گهر نافرته گه یشته پله ی سرکه وتن و به رزی له زیان، نهوا پټویسته نهو نه نجام وده سته و تانه لهو سنوړه بیت که نهو نافرته، نه وهك بق دزایه تی پټکردن و لمعلاتې له گه ل په گه زی نیرینه بیت.¹

په یوه ندی نیوان هه ردو و هوسه رله سر بنه مای شهرعی ویه کسانې نه خلاقیه . هه رکا تیک پیاو ویستی نهو بالا دهستی ی خوړی به خراپې به کار بهیښی، نهوا یاسا کانی نیسلام بوی له سهنگر وه ستاون، سزای تاییه تی داناوه بق هه ریه کیک له سر پیچیه کان.²

1- ابو الأعلى المودودي، الحجاب، ص 240.

2- خیرت، أحمد، مركز المرأة في الإسلام، ص 81. والصالح، صبحي، معالم الشريعة الإسلامية، ص 205.

باسى يەكەم

بالا دەستى و تەلاق

بەندى يەكەم : بالا دەستى

بەرگەي يەكەم : ھۆكۈرمكانى ھىترى و كۆمە لايەتى

بەرگەي دووم : ھۆكۈرمكانى خانەوادىيى و كۆمە لايەتى

بەندى دووم : تەلاق دەست ئىكېھردان (دابىران)

بەرگەي يەكەم : بۆچى لە ئىسلامدا بىريارى تەلاق بە دەست پىاوه

بەرگەي دووم : بىريارى تەلاق بە دەست نافرەت بىت

باسی یه کهم: بالا دهستی (سالاری) و ته لاق

به ندی یه کهم: بالا دهستی - سالاری (القوامه)

له زمانی عه ره بی بالادهستی: به واتای پارێزگاری و چاکه سازی دیت. به واتای وهستان و خۆپاڤگری و عه زیمهت دیت. ¹خوای گه وره ده فهرمووی: ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾ النساء: 34. ﴿وَمَنْ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْنَ بِالْمَرْءِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: 228.

پیاوان بالا دهسترن له ناهه تان: به واتای نه وه دیت که کاره کانیان نه نجام ده دن، بژێویان دابین ده کهن، لێپرسراون به رامبه ر پاراستنی نابوو، به رگری لێکردنیان، ده بییت ناهه تانیش فهرمانه کانیان جێبه جێ بکهن، به مه رجی سه رپێچی خوای گه وره ی تیا نه بی. ²

له به ره نه ندی هۆکاری خۆپسکی و فیتری و کۆمه لایه تی له پیاوان، وای کردوه پله و پایه ی به رزتر بیته له ناهه تان له نه ندی بواردا. ³

به رگه ی یه کهم: هۆکارمکانی فیتری و کۆمه لایه تی

یه کهم: هۆکارمکانی فیتری له ناهه تان

1- سۆزو به زه یی و عاتیف به مه یزتین فا کته ری جولانه وه ی هزرو ده رو نی ناهه ته. نه وه سه ته ده رو نیه قولانه شتیکی زۆر به نه ره تی و سه ره کین له ژبانی شاهه ت، که خۆیان ده نویتن له: مه لچوونی خێرای سۆز، خێرا وه لامدانه وه ی

1- ابن منظور، لسان العرب، 11/354.

2- الطبري، جامع البيان، 2/614-617، و 8/290. والقرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 5/168. وابن كثير، تفسير القرآن العظيم، 1/465. والشوكاني، فتح القدير، الجامع بين فني الرواية والنسابة في علم التفسير، 1/460. والرازي، تفسير الكبير، 10/88.

3- الطبري، جامع البيان، 2/614-617.

پالنه ره کانی دهره کی، خیرا به دمه و ده چوونی پوودای عاتیفی. نه گهر جله وی کار بدریته نه و سیفته و ناره زووانه، نه و ده بینین سؤزو عاتیفه زال ده بیت به سر گشت کارو برپاره کان، هر بویه زوویه ناره تان میزاجیان هه لبه زین و دابه زینی زوری تیایه، (تبع) یان نا جیگیره، ناره زوویان جوداو جوره.

هه روه له به شی سیتی به بدریژی باسی سیفته سهره کیه ده رونه کانی ناره تان کرد که بریتی بوون له: نه رمی، سؤزو به زهی، خیرا هه لچوون، خؤگونجان و ملکه چی، نامیزگرته وه بق هاوکاری، خؤبه خشین، دوره په ریژی.¹ هر نه و سیفته تانهش بوونه ته پالنه ریک بق دروست بوونی هه سیتیکی ده رونی قوول که هه رده م پیویستی به هاوکاری پیاوو چاودیری نه و هه یه.

2- بوونی ژماره یه کی زور له هورمونی مینه، گورانی پزهی نه و هورمونه به به رده وامی له کاتی بی نویژی و سک پری و مندالبون و ده یستانی، له گه ل نه و گورانکاریه جهستی و ده رونیانه ی پووده ات به هوی گورانی پزهی نه و هورمونه، وای کردوه ناره تان به گشتی: میزاج گورلو که م خؤپاگرو که م به رده وام بن له سر کارو پزهی کانیان.

3- نه و سیفته تانه شتی پوکاری و بی بایه خ نین له ژیا نی ناره تان هه روه ک هه ندی له خه لکان وای تیده گن، به لکو ره گ وپیشه ی به ناخ و ده رون و جهستی ناره تدا پوچوو، چوو ته ناو قوولایی پینکاته ی به که م خانه ی ژیا نی ناره ت که هیلکه ی مینه یه، چؤن کاتی هاتنه خواره وه ی بق ناو بؤپی هیلکه دان و مندالان ده بینین ده وره دراوه به ژماره یه که له خانه ی پاریزه رو ریگه نیشاندهر تاوه کو ده گاته شوینی تاییه و دیاری کراو و گیشتن به هاو به شی ژیا نی. نه و سیفته خؤپسک و فیریا نی که باسکران ده رباره ی ناره ت نیشانه یه کی ناپه سه ندو نامؤ نیه به ناره ته وه لکابی، به لکو دروشم و نیشانه ی هه موو ناره ته تیکی به رزو په وشت جوان و دروسته.

1- به رگی یه که م/ به شی سیتی، باسی یه که م.

ب- هوکاره کانی فیتري له پیاوان

1- پیاو له خوږسکه وه توندو کرده وه زیره، سیفتی چه سپاوی به رگری هیه، ناره نووی چوونه پتیش ویدوبه پوبوونه وهی هیه، خاوه ن عزیمة یه کی تونده، که م هالده چي و وه لامدانه وهی له سه ره خویه، میزاجی نه گډه، بیرو هوش به کار ده هیئی له جیاتی سوزو عاتیفه پتیش وه لامدانه وه وه نگانوان بق کاروکار دانه وه. پښه ی هورمونه کانی نه گډه. نو سیفت وسیمة تانه له ناخ وده روون وپیڅکاته ی نږینه پووجوه و له گ لیدا راهاتوه.¹

نږبه ی زانایان شو بالا ده سته ی پیاوان که له قورثانی پیرقزدا هاتوه ده گ پښنه وه بق شو هویانه ی خواره وه:

2- شو سیفته تانی که له پیاودا هیه، وه ک: زیاده ی هیئو عزیمة وه زو، زیاتر کارکردن به بیرو هوش و تپروانی نی نه نجامه کان و دوور پوانین. شو سیفته تانه ش خوی گه وده به خشبویه تی به نږینه بق کس نیه په خنی لی بگری، که سیش شو توانایه ی نیه شو سیفته تانه له نږینه زهوت بکات ولتی دامالی پتیش له دایک بوون یان دوی له دایک بوون، چونکه گډپانی بپو پښه ی هورمونه کان کاریکی وا سووک و ناسان نیه هه ووه که نه فامه کان نږوجار بیری لی ده که نه وه.²

3- خوی گه وده له سه ر پیاوی داناوه: په یدا کردنی بزئوی مال، خه رچی مال، ماره یی شافره ت³، لیپرسراویه تی دابین کردنی خواردن و پو شاک و شوینی هه وانه وه (هه ندی له مه زه به کانی نیسلا م جگه له وانه خزه م تکاریشی بق زیاد کردوه)⁴. شو کارو فه رمانانه له سه ر شافره ت لادراوه، نایا شو ه پښگرتنه یان نا به کسانو و سوکایه تی پیکردنه.

1- بېوانه: به رگی به کم/ به شی سټیهم، باسی په کم.

2- النسفي، أبو البركات، تفسير النسفي - مدارك التنزيل وحقائق التأويل، 313/1، والرازي، تفسير الكبير، 88/10.

3- الجزائري، أبو بكر جابر، فصل الخطاب في المرأة والحجاب، ص 25. والخصاف، أدب القاضي، ص 651.

4- الغزالي، أبو حامد، الوجيز، 111/2. وابن قيم، زاد المعاد، 55/1.

5- به دريځايي ميډيو بارو گوزد راني خه لك وكرم لگه هر وا پوښتووه كه نږينه پاريزگاري ميينه ونه كاني بكتا، كاروباري ژيانيان بق دابين بكتا و به رڼوه ي بيات.

1- پیاو پټویسته له سهری بڼی خیزان و منډاله کان پیداکات، هرچه نده گهر ټافره ته که دوه وله مندیش بیت، نه وهش هژکارنکه وای کردوه که فرمانه کانی جیبه جی بکړت وگوټپرایه لی بکړت.¹ دهر باره ی گرتنه ده ست ولټپرسراویه تی کاروباری مال له زړبه ی یاساکانی نوی ولاتاندا هاتوه: (نه وهی خهرجی بگړتته نه ستو نه ولټپرسراویه تی ودرده گری، نه وهی خهرج ده کات نه وچاودیری ده کات).² نه و یاسایانهش زور له به کجوه له گهل یاساکانی نیسلام.

3- دیارترین وجوانترین سه لماندنی راستی فرمانه کانی نیسلام ونه فامی وکورت

1- الشربيني، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، 432/3 .
2- الوافي، على عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 52.

بینی دوژمنانی نه و په: ده بینین له گشت ناسته کانی سره رځایه تی، ناستی به پړوه به رایه تیه کان و سره کړده ی له شکرو سوپایه کانی جیهان، به شتویه په کی گشتی له نه ستوی پیاوانه. له کاتی شه پو تن گانه شدا ثافره تان هیواپانه پشت ببه ستن به پیاوانی خاوه ن عه زیمه ت وه لمه ت و خق پاکر. واته بالا ده ستنی پیاو ولېپر سراو په تی به پړوه بردنی کاروباری مال پاستیه کی نه گډو چه سپاوه، که سیک نکولی لی ناکات ته نها په کیکی له خق بایی بوو، دور له واقع ونه زان به کاروباری ژیان و میثوی مرقایه تی.

4- هیژوبانوی پیاو له هه مور کات وساتیکدا جیگه ی سره سورمانی ثافره تان بوو، هه روه ک له قورثانی پیروز باسی چیرکی هه ردو کچه کی شوعه یب ده کات له گه ن پیغه مبه ر موسی (علیه السلام) ﴿قَالَتْ اِحْدِثْهُمَا يَتَاَبَرَتِ اسْتَجِرْهُ اِنَّكَ خَيْرٌ مِّنْ اَسْتَجَرْتَ اَلْقَوِيُّ اَلْاَمِينُ﴾ القصص: 26

5- نه و مندا لانه ی گه شه ده کهن له ناو نه و خیزانانه ی که و سالاری له ده ست پیاو دا نیه، چ به هوی بی هیژی بیت، یان به هوی کچ کړدنې، که م له مندا له کانی گه شه په کی دروست و ته واو ده کهن، زږیه یان ثاره نووی به لای لادان وده رچوون ده کهن له بنه ما کانی کومه لایه تی، کاریگری ده رونی سه لبی له کار و کړده وه کانیا ن دهرده که ویت.¹

خوای گه وړه به رنامه ی سالاری و بالا ده ستنی مالی داناوه بق پاراستنی یاساو ریښای کومه لایه تی، پاراستنی خو وړه وشتی خیزان و دور خستنه وده ی کومه لکه له پشینوی ولېک هه لوه شانده وده و خزان به روه و فساد و فیتنه ی ناو ده کی وده ره کی. خوای گه وړه نه و نه رکه قورسه ی به پیاو سپارد ووه بق دابین کړدنې ژبانیکې ناسو وده و خو ش و کامه ران بق گشت نه ندانه کانی، به رامبه ر نه وده ش له سر نه وانی پتویست کړد ووه گوی پایه لی و ملکه چی بکن له چوار چیره ی به رنامه ی تاییه ت.

مرغایه تی تووشی نه هامت وگبروگرفتی زدر هاتوو له نهجامی ده رچوون شه و یاسا خواییانه، وای لیهاتوو په یوه ندی نیوان هردوو په گز له مال ته نها بۆ به سه بر دنی کات و تیرکردنی ئاره زوو ئاره لیه کانه هه ر وه له نه وپیا ده بینین. پتویسته شه و ش له یاد نه کهین پله ی سالاری ویا لا دهستی که دراوه ته پیاو پله یه کی ته شریف و پزگرتن نیه، به لکو بریتیه له پله ی شه ر واپه پاندنی کاری جدر او جدره، شه و ش واتای شه و ناگه یه نی که وا ئافره ت هه موو مافیکی لی زه وت کراوه، نابیی هیچ کاریک بکات به بی له رمانی پیاو، له کوتاییدا هه ر پای پیاو کاری پی ده کرت، به لکو زدریه ی شه ر که کانی پیاو له مال بریتیه له ناموزگاری و چاودیری و ئاراسته کردن بۆ کاره چاک و باشه کان.

به ندی دووم: ته لاق (دابیران)

په یوه ندی نیوان هردوو هاوسه ر له سی بته مای سه ره کی به نده، هه ر وه شه و ئایه ته پیروژه نیشانه ی بۆ ده کات: ئاسوده یی، خوشه ویستی، به زه یی.

خوای گه وده ده هه رمووی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾
الروم: 21.

ئاینی ئیسلام ده رگای دابیران وته لاقدان ناکاته وه له گه ل دروست بوونی یه که م کیشه له نیوان هردوو هاوسه ر، شه و ش بۆ شه ویه تاوه کو بناغه ی خیزان توندو تول بیت وله گه ل یه که م پشپووی وکیشه نه که ویته له رزین وداپمان وته پین. به لکو ئاینی ئیسلام هه ندی پنگه ی تر ده گریته به ر بۆ چاره سه ری کیشه کانی خیزان پیش دابیران.

شه و پنگه چارانه ش بۆ ملکه چ کردنی ئافره ت، یان سووکایه تی پیکردن نیه، به لکو بۆ پویه پویونه وه ی سه ره له دانی سه ره تاکانی لیک زویریوون ولێک جیاپوونه وه ی، ده ست به سه راگرتنی هه موو لادانیک ده کات که شه گری شه وه ی لی ده کرت بیته

موسی دایه‌وخانی خیزان. خوای گهرده فرمودیه تی: ﴿الزَّيَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ
يَمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَيَمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَأَلْصَقَ لِحَنَتْ
فَنَزَّتْ حَفِظَتْ لِلْغَيْبِ يَمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّيْ غَاوُونَ نُزُورُهُمْ فَعِظُوهُمْ
وَأَهْجُرُوهُمْ فِي الْمَصَاحِجِ وَأَصْرِيوهُمْ فَإِنْ أَلَمْتُمْكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ سَبِيلًا إِنَّ
اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٣٥﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْشِرُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ
وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهِمَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٦﴾

النساء: 34-35.

نایه ته که ناماژه بهوه دهکات په گم هنگاو بریتیه له ناگادار کړدنه وه و سهرنچ پاکیشن و ناموژگاری. نه و هس به تاوتر کړدنی کیشه که به شیوه یه کی جوان دینه دی، به کاره یانی حیکمت ونه رمی، تاوه کړ کاره کان ده گه پینه وه شوی نی ناسایی خویان. هه نگای دوهم بریتیه له خوتن له یه ک حیگه، به لام پشته تی دهکات و پوی خوی ناداتی. هه نگای سیمه: لیدان یو نه و نافرده تانه ی که هیچ هوکارنکی تر سوودی نیه له گه لیان، یان نه وانه ی ته نها هیوایان نه ویه به ناره زووی خویان هه نگاو بنین و خوی بالا دهست بکات بق گه یشتن به ناره زووه نادرسته کان و نه نجامدانی کاره سه ریتمی که ره کانی.

مهرجگانى ليدان بريڼه له ليدانكي نه رم، نه گانه پله ي نازار پينگ ياندى
 كه وړه. شين عه باس ^دله له تفسيرى نه و نايته ده لى: (لبى دور كه و تنه وه له
 خوتن، گر كه پاوه بارى ناسايى باشه، گر نا ليدانكي بى نازار، گر شكاني
 نيسكاني تيا بو نه و ديه له سره، قه ناده ده لى: نابى ليدانى توله سندنه وه و
 سو كايه تى پي كړدن بيت). هرو هه نا بيت له بهر چاوى منډاله كاني، يان بهر چاوى
 خه لك بيت، يان خه لكى لى ناگادار بكانه وه، چونكه نه وانه هوكارن بق به رده وام
 بوونى له سره سر پيچيه كاني.¹

ہے ناگوئی کی تر نہ وہ یہ گھر ٹافروں ترسا لے وہی ہاوسہ رکھی پستی تی بکات و پہیوہندی لہ گہل بیچرینی و مافہ کانی پی شیل بکات، نہوا بانگی دوو دادوہر دہ کریت، یہ کیک لہ لایہن خزمانی ٹافروہ تہ کہ و نہوی تر لہ لایہنی خزمانی پیاوہ کہ، تاوہ کو دست نیشانی سہرچاوہی و بنہرہ تی کیشہ کہ بکن ولادہرو سہر پیچیکہر دیاری بکریت، لہ گہل بریاردانی چارہ سہری گونجاو بق کیشہ کہ۔

تہ لاق قوناغی کوتابیہ لہ پہیوہندی ہاوسہریہ تی نیوان ہر دوو رہ گہز، نہویش دوی سہرنہ کہوتنی ہنگاوہ کانی تر دیت بق بہیک گہ یاندنی دلہ کان وکوکردنہ وہی نہندامانی خیزان ہر وہک باسماں کردن، ژانی نیوانیان وہک دوزہخی لہتات وچتر ناتوانن لہ گہل یہ کتری بژین، نہوہکات تہ لاق وہک چارہ سہریکی مام ناوہندی وہیشوہیکہ پلہ بندہی دہ گریتہ ہر۔ نہو پلہ بندہیش بق نہوہیکہ تاوہ کو بوی پہشیمان بوونہ وہی تیابی ہرکات ہر دوو ہاوسہر لیک جیا بوونہ وہ بق ماوہیکہ وژیانی تہ نہایان بینی، لہوانہیہ لہ رہفتارہ کانی پیشتریان پہشیمان دہ بندہ وہ۔

ہر وہک ناگادارن لہ فقیہی نیسلاسی تہ لاق جوڑی زورہ و لسی زوریشی لیدہ بیتہ وہ بہ گویرہی کات وٹو زورہی تہ لاقہ کہی لہ دراوہ وہک: تہ لاقی بیعی، تہ لاقی سوننی، رجمعی... ہند۔¹

لہ نبین عومہر ﷺ دہ گپرنہ وہ دہ لیت، پیغہ مہری خوا فہرموویہ تی ﷺ: ((بغض الحلال إلى الله الطلاق))۔² واتای نہوہیکہ خوی گہورہ پقی لیتیہ تی تاوہ کو زیاتر لیتی دووہ بکہ وٹوہ، نہوہک لہ بہر نہوہیکہ حلال نہیہ۔³

1۔ طلاق السنة: (هو أن يطلق الرجل امرأته طلاقاً واحدة في طهر غير مجامع فيه، أو يطلقها بطلقا وهي حامل. والبدعة: هو أن يطلق الرجل امرأته ثلاث طلاقات في لفظ واحد، أو يطلقها وهي حائض، أو يطلقها في طهر جامعها فيه. والرجعي: هو الطلاق الذي يقع الزوج على زوجته التي دخل بها حقيقة إيقاعاً مجرداً عن أن يكون في مقابلة مال). متن أبي شجاع، التهذيب، ص 173.

2۔ سنن ابن ماجہ: کتاب الطلاق: الرقم: 650/1، 2018.

3۔ الہیتمی، تحفة المحتاج، 423/3.

بەرگە يەككەم: بۇچى لە ئىسلامدا بىر يارى تەلاق بە دەست پياۋە

بۇ ۋەلامى ئەۋ پىرسىيارە ئەۋ ھۆيانەى خوارەۋە دەخەينە پىۋ:

يەككەم: ھۆيەكانى ھىترى (خۇپسكى)

1- مەلچوۋنى خىترى سۆز، خىترا ۋە لامدانەۋەى پالئەرەكانى دەرەكى، خىترا چوۋن بەدەمەۋەچوۋنى پىۋداۋى عاتىقى. بوۋنى ژمارەيەكى ئۆر لە ھۆرمۇنى مېينە، گۆپانى پىژەى ئەۋ ھۆرمونانە بە بەردەۋامى لە كاتى بى ئۆيىزى ۋىسك پىرى ۋىندالېۋون ۋەزەيستانى، لەگەل ئەۋ گۆپانكارىيە جەستەيى ۋەرونيانەى پىۋدەدات بە ھۆى گۆپانى پىژەى ئەۋ ھۆرمونانە، ۋاى كىرەۋە ئافەرەتان بەگشتى مىزاج گۆپاۋو كەم خۇپاگر بن بەرامبەر پىۋداۋەكان. بەردەۋام بن لە سەر كارو پىۋژەكانيان.

پياۋ لە خۇپسكەۋە سىفەتى چەسپاۋى ھەيە، خاۋەن عەزىمەيەكى توندە، كەم ھەلدەچى ۋە لامدانەۋەى لەسەرەخۇيە، مىزاجى نەگۆپە، بىرۋ ھۆش بەكار دەھىتى لە جياتى سۆزۋ عاتىفە پىتىش ۋە لامدانەۋە ھەنگاۋنان بۇ كاروگاردانەۋە. پىژەى ھۆرمۇنەكانى نەگۆپە.¹

2- ھەرۋەك چۆن لە ژيانى ھىلكەۋ سىپىتىدا بىنىيمان كەۋا ھىلكە خۇى پازاندۇتەۋە لە شوپىنىكى تايىبەت چاۋەپۋانى نىرىنە دەكات، بەلام سىپىتىم لە پۇششتن ۋەگەپان بە ۋاى ھىلكەيە، پىگاپەكى ۋىۋو درىژ دەپىت تەۋەكو دەگاتە ئامانچى، ھەرۋەھا لە ژيانى دوتىادا ھەمان دىمەن خۇى دوۋبارە دەگاتەۋە، ئافەرەت لە مالى باۋكى لەناۋكەس ۋىكارى دانىشتۋەۋە پياۋ دىت بۇ خوازىپىنى، لەگەل گرتنە ئەستىزى ھەموۋ خەرجى ۋە پىداۋىستى ژيانى ھاۋسەرىەتى (شۋىنى ھەۋانەۋە، بۆيۋى پۇژانە، چاۋدىرى ۋە پارىزگارى...ھند)، بۆيە بىر يارى سەرەكى كۆتايى ھىنانى ژيانى ھاۋسەرىەتى دەبىت بەدەست پياۋ بىت. چونكە بارى قورس ۋىگران لە سەرەتاۋ كۆتايى ژيانى ھاۋسەرىەتى لەسەر ئەۋە. مېژۋى ژيانى مۇقايەتى ۋا ھاتۋە، تەنھا لە ھەندى بارى تايىبەت نەبىت كە لە دوايىدا باسى دەكەين.

1- بەرگى يەككەم/ بەشى دۋەم، باسى دۋەم. ھەرۋەھا بەرگى يەككەم/ بەشى سىبىم، باسى يەككەم.

3- پیاو هه ست به لې پرسینه وهی کومه لایه تی و نابووری ده کات کاتی که ژیا نی
هاوسه ریه تیه که ی سرکه و تنی به ده ست نه هینا، هه ست به وه ده کات پو لی
باوکایه تی و چاودیری و سر په رشتی و ون ده کات وله ده ستی ده دات بویه وا
به ناسانی بریاری ته لاق نادات.¹

دووم: هویه کانی خیزانی وکومه لایه تی

1- هه رکاتی نافره ت په زامه ندی خوی دا له سر ژیا نی هاوسه ریتی، نه وا پیاو
هه موو پیداو یستیه کانی ژیا نی خیزان دابین ده کات، نه مش نا پاسته وخو وا
ده که یه نی که وا نافره ت په زامه ندی هیه له سر نه وهی پیاو جله وی کاروباری
خیزان بگریته نه ستو، هه روه که به ده نگه وچوونی فیترو به رزه وه ندی کومه لکه.²
2- کاتی دابران و جیابوونه وه نافره ت هیچ پاله په ستویه کی نابووری
وکومه لایه تی نا که ویتنه نه ستو، به لام پیاو زور جوړ له غه رامه ی نابووری ده که ویتنه
نه ستو، وه که:

أ- نافره ت مافی ماره یی دواخواوی ده که ویت.

ب- نافره ت مافی شوینی هه وانه وه و خه رچی ده بیت تاوه کو به سه رچوونی
ماوه ی عیده.³

ج- خه رچی شهردانی مندال وله نامیز گرتنی مندال ده که ویتنه نه ستوی پیاو.⁴

د- دابین کردنی خه رچی و پیداو یستیه کانی پیکه وه نانی ژیا نی هاوسه ریتی نوی
له لایه ن پیاوه که یه.

نه م هه موو زیانه نابووریانه ی که ده که ویتنه نه ستوی پیاو، واده کات په له نه کات
له بریاری ته لاقدان.

1- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والانثی، ص 254.

2- البوطی، المرأة بین الطغیان الغربی ولطائف الإسلام، ص 59.

3- المرغینانی، الھدایة، 44/2.

4- القرطبی، الجامع لأحكام القرآن، 197/3.

برگه‌ی دووم: بریاری ته لاق به دهست ئافرهت بیت

ئاینی ئیسلام ږنگه ده‌دات ته لاق به دهست ئافرهت بیت به په کتک له و شتوانه‌ی خواره‌وه:

1- (ئافرهت له کاتې ماره‌کردندا مه‌رجی نه‌وه‌ی هه‌بێ که ته لاق به دهست نه‌و بیت، پیاوه‌که‌ش په‌سه‌ندی بکات و موافق بیت).¹

2- یان پیاوه‌که به ئافره‌ته‌که بلیت: (ده‌توانی خۆت ته لاق بده‌یت هه‌رکات ویستت، یان ووتی: بریاری خۆت به دهست خۆته هه‌رکات ویستت و دیاریت کرد).²

3- ئافرهت ده‌توانیت به‌هۆی قازی و دادگا خۆی به ته لاق بدات به‌هۆی به‌ند بوونی، وون بوونی، دوور که‌وتنه‌وه‌ی هه‌وسه‌ره‌که‌ی بێ ماوه‌یه‌کی درێژخایه‌ن.

1- ابن العابدین، الرد المختار، 485/2. ولین الهمام، الفتح القدیر شرح الهدایة، 116/3.

2- المرغینانی، الهدایة، 243/2.

باسى دووم

چەند ژنى

بەندى يەكەم : جىنس پىنويستىيەكى بايولوگىيە

بەندى دووم : ھۇيەكانى زىادى ژمارى ژنانان لە ژمارى پىاوان

بەندى سىيەم : ھىكمەتى چەند ژنى

بەرگەى يەكەم : ھۆكارمىكانى كۆمەلەيتى و كەسايەتتەكان

بەرگەى دووم : ھۆكارمىكانى پەيوەست بە كۆمەلگە و دمولەت

باسی دووهم: چهند ژنی

به نندی یه کهم: کرداری جینسی وک پیوستیه کی بایولوژی

میژوی نیزامی چهند ژنی له کونه وه باو بووه له ناو زږد له کومه لکه کان، ده که پټه وه بڼه زاره ها ساژ پټیش نیسلام وه: عبیره کان، گه لی سلافیه کان، عهره بی جاهیلی، گه لی جهرمانیه کان، هره وه نیستاش هره یاره له ناو زږد له گه لانی تر که باوه پریان به نیسلام نیه، وه: هه ندیک له گه لانی کیشوهری نه فریقیا، ژاپون، هیندستان. له ناو نه و گه لانه فره ژنی باو بووه (واته ژماره یه کی زږد، که پتر له 10 ده کات).¹ که واته چهند ژنی نایینی نیسلام داهینه نه بووه، به لکو پټکه ی پیداوو سنوور داری کردووه (له فره ژنی بڼه چهند ژنی، دیاری کردووه له چوار زیاتر نه بڼه) له گه ل دانانی مهرجی تاییه ت بڼی. پټکه پیدانی نیسلام به چهند ژنی له بهر زږد هوکار بووه که وای کردووه هره ده بی بیی، تاوه کو په وپه وه ی ژیانې مرقایه تی پشپوی وکټشیه کومه لایه تی وته ندروستی تیا بلاو نه بیته وه.

نیامی قوربتی ده لی: (که واته نیسلام چهند ژنی دانه هیناوه وه که فهرمانیک و واجبی کردیت، به چاک ویاشه له قه له می نه داوه، به لکو ته نها حه لالی کردووه، تاکه ژنی به چاکتر داناوه چونکه نزیکتره له راستی وداوه ری، دورکه وتنه وه یه له هه ژاری به هو ی زږی مندا له هره وه نیامی شافیمی هه مان پای هه یه).²

خوای گه وره فهرمویه تی: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِطُوا فِي آلِهَتِنَا فَإِنَّكُم مَّا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنً وَثُلَّةً وَرُبْعٌ إِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِطُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكُمْ أَزْوَاجٌ لَّكُمْ تَعُولُوا﴾ النساء: 3.

1- سید سابق، فقه السنة، 122/2. وری گرتووه له کتیبی (حقوق الإنسان في الإسلام) علی عبد الواحد الوافی.

2- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 21/5-22.

ئەو كاتەي ئاينى ئىسلام ھەلالى كرد بۇ پياو كە چوار ئن بېتىنى، ئەوا ھەندى
مەرجى بۇ داناۋە، لەوانە:

1- دادوۋرى بىكات لە نىۋانىان لە خواردن و خواردنەۋەو جىگەي ھەۋانەۋەو
خۆشەۋىستى ۋەتەۋچۇ.

2- تواناي بۇئوى ئافرەت و مىندالە كانى ھەبى.

3- تواناي پاراستنى پاكى و ئابروۋى ئافرەتە كانى ھەبى.¹

ئەگەر پياو نەيتۋانى ئەو مەرجانە بەجى بگەينى ئەوا بۇ باشترە يەك خىزانى
ھەبى، تاۋەكو توۋشى زىيانى كۆمەلايەتى ۋەدەبى و ئابروۋى نەبىت.

چالاكى جىنسى يەككىگە لەپىۋىستىيەكانى ئادەمىزاد، تاۋەكو ھەندىك لەۋنەندام و
ئورگانانە كارى فسىۋلۇزى خۇيان جىبەجى بگەن. جگە لەۋەش چالاكى جىنسى
تەنھا پىۋىستىيەكى بايۋلۇزى نىيە، بەلكو پىۋىستىيەكى دەرونى و كۆمەلايەتەشە، لە
ھەمان كاتدا تىر بوۋنى يەككىگە لە ئارەزۋە فىترەكانە. ھۆكارى دەرونى و
كۆمەلايەتى پۇلى كارىگەر دەگىپن لە ھەلچون و دامر كاندنەۋەو شەھەۋى جىنسى،
ئەگەر ياساۋ سىۋورى بۇ دىيارى نەكرىت ئەوا لادان و دەرچونى پىۋە دىار دەبىت
لەگەل ئەو كىشانەي كە بە دوايدا دىن. كەۋاتە چالاكى جىنسى ھەرتەنھا
پىۋىستىيەكى فسىۋلۇزى يان تىركردنى ئارەزۋە نىيە، بەلكو ھۆكارى پاراستنى
نەۋەكانە، نەھىشتنى پىشۋى دەرونىيە، بىناغەي دروست بوۋنى خۆشەۋىستىيە،
فراۋانكردىنى پەيۋەندى كۆمەلايەتە، سەرچاۋە و بىناغەي پىكەۋەنانى مال و
مالدارى و ئابروۋىيە. لەبەر بوۋنى ئەو پەيۋەندىيە تۈندەي نىۋان چالاكى جىنسى و
بۋارە كۆمەلايەتە جىاجىياكان، بۇيە دەبىت ھەر بېيارىك دەربارەي ئەو بابەتە كە
دەدرىت پەچاۋى ھەموۋ لايەنە كۆمەلايەتى ۋېۋىشنىبىرى و ئاينى ئەو كۆمەلگەيە
بكرىت.²

1- الطبري، جامع البيان، 3/315. والرازي، تفسير الكبير، 9/172. والزمخشري،
الكشاف، 1/496.

2- السامرائي، هاشم جاسم، المنخل في علم النفس، ص 85-86.

بډ تیر بوونی نه و ښاره زووه جینسیه فیتريه، فسیولقږښه، بایولقږښه، دهرنیه، کږمه لایه تیه، ناینی نیسلام ژن هینان وپیکه وهنای خیزانی داناه وه کړتیا په کی راست ودرست. هه موو په یوه نډیه کانی تری جینسی حرام کړدوه، وهک: زینا، نیربازی، په یوه نډی جینسی له گه ل ټاژهل، په یوه نډی جینسی له نیوان دوو پگه زی له په کچو... هتد.¹

به نډی دووم: هوکاره کانی زیاد بوونی پږهو ته مه نی ژنان به به راورد له گه ل پیاوان

1- نیرینه زیاتر ښاره زووی به لای خواردن وخورده مه نی شیرینه، باجی نه و جږه خواردنانه ش بریتیه له نه خوشیه کانی دل وشه کړه و به رزبونه وهی په ستانی خوین ونه خوشی موولو له کانی خوین.

2- پږه ی جگړه کیشان ومه ی خواردنه وه له پیاوان زیاتره له ژنان له زږدیه ی وولاتانی جیهان ده گاته 1:2.

3- ټافره تان له ته مه نی زاونی که متر تووشی نه خوشی دل ده بن به هو ی بوونی هورمونی نیستړجین، که واده کات پږه ی کولیستولی چې به زیاد بکات له ناو خوین (نه و جږه کولیستوله به رگری له ته سک بوونه وه و گیرانی یقپه کانی خوین ده کات).

4- زږدبوونی کیشو شه پوشول له جیهاندا، که سووته مه نیه کی ټاسن وپیاوه. واهه زنده ده کړیت تاوه کو به ک ټافره ت تیا ده چیت، 4000 پیاو تیا بچیت. له و کاته ی چند هه زار ټافره تیک له جهنگی جیهانی دووم له ناو چوون، نه و نزیکیه 55 ملیون پیاو له ناو چوون.²

1- الصابوني، محمد علي، روائع البيان في تفسير آيات الأحكام، 40/2-45. وسيد السابق، فقه السنة، 94/2. وموشي محمد يوسف، أحكام الأحوال الشخصية، ص120. وعويس، عبد الحليم، نظام الأسرة في الإسلام، ص201-202.
2- للخت، محمد عثمان، ليس الذكر كالأنثى، ص115.

5- زۆر نه و کیشنه و نه خۆشی و کاره ترسناکانه ی که پیاوان تووشی ده بن له نه نجامی کار کردن له کارگه کانی پیشه سازی و کانه کانی خه لوزو، کاره قورسه کانی وهک: ناگر کوژاندنه وه، به رگری میلی، که شتی وانی، ناوه دان کردنه وه، ژیر ده ریوانی... هتد.

6- چونکه نیرینه زیاتر ناره زووی به لای دژایه تی و به ربه ره کانی و مملانی و وه رژی تونده، بۆیه تووشی جۆره ها کاره سات و پوداو مردن ده بن.

7- پیاوان که متر به دوی چاره سهری خویان ده که پین کاتی تووشی نه خۆشی ده بن وهک خۆ به گه وه زانییک، یان دیار نه که و تن به بی هیزی و لاوازی به رامبه ر به خه لگان، یان متعانه به خۆ بوون و پشت نه به ستان به که سانی تر. به رامبه ر نه وهش ناهره ت زۆر سهردانی پزیشک ده کات و چاودیری ته ندروستی خۆیه تی. له به رگی به که م باسما ن کردوه.¹

8- هه ره وهک له به رگی به که م باسما ن کرد هه موو کرۆمۆسومه کانی جه سته یی وهک به کن، ته نها کرۆمۆسومی جینسی (x&y) نه بی که به کیان زۆر گه وه به نه ویش کرۆمۆسومی مینه به وهوی تریان زۆر بچوکه که کرۆمۆسومی نیرینه به . زانایان وای بۆ ده چن که وا هه ردوو کرۆمۆسومی جینسی کاتی خۆی بهک قه باره بوون و له به کچوون (وهک دوو جمک وایوون)، له زۆر شوین نه و دوو کرۆمۆسومه به به که وه لکابوون (التأشب - Recombination) (نه و پیکه وه لکانه هاوکاره بۆ مانه وهی کرۆمۆسومه کان، نه که ر خالی پیکه وه لکان نه ما نه و کرۆمۆسومه بچوکه که هه ر بوونی نامینی). زانایان نیستا بۆ زیویه ته وه که وا 95% ی کرۆمۆسومی نیرینه 'y' پیکه وه لکانی نه ماوه له گه ل کرۆمۆسومی مینه 'x'، هه ر نه وه شه وای کردوه هه ندیک له جینه کانی سه ر کرۆمۆسومه کانی نه و ناوچانه ی پیکه وه نه لکان له شوینی خویان بچولین وه له به زنه وه بۆ شوینی تر، نه م کرداره پیی ده لئین (هه له به زینی بۆ ماوه یی - الطفرات الوراثية - Mutation). زانایان وا

ګومان ده په ن که واده بیټ شتیک پوی دایټ بټه هکار بټی نالوګور نه کړنی مادده ی "DNA" له نیوان هردو کړمؤسومی "x&y". به جولان و هلبه زنی نه و جینانه به شپوه یه کی به رده وام ده بیټه هری نه مان وتیاچوونی همدو کړمؤسومی نټیرینه. زانایان پرسپاریان له خویان کړدوه نایا ده بیټ نه و کړانکاریه هر به رده وام بیټ له جولان وهلبه زنی جینه کان؟ ګر نه و پوداوه به رده وام بیټ نه و دوی چه نده ها سالی تر (له وانه یه بګاته چه ند ه زار سالیګ) کړمؤسومی نټیرینه بوونی نامینټ مه ګر زږ ده ګمن نه بیټ.¹

له نه نسی کړی مالیکه وه ﷺ ده ګیرنه وه که پیغه مبری خوا ﷺ فرمودیه تی: ((له نیشانه کانی کوتایی دنیوا نزیګ بوونه وه ی پږی دوی نه وه یه، که زانستی شهرعی نامینټ، نه قامی بلاو ده بیټه وه، مه ی خواردنه وه و زینا زږ ده بیټ ویه ناشکرا ده کړیت، ژماره ی ژنان نه ونده زږ ده بیټ تا ده ګاته نه و پادده یه ی 50 نافرته یه ک پیاویان هیه)) ((این من أشرط الساعة أن يرفع العلم ويظهر الجهل ويشرب الخمر ويظهر الزنا ويقل الرجال ويكثر النساء حتى يكون فسي خمسين امرأة القيم الواحد)).²

له نه بو موسای نه شعریه وه ﷺ ده ګیرنه وه، پیغه مبری خوا ﷺ فرمودیه تی: ((زه مانیک به سر خه لکدا دیت که زه کانی زږ ده دریت، به لام که س نیه وه ی بګریت، هر پیاویک 40 نافرته دوی که وتوه بټ تیرکړنی نارهنوو، نه وه ش له نقدی ژماره ی نافرته وکه مه ی ژماره ی پیاوه)) ((لیأتي على الناس زمان يطوف الرجل فيه بالصدقة من الذهب ثم لا يجد أحداً يأخذها منه. ويرى الرجل الواحد تتبعه أربعون امرأة يلذن به من قلة الرجال وكثرة النساء)).³

1- القصاب، عبد اللطيف باسين، الفروق بين الذكر والأنثى، ص 50-54.

2- سنن ابن ماجه: الرقم: 4045، 1342/2. وسنن أبي يعلى، 274/5.

3- البخاري: 24- كتاب: الزكاة 9- باب: للصدقة قبل الرد الرقم: 355/1414، ومسلم باب: الترغيب في الصدقة قبل أن لا يوجد من يقبلها، 700/2.

نہ و پروادوہ راستی فرمودہدکانی پیٹھمبیری خوامان ﷺ بق دہخاتہ پرو، کہ ووتہکانی لہ وحی وسروشوہ بق ہاتوہ، چونکہ لہ وکات نہزانتی کورپہلہو نہزانتی کرومؤسوم وجینہکان مہبوہ، بہلام بہ ویستی خوا ویستویہتی پیمان پا بگہیہنی لہ پیش کوتایی دنیا ژمارہی ٹافرهتان 40-50 جہار زیاتر دہبیت لہ ژمارہی پیاوان۔

9- وا گومان دہبہم بہہوی بلو بوونہوہی بانکہکانی فروشتنی ٹاوی پیاو (سپترم)، پیتین بہ ہوی بقری تابیت، تہکنولڑیای دیاری کردنی جوری پگہز، پیتینی ہیلکہ بہ ہوی خانہکانی تری لہش، کڑپی کردنی مروڈ، شوو کردنی پیاو بہپیاو، شوو کردنی ٹافرهت بہ ٹافرهت، نہمانہ گشتیان ہؤکارن بق دروست بوونی جیاوازیہکی نقد لہ نیوان پڑہی ژن وپیاو لہ ٹایندہیہکی نزدیکدا۔

ہہرچندہ تاوہکو کاتی ٹیستامان ژمارہی مندالبوونی نیرینہ زیاترہ لہ مینہ ، ٹافرهت پوپہوی کرداری مندالبوون و ژمارہیہک لہ نہخوشی کوشندہی وک شیرپہنجہی مہمک وھیلکہدان دہبیت، لہگہل نہوہشدا ژمارہی ژنان لہ کون و ٹیستادا لہ ژمارہی پیاوان ہہر زیاترہ۔

بہندی سیئہم : حیکمت و پندہکانی چہند ژنی

برگی یہکہم : ہؤکارہکانی کومہ لایہتی وکہ سایہتیہکان

1- پیاوان زیاتر نامادہبیان نیابہ بق کاری جینسی و نقد بوون، کرداری جینسی لہ پیاوان دہمینی بق تہمہنی پیر بوون واتہ 75+ سال، بہلام لہ ٹافرهتان نہوپہی دہگاتہ 45-50 سال، ٹافرهتان ماوہیہکی نقد لہ پقڑانی سال بوون لہ کاری جینسی و مندالبوون و نقد بوون لہ بہر بی نویری مانگانہ دہگاتہ 7-10 پقڑ، مندالبوون و زہیستانی 20-40 پقڑ، بیتجگہ لہ کاتہ نارہحتہکانی سک پری و شیردان¹۔

2- هندی له پیاوان له بهر باری ژینگو کښ وهوا، وهک له ناوچه گرمه کان پټوېستی به زیاتر له یهک نافرته هیه.

3- نافرته که نه زک، یان نه خوښه و چاره پوانی چاره سهری ل نا کرې، یان گه یشتو ته ته مهنی پیری و مندالی نابیت. نایا لپره دا پیاوه که خوی بغاته ناو قه فزی کپ کردنی ناره زووی هه بوونی مندال، یان له خیزانی یه که می جیابیت هه تاوه کو یه کیکی تر بهینې، یان له گه ل نافرته تی یه که م بعینې ونه وهی دووه میش بهینې تاوه کو نو ناره زووی هه یانه بۆ بوونی مندالی جیبه جی بیت.

4- له هندی باری کره لایه تی و سیاسي و خیزانداری وا ده خوانی که وا ژماره ی منداله کان زځر بن.

5- ته نگړی نیوان هه ربوو هاوسه ره که بگاته پله یه کی وا نه توانی چاره سهر بکړیت له بهر هر هؤکارنکی پزیشکی وه یان خیزانی بیت.

6- چه ند ژنی هؤکاره بۆ دوور که و تنه وه له په یوه ندی جینسی نا شرعی و په یدا بوونی مندالی هه لگپراوه ی سر شه قام وشوینه چوله کان.

برگه ی دووم: هؤکاره کانی په یوست به کومه لگه و دونه ت

1- هه موو ولاتیک پټوېستی به وه هیه له هه موو بواره کانی ژیان به ره و پشه وه بچیت، وهک: زانست و زانیاری، پشه سازی و کشتوکال و یازرگانی، سهریازی، نه وانهش نایه ته دی ته نها به هؤی زځری ژماره ی دانیشتون نه بی. ژماره ی دانیشتونیش زځر نابیت ته نها به هؤی دوو هؤکار نه بیت، یه که میان هاندان بۆ زوو ژن هینان، دووه میان چه ند ژنی.¹

2- زځر جار ولات پوه به پوهی هندی باری ترسناک ده بیت هه، وا پټوېست ده کات به پره نگاری بکړیت، وهک هیزشی دوژمن و کاره ساته کانی تری سروشتی، به مهش ژماره یه کی له دانیشتون له ناو ده چن، به تاییه تی نیرینه چونکه زځر به ی

کات وله زځبهی وولاتان هر نه وانن بهر ننگاری شو هیرشانه ده بنه وه. له و کاتانه دا دو کیشه دیتته پتیشه وه، په که میان پیدا بوونی ژماره یه کی زځر له نافرته تی بی هاوسه ر، دووه میان که م بوونه وهی ژماره ی دانیشتون به تاییه تی نترینه. چاره سهری هر دوو کیشه که چنه د ژنیه. تاوه کو چاودیری شو نافرته تانه بکن که وا هاوسه ر کانیا ن له پتناوی سهره وهی وولات شهید بوون، هره وک ریزیکیشه بویان تاوه کو نه که ونه ژیر فشاری ده ست کورتی وبی چاودیری، چونکه له وانه یه ده ولت هه ژار بی نه توانی بژیوی شو ژماره زځره دابین بکات. به هری چنه د ژنیه وه ده ولت ده توانی ژماره ی نترینه زیاد بکات، چونکه ده ولت هه رچنده ده وله مندو پیشکه وتوو بیت ناتوانی کارگه ی مندال دروستکردن دروست بکات به لکو شو کارگه یه مندال دانی نافرته و شامیزی پیرزود گه رمی دایکایه تی به کی شهریه که خه ونی هه موو نافرته تیکی داوین پاکه.

3- ژماره ی ژنان زځر زیاتره له پیاوان له زځبه ی زځری کومه لگه کان، له بهر شو هویانه ی که له سهره وه باسما ن کردن.

نیمه ده لپین یان چنه د ژنی، یان شو نه نجامانه ی خواره وه:

1- گه چنه د ژنی نه مینن شو زیاتره له نیوه ی کومه لی نافرته تان بی هاوسه ر ده بن وده بنه قهیره کچ وبی بهش ده بن له دایکایه تی که وا هیچ نافرته تیک نیه حه ز نه کات بیی به دایک. نه وانه زځبه یان تووشی جځره ها نه خووشی ده بن، وهک: خه موقی (الکابة)، خه و زپان، ههستی نه نیایی، شترپه نه جی ممهک... هتد.¹ نه مانه و بیجگه له ژیا نه کی پر مهینه تی به مانه وه یان له ناو خه لکانیک که به سووک ته ماشایان ده کهن، به تاییه تی گهر له خواترس نه بن.

2- شو ژنانه ی که وا هاوسه ر یان نیه، یان مندالیان نه بووه باری ده رو نیان هاوسه نگ نیه، زیاتره تووړه و ده مارگریان زځره، له ژیا نی لاسه نگی ده رو نی دا ده ژین.

3- نږدېوونى ژماره په كې نږدې منډالې نا شهرعى به هوى زياد بوونى په يوه ندى جينسى نا شهرعى، به مهش ژماره ي تاوانى كوشتن و به دپړه وشتى و دزى زياد دهكات، نو تاوانانهش ده بنه نهركيكي قورسى نابورى و ته ندروستى و نيدارى و سياسى له سهر وولات.¹

نه گهر سهر داني به پړوه به رايه تى پوليس و ته ندروستى و دادگاي شارو شارو څكه كان بكن ده زانن نهركى نو كاره نا شهرعيانه چنډ زوره له سهر بودجى حكومت و بارىكي قورسى نيداريسه له سهر نو به پړوه به ريه تيانه ي ناومان بردن.

له نه نجامى تيكه لاوى بى سنوړ له ولاتانى پوځ تاوادا، ده بينين له سالى 1940 (27% ي كچه كان و 49% ي كچه كان تووشى زيناو كارى به دپړه وشتى بوون) له سالى 1970 (40-80% ي هردوو په گزى نىرو مى تووشى نو و كرده به دپړه وشتيه بوون)، له سالى 1979 نه وانه ي ته مه نيان له 19 سال كه متره (71.4%) تووشى نو و كرده بوون.² هر له و ساله نىعلانى شوپشى جينسيان كرد به په سمى (Sexual Revolution).³

ناخو پړزه ي نه وانه ي ته مه نيان زياتره له 20 بگانه چنډ؟ نه وه ي جينگى داخه نو و كرده به د پړه وشتيه يان نا وناوه به (شوپش)، به لام چ جوړ شوپش، شوپش دزى جهسته و دهر ونى گه نه كان، دزى تايين و خو پړه وشتى كومه لگه، دزى عورف و عاده تى باپيران، دزى نابورى وولات، به راستى نه وه شوپشه دزى جينسى مرقو و مرقا يه تى.

4- كه م بوونه وه ي ژماره ي منډال به تاييه تى نيزينه و نږدېوونى ژماره ي پيرو په ككه و ته كان. هروك ده بينين له ولاتانى پوځ ناوا ژماره ي منډال يان زور كه م بوته وه و پړزه ي پيره كانيش هر له بهر ز بووندان، له سويد پيره كان 18% وه

1- الكبيسي، احمد، فلسفة نظام الأسرة في الإسلام، ص 87.

2- Sheldon. Complication of Pregnancy. P: 97

3- Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 482,526,527.

ښنگلستان و بلجیکا و نروېج 16% بڼه هر یه کیان، له نه امریکا 12.5% پټک ده هیڅن. و ا مه زنده ده کړت له سالی 2025 ژماره ی پیره کان زیاتر بیت له مندالی ته مه له 15 ساله متر.¹

نه مه ش ده گ پټه وه بڼه قه ده غه کړنې چه ند ژنې، نقد بڼو نی زیناو له بارهاویشتن.

5- بلاو بڼو نه وه ی ژماره یه کي نقدی نه خڅوشی کوشنده وه: سوزنه ک و فره نگی و ئیدزو ه و کړنې جگه ری فایروسی جوری (B, C, D, G) که هه موویان کوشنده و چاره سریان نیه و پاش چه ند سالتیک ده مرن. له نه امریکا له سالی 1970، پټزه ی 40-80% له هه رڼو پره گز نیرو می کاری جینسیان نه نجام دا بو پټش گیشتن به ته مه نی 21 سالی، له سالی 1994 زیاتر له 50% گلی نه امریکی کاری جینسیان نه نجام دا وه پټش ته مه نی 16 سالی.

هر بڼه خوی گوره جوړه ها نه خڅوشی فایروسی بڼ ناردن وه ک سزایه ک تاوه کو بگ پټنه وه، به لام وادیاره تاوه کو ئیستا هر به رده وامن. بڼ زانین تاوه کو سالی 2004، 39 ملیون که س تووشی ئایدز بڼو² و سالته 4 ملیون که سیان لئ ده مریت، پاش نه وه ی چاره سهریکی بی سوودیان بڼ ده گن، کوی خهرجی هر نه خڅوشیک له نیوان 100 هه زار ډلار تاوه کو 200 هه زاره. هه وکړنې جگه ری فایروسی له جیهان ژماره ی تووش بڼو ان 1 ملیارو 200 ملیونه ، نقد به یان دوی 10-15 سالی تر ده مرن به هوی شیرپه نجه ی جگه رو جگه به چه وری بڼو. پټفه مبه ری نیسلام ﷺ پټش 1400 سال نه و باره به د پوه شته ی ئیستای ولاتانی

1 — *Susman et al (1992). The oldest all.*

2- مرض الإيدز: نه خڅوشی که م بڼو نه وه ی به رگری به ده سخته اتوری له ش. نه و نه خڅوشه نووشی نیرینه و میننه و کړپه له ش ده بی، به بی جیاو لزی باری تابووی ډول شنبیری و جوری ژیان. به تاییه نی نووشی نه وانه ده بیت که و کاری جینسی نامق نه نجام ده دن له نیرینه و میننه، نه وانه ی دهری بی موشکه ر له خویان ده دن، کړپه له ی ډلک نووش بو، نه وانه ی خوینی پیس بو و رده گن. الخباز، عفان، مرض الإيدز، ص 36-37.

بیّ باوه پی بق ئیمه باس کردوه و ده‌فهرمووی: ((هر کات به د پوهشتی و
 فاحشه له ناو گه لیک به ناشکرا بللو بۆه نه‌وا خوی گه‌وره نیش و نازارو تا عونیاں بق
 ده‌نیری که پیشتر نه‌و نه‌خوشیانه له ناویان نه‌بووه))، یان ده‌فهرمووی: ((مردنیاں
 به‌سهردا زال ده‌کات)) ((لم تظهر الفاحشة في قوم قط حتى يعلنوا بها إلا فشا فيهم
 الطاعون والأوجاع التي لم تكن مضت في أسلافهم))¹. له پوایی بوره‌یده
 ده‌فهرمووی: ((ولا ظهرت الفاحشة في قوم إلا سلط الله عليهم الموت))¹.

نه‌و نازارانه‌ش بریتین له سه‌ریازه‌کانی خوا له فایز سه‌کانی نایدزو نه‌وانی تری
 وه‌ک سزایه‌که بۆیان تاوه‌کو بگه‌پتنه‌وه سه‌ر پنگی دروستی تیرکردنی ئاره‌نووی
 جینسی.

نه‌گه‌ر نه‌و نه‌خوشیانه‌ش بللو نه‌بونایه‌وه له‌ناویان نه‌وا نه‌و پێژه‌یه‌ نقد زیادی
 ده‌کرد.²

1 - الحاکم النیسابوری ، المستدرک علی الصحیحین، 4/358. وفتح الباری، 10/193.
 2 - Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 376 .

باسی سنیہ م: میرات

سہرہ تا نامہ ویت لیرہ وہ بہ درختی باسی بابہ تی میرات بکہم چونکہ میرات وچونہ تی دابہش کردنی بہ سہر ہر دوو پدگہز، پدیوہندی بہ پیکھاتہ تی جہستہ تی ودہرونہ وہ نیہ۔ بہ لکو پدیوہندی بہ باری کومہ لایہ تی وٹابووری وچونہ تی ژانی ہر دوو پدگہز ہہیہ۔ کہ واتہ بہ ہیچ شیوہ یک جیاوازیہ کانی برو ہیندی میرات ٹوہ ناگہ یہ نی پدگہز تکیان لہ سہر ٹوہ تر فزل وگہورہی ہہیہ، یان ٹوہ تریان کہم بایخ و نرخی۔ بہ لام تہنہا لیرہ پدچاری ٹوہ کراوہ کامہ یان لہ پوی کومہ لایہ تی و ٹابووریہ زیاتر پیوستی بہو میراتہ ہہیہ۔ لہ گشت کومہ لگہ کانی دوست لہ جیہاندا پیانوہرکی بڑو چاودیری خیزان ومنڈال و مالی لہ ٹہستودایہ، لہ لایہ کی ترہہ ٹافرت بہ ہیچ شیوہ یک بڑوی خوشی لہ ٹہستودا نیہ، لہ پیش شووکردن لہ سہر باوک ویرایہ تی، دوی شووکردن لہ سہر ہاوسہرہ کہیہ تی ہرچہ ندہ گہر دہولہ مہندیش بیت، گہر کہسی نہ بو ٹوہ لہ خہزینہی دہولت ژانی دابین دہکرت (بیت المال)۔

دکتر نہ حمہد کوبہیسی لہو بارہیہ وہ دہلی: ٹیسلام میراتی لہ سہر بنہمای نیرینہو مینہ دانہ ناوہ، بہ لام لہ سہر بنہمای دووری ونزکی ٹوہ کہسہیہ لہ مردوہ کہ، لہ گہل پدچاوکردنی ٹوہ لپرسراویہ تیہ کی دہکوتہ سہری لہ ژانی کومہ لگہ بہ بی جیاوازی لہ نیوان پیانوہن۔¹

ٹوہ ٹہرکانہی کہ کہوتوتہ سہر پیانو: دابین کردنی مارہی ویدیاری، بڑوی خیزان ومنڈال، دابین کردنی خانوو، بہکری گرتنی دابین گہر ٹافرتہ کہ شیری بہ منڈالہ کی نہدا، دابین کردنی بڑوی ٹافرت لہ لایہ باوک وبرا پیش بہ شوودانی، لہ لایہ ہاوسہرہ کہی دوی بہ شوودانی ہرچہ ندہ گہر ہاوسہرہ کہی ہرژاریش بی و ٹافرتہ کہ دہولہ مہند بیت۔ لہ بہر ٹوہ ہزیانہیہ خوی گہورہ دوو بہشی (سہم) بڑو

پیاو داناره بهرامبر یه که بش بۆ ئافرهت، شویش له هه ندیک باری تایبه تدا نه وه که له هه موو باریکدا هه روه که هه ندیک نه فام وه که تانه ته شه نه باسی ده که نه.¹

له نقد باری جیا جیادا ئافرهت هه مان به شی پیاوی هه یه، یان له ویش زیاتر وه رده گری. له هه ندی باری تردا ئافرهت میرات وه رده گری و پیاو وه رنا گری هه رچه نده له یه که پله بن وله مردوه که ش نزیک تر بی، وه که له باسی (کالمسالة الخجریة - الیمیه).

1- دایک و باوک هه ردوکیان یه که له شه ش وه رده گری له کاتی مردنی کوپ یان کچ، له گه ل بوونی لقی تری میراتگر.

2- داپیرو باپیری ش به هه مان شیوه ی پیئشو.

3- خوشک و برا له دایک، هه ردوکیان یه که له شه ش وه رده گری گه ر ته نها بوون، گه ر له دوو زیاتر بوون سی یه که وه رده گری، به یه کسانێ دابه ش ده گری له نیوانی نێرینه و مێینه کان به بی جیاوازی.

4- به شی کچی مردوه که زیاتره له به شی مامه کانی (براکانی مردوه که)، وه که چۆن پیاویک به مری دوو کچ و دوو برای هه بی، نه و دوو کچه که 3/2 وه رده گری، 3/1 بۆ برابه کانی مردوه که ده بی.

5- له نقد باری جیاوازا مێینه زیاتر وه رده گری له نێرینه، وه که گه ر کوپیک به مری دایکی مابی له گه ل هه ندی خزمانی دووری نێرینه، نه و کات دایکه که 3/1 وه رده گری به ته نها، 3/2 بۆ هه موو نه وانی تره.

6- نه گه ر ژنیک مرد، میزدی مابو له گه ل دایکی و باپیری، نه و میزده که ی 2/1 وه رده گری، دایک 3/1، ماوه که ش بۆ باپیری ته ی که 6/1، واته دایک دوو به قه د باپیر وه رده گری هه رچه نده باپیر له جیگه ی باوکه.

1- الوافی، علی عبد الواحد، المرأة في الإسلام، ص 49. وسید قطب، العدالة الاجتماعية في الإسلام، ص 55، سید قطب في ظلال القرآن، 264/2. محمد رشید رضا، تفسیر المنار، 4/ 406.

7- گه ر ئافره تیک وه فات بکات چهن خوشکئی هه بی له دایکی، برای هه بی له دایک ویاوکی، دایکی ومیزدی مابن له ژیان، ئه و دایکی 3/1 وه رده گری، میزده کئی 2/1 وه رده گری، خوشکه کانی 3/1 وه رده گرن، به لام براکائی هه یج وه رناگرن هه رچه نده نیرینه و له خوشکه کان نزیکترین له مرهوه که.¹

ئو باره جیایایانه ی باسما کردن له گه له هندی باری تر، ئو تانه و ته شه نه ی که نه فاما و جاهیلائی سه رده م شه و یقژ بانگه شه ی بۆ ده که ن به درق ده خاته وه، که گوايه خوا ی گه وده جیاوازی کردوه له نیوان نیرینه و مینه له میرات وه رگرتن، وه که فه رمویه تی: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِ كَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ إِن كَانَ لِلنِّسَاءِ فَوْقَ أُنثَيَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ مَّا بَقِيَ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَنَدِرُونَ أَيْتُهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ تَقَعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّلُثُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورِثُ كَكَلَّةٍ أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَاعَافٍ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿النساء: 11-13﴾.

1- الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 133/2. والتمشقي، محمد أحمد، شرح الرحبية، ص 90.

ته نها له يه ك باردا نږينه دوو به شى مښينه وهرده گړئ گهر پياويك مرد كوپ وكچى له دواى خوى به جيهيشت (جا كوپ و كچه كه له يه ك دايك بن، يان دايكيان جياواز بى) ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ﴾ النساء: 11.

به په چاو كردنى نه ركه كاني سر شاني نږينه و مښينه خواى گه وړه بهى ميراتى بڼ ديارى كردوه، واته ته واوترين و به رزترين دابوهرى وعه دالت نه و يه كه په چاوى هم مو نه گه ركه كاني دواړو، بهى پتويستى ماندو بوون ده كات. يه كسانى نه و نه كه مافى خه لكى تر پى شيل بكرت و په چاوى بارى كومه لايه تى و نابووى نه كريت.

به‌شى پىنجەم

شاھىتى دان

باسى يەكەم : جۇرمكانى شاھىتى دان

باسى دوووم : جۇرمكانى شاھىتى دانى نافرەت

باسى سىنەم : چىكەتتى دانانى دوو نافرەت بەرامبەر بە يەك پىاوكاتى شاھىتى دان

باسى چوارەم : وىرگرتنى شاھىتى دانى يەك نافرەت ئە ھەندى باری تاييەت بە نافرەتسان
وھۇيەكانى نەو وىرگرتنە

باسى يەكەم

جۇرمكانى شايەتى دان

بەندى يەكەم : مافى ئادەمىزادان

بەرگە يەكەم : تەنھا دوو شاھىدى پىياو دەبىت

بەرگە دووم : دوو شاھىدى پىياو ، يان يەك پىياو دوو ئن

بەرگە سىنەم : دوو شاھىدى پىياو يان پىياونىك و دوو ئن يان چوار ئاھرىت

بەندى دووم : مالاھكانى خوائ گەورە (الحدود)

بەرگە يەكەم : تەنھا چوار شاھىد تىايدا و مردەگىرى

بەرگە دووم : دوو كەس تىايدا بۇ شاھىدى دەبىت

بەرگە سىنەم : يەك پىياو بۇ شاھىدى دەبىت

باسی ۽ گهم: جُورہ کانی شایہ تی دان

له زماني عه ره بي: شايه ت: نه و كه سەي شتيك ده زاني وده تواني پووني بكتاره، شايه تي دان: دهنگ وباسيک به ته وايي ده زاني و ناماده يي تيا به بق دان پياناني. به واتاي ناماده يي وشاهيدي ديت.¹

شايه تي دان کاريکي وائسان نيه، به لکو هوکاريکي سهره کي به بق چه سپاندي ماف وسه پاندي راستي و دادوه ري، به به لگه (دو کيو مينت) کردني مامه له کاني مالي و بازرگاني به جوانترين شيوه که نه فس ليي دنيا ده بيت. لاي دادوه رگرتگ نه وه به به لگه ي راست (البينة) هبي بتواني نه و کيشه يه ي هيه چاره سهری بکات و بگانه راستي و بيسه پيتني، جائه و کاره به يک نافره ت ده کرت، يان چند نافره تيک، يان پياو و نافره ت پيگه وه، يان ته نها به پياوان بيت.²

زاناياني نيسلام ده رياره ي په گزي نه و كه سەي شايه تي ده دات و ژماره يان جياوازي و خيلافيان هيه له خواره وه به دريژي باسي ده کين. زانايان ده لئين شايه تي به کيک وه رناگيري گهر نه و پينج سيفه تي تيا نه بيت: نيسلام، راستي و دادوه ري، پيگه يشتن، هوش، نازادي.³

خواي گه وره فهرموويه تي: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ رَزَّوْنَ مِنَ الشَّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ البقرة: 282.

دوو مهرجي ۽ گهم: نيسلام و دادوه ري

نږدیه ي زانايان له گله نه و رايه ن که بي باوه په کان نابنه شاهيد چونکه له نيمه نين و به دادوه ر نازميردري و جيگه ي په زامه ندي موسلمانان نين. خواي گه وره ده فهرمووي: ﴿وَأَشْهِدُوا ذُوَى عَدْلٍ مِّنْكُمْ﴾ الطلاق: 2. ﴿مِمَّنْ رَزَّوْنَ مِنْ

1- ابن منظور، لسان العرب، 223/3.

2- محمود شلتوت، الإسلام عقيدة وشرعة، ص 260.

3- البغا، متن أبي شعاع، التهذيب، ص 270.

الشَّهَادَةُ ﴿ البقرة: 282.

ماف به شتیوه یه کی گشتی ده کرتنه دوو به ش: مافی خوی گه ووه و مافی ناده میزادان.

به ندی یه که م: مافی ناده میزادان

نه ویش سی جوره:

برگی یه که م: ته نها دوو شاهیدی پیاو ده بیت، له و کاروبارانیه که په یوه ندی به مال وپاره ووه نیه، وه ک: ماره کردن، ته لاق، وه سیهت کردن).¹
 ماره کردن: ثین عباس ده لی: پیغه مبه ری خوا ﴿ فَرَمَوِيه تِي: ((ماره یی نایه ت به بی وه لی که که و دوو شاهیدی دانوه)) ((لا نکاح إلا بولي وشاهدي عدل))²

ته لاق: خوی گه ووه فهرمویه تی: ﴿ فَإِنَّا بَلَقْنَا أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ كُمْ يُوعَظُ بِهِ. مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿ الطلاق: 2 .
 وه سیهت کردن: خوی گه ووه فهرمویه تی: ﴿ يَكْتُمُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ ﴿ المائدة: 106.

برگی دوو م: دوو شاهیدی پیاو، یان یه ک پیاو دوو ژن، یان یه ک شاهیدو سویند خواردنی موده می، نه ووش بۆ نه و کاروبارانیه په یوه ندی به مال وپاره ووه مامه له ی بازرگانی هیه، وه ک: کپین و فروشتن، به کړیدن، په هن دانان.³ ثین عباس ده لی: پیغه مبه ری خوا که زاوه تی کړووه له کاروباری مالی به شاهیدیک و

1- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 270.

2- سنن الكبرى للبيهقي 125/7 و 56/7. وسنن دار القطني، 220/3.

3- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 270.

سوتند خواردن. ((أَنْ رَسُولَ اللَّهِ قَضَى بَيْنَهُمْ وَشَاحِدَ فِي الْأُمُورِ)).¹

برگه‌ی سینه‌م: دوو شاهیدی پیاو یان پیاوښک و دوو ژن یان چوار نافرته (بؤ نه و بابۀ تانۀ ی نایبته به نافرته تانۀ وه، وهک: مندالبون، شیر پیدان، نه‌نگی له نافرته تان، وهک: به‌له‌کی)

به‌ندی دووم: مافه‌کانی خوی گه‌وره (العدد)، نه‌و مافانه‌یه که نافرته تیایدا نابیته شایید. نه‌وانه‌ش سی جوړن

برگه‌ی یه‌که‌م: ته‌نھا چوار شایید تیایدا ورمه‌گیری. وهک: زینا. نه‌گه‌ر چوار شاییدیان نه‌هینا نه‌وا هر یه‌کیان هه‌شتا جه‌لدي نیدمدریت.

خوی گه‌وره فرمویه‌تی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شَهَادَةٍ فَلَا يَلْبِسُهُمْ ثَمَنِينَ جَلْدَةً وَلَا يَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4.
له‌بر نه‌وه‌ی نه‌و مافانه پیویستی به هه‌لوه‌سته و دنیابون هه‌یه، بویه شایه‌دی نافرته تان تیایدا گونجاو نیه. هه‌روهک نیمامی مالیک له زوهری ده‌گیریته‌وه: له مافه‌کانی خوا و حدود شایه‌تی نافرته و نه‌رنه‌گیراوه.²

برگه‌ی دووم: دوو کهس تیایدا بؤ شاییدی ده‌بیت، نه‌وانیش حدودمکانی تره، ته‌نھا زینا نه‌بیت، وهک: خواردنه‌وی مه‌ی، قیصاص.³

برگه‌ی سینه‌م: یه‌ک پیاو بؤ شاییدی ده‌بیت، وهک: دیتنی مانگ بؤ به بوژوو بیوونی مانگی رهمه‌زان.⁴

نښېن عومه‌رته ده‌لۍ: ((خه‌ک ته‌ماشای مانگیان ده‌کرد، منیش ناگاداری پیغه‌مبه‌ری خوام ﷺ کرد که‌وا مانگم دیتوه، نه‌ویش فرمانی کرد که خه‌ک به

1- الشافعي، محمد بن إدريس، الأم، 156/6.

2- البغا، متن أبي شجاع، التهذيب، ص 271.

3- المصدر نفسه، ص 272.

4- المصدر نفسه، ص 272.

ہے۔ ((ترأى الناس الهلال، فأخبرت رسول الله أني رأيت، فصامه وأمر الناس بصيامه))¹.

نہیں عہد باس ووتی: نہ عرابیہ ک ماتہ لای پیغہ مہری خواہے ووتی مانگم دیتہ، پیغہ مہری خواہے نہ رموی: ((نایا تو شایہ تی دہدہیت بہ خواہ پیغہ مہری، ووتی بہ تی: پیغہ مہریش نہ رموی: ہا سہ نہ ی بیلال بانگ بدہ با خہ ک بہ ہے۔)) ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله يقال: نعم، قال: يا بلال أنن في الناس فليصوموا غداً))².

حیکمت لہ وەرگرتنی یە ک شاہید لہ ہے نہ وہیہ، چونکہ نہ گہر ہا ش کراو ہے نہ زوہر ہری ہے و درا چاکترہ لہ وہی ہے نہ ک بہوات لہ مانگی پرمہ زان بہ لام بق بینینی مانگی شہوال (جہ زنی پرمہ زان) دو شاہید وەرگیرا وہ³.

باسی دووہم: شایہ تی دانی نافرہت لہ ہوی وەرگرتن وەر نہ کردنہ وہی

1- شایہ تی نافرہت لہ حدود و خوین (قصاص) وەر ناگیرئ⁴.

لہ قیصاص دو شاہیدی دانور وەر نہ گیرئ لہ پیوان⁵.

زوہری دہ تی: شاہیہ تی ژنان وەر ناگیرئ لہ حدود و مارہ کردن و تلاق⁶.

2- سہر جہمی زانایان لہ سہر نہ وہن شایہ تی ژنان وەر نہ گیرئ لہ گہل پیان لہ قہرزو کاروباری مالی⁷.

1- سنن أبي داود: کتاب: الصوم، باب: شهادة الواحد على رؤية هلال رمضان، الرقم: 2340، 302/2.

2- سنن أبي داود: الرقم: 2340، 302/2. وسنن الكبرى للبيهقي: الرقم: 7762، 211/4.

3- البغاء، التهذيب، ص 272.

4- الخطيب الشربيني، مغني المحتاج، 441/2.

5- ابن قدامة، المغني، 97/8.

6- المغني، 452/6.

7- ابن المنذر، الإجماع، ص 64.

3- زانایان پایان جیوازه دهریاره ی ودرگرتنی شایه تیان له ماره کردن و ته لاق، وده سبت و وده کاله ت. حنه فیه کان ده لټن: شایه تیان ودرده گیریت له ماره کردن و ته لاق (یهک پیارو دوو ژن).¹ به لام سرجه می زانایان له گال نه و پایه نین.²

4- سرجه می زانایان له سر نه و پایه ن که و شایه تیان ودرده گیریت له و بابۀ تانه ی په یوه ندی به نافرده تانه وه هیه وده: شیر پیدان، مندا ل بون، که و تنه بی نوژی، پنگه بشتن، په رده ی کچینی، نه خوشیه کانی پیسته (به له کی). به لام پای زانایان جیوازه له سر ژماره ی شایه ده کان.

باسی سینه م: حیکمه تی دانانی دوو نافرته بهرامبر به یهک پیاو کاتی شایه تی دان له کاروباری مالی ویازرگانی وقهرز

1- سرجه می زانایان توپکارزانی ولسیقلوژی له سر نه و پایه ن که و ده ماخی پیاو هر به شه به تنه ها کار ده کات، تنه ها یهک کار له یهک کاتدا نه نجام ده دات، ولته سنوورداره و ناتوانی چند کاریک له یهک کاتدا پاپه پینی. به لام نافرته ده توانی هر دوو لای ده ماخی له یهک کاتدا به کار بهینتی، ده توانی کاری هر دوو لای ده ماخی تیکه لکیش بکات به بی خرج کردنی کات وماندو بون. له سیفته باشه کانی نه و تیکه لکیشانه ی کاری ده ماخ وای کردووه نافرته بتوانی چند کاریکی جیوازه له یهک کاتدا نه نجام بدات، وده نه وده یه نافرته ده توانی وده لاسی ته له فون بداته وه، چیشته ناماده بکات، چاودیری خویندنی مندا له کی بکات له یهک کاتدا. له خاله سلبه کانی نه و جوړه کاره ی ده ماخ، وای کردووه زور جار نافرته شتی له له یاد بجیتته وه، له نیوه ی پنگا بیرو هزی بیچپی. هر نه وده وای له زانایان کردووه که بلین له هندی کاروباری تایبه تدا دوو نافرته شایه تی بدن بهرامبر به یهک پیاو.³

1- المرغیانی، الهدایة، 116/3. والجصاص، أحكام القرآن، 501/1.

2- الخطیب الشریبني، مغنی المحتاج، 442/4. والقرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 391/3.

3- عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 162.

2- له بهر سه رقالي ئافرهت به کاری مال و په روه رده ی مندال له لایه ک، له لایه کی تر له وانه په کاری دهره وهی مالیشی ه بی، وای کردووه نه توانی کاری بازارو مامه له و بازرگانی بکات. له واقعی ژبانی پڅژانه ی کون و سرده می نیستاشدا ده بپین له زږده ی کومه لکه کانی بوونی ئافرهت زږد که مه وه بیان ده گم نه له ناو بازار په گوره کانی جیهان و له ناو بڅرعه کانی جیهانی، چونکه پینکاته ی ئافرهت هرسی نه و جوره کارانه به ئاسانی ناکات.

3- سروشتی ئاده میزاد (نیزینه و میتینه) وایه، نه و بابه تانه ی لایان گرنگه، زیاتر پیوه ی خه ریک بوونه، نه و بیان چاکتر به بیر دیتوه له بابه ته کانی تر. که واته ئافره تان کاری ئافره تانی تریان چاکتر له یاد دیتوه له کاری بازرگانی ومالی و حدود. هه رچه نده ئافرهت هه په کاری گری به ست و بازرگانی کردبی به لام نه و جوره نمونانه زږد که مه، حوکی گشتگیریش له سر زږینه داده مه زږی، نه و هک له سر که مینه و نامو.¹

4- نیعه که ده لپین ئافرهت له مامه له ی بازرگانی ومالی زږد جار پینگی دروستی کاره کی ئ وون ده بییت، مانای نه وه نیه ئافرهت هه هم و تیگه یشتنی که مه، به لکو مانای نه وه په شاره زایی و خیره و پسپوری که مه له و بواره وه. چونکه کانی باسی نه و جوره بابه تانه ده کریت که په یوه ندی به گری به ست و بازرگانی هه په نا توانی گشت ورده کاریه کانی وه ریگری تاوه کو بتوانی وهک شایه دیک له پیش دادوهر بریاری کوتایی نیفاده کی خوی بدات.

5- هه وهک باسمان کرد که و ئافرهت له خوړسکه وه زوو هه لده چیت، خیرا وه لامی بزویته ره کانی دهره کی ده داته وه، خیرا به ده دنگ نه و کارانه وه ده چیت که سوزو عاتیفه په کی تیابه، وهک گریان و پارانه وه، به هانا وه چون وای ئ کردووه له زږده ی باره کان عاتیفه کی زالبی به سر ته فکیرو هوشی. به لام شایه تی دان له پیش دادوهر له بابه ته کانی کوشتن و ته لاق ومامه له ی ئابووری و بازرگانی په کیکی

1- السباعی، مصطفى، المرأة بین الفقه والقانون، ص 31.

پټویسته که بتوانی هم موو سوږو عاتیفه ی خوی به لاوه نی، دان به خق داگرو چاو نه ترس بی، بتوانی کونترولی خوی بکات به ئاسانی ه لنه چیت ، فیکرو بیري زال ده بی به سر سوږو عاتیفه ی، چونکه نه و شاده تی په له وانه بیټه هوکاریک بڼ ده رکړدنی سزای کوشتن وله سیداره دانی په کټک، یان ته لاقدانی نافرته تیک، یان گوړینی دواړو ه سیری په کټک. نافرته له بهر زال بوونی عاتیفه ی به سر فیکری، دلی نهم ده بیټ به رامبه ر ښعه نه دلته زینه کان، له کاتی ته نگانه ده شله ئی، کاتی بینینی پووداوی کوشتن ده گری. نه وانه یه وای کړدوه نه بیټه جینگه ی متعانه بڼ نه وای شایه تی دروست بدات، له وانه یه شایه تی خوی بگوړی، یان هر شایه تی نه دات له و بابته وپوارانه ی که له سره وه باسما ن کړد.¹

هروه ک نیمام ثبین القیم ده لی: گرنگه له لای قازی، بوونی به لکه یان دوو شاهد یان شایه دو سویند تاوه کو هق وراستی پی دیار که ویت، له وانه شه قازی هوکم بدات به قهرینه ی ته وای قه تعی، یان به شایه تی دانی په کټکی بی باوه پ، که ر جینگه ی متعانه بی و سيقو متعانه ی ی پی بکړیت.²

له پوانگه ی نه و پایه ی ثبین القیم، هندیک له زانایان له سر نه و نه که و شایه تی نافرته وده رده گری له گشت بابته کان و بواره کان، بگړه له بابته تی کوشتن و خوین و گری به ست وماره کړد... هند. به به لکه ی نه و نایه تانه ی خواره وه.³

خوای گه وده ده فـرمووی: ﴿فَإِذَا بَلَغَ الْبُحْرَانُ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِّنكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ﴾ (الطلاق: 2). خوای گه وده ده فـرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ﴾ (المائدة: 106). خوای گه وده

1- رشید رضا، تفسیر المنار، 125/3. والمبایعی، مصطفى، المرأة بین الفقه والقانون، ص 31.

2- ابن القیم، اعلام الموقعین، 90/1-91.

3- ابن القیم، اعلام الموقعین، 96/1. وابن حزم، المحلی بالآثار، 395/9. ومحمد دروزة، المرأة فی القرآن والسنة، ص 230.

ده فـرموئ: ﴿وَالَّتِي يَأْتِيكَ الْفِتْنَةُ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾ النساء: 15. خوای گه ورده ده فـرموئ: ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةٍ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ النور: 4.

دکتور مستهفا سوباعی ده رباره ی نه فـسیری ثایه ته کانی قهرز پیدان ده لیت: شایه تی دان و نووسینی بری قهرز و ماوه کس هاتووه بق چه سپاندنی ماف و دوکیومینت کردنی ورته کان، تاوه کو مافی کس نه خوریت، هیچ په یوه نډیه کی نیه به په گزی مینه، له پووی نه وه ی که شیاوه یان نا، لیوه شاووه یی (ته هلیه ت) و توانای هیه یان نا، تا وه کو خه لک بلین نه وه زولمه له نافرته ده کریت و سوکایه تی پیکردن و ماف زه وت کردنه.¹

زانایان خیلایان هیه له وه ی ثایا دوو هاوسه ده توانن بق یه کتری شایه تی بده ن. هه نډیکیان شایه تی نافرته تان بق میړده کس په ت کردنه وه له بهر دوو هو، یه که میان: له بهر نژیکس توندی په یوه نډی و خوشه ویستی، دوه میان: چونکه بژووی نافرته و جل و بهرگ و شوینی حه وانه وه ی له سه ر میړده کیه تی. به لام شایه تی پیاو بق خیزانی وه رگپراوه چونکه جیگه ی گومان نیه له بهر نه بوونی په یوه نډیه کی ماددی نیوانیان.²

1- محمود شلتوت، الإسلام عقيدة وشریعة، ص 260. و مصطفی السباعی، المرأة بین الفقه والقانون، ص 31.

2- الیمانی، الوزير، العواصم من القواصم، 2/253، ولین قدامة، المغنی، 9/193.

باسی چوارم: وەرگرتنی شایه‌تی دانی یه‌ک نافرته له هندی باری تاییه‌ت به نافرته‌تان وهویه‌کانی نه‌و وەرگرتنه

به‌ندی یه‌که‌م: وەرگرتنی شایه‌تی دانی یه‌ک نافرته له هندی باری تاییه‌ت
به نافرته‌تان

(شایه‌تی یه‌ک نافرته‌تی جینگۍ متمانہ، وەرگیراوه له‌سر بابۍ شیریپندان،
نه‌وه ووتۍ زوهری و نه‌وزاعی و تاووسی کیسانیه¹.)²
به‌لکه‌مان بڼ وەرگرتنی نه‌و شایه‌تی یه‌ نه‌ویه: عقه‌به‌ی کوپی حارس³
گووتی: ویستم نوم یه‌حیای کچی نیهاب بهینم، له‌و کات نافرته‌تیک هات ووتی: من
شیرم داووته عقه‌به‌و نافرته‌تکه. عقه‌به‌ ووتی: من شتی وام نه‌زانیووه که‌ تو
شیرت به‌و نه‌و نافرته‌ دلو. دواپی چووه لای پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ)، نه‌و باسۍ بڼ
کرده‌وه، نه‌ویش (ﷺ) فرمووی: ((چون ماره‌ی ده‌که‌یت و نه‌و شته‌ش ووتراره‌ که
شیرتان پتیکوه خواردووه)). دواپی هم ووتیه عقه‌به‌ نه‌و نکاحۍ پوت کرده‌وه.
(کیف و قد قیل⁴)).

شه‌عی ده‌لی: ⁵ کاتی خوی قازی، ژن وپیایۍ له‌ یه‌ک جیا ده‌کرده‌وه له‌ کاتی

1- طاووس بن کيسان الخولاني: به‌رچه‌ک له‌ فارسه‌ و له‌ به‌من په‌روړده‌ بڼوه، له‌ سالی 32
کلچې له‌ دليک بڼوه، له‌ گوره‌ پیاوه‌کانی نابجینه، فرموده‌ی نذری گټپاوه‌نه‌وه، نذر به‌ جبرگ بڼوه بڼ
ناموزگاری کاربه‌ده‌ستان. له‌ سالی 106 کلچې دواپی کرېووه. الزرکلي، الأعلام، 3/224.

2- ابن اللدائمه، المغنی، 9/155.

3- عقبه‌ بن الحارث بن عامر اللؤلؤي: کرڼیه‌کۍ: نه‌بو سړووه‌ پان سړبه‌. له‌ کاتی له‌نمی مه‌که
موسلمان بڼوه، سالی 50 کلچې دواپی کرېووه. ابن حجر العسقلاني، مغرب‌التهذيب، 1/394.

واللهي محمد بن أحمد، الکاشف، 2/28. الرقم: 3834، ابن حجر، تهذيب‌التهذيب، 12/116.

4- البخاري 3- العلم باب 26: حديث 88، 45/1.

5- الشعبي: عامر بن شراحيل: به‌کټکه‌ له‌ تابعينه‌کان، له‌ کرڼه‌ له‌ دليک بڼوه وگه‌شۍ کرېووه، له
پیاوه‌ راستنگوگانی فرموده‌ گټپاوه‌نه‌وه. خليفه‌ عبدالملیک کوپی مه‌پان کرېب ده‌سنه‌ راستنی خوی و
نویتنه‌ری بوو بڼ لای مه‌لبکی پڼم، عومری کوپی عبد‌العزيز کرڼیه‌ قازی. الزرکلي، الأعلام، 3/251.
وابن حجر، تهذيب‌التهذيب، 5/69. والذهبي، تذکره‌ الحفاظ، 1/79.

شیرخواردن به شایه تی بهك نافرته، چونكه نه و شهاده به په یوه سته به نافرته تان و تاییه تمه ندیه كه یان.¹

نیمای نه یو حنیفه ده لی: بق نه و بابه تانه ی په یوه ستن به نافرته تان و اچا كه نه و پیاوانه ی مه حره من به نافرته كه به شدار بن له گل ژنه كان بق شایه تی دان. له نیکاح نافرته به ته نها نابیت بق شایه تی دان.²

نیمام نه حمه د ده لی: شهاده تی بهك زن نا بیت بق نافرته تان و تاییه تمه ندیه كه یان، چونكه خوی گوره بق هه موو بابه ته كان دوو شاهیدی داناره، كه واته بق نافرته تان نه ولا تره كه له دوو كه متر نه بن به لام عومری كوی خه تاب ده لی: بق نه و بابه تانه شایه تی بهك پیاوو دوو زن كه متر نابیت هه روهك كارویاری بازرگانی و مالی و حدوده كان، به به لگی نه و تایه ته.³

خوی گوره ده فهرمووی: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ يَمَنَّ الرَّضْوَنَ مِنَ الشَّهَادَةِ أَنْ تَضِلَّ إحدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إحدَاهُمَا الْأُخْرَى﴾ البقرة: 282.

ده ربارهی توتمه تبارکردنی نافرته تیک بی تاوان له لایه ن چند كه سیک، نه و شایه تی هه ردو و ده گز وهك بهك و هه رده گیری، خوی گوره ده فهرمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَالْجِدْوُهُنَّ شُنَيْنٌ جَلْدًا وَلَا يَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ النور: 4.

له کاتی كه پیاوایت یان نافرته تیک هاوسه ره که ی توتمه تبار ده کات، له عنه ت کردن شایه تی هه ردو و کیان وهك بهك و هه رده گیری، خوی گوره ده فهرمووی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ

1- ابن قدامة، المغنی، 559/7.

2- ابن قدامة، المغنی، 557/9.

3- ابن قدامة، المغنی، 558/7 و 156/9.

الصَّٰدِقِينَ ﴿النور: 6﴾. خوی گوره ده لمزموی: ﴿وَيَذَرُهَا الْعَذَابُ اَنْ تَشْهَدَ اَنْتَ شَهِدْتَنِي بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنَ الْكَٰذِبِيْنَ﴾ ﴿النور: 8﴾.

به ندى دووم: هویه کانی و مرگرتنى شایه تی نافرته له کاره تاییه تمه ندیه کان

1- نافرته کاری نافرته تانی چاکتر له یاد دیته وه له کاری بازرگانی و مالی و حدود. چونکه نه و بابه تانه ی لایان گرنگه و شاره زایی تیا هه یه.

2- نافرته توانای دانیشتنی هه یه بۆ ماوه یه کی زږد، به تاییه تی له گه ل ده سته خوشکه کانی وله گه ل نه وانه ی ماله کانیا ن نزکی یه کترن، هه روه ها توانای زمان و قسه کردنی به رزه، به دریزایی نه و ماوه یه گفوگو ده کهن وله هه مو کاروباره ناشکراو نه ینیه کان و وورده کاریه کانی یه کتری شاره زا دهن، بویه کاتی بابه ته کانی په یوه سته به نافرته تان دیته پیښه وه نه واپیری ده که ویته وه و ده توانی بریاری خزی بدات.

نه و به لگانه ی باسما ن کردن ده ښه هوکار بۆ وه مرگرتنى شایه تی نافرته تان به ته نها له سر نه و بابه تانه ی که په یوه سته به خودی نافرته تان. والله اعلم.

نیمه ی موسلمان نه و باوه په مان هه یه که واپوای گوره نیمه ی خولقاندوه، خولقیندر ده زانی چی باشه بۆ مه خلوقات، جا نه گه ر خولقیندر خواپه کی زاناو داناو به سقزو به زه یی بی، مه حاله به رنامه ی خراپ و نا دروست بۆ به نده کانی بریار بدات تاوه کو پیوه ی ماندووبن یان تووشی سه رلی شتواوی بن. (معاذ الله) نه وه زږد دووره له خوی گوره. به پیچه وانه وه به رنامه یه کی توکمه و ته وای ژیا نی بۆ داپشتووبن به ده ستيکی پاک و نه مین بۆی نارديوينه ته خواره وه، که سیش ناتوانی ده ستيکاري بکات و بیگوړی تاوه کو کوتایی ژيان له سر نه و زه ویه، پیغه مبه ریشی بۆ نارديوون بۆ شیکردوینه وه و پوون کردنه وه ی نه و بابه تانه ی له تیگه یشتن و نه همی جیاوازی

هه یه وخیلاقی له سهر دروست ده بیټ. به لام به رنامه کانی تری سهر زه وی که ده ستردی مرقن، له نه نجامی هه او نارو زو یان فهم ویری یه کیک یان چهند که سیک دانرون، یان له نه نجامی ته جروبیه و تاقیکړنه وه ی پڅانه دانراوه، یان عورف وعاده تی کومه لگه یه ک بروه، گورپانکاری به سهر دا دیت به گورپانی کومه لگه که، گورپانی ده سولات، گورپانی کات وشوین. نه و باب ته ی نیمه نیستا باسما ن لی کرد، خوی گه وره جوړه کانی شایه تی دانی بزمان پرون کردو ته وه و پښه شوی پیداوین بو هه ول و نیجتهد له و باره وه به مخرجی دژایه تی نه صه کانی قورشان و فرموده کان نه یی. نه گهر ته ماشای واقع وژانی پڅانه ی خه لکی بی باوه پیش بکه یی له سهر زه وی ده بینین له زږبه ی ولاتان کاری نابوری و مال وگری به سته کانی بازرگانی و کاری بڅر صه کان پیاوان نه نجامی ده دن وهر نه وان تیایدا وکیل وکیل و شاهیدن. به هه مان شیوه له کاروباری دادگان، ده بینین له زږبه ی ولاتان قازی و دانوه و پاریزه رانی ماف له پیاوان. نه و که سانه ی زږر به تنگ نه ون که و نافره ت له هه موو شتیځ چاو لیکه ری پیاو بکاته و به زږر به شداری پی بکات له هه موو شوپنه کانی شیاو ناشیاو بو نه و په گره (خاوه ن سوزو عاتیه ی زال بو)، نه و با بو خویان ته جروبیه بکه ن له یه کیک له ولاته کانی پاریزه ری مافی نافره تان بزانی نه و دادگایه ی له قازی و دانوه و پاریزگارو شایه ده کانی گشتی نافره ت بن، نایا نه نجامی کاری نه و دادگایه به چی ده گات و به ره مه که ی چو ن ده بیټ؟ من له و باوه په دام که و هیچ ولاتیځ هه رچنده خوی به ماف په روه ورو دیمو کراسی دابنی کاری و ناکات، چونکه نه و ولاتانه زږر شت ته جروبیه ده که ن پیش نه وه ی برپاری له سهر بدن، بږیه له هیچ ولاتیځ له و ولاتانه نه و جوړه دادگایه و شاپه تی دانه نه بینراوه نه بیستراوه، چونکه نه و کات له جیاتی دادگای کردن، ماف پاراستن، ماف وهرگرتن ده بیټه شوپنی به زه یی و پارانه وه و بگره شوپنی گریان و فرمیسک پڅان، نه و له جیاتی دادگا ده بیټه شوپنیځ (هر له شوپنی ماته مینی) ده چیت و هه زاره ها تاوانبار به یی سزا دربار دهن، هه زاره ها ماف خوراویش بی به ش دهن.

له کړتاییدا ده لیم سوپاس یو خوای گه وړه نیمه پیویستمان نیه کاره کانمان
 بخه یه ژنر ته جرویه و تاقی کړدنه وه تاوړه کو بزانیڼ ده گونجی یان نا، چونکه
 خولقینه رمان له هیچ شتیکی گه وړه و بچوک، به نرخ و بی نرخ، سووک و قورس بی
 به رنامه ی نه کړیوین، پیویستمان به به رنامه ی که سی تر نیه له هیچ بواریکی ژیان
 هه تا هه تایه، له هه موو کات وهه موو شویننکدا. به لکه شمان یو راستی قسه کانمان
 هه رکات موسلمانان به رنامه ی خوای گه وړه یان له ژیانی خو یان وکړمه لکه که یان
 چه سپاندی نه و له گشت بواره کان ژیان پیشکه وتوو و سهرکه وتوو بوون، خه لافه ته
 گه وړه و پان و بهرینه کان و نیماره ته بالا دهسته کانی میژووی نیسلام شاهیدی نه و
 بالاده ستیه ن و راستیه ن.

به‌ششی شه‌شهم

کاروباری دموئهت

(الولاية)

باسی یه‌که‌م : به‌شداری نافرته نه کاروباری رامیاری

باسی دووم : سه‌روکایه‌تی

باسی سینه‌م : ومزاره‌ت

باسی چوارم : قه‌زاومت

باسی پینجه‌م : کاری بازار

باسی شه‌شهم : رای نووسه‌ر

هرکاتیک باسی نافرته و مافه کانی ده کړیت، لایه نیکي زږد گرنگ دیته پيشه وه نه ویش وهرگرتنی پوښته به رزه کانی وولاته، واته دانانی نافرته له به پتوه به رایه تی کاروباره گشتیه کانی ژيان و پوښته کانی سه رکړدایه تی. نایا نافرته نه و جوړه پوښت ولې پرسراوړیه تیه ی پتیده دریت؟ یان نه و جوړه پوښتانه ته نه بڼ نیرینه یه؟ نایا نافرته داده نریت به سه رڼک و قازی و وه زیر؟ نه و به شمان ته رخاڼ کړدوه بڼ وه لامي نه و پرسپاران.

بنگومان ناینی نیسلام، ناینیکی گشت گیره، هه مو لایه نه کانی به پتوه بردنی ژيانی پوون کړدوته وه، هه روه ها نماژه شی به وه کړدوه که واک کار گونجاو و شیاوه بڼ نیرینه و مینه تاوه کو سه رگه ردان نه بن وژيانیکی ناسوده بیه نه سه و به سه رکه و تووی په وړه وه ی کومه لکه و مرژایه تی به وه و پيشه وه بیه. به لام پتویستی به وه هه یه که واک باسی حیکه ته کانی خوی گه وړه بکړیت به شتویه کی زانستپانه تاوه کو بتوانین بریاری دروست بده یڼ دهریاره ی دیاری کړدنی په گه زی گونجاو بڼ نه و کارانه، به تاییه تی له و سه رده مه ی نیستاماندا که واک بانگه شیه نه وه ده کړیت که یه کسانیه ش واک له قه له م دراوه که واک پیز گرتن و به رز پاکرتنی نافرته.

نیمه ی موسولمان پتویسته بڼ هه مو کاریکی دوتیاو ناینی بگه پتینه وه سه ر قورنات و سوننه ت تاوه کو بتوانین بریاری راست و دروست له و باره وه به ده ست بهینین، هه نه ویشه که پیزی نافرته و سه ربه رزی و سه رفرازی تیا یه.

که م به شداری نافرته له کاری پامیاری و بیبه ش کړدنی له هندی کاری تر زږدیه ی وولاتان وکومه لکه کانی گرتنه وه به بڼ هه لاویران، واته دیارده یه کی نیو نه ته وه یی یه و په پوه ست نیه به نه ته وه یه ک، یان چینیک، یان ناینیک و مه زه بیتک. چونکه به شتویه کی گشتی به رهنکاری و پوه به روو بوونه وه په گه زی نیرینه پتی هه لده ستیت، به هوی سروشته توندو زیرو توانای جهسته ییه کی، هه ر بویه

ده سلات و پله ی به رزی لټپر سر اویت به و دراوه، به لام نه ودهش واتای نه وه
 ناگه یه نن کوا نافرده ت هیچ جوړه به شداریه کی نه بووه، به لکو هندی به شداری
 هه بووه به گویره ی شوین و کات.

باسى يەكەم

بەشدارى ئافرىتە ئە كاروئارى پاميارى

بەندى يەكەم : لايەنە پۈزەتتەكان

بەندى دووم : لايەنە نىگەتتەكانى بەشدارى ئافرىتە

بەندى سىنەم : ھۈيەكارمەكانى سەرنەكەوتنى ئافرىتان ئە كاروئارى پاميارى بە شىنومىيەكى
گشتى

به ندی یه که م: لایه نه پوزه تیغه کان

1- دروست کردنن که سایه تیه کی پوزه تیغ، خق ناسین، له میانه ی هست کردن به لئپر سراویه تی له زیان. شهوش کاریگره کی زوری هیه له سر بونیدنانی که سایه تی هاوسه نگی دهرونی کومه لایه تی نافرهت، له و پاله په ستویه دهرونی شه دربار ده بیت که له ناو دهرونی په نگی خواردنوه به وهی به چاوینی که م ویی هیژ ته ماشا ده کرا. دوی شه به شداریه هست به هیژو توانا ده کات، شانازی به بنه ماکان ده کات وهولی بق ده دات.

2- فراوان کردنن ناسقی پامیاری وه زوی.

3- به شداری له کاری پامیاری وا ده کات زیاتر په روش وخه مخوری کیشه کانی نیشتمان وگل ونه توره بیت .

4- وای پیده کات له گله کیشه وخه مه کانی خه لکی تردا بژیت.

5- به شداری نافرهت له هه لباردنه کان، بق ده نگدان به خه لکی باش وشیاو، به شداری له شوینی بریاردان، کاریگره کی زوری هیه له سر دروست کردنن گورپانکاری کومه لایه تی وپامیاری ناو کومه لکه.

6- به شداری له خو پیشاندانه کان وا له نافرهت ده کات له گله پیداو یستیه کانی کومه لکه دا بژیت، هست ده کات وا له بازنه یه کی گوره تر ده ژیت له بازنه ی خیزان، نه ند امینکی چالاکه له کومه لکه.

7- توانای شه وهی پی ده به خشنی که گفتوگو بکات و به رگری له بیرو باوه پو بنه ماکانی بکات.

8- ده توانی منداله کانی گوش بکات به و بیرو باوه پهی که هیه تی، هه روه ها ده توانی هانی هاوسه ره که شی بدات بق به شداری کردن.

9- چاویدیری کردنن کاروباری کومه لکه، هه نگانوان بق لابر دنی زولم وفه ساد.

به ندی دووم: لایه نه نیگه تیغه کانی به شداری ئافره ت

1- بپو پێژه و ئاستی سه رکه و تنیان که متره له بپو ئاستی سه رکه و تنی پیاوان. چونکه کاری پامباری پتیوستی به زۆر سیفه تی تایبته هه یه، که می له ئافره تان به دی ده کریت به به راورد له گه ل پیاوان، بۆیه پله و پێژه ی ئه و سه رکه و تانانه ی به ده ستن ده مینێ که متره، نه گه ری هه ره س هینانیشی زیاتره له کاره کانی به شیوه یه کی گشتی به به راورد له گه ل پیاوان. هه ندێ له و سیفه تانه له خواره وه ده یانخه یه پوو.

2- له هه موو کات و ساته کانه ناتوانن به به رده وامی، به هه مان ئاستی سه رکه و تن کاره کان نه نجام ده ن، له به ر هه ندێ هۆکاری فسیۆلۆژی و بایۆلۆژی.

3- ئه و کارانه کاریگه ری سه لبی هه یه له سه ر خودی ئافره ته که له پووی جهسته یی و ده روویه وه، به تایبته تی کاره قورسه کان له کاتی سک پڕی، کاته ناسکه کانی تر.

4- ئه و جۆره به شداریه و به شداریه کانی تری ئافره ت به گشتی کاریگه ری سه لبی هه یه له سه ر خه یزان و کۆمه لگه و ده ولت.

کاریگه ری سه لبی هه یه له سه ر خه یزان: چونکه کار ده کاته کرداری مندالبوون، کار ده کاته سه ر په یوه ندی نێوان نه ندانه کان، نه رکه کانی ماله وه.

کاریگه ری له سه ر کۆمه لگه و ده ولت:

1- له پووی ئابووریه وه:

* زۆربه ی کاره کان بۆ ئافره ت ماندوو بوونی تیا به، بۆیه ناتوانی له کاره کانی به رده وام بێ و پتیوستی به پشهو دانی زۆر ده بێ، به مه ش زیانیکی ئابووری لێ ده که ویتته وه.

* هه ر کارێک بپه که ی که م بوو، یان ئاستی کارو به ره مه کانی به رزه بوو ئه وا زیانی زیاتره له قازانجی.

* نه گهری تووش بوونی به نه خوځشی زیاتره، چونکه نه و جوړه کارانه نه گونجاوه له گه ل پټکاته خوږسکيه کې، به مهش پټویستی به چاره سهری پزیشکی ده بیت، که واته زیانی نابووری بڼ خیزان و ده ولت هیه.

ب- له پووی پامپاریه وه:

* نرمی ناستی سهرکه وتن له کاری پامپاری زیانه بڼ گشت کومه لکه و ولات له هه موو بواره کانی زیان به بی ه لاویران.

ج- له پووی دیموگرافیه وه:

دور که وتن هوی نا فرهت له کاری مال و مندالبون و پهره رده، زیانی نوری تاییه له پووی ژماره ی دانیشتون و جوړی پټکه یانندنی گه نج ولاوه کان (الکمیة والنوعیة).

د- له پووی کومه لایه تیه وه:

دروست بوونی کټشهی ناو خیزان، کټشهی بی کاری پیاوان، کټشهی ثابینی.

5- بیگومان نه و کارانه ده بنه هوی که وتن ناو هندیگ گوناو تاوان به تاییه تی تیکه لاوی و مان هوی له گه ل خه لکانی نا مه حرم له کاتی دانیشتنه کان ودانوساندنه کان، له کاتی هاتنی شانده کانی ناوه وه و دهره وه، هه روه ها کاتی چونه دهره وه ی بڼ کاری سهر بانی و چوونی بڼ ولاتانی دهره وه.

نه و کارانه ی که و نا فره تان ده یانه ویت له جیاتی پیاوان نه نجامی بدن به تاییه تی له پووی پامپاریه وه، نه و پیاوان خویان ده توانن نه نجامی بدن به چاکتر وباشتر، به لام هندی له و کارانه ی که و نا فره تان بویان دارنژدوه و دیاری کراوه که نه نجامی بدن، نه و هه موو پیاوانی دنیا ناتوانن نه نجامی بدن، چونکه هه رگیز پټکاته ی پیاو له گه ل نه و جوړه نه رکانه ناگونجی نه ویش مندالبون و پهره رده کردنیه تی.

بەندی سێهەم: ھۆکارمکانی سەرئەگەوتنی ئافەرتان لە کاروباری پامیاری بە شینوویەکی گشتی دەگەرێتەووە بۆ:

- 1- نەبوونی زەمینە یەکی مێژوویی و کلتوری بۆ ئەو بەشداریە بە درێژایی مێژوو، تاییبەتەند کردنی ئەو کارە بە پیاوان لە ناو نۆدیەکی کۆمەلگەکان بە بێ جیاوازی، لێ پاهاننی ھەموو کۆمەلگەکان لە سەر ئەو جۆرە بارووبخووە.
- 2- ئەو پۆلە کاریگەرە ئافەرت دەبێتێ لە مائەو، کە بێگومان ھیچ نەلتەرنە تیغێک نیە (البندیل) کە ئەو شوێنە گرنگە بگرتەووە، وای کردووە ئافەرت لە کاری پامیاری دوور بن.
- 3- سڕوشتی پێکھاتەیی جەستەیی و دەروونی تا پاددەییەکی نۆر گونجاو نیە بۆ ئەو کارانە، ئارەزوویەکی خۆیستەشیان نیە بۆ بەشداری لەو کارانە.
- 4- دەست بەسەرگرتنی (ئەختیکار کردن) ئەو جۆرە کارانە لە لایەن پیاووەکان لە دێر زەمانەووە لە گشت کۆمەلگەکان، وای کردووە بوار نەپەخسێت بۆ ئافەرتان کە خۆیان لەو کارانە بدۆزنەووە.¹
- 5- لە ھەموو وولاتان و کۆمەلگەکان و پارتە پامیارەکان، بە چاویکی سەلبی دەپوانتە بەشداری کردنی ئافەرت لە کاروباری پامیاری. ئایا ئەو تێپوانینە سەلبی یە لە بەر ئەو یە کە بە تەجربەیی مێژوویی بۆیان دەرکەوتووە کەوا نۆدیە ئافەرتان ئەو سەرکەوتنانە بە دەست ناھێنن لەو بوارەووە بەبەرورد لەگەڵ پیاوان، یان نۆدیە ئێو تەجربووانە ھەرەسیان ھێناووە پاش ماوێک؟ یان ھۆکاری تر، وەک: کاری خۆشەویستی، یان شۆو کردن، یان دەست لێک بەردان لە نێوان ئەندامانی ئەو خێزانانە کە فەرمانیە وایەتیان دەکرد، وەک بیستمان کەوا نۆدیە ھۆکاری لیکتازان و ناوکۆکی نێوان فەرمانیە وایەتی پادشایەتیەکانی وولاتانی ئەوپرسی لە سەدەکانی ناوەرپاست لە بەر ئەو ھۆیانەووە بوو.

1 — ملخص المنهج الداخلي للأحزاب العراقية للقومية والعمانية والإسلامية. بنسود: عمل المرأة وحقوقها وكيفية مشاركتها.

باسى دووم

سەرۆكايەتى وولات

(رئاسة الدولة)

بەندى يەكەم : واتاي ولايەت و سەرۆكايەتى

بەرگەى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومى ولايەت

بەرگەى دووم : واتاي زمانى وزاراومى سەرۆكايەتى

بەندى دووم : بەلگەكان لەسەر جائيز نەبوونى ئەو پلەيە بۇ ئاھەت

بەرگەى يەكەم : بەلگەكانى قورناتى

بەرگەى دووم : بەلگەكانى قەرموودە

بەرگەى سىيەم : بەلگەكانى عەقلى

به ندى يه كه م: واتای ولايت و سه روکايه تى

برگه ي يه كه م: واتای زمانى و زاراومى ولايت

يه كه م: واتای زمانى

الولى: وهلى: الناصر: پالېشت، هه لسو پېتنه رى كارى دونياو ناده ميرزادان.
والى (والى): خاوه نى شته كان وه لسو پېتنه ريان. ثيب نئير ده لى: والى به
واتای هه لسو پېتنه ر ديت، به توانايى، كارگوزار، هه ربه كيك نه و سيفه تانه تى نيا
نه بى به والى دانئيرى. گووتراوه: وهلى هه روهك پېشه وا وايه. فلان وهلى يه كيكه: به
واتای كاره كانى نه نجام دده دات وكه قاله تى ده كات. الولاية بالكسر: واتای گرته
ده ستى كار ديت. والولاية بالفتح والكسر: به مانای پالېشت و به ماناوه هاتن ديت.¹
له فهره ننگى (المعجم الوسيط) دا هاتووه: (ويلايه ت به و واتايانه ديت:
نزكايه تى، پيلان، پېشه وا، ده سلات، نه وولاته تى والى ده سلاته تى به سه ردا
هه يه).²

دووم: واتای زاراومى

ده سلاته تى شى شى به بى نه و كه سى توانای هه يه له سه ر جيبه جى كردنى كارو
گرى به ند و به لى نه نامه كان.³
به مانای: جيبه جى كردن وه پاندنى فهرانه كان له سه ر خه لكانى تر هاتووه به
خوشى و ويستى خويان، يان به ناخوشى و زور سه پاندن.⁴
(الولاية) به مانای: ده سلاته تى شى شى به له ده ست كه سيكه، وا له خاوه نه كه تى
ده كات هه لسو كه وتيكى دروست بريار بدات، له سه ر خوږى و خه لكانى تر په پرده تى

1 — ابن منظور، لسان العرب، 400/15-404 و 406/15.

2 — الدمشقي، علاء الدين محمد بن علي ت: 1088هـ، المعجم الوسيط، 1070/2.

3 — السيوطي، جلال الدين، الأشباه والنظائر في قواعد وفروع فقه الشافعي، ص 284.

4 — الجرجاني، التعريفات، ص 138.

بکات به خوښی یان ناخوښی.¹

همو نه ته وه په ک گرنگی به کاروباری وولاته که یان ده دهن، چونکه چاکی و باشی کومه لکه به چاکی و باشی نه و که سه وه به نده که وولاته که به پړوه ده بات. نه گهر نه و لپړ سر او په تبه بدرتته په کښکی نا شیاو نه و وولات به ره و هیلاکی و ویرانکاری، خه لکیش به ره و سه رلیښی وای ده بات.

وه رگرتنی نه و پوستانه په کښکی ده ویت، هوشینکی پیڼگه یشتوو، هه زړینکی ساغ، توندو تولی جه سته، به رده وای و خوپاگری و متعانه به خوبوونی تیا به دی بکړیت له کشت کاته کاند.

پرگهی دووم: واتای زمانی و زار او میی سه روکایه تی

په کهم: واتای زمانی

الرئيس: گه وره ی نه ته وه که، وهو الرأس أيضاً: به واتای سه، نه خا مده ری کاره کانیان (القیم)، له پېشه وه ی نه وانه (مقنهم)، واته نه گهر سه ره که یان باش و چاک بوو نه و خویان کاروباریان باش ده بیت.²

بق سه روکی وولات سى نازناویان داناوه: الخلیفه: جینشین، امیر المؤمنین: پېشه وای موسلمانان، الإمام: نه و که سه ی خه ک به دواى نه و وه ستاون، خه لکان شوینی که وتوون.

پېشه وایه تی گه وره (الإمامة العظمی): الأم بالفتح: القصد، مه به ست، أمه يؤمه أمّا: تقدّمهم: له پېشه وه یانه، واته نه وه ی له پېشه نگی خه لکه وه به، جا بق پڼگه ی راست یان چه وت به پېشیان که وتووه. أي اقتدى به: خه لکان ثقیب دایان به و کړدوه جا بق نویژ بیت یان بق کاروباری وولات.³

1 — انور، حافظ محمد، ولاية المرأة في الفقه الإسلامي، ص 27.

2 — ابن منظور، لسان العرب، 80/5.

3 — ابن منظور، لسان العرب، 25-22/12.

دووم: واتای زاراویی

سەرۆکایەتی: ئیمامی جوهرینی¹ دەلی: سەرۆکایەتیەکی تەواوە، گەورەییەکی گشتی یە، پەڕوەستە بە تەک و کۆمەڵ لە کاروباری دۆنیای ئاین.²

ئیمامی ماوردی لە پێناسەی سەرۆکایەتیدا دەلی: پێشەوا وەک جێنشینێ پێغەمبەرێ بۆ چاودێری و پارێزگاری ئاین و پاپەڕاندنی کاروباری پامیاری دۆنیایی دانراوە.³

لەبەر ئەوەی ئاینی ئیسلام بریتییە لە کاروباری دۆنیای ئاین، هەرۆک چۆن پێغەمبەری خواﷺ پێشەوای ئاینی و پاپەڕێنەری کاری دۆنیای دانراوەری گشتی و چاودێری کۆمەڵایەتی، سەرکردەری جەنگ بوو، بۆیە زۆربەی زانایان بە پەسەندی نازانن ئەو پۆستە و پلە و پایە بدرێت دەست ئافەرەت چونکە بۆی گونجاو نیە توانای هەلسپاردنی ئەو هەموو ئەرکە ی نیە لە هەموو کات و ساتەکاندا.

بەندی دووم: بەلگەکان لەسەر جانی زەبوونی ئەو پۆستە بۆ ئافەرەت

برگە یەكەم: بەلگەکانی قورئانی

هەرۆک لە زۆر شوێن باسمان کرد کەوا پلە و ئاستی توندو تۆلی و عەزیمەت و هیممەتی نێرینە بە شتێوەیەکی گشتی بەرزترە لە مێینە لە تێکڕای کاتەکانی سال. ئەو سیفەتانەش ئاسراون بە (القوامة والدرجة). ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ ﴿وَالرِّجَالُ عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ﴾

1 — الجويني: إمام الحرمين، ضياء الدين عبد الملك بن عبد الله النيسابوري: زانارە قەيەب ئەدیب و نووسەر و پەلەکار، لە سالی 419 کە لە نەيسابور لە دایک بوو، لە شاری مەککە زیارە، کتایێکی زۆری دانراوە، لە سالی 487 کە لە نەيسابور کۆچی دایە کردووە. ابن خلکان، أحمد بن محمد، وفیات الأعيان و أنباء أبناء الزمان، 167/3.

2 — الجويني، عبد الملك بن عبد الله، غياث الأمم في التياث الظلم، ص 15.

3 — الماوردی، الأحكام السلطانية، ص 5.

برگی دووم: به لگه کانی فرموده

له نهی به کرده¹ هاتوه، کاتی که هوالا گیشته پیغمبری خوا کهوا فارسه کان کچی کیسرایان کردته گوردی خویان، پیغمبری خوا ﷺ فرمودی: ((نه و نه توهیه سرکه وتو نیه که پیشه واکه یان نافره ت بیت))، ((ما افلح قوم ولوا امرهم امرا))² نهی به کرده دهی زدر سووم له و فرموده یه وه رگرت بویه له شه پی (ووشتره که - الجمل) کشامه وه.

زانایانی نیسلام به گشتی، وا له و فرموده یه گیشتون کهوا هرکات نافره ت سرؤکایه تی نه توهیه ک بکات، نهوا نه و نه توه سرکه وتو نابیت. بویه زانایان مهرجی نه و هیان داناوه بق پؤست وپله وپایه ی سرؤکایه تی ده بیت نیرینه بیت.³

برگی سینه م: به لگه کانی عه قلی

ا- نه گه ر جائیز نه بیت نافره ت پیشه وایه تی بکات له نویژدا، نهوا به شیوه یه کی نه ولتر جائیز نیه پیشه وایه تی بکات له کاروباری به رزترین پله ی وولات وکاروباری موسلمانان به گشتی.⁴

ب- نه و پؤستانه وا ده خوازنی بچیتته ناو کاروبارو شوینی زدر مه ترسیدار، نه و کارانه ی توانایه کی جهستی قورسیان پتویسته هه روه ک سرکرده ی سوپا و به شداری راسته وخو له کاتی تنگانه و نزیک بوونه و ی دوژمن، نه و کارانه ی زدر به یان له توانای نافره تدا نین، به تاییه تی گه ر له کاته ناسکه کانی نافره تدا بیت، وه: بی نویژی یان سک پپی یان زه یستانی یان کاتی خوینداری بیت.

1- أبو بکره: نفع بن الحارث بن کذاة الثقفي، ناسرا بوو به نهو مسروح، هاوه لئکی به ریز بوو، له شاری تائیف موسلمان بوو، له شاری به سرا ژبانی به سر برد وه ر له ویش کچی دوابی کرد سالی 61 کچی، فرمودی زدری گزبروه نه وه، زانایانیش له خوی رمنداله کانی وه رگرنوه. الإصابه، 467/6.

واین حجر، تهذیب التهذیب، 10/469. واین حجر، تقریب التهذیب، ص 565.

2- البخاري 96- الفتن باب: 17 حديث: 2686، 6/2600.

3- ابن قدامة، المغني، 11/380. واین الرشد، بداية المجتهد، 2/395.

4- ابن قدامة، المغني، 2/533. واین حزم الظاهري، المحلى، 3/125. واین الرشد، بداية المجتهد، 1/124. الشافعي، الأم، 1/145.

ج- له مەرجه كانى پيشهوا نهويه له هه ندى كاتدا ده بى نهرمى نه نوينى، سۆزو عاتيفهى به سه ريدا زال نه بيت، وهك له كاتى جيبه جى كردنى سنووره كانى خوا، كوشتارو له سىداره دان، جهنگ و بهرگرى، گفتوگو له گه ل دوژمن. ده گمه نه ئافره تان بتوانن خوگر بن له و كاتانه دا له بهر زال بوونى سۆزو دل ناسكى به سه ر بىر و هوشيان.¹

1 — اللبدي، عبد الرحمن، مذاهب الإسلاميين، 1/631.

باسى سىيەم

ومزارەت

(الوزارة)

بەندى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومىيى ومزىر

برگەي يەكەم : واتاي زمانى

برگەي دووم : واتاي زاراومىيى

بەندى دووم : بەلگەي ريگە نەدانى نافرەت ئە ومىرگرتنى ئەو پۇستە

بەندى سىيەم : راي زانايسانى كۆن لەسەر ريگەدانى نافرەت بۇ ومىرگرتنى ئەو

پۇستانە

بەندى چوارەم : راي زانايسانى سەردەم لەسەر ريگەدانى نافرەت بۇ ومىرگرتنى ئەو

پلەوپايانە

برگەي يەكەم : بەلگەي نايەتەكان

برگەي دووم : بەلگەي فەرموودەكان

برگەي سىيەم : راي پەسەنكراو

بەندى يەكەم : واتاي زمانى وزاراومىيى ومزىر

برگه‌ی یه‌که‌م: واتای زمانی

له نتيوان زانايان جياوازي هه‌يه له سه‌ر شه‌وه‌ي تايا ووشه‌ي وه‌زير له چيه‌وه بنچينه‌ي گرتووه، هه‌نديكيان ده‌لټن: له ووشه‌ي په‌ناگه هاتووه (الملجأ)، بنه‌چه‌كه‌ي بريتيه له چياي به‌هټزو به‌رگريكه‌ر. يان به واتاي باريكي قورس (الحمل الثقيل)، كزيه‌كه‌ي باره قورسه‌كانه. به واتاي وزير السلطان: وه‌زيري جټنشينه، به واتاي شه‌وه دټ كه‌وا پشت به راو بټچوون وپټشنياره‌كاني ده‌به‌ستري له كاروباري وولات، له كاري ته‌نگانه وه‌ك په‌ناگه‌يه. به واتاي قورساڼي په (الثقل)، اته قورساڼي جټنشين ده‌خاته سه‌ر شاني خوي وجټيه جټي ده‌كات، هه‌روه‌ها به واتاي: هاوكاري كرد له كاره‌كاني تواناي پټيه‌خشي (أعانه وقواه).¹

برگه‌ي دووم: واتاي زاراوه‌يي

وه‌زير له ده‌ولته‌ي ئيسلامي: دووه‌مين پله‌ي به‌ريزي وولاته له پوي به‌پټوه‌بردنه‌وه، پټوليكي نټدر كاريگه‌ريشي هه‌بووه له به‌پټوه‌بردني كاروباري پامياڼي و كومه‌لايه‌تي وبه‌پټوه‌به‌رايه‌تي، له نټدر كاتدا پټلي زياتر گټراوه له خليفه و جټنشين، شه‌وش به‌هوي بي هټزي خليفه له پوي به‌پټوه‌بردنه‌وه، يان به‌هوي كه‌م ته‌مه‌نيه‌وه بټټ.²

به‌لام پله‌وپايه‌ي وه‌زير له حكوماتي شه‌وه‌سه‌رده‌مه، ناتواني به‌بي پټنمايه‌كاني سه‌رټوك وه‌زيران و سه‌رټوكي وولات كار بكات، كه‌واته ته‌نها بريتيه له پله‌يه‌كي به‌ريزي به‌پټوه‌بردني كاروباري وولات و به‌س. خه‌لكانيك داده‌مه‌زټټري، كه هه‌ندي لټهاټوويي و سيفاتي دياڼي كراوي تيايي.

وه‌زاره‌تيش ده‌كرټي به‌دوو به‌شي سه‌ره‌كي، وه‌زاره‌تي ده‌سه‌لات پټدراو (وزارة التفويض)، وه‌زاره‌تي جټه‌جي كردن (التففيذ).

1- ابن منظور، لسان العرب، 284/15. والفيزوز آبادي، القاموس المحيط، 159/2.

2- ظاهر قاسم، نظام الحكم في الشريعة والتاريخ، 409/1.

ۋە زارەتى دەسلەت پېندراۋ: ئۇ ۋە زارەتە يەكەۋا سەزۇك يەككە ديارى دەكەت
كەۋا كارەكانى بۇ پاپە پېتىنى بە بېرۋاپاۋ تېپۋانىنى خۇي، دوايى سەزۇك واۋى
بېرپارەكەي دەكەت.¹

ۋە زارەتى جېبەجى كىردى: ئۇ ۋە يە سەزۇك يەككە دەكەتە نوپنەرى خۇي بۇ
پاپە پاندنى كارەكانى ۋولات، بى ئۇ ۋەي ئۇ كەسە دەسلەت سەرىيە خۇي ھەبېت لە
ھەموو بېرپارەكانى، واتە ھەروكە نېۋانىكە لە نېۋان سەزۇك ۋاۋولاتى.²
ناكۆكەك ۋە گوتەيەكى زۇكرە لە سە ۋە رگىرنى ئافرەت ئۇ ۋە پۇستە يە لە
ۋولات، ۋەك: ۋە زارەت ۋە سەزۇكايەتى بە شېۋە يەكى بى مەرج ۋە مەرجدار. سى پاي
جىاۋاز ھەيە لە ۋە بارەيە ۋە:

بەندى دووم: بەلگەي رېنگە نەدانى ئافرەت لە ۋە رگىرنى ئۇ ۋە پۇستە

لەلەين زانايانى مەزەبەكان مەرجى يەكەم بۇ ئۇ ۋە پۇستە بىرىتە لە ۋەي كەۋا لە
پەگەزى نېرىنە بېت، ھەروكە چۇن لە جېشنىن ئۇ ۋە مەرجە ھەبوو.

1- لە ئىبى بەكرەۋە ھاتوۋە، كە پېتەمبەرى خوا ﷺ فەرمۇيەتى: ((ئۇ ۋە
نەتەۋە يە سەركەۋتوۋ نېە كە پېشەۋاكەيان ئافرەت بېت)).

2- ئەگەر پېشەۋايەتى ئافرەت بۇ نوپۇز جانيۇز نەبېت، ئۇ ۋە بە ھەمان پېۋەر بۇ
پلەي جېشنىن جانيۇز نېە. ۋە زىرىش ۋەك نوپنەرى خەلىفەيە، ئۇ ۋەي لە سە
جېشنىن جېبەجى دەبېت لە سە ۋە زىرىش بە ھەمان شېۋە جېبەجى دەبېت.³

3- ۋە زارەتەش پېۋىستى بە پاي دۋستە لەكەتى بېرپارى كۆتايى، ھەروەھا
پېۋىستى بە ھېمەت ۋە زىمەت ۋە تۋانايەكى چاكى بە پېۋە بىردىن ھەيە، ئۇ ۋە نەش لە
ئافرەتدا كەمتر بەدى دەكرىت.

1- الماوردي، علي بن محمد البصري، الأحكام السلطانية والولايات الدينية، ص 21.

2- الرئيس، محمد ضياء الدين، للنظريات السياسية في الإسلام، ص 224.

3- الماوردي، الأحكام السلطانية، ص 27. والسيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي،
حسن المحاضرة، 121/2.

4- وه رگرتنی شهو پوستانه له لایه نافرته وه پیچهوانه شهردو نایه تی (القوامة والدرجة) یه.

5- نه بوونی دیاردهی وه رگرتنی شهو پوستانه یه له میژووی خه لاله ته کانی ئیسلامی به درژیایی 1400 سال، به لگه یه کی میژووی یه بۆ جانیژ نه بوونی.

6- کهوتنه ناو هه ندی کۆبوونه وهی وا، نه گهری تووش بوونی به هه ندی له گوناو تاوان ده بیته. وه ته وقه کردن ولادانی سه رپوش و تیکه لاوی به رده وام.

7- له زۆر بارو دۆخدا، شهو پله و پایانه وا له نافرته ده کات تووشی له خۆبایی بوون و پشت گۆی خستنی شهو وه زمانه کانی ماله وهی بکات.

به ندی سینه؛ رای زانیانی کۆن له سه رپنگه دانی نافرته بۆ وه رگرتنی شهو پوستانه

1- ئیبن پوشدی قورتبی ده لی: نیمامی ته به ری ده لی: جانیژه نافرته حوکم وه ریگرتی به شیهو یه کی ته وای به ریلای (مطلق - غیر مقید) بی مه رج وله هه موو کاروباری کیشدا.¹

2- ئیبن حه زمی زاهیری ده لی: جانیژه نافرته حوکم وده سه لات وه ریگرتی، به به لگه ی وه رگرتنی (شیفا) کاروباری بازار له سه رده می نیمامی عومه ر.²

3- نیمامی قورتبی گه وده له کتیبی (الجامع لأحكام القرآن) ده لی: جانیژه نافرته حوکم وه ریگرتی به شیهو یه کی ته وای به ریلای بی مه رج.³

1- ابن رشد القرطبي، الحفيد: بداية المجتهد ونهاية المقتصد، 395/2.

2- ابن حزم الظاهري، المحلى، 429/9.

3- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13.

بہ نندی چوارم: پای زانایانی سہردہم لہ سہر پنگہدانی نافرہت بو ومرگرتنی نو و پلہ و پایانہ

ژمارہ یک لہ زانایانی سہردہم، وک: موحہد دروزہ¹، موحہد مہدی
الحجوي²، محمود شلتوت³، پایان لہ سہر نو و میہ کہ و جائیزہ نافرہت پلہی
وہ زیر (بہ و اتایہی سہردہم) وہریگری۔ بہ و بلگانہی خوارہ وہ:

برگہ ی یکم: بہ لگہی نایہ تہکانی تورنن

1- نو نایہ تہ نامازہ بہ و بنہمایہ دکات، کہ و نیرینہ و مینہ لہ یک نہفس و
یک سہرچاوہ ہاتوہ، کہ واتہ بہ شیوہ یک گشتی بہ کسانن۔ خوی گہردہ
فہرمویہ تی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجَدَّكُمْ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ
مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ، وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾
النساء: 1.

خوی گہردہ فہرمویہ تی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا
وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ الحجرات: 13.

نو دو نایہ تہ بہ لگن لہ سہر نو و ہی نافرہت تہ وای کہ سایہ تی نادرہ میزادیہ تی
خوی میہ، واتہ ہموو مافیکی کہ پہیوہستہ بہ نادرہ میزادہ میہ تی و بوی ہریار
دراوہ، ہروہ کہ چون ہموو شہرک و فہرمانی لہ سہرہ وک پیاو، بہ ہمان شیوہ
ہموو مافیکی میہ۔⁴

1- دروزہ، محمد، المرأة في القرآن والسنة، ص 44-45.

2- الحجوي، محمد المهدي، المرأة في الشرع والقانون، ص 34، 83.

3- محمود شلتوت، القرآن والمرأة، ص 3. نقلًا عن الدكتور فؤاد عبد المنعم، المساواة في
الإسلام، ص 195-197.

4- بنت الشاطي، عائشة عبد الرحمن، المفهوم الإسلامي لتحرير المرأة، ص 2.

2- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ التوبة: 71.

نه و نایه ته ناماره به وه ده کات که و نافرده تان و پیاوان پالپشتی به کترین بق یتگرتن له خراپه کاری و فرمان به چاکه کاری، هر سنی ده سلائی ته شریعی و قه زایی و جیبه جی کردن مه گه بریتی نین له فرمان به چاکه و یتگرتن له خراپه، که واته چون نه و ان بق نافرده تان ره وایه و به شدان له که ل پیاوان، به هه مان شیوه وهرگرتنی نه و پستانه ش بقیان ره وایه و تیایدا به شدان.¹

3- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ﴾ (٣٢) قَالُوا نَحْنُ أَوْلُوا قَوْلًا وَأُولُوا بِأَمْرٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ (٣٣) قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ (٣٤) وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ﴾ النمل: 32—35

له و نایه تانه دا که سایه تی نه و نافرده ته دیارده که ویت که و چون توانیویه تی و ولاته که ی له ره ویه پود بوونه وه و جهنگ بیاریزی، به پشت به ستان به ره ویز کردن به پیاوان، خو گونجاندن و فیل و مه کربازی.

4- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ المجادلة: 1. نه و نایه ته به لکه به له سه ره ای دروست و جورته و عه زیمه تی نافرته بق دواکردنی مافه کانی خوی.

5- خوی گه ورده فرمویه تی: ﴿قَالَتْ لِحَدِيثِهِمَا يَتَأَبَّتِ اسْتَفْجَرُهُ إِنَّكَ خَيْرَ مَنْ اسْتَفْجَرْتُ الْقَوِيَّ الْأَمِينُ﴾ القصص: 26 نه و نایه ته به لکه به له سه ره بیر نیزی

کچھ کہی شوعہ یب، کہ توانی بہ ماوہ یہ کی کہ م موسیٰ پیٹفہ مبرہ پٹناسہ بکات بہ نمین وبہ ہیز۔

نہو نایہ تہ بہ لگہ یہ لہ سہریر تیزی وزیر کی خوشکی موسیٰ پیٹفہ مبرہ علیہ السلام کہ توانی براکھی دہریاز بکات لہو لہ نگڑی تینی کہ وتبوو۔

نہو بہ لگانہ ہمویان ناماژہ بہ بیر تیژی، پیشنیارو بریار دروستی ہہ ندیک لہ ٹافردہ تان دہ کہن، کہ واتہ توانای ہہ یہ بق بہ شداری کردنی لہ بہ پتوہ بردنی کاروباری بہ رزی ولات و وہرگرتنی پلہ و پایہ کانی بہ رز۔¹

برگہ ی دووم : بہ لگہ ی فہرموودہ کان

1- لہ پہیمانی حودہ بیبہ، پیٹفہ مبرہ ی خواجہ علیہ السلام پارس وراویژی بہ نوم سہ لہ مہ علیہ السلام کرد کاتی کہ کیشہ دروست بوو لہ سہر دواختنی چوونہ ناوہ ککہ وسہر برینی قوریانیہ کان و سہر تاشین لہو شوینہ ی کہ موسلمانہ کان تیایدا پہیمانی حودہ بیبہ یان واژو کرد۔²

2- پہزامہ ندی پیٹفہ مبرہ ی خواجہ علیہ السلام لہ سہر نہو پہ نادانہ ی کہ نوم ہانی کردبووی بق یہ کیک لہ بی باوہ پہ کان کاتی فہ تحی مہ ککہ۔ پیٹفہ مبرہ ی خواجہ علیہ السلام فہرمووی نہو ی تو پہ نات داوہ ٹیمہش پہ نای دہ دہین: ((قد أجرنا من أجرنا یا أم ہانی))۔³

3- سہر کردایہ تی عایشہ علیہا السلام بق نہو سو پایہ ی کہ داوای خوینی ٹیمامی عوسمانی علیہ السلام دہ کرد لہو کومہ لہ یاخی بووہ ی کہ چوونہ بہ سرہ، کہ توانای گفتوگو دانوساندن بکات، تاوہ کو بہ لٹہاتووی خوی توانی ناگری ناژاوہ و دووبہ رکی بکوژنیتہ وہ۔⁴

1- دروزہ، محمد، المرأة في القرآن والسنة، ص 44-45.

2- نہو بابہ تہ بہ دریزی باس کراوہ لہ کتیبی (ٹافردت لہ منبؤدہ- دانہ) لہ دہاتوویکی نزیک.

3- نہو بابہ تہ بہ دریزی باس کراوہ لہ کتیبی (ٹافردت لہ منبؤدہ- دانہ) لہ دہاتوویکی نزیک.

4- ابن الأثیر، عزالدین بن علی، الكامل في التاريخ، 105/3. والطبري، تاريخ الأمم والملوک، 165/3.

- 4- له میژووی نیسلا میشتدا نمونوی ژماره یك له نافرده تمان ههیه كه پزستی سه رزكایه تی وسه ركرده یان وه رگرتسوه وتوانیویان بۆ ماوهك كاروباری وولات به شتویه یك كه په زامه ندی خه لكه كهی تیا بووه به پتوه بیهن، وهك:
- شجرة الدر - أم الخلیل الصالحیه¹، كه هوكمړانی میسری كرد.² هه روه ها ضیفه بنت الملك العادل الأیوبی، كه هوكمړانی شاری حه له بی كرد بۆ ماوه یك.³
- 4- نو وه رمووده ی كه باسی ((النفاح)) دهكات نو وه ته نها بۆ جینشینی به، نه وهك بۆ وه زیری، هه روه ها ده لێن تایبه ته به وه ی كه وا پتفه مبه ری خواوه⁴ پاشه پزۆ داماتووی بنه ماله ی کیسرای بۆمان پوون كرډۆته وه وهك هه والێکی به نهانی.⁴

برگهی سینه م: رای په سه نډگراو

- به شداری نافرده له كاروباری پامیاری ویه پتوه بردن- واته پزستی به رزه كانی وولات- زډر كه مه، له بهر نو هویانه ی خواوه وه:
- 1- چونكه نو كارانه پتویستی به نه زمون وپسپۆری وده هاو مه كر، ده روینکی فراوان، میشتكی سارد، كه م هه لچوون، زډر جاریش پتویستی به ده رچوون ههیه له گه ل سوپا بۆ ماوه یه کی درژ بۆ پوویه پوو بوونه وه به رنگاریوونه وه. هه ندی جاریش پتویستی به فیل وه لڅه له تاندن ههیه. نو سیفه تانه ش دووره له سروشتی

1- شجرة الدر أم خلیل الصالحیه: له نهیره ناوډاره كانی نیسلا مه، خیزانی صالح پاشا بوو، خواوه ی زیردکی وفیلی زډر بوو، خیزخوانډ چاكه كار بوو، نوای مردنی میژده كهی، كوی هه وسه رده كهی كوشت له بهر نه شپاوی له به پتوه بردنی وولات، خزی هوكمړانی وولاتی گرتنه دهست له سالی 648 ك. هه رچه نده عزه دین بك كاروباری به پتوه دد برد به لام نه یده توانی بن پرسی نو هیه كارك نه نجام بدات. كحالة، اعلام النساء، 286/2-287.

2- الكبیسی، أحمد، المرأة والسواسة في صدر الإسلام، ص 144-147.

3- ضیفه خاتون: خیزانی زاهر پاشای كوی سلاحه دینی نه یوی بوو، هوكمړانی حه له بی كرد پاش مردنی عه بدوله زیری كوی، توانی 6 سان وولات به شتویه یكی جوان به پتوه ببات، له سالی 640 ك كوچی دواپی كرد. كحالة، اعلام النساء، 340/2. كحالة، المرأة في القديم والحديث، 1/234.

4- ابن حزم الظاهري، المحلی، 429/9.

ئافره‌ت كه ناسراوه به به‌زه‌یی و سۆزو عاتیفه‌یه‌کی به‌رز، دل نه‌رمی، زوو هه‌لچوون، هه‌روه‌ها نه‌گونجاوه له‌گه‌ڵ ئه‌و گۆڕانکاریه‌ زۆره‌ی دیته‌ سه‌ر به‌و پزێوه‌ی هۆرمۆنه‌کانی له‌ کاته جیاجیاکان (سالانه و مانگانه و بگه‌هه‌فتانه‌ش)، هه‌ر ئه‌و گۆڕانکاریانه‌ش واده‌کات كه ئافره‌تان به‌ شێوه‌یه‌کی گشتی که‌متر توانای خۆپاگری و به‌رده‌وامی و ململانی و پووبه‌پوو بوونه‌وه‌یان هه‌بێت.

2- به‌شداری ئافره‌ت له‌ و جۆره‌ کاروبارانه‌دا زۆریه‌ی کاتی بووه‌، تاوه‌کو هه‌وسه‌ره‌که‌ی له‌سه‌فه‌ر ده‌گه‌ڕێته‌وه‌، یان تاوه‌کو کوچه‌که‌ی گه‌وره‌ ده‌بێت و جێگه‌ی باوکی ده‌گه‌ڕێته‌وه‌.

3- هه‌ندێ جارێش به‌شداریه‌که‌ی به‌هۆی هاندان بووه‌ له‌لایه‌ن پیاویکه‌وه‌ بۆ به‌رزه‌وه‌ندیه‌کی خۆی، به‌لام له‌ کۆتاییدا ئافره‌ته‌که‌ په‌شیمانی خۆی ده‌رپه‌یه‌ له‌ جۆره‌ به‌شدار بوونه‌. له‌لایه‌کی تهره‌وه‌ ده‌بینین زۆر سه‌رکه‌وتوو بووه‌ له‌ به‌شداری کاری په‌روه‌رده‌و ته‌ندروستی و کۆمه‌لایه‌تی.

ئه‌و خواپه‌ی شێوه‌ و پووکاو پێکهاته‌ی هه‌موو بوونه‌وه‌ریکی به‌ شێوه‌یه‌کی وا خولقاندوه‌ که‌ گونجاو بێت بۆ ئه‌و کاره‌ی پێی سپاردراوه‌ له‌ ژبانی ئونیا، کارناسانیشی بۆ کرلووه‌ و پێگه‌ و به‌نامه‌شی بۆ دارژێداوه‌. ئاده‌میزادیش - نێرو می - به‌هه‌مان شێوه‌ی هه‌موو بوونه‌وه‌ره‌کانی تر پێکهاته‌ی جه‌سته‌یی و ده‌رونی گونجاوه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌رك و فەرمانه‌کانی.

باسی چوارهم

قازی و قهزاوت

(القضاء)

به ندی یه کهم : واتای زمانی وزاراومیی قهزاوت

به ندی دووم : جانیز نیه نهو پوسته بدریته نافرته

برگهی یه کهم : به لگهی نایه ته کان

برگهی دووم : به لگهی هرموودمکان

برگهی سینیهم : به لگهی عه قلی

به ندی سینیهم : جانیزه نهو پوسته یه بدریته نافرته

به ندی چوارهم : جانیزه نهو پله یه بدریته نافرته تان ته نها بو سنوورمکانی خواو کوشته وه

نه بیت

به ندی پینجهم : رای په سهند کراو

باسی چوارم: قازی و قهزاوت (القضاء)

به نندی یه کهم: واتای زمانی و زاراوینی قهزاوت

القضاء: حوکم، بریاری کوتایی هه موو کیشه یه که. أصله القطع والفصل: بنچینه که ی له بنبری ویه کلارندنه و ی کیشه کان هاتوه.¹
 القضاء: بهرگری کردنه له مافه زهوت کراوه کانی خه ک و بهرگری له و که سه یه مافی خوراه، وهرگرتنه و ی مافه که یه تی له و که سه ی که مافی خوارنوه له کاتی هاتنه بهردهم دادگا، بههرجی بوونی دادوهی وپاستی.²

به نندی دووم: جانیز نیه نهو پوسته بدریقه نافرته

زانایانی کون وهک نیمامی شافعی³ و مالیکی⁴ و حنبلی⁵ له گه ل نه و رایه ن، بهم به لگانی خواره وه:

برگی یه کهم: به لگی نایه ته کان

خوای گه وه دممه رمووی: ﴿الرَّجَالُ قَوَّامُونَ﴾ قهزاوت به شیکه له ولایهت، ولایهت وهه نندیک له کاره گرنگه کان وک ته لاق و جیهاد و نیکاح تاییه ته به پیاوان، بویه نهو پوسته ش بو نافرمتان نه گونجاوه.

﴿وَاللرَّجَالُ عَلَيْهِنَ ذَرْجَةٌ﴾: پیاوان پله یان به رزتره له نافرمتان له هه نندی بوارد، بویه نابیت نافرته قازیاتی پیاوان بکات.

1- ابن منظور، لسان العرب، 209/11. الفیروز آبادی، القاموس المحیط، 281/4.

2- الحموی، یراهیم بن عبد الله، أدب القاضي، ص 54.

3- الماوردي، أدب القاضي، 625/1.

4- الدسوقي، محمد عرفة، حاشية على الشرح الكبير للدردير، 192/4.

5- ابن قدامة، المغني، 380/11.

برگهی دووم: به لگهی فرموده کان

قه زاوت ولایه تی بچوکه، نه گهر ولایت بق شافرهت نه گونجاو بیت نه و
به همان پتوره قه زاوت و سه رکرده ی سوپاش نه گونجاوه بویان.
هه ندی له زانایان ده لئین: چونکه شافرهت میزاجی گنډاوه، هه لچون و پیری
خیزایه، که واته پایه کانی په سهندو جیگیر نیه، بویه بق کاری نیعمهت و ولایت و
قه زاوت ناشیت.¹

له ئه بی بوره یده ده گنډنه وه، که پتفه مبه ری خوا فرموده تی **قوله**: ((قازیه کان
سنی که سن، یه کیان له به هشت، دوو انیان له دژده خ، نه وه ی له به هشته (پیاویکه)
پاستی وه قی ناسیوه و کاری پتده کات، نه وی تریان پاستی وه قی ناسیوه و
خواری ده کاته وه، نه وه ی تریشیان قه زاوت ده کات به بی نه وه ی زانیاری هه بی:
(القضاء ثلاثة واحد في الجنة، واثنان في النار، فأما الذي في الجنة فرجل عرف
الحق ففضى به، ورجل عرف الحق وجار في الحكم فهو في النار، ورجل قضى
الناس على جهل فهو في النار)).²
نه و فرموده یه به لگه یه له سه ر نه وه ی قازی ده بی پیاو بیت.³

برگهی سیه م: به لگهی عه قلی

له به ر نه وه ی قه زاوت وه ک ولایت وایه، که واته به همان پتوره ی ولایت نه و
پوسته بق شافرهت ان جائیز نیه.
ئین قودامه ده لی: له به ر نه وه ی له پیش قازی خه لکانی ناکوک ده وه ستن بق
قه زاوت، نه و جیره شوین و کارانه ش پتویستی به پای دروست و ته وای هوش و
بیرو میزاج هه یه له هه مو کاته کاند، نه و دش بق شافرهت ان له بار نیه هه مو کات،

1- المناوي، عبد الرؤوف، فيض القدير شرح الجامع الصغير ، 302/5.

2- سنن ابن ماجه الرقم: 2315، 34/2. و سنن أبي داود كتاب: القضاء، باب: قى
القاضي بخطي، حديث: 3556، 5/4.

3- الشوكاني، نيل الأوطار، 167/9.

هر بڼه پیغه مېرې خوا ﷺ و جینشینه کانی، جینشینه کانی تری دوی نه وای وپیشوای ولایه ته کانی نیسلامی هیچ کات نافرمتیان له و پوښته به دانه ناوه. نه گهر جائیزیش بوابه نه و له زه ماننک شتیکمان به م شپوه به ده بیست.¹

به ندی سینه م؛ جائیزه نه و پوښته به بدرننه نافرمتان

له سر نه و پايه کوا پوښتی قازی جائیزه بدرننه نافرمت بق ه مو جوړه قه زاوه تیک. خاوه نی هم پايه ش نه وانه: نیامی ته به ری،² نیبن حه زمی زامیری،³ نیبن ته پزنی شافیعی،⁴ حه تتاب⁵. به م به لگانه ی خواره وه:

1- وه رگرتنی کاری حبسبه له لایه ن شیفاره به لگبه له سر نه وه ی نافرمت ده شیت قه زاوه وهریگری.

2- نه گهر قه توای نافرمت دروست بیت، نه و به ه مان پیوه قه زاوه ته که شی دروسته، چونکه مرجی قه توادان بوونی زانیاری ته واهه ده رباری حوکه کانی شهرعی، به ه مان شپوه قه زاوه به بنده به زانستی شهرعی، که وانه گهر نافرمت ته که زانستی شهرعی ه بوو ده توانی قه زاوه بکات.⁶

3- مه به ست له حوکم، جیبه جی کردنی فرمانه کانی خوابه، گوئی گرتن له گوته ی هریو لای به رامبه رو چاره سری کیشه که یان، نه گهر نه و کاره به نافرمت جیبه جی بکرت، نه و بوی جائیزه.⁷

1- ابن قدامة، المغنی، 380/11.

2- ابن رشد القرطبي، بداية المجتهد، 395/2.

3- ابن الحزم للظاهري، المحلى، 429/9.

4- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

5- الحطاب، شرح مختصر خليل، 1887/6.

6- القرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

7- للقرطبي، الجامع لأحكام القرآن، 183/13. وابن العربي، أحكام القرآن، 136/2.

4- نه و فرموده ی باسی نه وه ده کات که و ا هر نه ته ویه ک سه رکه که ی نافرته بیت سرکه وتو نیه، نه وه ته نها بق نیما ته ی گوره یه واته جینشین (خه لیفه) نه وه ک بق قه زاوته ووه زاوته وحبسه.

به نلی چوارم؛ جائیزه نه و پوستانه بدرتته نافرته تان ته نها بو سنوره کانی خواو کوشتنه وه نه بیت (الحدود والقصاص)

نه وه پای حه نه فیه کانه که ده لئن نافرته ده توانی قه زاوته بکات له هه مو کاروباره کاند ته نها سنوره کان وکوشتنه وه نه بیت، چونکه شایه تی دانیان له هه مو شته کان وهرگیراوه ته نها له سنوره کان وکوشتنه وه نه بی، به هه مان پتوهر قه زاوته تیشیان وهرگیراوه.¹

1- حوکمی قه زاوته له حوکمی شایه تیه وه هه لئنجراره، هه ریدوکیان له ده روازه ی ولایه ت دان، بویه نه وه ی بق شاهیدی گونجاو بیت بق قه زاوته تیش گونجاوه.

2- چونکه شایه تی نافرته تان له سنوره کان وکوشتنه وه وهرناگیرئ، بویه له و بوارانه ش قه زاوته تیان لی وهرناگیرئ.

له و پایانه ی که له سه ره وه باسما ن کردن بومان پوون بقوه که و قه زاوته کردنی نافرته بابیه تیکی نیجته ادیه، چونکه هیچ به لگه یه کی قورشان وسوننه تی راسته وخ نیه ده رباره ی جائیز بوونی یان پتگه پینه دانی.

1- المرغینانی، الهدایة، 101/3-107. وابن العابدین، رد المحتار، 356/4. وابن الهمام، کمال الدین، فتح القدر علی الهدایة شرح بدایة المبتدی للمرغینانی، ومعه شرح العناية للبابرتی، وحاشیة سعدی أفندی، 485/5.

به ندى پينجهم: راي په سهند کړاو (الترجیح)

پياو شياو تره بڼ پښتې قه زاوه چونکه زانايان شو مخرج وسيفه تانه يان داناوه بڼ قازى.

1- پټويسته قازى شاره زايه کى ته وارى ه بڼ له سرچاوو وبنه ماکانى ته شريمى نيسلامى، تواناي ه لجانندن وده رهينانى حوکمى ه بڼ، له به لگه هينانه وهو شيکردنه وه ده ستي بالاى ه بڼ، تاوه کو بتوانى به ناسانى پافه ي حوکمه کان بکات وحوکمى دروستيش بدات.¹

2- دهره ندى کى چه سپاو نه گډېږاو، دلتي کى فراوانى توندو پته و، هه لنه چوون، خيرا بېرار نه دان.

نو دوو خاله کم جارى وا هه يه له ثافره تاندا هه يه بڼيه بڼ قه زاوه ته مېتر گونجاون. نه گره ه ندى له وسيفه تانه شى تيا بڼ نه وا بېگومان ناتوانى نه رکه کى به شينو په کى زږر سره رکه وتو نه نجام بدات، چونکه سيفه ته کانى خالى دوهم له خڅپسکه وه له ثافره تاندا که مه.

1 — الخصاف، أدب القاضي، ص 29. والمودودي، القانون الإسلامى والنسب، ص 24-30. والنبهان، محمد قاروق، نظام الحكم فى الإسلام، ص 628.

باسی پینجهم

کاری بازار

(الحسبة والمعتسب)

به ندى يه گهم : واتا زمانى وزاراومى

به ندى دووم : جائيزه نافرمت نهو پوستانه و مريگرى

به ندى سنيهم : جائيز نيه نافرمت نهو پوستانه و مريگرى

به ندى چوارم : پاى په سهند

باسی پینځهم: کاری بازار (الحسبه والمحتسب)

به نندی یه کهم: واتا زمانی و زار او می

یه کهم: واتا زمانی

- 1- به واتای جوانی و پاشی به برنامه و ته گیر دیت. لیره به واتای پاداشی ماندور بوون نایت، به لکو به واتای پوخته می کاروبار دیت. المحتسب: موخته سیب، نه و که سه یه که پوستی پنځستنی کاری بازار ده گرتنه نه ستوی خوی. 1
- 2- به واتای ناپه زایی ده ربړین له کاری خراپه (احتسب علیه، یعنی انکر علیه قبیح عمله). 2

دووم: واتای زار او می

- فهرمان کردن به چاکه نه گره مابور، ړنگه گرتن له خراپه نه گره بلل و پوه له ناو کره لکه. 3
- زانایانی سهرده م و پیناسه یان کردووه: بریتیه له چاودیری کردنی کومه لکه له لایه نه ده زگایه کی به پټو به رایه تی حکومی، به مه به ستی چاکسازی و گټرپانه و ده یان بډ چاکه کاری و دور که و تنه و ده یان له و کارانه ی که زیانی هیه بډ خویان له زیر پوښنایی هه نندی بڼه ماو ده ستوری نیسلا می. 4

به نندی دووم: جائیزه شافرهت نه و پوښتیه و ربړگری

- نه و زانایانه ی که پایان وایه جائیزه شافرهت نه و پوښتیه و ربړگری نه مانه نه: 5
- نښن حه زمی زاهیری ونیمای ته به ری و هه نندیکی تر.

1 - ابن منظور، لسان العرب، 166/3.

2 - الفیروز آبادی، القاموس المحیط، 1/55. الزبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، 312/1.

3 - الماوردي، الأحكام السلطانية، ص 24.

4 - عبد العزيز محمد، نظام الحسبة في الإسلام، ص 16.

5 - ابن حزم الظاهري، المحلى، 429/9. وابن رشد القرطبي، بداية المجتهد، 395/2.

خوای گوردہ فرمانی بہ ٹیمہ کردوہ - نیرو می - کہوا فرمان بہ چاکہ بکہین و
پنگش لہ خرابہ بگرین، کہواتہ وہرگرتنی کاری حیسبہ بق ہردوہ پہگہز جائیزہ
بہو بہ لگانہ:

- 1- ہہروہک ہاتوہ لہ وہرگرتنی شیفا بق پؤستی حیسبہ لہ سہردہمی
خلافہتی ٹیمامی عومہر ﷺ؛ ہہرئو بہ لگہیہ وای لہ زانایان کردوہ کہوا مہرجی
نیرینہ مہلگرن لہو جوردہ پؤست و پلہو پایانہ.¹
- 2- ہہموہئو بہ لگانہی کہوا پنگہ دہدہن بہ نافرہت پلہی قازاوہت وہریگری،
ہہر ہمان بہ لگہ دروستہ بق وہرگرتنی پلہی حیسبہ.

بہندی سنیہم: جائیز نیہ نافرہت نہو پؤستہ و ہریگری

ژمارہیہک لہ زانایان لہسہرئو پایان کہوا جائیز نیہ نافرہت پؤستی حیسبہ
وہرگری لہسہر پیوہری جائیز نہبوونی پؤستی قہزاوہت. لہو زانایانہ ٹیبینی
عہربی² و قورتبی.

- 1- حیسبہ جؤرتیکہ لہ ولایت، بؤیہ جائیز نیہ.
- 2- ٹیبینی عہربی³ و قورتبی⁴ دہلین: ئو پلہی کہ گواہہ دراوہتہ شیفا بق
بہپڑوہبردنی کاروباری حیسبہ لہ بازاری مہدینہ ہیچ بنہمایہکی میژوویی وزانستنی
نیہ بہ لکو ہلہہستراوہ.

- 3- چؤن ٹیمامی عومہر ﷺ نافرہتیک لہو پؤستہیہ دادہنی، کہوا بہردہوام
بچیتہ بازارو تیکہلاوی خاوہن دوکانہکان بیت کہ ہہر ہہموویان پیواو بوون، چؤن

1- الماوردی، الأحکام السلطانیة، ص228.

2- ابن العربی: القاضی لبوبکر محمد بن عبد اللہ الأشبیلی المالکی. زاناو بلیمہت وہقیہو
موجتہہد بوہ، لہ زانا بہرژہکانی مہزمہبی مالیکہ، قازی نہشبیلیہ بوہ، کتیبی نڈی ہہیہ، لہوانہ:
عارضۃ الأخوذي شرح للترمذي، أحکام القرآن. لہ سالی 543ک وہفانی کردوہ. سیر اعلام
النبلأ، 197/20. وللزركلي، الأعلام، 106/7.

3- ابن العربی، لبوبکر، أحکام القرآن، 144/3

4- للقرطبي، الجامع لأحکام القرآن، 183/3.

نښه شته باوه پ ده کړیت له لایه نه و که سوره بریار بدریت که خوی خاوه نی
بیړوکی خوداپوشین بووه، که نیمای عومره عنه.

به نندی چواره م؛ رای په سهند

لای خومه نه و پایه په سهند ده کم که وا ده لی جائیز نیه نافرته نه و پوسنه
وهریگری له بهر نه و هویانه ی خواره وه:

1- نه بوونی نایته و فرموده یه ک که وا به راسته و خن نامازه به و جوړه
به شداریه بکات.

2- کاری حیسبه پیویستی به چوونه دهر وه و تیکه لاو بوونیکی زور هیه،
نه مش کار ده کاته سر نه رک و فرماني مال وپه روده ی مندال و که و تنه ناو
تیکه لاوی گوناوه تاوان.

3- موخته سیب له گه ل ژماره یه کی زور له خه لکانی بازار مامه له ده کات،
چاودیری کزگا و کارگه کان وچونیته تی دابه ش کردن و فروشتنی کالو که لویه لی بازار
ده کات، له زور باردا پیویست به ناگادار کردنه وه بانگ کردن و سزادانیس ده کات،
له وانه هندیک سرپیچی کاران بنیږدیتته دادگا بؤ سزادان وپه ند کردن. نه و
کارانه ش پیویستی به هیمت و عزمه متعانه به خویبون و هیزو بازووی توند
هیه، که نه وانه ش له گه ل سروشت و پیکهاته ناسک و نه رم و سقزو به زهیی نافرته
ناوه شیتته وه.¹

1- الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، 209/2.

باسى شەشەم

پاي نووسەر دەربارى وەرگرتنى ئافرىت بۇ ئەر جۇرە پۇستانە

بەندى يەكەم : وەلامى ئەوانى لەسەر ئەو رايەن كەوا جانیئزە ئافرىتەن پۇستانە
بەرزى وولات بگرنە ئەستۇ بە پشەت بەستان بە ژمارەك ئە ئایەتى پیرۆز

بەندى دووم : بەلگە زانستى لە سەر ئەوى كە ئافرىت گونجاو نىن بۇ ئەو پۇستانە
چونكە ئە خۇرسكەوہ خواونى ئەو سیفەتەن

بەندى سىيەم : پیاوان شیاو ترن بۇ ئەو پۇستانە چونكە ئە خۇرسكەوہ خواونى ئەو
سیفەتەن

بەندى چوارم : ھەندى ھۆكاری ترى كاریگەر لەسەر بەشدارى ئافرىت ئە پۇستە بالاکانى
دەولەت

بەندى پىنچەم : پوختە پەسەند كراو

بنيگومان نږدې يې نه و کومه لگه يانه ي له و ناوچه ژيان کومه لگه يه کي جهنگي بوون، واته نږدې يان له نيوان خوياندا ناکوکيان هه بووه له سر بهر ژه وهنديه کان، هه روه ک ناگادارن که واکرنگرتين و له پيشه وه ترين کاروباري پامباري ولواتاني نه و کات بريتي بوو له چونيته خوپاراستن يان بهرگري کردن له خاک ونيشتمان، يان هيرش بردن وداگرې کردن، هه روه ک به ناشکرا ديار ده که ویت له کاتي خويندنه وه ي ميژووي شارستانيه ته کاني کون وناوه راست ويگره شارستانيه ونيمپراتوريه ته نوټکانيش. هه روه ک ملعلاني نيوان شارستانيه ته سؤمري و ناشوري و نه که دي ويا بلي وميدي، دواتر ملعلاني نيوان فارس وپرمه کان، تاوه کو سره له داني ناپني نيسلام و ملعلاني نيوان سه فويه کان و عوسمانيه کان، هه روه ها ملعلاني نيواني ولواتاني نه ورپي وه لگيرساني جهنگي يه که م و دووه مي جيهاني. له سرده مي شارستانيه ته کونه کان له کاتي جهنگدا ته نها پولي که ساني نازو به توانا ديار بوو نه وانيش به يي دوو دلي هر هه مويان له په گزي نيزنه بوون، چونکه به هوي هيري بازويان ده يان تواني په وپه وه ي شه په کان بگويي بؤ بهر ژه وهندي ولاته که يان، له و سرده مانده ا ثافره ت هيچ پوليکي نه بوو، بگره له هه ندي کات و شويندا هر که ساپه تي وناويشي نه بوو. له نږدې ي کومه لگه کاني نه و سرده مه ثافره ت هر وه ک سيپه ري پياو و ابوو، ببوو به ناميرک به ده ست پياو، ته نها بؤ پابواردن به کار ده هيترا، به يي هيچ هويه کيش ده ستي ليته رده درا يان سزا ده درا، نږد جاريش تومه تي بؤ هه لده به ستراو ده کوژدا. هه روه ک په يکه ريکي بي گيان و ابوو، نه چالاکي هه بوو نه پولي کومه لايه تي، هر به کيک نه گهر هه رده م ژياني له مه ترسي دايي چون ده تواني پولي نيجابي ببيني، يان بتواني داواي مافه کاني خوي بکات، چه ند نمونه يه کي که م نه بيت به درزي ميژو نه گينا ثافره تان هر ناويان نه بووه، نه و نمونه که م و ده گمه نانه ش نابنه به لگي به شداري ثافره ت له ژياني کومه لگه به شيوه يه کي بهرچاو.

نه گهر بيت ويا سي ثافره تاني کومه لگه کاني کون بکين پيش هاتني نيسلام، به راستي و به پاشکاي ده بينين هر وه ک گيانه وهر مامه له ي له گه ل کرلوه، به لام

ننږه جینگو شوېتی نهو باسه نیه.¹

شهرعیه تی نیسلام پزنی له نافرته ناوه و په کسانو کېدووه له گه ل پیاوان له
رووی مرقایه تی په وه، مافه کانی که سایه تی وژیانی کومه لایه تی پیداو، نه رک
وفه رمانی دیاری کرلوه، له یه که نه فوس دروست کرلوه و ته اوکاری پیاوه، له سزاو
پاداشتیشدا په کسان، که سیان له وی تریان گه ورته تر نیه لای خوا ته نها به خوا
په رستی نه بی.²

**به نندی په کهم؛ وه لومی نه وانه ی له سهر نهو رایه ن که وا جائیزه نافرته تان
پوښته کانی بالای وولات بگرته نه ستو به پشت به ستان به ژماریه که له
نایه تی پیروز.**

ه نندی نایه تی پیروز یاسی چه ند نافرته تیکی به پزنی ناودار ده کات که
توانیویانه له ه نندی باری تایبه تدا پولی کاریگر بگپن.

1- ه اتنی ناوی نهو نافرته تانه، یان ناماژه پیکردنیان به واتای نه وه دیت که وا
خوای گه وره پزنی هیه بق نافرته، سه پاندنی مرقایه تی نافرته ته و لای خوای
گه وره، ناوی وون نابیت وپاداشی هیه که رکاری چاک نه نجام بدات. چونکه له
ه نندی مه زه ب وکومه لکه نافرته هر به ناده میزاد نه ده ژمیردا.

2- خوای گه وره بزمان پوون ده کاته وه وپیمان پاده گه یه نی که وا نافرته تیش که
پنکها توه له جه ستو دهر وون و خاوه ن هوش ویر، له توانای دا هیه له ه نندی
کات و شوینی تایبه ت کاری سه رکردایه تی و پیشه وای کومه لکه بگرته نه ستو، به
تایبه تی پاش راویژکردن به پیاوانی خاوه ن نه زمونی رامیاری، هه روه که خوای
گه وره له قورثانی پیروز بزمانی باس کردووه. هه روه ها ه نندی نافرته توانای

1 - نهو بابته به دیزنی باس ده که ین له کتیبی (نافرته له مینهودا - دان) له دها تویکی نریک (ان
شاه الله).

2- باسی مافی نافرته له نیسلامدا به دیزنی ده که ین له کتیبی (نافرته له مینهودا - دان) له
دها تویکی نریک (ان شاه الله).

نډه وهی هیه که وا به رنامه ی وا داپړیږی که به هویه وه بتوانی خیزان وکه سوکاری ده ریا ز بکات له ته نگړه یه ک که تیی که وتوون، هه روه ک له باسی خوشکی موسا پیغه مبر عليه السلام هاتوه، هه روه ها هه ندیک نافره ت به بیر تیږی خوی ده توانی پیښنباری راست ودروست پیښکه ش بکات بق نډه وهی خه لکان له سهری برېښ وتیایدا سوود مه ند بن، هه روه ک له چیرۆکی کچه که ی شوعه یب دا هاتوه. به لام نډه وهی پووداوانه که پوویاندواوه له کومه لکه کانی پیش هاتنی ثابینی نیسلام، ژماره ی نډه وهی جوړه به شداریه زور که مه، نایا نډه وانه به لکه ی شهر عین بق نډه وهی نافره تان بینه پیښه واو سه رکرده ی نوومه ت له کومه لکه کانی نیسلامی، هه روه ک هه ندی له زانایان وه ک به لکه ده به پیښه وه.

نډه گر هه ر یه کیک له و چیرۆکانه به ووردی شی بکه یښه وه، نډه وا نډه واتیایه ناگه یه نی که وا بق نافره ت جائیزه وه ک پیاو له هه موو کات وشوینه کدا پیښه وایه تی و سه رکرده ی ولات بگرته ده ست، ته نانه ت نډه وه ش ناگه یه نی که وا نافره تان له ده روه ی مال له ناو پیاوان کار بکه ن. بق نمونه چیرۆکی کچه کانی شوعه یب به ووردی شی ده که یښه وه تاوه کو بزاین واتیای چی ده که یه نی.

۱- موسا پیغه مبر عليه السلام، سهری سووپا له و دوو نافره ته له ناو نډه وه هه موو شوانه به هیزانه ی که هاتوون بق ناودانی مه په کانیان، چونکه نډه وه کاره هیزو توانای ده ویت، ململانی وپالدان و به ربه ره کانی ده ویت. هه ر بویه فرموی: (مَا خَطْبُكُمْ)، واته کیشه که تان وموسیبه ته که تان چی یه ؟ که واته نډه وه کاره له به ر قورسیه که ی بق نافره تان، موسی عليه السلام نډه وه کاره ی به کیشه و موسیبه تی ناوی برد.

2- هه ردو کچه ژیرو پاکه که زانایان که وا که وتونه ته ناو کیشه، بویه به په له وه لایمان داوه ووتیان نیمه ناچینه ناو پیاوان و مه په کانسان ناو ناده یښ تاوه کو نډه وان نه پړن. که واته نډه وان له ناچاری هاتوون بق نډه وه کاره، ناچنه ناو کیشه و تیکه ل بوون، بویه چاوه پی ده که ن تاوه کو هه موو شوانه کان ده پړن نینجا نډه وان مه په کانیان ناو ده دن ﴿لَا تَسْفِي حَتَّىٰ يَصْدِرَ الزَّعَامُ﴾.

3- ہر وہ ما خویان ہوی ہاتنہ دہر وہ کہ یان پوون کردہ وہ، نہ ویش نہ وہ یہ کہ باوکیان پیرہ وکے سیان نیہ بڑیہ ہاتوونہ تہ دہر وہ بڑ نہ و کارہ، کہ واتہ ہاتنہ دہر وہی ٹاھرہ تہ بڑ کارکردن تہ نہا لہ بہر پٹیویستیہ کی زڈر گرنگہ، نہ بوونی کہ سیتی ترہ کہ نہ و کارہ نہ نجام بدات، یان کارہ کہ بہ نہ بیت ناکریت ﴿وَأَبُونَا سَيِّحٌ كَبِيرٌ﴾.

4- لہ کانی گہ پانہ وہ یان بڑ مالہ وہ لہ گہ ل پیاویتی نہ ناسراو، دہ بینین زڈر بہ حہ یو شہرم رینگہ یان گرتہ بہر، ہست بہ دہنگی قاچہ کانیاں نہ دہرہ کارا۔ ہرکاتیش یہ کیان قسہی دہرہ کرد، زڈر بہ کورتی وپر مانابی قسہ کانی تہ واو دہرہ کردو دریزہی پینہ دہدا ﴿تَمَشِي عَلَى أَسْتَحْيَاو﴾.

5- نہ وہی گرنگیشہ نہ و ٹاھرہ تہ ہر لہ سہرہ تہای چیرک کہ تہاہ کو کوتایی لہ گہ ل خوشکی خوی دابوو، بہ تہ نہا نہ بوو۔

ٹیمہ ش دہ پرسین ٹایا ٹاھرہ تانی سہرہ دم دہ توانن وہ کچہ کہ ی شوعہ یب ہہ لہ سو کہ وت بگن؟ ٹایا پیاوانی سہرہ دم ہہ موو وہ ک موسا پیغہ مہرن ﴿لَا﴾، لہ وپیز گرتن ولہ پاکی، پیاوچاکی، ہیژو توانا، ہستی ہاوکاری کردن؟ لہ گہ ل نہ و ہہ موو ہڑکارہ ٹیجا بیانہ ش بہ تہ نہا لہ مال دہرنہ چوون، نہ چوونہ ناو کیشہ و ململانی وتیکہ لاوی ناو پیاوان نہ بوون۔

کہ واتہ نہ و ٹایہ تانہ بہ لگن لہ سہر نہ وہی کہ وا بڑ ٹاھرہ تہی موسلمان نیہ دہر چوون بڑ دہر وہی مال تہ نہا بڑ کاریتی زڈر پٹیویستی وبہ ناچاری نہ بیت، لہ گہ ل پہ پیرہ وکردنی ہہ موو مہرجہ کانی چوونہ دہر وہی ٹاھرہ تہ، ہر وہ ک باسماں کردن¹، ہہ موو نہ و خالانہ بہ لگن لہ سہر نہ وہی کاری سہر کردایہ تی وپیشہ وایہ تی وا ٹاسان نیہ بڑ ٹاھرہ تان ہر وہ ک ہہ ندی کہ س گومانی بڑ دہ بن۔

شیخ موحمہ مد نہ و زہرہ دہ لئی: پیادہ کردنی حوکہ کانی ٹاینہ کانی پیش نیسلام پہ پیرہ ستہ بہ وہی ٹایا نہ و حوکہ پالپشت کراوہ بہ حوکہ کانی ناو

شهریعتی نیسلام، نه گړ نه و پالېشته ی نه بو نه و او حکمی ناینه کانی ترکاری پی
ناکریت له ناو ناینی نیسلام.¹

**به نندی دووم: به لگه ی زانستی له سهر نه و دی که نافرته به گشتی گونجاو
نین بونه و پوستانه چونکه له خورسکه وه خاوه نی نه و سیفه تانه:**

1- له لیځولینه وه یک که لوریا و روبین (Lurian & Rubin) له سالی 1974
کردیان بزیان دهرکوت که و میینه به م سیفه ته بوماو هیانه ناسراوه: ناسک،
نهرم و نیان، هه ستیار، پوکار ناسووده.²

2- گورپانکار به فسیق لوزیه کان و هورمونی کانی که توشی نافرته ده بن-
سالانو مانگانه و بگره هفتانه ش- و له نافرته ده کات که و میزاج گورپاوی بی، له
باری لاسه نگی جه ستیی وده رویندا بژیت له هندی که کاته کانی زیاندا.

3- دهماخ له دوو نیوه پیکهاتوو و هه رلایه کیشیان کاروفه رمانی جیاوازه،
نیوه ی چه پ بهرپرسیاره له بیرکړنه وه ی عه قلانی (التفكير العقلاني)، وه ک:
لوجیک و گونجاوی (المنطق)، راستی و دروستی (الصواب)، که یشتنه
دهرته نجام (الاستنتاج)، شی کردنه وه (التحليل). به لام نیوه ی لای راست په یوه نندی
داره به هه ستی سقزو به زه یی (المشاعر العاطفی)، وه ک: زانسته کاتی بینین
(المعلومات البصرية)، هه ست کردن به هه سته جیا جیا کان (الإدراك الحسی)،
هه ست بزوین به رامبر شته شاراوو کان (الحدس)، نه ندیشه (الخیال). هه روک
دهرکه و تووه که و نیوه ی چه پ له پیاوان پتیشکه و تووتره، به لام هه ردو نیوه
په کسان و هاسه ننگن له نافرته تان، هه رپویه هیزی شیکردنه وه و لوجیک و به نه نجام
که یشتن له نافرته تان که متره له پیاوان.³

1- أبو زهرة، محمد، أصول الفقه، ص 73.

2- Rital.A et al. Hilgard introduction to Psychology. P: 97.

3- الخشت، محمد عثمان، و ليس الذكر كالأنثى، ص 60-62. والقصاب، الفروق، ص 151.

4- ئافەرەت دەتوانیٓت ھەردوو لا مێشکی لە یەك کاتدا بە کاربھێنن و کارەکانی لێك گریٓ بدات و بە یەكە وە یان بێ سێتتەرە بە ییٓ ئەو ی ھیچ ماندوو بوون و ووزە بە فێرۆ دانن تیا بێٓ. لە لایەنە باش و پۆزە تیغەکانی ئەو تاییبەتە ندیە ئەو یە کەوا ئافەرەت توانای ئەنجامدانی چەند کاریکی ھە یە لە یەك کاتدا، بۆ نمونە کاتی ھەلچوون و ئاژاوە دا دەبینن دەگریٓ وجوٓن دەدات و پارێزگاری و بەرگری لە خۆشی دەکات لە یەك کاتدا. بە لام لایەنە سەلبی و نیگە تیغی ئەم دیاردە یە ئەو یە نۆر جار لە ناوەرستی پێگە خۆی لە بێر دەچیت و وون دەبیت و نازانیٓ بەتەلووھتی و یەقینی چی پوویداوھ. ھەر لە بەر ئەو ھۆیە و ھەندئ ھۆکاری تری دەرونی وای کردوھ ھەندئ لە زانایان شا یە دی دوو ئافەرەت بە شا یە دی یەك پیاو بپار بدن لە ھەندئ بارو بۆخی تاییبەتدا وەك سنوورەكان و سزاكان و مامەلە ی مالی، یان نەگونجین بۆ کاری پامیاری و سەرکردایەتی وولات و سوپا.¹

5- ئەو پشێویە جەستە یی و دەرونیە ی تووشی ئافەرەت دەبیت کاتی بئ نوێژی و سە پری و زە یستانی، ئەگەر کۆبکرتەرە لە گەل ماندوو بوونی جەستە یی و دەرونی کاری پۆستە بەرزەکانی وولات، دەتوانن بڵێن بە ھەردووکیان زیانی نۆر بە خۆی و کۆرپە کە و خێزانە کە ی دەدات، لەوانە شە بئ بەشی بکات لە سۆزی دایکایەتی و نەرکی ھاوسەریتی.²

6- ھەروەك باسما ن کرد کاری قورس و پامێتیا ن وە شقی سەربازی و ھەرزشی توندو تیژ کاریگەری نۆر نیگە تیغانە ی ھە یە لە سەر ئافەرەت بە گشتی و لە سەر ئافەرەتی سەك پ بە تاییبەتی.

7- کاتیك ئافەرەت تووشی ئیش و ئازارێك دەبیت وا بە ئاسانی لە یادی ناچیت، ھەركاتیكیش ئەو ئازارە ی بێر بکە و یتەرە دووبارە ئازاری پیدەگاتەرە، ھۆکاری تەنھا بۆ پزگار بوون لەو کێشە یە ئەو یە کە ماوہ ی بدیریتی نۆر بە ووردی و بە

1- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق، ص 164-180.

2- Kenneth. Principle of Endocrinology, P: 71,804

دریژی و به قولی باسی هم پوودلوه بکات که نازاری پی گه یاندووه، به تاییه تی لای په کیکی خوشه ویست و دلسوز بوی، نه گهر هم کاره نه کات نه وه نو یاده هر به هلواسراوی له ناو ناخی د پرونیوه د مینې وپاله په ستو ده خاته سهردل و سنگی و له وانه په توشی خه م و په ژاره ی دریژخایه نی بکات. به لام گهر بواړی درا هم پوودلوه باس بکات نه و نه و پاله په ستویه د پرونیوه نامینې و به تال ده بیتنه وه.¹ نه و سیفه ته ش له که سانیکي سرکرده ناوه شیتنه وه، چونکه زږبه ی کاره کانی سرکرده نیش و نازاری تیا په.

8- هه روه که لای که س شاراهو نیه که و زږ گووتن و گپړانه وه ی هه مو نه و شتانه ی د بېنرې و د بېسترې په سهند نیه به تاییه تی بؤ که سیکي سرکرده، وه زیر، قازی چونکه نه وه د بیتنه هژی بللو بوونه وه ی نه نینه کانی ده ولت و وه زارعت و قه زلو دادگاو به رپا بوونی کیشه ی پامیاری و کومه لایه تی.

9- کاتی پوودانی کیشه و پووبه پو بوونه وه، نافرته و له لاندانه وه که ی له شتو ه ی قسه پی ووتنه، به هژی زالبوونی ناوه ندی قسه کردن و زمان له نافرته تان، هه روه ها نه و پاله په ستویه د پرونیوه ی که له ناخ و د پرونیوه تی دهری د بېرې به شتو ه ی قسه پی گووتن، هه روه ها نافرته له و بارانه دا مهیل و ناره زووی به لای خو به د سته وه دانه، نه وه که به رهنکاری و ململاتی، به هژی بوونی سیفه تی هیمنکه روه له هژمونه کانی مینه نیستر و جین و پړ و جیسترون.²

10- نافرته تان هر له پیکهاته ی عه قلیانه وه ناسراون به سیمه تی قه بولکردن و قابل بوون (سمة التقبلية)، به شتو ه ی که نه و ان به لایه نی وه رگرتنی زانیاری و زانست، هه روه ها به لایه نی شتو ه سازي و پیکه پناندا ده پښ (التشکیل و التکوین)، نه وه که کاریگری کردنه سر خه لک و خو سه پاندن.

1- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 203.

2- القصاب، عبد اللطیف یاسین، الفروق بین الذکر والأنثی، ص 201.

بہندی سینہ: پیوان شیوا ترن بونہو پستانہ چونکہ لہ خورسکہ وہ خواہنی نہو سیفہ تانہن

1- نیوہی چہ پی میٹک کہ بہرپر سیارہ لہ بیر کردنہ وہی عہقلانی، وہک: لوجیک وگونجواوی، راستی ودرستی، گیشتنہ دہرنہ نجام، شی کردنہ وہ لہ پیوان بہہیزترہ لہ وہی ٹاھرہ تان۔

2- نیرینہ بہم سیفہ تہ بڑا وہیانہ ناسراوہ: توندو پھق، زیر، بہہیز، گہورہ لہ بارستہ و کیش وپوکاری دہرہ وہ، ٹارہ زوی خق سہ پاندن، دہسلات گرتنہ دہست، ٹارہ زو بہ لای کاری پامیاری، کار کردنہ سہر خہک و سہرنج پاکیشانی خہلکانی تر۔

3- ہر وہہا دہ بینین کہوا نیرینہی گہنچ وپیوان کہ ہواری میکانیکی و لیخو پینی ٹوٹوموبیل و توانای بیرکاری و دیزاینی تہ لارو تاقیکردنہ وہکانی بینینی نڈر لہ پیش ٹاھرہ تانن، بہگشتی نیرینہ دہستی گرتوہ بہ سہر زڈریہی ہوارہکانی زانستی و دہیتان و فہلسفہ، ہرہ زڈریہی بلیمہ تہکان (العباقرة) لہ پہگہزی نیرینہ، چونکہ زڈریہی چالاکی نیرینہ بہگشتی جولہ و دہیتانہ۔¹

3- بہرہم ہینان و بہکارہیتانی ووزہ لہ خانہکانی لہشی نیرینہ زیاترہ لہ مینہ لہ مندالیہ وہ تاوہ کو تہمنی پیری، دل و سیہکان و ہری خوین و بہکارہیتان و سوواتانی ٹوکسجینی زیاترہ لہ مینہ، ہرہ بڑیہش ژیانی نیرینہ چوست و چالاکی و بہرہم ہینانی زیاتر پڑوہ دیارہ لہ گشت قوناغہکانی ژیان، نہو ہموو میکانیزمہش بہ ہوی ہرمونی تیسٹسٹیرونہ۔

4- پڑوہی ہرمونی تیسٹسٹیرون لہ پیوان 10 ہیندہی ٹاھرہ تانہ، ہرہ بڑیہش توانای جہستہیی و بارستہی ماسولکہ، لیہاتوویی، توانای جولہ و جورنہتی چوونہ پیش و بہرہنگاری زیاترہ لہ مینہ۔

5- بہ پیچہوانہی ٹاھرہ تان پاہیتانی قورس و وہزشی توند و کاری

به ربه ره کانی و ململانی، هه موو نه وانه پڙه ی نه ندریچین و تیسستو سترپون زیاد ده کهن، به مهش بارسته ی ماسولکه و توانا و هیزی به رگری، ناماده باشی و ناره زوی پوو به پوو بوونه و ههش زیاد ده بیت.

6- کاتی پرودانی کیشه په ک نترین به ووردی و خیرایی له هه موو لایه نه کانی کیشه که ده کولیته وه و هه موو توانای به کار ده هینی بق دوزینه وه ی چاره سه ری گونجاو، پتویستی به قسه کردن نیه له و کاتانه دا، واته بیرده کاته وه به بی نه وه ی قسه بکات، چونکه میشکی نترین ناتوانی زیاتر له په ک کار نه نجام بدات له په ک کاتدا. نه م جیاوازی ههش ده که پڙه وه بق کاریگری بوونی سیفه تی دژواری له هورمونی تیسستو سترپونی نترین.

7- هه ره ها نترین له لایه نی بیولوجیه وه زیاتر به لای هوکاری جوله دا ده پوات، وه ک دژایه تی جه سته یی ولیدان. له بهر بوونی پڙه یه کی زځد له هورمونی نه ندریچین له نترین ده بینین زیاتر ناره زوی یاری توندو زیرو ململانی و به ربه ره کانی هه یه، له نه نجامی نه و لیکولینه وانه بزمان دهرده که ویت که وا: دژایه تی و دژواری سیفه ته کی نه گوره و جیگری له نترین و زاله به سه ری وه. هه رچه نده هوکاری دهره کی، وه ک: ژینگه و کره لایه تی و پوشتنیری کاریگری هه یه له سه ر نه و سیفه ته به لام هه رچونیک بیت هوکاری بوماوه یی و هورمونی زاله به شیوه یه کی گشتی.¹

له بهر نه و خالانه ی که له سه ره وه باسمان کردن دهرباره ی هه رپو په گز بویه خوی گه وره پیغه مبه رانی له په گزی نافره تان نه ناردوه، به لکو هه ره موویان له پیاوان و خه لکی ناوچه شارستانیه کانه. خوی گه وره هه رمویه تی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ یوسف: 109. خوی گه وره هه رمویه تی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَتَنَّلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ الانبیاء: 7. خوی گه وره هه رمویه تی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِيَ إِلَيْهِمْ فَتَنَّلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل: 43.

له ئافره تان پټغه مېرآن نه بڼون به لآم راستگويان، چا که کړان، باوه پدارانی پته و هه، هه روه که له قورئانی پرېز ناماژه بق هه نديکيان ده کات.¹
له گال بڼونی نو هه موو جياوازيه، ئافره تان گه ر هه مووشيان نه بې هه نديکيان ده توانن هه مان شو کارانه نه نجام بدهن که پياوان نه نجامی ده دهن، به لآم له کارکردن ته نها نه نجامدان مه رج نيه، به لکو چنه خالیکي تری گرنګ هه يه له پټويسته په چاو بکريت له وانه:

- 1- کاره که نذر به سه رکه و تووی نه نجام بدریت.
- 2- کاره که به رده و امی تیابی به هه مان گوپوتین له هه موو کاته کاند.
- 3- زیانی بق خودی نه و که سه نه بیت که نه نجامی ده دات.
- 4- زیانی بق خیزان و کومه لگه و وولات نه بیت له گشت بواره کانی نابووی و کومه لایه تی و پامیاری و دیموگرافی یه وه.
- 5- به دیلی باشتر نه بیت بق شوین گرتنه وهی.

به نندی چوارم: هه نندی هوکاري تری کاریگر له سه ر به شداری ئافره ت له پوسته بالاکانی دمو له ت

- 1- به شداری ئافره تان له و کارانه ندریبه ی ندری کاتی بسوه، تاوه که هاوسه ره که ی له سه سه ر ده گ پټته وه، یان تاوه که مندا له که ی گه وره ده بیت وده گاته ته مه نی پټگ یشتن، یان تاوه که پیاوینکی تر هه لده بڼین بق سه رکر دایه تی وولات.
- 2- نذر جار به شداری ئافره تان له و کارانه به موی هاندانی پیاوینک یان کومه لیک بسوه بق به رزه و هندی که خویان، دوی تیگ یشتنی ئافره ته که له بنچینه ی کاره که و پیلانه که، وازی هتاوه و په شیمانی ده رپریه.

1- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، 423/2. والطبري، جامع البيان، 105/8. والحجازي، محمد محمود، تفسیر الواضح، 494/1، 29/2. والوا حدي، علي بن أحمد، أسباب النزول، ص 210.

3- به شداری نافرته تان له و پښت وپله وپایانه دا زږد که م بوو له سهرده مه کانی کون، نیستاش به هه مان شتیره بگره هه تاوه کو له و ولاتانه ی بانگه شه ی دیمو کراسی و ماغی نافرته تان ده که ن هر زږد زږد که مه، هه روه که ده بینن له ولاته به کگرتووه کانی نه مریکا که نزیکه ی دوو سده و نیوه دامه زراوه ته نها پټیان په و نه بووه په ک نافرته تیش بکه نه سه رږک کومار یان وه زیری به رگری وجهنگ، تاوه کو خه لکان و ولاتانی تریش چاولیکه ری نه وان بکه ن و بانگه شه ی خویان به درل نه په خنه وه، به لام به داخه وه خه لکانی ساریلکه ی ولاتانی جیهانی سنییم و هه ژاره کان به ووتاره درو کانیان هه لڅه له تاوین.

هه روه که باسما ن کرد نه و کارانه پټویستیان به که سانیکه که خاوه ن نه زمون، پسپو، شاره زه، دل فراوان و په ق، که م هه لچوو، فیل باز، شاره زوی مملانی و پټشپړکی و به زانندن، نه وه که په کیکی نه رم و نیان و به سقزو به زه یی وه نافرته.

4- ناینی نیسلام گرنکی زږدی به خیزان و په روه رده ی مندا ل داوه، نزیکه ی 70 نایه ت هاتوه له و باره وه، بږیه ده رچوونی نافرته بږ ده روه ی مال و ده رگرتنی نه و کارانه، کاریگری سه لپی هه یه له سه ر خیزان و مندا ل و دوو که و تنه وه یه له کاری کومه لایه تی و په روه رده یی که ده توانی تیایدا پږی به رچاوو کاریگری بگپړی.¹ له کړتاییدا ده کهینه نه و به لکه نه ویسته زانستییه یی که ده یسه لمینتی نه و دوو په که زه هه رگریزه کسان ی ته و او نین له جهسته و ده روون، بږیه ناییت هه ردوکیان مملانی و دژایه تی یه کتر بکه ن له سه ر و ده رگرتنی پښت وپله و پایه، چونکه هه ریه کیان گونجاوه بږ کومه لیک کار، هه ر دوکیان ته و او کارو هاوکاری یه کترین، به هه ردوکیان ژیان و اتا به خش ده بیت و په و په وه ی به ره و پټشه وه ده چیت، به لام که دژایه تی و مملانی هه بوو له نیوانیان، هه ریه کیان خوی به شیاوو گونجاو تر دانا له وی تر نه و کومه لکه و مرقایه تی له باریه که هه لده وه شیتته وه. هه رپویه ش خوی که و ده له سه ر زاری دایکی مه ریه م فه رموویه تی: ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى﴾ آل عمران: 36.

1- عبد الکريم زيدان، الوجيز في أصول الفقه، ص 124 وما بعدها.

خوای گہرہ فرمودہ تی: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ طہ: 50:0، ہر وہا فرمودہ تی: ﴿ثُمَّ الْتَبَلَّ يَسِّرُ﴾ عبس: 20۔ ہم دو تپہ تہا، ناماڑہ بہرہ دکات کہوا نہو خوابہی ہموو شتیکی خولقاندوہو ریگہشی بق دیاری کردوہ کہ چ کاریک بکات، ہر وہا نہو ریگہشی بق ناسان کردوہ، بہ واتای نہوہی ہموو پیداویستیہ کانی بق نامادہ کردوہ کاتی نہجامدانی نہو نہرک وکاروبارہی بقی دیاری کراوہ۔

نہر بق کارکردنی ٹافرت ہندیٰ مرج دانرا، یان باسی نہوہ کرا کہوا بق ٹافرت ہندیٰ کار گونجاو نیہ، نہوانہ نہو واتاپہ ناگہیہنی کہوا ٹافرت پلہ وپایہی کہمترہ، بہلکو تہنہا بہ واتای دابہش کردنی کارہکان دیت لہ نیوان نہو دو پہگڑہ، چونکہ زور جار لہ نیوان کچری پیاوانیش ہندیکیان شیوانین بق ہندیٰ پڑستہ، بہلام ہمان کہس بق پڑستی تر زور گونجاوہ۔

ہر وہا شتیکی سروشتیہ کہ ہواری کارکردنی ٹافرت کہمتر بیت لہوہی پیاو، چونکہ ہندیٰ کاری تر ہمدی بق ٹافرت دانراوہ کار ناسانی وگونجاری جہستہ و دہرونی بق کراوہ وہ مندالبیون وپہرہردہ کردنی کہ ہموو پیایو دنیا ناتوانن شوینی یہ ٹافرت بگرنہوہ لہو کارہدا، نہو کارہش پیروزترین کارہ چونکہ ہموو پیاوانی جیہان بہرہمی نہو کارہن، ہیچ کہسیکیش ناتوانی نکولی لہو راستیہ زانستیہ واقعہ بہلگہ نہویستہ بکات تہنہا یہکیک نہبی خوی لہ خانہی نامہمیزاد جیا کردیتیہوہ۔ ہر وہا ہیچ ٹافرتیکیش نیہ نارہزوو نامانجی سہرہکی بگرہ ہموو ژبانی بہ دایکاپہتیہوہ نہ بہستراپیتیہوہ۔ ہرکات لہو نارہزووہ بی ہش بو نہوا ہموو دنیای ہمدی وادہزانی ہر سہرگہردانہو لہ ژبان ہرہسی ہیناوہ۔

ہرہوک دہزائن کہوا نہرکی دایکاپہتی کاتیکی زوری دہویت، زور سوک و ناسانیش نیہ، بہلکو ماندو بوون وقورسای وبار گرانی تیایہ، بقیہ کاتی خوای گہرہ نہو نہرکہ پیروزہی بق ٹافرتان دانراوہ، لہ لایہکی ترہوہ نہرک وفرمانی کہم کردتیہوہ تاوہکو لہ ژبان سہرگہردان و ماندو شہکت نہبن۔

به ندی پینجه م: پوخته ی په سندن کراو (الترجیح)

نافره تان له و یوارانه کار بکن که گونجاوه له گال پینکاته ی جه سته ی و دهرونی، نه و کارانه ی که به هیچ شیوه به کاردانه و ی نیکه تیغی له سر نافره تان به شیوه به کی گشتی و له سر هژمونه کانی به تایبه تی، ناوه کو په و په و ی ژبانی نه کوړیت، هروها نه و کارانه ی که ناره زووه کانی نافره تان تیر ده کات وک نواندنې سوزو به زه ی و هاوکاری که سانی ترو چاودتیران، له گال په چا و کردن و جتیه جی کردنې بڼه ما کانی دهرچوونی نافره تان له مال و ه و لدان بق تیکه ل نه بوون و نه به زانندنې سنوره کانی خوا. نه و کارانه ی که و ا به لای منه و زور گونجاوه له گال نه و خالانه ی باسما ن کردن و هرجه کانی شه رعیشی تیا به دی ده کریت و ناره زووه کانی نافره تیش تیر ده کات بریتیه: له کاری په روه رده ی مندا ل له داینگه و باخچی ساوایان و قوتا بخانه کان به گشتی، وانه ووتنه و له زانکوکان به تایبه تی نه و بابنه تانه ی په پوه ندی به نافره تانه و هیه، هروها کاروباری ته ندروستی به زوړبه ی جزو بواره کانی، به تایبه تی نه وانه ی په یوه ستن به نه خوشیه کانی نافره تان و کارکردن له نه خوشخانه ی مندالبوون و نه خوشخانه ی مندا ل، هروها به شه کانی هه ناو نه شته رگری نافره تان، هروها له نه زما یشگا و تاقیگه کان و تیشک و سوناری نافره تان، زور بوا ی تری ته ندروستی و پزیشکی و په رستیا ی و مامانی. نافره تان ده توانن له وه زار ه تی کاروباری کومه لایه تیش پولی خو یان ببینن له خدمت کردنې نافره تان پیرو په ککه و ته و به سالاجو و لیتقه و ما و هه تیوان. هروها پتویسته بق نافره تان بواړیکی تایبه تیان بق بړه خستیرنې نه ویش و ه زاره تیکی تایبه ت و په یوه ست به نافره تان ناوه کو خو یان کارو چالاکیه کانیا ن تیا دا نه بجا م بدن، کیشه کانی خو یان به پا و بزچوونی خو یان چاره سه ری گونجاویان بق دابننن، دوور له بیرو بزچوونی ها ورده و بیردوړه داړما و ه کانی دهر و ه. نه وانه ی نه و کارانه ش به رتوه ده بن پتویسته هه لېزارد ه بن و هه مو چین و توپزه کانی کومه لگه ی کورده واری بگریته و له هه مو ناوچه کان به بی جیا وازی و دوور له وه سیه ت و وه صایه ی پیاوان و به رزه و ه ندی حیزب ولایه ن و ه زه ب.

له هه مو ئه و کارانه ی باسمان کردن پتویسته به نامه یه کی وا دابرتیژی که وا هرگیژ ئافره تان بی بهش نه کرین یان دوور نه کرینه وه له کاروباری خیزان وسقزی دایکایه تی وپه روه رده ی مندال، چونکه نه ته وه ی کورد پتویستی به پۆله و نه وه ی تازه هیه، تاوه کو بتوانن پاریزگاری ئه و دهستکه وتانه بکه ن که به دهستی هیناوه، نه وه ک ئه و لاینه فه رامۆش بکرت و ژماره ی مندالان که م بپته وه و ژماره ی پیرو په ککه وته کان زیاد بیت هه روه ک له ندریه ی وولاتانی پۆشاوا به دی ده کرت، که له وانه یه چهند سالی تر ژماره ی پیره کان ندر زیاتر بیت له ژماره ی مندالانی ئوور ته مه نی 15 سال، نه وکات مه ترسی له ناوچوونیان پیوه دیار ده بیت. هه روه ها له بهر بوونی هه ندی کرداری فسیقلۆژی و بایقلۆژی پتویسته له و کارانه ی که له سه روه باسمان کردن بۆ ئافره تان نابی تیاپاندا ماندوو بکرتن هه ر چهنده گونجاولشه له گه ل پتکهاته ی وئاره زووه کانی. چونکه کاری ندری به رده وام ده بیت هه ی دابه زینی ئاستی به ره م هینان و زیاتر دوور که وتنه وه و مۆلت وه رگرتن و بگره نه خۆش که وتن.

هه رچهنده لای هه ندی له زانایان وا په سه نده و پتویسته ئافره ت نه نا خزمه ت بکرت و هه یج کارک نه کات، چونکه خۆی ماندوو به کاری ماله وه و مندال، سه رباری ئه وانه ش کاری ده روه ی پی بکرت، ئه و بپیاره لای ئه وان به نا په واو زۆلم له قه لم ده دریت. هه روه ها ده لێن ئافره ت بۆی هه یه شیر نه داته منداله که ی وه سه ر باوکی منداله که پتویسته ئافره تیکی تری بۆ دابین بکات بۆ شیر پیدانی، له سه ری پتویسته خزمه تکاری بۆ بگری، بپجگه له دابین کردنی شوینی حه وانه وه وئاوما.

له گه ل بوونی ئه و پاو پیرو بۆچوونانه که هه مووشیان به لگه یان هیه، من له گه ل ئه و پیرو پرایه دانیم که وا رینگه گری له هاتنه ده روه ی ئافره ت وکار کردنی ده کات به شتیه یه کی ته واوی و بنبر له و سه رده مه ی ئیستاماندا، چونکه ئه وه تا له سه رته ی هاتنی ئیسلام و سه رده می جینشین به ریزه کان وئاوه کو پووخانی خه لاقه تی ئیسلامی ئافره تی ناودارمان ندر هه بووه که وا به شداری بواره جیا جیاکانی کردوو، له گه ل جپه جی کردنی مه رجه کانی هاتنه ده روه و جۆری

کاری گونجاوو لټوه شاوله. له هه مان کاتیش هه راموښی کاری مال وختیزان ومنډال وپه یوه رده یان نه کړدووه. له کتابی (المرأة الكردية ودورها في المجتمع الكردي) باسی ژماره یه کی زږد نافرته تی کوردم کړدووه که به شداری زږد بواری جیا جیای کړدووه، له په یوه رده، کومه لایه تی، ته نندروستی کاتی جه ننگ، چاودیری هه تیوو لیقه و ماوان، بگره هه ندی جاری پیویستی ش به شداری سوپایان کړدووه بق به رهنکاری بوژمن. هه روه ها له و سرده مه نافرته تان ده توانن پږی خویان بگتین له زږد بواری زانستی وبه پټوه بردن هه روه ک ناماژده مان بق زږد به یان کړد، له گه ل نه و شم که وا زیاتر هاوکاریان بگریت له پوی مؤلث پیدان بق نه وانه ی پیویسیانه، هه روه ها هاوکاری تابووری زیاتر بگریت نه وانه ی که م ده رامت و هه ژارن ویزووی مال ومنډالیان له سره.

له بهر ناسکی باری دهرونی نافرته، به رزی پله ی سۆزو به زه یی، ماندوو بوون و بارگران ی کاتی سک پری ومنډالبوون، پیغه مبهری پیښه و امان ﷺ و هسیه و ناموزگاری پیاوani کړدووه که وا له گه ل نافرته تاندا زږد باش بن، نه گه ر باوه پریان به خواو پږی دوا یی هه یه، چونکه نه وانه له په راسوو دروست کراون، لای سره ووه ی په راسووش له هه موو به شه کانی تری خوار تره، نه گه ر ویستت به ته ووی راستی بکه پته وه نه وا ده شکي، نه گه ر وازی لی بهینی نه وا هه ر به خواری ده مینی، بویه له گه لیاندا باش بن. نه و هه رموده یه نه بو هوره یه ده یگریته وه: ((من کان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذ جاره، واستوصوا بالنساء خيراً، فانهن خلقن من ضلع، وإن أعوج شيء في الضلع أعلاه، فإن ذهبت تقيمه كسرته، وإن تركته لم يزل أعوج، فاستوصوا بالنساء خيراً)).¹

نه و به یه کچوونه ی نیوان نافرته و په راسوو، له راستیدا شتیکی زږد زانستیانه یه و راسته و دروسته، چونکه پیغه مبهری خوا ﷺ له ناره زووی خوه قسه ناکات، هه موو هه رموده کانی له لایه ن خواو یه، خوی گه رده ش له سره ی هه موو زانایانه، به هه موو زانستیکی دیارو په نهان ناگاداره.

لیکچرلینە وە زانستیهکانی پزیشکی ووردو قوول دەریان خستوووە کەوا ئافەرەت لە دواى لە دایک بپوون تاوەکو مردنی بە قوناغی نۆد جیای جەستەیی و دەرونییدا تێدەپەڕیت، کەوا لە هەر یەکێک لە قوناغانە ژمارەیهک لە هۆرمونەکان دیار دەکەون بە بپوون ئاستی جیا، ژمارەیهکی تر لە هۆرمونەکان وون دەبن یان بپوون ئاستیان دادەبەزێت، وەک: هۆرمونەکانی پەییوەست بە زاوێ و هۆرمونی سک پەری و گەشەو شیر بەرهم هێنەر شیر دەرھاوێژەر و نۆرپەیی هۆرمونەکانی جەستەیی. ھاوکات لەگەڵ ئەوانە هەندێ لە ئینزیم و کانزاکان و پێکھاتەى تری لەش، کە هەموویان بە شێوەیهکی پاستەوخۆ کار دەکەن سەر توانای جەستەیی و دەرونی و بپوون هۆش و هەرزو ئارەزووەکانی ئافەرەت. ئەگەر بمانەوێت وێنەیهک دروست بکەین لەسەر نەخشە هێلپەکان بۆ ئەو گۆرپانکاریانەى کە لە ئاستی ئەو هۆرمونانە پوودەدات لە هەریەکێک لە قوناغەکانی ژبانی ئافەرەت دەبینین ئاستی ئەو هۆرمونانە کەمە لەسەرەتای قوناغەکە، دواى و بەرەبەرە بەرز دەبێتەو تاوەکو دەکاتە لوتکە، دواى دەست دەکات بە نزم بوونەو بەهەمان شێوە، لەوکات وێنەکە شێوەی پەراسوو وەردەگرت (بیرتیه لە شێوە کەوانە - curve). بەلام ئاستی هۆرمونەکانی نۆرپە نەگۆرپە، لەیهک ئاستدا دەمێنێ تاوەکو تەمەنێکی نۆد درێژ و گۆرپانکاری کەم بەسەر هەندیکیان دا دێت کە کارناکاتە سەر پێکھاتەو توانای جەستەیی دەرونی و بپوون هۆشی.¹

هەر وەک پێشتر بۆمان پوون کردنەو کەوا هۆرمونەکان کاریگەری سەرەکییان هەیه لە پێکھاتەى جەستەیی و دەرونی و بپوون هۆش و ئارەزوو، ئەگەر بپوون پێژەى ئەو هۆرمونانە لە گشت قوناغەکانی ژبانی ئافەرەت وەک کەوانەو پەراسوو بێت، کەوانە ئەو بەیهکچوواندنەى کە پێنەمبەری خوا ﷻ ئاماژەى بۆ کردووە پاست و دروستە.

1 - بۆ دلبیا پوون و زیاتر شارمزا پوون لەبەرز بوونەو و نزم بوونەو ی بپوون ئاستی هۆرمونەکانی ئافەرەت لە قوناغەکانی ژبانی وەک بپوون نۆرپە، سک پەری، هەندالپوون و شیرپەیدان، لە بپوون نۆرپەى کەوانە، بگەڕێوە بەرکی بەکەم بەشی سوو، هەر وەها کتێبی دانەر (تەنها بۆ ئافەرەتان) بەشی بەکەم و سوو و پێنجەم و شەشەم.

نګر بمانه ویت شپوهی نه و که وانه به بګورین بڼ هیلنکی پاست، وه ک نه وهی له نیرینه به دی ده کرت، نه و پتویست ده کات هندی هورمونی تر به ثافرت بدریت که میکانیزمه کی دژ به هورمونه کانی ثافرت ته که خوی بیت، ته نها هورمونی کاریګر بڼ نه و ګورانګریه بریتیه له هورمونی نیرینه (تیسټوسټیرون). نه و کاته پشپوی ده که ویته کاری هه موو هورمونه کانی ثافرت، چونکه نورمونیکی زږد به میز هیرشی کردوته سهریان، به مەش هه موو نه ندانه کانی زاونی له کار ده که ون وکرداری هیلکه دانان ویی نوژی هه نامینتی، به مەش سک پری دروست نابیت. هاوکات له که ل شپوانی نه و کردارانه، ګورانګری زږد له جهسته و دهورنی ثافرت پوو ددهات له نه نجامی پشپوی که وتنه ناو پږینه ګلاندی ژیر میشتک و زږدیه ګلاندیه کانی تر، چونکه هه موو په یوه ندیان به په کتريه وه هیه. له نه نجامی نه و ددهست تیوه ردانه ده بینین ثافرت ته که له که سایه تی ثافرت تان دهرچوه به دیمه ن وکردار، له هه مان کاتیش نه یوه به په که زی نیرینه، به لکو ثافرت ټنکی پیاوی دهرده چیت - نیره موک (المرأة - الرجل - المسترجلة)، نه ثافرت ته نه که کانی ثافرت جیبه جی بکات، نه بۆته نیرینه ش به واتای ته وای نیرینه له جهسته و دهورن. نه که و ویته به کی برو ثاستی هورمونه کانی بکیشین له سه ر نه خشی هیلکاری نه و نه و هیل پاسته مان بڼ دهرنه چوه که خه یال و نه ندیشه مان بڼی دهرچوو، له جیاتی نه و شپوه ټکی نا پټکی وا دهرده چیت مه که ر له شپوهی نه و په راسوه شکایه بکات که پتغه مبه ری خوا ﷺ ناماژه ی بڼ کربوه. نه و بړه هورمونی زیاده ی که پتیدراوه زیاد بوه له و پتویستیه خورسکی وفیریه ی که خوی گه وړه بڼ ثافرتی داناه، بویه نه نجامه که ی بوه ووردو خاش کردنی که سایه تی ثافرت ته که له هه موو بواره کانه وه. بویه هه ر په کټک، له هه ر کاتیک، له هه ر بابیه ټکی ژیان له فیرته لابتات نه و ژیانی گشتی سه راو ژیر ده بیت جا چ له کاتیکي نړیک یان له کاتیکي دور.

له بهرګی په که م ناماژه مان به و لیکولینه وه په کرد که وا له نه مه ریکا کرا له سه ر 4000 کچی زانکو، بڼ ماوه په ک هورمونی نیرینه یان وهرګرت (تیسټوسټیرون) تاوه که بزائن نه و ګورانګریانه ی که پووده دات چین، له کۆتاییدا دیار که ووت که وا له

هه موو کرداره کانی مێینه که وتوون و سیفه تی دژواری وتوندی وشه پانگیزی کوپه کانیان وه رگرتووه .

هه روه ها ده توانی ئاستی هۆرمونه کانی ئافره تان بگۆڕین وله کاریان بیهین به زیاد کردنی پهی هه ندی له هۆرمونه کانی مێینه خۆی وه ک هۆرمونی ئیسترۆجین و پزۆجیسترون، هه روه ک به کار ده هێنرێن بۆ بابته ی پێگه گرتن له سک پهی، له باربردن، ووشک کردنی شیر، چاره سه ری نه زۆکی و زۆر شتی تر. کاتی ئافره ت ئه و هۆرمونه وه رده گرت دهبواره هه موو سووپی بی نوێژی تیک ده چیت بۆیه سک پهی نابیت، هه روه ها ئه و هۆرمونه به و پێژه زیاده ی پێیده دریت کاریگه ری نیگه تیف و ماکی خراپیان زۆره له سه ر ئافره ت، هه رگیز ئه و هۆرمونه وا له ئافره ت ناکات ببی به نێرینه، چونکه وه رگرتنیان به به رده وامی مه ترسی له سه ر ژیا نی ئافره ته که زۆره . (بۆ زیاتر زانیاری ده رباره ی کاریگه ری ئه و هۆرمونه ی که بۆ پێگه گرتن له سک پهی به کاردیت به هه موو جۆره کانیه وه، بپوانه کتییی دانه ر- ته نها بۆ ئافره تان).

هه ر بۆیه وا چاکه ئافره تان هه ول نه ده ن له سیفه ته خۆرسکیه کانی خۆیان لا به ده ن، چونکه ئه و سیفه ته خۆپسکیانه گونجاوه له گه ل ئاره زووه کانیان ، هه روه ها وا چاکه که سایه تی خۆیان وون نه که ن و خۆیان نه توێننه وه له که سایه تی پیاو و چاولیکه ری ئه وانیش نه که ن. چونکه لادان له و به رنامه خۆپسکیه لادانه له زانست و پراستی و خۆ هه لئه تاندنه و پووبه پوو بوونه وه و پێکدادانه له گه ل واقیع و مێژوو.

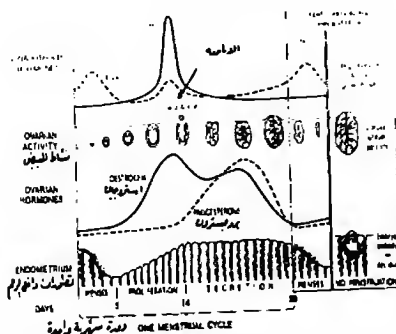
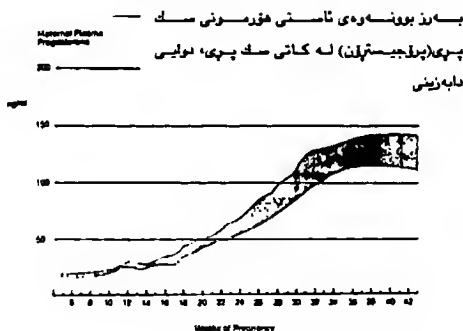

Fig 1.1 Diagram to show events in the menstrual cycle and early pregnancy

وینه‌ی ژماره: نه‌خشه‌ی هیلکاری ناستی هورمونه‌کانی نافه‌ته له کاتی بی
نوژی و کاتی سک پپی.¹

¹ Leon Speroff. Clinical Gynecologic Endocrinology & Infertility, P:319.

– Stanley G. Clayton. Gynecology by ten teachers. P:30

زانای بایولژئی روسی شیوئی (انطون نیمیلوف - Anton Nemilov) هر وه خوی دهلی من له پوختهی کومونیسته کانم له کتیبی تراژیدیای بایولژئیای نافره تان (The biological tragedy of women) ده باره ی نا یه کسانى نیرینه و مینه له پوی بایولژیه وه، که به تهرویه بوی ده رکه وتوه دهلی: نه گهر له پوزگاری نه موزمان بلین با مافیکى دیاری کراو سنوورداد بدهینه نافره تان له شارستانیته تی شه موز، ده بیسین زقریه ی پیاوان له گه ل شه و بریاره نین ته نها ژماره یه کی که م نه بیت. خوشم هر له گه ل شه و بریاره دابوم، که نا بی مافیان سنوورداد بیت، به لکو گشتی بیت، به لام شه و پتویسته بیزانین نابی خومان بخه له تینین که و له پوی زانستیه وه یه کسانى شه و دو پره گزه شتیکی وا سووک و ناسان نیه به راستی هیچ ولانتیک له جیهان وه کو ولاتی نیغه هه ولی نه دا که و یه کسانى بکات له نیوان شه و دو پره گزه، به دانانى یاسای زقر له بار وهاوکار بز گه یشته شه و نامانجه. به لام کاتی ته ماشای واقعی ده که یین، ده بیسین پله وپایه ی نافره له ناو خیزان هر وه خویته تی، به لکو له ناو کومه لگش به هه مان شتیه که م گپانکاری به سهردا هاتوه.

تا وه کو کاتی نیستامان ته سه وری خه ک ده باره ی نا یه کسانى نافره ت وپیاو هر چه سپاوه له میشکی چینه کانی کومه ل، نه که هر ته نها چینى ساده و که م پوزشنبیر، به لکو له ناو چینه هره به رزه کانی کومه لگه ی کومونیزمیشدا. نافره ته پوزشنبیره کانیشمان گه یشتونه ته شه و قه ناعه ته وه ده لنین: نه گهر به ته وای یه کسانمان بکه نه لگه ل نیرینه شه و که م کردنه وه و دابه زندنی پله وپایه و شوینمانه له ناو کومه لگه، هر وه ها مانای نیره موکی نیغه ده به خشى بویه لامان قه بول نیه. هر وه ها نووسه ده لی: نه گهر به وای شه و کاره دا بریزین وپرسیار بکه یین له زانایایه کی بایولژئی، قوتابییه ک، بازرگانیک، کومونیسته کی ته و او باوه پ، هر هه موویان ده لنین که س نیه وه که نافره ت بیت، یان بیت هه و شتیه وهاوبه ش و هاوشانى (کفأ أو ندأ)، هر وه ها نه گهر ته ماشای چیرۆکیک له چیرۆکه کانی

سهردهم بکهین، هرچهنده گهر نووسره که ی خاوهنی بیریکی نازاد بیت، هر هه مان تهسوری نهوانی سهردهی ههیه که باسمان کردن. نایا هزی نهو جوره تهسوره چی یه؟ نووسره ده: هزی سهره کی نهویه بنه ماکانی هه لکه پانه وه خزی پینکا ده دات له گه ل شتیکی زور گرنه، نهویش نهویه له زانستی با یولوزی یه کسانی نیه له نیوان نهو دوو په گه زه، ههروه ها فیتره تیش نهو وهرمانی یه کسانی له سهر دانه ناوین. نهو پرگه یه به زمانی عهره بی بهم شیویه نوسرا بوو: ما السبب في ذلك؟ يقول الكاتب: (السبب في ذلك أن المبادئ الانقلايية تصطدم في هذا بأمر واقع مهم، هو أنه لا مساواة بين الجنسين في نظر علم الأحياء "Biology" ولم تكلفها الفطرة بأعباء سواء).¹

که واته فیتره ت نهو دوو په گه زه ی به یه کسانی دانه پشتووه، نهو هه وه زانستیانه ی دراوین بق یه کسانی کردنیان هه ره موویان هه ره سیان هینا، نهو یه کسانیه ی بانگه شه ی بق ده که ن که دزی فیتره ته هه مووی کومه لکه ومرو فایه تی به ره وه شه بولی به دپه وشتی و پوهخان ونه مان ده بات.

لهو په رتوکه دا باستیکی تهواوی پینکاته ی هه ردوو په گه زمان کرد که شتیکی فیتریه و که س ناتوانیت بیگویت، له گه ل پوونکردنه وه ی جیاوازی هوکه کهان له بهر پوشتنای نهو جیاوازیه فیتریانه، ههروه ها باسی کاری نافرته و به شداریه جیا جیاکانمان کرد له ناو کومه لکه له هه موو ناسته کانه وه، که هه موو نه مانه خالی ناکوکین له نیوان نیسلامیه کان و بی دینه کان (العلمانية) به هه موو جورو شیوه و په نگه کانیوه. نهو ناکوکیه ی نیوان نهو کومه لاته له لایه ک ونیسلامیه کان له لایه کی تره وه هه موو وولاتانی جیهانی گرتوته وه به تاییه تی لهو دوو سده ی دواپی، وای لیهاتووه بۆته کیشیه کی زور گه وره لایان، هه ر بۆیه ده لیم:

به دریزایی میژووی نیسلام له ناو کومه لکه جیا جیاکانی نیسلامی که ده یه ها گه ل ونه ته وه، سده ها هزی تیره تیایدا به شدار بوون، نه بیسترا که وا کیشیه ک هه بی

به ناوی کیشی ئافره تان، یان ئافره تان بیزاری له ژبانی خویان ده ربین، ئالای نارپه زایی به رامهر پیاوان به رز بکه نه وه و داوای مافه کانی خویان بکه ن. له وانه یه یه کیک بپرسی و بلی: چونکه ئافره تان نه خوینده وار بوون و نه نهها له چوار چیتوی ماله وه ده ژبان بویه ئاگاداری هیچ نه بوون و نه یانده زانی دنیا چ باسه ؟ به لام نه و بۆچوونه نۆر دوه له راستی، چونکه نه گهر که سێک میژووی نیسلاسی خویندبیته وه هه رگیز نه و بیژوکی به خه یالدا نایهت، چونکه ئافره تان هه ر له سه رده می پتفه مبه ر ﷺ و جینشینه کانی تاوه کو خه لافه ته یه ک له دای یه که کانی نیسلاسی به شداری نۆر به ی چالاکیه کانیان کردوه، ئافره تی خوینده واری نۆر به رزیش هه بووه که چهنده ها زانی پایه به رز له ژیر دهستی به وانه میان وه رگرتوه، له بواری په روه ده و کومه لایه تی و بگه ره رامیاریش دهستیکی بالایان هه بووه. ¹ له گه ل نه و هه موو زانیاریه و تیگه یشتن و به رزی پله ی پۆشنبری بیری له وه نه کردۆته وه که وا مافی خوراه و پیتشیل کراوه. هه رده م له ژبانیکی ئاسوده ژباوه چونکه به باوه پێکی ته وازانستیکی راسته قینه و به دلنیا بیه وه له گه ل نه وه بووه که مادام دروست کراوی خوی دانا و به زه می یه مافیشی بۆ دابین کردوه و هه رگیز زولم له کهس ناکات، هه روه ک ده فه رمووی: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ الْنَّاسَ شَيْئًا﴾ ﴿وَمَا اللَّهُ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾، هه روه ها له وه دلنیا بووه نه و نه رکانه ی له سه ری دانراوه گونجاوه بۆ پتیکهاته ی جهسته یی و ده رونی و کاریکی بۆ دیاری نه کراوه له توانای خوی به سه ره و ته ر بیت ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾، له وه ش دلنیا بووه که نۆرینه ش وه ک نه و به نده ی خوی و نه رکه و فه رمانی تایبه تی خوی له سه ره، ناتوانی هیچ فه رمانیک بدات به سه ر ئافره تدا گه ر خوی گه ووه پتگی پتینه دابی، هه روه ک چۆن نه و مافی به سه ر ئافره ته وه هه به به هه مان شیوه

1 - بۆ زانیاری وهرگرتن ده ربیاری ئافره ته ناو داوه کانی ناو کومه لگی نیسلاسی به هه موو نه ته وه کانبه وه، که به شداریان کردوه له چالاکیه جیا جیا کانی کومه لکه له گه ل په چاو کردنی مه رجه کانی نه و جۆره به شداری به وانه کتنیی (اعلام النساء، عمر کحاله). بۆ زانیاری وهرگرتن ده ربیاری ئافره ته کورده ناو داوه کانی که به شداری جیا جیا بان هه بووه به درژایی منبۆ، به وانه کتنیی دانر (المرأة الکرنیه و نورها فی المجتمع الکرنی).

ناهره تیش مافی به سر نه وه هه به جا چ وهک هاوسه، خوشک، دایک، کهس و کار. هه روه ها زور به دلنیا بیوه ده زانی نه و کارانه ی بوی دانه تراوه که بیکات یان به شداری نه کات له بهر به رژه وهندی نه وه، نه وهک که م گردنه وه بی له که رامهت و داشکانی که سایه تی و پیشیل کردنی مافه کانی بیت. زور به شیوه به کی جوان له وه گه یشتوه که خزمهت بکریت و ناسووده ی دهرونی جه سته یی بیت باشتره له وه ی بخریته ناو کاریک تیايدا تروشی چنده ها کیشه ی دهرونی و ماندور بوونی جه سته یی بی. خوی گه وره ده رمووی: ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الملك: 14.

نه و خوی به گه وره به زه یی و به خشنده ده زانی چی خولقاندوه. هه بویه خوی ته نها ده زانی چ کاریکی بق گونجاوه، نه وهک خه لکانی تر که خویان خولقینراون به رنامه پیری بق که سانی تر دابنن.

فہرہ ست

- 1- ٹاہتہ پیڑزہ کانی قورٹان
- 2 - فہرموودہ کان
- 3- پیاوہ ناودارہ کان
- 4- ٹافرہ تہ ناودارہ کان
- 5- سہرچاوہ کان
- 1- سہرچاوہ عہرہ بیہ کان
- ب- سہرچاوہ بیانیہ کان
- ج- چاو پیکہ ورتنہ کان

- ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ الأحزاب: 33 221
- ﴿يَتَّبِعُنَّ عَادَتَهُمْ خُلَاوَاتٍ وَيُكْسِيْنَ عِذْرًا﴾ الأعراف: 31 226
- ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَعُفْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَخْفَلْنَ مِنْهُنَّ وَلَا يُؤْخِرْنَ﴾ النور: 31 227
- ﴿عَلَّامَ الْغُيُوبِ﴾ الْبَقَرَةُ: 41 232
- ﴿وَمَنْ يَتْلُ الْآيَاتِ عَلَى غَيْرِهَا﴾ الْبَقَرَةُ: 238 232
- ﴿يَتَّبِعُنَّ عَادَتَهُمْ خُلَاوَاتٍ وَيُكْسِيْنَ عِذْرًا﴾ الأعراف: 26 235
- ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَعُفْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَخْفَلْنَ مِنْهُنَّ وَلَا يُؤْخِرْنَ﴾ النور: 31 237
- ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ﴾ الْجاثية: 18 242
- ﴿وَسَكُّنُوا زَكَوَاتُهَا وَلَا تَقْرَبُوا إِلَهًا إِلَّا إِلَٰهَ الْحَقِّ﴾ الأعراف: 31 242
- ﴿وَلَا تَنسَ فِي الْأَرْضِ مَرَاتًا إِنَّكَ لَن تَخِرَّقَ الْأَرْضَ وَلَ تَنالُ لِبَالًا عُلُوًّا﴾ الإسراء: 37 242
- ﴿زَيْنَ الْبَنَاتِ﴾ الْبَقَرَةُ: 238 244
- ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَعُفْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَخْفَلْنَ مِنْهُنَّ وَلَا يُؤْخِرْنَ﴾ النور: 30 245
- ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَعُفْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَخْفَلْنَ مِنْهُنَّ وَلَا يُؤْخِرْنَ﴾ النور: 31 245
- ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ﴾ الأحزاب: 36 245
- ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَعُفْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَخْفَلْنَ مِنْهُنَّ وَلَا يُؤْخِرْنَ﴾ النور: 30 258
- ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَعُفْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَخْفَلْنَ مِنْهُنَّ وَلَا يُؤْخِرْنَ﴾ النور: 30 261
- ﴿وَمِنْ مَآبِنِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا﴾ الرُّوم: 262 262
- ﴿حُجِّبَ عَلَيْكُمْ الْمَنَاجِمَ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ﴾ الْبَقَرَةُ: 183 263
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْفَحْشَاءَ وَالْفَحِشَاءَ نَجِسَتُمُ الشَّجَرَةَ فَاجْشَدُوا﴾ النور: 4 264
- ﴿هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَاحِشَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَوْلَا فِي الدُّنْيَا﴾ النور: 23 264
- ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ إِنَّهُمْ لَكُلُوبٌ مِمَّا تَرْزُقُكُمْ وَإِنَّهُمْ﴾ الأنعام: 151 265
- ﴿إِنَّكَ لَن تَخِرَّقَ الْأَرْضَ وَلَ تَنالُ لِبَالًا عُلُوًّا﴾ الإسراء: 31 265
- ﴿وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ مِمَّا ضَعُفْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَخْفَلْنَ مِنْهُنَّ وَلَا يُؤْخِرْنَ﴾ النور: 31 266
- ﴿يَعْرِضُونَ نَسْتَهُمْ﴾ الْبَقَرَةُ: 238 267
- ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ الأحزاب: 33 271
- ﴿لَا حُجَّاجَ عَلَيْهِمْ فِي مَآبِلِهِمْ وَلَا أَهْلِيهِمْ وَلَا إِخْرَجُهُمْ﴾ الأحزاب: 55 276
- ﴿فَمَآذَنَ مِنْهُمَا نَسُوا عَلَىٰ أَسْجِدِهِمَا﴾ القصص: 25 279
- ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ الأحزاب: 33 320
- ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾ الْبَقَرَةُ: 34 350

- ﴿وَهُنَّ يَشُلُّ الْوَدَى عَلَيْهِنَ بِالْمُؤْرِفِ وَالرَّجَالِ عَلَيْهِنَ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ البقرة: 228..... 350
- ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْ لِي إِنَّ خَيْرَ مَنْ اسْتَجَرْتُ الْقَرْنَ الْأَمِينَ﴾ القصص: 26..... 354
- ﴿وَمَنْ يَأْتِيهِمْ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَنْفَادًا لِيَتَّقُوا...﴾ الروم: 21/30..... 355
- ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَكَّلَ اللَّهُ بِهِمْ...﴾ النساء: 34-35..... 356
- ﴿وَيَنْ جَعَلَهُمْ إِلَّا تَقَرَّبُوا فِي الْبَيْنِ فَاذْكُرُوا مَا كُنْتُمْ فِيهِ...﴾ النساء: 3..... 364
- ﴿يُؤْيِيكُمُ اللَّهُ فِي بَيْتِهِ لَكُمْ وَلَهُكُمْ فِي الْبَيْتِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ...﴾ النساء: 11-13..... 377
- ﴿يُؤْيِيكُمُ اللَّهُ فِي بَيْتِهِ لَكُمْ وَلَهُكُمْ فِي الْبَيْتِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ...﴾ النساء: 11..... 378
- ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَاضِينَ...﴾ البقرة: 282..... 384
- ﴿وَاسْأَلُوا زَوْجَ قَدْرٍ فَكُنْ﴾ الطلاق: 2..... 385
- ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْبَلَغَ فَأَسْكُونُ بِهِمْ بِمَرْثُومٍ أَوْ فَارِثُومٍ...﴾ الطلاق: 2..... 385
- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا حَضَرَ...﴾ المائدة: 106..... 385
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُوهِنَّ ثَنِينَ...﴾ النور: 4..... 386
- ﴿وَإِذَا بَلَغَ الْبَلَغَ فَأَسْكُونُ بِهِمْ بِمَرْثُومٍ أَوْ فَارِثُومٍ...﴾ الطلاق: 2..... 390
- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ...﴾ المائدة: 106..... 390
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُوهِنَّ ثَنِينَ...﴾ النور: 4..... 391
- ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا...﴾ البقرة: 282..... 393
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُوهِنَّ ثَنِينَ...﴾ النور: 4..... 393
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُوهِنَّ ثَنِينَ...﴾ النور: 6..... 394
- ﴿وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ يَزْأَوْنَ بِأَرْوَاحِهِنَّ فَابِلُوهِنَّ ثَنِينَ...﴾ النور: 6..... 394
- ﴿شَهِدْنَ وَاللَّهُ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَذِبِينَ﴾ النور: 8..... 394
- ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾..... 412
- ﴿وَالرِّجَالُ عَلَى نِجَابٍ...﴾..... 412
- ﴿بِاسْمِ اللَّهِ...﴾..... 416
- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَكُمْ...﴾ النساء: 1..... 421
- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعْرًا وَعَاقِلًا إِنَّمَا رَغِبَ...﴾ الحجر: 13..... 421
- ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ...﴾ النوبة: 71..... 422
- ﴿قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأَ أَفْئِدَتَيْنِ فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَابِلَةً أَنْ يُدْرِكَ...﴾ النمل: 32-35..... 422
- ﴿فَدَسَّعَ اللَّهُ قَوْلَ الْإِنْسَانِ فَعَدَلَ فِي زَوْجِهَا وَفَتَحَ إِلَيْهَا قَوْلَ اللَّهِ بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ المجادلة: 422
- ﴿قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَجِرْ لِي إِنَّ خَيْرَ مَنْ...﴾ القصص: 26..... 422

- 444..... ﴿لَا تَنفِي حَتَّىٰ بُعْدِرَ الرَّحْمَةُ﴾
- 445..... ﴿وَأَبْرَأْنَا شَيْخَ كَبِيرٍ﴾
- 445..... ﴿نَنشِئُ عَلَىٰ آسَتِهِمْ آوًا﴾
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحٍ إِيَّاهُمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ﴾ يوسف: 109
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحٍ إِيَّاهُمْ مِنْ الْقُرَىٰ فَتَنَلُوا أَهْلَ...﴾ الأنبياء: 7
- 450..... ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحٍ إِيَّاهُمْ تَنَلُوا أَهْلَ...﴾ النحل: 43
- 452..... ﴿وَلَيْسَ الْآلِمْ كَالْأَنفَىٰ﴾ آل عمران: 36
- 453..... ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ﴾ طه: 50:0
- 453..... ﴿ثُمَّ أَلْبَسَ بُنْدًا﴾ عبس: 20
- 463..... ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا﴾ وما الله بظلام للعبيد
- 463..... ﴿لَا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَنَعْمَهَا﴾ ،
- 464..... ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الملك: 14

فهرموده کسان

- کَلَّ مَيَسَّرَ لِمَا خُلِقَ لَهُ..... 9.....
 ((نهى عن خاتم الذهب - أو قال حلقة الذهب، وعن الحرير...))..... 222
 ((أهل الذهب والفضة لأنثى أمي وحرم على ذكورها))..... 222
 ((شجرة طيبة، وماؤها طهور، وسألته عن الحفاف، فقالت: ...))..... 223
 ((كان رسول الله ﷺ يكره أن يرى المرأة ليس في يدها أثر الحناء والخضاب))..... 223
 ((نهى عن السَّنَل في الصلاة، وأن يغطي ...))..... 228
 ((لعن الصالقة، والحالفة، والخارقة، والقاشرة))..... 229
 ((وَلَيُضْرَبَنَّ بِخُرْجٍ عَلَى جُيُوبِهِنَّ))..... 239
 ((يرحم الله نساء المهاجرات الأول، لما أنزل الله: شقن ...))..... 239
 ((صنفان من أهل النار لم أرهما: قوم معهم سياط كأذناب البقر...))..... 240
 ((سيكون آخر أممي نساء كاسيات عاريات رؤوسهن ...))..... 240
 ((ليما امرأة استعطرت فمرت على قوم ليجدوا من ريحها؛ فهي زانية))..... 240
 ((أيما امرأة أصابت بخورا؛ فلا تشهد معنا العشاء الآخرة))..... 241
 ((ألا وطيب للرجال ريح لا لون له، ألا وطيب المرأة لون لا ريح له))..... 241
 ((لعن الله المتشبهات من النساء بالرجال، والمتشبهين من الرجال بالنساء))..... 241
 ((من لبس ثوب شهرة ألبسه الله يوم القيامة ثوبا منه))..... 243
 ((ثم تلهب فيه النار))..... 243
 ((ما تركت بعدي فتنة هي أضرب على الرجال من النساء))..... 244
 ((لعن الله المتشبهين من الرجال بالنساء، والمتشبهات من النساء بالرجال))..... 245
 ((إذا زوج أحدكم خادمة عبده أو أجيره فلا ينظر إلى ما دون السرة وفوق الركبة))..... 254
 ((تصلي المرأة في درع وخمار ليس عليها إزار؟ قال: ((إذا كان ...))..... 255
 ((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن يرى ...))..... 255
 ((ويستحب للمرأة أن تصلي في درع وخمار وجلباب تلتحف به))..... 256
 ((العينان تزنيان وزناهما النظر باليدان تزنيان وزناهما ...))..... 259
 ((يا علي لا تتبع النظرة النظرة. فإن لك الأولى وليس لك الثانية))..... 259

- 260.....((لا تبأشر المرأة المرأة حتى تصفها لزوجها كأنه ينظر إليها))
262.....((يا معشر الشباب، من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه ....))
263.....((الصيام جنة)).
265.....((اجتنبوا السبع الموبقات* قيل وما....)).
268.....((إنها نظرت إلى الحبشة يلعبون في المسجد والنبى ﷺ يراها)).
269.....((احتجبا منه. فقلنا: يا رسول الله: ليس هو أعشى ...)).
274.....((نرى - والله أعلم - إن ذلك كان لكي ينصرف النساء.)).
275.....((ألا ولا يخلون رجل بامرأة فإن ثالثهما الشيطان)).
275.....((لا يخلون أحدكم بامرأة إلا مع ذي محرم)).
275.....((إياكم والدخول على النساء)).(فقال رجل من .....)).
279.....((إن مما أدرك الناس من كلام النبوة إذا لم تستح فاصنع ما شئت)).
280.....((الإيمان بضع وستون شعبة، والحياء شعبة من الإيمان)).
280.....((الحياء لا يأتي إلا بخير)).
280.....((الحياء خير كله)).
284.....((ما من مولود إلا يولد إلا يولد على الفطرة فأبواه يهودونه أو ينصرانه أو يمجسانه...))
291.....(استيعاب مسح كل الرأس)،
292.....:((فك عرق ولمست بالحیضة، فإذا أقبلت الحيضة فدعي)).
292.....((ثم توضئي لكل صلاة)).
293.....((المستحاضة تتوضأ لوقت كل الصلاة)).
293.....((لا يقبل الله صلاة حائض إلا بخمار)).
294.....((المرأة عورة)).
294.....((يا أسماء إن المرأة إذا بلغت المحيض لا يصلح أن...)).
294.....((نهى عن التنكّل في الصلاة، وأن يخطئ ...)).
295.....((ليس على النساء أذان ولا إقامة)).
296.....((التسبيح للرجال والتصفیق للنساء)).
296.....((إن رسول الله ليصلي الصبح، فينصرف النساء ....)).
297.....((المرأة عورة إذا خرجت استترفها الشيطان....)).
297.....((لأن تصلي المرأة في بيتها خير من أن تصلي في حجرتها،....)).
298.....((لو أدرك رسول الله ﷺ ما أحدث النساء ما نرى ...)).
298.....((أنها كانت تؤذن وتقيم، وتؤم النساء وتقوم وسطهن)).
299.....((أمر رسول الله ﷺ في يوم العيد أن تخرج العاتق ...)).
304.....((لا تصوم المرأة وزوجها حاضر إلا بإذنه)).
304.....((لا جهادكن الحج المبرور، هو لكن جهاد)).
306.....((لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر، ...)).

- 307 ((لا یحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر أن ...)).
 307 ((بوشك أن تخرج الضعيفة من الحيرة بغير جوار أحد حتى...)).
 309 (نفع المضار مقدم على جلب المنافع).
 313 ((طوفي من وراء الناس وأنت راكبة، فطفت ورسول...)).
 314 ((سعى رسول الله ﷺ ثلاثة أشواط ومشى أربعاً في الحج والعمرة)).
 314 ((أن النبي ﷺ طاف مضطجعاً ببرد أخضر)).
 315 ((ليس على النساء خلق إنما التخصير)).
 321 ((كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته، فالإمام راع وهو مسؤول...)).
 322 (وما ينزنب عليه حرام فهو محرم)
 334 ((جهادكن الحج)).
 335 ((ولقد رأيت عائشة بنت أبي بكر ولم سليم وإنيهما لمشمرتان...)).
 340 ((اغزوا باسم الله وفي سبيل الله، قاتلوا من كفر بالله،...)).
 368 ((إن من أشرط للساعة أن يرفع العلم...)).
 368 ((لإني على الناس زمان يطوف الرجل فيه بالصدقة من الذهب ثم...)).
 374 ((لم تظهر للفاحشة في قوم قط حتى يعلنوا بها إلا فشا...)).
 374 ((ولا ظهرت الفاحشة في قوم إلا سلط الله عليهم الموت)).
 386 ((إن رسول الله قضى بيمين وشاهد في الأموال...)).
 387 ((تراءى الناس للهلال، فأخبرت رسول الله أنني رأيته...)).
 387 ((أشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله فقال: ...)).
 413 ((ما أفلح قوم ولوا أمرهم امرأة)).
 423 ((قد أجرنا من أجرنا يا أم هانئ)).
 429 ((للقضاء ثلاثة واحد في الجنة، واثنان في النار،...)).
 444 (ما خَطَبُكُمَا)
 456 ((من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يؤذ جاره، واستوصوا...)).

پیاوه ناوداره کان

لا پیره	الشهرة	الاسم
323	المودودي	أبو الأعلى بن أحمد حسن
120	إمام أحمد الشيباني	أحمد بن حنبل بن هلال
221	ابن كثير	إسماعيل بن عمر
127		للكسيس كاريل
222	الأوسي	البراء بن عازب
325	الطهطاوي	رفاعة بن رافع
17		سيد قطب بن إبراهيم
330		سيولون للفيلموف
394	الشعبي	عامر بن شراحيل
256	الأوزاعي	عبد الرحمن بن عمرو
308		عبد الرحمن بن عوف
308	ذو النورين	عثمان بن عفان القرشي
394	النوفلي	عقبة بن حارث
276	الجهني	عقبة بن عامر
260	الهاشمي	علي بن أبي طالب
327	ابن حزم	علي بن أحمد الظاهري
255		عمرو بن شعيب العقدي
247		قاسم لمسين
120	إمام مالك	مالك بن الأصبحي
272		مجاهد بن جبر المكي
120	الإمام الشافعي	محمد بن إدريس
221	الطبري	محمد بن جرير أبو جعفر
325		محمد عبدة
226		محمد فريد وجدي
260	الزمخشري	محمود بن عمر جار الله
272		مقاتل بن حيان روال

لا پیرہ	الشہرۃ	الاسم
120	لُبو حنیفۃ	نعمان بن ثابت
415	لُبو بکرۃ	نفع بن الحارث الثقفی
346		نیشۃ

ثافره ته ناوداره كان

لا پېره	الشهرة	الاسم
229	ذات النطاقين	أسماء بنت أبي بكر الصديق
223		بكرة بنت عقبة
338		الربيع بنت معوذ بن عفراء
426	أم خليل الصالحية	شجرة الدر
426	صفية خاتون	صفيفة بنت الملك العادل
275		عمرة بنت عبد الرحمن
326	الشفاء	ليلى بنت عبد الله العنوي
300	أم عطية	نسبية بنت كعب

سهرچاوه‌کان

۱- سهرچاوه عه‌ره‌بیه‌کان

القرآن للکریم

1. أبو حامد، حسین سلیم، مختصر للفسیولوجیا البشریة، دمشق، للمركز التقنی المعاصر، 1999م.
2. أبو خلیل، شوقی، الإسلام فی قفص الاتهام، دمشق، دار الفكر، ط5، 1402هـ/ 1982م.
3. أبو زهرة، محمد، أصول الفقه، القاهرة، مطبعة مخیر، 1377هـ/ 1957م.
4. أبو یعلی الموصلی، أحمد بن علی بن متی ت: 307هـ، مسند أبي یعلی، تحقیق: حسین سلیم أسد، دمشق، دار المأمون للتراث، 13 جزء، 1404هـ/ 1984م.
5. أحمد بن حنبل ت: 241هـ، مسند الإمام أحمد، مراجعة: صدقي جمیل العطار، بیروت، دار الفكر، ط2، 1414هـ/ 1994م.
6. أحمد کنعان موسوعة جسم الإنسان، بیروت، دار الفائن، 1417هـ/ 1996م.
7. الأزدي، معمر بن راشد ت: 151هـ، للجامع لمعمر الأزدي، تحقیق: حبيب الأعظمی، بیروت، للمکتب الإسلامی، ط2، 1402هـ.
8. الأشقر، محمد سلیمان، أبحاث اجتهادية فی الفقه الطبی، بیروت، مؤسسة الرسالة، 1422هـ/ 2001م.
9. الأصفهانی، أبو نعیم، أحمد بن عبد الله ت: 430هـ، حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء، 10 مجلدات، دم، المکتبة السلفية، دت.
10. أعلام مصر فی القرن العشرين، موسوعة وكالة الأنباء الشرق الأوسط رئیس تحریر مصطفى نجیب، 1996م.
11. آلان، لورنس، جسم الإنسان، القاهرة، مکتبة لایف للعلمیة للترجمة العربیة، مطابع الأهرام، 1975م.
12. الآلوسی، أبو الفضل، شهاب الدین محمود بن عبد الله البغدادي ت: 1270هـ، روح المعانی فی تفسیر القرآن والسبع المثانی، بیروت، دار الفكر، 15 مجلد- 30 جزء، 1408هـ/ 1987م.

13. أليكميس كاريل، الإنسان ذلك المجهول، تعريب: شفيق أسعد فريد، بيروت مكتبة المعارف، ط3، ديت .
14. أنور، حافظ محمد، ولاية المرأة في الفقه الإسلامي، الرياض، دار البلنسة، 1420هـ/2000م.
15. الاتهامي، محمد عبد المجيد، أسس علم الأجنة للرياض، جامعة الملك سعود، 1420هـ/2000م.
16. ابن أبي شيبة، أبو بكر، عبد الله بن محمد ت: 235هـ، مصنف ابن أبي شيبة، تحقيق: كمال يوسف الحوت، الرياض، مكتبة الرشد، 7 أجزاء، 1409هـ.
17. ابن الأثير، أبو السعادات، مجد الدين محمد بن محمد بن المبارك ت: 606هـ، النهاية في غريب الحديث والأثر، تحقيق: طاهر أحمد ومحمود الطناحي، بيروت، دار الفكر، ط2، 1399هـ.
18. ابن الأثير، أبي الكرم الشيباني، عز الدين علي ت: 630هـ، الكامل في التاريخ، بيروت، دار صادر، 13 مجلدًا، 1979م.
19. ابن الأثير، أبي كرم الشيباني، عز الدين علي ت: 630هـ، أسد الغابة في معرفة الصحابة، تحقيق: خيرى سعيد، القاهرة، المكتبة التوفيقية، 7 مجلد، 2003م.
20. ابن الجوزي، أبو الفرج جمال الدين، عبد الرحمن بن علي ت: 597هـ، صفة الصفوة، تحقيق: محمود فساخوري و محمد رطراس، بيروت، دار للمعرفة، ط4، 2 مجلدات، 1399هـ/1979م.
21. ابن الجوزي، عبد الرحمن بن علي ت: 597هـ، أحكام النساء، تحقيق: علي بن محمد يوسف المحمدي، بيروت، المكتبة المصرية، 1410هـ/1980م.
22. ابن العابدین، محمد أمين بن عمر النمشقي الحنفي ت: 1252هـ، حاشية رد المختار على الدر المختار شرح تنوير الأبصار مصر، مطبعة مصطفى البابي، 12 مجلدًا، ط2، 1386هـ/1966م.
23. ابن العربي، أبو بكر محمد بن عبد الله ت: 543هـ، أحكام القرآن، تحقيق: علي محمد الجاوي، مصر، مطبعة مصطفى البابي، ط2، 4 مجلدات، 1378هـ/1968م.
24. ابن لهيعة، كمال الدين، محمد بن عبد الواحد السيولسي ت: 681هـ، فتح للقدير على الهداية شرح بداية المبتدى للمرخياني، ومعه شرح الغاية للبابرتي، وحاشية سعدي أفندي، مصر مطبعة مصطفى البابي، 1389هـ/1970م.
25. ابن باز، عبد العزيز بن عبد الله، فتاوى المرأة، جمع وترتيب: محمد المسمند، الرياض، دار الوطن للنشر، 1414هـ.

26. ابن تیمیة، تقی الدین، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728هـ، فقه النساء، تحقیق: السید الجمیلی، بیروت، دار الفكر العربی، 1989م.
27. ابن تیمیة، تقی الدین، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728هـ، حجاب المرأة، للریاض، الرئاسة العامة للإفتاء، 1404هـ/1984م.
28. ابن تیمیة، تقی الدین، أحمد بن عبد الحلیم ت: 728هـ، مجموع فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة، الریاض، مطابع الریاض، 1381هـ.
29. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ، المطالب العالیة بزوائد المسانید الثمانية، تحقیق: حبیب الرحمن الأعظمی، د.م، د.ن.د.ت.
30. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ، تهذیب التهذیب، بیروت، دار للفکر، 14 جزأ، 1404هـ/1984م.
31. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 825هـ، الدرر الكامنة فی أعیان المائة الثامنة. بیروت، دار الجیل، 8 مجلدات، د.ت.
32. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ، الإصابة فی تمييز الصحابة معه الإستعاب فی أسماء الصحاب. القرطبی، ت: 463هـ، بیروت، دار الكتاب العربی، 4 أجزاء، د.ت. وطبعة القاهرة 1907، 8 أجزاء.
33. ابن حجر العسقلانی، شهاب الدین، أحمد بن علی ت: 852هـ تقریب التهذیب فی أسماء الرجال، تحقیق: محمد عوادة، سوريا، دار الرشید، 1406هـ/1986م.
34. ابن خلکان، أحمد بن محمد ت: 681هـ، وفیات الأعیان وأنباء أبناء الزمان، تحقیق: إحسان عباس، بیروت، دار الصادر، 8 مجلدات، د.ت.
35. ابن رجب، عبد الرحمن بن شهاب الدین ت: 795هـ، جامع العلوم والحکم، تحقیق: شعیب الأرناؤوط وإبراهیم باجم، بیروت، مؤسسة الرسالة، ط7، 1421هـ/2000م.
36. ابن رشد القرطبی، أبو ولید، محمد بن أحمد الأندلسی ت: 595، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، اعتناء: هیثم خلیفة، بیروت، للمکتبة العصرية، 2 مجلد، 1423هـ/2002م.
37. ابن عماد الحنبلی، أبی فلاح، عبد الحی، ت: 1089هـ، شذرات الذهب فی أخبار من ذهب، تحقیق: لجنة إحياء التراث العربی، بیروت، دار الأفق الجديدة، 8 مجلدات، د.ت.
38. ابن قیم الجوزیة، أبو عبد الله شمس الدین، محمد بن أبی بکر ت: 751هـ، زاد المعاد، تحقیق: مصطفى عبد القادر عطا، بیروت، دار الکتب العلمیة، 6 مجلدات،

- 1419هـ/1998م.
39. ابن قيم الجوزية، أبو عبد الله شمس الدين، محمد أبي بكر ت: 751هـ، أعلام الموقعين، القاهرة، مكتبة الكليات الأزهرية، ط2، 1968م.
40. ابن قيم الجوزية، للتبيان في أقسام القرآن، بيروت، دار المعرفة، د.ت.
41. ابن قيم الجوزية، الروح، بيروت، دار الكتب العلمية، 1399هـ/1979م.
42. ابن كثير، أبو الفداء، إسماعيل بن عمر ت: 774هـ، البداية والنهاية، بيروت، مكتبة المعارف، ط6، 8 أجزاء، 1405هـ/1985م.
43. ابن كثير، أبو الفداء، إسماعيل بن كثير ت: 774هـ، تفسير القرآن العظيم، تحقيق: محمد إبراهيم البناء، مؤسسة علوم القرآن، والمنار للنشر والتوزيع، 1419هـ/1998م.
44. ابن المنذر، الإجماع، تحقيق: فؤاد عبد المنعم، مطبوعات المحاكم الشرعية في مصر.
45. ابن منظور، أبي الفضل، محمد بن مكرم ت: 711هـ، لسان العرب، تنسيق: علي شيري، بيروت، دار صادر، 18 مجلدًا، 1408هـ/1988م.
46. الباجوري، جمال محمد، المرأة في الفكر الإسلامي، الموصل، دار الطباعة والنشر، 2 جزء، 1986م.
47. البار، محمد علي مخلق الإنسان بين الطب والقرآن، الرياض، الدار السعودية، ط4، 1403هـ/1983م.
48. البار، محمد علي، أعمال المرأة في الميزان مجدة، الدار السعودية، 1404هـ/1984م.
49. البخاري، محمد بن إسماعيل ت: 256هـ، الفتح الباري بشرح صحيح البخاري، أحمد بن حجر العسقلاني، الرياض - دمشق، دار السلام - دار الفجاء، تحقيق: عبد العزيز بن الهاز ومحمد فؤاد، 11 جزء، 1418هـ/1997م.
50. البدوي، عبد الرحمن، مذاهب الإسلاميين، بيروت، دار العلم للملايين، 1971م.
51. برنهارت، علم النفس في حياتنا العملية، ترجمة: د. إبراهيم عبد الله محي، بغداد، مكتبة أسعد، 1984م.
52. البستي، ابن حبان، محمد بن حبان بن أحمد التميمي ت: 354هـ، صحيح ابن حبان، تحقيق: شعيب أرنؤوط، بيروت، دار الرسالة، 18 جزء، ط2، 1414هـ/1993م.

53. البعلی، علاء الدین علی بن محمد، الاختیارات الفقہیة من فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة، الشیخ، بیروت، دار المعرفه، دت.
54. البغا، مصطفی دبب، التهذیب فی أدلة متن الفایة والتقرب - متن أبی شجاع، قم، مکتبة القدس، دت.
55. بن باز، عبد العزیز بن عبد الله، فتاوی المرأة، جمع وترتیب: محمد المسند، الرياض، دار الوطن، 1414هـ.
56. بنت الشاطی، عائشة عبد الرحمن، المفهوم الإسلامی لتحریر المرأة، جامعة أم درمان، 1967م.
57. بنت الشاطی، عائشة عبد الرحمن، سیدات بیت النبوة، بیروت، دار الکتاب العربی، ط2، 1978م.
58. البهی، محمد الخولی، الإسلام والمرأة للمعاصرة، الكويت، دار القلم، ط3، دت.
59. البهی، محمد الخولی، الفكر الإسلامی والمجتمع المعاصر، بیروت، دار الفكر، ط2، 1971م.
60. البوطی، محمد سعید، المرأة بین طغیان النظام الغربی ولطائف التشريع الربانی، دمشق، دار الفكر، ط2، 1996م.
61. البوطی، محمد سعید، إلى کل فتاة تؤمن بالله، دمشق، مکتبة الفارابی، ط4، 1976م.
62. البوطی، محمد سعید، مسألة تحديد النسل وقایة وعلاجاً، بیروت، مکتبة الفارابی، دت.
63. البوطی، محمد سعید، ضوابط المصلحة فی الشریعة الإسلامیة، بیروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 1977م.
64. البیهقی، أبو بکر، أحمد بن الحسین ت: 458هـ، سنن البیهقی الکبری، تحقیق: محمد عبد القادر عطا، مكة المكرمة، مکتبة دار الباز، 10 جزء، 1414هـ/1994م.
65. الترمذی، أبو عیسی، محمد بن عیسی ت: 279هـ، تحقیق: أحمد محمد شاکر وآخرون، بیروت، دار إحياء التراث العربی، 5 أجزاء، دت.
66. التتیر، علی، للرخصة الطبیعیة، الكويت، مؤسسة الكويت للتقدم العلمی، مطابع کویت تایمز، 1982م.
67. التهامی، محمد عبد المجید، أسس علم الأجنة للرياض، جامعة الملك سعود، 1420هـ/2000م.

68. توفيق، محمد عز الدين، دليل الأنفس بين القرآن الكريم والعلم الحديث، القاهرة، دار السلام، ط3، 1424هـ/2004م.
69. الجارودي، عبد الله بن علي أبو محمد النيسابوري ت: 307هـ، المنتقى لابن الجارودي، تحقيق: عبد الله عمر البارودي، بيروت، مؤسسة الكتاب الثقافية، 1408هـ/1988م.
70. جاسم كريم حبيب، رسالة في سلوك الإنسان، بغداد، مطبعة عصام، 1982م.
71. الجرجاني، أبو أحمد، عبد الله بن عدي ت: 365هـ، الكامل في ضعفاء الرجال، بيروت، دار الفكر، 7 أجزاء، 1409هـ/1988م.
72. الجرجاني، أبو الحسن، علي بن محمد الحنفي ت: 816هـ، التعريفات، ضبطه وفهرسه: محمد عبد الحكيم القاضي، القاهرة، دار الكتاب المصري، 1411هـ/1991م.
73. الجزائري، أبو بكر جابر، فصل الخطاب في المرأة والحجاب، الرياض، الرئاسة العامة للإفتاء، 1405هـ/1985م.
74. الجزيري، عبد الرحمن، لفقه على المذاهب الأربعة، القاهرة، مطبعة دار المأمون، 5 مجلد، 1938م.
75. الجصاص، أبو بكر أحمد بن علي الحنفي ت: 370هـ، أحكام القرآن، بيروت، دار الكتاب العربي، 3 مجلدات، 1335هـ.
76. الجعفي، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل ت: 256هـ، تاريخ الكبير، تحقيق: السيد هاشم الندوي، دم، دار الفكر، 8 جزء. دت.
77. جمال محفوظ وسعيد عاشور وآخرون، موسوعة الحضارة العربية الإسلامية، بيروت، المؤسسة العربية للنشر، 3 مجلدات، 1987م.
78. الجمال حمد بن صادق، أبو الأعلى للمودودي - حياته وفكره، جدة، دار المدني، 1406هـ.
79. الجويني، عبد الملك بن عبد الله ت: 478هـ، غياث الأمم في التياث الظلم، تحقيق: مصطفى الحلبي وفؤاد عبد المنعم، الإسكندرية، دار الدعوة، 1979م.
80. الحاكم النيسابوري، أبو عبد الله، محمد بن عبد الله ت: 405هـ، المستدرک على الصحيحين، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، 4 جزء، بيروت، دار الكتب العلمية، 1411هـ/1990م.
81. حامد، أحمد حامد، الآيات المعجبات في رحلة الإنجاب، دمشق، دار القلم، 1417هـ/1996م.

82. الحجازي، محمد محمود، تفسير الواضح، بيروت، دار الكتاب العربي، مجلدان، 1402هـ/1982م.
83. الحجوي، محمد المهدي، المرأة بين الشرع والقانون، الدار البيضاء، مطابع دار للكتاب، 1967م.
84. الحطاب، الرعيني، محمد بن محمد الطرابلسي المالكي ت: 954هـ، مواهب الجليل في شرح مختصر خليل، طرابلس/ليبيا، مكتبة النجاش، 8 جزء، د.ت.
85. الحموي، إبراهيم بن عبد الله ت: 642هـ، أدب القاضي، تحقيق: محمد مصطفى الزحيلي، دمشق، دار الفكر، 1402هـ/1982م.
86. الحموي، باقوت ت: 649هـ، معجم البلدان، تحقيق: مزيد عبد العزيز، بيروت، دار الكتب العربية، 5 مجلدات، د.ت.
87. الحنبلي، منصور بن إدريس ت: 1051هـ، كشف القناع عن متن الإقناع، مصر، المطبعة الشرقية، 1319هـ.
88. الحنبلي، مرعي بن يوسف ت: 1033هـ، غاية المنتهى في الجمع بين الإقناع والمنتهى، والإقناع مؤلفه موسى بن أحمد موسى الحجازي المقدسي ت: 968هـ. وأما مؤلف المنتهى فهو ابن النجار محمد بن عبد العزيز القنوجي ت: 980هـ.
89. الخباز، عدنان، مرض الإيدز، ترجمة طارق مصطفى عمارة، قطر -الدوحة، 1406هـ/1986م.
90. الخشت، محمد عثمان، وليس للذكر كالأُنثى، القاهرة، مكتبة القرآن، 1985م.
91. الخصاف، أبو بكر، أحمد بن محمود الشيباني ت: 261هـ، أدب القاضي، تحقيق: فرحات زائدة، القاهرة، الجامعة الأمريكية، 1398هـ/1978م.
92. الخصري بك، محمد، نور اليقين، بيروت، دار الندوة الجديدة، 1414هـ/1994م.
93. الخصري بك، محمد، أصول الفقه، مصر، المكتبة التجارية الكبرى، ط6 1389هـ/1969م.
94. الخطيب البغدادي، أبو بكر أحمد بن علي ت: 463هـ، تاريخ بغداد، بيروت، دار الكتاب العربي، 14 مجلد، د.ت.
95. خلاف، عبد الوهاب، علم أصول الفقه، الكويت، دار القلم، 1972م.
96. خيرت، أحمد، مركز المرأة في الإسلام، القاهرة، دار المعارف، 1404هـ/1984م.
97. دار القطني البغدادي، أبو الحسن، علي بن عمر ت: 385هـ، سنن دار القطني،

- تحقيق: السيد هاشم يماني المدني، بيروت، دار المعرفة، 4 جزء، 1386هـ/1966م.
98. للدريز، أبو البركات، أحمد بن محمد العلوي ت: 1201هـ، للشرح الكبير على مختصر سيدي خليل، ومختصر سيدي خليل، أبي الضياء سيدي خليل ت: 776هـ، مصر، دار إحياء الكتب العربية لصاحبها عيسى اللباني .
99. للدريز، أبو البركات، أحمد بن محمد ت: 1201هـ، مختصر أبي ضياء سيدي خليل ت: 776هـ، مصر، دار إحياء الكتب العربية، دت.
100. دروزة، محمد عزة، للمرأة في القرآن والسنة، بيروت، المكتبة العصرية، ط3، 1404هـ/1984م.
101. الدسوقي، محمد عرفة ت: 1230هـ، حاشية الدسوقي على الشرح الكبير للدريز، القاهرة، دار إحياء الكتب العربية، مطبعة اللباني، 4 مجلد، دت.
102. للدمشقي، عرفان سليم، جامع المهلكات من الكبائر والمحرمات، بيروت، دار الكتب العلمية، 1422هـ/2001م.
103. الدمشقي، علاء الدين محمد بن علي ت: 108هـ، المعجم الوسيط، إخراج: إبراهيم مصطفى وآخرون، إشراف: عبد السلام هارون، دت.
104. الدمشقي، محمد أحمد، شرح الرحبية، القاهرة، مطبعة السعادة، دت.
105. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد الدمشقي ت: 748هـ، تذكرة الحفاظ، بيروت، دار إحياء التراث العربي، دت.
106. للذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد الدمشقي ت: 748هـ، الكبائر، تحقيق: عبد القادر أرناؤوط وعطار أحمد، دمشق، دار الفحاء، 1419هـ/1999م.
107. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد الدمشقي ت: 748هـ، الكاشف، تحقيق: محمد عوف، جدة، دار القبلة الثقافية الإسلامية ومؤسسة العلوم، جزءان، دت.
108. الذهبي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 748هـ، سير أعلام النبلاء، تحقيق: شعيب الأرناؤوط، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط4، 23 مجلد، 1406هـ/1986م.
109. الرازي، عبد الرحمن محمد بن إدريس التميمي ت: 327هـ، الجرح والتعديل، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 9 أجزاء، 1371هـ/1952م.
110. الرازي، محمد بن عمر ت: 606هـ، تفسير الكبير، طهران، دار الكتب العلمية، ط2، 30 مجلد، دت.
111. الرحيباني، مصطفى، مطالب أولي النهي في شرح غاية المنتهى، دمشق، المكتبة الإسلامية، دت.

112. رشید رضا، محمد، تفسیر القرآن الحکیم- الشہیر بتفسیر المنار، بیروت، دار المعرفة، ط2، 12مجلداً، 1393ھ/1973م.
113. رشید رضا، محمد، نداء إلى جنس لطيف، د.م، مطبعة المنار، 1351ھ.
114. الرفاعي، أنس، الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، تعريب أنس الرفاعي، قطر، دار الثقافة، د.ت.
115. الرملي، شمس الدين، محمد بن أحمد ت: 1004ھ، نهاية المحتاج إلى شرح المنهاج، مصر، مطبعة البابي الحلبي، 1357ھ.
116. رونك طاهر علي، دراسة تحديد الحد السمع الطبيعى لأهالي كركستان العراق، جامعة صلاح الدين -كلية الطب وكلية العلوم، 1424ھ/2004م.
117. ريتشارد سنل، للتشريح السريري لطلبة الطب، ترجمة: أ.د محمد أحمد سليمان، ومراجعة: أ.د أحمد ذياب، الكويت، منظمة الصحة العالمية، المركز العربي للوثائق والمطبوعات الصحية، ط2، 1998م.
118. الرئيس، محمد ضياء الدين ، النظريات السياسية في الإسلام، مصر، دار المعارف، ط5، 1969م.
119. الزبيدي، محمد مرتضى، تاج العروس من جواهر القاموس، بيروت، منشورات دار مكتبة الحياة، 9 مجلد، د.ت.
120. الزحيلي، وهبة، الفقه الإسلامي وأدلته، دمشق- بيروت، دار الفكر-دار الفكر المعاصر، 8مجلد، ط4، 1418ھ/1998م.
121. الزركلي، خير الدين، الأعلام، بيروت ، دار العلم للملايين، 8 مجلدات ، ط4، 1979م.
122. زكريا إبراهيم ، سايكولوجية المرأة، مصر، دار مصر للطباعة، د.ت.
123. الزلمى، مصطفى إبراهيم، أصول الفقه الإسلامي، أربيل، مكتبة التفسير، 1423ھ/2003م.
124. الزمخشري، جار الله، محمود بن عمر ت: 538ھ، الكشاف عن حقائق التنزيل وعبون الأقاويل، بيروت، دار المعرفة، 4 مجلدات، د.ت.
125. الزمكاني، كمال الدين عبد الواحد ت: 651ھ، البرهان للكشاف عن إعجاز القرآن، تحقيق: خديجة الحديثي وأحمد مطلوب، بغداد، مطبعة العاني، 1974م.
126. زهير حطب، علم اجتماع الأسرة- تطور بَنَى الأسرة العربية، بيروت، معهد النماء العربي، ط3، 1983م.

127. السامرائي، هاشم جاسم، المدخل في علم النفس، بغداد، مكتبة الشرق الجديد، ط2، 1989م.
128. سامي محمد ملحم، علم نفس النمو، عمان، دار الفكر، 1425هـ/2004م.
129. السباعي، مصطفى، المرأة بين الفقه والقانون، للقاهرة، دار السلام، 2004هـ/2003م.
130. المبكي، عبد الوهاب بن علي ت: 771هـ منع الموانع على جمع الجوامع، تحقيق: سعد بن علي الحميري، بيروت، دار البشائر الإسلامي، 1420هـ/1999م.
131. المسجستاني، أبو داود، سليمان بن الأشعث ت: 275هـ، سنن أبي داود، مراجعة وتعليق: محمد محي الدين عبد المجيد، دم، دار إحياء السنة النبوية، 4 مجلدات، د.ت.
132. السخاوي، شمس الدين محمد ت: 902هـ، الضوء اللامع لأهل القرن التاسع، بيروت، دار مكتبة الحياة، 6 مجلدات - 12 أجزاء، د.ت.
133. السرخسي، محمد بن أحمد ت: 483هـ، أصول السرخسي، تحقيق: أبو الوفاء الأفغاني، بيروت، دار المعرفة، د.ت.
134. السعدي، عبد الرحمن ناصر، تيسير الكريم الرحمن، تحقيق: عبد الرحمن بن معلا اللويحي، بيروت، مؤسسة الرسالة، 1420هـ/2000م.
135. سنن النسائي بشرح الحافظ السيوطي وحاشية الإمام السندي، بيروت، دار الكتاب العربي، د.ت.
136. سيد سابق، فقه السنة، بيروت، دار الكتاب العربي، 3 مجلد، 1397هـ/1977م.
137. سيد قطب، السلام العالمي والإسلام، للقاهرة، مكتبة وهبة، ط2، د.ت.
138. سيد قطب، العدالة الاجتماعية في الإسلام، مصر، دار إحياء الكتب العربية، 1954م.
139. سيد قطب في ظلال القرآن بيروت، دار الشروق ط6، 7 مجلدات، 1398هـ/1978م.
140. سيد قطب، مقومات التصور الإسلامي، بيروت، دار الشروق، 1406هـ/1986م.
141. سيرل بيرت وآخرون، كيف يعمل للعقل، تعريب: رياض عسكر ومحمد خلف الله، دمشق، دار وحي القلم، 1425هـ/2004م.
142. السيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، الجامع الصغير، تحقيق: محمد محي الدين عبد المجيد، القاهرة، دار خدشات القرآن، 2 جزء، د.ت.

143. السيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، بغية الوعاظ، مصر، مطبعة السعادة، 1326هـ.
144. السيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، حسن المحاضرة، القاهرة، مطبعة السعادة، 2 مجلد، 1960م.
145. السيوطي، جلال الدين، عبد الرحمن بن أبي بكر ت: 911هـ، الأشباه والنظائر في قواعد وفروع فقه الشافعي، تحقيق: محمد المعتمد بالله البغدادي، بيروت، دار الكتاب العربي، 1407هـ/1987م.
146. الشاطبي، أبو إسحاق، إبراهيم بن موسى ت: 790هـ، الموافقات في أصول الشريعة، شرح: عبد القادر دراز، 4 أجزاء، بيروت، دار الكتب العلمية، دت.
147. الشافعي، محمد بن إدريس ت: 204هـ، مسند الشافعي، بيروت، دار الكتب العلمية، دت.
148. الشافعي، محمد بن إدريس ت: 204هـ، الأم، تصحيح: محمد زهري النجار، بيروت، دار المعرفة، 8 مجلدات، دت.
149. شلتوت، محمود، الفتاوى، بيروت، دار الشروق، 1975م.
150. شلتوت، محمود، الإسلام عقيدة وشريعة، القاهرة، دار القلم، ط 3، 1966م.
151. شلتوت، محمود، القرآن والمرأة، القاهرة، مجمع البحوث الإسلامية، القاهرة، 1963م.
152. شحاطة، عبد الله، رؤية الدين الإسلامي في الحفاظ على البيئة، بيروت، دار الشروق، 1421هـ/2001م.
153. الشرباصي، أحمد، يسألونك في الدين والحياة، بيروت، دار الجيل، 7 مجلد، دت.
154. الشربيني، محمد الخطيب ت: 977هـ، مغني المحتاج إلى معرفة معاني ألفاظ المنهاج، بيروت، دار الفكر، 4 مجلدات، دت.
155. الشريف، عدنان، من علم الطب القرآني، بيروت، دار العلم للملايين، 1990م.
156. الشهرستاني، أبي الفتح، محمد بن عبد الكريم، للمال والنحل، تقديم: صفدي جميل الطعاز، بيروت، دار الفكر، 1419هـ/1999م.
157. الشوكاني، محمد بن علي ت: 1250هـ، فتح القدير، للجامع بين فني الرواية والدراية في علم التفسير، دم، دار الفكر، 6 مجلدات، 1403هـ.
158. الشوكاني، محمد بن علي ت: 1250هـ، نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار، تصحيح: عز الدين الخطاب، بيروت، دار إحياء التراث العربي ومؤسسة للتاريخ

- العربي، 9 مجلدات، 1419هـ/1999م.
159. الشوكاني، محمد بن علي، ت: 1250هـ، للبدر الطالع، القاهرة، مطبعة السعادة، 1348هـ.
160. الشيباني، أحمد بن عمرو ت: 287هـ، الأحاد والمثاني، تحقيق: باسم فيصل الجوابرة، الرياض، دار للرياء، كجزء، 1411هـ/1991م.
161. الصابوني، محمد علي، روائع البيان في تفسير آيات الأحكام، دمشق، مكتبة الغزالي، 2 مجلد، 1397هـ/1977م.
162. صالح بن فوزان، تنبيهات على أحكام تختص بالمؤمنات، الرياض، دن، ط5، 1422هـ.
163. صالح دود، الوجيز في الأمراض الجلدية، دمشق، دار الفكر المعاصر-المركز التقني المعاصر، 2002م.
164. الصالح، صبحي، معالم الشريعة الإسلامية، بيروت، دار العلم للملايين، 1402هـ/1982م.
165. الصاوي، أحمد بن محمد، بلغة السالك لأقرب المسالك إلى مذهب الإمام مالك، المعروف بحاشية الصاوي على الشرح الصغير للدردير، مصر، مطبعة مصطفى البابي، 1372هـ.
166. الصفدي، خليل بن ليك، الوافي بالوفيات، اعتناء: وداد القاضي، فيسان - ألمانيا، 22 مجلدًا، 1402هـ/1982م. بعض الأجزاء من تحقيق: رمزي بعلبكي وعلي محمد، بيروت، دار الصائغ، 1983م.
167. الصنعاني، أبو بكر عبد الرزاق بن همام ت: 211هـ، مصنف عبد الرزاق، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي، بيروت، المكتب الإسلامي، 11 جزء، ط2، 1403هـ.
168. طالو، محي الدين، تطور الجنين، بيروت، دار ابن كثير، 1986م.
169. طيارة، عفيف عبد الفتاح، روح الدين الإسلامي، بيروت، دار الكتب للملايين، ط7، 1978م.
170. الطبراني، أبو القاسم، سليمان بن أحمد، ت: 360هـ، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، الموصل، مكتبة العلوم والحكم، 30 جزء، ط2، 1404هـ/1983م.
171. الطبراني، أبو القاسم، سليمان بن أحمد ت: 360هـ، المعجم الأوسط، تحقيق:

- طارق بن عوض وعبد المحسن الحسيني، القاهرة دار الحرمين، 10 جزء، 1415هـ.
172. الطبراني، أبو قاسم، سليمان بن أحمد ت: 360هـ، المعجم الصغير، تحقيق: محمد سليم سمارة، بيروت، دار إحياء التراث العربي، د.ت.
173. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، تاريخ الطبري، تاريخ الأمم والملوك، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم، بيروت، دار سويدان، 11 جزء، د.ت.
174. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، جامع البيان، تحقيق: صدقي جميل العطار، بيروت، دار الفكر، 15 مجلد، 1419هـ/1998م.
175. الطبري، أبو جعفر، محمد بن جرير ت: 310هـ، تاريخ الأمم والملوك، دم، دار الكتب العلمية، 10 مجلدات، 1407هـ/1987م.
176. طلعت منصور وآخرون، أسس علم نفس العام، القاهرة، مكتبة أنجلو المصرية، 1978م.
177. الطهطاوي، رفاعه رافع، المرشد الأمين للبنات والبنين، المطبوع ضمن الأعمال الكاملة المجموعة له من قبل محمد عمارة، بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1973م.
178. ظاهر قاسم، نظام الحكم في الشريعة والتاريخ، بيروت دار النفاس، 1974م.
179. الظاهري، أبو محمد، علي بن أحمد ت: 456هـ، المحلى بالآثار، تحقيق: عبد الغفار سليمان البنداري، بيروت، دار الكتب العلمية، 5 مجلدات، 1408هـ/1988م.
180. عادل رؤوف، العمل الإسلامي في العراق، دمشق، للمركز العراقي للإعلام والدراسات، 1421هـ/2000م.
181. عايدة عبد الهادي، فسيولوجيا جسم الإنسان، عمان، دار الشروق، 2001م.
182. عبد الحليم عويش، موسوعة الفقه الإسلامي المعاصر، القاهرة، دار الوفاء، 3 مجلد، 1426/2005م.
183. عبد الحميد دياب وأحمد قرقور، مع الطب في القرآن الكريم، رسالة أعدت لنيل إجازة الدكتور في الطب، دمشق، مؤسسة علوم القرآن، 1404هـ/1984م.
184. عبد السلام هارون، تهذيب سيرة ابن هشام، دمشق، دار المتحدة، ط20 1413هـ/1992م.
185. عبد العزيز، محمد، نظام الحسية في الإسلام، الرياض، مطبعة المدينة، د.ت.
186. عبد العزيز، محمد كمال، الرضاعة والنفطام في الطب والقرآن، مصر، دار العربية للنشر والتوزيع، 1998م.

187. عبد الكريم زيدان، المفضل في أحكام المرأة، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 11 مجلد، 1420هـ/2000م.
188. عبد الكريم زيدان، الوجيز في علم الأصول، طهران، مكتبة احسان، 1420هـ/2000م.
189. العز الدين بن عبد السلام ت: 660هـ، قواعد الأحكام في مصالح الأنام، مصر، 1353هـ.
190. عز الدين فراج، تغذية الإنسان في الصحة والمرض، القاهرة، مكتبة النهضة المصرية، 1984م.
191. عصام عبد اللطيف، الإنسان والبيئة، بغداد، دار الحرية، 1399هـ/1979م.
192. العظيم آبادي، أبي عبد الرحمن محمد أشرف الصديقي ت: 1322هـ، عون المعبود شرح سنن أبي داود المجستاني ت: 275هـ، سنن أبي داود، بيروت، دار إحياء التراث العربي، ط2، 15 مجلدات، 1421هـ/2001م.
193. عقاد، عباس محمود، المرأة في القرآن الكريم، القاهرة، دار الهلال، دت.
194. العقيل، عبد الله سليمان عقيل، من أعلام الدعوة والحركة الإسلامية المعاصرة، القاهرة، دار للتوزيع والنشر الإسلامية، ط3، 1426هـ/2005م.
195. عويس، عبد الحليم، نظام الأسرة في الإسلام، جدة، الشركة السعودية للأبحاث، 1405هـ/1985م.
196. الفزالي، أبو حامد محمد ت: 505هـ، إحياء علوم الدين، القاهرة، المطبعة العثمانية، 1352هـ.
197. الفزالي، أبو حامد، محمد بن محمد ت: 505هـ، المستصفى في علم الأصول، بيروت، مؤسسة الرسالة، 2 مجلد، 1417هـ/1997م.
198. الفزالي، أبو حامد، محمد بن محمد ت: 505هـ، الوجيز، بيروت، دار المعرفة، مجلدان، 1399هـ/1979م.
199. الفمراوي، محمد أحمد، الإسلام في عصر العلم، إعداد: أحمد عبد السلام الكردفي، دم، دار الكتب الحديثة، دت.
200. فؤاد حسين، المرأة في الشعر الكردي، بغداد، دار الكتب، 1990م.
201. فؤاد عبد المنعم، مبدأ المساواة في الإسلام، نشر مؤسسة للثقافة الجامعية، دن، دت.
202. فؤاد غصن، الطب الشرعي وعلم السموم، بيروت، دار الكتاب اللبناني، دت.

203. الفتوحی، ابن النجار، نقی الدین، محمد بن أحمد ت: 985هـ، منتهی الارادات، تحقیق: عبد الغنی عبد الخالق، القاهرة دار العروبة، 3 مجلد، دت.
204. الفرغاني، فخر الملة والدين قاضي خان محمود ت: 592هـ، الفتاوى الخانية- قاضي خان، وهي مطبوعة على هامش الفتاوى الهندية. لفتاوى الهندية: جماعة من علماء الهند في قرن الحادي عشر للهجرة بتكليف من السلطان أبي المظفر محي الدين محمد، مصر، مطبعة الأميرية ببولاق. 1310هـ.
205. الفيروز آبادي، مجد الدين محمد بن يعقوب ت: 835هـ/ 1415، القاموس المحيط، طبعة مصورة، دار الجيل، 4 مجلدات، دت.
206. الفيروز آبادي، أبو إسحاق، إبراهيم، المهنّب في لفقه الإمام الشافعي، بيروت، دار الفكر، 2 مجلد. دت.
207. قاسم أمين، المرأة الجديدة، القاهرة، مؤسسة أخبار اليوم، العدد 302، 1989م.
208. القذافي، رمضان محمد، علم النفس في الإسلام، بنغازي، دار الكتب الوطنية، 1419هـ/ 1999م.
209. فرجستاني، كريم شريف، علم نفس المراهقة والشباب، أربيل، دين، مطبعة وزارة التربية، 2004م.
210. قرشي محمد علي وطاهر عثمان علي، التشريح البشري الوظيفي، دمشق، المركز التقني المباشر ودار ابن النفيس، 1418هـ/ 1998م.
211. القرضاوي، يوسف، فتاوى المعاصرة، بيروت، المكتب الإسلامي، 3 مجلد، 1421هـ/ 2000م.
212. القرضاوي، يوسف، الحلال والحرام في الإسلام، دمشق-بيروت، للمكتب الإسلامي، ط7، 1392هـ/ 1973م.
213. القرضاوي، يوسف، فناء الجزيرة، برنامج: الشريعة والحياة.
214. القرطبي، أبو عبد الله، محمد بن أحمد ت: 671هـ، بداية المجتهد ونهاية المقتصد، مصر، مطبعة مصطفى البابي، 2 مجلد، 1339هـ.
215. القرطبي، أبو عبد الله، محمد بن أحمد ت: 671هـ الجامع لأحكام القرآن، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 20 مجلدًا، 1405هـ/ 1985م.
216. القزويني، أبو عبد الله، محمد بن يزيد ت: 275هـ، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، بيروت، دار الفكر، 2 جزء، دت.
217. القصاب، عبد اللطيف ياسين، الفروق بين الذكر والأنثى، دمشق مطبعة اتحاد

للكتاب العرب، 2003م.

218. القاضي، محمد بن سلامة بن جعفر ت: 454هـ، مسند الشهاب، تحقيق: حمدي عبد المجيد السلفي، بيروت، مؤسسة الرسالة، مجلدان، ط2، 1407هـ/1986م.
219. الكاساني، علاء الدين، أبو بكر بن مسعود ت: 587هـ، بذائع الصنائع في ترتيب الشرائع، مصر، مطبعة الجمالية، 12 جزء، دين، 1328هـ.
220. كامل موسى، أحكام المعاملات، بيروت، مؤسسة للرسالة، ط2، 1415هـ/1994م.
221. الكبسي، أحمد، للسفة نظام الأسرة في الإسلام، أبو ظبي، مكتبة المكتبة، 1980م.
222. الكبسي، أحمد، المرأة والسياسة في صدر الإسلام، أبو ظبي، مكتبة المكتبة، 1980م.
223. كتاب المقدس - العهد الجديد، دم، دار للكتاب المقدس في الشرق الأوسط، 1996م. وقد ترجم من اللغة اليونانية.
224. كتاب المقدس - كتب الشريعة الخمسة، بيروت، دار المشرق، 1986م.
225. كحالة، عمر رضا، إعلام النساء في عالمي العرب والإسلام، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط9، 5 مجلدات، 1409هـ/1989م.
226. كحالة، عمر رضا، المرأة في القديم والحديث، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط2، 2 جزء، 1402هـ/1982م.
227. كحالة، عمر رضا، معجم المؤلفين، تحقيق: مكتب تحقيق التراث في بيروت، مؤسسة الرسالة، كمجلد، 1406هـ/1986م.
228. كنجو، خالص جلبي، الطب محارب الإيمان، دمشق - بيروت، دار الكتب العربية، ط7 مجزأ، 1413هـ/1993م.
229. ماري بونابرت، سايكولوجية المرأة، ترجمة: صلاح مخيمر وعبد مياخيل رزق، دم، مكتبة أنجلو المصرية، ط2، 1966م.
230. ماري كلود، دليل المرأة الطبي في الصحة والمرض، ترجمة: حيان غانم، دمشق، مؤسسة غلا، 1999م.
231. مالك بن انس الأصبحي، أبو عبد الله ت: 179هـ، الموطأ، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، مصر، دار للتراث العربي، جزآن، د.ت.
232. المالكي، ابن العربي، ت: 543هـ، عارضة الأحوزي بشرح صحيح الترمذي، بيروت، دار إحياء التراث العربي، 13 جزءاً، 1415هـ/1995م.

233. الماوردي ، أبو الحسن، علي بن محمد البصري ت: 450هـ، الأحكام السلطانية والولايات الدينية، مصر، مطبعة مصطفى البابي الحلبي، ط2 ، 1966م.
234. الماوردي، أبو الحسن، علي بن محمد البصري ت: 450هـ، أنب القاضي، تحقيق: محي هلال سرحان، بغداد، مطبعة الإرشاد، 1971م.
235. المباركفوري، صفي الرحمن، للرحيق المختوم، الرياض ، مكتبة المؤيد، 1415 هـ/1994م.
236. المجمع الأعلى للعلمي للمساجد، هيئة الإعجاز العلمي في القرآن والسنة، علم الأجنة في القرآن والسنة، مكة المكرمة، مطابع رابطة العالم الإسلامي، 1987م.
237. مجموعة من العلماء، المنجد في الأعلام، بيروت، دار الشرق، ط21، 1996م.
238. محمد عمارة، الأعمال الكاملة للإمام محمد عبدة، بيروت، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، 1972م.
239. محمد محمد حسين، حصوننا مهددة من الداخل، الكويت-الدوحة، مكتبة المنار الإسلامية- مكتبة الثقافة، 1967م.
240. المحمدي، علي محمد يوسف، بحوث فقهية في مسائل طبية معاصرة، بيروت، دار البشائر الإسلامية، 1426هـ/2005م.
241. محمود بدر عقل، الأساسيات في تشريح الإنسان، عمان، دار الفكر للطباعة والنشر، 1420هـ/1999م.
242. محمود حمودة، النفس أسرارها وأمراضها، للقاهرة ، دن، 1990م.
243. المرزوقي، إبراهيم عبد الله، حقوق الإنسان في الإسلام، ترجمة: محمد حسين مرسى، تقديم: حسن حفاوي، أبو ظبي، ط3 ، 2001م. رسالة الدكتوراه في جامعة أكستر في المملكة المتحدة عام 1999م.
244. المرغيناني، برهان الدين، أبو الحسن، علي بن أبو بكر، ت: 593هـ، الهداية شرح بداية المبتدي، مصر، مكتبة البابي، ط2، 2 مجلد، د.ت.
245. المعزي، أبو الحاج، يوسف بن الزكي ت: 742هـ، تهذيب الكمال، تحقيق: بشار عواد معروف، بيروت، مؤسسة الرسالة، 35 جزء، 1400هـ/1980م.
246. المط محمد فائز، الجسم البشري، بيروت، مؤسسة الرسالة، 3 أجزاء، 1410هـ/1989م.
247. مفيد حنون، أساسيات علم وظائف الأعضاء، عمان، دار البلازوي العالمية، 1999م.

248. المقنسي، ابن قدامة، عبد الله بن أحمد ت: 620هـ، المغني، الرياض، مكتبة الرياض الحديثة، 9 مجلدات، 1401هـ/ 1981م.
249. المناوي، عبد الرؤوف، فيض القدير شرح الجامع الصغير، القاهرة، مطبعة الجمالية، 6 مجلدات، 1329هـ.
250. المنزري، عبد العظيم عبد القوي ت: 656هـ، للترغيب والترهيب، تحقيق: إبراهيم شمس الدين، بيروت، دار الكتب العلمية، 4 جزء، 1417هـ.
251. المونودي، أبو الأعلى محمد، للقانون الإسلامي والنمستور، لاهور، المطبوعات الإسلامية المحددة، 1404هـ/ 1983م.
252. المونودي، أبو الأعلى محمد، الحجاب تعريب: محمد كاظم، دمشق، دار الفكر، 1959م.
253. موريس بوكاي، القرآن الكريم والتوراة والإنجيل والعلم، القاهرة، دار المعارف، د.ت.
254. موريس بوكاي، ما أصل الإنسان، ترجمة: مكتب التربية العربي لدول الخليج، الرياض، 1406هـ/ 1985م.
255. الموسوعة الطبية الكاملة للأسرة، تعريب: أنس الرفاعي، قطر، دار الثقافة، د.ت.
256. موسى، محمد يوسف، أحكام الأحوال الشخصية، القاهرة، دار الكتاب العربي، 1378هـ/ 1958م.
257. ناصف، منصور علي، التاج الجامع للأصول، بيروت، دار إحياء التراث العربي، ط5، 5 جزء، 1413هـ/ 1993م.
258. النهان، محمد فاروق، نظام الحكم في الإسلام، الكويت، جامعة الكويت، 1393هـ/ 1973م.
259. نجاتي، محمد عثمان، للقرآن وعلم النفس، بيروت، دار الشروق، 1982م.
260. النسائي، أبو عبد الرحمن، أحمد بن شعيب بن علي ت: 303هـ، سنن النسائي، بشرح الحافظ جلال الدين السيوطي وحاشية الإمام السندي، القاهرة، دار الحديث، 8 مجلدات، 1407هـ/ 1987م.
261. النسفي، حافظ الدين، أبو البركات، عبد الله بن أحمد ت: 701هـ، مدارك للتنزيل وحقائق للتأويل، بيروت- دمشق، مكتبة الأموية، 4 مجلدات، د.ت.
262. النسيمي، محمود ناظم، الطب النبوي والعلم الحديث، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط4، 3 مجلد، 1417هـ/ 1996م.

263. النسيبي، محمود ناظم، موقف العلم والإسلام من تحديد نسل الأمة، بحث منشور في انترنت، 2007م.
264. النمري، يوسف بن عبد الله عبد البر ت: 463هـ، التهديد لابن عبد البر، تحقيق: أحمد علوي ومحمد البكري، المغرب، وزارة الأوقاف، 24 جزء، 1387هـ.
265. نور الدين عتر، ماذا عن المرأة، دمشق، دار الفكر، ط4، 1402هـ/ 1981م.
266. النووي، أبو زكريا، محي الدين بن شريف ت: 676هـ، المجموع شرح المهذب، المدينة المنورة، مكتبة السلفية، 20 مجلدًا، دت. والكلمة لستقي الدين السبكي، علي بن عبد الكافي ت: 756هـ.
267. النووي، أبو زكريا، محي الدين، سراج الوداع على متن المنهاج، شرح الشيخ محمد زهري الفمراوي، إيران، سنندج، داركرستان، مطبعة التوحيد، 1420هـ.
268. النيسابوري، ابن خزيمة، أبو بكر محمد بن إسحاق السلمي ت: 311هـ، صحيح ابن خزيمة، تحقيق: محمد مصطفى الأعظمي، بيروت، المكتبة الإسلامية، 4 أجزاء، 1390هـ/ 1970م.
269. النيسابوري، أبو الحسين، مسلم بن حجاج ت: 261هـ، صحيح مسلم بشرح النووي، تحقيق وتعليق: مصطفى ديب البغا، دمشق، دار العلوم الإنسانية، 6 أجزاء، 1418هـ/ 1997م.
270. النيسابوري، أبو الحسين، مسلم بن الحجاج ت: 261هـ، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقى، بيروت، دار الكتاب العربي، 5 أجزاء، دت.
271. الهيثمي، أبو العباس، أحمد بن محمد ت: 974هـ، تحفة المحتاج بشرح المنهاج، تعليق: محمد محمد تامر، القاهرة، مكتبة الثقافة الدينية، 4 أجزاء، 2003م.
272. هيتو، محمد حسن، الوجيز في أصول التشريع الإسلامي، بيروت، مؤسسة الرسالة، ط3، 1410هـ/ 1990م.
273. الهيثمي، نور الدين، علي بن أبي بكر ت: 807هـ، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، بتحريه الحافظين ابن حجر والحافظ العراقي، بيروت، دار الكتب، دت.
274. هوني هارولد هانسن، حياة المرأة الكردية، بغداد، مطبعة المجمع العلمي العراقي، 1984م. للترجمة من الإنكليزية إلى الكردية عزيز كردي.
275. الواحدي، أبو الحسن، علي بن أحمد ت: 468هـ، أسباب النزول، بيروت، عالم للكتب، دت.
276. وجدي محمد فريد، المرأة المسلمة، دمشق، دار إحياء علوم الدين، دت.

277. وجدي محمد فريد ، دائرة المعارف للقرن العشرين، بيروت، دار المعرفة، ط3، 10 مجلدات، 1971م.
278. الوافي، علي عبد الولحد، المرأة في الإسلام، القاهرة، دار النهضة مصر، ط2 ، 1979م.
279. الويردي، فرج الله، عمر الإنسان وعلاقته بالغذاء والتغذية، بغداد، مطبعة الرابطة، 1958م.
280. اليماني، للوزير، محمد بن إبراهيم ت: 840هـ، المواسم من القواصم، تحقيق: شعيب أرنؤوط، بيروت مؤسسة الرسالة، 9 مجلدات، ط2، 1415هـ/1994م.
281. يوسف مراد، ميادين علم النفس، مصر، دار المعارف، 1955م.

ب - سدرچاوه بیانیه کسان

- 1 Christor K, TJ Badcock. *Evolutionary psychology*
Acritical, introduction, International. Badstow, Cornwall.
- 2 Degroot JL (1989). *Endocrinology*. 2nd ed. 3 Volumes, Sanders
company.
- 3 Dullen B (1982). *Text book of endometrial pathology*. 2nd ed.
Berlin.
- 4 Environmental Protection Agency (1998). *Children's Environmental*
Health, USA,
- 5 Environmental Protection Agency (2000). *Children's Environmental*
Health USA,
- 6 Frances SG, Gordon JS (1997). *Basic & Clinical Endocrinology*. 5th
ed. Lebanon: Typopress .
- 7 Ganong. WF (1980). *Review of medical physiology*. 10th ed. USA;
California: Laue medical population.
- 8 Gray AT, Kevin TP (2003). *Anatomy & Physiology*. 5th ed. USA.
- 9 Hamberger L (1990). *A child is Born*. London: Double day.
- 10 Hunter (2005). *Davidsons Principle & Practice of Medicine*. 19th ed.
London: Churchle Livingstone.
- 11 James A (1989). *Infant Feeding*. World Health Organization.
Geneva, Supplement to vol: 67. Belgium.
- 12 James EA (1975). *Grants Atlas of Anatomy*. 7th ed. USA.
- 13 James RS et al (1999). *Danforths Obstetric & Gynecology*. 8th ed.
USA..
- 14 Jelliff DB, Jelliff (1978). *Human Milk in Modern*
World, Psychological, Nutritional, Economical Significance. EFP:
Oxford University Press.
- 15 John W, JR W (2001). *Human Anatomy & Physiology*. USA.
- 16 Kathleen GA, Jan R (1999). *Breast Feeding & Human Lactation*, 2nd
ed. USA: Massachusset, Jones & Bartlett Publication.
- 17 Keith LM (1992). *Clinically oriented anatomy*, 3rd ed. USA:
Baltemore.
- 18 Kenneth LB (1990). *Principle & Practice of*
Endocrinology & Metabolism. Philadelphia: J.P Lippicon Company .
- 19 Kenneth SS, Mc.Graw H (2001). *Anatomy & Physiology*. 2nd ed.
Newyork.
- 20 Kuri JI et al (1981). *Harisons Principle of internal medicine*. 9th ed
Japan: Cosado printed company.

- 21 Langsman (2000). *Medical Embryology*. 8th ed. USA .
- 22 Leon S et al (1993). *Clinical Gynecologic Endocrinology&Infertility*, 4th ed. UK.
- 23 Malvolm BC, Jerom S (1993). *Human Neuroanatomy*, 8th ed. London.
- 24 Marcuce F (1991). *Contraception Science&Practice*. UK.
- 25 Margret C, Yngre H (1983). *Manual on Feeding Infant& Young Children*. 3rd ed. Oxford: Oxford Medical Publication.
- 26 Office Of Children Health Center (2003). *Americans Children & The Environment*. 2nd ed. USA.
- 27 Riial A et al (1996). *Hilgard introduction to Psychology*. 12th ed. USA .
- 28 Riial.AT et al (1996). *Hilgard introduction to Psychology*. 12th edition. USA.
- 29 Ronald WD (2000). *High-yield Embryology*. 2nd ed. USA.
- 30 Rouviere JP. *Anatomic Topography*. Paris.
- 31 Ruth AL (1999). *Breast Feeding*. 5th ed. USA.
- 32 Sheldon HC (1991). *Complication of Pregnancy*. 4th ed. USA..
- 33 Sperber GH (1976). *Craniofacial Embryology*. 2nd ed. Canada.
- 34 Speroff L et al (2000). *A clinical Guide for contraception*, 3rd ed. USA .
- 35 Stanley GC et al (1989). *Gynecology by ten teachers*. 14th ed. London: Edward .
- 36 Stuart C, Cristoph l (2000). *Obstetric by ten teachers*, 17th ed. Newyork. London .
- 37 Susman et al (1992). *The oldest all*. USA. NewYork. Oxford University Press .
- 38 Vanlunsen RHW (2000). *Contraception Choice& Realities*. USA-UK.
- 39 WHOCOST (2006). *National survey for NCD risk factors for population age 25-65 years old / Iraq*. Geneva. WHO.

ج- چاو بینکھوتنه کان

- 1   الدكتور خالص بلال: پسوری نه خوشيه کاني پيسته
- 2   الدكتور سهام أحمد النجار: پسوری نه خوشيه کاني نافر تان وله
دايکبون
- 3   الدكتور ديار حسين: پسوری نه خوشيه کاني ده روونی
- 4   الدكتور ميسر عبد الرحمن: پسوری نه خوشيه کاني لووت وقورگ و
گوي
- 5   الدكتور هيمن أحمد ناکره يی: شاره زای گشتی
- 6   فؤاد عوسمان: به رپوه به ری سه رژمي ری هه وليز
- 7   دارا أكرم سعيد و، تەيب تەها: ليپرسراوی به شى سه رژمي ری له
نه خوشخانه ی فرياکه وتنی هه وليز.
- 8   که زال شاكر قادر: ليپرسراوی به شى سه رژمي ری له
نه خوشخانه ی مندالبون له هه وليز.

ناوهرپوک

- پنښکه له 5
- سوپاس وپېژانين 6
- پنښه کی 7
- برگی په کم: پنځه نه ی جه سته ی و دهرنی نیرینه و حقیقه و جياوانی نتوانيان 21
- دروازه: 23
- به شی په کم: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزلنی کړنه ندام و نه ندامه 27
- باسی په کم: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزانی په بکړه کړنه ندام و 29
- په بکړه کړنه ندام 31
- به شه کانی په بکړه کړنه ندام 32
- جياوانی نتوان کاسه سه ری پياوړن: 33
- به ندی دموه: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزانی کړنه ندامی دهمار 38
- برگی په کم: ناوړه نده کړنه ندامی دهمار 38
- باسی دموه: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزانی کړنه ندامی سوړپان و هه ناسه دان 45
- برگی په کم: دل: 47
- برگی دموه: خوین: 48
- پنځه نه کانی خوین: 48
- به کم: شله ی پلازما 48
- دموه: خرڅه کانی خوین: 49
- به ندی دموه: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزانی کړنه ندامی 50
- برگی په کم: قورگ: 50
- برگی دموه: سی به کان: 51
- باسی سینه م: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزانی کړنه ندامی 55
- دهره اویشتن و زلوښ: 55
- دهره زله (المدخل): 57
- به ندی په کم: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزانی 60
- برگی په کم: جوړنه گون 60
- برگی دموه: جڅگی گویزه روه 61
- برگی چواره م: شله ی تڼو- ناری نیرینه 63
- برگی پنبجه م: نیره نه ندامی زلوښ، چوک 63
- به ندی سینه م: پنځه نه ی توبکاری و کارنه ندمزانی کړنه ندامی زلوښی 64
- برگی په کم: نه ندامه کانی زلوښی ناوړه و: 65
- برگی دموه: نه ندامه کانی دهره و کړنه ندامی زلوښی 70
- برگی سینه م: مەمک 71

- 75..... بهنې دود: پښتانه د ټولنې وکارنه د لمرزاسۍ
- 77..... باسې په کم: کرلموسومو کان (بلره په ننگیه کان) وتوخه خانه کان
- 78..... بهنې په کم: پښتانه د کرلموسومو کان د زونې له
- 79..... بهنې په کم: پښتانه د کرلموسومو کان د زونې له
- 79..... بېگې په کم: پښتانه د کرلموسومو کان د زونې
- 82..... بېگې دود: جياوازي نړوان کرلموسومو کان د زونې همدو پگز
- 83..... بهنې دود: پښتانه د توخه خانه کان و جياوازي نړوانيان
- 83..... بېگې په کم: پښتانه د توخه خانه کان (سپېرم و هیلک)
- 86..... بېگې دود: جياوازي نړوان توخه خانه کان (سپېرم و هیلک)
- 91..... باسې دود: پښتانه گلانده کان و هلمونو کانۍ
- 93..... ددروازه
- 94..... بهنې په کم: پښتانه د ژور چورباي بينن د پښتانه د ژور ميتشک
- 94..... بېگې په کم: پښتانه د ژور چورباي بينن
- 95..... بېگې دود: پښتانه د ژور ميتشک
- 96..... هلمونو کانۍ بهنې پيشه وه د پښتانه د ژور ميتشک
- 98..... بهنې دود: پښتانه د سرگرچيله د پښتانه د دهرقي و هوسۍ د دهرقي
- 98..... بېگې په کم: پښتانه د سرگرچيله
- 101..... بېگې دود: پښتانه د دهرقي و هوسۍ د دهرقي
- 101..... په کم: پښتانه د دهرقي
- 102..... دود: پښتانه د هوسۍ د دهرقي
- 102..... بهنې سنبه: توخه هلمونو کانۍ نيزين و مينه
- 102..... بېگې په کم: توخه هلمونو کانۍ نيزين
- 104..... بېگې دود: توخه هلمونو کانۍ مينه
- 109..... دود: هلمونو کانۍ وياش
- 110..... بېگې سنبه: هلمونو هاوېشه کانۍ نړوان همدو پگز
- 113..... باسې سنبه: جياوازي نړوان همدو پگز له نهمې کړپه له و مندالي
- 114..... بهنې په کم: جياوازي نړوان همدو پگز له نهمې کړپه له و دواي له دايکېوون
- 115..... بهنې په کم: جياوازي نړوان همدو پگز له نهمې کړپه له و دواي له دايکېوون
- 118..... بهنې دود: پښتانه (البوغ - Puberty) و کاریکو ډولي هلمونو کان
- 118..... بېگې په کم: مانا پښتانه له پوانگې پزېشکي و شرعي
- 120..... بېگې دود: گورناريه جهستې و ددرونيه کانۍ نهمې پښتانه
- 124..... بېگې سنبه: کاریکو ژينگ له سر پښتانه و همدو کار
- 130..... بهنې سنبه: جياوازي نړوان همدو پگز له نهمې همدو کارۍ و نهمې زونې
- 136..... بهنې چوراه: جياوازي له هلمونو کانۍ
- 136..... بېگې په کم: پښتانه د هلمونو کانۍ توش بوون

- 139..... بېگۍ دودم : هر دود پر گڼو جياوازي مردن
- 141..... بېگۍ سټيم : پر گڼی نږينه و هژکاری مردنی زياد
- 145..... بهشی سۍ يم: جياوازيه کانی نيوان هر دود پر گڼه ز که
- 147..... ده روزه:
- 149..... باسی په کهم: جياوازيه کانی نيوان هر دود پر گڼ په پيرهست به
- 153..... بهندی په کهم: تولنای زانستی هنزی (فېگر و پرکړنه وه)
- 153..... بېگۍ په کهم: تولنای زانستی و فېگر و پرکړنه وه
- 156..... بېگۍ دودم: داهينان
- 157..... بېگۍ سټيم: جوله و دژولری
- 160..... بېگۍ چوارهم: تولنای زمانی - دواشن
- 160..... بهندی دودم: هه سته کان
- 161..... بېگۍ په کهم: توانای بیستن وینين
- 162..... بېگۍ دودم : هستی بهرکوتن
- 163..... بېگۍ سټيم: هستی بڼکړدن
- 164..... بېگۍ چوارهم: هه سترگن به نازار
- 167..... بهندی سټيم: چاوبڼی وله خڅرگن، خڅن و سته بهر و لاچرون
- 167..... بېگۍ په کهم: چاوبڼی وله خڅرگن
- 170..... بېگۍ دودم: خڅن و سته بهر و لاچرون
- 171..... بېگۍ سټيم: شمانه به خڅ بون
- 172..... بېگۍ چوارهم: خوړه و شت
- 175..... باسی دودم: هه نډیک له نه خڅشيه دهر ونيه باوه کان و نه خڅشيه
- 177..... بېگۍ په کهم: خه مړکی
- 179..... بېگۍ دودم: ده مارگېری گوشرلو
- 179..... بهندی دودم: نه خڅشيه دهر ونيه جه سټيه کان
- 207..... بهرگی دودم: حوکه کانی شهرعی په پيرهست به هر دود
- 213..... بهشی په کهم: حوکه کانی په پيرهست به پارزانده وه
- 215..... باسی په کهم: حوکه کانی په پيرهست به پارزانده وه وېژشاک
- 216..... بهندی په کهم: حوکه کانی په پيرهست به پارزانده وه
- 217..... بهندی په کهم: حوکه کانی په پيرهست به پارزانده وه
- 217..... بېگۍ په کهم: واتای پارزانده وه
- 219..... بېگۍ دودم: به لکه کان نامازه به وه ده کن که وا
- 226..... بېگۍ سټيم: هر چه کانی خڅ پارزانده وه بق نافرده تان
- 232..... بېگۍ چوارهم: پارزادی پياو بق خڅزان
- 234..... بهندی دودم: پڅشاک و خڅ داپڅشيني نافرده ت
- 234..... بېگۍ په کهم: داپڅشين و فیتړه ت

- برگه ی دوه م : مهرجه کانی پښاکي څل داپوشين 238
- برگه ی سنيهم : دوست گردني گومان بهرامبر به څل داپوشين 246
- باسی دوه م : حوکه کانی په يوه ست به چاوداگرتن 251
- باسی دوه م : حوکه کانی په يوه ست به چاوداگرتن 252
- باسی دوه م : حوکه کانی په يوه ست به چاوداگرتن 253
- به ندی په که م : چاوداگرتن 253
- برگه ی په که م : مانای عوروت 254
- برگه ی دوه م : سنوړی عوروتی پیاو 254
- برگه ی سنيهم : سنوړی عوروتی نافرته 255
- برگه ی چواره م : تهماشاکرني نافرته گنج 256
- برگه ی پېنجه م : تهماشا کرني نافرته بېگانه له لایه پیاووه 257
- برگه ی ششم : هڅه کانی پېنځسني چاوداگرني پیاو پېش نافرته تان 259
- برگه ی حوته م : تهماشا کرني نافرته بز پیاوی بېگانه 266
- پای زانایانی نیسلام دهریاره ی تهماشا کرني نافرته بز پیاوی بېگانه : 268
- 1- مزمه بی شافعی : 268
- 2- مزمه بی حنه فی : 268
- 3- مزمه بی مالکی : 268
- 4- مزمه بی حنه بل : 269
- 5- لای شافعی رحه نه فی کان : 269
- به ندی دوه م : مانوړی نافرته له مالوړه ، ټيکه لوی 270
- برگه ی په که م : مانای مانوړه 270
- برگه ی دوه م : مانوړه له مال وښتوت 272
- برگه ی سنيهم : ټيکه لوی 274
- به ندی سنيهم : حه پای شهرم 279
- برگه ی په که م : مانای حه پای 279
- برگه ی دوه م : حه پای نافرته 279
- به لگه ی څلرېسکی حه پای شهرمی نافرته : 281
- برگه ی سنيهم : حه پای پیاو 282
- برگه ی چواره م : کاریگرې ژنگه له سر حه پای شهرم 283
- به شی دوه م : خوا پرسنی 285
- دروازه : 287
- باسی په که م : نویژ گردن 289
- به ندی په که م : دوست نویژ، څل داپوشين، بانگدان، چلنیه تی نویژ گردن 291
- برگه ی په که م : دوست نویژ 291
- برگه ی دوه م : څل داپوشيني نافرته له کانی نویژ 293

- 295..... بېرگی سنيهم: بانگان و بانگی هه لسان بو نوټيز کردن
- 295..... بېرگی چوارهم: چړنیه تی نوټيز کردن
- 296..... بهندی دوهم: نوټيزی به کړمه ل، نوټيزی ههینی
- 296..... بېرگی په کم: نوټيزی به کړمه ل
- 298..... بېرگی دوهم: نوټيزی ههینی
- 299..... بېرگی سنيهم: نوټيزی جه ژنه کان
- 301..... باسی دوهم: پلټو گرتن، حه جی مالی خوا
- 303..... بهندی په کم: پلټو گرتن
- 304..... بهندی دوهم: حه جی مالی خوا
- 305..... بېرگی په کم: مهرجه کانی حه ج کردن که جیاوانن له نیولن نافرته وپیاوان
- 305..... بېرگی په کم: مهرجی توانایی، که بریتیه له مهرهم و هژکاری
- 310..... بېرگی دوهم: مزله نی هاورسر
- 310..... بېرگی سنيهم: نافرته که له عیدې ته لال
- 311..... بېرگی چوارهم: داپوشینی دهم وچا و سر
- 312..... بېرگی پینجه: دلته مالی نی پښاکي دیوار
- 313..... بېرگی شه شه: ته لپیه کردن
- 313..... بېرگی حه و ته: ته وانی مالناوایی
- 313..... بېرگی هه شته: نژیک بوونه له مالی خوا
- 314..... بېرگی تریه: نافرته وه ورو له نیواف
- 314..... بېرگی دهیم: ده رخصتنی شانی راست
- 315..... بېرگی یانزه هم: سرکه و تنی سر سه فارو مهره
- 315..... بېرگی لوانزه هم: کوټ کردن و هی قزی سر
- 316..... به شنی سنيهم: نافرته وکار کردن، تیکرشان وکاری قورس
- 318..... باسی په کم: نافرته وکار کردن
- 320..... بهندی په کم: نافرته وکاره گشنیه کان
- 320..... بېرگی په کم: پای کړمه لی به کم
- 323..... بېرگی دوهم: پای کړمه لی دوهم
- 324..... بېرگی سنيهم: پای کړمه لی سنيهم
- 327..... بهندی دوهم: بواره گوندیاو کانی به شدلی نافرته
- 327..... بېرگی په کم: کاروچالاکی پلمیاری
- 327..... بېرگی دوهم: کاروچالاکی په روره دی ویا نکه واز کردن
- 327..... گرنگترین نهو کارنه ی نافرته تان ده تولن نه نجامیان بدن:
- 329..... بېرگی سنيهم: کاروچالاکی کړمه لپه تی
- 332..... باسی دوهم: تیکرشان و کاری قورس
- 334..... بهندی په کم: چړنیه تی به شدلی نافرته له تیکرشان

- 336..... بهندی دووم: زیانه کانی کاری قورس له سهر نافرته تان
- 336..... بپگی په کم: زیانه کانی له سهر کرداری بی نوښی
- 337..... بپگی دووم: زیانه کانی له سهر نافرته دوو گیان وکړپه له
- 337..... بپگی سنیهم: زیانی شهره و کومه لایه تی
- 338..... بپگی چوارهم: زیانه کانی دیمزگرانی
- 339..... بهندی سنیهم: هویه کانی واجب بوونی تیکر شان وکاری قورس له سهر نثیرینه
- 341..... باسی سنیهم: مەرجه کانی شهره دلپناوه بل
- 346..... بهشی چوارهم: باری که سابه تی
- 348..... باسی په کم: بالا دهنی و نه لاق
- 349..... باسی په کم: بالا دهنی (سالاری) و نه لاق
- 350..... بهندی په کم: بالا دهنی - سالاری
- 350..... بپگی په کم: هواره کانی فیتری وکومه لایه تی
- 352..... ب- هواره کانی فیتری له پیوان
- 353..... بپگی دووم: هواره کانی خانه واده یی وکومه لایه تی
- 355..... بهندی دووم: ته لاق (دلبران)
- 358..... بپگی په کم: بلچی له نیسلاندا بریاری ته لاق به دست پیواوه
- 360..... بپگی دووم: بریاری ته لاق به دست نافرته بیت
- 364..... باسی دووم: چه ند ژنی
- 364..... بهندی په کم: کرداری جینسی وه پتویستیه کی بایل لوقی
- 366..... بهندی دووم: هواره کانی زیاده بوونی رتزه و نه معنی
- 369..... بهندی سنیهم: حکمه ت رینه کانی چه ند ژنی
- 369..... بپگی په کم: هواره کانی کومه لایه تی و که سابه تیبه کان
- 370..... بپگی دووم: هواره کانی په یوه دست به کومه لکه و دولت
- 375..... باسی سنیهم: میرات
- 380..... بهشی پینجه م: شایه تی دان
- 382..... باسی په کم: جزوه کانی شایه تی دان
- 383..... باسی په کم: جزوه کانی شایه تی دان
- 384..... باسی په کم: جزوه کانی شایه تی دان
- 385..... بهندی په کم: مافی ناده مبرادان
- 386..... بهندی دووم: مافه کانی خوی گوره (الحدود)
- 387..... باسی دووم: شاپه تی دانی نافرته له پروی وهرگرتن وپه تکرده وهی
- 388..... باسی سنیهم: حکمه تی دلانی دوو نافرته بهرامبر
- 392..... باسی چوارهم: وهرگرتنی شایه تی دانی په نافرته
- 392..... بهندی په کم: وهرگرتنی شایه تی دانی په نافرته له
- 394..... بهندی دووم: هویه کانی وهرگرتنی شایه تی نافرته له

- 398..... بهنډی شه شلم: کاروباری د دولت.....
- 402..... باسی په کم: به شداری نافرته له کاروباری پامیاری.....
- 403..... بهنډی په کم: لاینه پوره نیغه کان.....
- 404..... بهنډی په کم: لاینه پوره نیغه کان.....
- 405..... بهنډی دوهم: لاینه نیغه نیغه کانی به شداری نافرته.....
- 407..... بهنډی سټیپم: هر کاره کانی سر نه کوفتی نافرته تان له:.....
- 408..... باسی دوهم: سر لکایه تی رولات.....
- 409..... بهنډی په کم: واتای ولایت و سر لکایه تی.....
- 410..... بهنډی په کم: واتای ولایت و سر لکایه تی.....
- 410..... بېگي په کم: واتای زمانی و زارلوهی ولایت.....
- 411..... بېگي دوهم: واتای زمانی و زارلوهی سر لکایه تی.....
- 412..... بهنډی دوهم: به لگه کان له سر جانیز نه پوښی شو پوښه بړ نافرته.....
- 412..... بېگي په کم: به لگه کانی قورناتی.....
- 413..... بېگي دوهم: به لگه کانی فرموده.....
- 413..... بېگي سټیپم: به لگه کانی عقلی.....
- 416..... باسی سټیپم: و وزارت.....
- 417..... بېگي په کم: واتای زمانی.....
- 418..... بېگي په کم: واتای زمانی.....
- 418..... بېگي دوهم: واتای زارلوهی.....
- 419..... بهنډی دوهم: به لگه پڼگه ندانی نافرته له ودرگرتی شو پوښه.....
- 420..... بهنډی سټیپم: پای زانایانی کلن له سر پڼگه ندانی نافرته بړ.....
- 421..... بهنډی چورلدم: پای زانایانی سر دهم له سر پڼگه ندانی.....
- 421..... بېگي په کم: به لگه پای نه کانی قورناتی.....
- 423..... بېگي دوهم: به لگه فرموده کان.....
- 424..... بېگي سټیپم: پای په سندنکراو.....
- 426..... باسی چورلدم: قازی و قه زلوه.....
- 428..... بهنډی په کم: واتای زمانی و زارلوهی قه زلوه.....
- 428..... بهنډی دوهم: جانیز نه شو پوښه بدریغه نافرته.....
- 428..... بېگي په کم: به لگه پای نه کانی.....
- 429..... بېگي سټیپم: به لگه عقلی.....
- 430..... بهنډی سټیپم: جانیزه شو پوښه به بدریغه نافرته تان.....
- 431..... بهنډی چورلدم: جانیزه شو پوښه به بدریغه نافرته تان.....
- 432..... بهنډی پینځم: پای په سندن کراو.....
- 434..... باسی پینځم: کاری بازار.....
- 436..... بهنډی په کم: واتا زمانی و زارلوهی.....

- 436..... بهندی دووم: جائیزه ئافرهت ئو پۇسته وهریگرئ
- 437..... بهندی سینیهم: جائیزه ئافرهت ئو پۇسته وهریگرئ
- 438..... بهندی چوارهم: رای پهسه تـ
- 440..... باسی شه شه: رای نووسەر دهریاره وهرگرتنی ئافرهت بۆ ئو جۆره پۇستانه
- 443..... بهندی یه کهم: وهلامی نهوانه ی له سه ر ئو رایهن که وا جائیزه ئافرهت تان
- 446..... بهندی دووم: بهلگه ی زانستی له سه ر نه وه ی که ئافرهت
- 449..... بهندی سینیهم: پیازان شیار نرن بۆ ئو پۇستانه چونکه له
- 451..... بهندی چوارهم: هه ندی هۆکاری نری کارگیر له سه ر
- 454..... بهندی پینجه م: پوخته ی په سه ند کرار
- 465..... فه ره ست
- 470..... فه رموده کان
- 473..... پیاهه ناوداره گانس
- 474..... پیاهه ناوداره کان
- 476..... ئافره ته ناوداره کان
- 478..... سه رچاوه کان
- 478..... 1- سه رچاوه عه ره بیه کان
- 498..... ب- سه رچاوه بیانیه کان
- 499..... ج- چا و پینکه و تنه کان
- 502..... تاوه بۆک

Printed by

DAR EL-MAREFAN
Publishing & Distributing

Tel: 824701, 898910, Fax: 825414, Beirut 1, Lebanon
<http://www.dar-el-marefan.com>

توزيع الطبعات

دارالمعرفة

للطباعة والنشر والتوزيع

بيروت ١ - لبنان

www.dar-el-marefan.com

دانهر له چهند دښښکدا:

- له سالې 1959 له گوندې قورشاعلو/ دهشتي هوليئر له دابک
بووه.

- له سالې 1976 له دواناوهدې نازادې ده رچووه

- له سالې 1982 له کولنيزې پزېشکې زانکوي موسس ده رچووه

- له سالې 2003 له مېروټ له کولنيزې نيمام نه وزاعي بېروانامه
ماستري له ليکوليبه وه ي نيسلامې وه رگرته وه

- له سالې 2008 له هه مان کولنيز بېروانامه ي دکټوراي وه رگرته وه

- له سالې 2008 ماستري له تندرستي کومه له کولنيزې
پزېشکې/ زانکوي هوليئرې پزېشکې وه رگرته وه.

له په پړاوه کاني دانهر:

1- معجم اطباء محافظة اربيل 2004

2- المراء الكردية وديورها في المجتمع الكردي 2004

3- وه ريزش وتندرستي 2007

4- پياوان وژنان له نټوان جياوازي ويه کسان 2009

5- ته نها بق نافره تان 2009

6- نه و په پړاوه ي له بهر ده سستی به پزېزانداپه